

یازید شاد

236 sayfa

236.000 TL.

500 Tabaka kâğıt

15.000 "

yekün. —

251.000

یازیدی کتاب "تاریخ اسلام و ایران"

احمد ابراهیم. قلم آنی احمد

یازیدی کتاب "تاریخ اسلام و ایران"

صفریه

تذ. 8. 1989

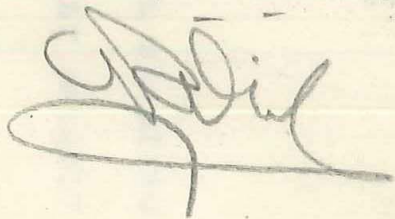


زيار باک اخندي !

اوپه هليد رده يان ياري بيروم . اديجه ده
يان دقارم انا-ت قويماسه اولمام ، ياريديز
تماضك يان يلوپ يان طيفيده تردد حاصل
اولدي . او تقديرده ، قوتده لاي زده يان طيفاندي
اولو - - - - - تندر يانارم .

ماي انا فديه تقديم ايديوم :

صافيه



64 sayfa 64.000 = 64.000

128 Adet Kağıt = 3000

makinasıridi 7000

Yekün 74.000

İstanbulun kırk elli sene evvel kurulup da on beş yirmi seneye gelinceye kadar muhafaza şöret etmiş olan üç kahvenanesi bunların birincisi Manmutpaşa camii avlusunda mankemeli şeriye yanındaki kahvenelerden biri, diğeri Okçular başındaki " Uzun kahve " , " Karakulak hanı " idi.

Manmutpaşa camiindeki kahvenaneyi Parisin " Kafe dö Prekop " una mukabil addedebiliriz ; çünkü bu kahvenaneye en şöretli zamanında zurefayı ulemamızdan, meşaniri ediba ve şüeramızdan bir nayli zevat devam ederlermiş. Ceridei Havadis muharrirleri Ali ve Hafız Müşfikler, ulemadan meşnur Abdi Bey, Münif ve Ethem Pertev efendiler, meşaniri riyaziyundan müneccimbaşı Osman Saip efendi, Bekir Sami paşa ~~XXXX~~ Divan efendisi Mithat efendi (Mithat paşa) Attar cami Ahmet efendi, Recai efendi, Ahmet Faris ve Takvimi Vekayi ~~XXXX~~ müsahhini Etfi efendiler, şüeradan Lebip efendi, Kazım Bey, Fatin ve Bursalı Sakip ve emsali gibi kibar fuzela.

Bu kahvehane adeta mücmaı ürefa olarak konoet mevzu ve gayeleri fikirleri tenvir yollu yeni bahisler ve mühim meseleler imiş. Bu zatlardan bir takımı sabanları, yaz ise öğleden sonra toplanırlarmış. Öğleden sonra devam edenlerin eksəri satranç ve dama ve Osmanlı oyunları vakit geçirirlermiş. Kahvenanenin sair müşteriler gibi rastgele müşterisi yokmuş. Alnız bu zatların görüşmek istiyen eniobası gelebilirmiş. Adeta bir nevi klüp hükmünde imiş.

Uzun kahvenaneye gelince bir zamandan sonra Okçularbaşı kiraathanesi ~~XXXXXXXXXX~~ ve biraz sonra Sarafim kraathanesi diye şöret bulmuştu. Reşit paşa türbesile karşı karşıya olan bu kanvenane, Reşit paşa merhumun ya son günlerinde veyanüt ölümünün tezine küşad edilmiştir.

İptidalarında müdürü mazulları toplanırdı. Ceridei Havadisle Takvimi Vekayiden ibaret olan ve biri her hafta salı ve diğeri perşembe günleri neşredilen bu iki varakai havadisi en evvel bu kanvenanede toplayarak müşterilerinin mütalaasına arzeden müteveffa Sarafim efendidir.

Sonraları Tercümanı Anval, Ruzname ve Tasviri Efkarla Mecmuai Fünun Mirat gibi matbuaat yevmiye ve mevkutenin çoğalmasile bu kahvenane bir Darülkırae halini almıştır.

O tarihlerde bazı ufak tefek müelifat ve asar tabedildikçe bu kiraathane atış ve tevzi merkezi olmak üzere ilan olundugundan, edebiyatla meşgul olanların veya edebiyattan zevk alanların ragoeti gittikçe artmıştır. Bilhassa Ramazan geceleri ciddi bir bezmi şiir ve edep idi. Namık Kemal, Sadullah, Halet, Ayetullah, Arif Hikmet, Hasan Suphi, Ali, Refik ve Musuf ve Aziz Beylerle Vidinli Tevfik (paşa) Ahmet Muntar (paşa) Süleyman (paşa) Hacı Reşit ve Sait efendiler alelekser orada toplanırlar, edebiyattan riyazidğa, şiir ve hulyadan siyasiyat ve içtimaiyata kadar her şeyden bahsolunur, müdavelei efkar edilir, herkes bildiğini, duyduğunu söylerdi.

1283 ramazanı bu kiraathanenin en parlak bir devrini teşkil veya itmam etmiştir. Şene adeta bir klüp, nem de siyasi ve içtimai bir klüp haline inkılap eylemişti. Eyyamı sairede ise gündüzleri, asnabı haysiyeti celbedilecek esbabı cami olduğundan, anadı nasdan kimse girmezdi. Evela bir fincan kahveden 40 parasınırıdı. Bu ise zaruri idi. Çünkü çok olmıyan müdavimleri saatlerce oturu, evrakı havadis mütaalasile vakit geçirir idiler. Sonraları Tuna, Bosna ve Fırat ve Envarı Şarkıye ve Suriye gazeteleri bu kiraathaneyi tevzi merkezi edindiklerinden Vilayetler havadisine teşne olanlar dahi buraya toplanırdı. Kiraathane ciddi mühim bir şekli atmış ve Abdülhamidin istibdadı başlangıcına kadar devam eylemiştir.

Okcular başından kırk elli adım ilerde olan Karakulak nânının avlusunda bir gazino vardı ki ramazanları ner gece vesair günlerde Cuma ve Pazar geceleri İstanbulun en meşhur sazedenlerinden ibaret bir saz takımı bulunurdu. Ezcümle bu takımın sazende başısı olan meşhur kemani kör Sebah'un kendine has bir tarzı natefefza ile nağmesaz oluşu, bu kahvehaneye bedayıl musikiye meftunlarını celbeyliyordu. Gazinonun sanioi olan Civanaki, ekseri klardan olan müşterilerini hoşnud etmeğe dikkat eder.

bir sahibi dirayet idi. Kendisi Kefalonyalı ve başı şapkalı bir adam olduğu halde, müşterileri umumen Müslüman ve ekseriyet üzere erbabı fazlî irfan idi. Ramazan geceleri iftarı müteakip pek çok zevat ortaya gider ve teravihten sonra başlayan saza kadar bir kaç fincan kahve ile keyfini yetiştirirdi. Bu gibi meratlı ve enli keyif olan zevat için ihzâr ettiği kahve, hakikaten pek latîf idi. Müdevver bir beyaz tepsi derunünde zarflı bir fincan, bir ufak şişe çiçek suyu, bir de altın gibi parlak cezvede pişmiş kahve getirilir ve bir sehpa üzerine bırakılırdı. Bu kahve ile sahur vaktine kadar gazinoda oturmak ve saz dinlemek hakkı, fakat iki kuruş mukabilinde idi. Ondan sonra içilecek kahve şurup ve limonatanın beher fincan ve kadehi için bir kuruş alırdı. Bu cihetle Karakulak nanına orta nallî kimseler bile devam edemezdi. Satın, bir müsellese kalmüzzaviye teşkil eden bu gazino, epeyce geniş olduğundan geceleri iki yüz kişiden ziyade müşteri bulunurdu. Bazı gece oturacak yer bile bulunmazdı.

Bugün İstanbulun hiç bir semtinde, balada, evsafından haber verdiğimiz kahvenanelere mümasîl bir kahvehane yoktur.

Viktorin Sardu ile kendisi arasında mukayese te'sis etmek isteyen Rus Mıntekidine Kemal'in hiddet etmesi pek tabii idi. Zira Rus muharriri Kemal'in iktidar-ı kalemine değil, - Çünkü onun derecesini bilemez - Hiss-i vatanperveranesine taarruz ediyor, bir Türk ile vatanperverlik hissi arasında münasebet tasavvur edemiyordu.

İtimat buyurulsun ki bu böyledir. Ruslar, pertev-i maarifle ne kadar tenvir-i nigâh -i ibtisar etseler yine kazaklığa mahsus olan vahşi gurrurdan kurtulamazlar. Çarlarının debdebe meftunu ve ihtişamı olan bu kavim indinde herşey ulvi ve manevi hiçdir. Altın yıldızlara gark olunmamış olan tessavir -i aizzeyi bile kiliselerine asmaya layık görmeyen bir milletin, başkalarındaki ulvi vatanperver hissini takdir veya tasdik etmesine nasıl ihtimal verilir ?

Hatta bakınız mıntekit cenapları : "Kim memul ederdi ki Türklerde de Avrupa milletleri gibi vatan namına yazılmış tiyatrolar, eserler bulunsun ." kavliyle başladığı intikadeta : "Kemal ile Viktorin Sardu arasında koca bir Avrupa var." cümlesiyle nihayet veriyor.

Rus muharririnin bu mukayesede bulunması Sardu'nun (vatan) namında bir tiyatrosu bulunmasından ileri geldiği ve halbuki her iki (vatanın) mevzuu temamiyle yekdogerinin zıddı olduğu mülahaza olunursa, Kemal'in bu mukayeseye hiddet etmiş olmasındaki hakkını teslim etmek muvafık-ı insaf olur.

Kemal'in, (.... Sardu'nun Silistre kadar oynanmış hiç bir eseri olmadığına muteriz cenablatını , ne türlü isterse te'min edebilirim.) iddiası , onun oynandığı zamanı idrâk etmemiş olanlara garip görünebilir, halbuki bu bir hakikattir.

Silistre oyunu , tiyatro sanatına hait havas ve mezayadan isterse bin defa harış, yüz bin fersah uzak bulunsun, fakat Necdet tasviri gibi , ölümü istihkar gibi havas -ı hamaset ve rüculiyetden olan secâyayı ve hususa milletin vatanperverlik hislerini tercüme eden o eser, mevzi-i temayaşaya konduğu geceden itibaren iki ay zarfında 47 defa tekrar olunmuş ve İstanbul dan ayrıldığımızdan sonra Sultan Abdulaziz bile bir iki kere huzurunda icra ettirdiği gibi İzmirde, Selanikde ta Sultan Muradın cülusuna kadar üç sene

zarfında belki beşyüz kere oynamış ve üç aydan ibaret bulunan ahd-i Murad-i Hani'de ise iki üç günde bir defa (Kuri) ve (Bağlarbaşı) ve haftada lâ akal üç gece Gedikpaşa ve Konkurdiya tiyatrolarında icra edilmiş olmasına nazaran elbette Sardu'nun tiyatrolarından çok oynamıştır. Bu cihetle Kemal beyin bu fahri nasezâ olmasa gerekdir.

viktorin Sardu'nun mukteziyat-i san'atı, rağbet-i nası celbetmek maksadına feda ettiğini (Güstev Lansun) un bir kusur olarak zikretmesini Kemal ihtimal ki bilmiyordu. Fakat Kemal, bu tiyatrosunda Muktezîyat san'atı değil fikr-i hamaseti tahrik ve ikaz edecek haleti maksat edinmiş olduğundan , onu bilse de Sardu için bir nakise addetmezdi. Çünkü kendisi o noktadan pek çok ayrılmış idi. Hasılı Kemal'in Silistre'si o zamanın bir lazime-mevkizesi olmasına nazaran ne kadar medh olursa şayeste ve hele kuslar tarafından ne rütbe sezavar -i dışnam addedilse o kadar medar-i mefharetdir , itikadındayım.

++++

Tahrib-i Harabât için "aslından daha uzun bir intikat yazılmadıkça ta'miri kabil olmayacak bir müahazenedir." buyuruluyor. Evet! Tahrib-i Harabât Magosa zindanının تنها bir köşesinde hemen on oniki saat içinde yazılmış bir eserdir ki aynıyle şir-i derzincirin , piş-i iştihasına atılmış bir kuzu başını evirip gevirerek eğlenmesine ve teskin-i heves ettikder sonra fırlatıp atılmış olmasına teşbih olunabilir. Ande :

navak-i fikrim eder tiğ-i kaza gibi güzer

Olsa bulad-i dimişkiden eğer heft ecram

beytini de şayan-i istikrah görürse ma'zur tutulur. Çünkü navak arzusu zindanının köhne kapısını bile delip geçemeyecek bir mahbus, ba husus Kemal bey gibi , tabiriniz vechile "Maalişikâr-i edeb" olan bir Anka meşrepkafesinde gırpınıp durduğu bir zamanda bir şairin tir-i kazaya teşbih ettiği navak fikri gekemez. Onun gekememesi gibi, bizler dahi o üstad-i irfanimizin bu türlü küçüklüklerini - büyüklüğüne hurmeten - ilelebet gekmeğe mecburuz, hatta mahkumuz.

Fredrik'in şu kavlini hatırlayalım : Müahaze kolay fakat icat müşküldür.

Kemal'in her kavlini nakayisden tenzih mi edeceğiz ? Her fikrinde isabet, her tasavvurunda muktezay-i hale mutabakat arayacak kadar müşkül-
pesent olup da Cercani gibi :

Ki bud Tebbet yeda manend ya arz-i eblai
demeğe cesaret mi edeceğiz ?

"Ziya Paşa gibi muhtarem bir büyük kardeşini bu kadar haksız taan ve takbih etmesini hiç bir sebep, meşruh ve mübah kılmaz." diyorsunuz .

Müntehibat-i Harabat dolayisiyle arasına hetk edilen perde-i esra-
rin maverasında müstetir ve müstekin halâta nazar-i ittilainiz vasıl ola-
bilseydi, bu taan ve takbihlerin esbabını meşru' ve mübah bilmakta Kemal'in
en ileri giden arkadaşlarına da takaddüm ederdiniz, yalnız size bilmünasebe
tahrib'de tehekkümen iradedilmiş olan şu beyti ihtar ederim :

Mabeyinde dün üçüncü katip

Bir günde mukarrip ve musahip !

Kemal'in bu beyti ile merhume neler demek istediğini Ziya Paşa bi-
lir, birazını da bizler gibi, rufekay-i hası bilirler. Fakat daha ziyade
söylemeği munasip görmezler. Bu da tarihin hayal meyal vasıl-i ittilai
olan hafayâ gibi varsın keşf-i nikap şekkûi güman etmeyi versin. Kiyamet
kopmaz ya.

İrfan Paşanın :

Kabul etmez uluv-vu kâdr u şanın şin -i red asla

Dahil- i dergihin gamdan emindir Ya Resulüllâh

beytini, bendeniz de rabitsiz görenlerdenim. Siz aksini iddia buyuruyor-
sunuz , bu takdirinizle varsın İrfan Paşa'nın ruhu şad olsun ,

Ebululâ'ya (habis) sıfatını (İsnat değil) layık görmesinde Kemal'i
hakkını sizin de tasdik etmeniz iktiza ederken nasılsa fikr-i tefelsüf
galebe eylemiş de çirkin görmüşünüz .

Malum-u âlinizdir ki Kemal (Muarrâ) yi şu :

İza ma zikkirnâ ademen ve faale

ve tezvice bintiye la beniyye filhüna

Arefna biennilhalaka men nesli facir

ve enne cemiünnas min unsurüzzina

kit'asından dolayı habis lafziyle tavsife layık görmüştü. Ebnay-i beşeri unsur-u zinadan şümar etmek edeb-i insaniyet ve diyanete muvafık mıdır ki, kaili şayeste-i takdir görülsün .

(Fezail ve fevazıl) bahsinde Cevdet Paşanın istihzasına gedef oluşu Kemal'in karain-i lafziyeden ileri gelme bir dikkatsizliğinden başka bir şey değildir . Ben zannederim ki Kemal fevazılı, (Fazıl) gibi talakki eylemiş de : (Devlet adamlarının efadilinden ise fezailinden bahs olunmak lâ-zımdır.) demek istemiş , bu bir eser-i zühul veya galat -i tasavvur addolunabilir. Her halde Cevdet Paşanın Kemal'e Fevazıl ve fezail hakkında ders vermeğe kalkışması, Kemal'in hatasında fahiş bir nezahetsizlik addolunur. Hele bu izahat, istihza şeklinde olursa Cevdet Paşa gibi bir fazıla hiç de yakıştırılamaz.

Merhum Rifat beyin (Hukuk) na olan itirazı, hakikati gerek zat-i âlilerince ve gerek sair pek çok zevatca meghul olan bir hikmet (Hukuk) a mebni idi. Fakat andaki itirazının en mühim cihetleri Rifat beye değil hocası (Pradyefodre) ye ait olduğundan , bahis bütün bütün zannınızın hilefinadır. Yanında muharrer nüshaları bulunsa idi isbat-ı müddea edecek bir hayli fikralar işhat edebilirdim.

Vasfı terkihi hakkında Kemal'in yazdığı mektupları bendeniz de (Bedayiül inşâ) da görmüş ve tabii hiç bir şey ifham edemeyen ve izah ettikçe bil'akis ibhamı artan sözlerine hayretde kalmıştım. Bana kalırsa o mektuplar Kemal'in (vakt-i kerahat) da imate-i vakit kabilinden şuna buna imlâ ettiği şeylerden olsa gerektir . Çünkü bu kadar gülünç sözler, ancak öyle bir sırada söylenebilir.

Bundan yirmibeş sene mukaddem Zat-i Hümayun-u şahâneye takdim ettiğim bir (Cülûsiye) de bilmünasebe Sami'nin :

Zeman-i devletinin meddi, medd-i lazımdır

Budur essah nukul-u eimme-i tecvid

beytini iktibasen iradeylemiştim. O günlerde İstanbuldan Midilliye gitmiş olan fuzeladan bir zat (1) ile Kemal arasında bu beyit epiyce mudhik bir bir şekil almış , Kemal mısra-i saniyi muttasıl :

Budur essah nukul-u mücevvidan-ı ukul

(1) Rufekey-i Muhtaremeden Aydın Mebusu Ubeydullah efendi hazretleri

suretinde okurmuş. Beriki zat : - A canım öyle değil ! Evvela (Hamit) lafzı ilcasıyla söylenmiş olduğundan mısra' bu şekli alınca kafiye kalmıyor. Sanıyen (Mücevvidan-ı ukul) da manâ yok bari (Mücevvidan-ı fuhul) olsa ne ise ?- dermiş. Kemal ise : böyledir. Onu revfik değiştirmiş, der dururmuş.

İşte Mustafa Reşit beye olan mektuplardaki vasf-ı terkibi tarifati da bu beyit hakkındaki zihap ve israri kabilinden dir ki hata anı yazanda değil - hiç bir fikr-i sakime tabi olmaksızın - neşredendedir. Her kimin olursa olsun halet-i sahve nisbetle HETU hal-i istiğrak addolabilen âlem-i âb hengamındaki akvali ile istişhat ve onu her hangi bahisde sened-i müddeâ suretinde irad, kailinden ziyade müsteşhidini techil edeceğinde şüphe yoktur.

+++

Tarih-i Edebiyat akvamı tettebbu olunacak olursa her milletin üdeba sı , hususa vesail-i neşriyat mebzul olan yerlerde yetişen ezkiyası arasında mücadelat-i edebiye ilcasıyla sadir olmuş bir takım na seza akval ve isnada- ta tesadüf olunur. Hele şuara arasında bu halet, bir illet-i sariye hükmündedir. Ta eski vakitlerde de pek çok emsaline tesadüf olunur. Nef'inin Süham-i Kaza'sı , Sururî'nin hezeliyatı, Havaî'nin , Behaî'nin divanları birer şahid-i natıktır.

Bizde , Matbuat âlemi başladıktan sonra (Polemik) denilen mücadelat-ı kalemiye gazeteler için epiyce mühim bir devir küşat eylemiştir ki onun (Mebhuse-i anha) mübahasası ilk safhasını teşkil eder. Ondan sonra Kemal ile Siret efendi, yine Kemal ile Kemal Paşa zade Sait bey arasında cereyan etmiş olan mübahasat o kadar ithamat o derece techilat yıldırımlarını ihtiva etmişdi ki her bahisde hükümetin (Adab-ı Umumiye) namına vaki olan müdahale- ti bir siper-i saika suretinde imdada yetişirdi.

Tasvir-i Efkâr ile İbret, Hakayikül Vakayi , Ruzname, Şark, Basiret gazeteleri karıştırılacak olursa her birinde bu yolda pek çok şeylere tesadüf edilir. Bu mukaddemecikden şu neticeye intikal etmek istiyorum ki :Kemal'in şahsiyat ile uğraşması, Kemal'e mahsus halat-ı seyyieden değildir, belki her yerde olduğu gibi, bizde dahi matbuatin havas-ı tabiiyyesinden mütevellit bir veled-i mader bihatay-ı fikr ü meslekden başka birşey değildir. Onun için kimse kimseyi itham etmemelidir.

Halbuki Kemal durup dururken hiç kimseye musallat olmamıştır. Mutlaka vaki olan ta'rizatı, gördüğü taarruzat ilcasıyla, Fakat zann-ı âliniz gibi (Ayetullâh) bey merhum ile Kemal arasında hiç bir maceray-ı şahsi geçmemiştir. ve tabir-ı âliniz vechile "yavaş yavaş eb ve cedine teşmil edecek kadar gayız ve garaz da" beslememiştir.

Hatta Kemal ile beraber umum rufekası Ayetullâh bey merhum ile kat'î münasebet ettikten sonra, gerek İstanbul'da ve gerek Avrupadaki vesait-i neşriyeden hiç birinde Ayetullâh bey namı zikrolunmamıştır. Binaenaleyh Kemalîr Ayetullâhı bir maceray-ı şahsi sebebiyle sevmediğini nasıl bir senede bina ettiğinizi ve kimden işittiğinizi bilemem. onu bilirim ki senedinizde, raviniz de medar-ı istinat ve itimat değildir. Çünkü Kemal ile Ayetullâh arasında değil, Ayetullâh ile umum yeni Osmanlılar Cemiyeti arasında bir vak'a-ı gayr-ı maraziyye geçmiştir ki onu ne size, ne de kimseye izah edebilirim. O bir sırdır ki maksatla beraber fevt olmuş ve artık kale almaya değeri kalmamıştır.

Kemal'in Suphi ve Sami Paşa merhumlara kadar teşmil-ı gayız ve garaz ettiğine nümune-i edebiyatda neşredilen mektubundan istidlal ediyorsanız cidden irfan ve zekânızla nisbet kabul etmeyecek bir (garibe-i zanniye) göstermiş oluyorsunuz. O mektupda Yusuf Kâmil Paşa, ve Ahmet Vefik Paşa merhumların lisan-ı beyanı dahi ala tarik-u istihza taklit olunmuştu. Halbuki bu iki zat ile Kemal arasında hiç bir şey geçmemiştir.

Hakikat-ı halde ise o mektup, Hamit beyin mektubuna cevaptır ki Hamit, bu dört zatdan talakki edegeldiği vasaya ve mevaizi onların uslub-u beyanını takliden yazmış ve işte Kemal de yine o tarzı taklit ederek cevap vermiştir.

Ethem Pertev Paşa merhumun, biraderi Ali Kemal Paşa mektubuna şerh yazması dahi bunun nev-i diğeri değil midir ?

Hele Kemal'in, Şâir Avni bey hakkında (Ha gerçek unuttum, zamanımızda Avni bey de şâirdir.) demesini Avni beyin, Sami Paşa Kethudası Bekir Paşa zade oluşundan dolayı maraz-ı tahkirde zikretmesine kail olmak, eğer tabirime itiraz buyurulmazsa (bedayi-i ithamattan) addolunmaya layık bir hükmüdür.

Bana itimat buyurulursa şu izahcıkda bulunayım : Suphi Paşa merhum Ayetullah beyle arasında hiç bir macera geçdiğinden haberdar değildi. Kemal ve Kemal kabilinden olan ezkiyay-ı erbab-ı şebabı ise sulbü evladı gibi sever ve her yerde anlar hakkında ve ahfad-ı maneviye kıymetinde idik.

+++

Mektub-u âlilerinin bundan sonraki mebahisinde bendeniz de fikr-i âlilerine müşareket ederim. İhtimal ki merhum sağ olsaydı o da nef'i ve Medî Nedim eş'ariyle ittihad-ı İslam hayalâtı hakkındaki isnadat ve mücahedatin-dan dolayı beyan-ı nedamet ederdi. Yahut pek çok şeylerde görüldüğü üzere fikrinde sabit kalırdı.

Bendenizin uhde-i zimmetime tevdi buyurduğunuz vazife, ekseriyet üzere tarihin kalemru itlasına dahil olmamış hususata taalluk eylediğinden mümkün olduğu kadar onu ibka eyledim. Yalnız sözlerimi âsâr ile tevsik edemediğime müteessifim. Onda da kabahat benim değil, zaman ve mekânın ica-batından olan adem-i imkânındır. Baki zeval-ı nâ pezir olan hurmet -i kal-biyeme arasına taltifat muhabbet âyat-ı aliyyeleriyle mükâfat buyurulmasını temenni ederim efendimiz.

Ebuzziya

Paytahtın hali

Umuma ait olan şeylerde mesul tutabileceğimiz Ş ehiremanetini şimdilik bir tarafa bırakarak, hükümete ve hükümetin bihasbel usul bazı aksamına taalluku olan mahallere , nakl-i makal edince o cihetce de söyleyecek pek çok söz vardır.

Halkımızda fikr^u i muhafaza ve takipden eser kalmamıştır, diyoruz. Evet halkın bu halet-i garibe-i ruhiyesi herşeyde görülmektedir. Fakat bu halet-i ruhiye efrad-i ahaliye hiç şüphe yoktur , ki efrad-i hükümetden sirayet etmek^u tedir.

Akval-i meşhuremizden : (Balık başdan kokar) meseline memleketin ve memleket halkının her hali masadaktır. Çünkü ebnay-ı memlekete gerek hüsn-ü misal gerek sui misal temamiyle erbab-i hükümetden intikal eder. Bir kerre emakin-i resmîyemizle, emakin-i mukaddesemize ve hatta (Humayun) ile mevsuf olan emakin-i muhtaşememize atf-i nigah-i dikkat edilecek olursa efradın mübtela olduğu zaaf zaaf ve iğmaz ve adem-i takip ve takayyüt asarını daha vasi bir mikyasda münceci görürüz.

Emakin-i resmîyemiz yukarıdan aşağı dostları gamnak ve düşmanları şad edecek bir haldedir. Hiç birinde intizam ve nazafetten eser görülmez. Hatta köşesi, buzağı karıştırılacak olsa erbab-i ukulu hayretlere düşürecek bin türlü mülevvesat meşhut olur.

Müze müdürü Hamdi bey merhum : "Badana dekansın en bedihi delilidir." der idi. O müdekkik tecarüp azımanın bu sözü bir hakikattir. Zira ahd-i zevaline girmekte olan hükümetlerin göz boyamak için müracaat ettikleri vesaitden biri, hatta birincisidir, denilebilir. Çünkü fikr-i takip ve meremmeti terk eden milletler setr-i uyube en acil bir çare olmak üzere badanadan istimdat ederler. Mesela hükümdarı iğfal için bir kışlayı, yahut devair-i devletden birini senede bir defa boyamakla güya, ki ana resanet bahş~~edilmektedir~~ olurlar.

Bizde ise (Badana) o rütbe suistimal olunmuş ve olunmaktadır, ki mücella mermer sütunlara ve zerkâri nukuş ile müzeyyen sakaflara kadar her şeye tila e dilmektedir.

Sultan Ahmet camiinin en sonraki tamirinde Hünkâr mahfelinin zirindeki tavandan 12 milimetre sahninde sekiz katdan ibaret bir (Badana) tabakası cika-

rılmış idi. Garibdir, ki bu (Badana) nın izalesiyle meydana çıkan sakaf-imutal la , hiç bir tamire muhtağ olmaksızın elyevm ravnak-ı aslisiyle letafet nümadır

Gegen gün bir zatla mülaki olmak için Darphanedeki (Damğa) idaresine gitmek lazım gelmişti. Ayasofya camininin muvakkithaneye muttasıl kapısından havlisına dahil olduk ! Ahd-ı sebavetin bir çok hatirat-ı haletfezası, bir çok yaddaşet hüzn-ü medariyle meşhun olan bu mübarek havluya hatve endaz olur olmaz hayret ve teessürden kendimi alamadım. Çünkü havlunun zemini kapının haricinde-ki yaya kaldırımının tereffüünden dolayı bir hal-i inhifazda kalmış , erbab-ı dikkat yalnız bu havlıda bin türlü asar-ı teseyyübe tesadüf edebilir. Mesela : Mermer döşeli zemin -i harim ile , gimento levhalari tefriş edilmiş olan yaya kaldırımının hal-i hazirina nisbet edilince, aralarında kat'an tenasüp tasavvuruna imkân bırakmayacak derecede adi , yonulmamış kaldırım taşlari yan yana dizilerek bir basamak vücuda getirilmiş !

Havlu ise kimi gökük, kimi kırık dökük taşlari ile o kadar girkin , o kadar süfli bir manzara arzemiş ki, öyle bir mabed-i muallânın kudsiyetini de, ulviyetini de, maddi ve manevî letafet ve azametini de ihlal eylemiş.

Kapının sol tarafındaki ağacın altına atılmış olan iskemleler üzerine beş on kişi oturmuş kimi kahve, nargile içiyor , kimi yediği marolun yapraklari ile koğanını atarak orasını , gittikçe sermayesi çoğalan bir mezbele haline takvil eyliyor, idi. Hele bir mabedin harimi demek olan havlusu derununda kahvehaneler bulundurmağa akıl ve naklin nasıl cevaz verebildiğine erbab-ı akıl ve nakil ne kadar hayret etse şayestedir.

Muvakkithanenin ittisalinde tevezzua mahsus sıra muslukların önu marolcu sergisine dönmüştü. Mecra kâmilan ayıklanıp atılmış olan marol yapraklari ile memlu idi !

Yani başındaki ufak kapıdan türbelerin bulunduğu hazineye girince manzara bir başka suret aldı : Dişleri dökülmüş tarağı andıran iki taraflı köhne parmaklıkların ihate ettiği açıklık, ısırğan ve yapışkan, kabilinden nebatat-ı tufeyliye ile dolmuş, onlarla tagaddi için de Türbedar efendi , köhne çikirikli bir kuyunun direğine bir kuzu bağlamış, biçare hayvan hazin hazin meliyordu. Vahime, güya, ki Mehmet Salis'in ferday-ı cülusunda ihnak ve defnettirdiği on sekiz şehzade-i ma'sumdan en sağırinin feryad-ı cangüdazini bu kuzunun hazin

engiz olan melemesi temsil eylediğine hükmevliyordu. Türbenin kapısı bir asma kilitte makful bulunuyordu. Bir vakitler gelip geçdikçe elvan ve nukuşu ile letafet-i tas'niine hayran olduğumuz (çini) ler tozdan, örümcekden fark olunmaz bir hale gelmişti. İki türbe arasındaki fasılaya rabtedilmiş bir kapı delik deşik olmuş ve buna da bir asma kilit asılmıştı. Parmaklıklı geçidin ci-het-i yesarındaki Hatip odasının divarı haricâne çakılan miha, siyah bir (putkal) asılmış . Galiba derununa (Kantaron çiçeği) ile zeytinyağı yahut başka bir mayi doldurulmuş olmalı idi, ki güneşe maruz bulundurulmuştu.

Camile bu ilaç şişesi arasında ba husus cidarina givi çakılıp şişe talik olunmasındaki hikmeti, bizim gibi ukuk-u kasire sahipleri ne kadar it'ab-i zihin etseler keşfedemezler.

İnsan, üçyüz seksen sene evvel Mimar Sinanın , bu Mabed-i âliyi, tarafeyninde teşkil ettiği rasinül erkân iki peştiban ile takviyeye masruf olan himmet-i atîa endişanesine mukabil elyevm der ve divarındaki rahnelerin, ihlal resanetini tacil edici bir takım nebatat ile mestur bulunmuş ve bir çok yerlerinde sivaların kabarmış ve çatlamış , hasılı harap ve indirasa müşrif bir hal bağlamış görünce ecdadımızla aramızda bir münasebet tasavvuruna bile hicap ediyor.

Bu hazine dahilindeki üzeri musakkaf abdest musluklarının hal-i haziri da bizi levm ü takbihden azade bulunduramaz.

Türbe havalisinin hal-i harabıyla mütenasip olan adem-i nazafeti (Ezza hir unvanül batın) kaziyesine medar-i istidrâk olduğu için daha ziyade söz söylemeğe hacet görmedik.

Türbe kapısından çıkılınca herkes bilir, ki piş-i nazara, ref-i cebin etmeksizin irtifaini rü'yet kabil olmayan kadim Darülfünun gelir.

Bu bina ne maksatla yapılmış olduğu halde sonraları ne işlere tahsis edilmiş ve hala edilmekte bulunmuş olduğunu bir tarafa birakalım. Fakat bunu biz şimdi sordüğümüz gibi bundan böyle de ta o binayı hedim ve ref'a teşebbüs edecek batn-i mütefettinin zuhuruna kadar ahlakımız - acaba bunu, o Mabed-i âlinin zir-i payına sokarcasına burada inşa etmeden maksut ne idi . Elbette ne kadimin, ne de muhaddisin kesr-i şan ve şerefi matlup idi. Zira kadimin şere-

fini onunla ihlal kabil olamazdı. Fakat muhaddis de p Mabad-i muazzamin ayağı altında kaldıkça ihraz-ı şeref edemezdi. - sualini irad edecekler ve nihayet makul bir fikir istihsal edemeyince zaman-ı inşasındaki rical-i memleketin (Af buyurulsun) hayvanlığına hükmeyleyeceklerdir.

Garibdir, ki bu binanın mimarı, Ayasofya camiini tamir ile , muhtevi olduğu bedayi-i nefiseyi meydana çıkarmış olan İtalyalı meşhur (Fosati) idi. Nasıl olmuş da bunu, cepheden nisfina karip kısmını türhelerin setreylediği bir mahalde bina etmiş. Dikkat edilirse görülür, ki binanın saray meydanındaki uzun tuğla minarenin başladığı yerde nihayet bulur. Benim tahminime nazaran (Fosati) bunu koltuk gibani gibi camie sokulmuş olan üç türbenin vücudunu istiskal ile ref'ine kıyam ve ihtimamın vücubuna kail olacak bir batn-ı mütefekkirin nazar-ı idrakine batmak için orada inşa eylemiştir.

Hakikaten bu türbeler oradan kaldırılacak olursa - ki elbette kaldırılacak bir gün gelecektir - Darülfünun binasının azameti de o zaman zahir olur. Zira Ayasofyanın azametine şin veren o ebniye-i tufeyliyeyi , hey'et-i asliyelerini bozmamak , ve aksamını yerli yerine koymak üzere istenilen mahalle nakillerini (Fosati) teklif etmiş ise de isma-ı meram edecek gûş bulamamıştır.

Şurası muhakkaktır ki, süfliyet-i hazırası bu halde kalır ve muttasıl meremmete ihtiyacı badana ile ifa ve ihfa'da devam edilirse yirmi sene sonra o da sair emsali gibi müşrif-i harap olup gider.

Türbe kapısından Bab-ı Hümayun'a kadar olan (Muhtelifül eb'ad) açıklığa ne isim vermek lazım geldiğini tayin kabil değildir. Meydan ~~HÜKME~~ dense ona benzemez. Sökak veya cadde hiç değil, ya nedir ? Acaip bir şey ! Fakat İstanbul vilayetine mahsus olan bu kısmın köşesindeki bahçe şayan-ı temaşa olduğu için bir kaç dakika parmaklıkları önünde tavakkufe mecbur oldum.

Acaba bu terk ve ihmalin , bu lakaydi ve teseyyübün ve bilhassa bu utanmazlığın hikmeti, illeti nedir ? Ve bu halet-i ruhiyemiz bizi nerelere kadar sürükleyecektir ? Bugün bir şeyi bin türlü şevk ve şatariyle tesise mübaderet ederiz, daha itmam etmeden o şevk ve heves mütefi olmaya başlar. Hasili gaye-i emeli idrâk etmeden maksad-ı asli unutulur. O vücut bulan şeyin yüzüne bakan olmaz.

İşte İstanbul vilayetinin şimdiki makarri olan dairenin önündeki bahçe-
de, bu halet-i ruhiyemizin bir numune-i musaggaridir. Z annima göre bahçeyi Ev-
kaf Nazareti, o daireyi terk etmeden bir sene evvel tanzim ettirmiş idi. Meb'us-
san dairesi dahi o bina dahilinde olduğundan Divan riyasetinin ictima ettiği
odadan bahçenin tarh ve tanzimi, seyrediliyordu. Meb'usan o binayı mahut 31
martin dahil olduğu sene içinde terk eyledi. Galiba Evkaf Nazareti de oradan
yine o sene zarfında çıktı. Şu halde bahçe biter bitmez, yahut henüz bitmeden
bahçeyi yapıdaran Nazaret oradan infikâk eylemiştir.

Buna bir şey denemez. Lakin o bahçenin yalnız taksimatını bir Mühendise
ve yahut eşkâl-i hendesiye vakıf ve tarh ve tanzim - i hadika ameliyatında
mahir bir bahçevana resmettirmek kâfi değildir. Onun devamını da taht-i intizam
ve temine almak, oraya bir bahçevan tayin edilmek, ona bir maaş tahsis olun-
mak, sonra da o bahçevanın vazifesini icra edip etmediğini görüp öğrenmek madde
si ile mükellef bir memur-u müstakil bulundurmak lazımdır. Bir bahçe yapılinca
herşeyden evvel muhafaza-i intizamının mevkuf-u aleyhi olan takib-i maksat ve
ifay-i meremmet maddeleri düşünölmelidir. Çünkü masrafsız hiç bir şeyde devam
müyesser olmaz. Evkaf Nazareti o daireyi terk etmekle o bahçenin harap olması
lazım gelmez. Vaheyfa, ki bizde herşey bu bahçenin haline mukayyesdir. Bir mis-
lini inşa pek de kudret yap olamayacağımız Beykoz Kasr-i muhteşeminin hal-i
hazırını gürenlerin dilhun olmaması kabil değildir. Çünkü bu kasre Sultan Ab-
dulhamidin devr-i saltanatında kimse gitmemiş. İçindeki bekçiler sakafı muhta-
c-i meremmet olduğunu ihtar ettikçe aldaran olmamış. Çünkü Yıldız sarayının mu-
hit-i rüiyyetinden hariğ bulunan her yer, herşey harap ve indirasa mahkûm tu-
tulmuştur.

Hal bu, ki Sultan Abdulhamit de fikr-i tahrip bir şime-i cibiliye bulun-
muş olsa bile fikr-i meremmet, hükümetin havas-i lazimesinden olmasına naza-
ran gerek tahta, gerek hükumete ait emakinin muhafazası ile mükellef bir heyet
ve hiç olmazsa bir memur-u mükellef bulunmak lazım gelmez mi ?

Ya acaba bundan bir asır evvel de bu halde mi idik ? Zannetmem ! Çünkü
bizi şu sülüs asır müddetde manen ve maddeten rehin -i iflas ve indiras eden
illet - i arıza ile bir asır evvel mariz bulunmuş olsaydık şimdiye kadar çokdan
bitmiş idik.

Maamafih bu hal elhaletühaza şiddetle ber devamdır. Çırağan saray-ı bi hemtasını yakan, Bab-ı âlinin yanan yerini yapıramayan keyfiyet, halet, hasılı her ne müsibet ise hep o dur.

Evet ! İstanbul vilayeti dairesinin zir-i babındaki bahçe görülmeğe sezavardır. Hadika, mevkiin avarizine göre bir takım tarhlara taksim olunmuş , olduğğa bir şekli intizam almış. Tarhların etrafı yeşilliğini her mevsimde muhafaza eden bir nebat-ı muattar ile gevrilmiş. Cabece kökü yerli bazı şükûfe de dikilmiş. Bahçevan muvazzaf bulunduğu müddetçe bunlar iska da edilmiş. Çünkü hepsi tutmuş . Fakat Nazaretin infikâki ile bahçevanın da infisali iktiza etmiş olmak gerek ,ki bahçe şimdiki halde mutarrah ve muntazam bir haristana dönmüş. Ya o bahçeyi tesise masrûf olan himmet ve meblağa insan acımaz mı ? Madem,ki böyle terk olunup gidilecek imiş, o masrafı ihtiyare ne lüzum vardı .

İstanbul vilayeti ise, henüz kaim olduğu dairede baka şöyle dursun, mak-sad - ı teşkilinin temamiyle taayyün etmemesinden dolayı kendi mevcudiyetinden emin olmadığı cihetle bahçeyi mal edinmemiş. Hal-i haziri ile ibkasını, kendi haline muvafık bulmuş.

Sokakla meydandan hangisi ile tevsimi lazım geldiğini tayin edemediğim (Saray meydanı) denilen mahaldeki Ahmed-i salis geçmesinin hal-i haziri dahi, hal-i hazirimızın bir timsal-i küdurat istimalidir,ki lisan-ı haliyle acz-ı idaremizdeki kemale ve kemal-i aczdeki meal-i ehvale tercüman olmaktadır.

Bu çeşme Osmanlı uslub-u mimarisinin nevüma (Rönesans) ı hükmündedir,ki tarz-ı inşası ile, tarz-ı nukuşu ile tesis olunduğu devrin zevk-i bediini terceme eder. Bunu akab-ı cülusunda Sultan Abdulaziz, (Tecdit) denecek suretde tamir ettirmişti. Senelerden beri arasına bir bad-ı sarsarın kopardığı girdibad ile yerden kalkan tozun, toprağın hedef-i tavafı ola ola ne elvan ve nukuşundan, ne tarz-ı dilcusundan eser kalmış. Hatta Seyit Vehbi'nin kaside-i mutantanası bile okunamayacak bir suretde gubar alud - u fenâ olmuş.

Seyit Vehbi'nin kelime-i munzaması ile tarih-i inşasını itmam eden :

Aç besmeleyle iç suyu Han-ı Ahmed'e eyle duâ

Misra-ı Ahmet hanî,elyevm şahid-i kâzip gibi mahkûk bulunduğu levha-i hârada hasır ve mahcup bir suret almıştır. Çünkü çeşmede su yoktur. Çeşmenin

sakafları ise yıkılmaya mahkûm bir haldedir.

Bu geçme ile karşı karşıya gelen Ayasofya imaretinin sakaf-ı babı dahi uslub-u bihterin-i mimarimizin bir enmuzec-i latifi olduğu halde o da saçakları geçmenin/ ~~şüpheli~~ gibi meşref-i harap ve indirasıdır.

Ya meydancığın hali ! O rada mefruşat-ı turabiyenin envai görülür. Fatih devrinden kalma, Ahmed-i salis saltanatından mütebaki, ahd-i ceditde tecrübe olunan envai ahcardan müteşekkil kaldırımlarla hurda taşlardan müte-rekkip yerler. Kale duvarının diplerini mezbele haline ifrağ etmiş olan hus u hâşâk . Tanzifat arabalarının Ahırkapıya sevk ettiği süprüntülerden ruzgârın koparabildiği müzahrafat, fırsat-ı tenhaiden intihaz eden Acem eşekçile-rinin boşaltdığı molozlar !... İşte hep bu sakimeler o meydan-ı Hümayun -u unvanın medar-ı ziynet ve mübahatıdır.

Hele Bab-ı Hümayunun balay-ı sakafi ş ayan-ı ibretidir. Galiba Bulga-ristan Sefaretinin Ataşemiliteri olmalı idi. Yanında sivil bir sefaret memuru bulunduğu halde hayretle bakıyor ve Bulgarca birşeyler söyliyordu. Hiç şüphe etmem ki kapının sakafi makamındaki (Terasa) nin oyma taşdan masnu korkulukları etrafında bitmiş olan ısırğan ve yapışkanlardan istidlalen mukadderat-ı müstakbelemiz hakkında hükümler veriyorlardı. Evet !bir edibi-mizin "Bir tek yaprak bir arzin kabiliyet-i inbatiyesini gösterir." kavli ne kadar doğru ise, bir binanın der ü divarında tenebbüt eden nebatat dahi o binanın elbette harap ve binaanaleyh karib-i ahitte fenayâp olacağına o rütbe delil olabilir.

Bab-ı Hümayundan girilince Ortakapı'ya kadar olan iç meydanın hali dahi şayan-ı hayretdir. Muhtarik Maliye hazinesinin arsası bir tahta perde ile setrolunmuş. İttisalinden Gülhaneye inen yolun methalindeki kapı bir tarafa meyletmiş. Sol cihette (Saint İren - Sent İren) Mabedinin önündeki (Sarkofaj) ların bulunduğu set üzerine de bir (Baraka) kurulmuş. İçinde bir kaç kişi oturuyordu. Kadim fodla firininin önüne de bir bina tesis olunmuş kapısı üzerinde İstanbul Fırka-i askeriyesini natik bir de levha var . Şu Baraka tarzında tahta çadırlar derdine düştüğümüz gün (Fikretmekin) e elveda han olduğumuzda şüphe yoktur. Herşeyimiz, heç işimiz, her mahal ve mekânımız

(muvakkat)lik halet-i ruhiyesinin birer alamet-i kâşifesi makamına kaimdir. Zaman-ı Fatih'den beri (Cephane) namıyla yad olunan ve İstanbul'dan Galataya kadar Bizantinler tarafından gerilen mahut zinciri bile muhtevi olan bu mahal, vaktiyle de Esliha-i Harbiye müzesi idi. Hatta bizim ahd-i sebavetimizde (Kral Kızının cesedi) diye meşhur olan Fıraane zamanına ait bir (Mumya) bile mahfuzdu Binaannaleyh geçen sene bu müzeyi tevsiyan tanzim ettikleri gazetelerde okunmuştu. Ya acaba ön tarafa ikame edilen o (baraka) da asar-ı kadime-i harbiye-mizden madut tahta bir çadır olarak mı teşkil edilmiştir. İnsan bunları görüp de yüz kerre :

Çıldırmalı mı, ölmeli mi, neylemeli ah

Lahevle vela kuvvete illâ billâh !

Demekden kendini alamıyor.

Beş on hatve daha ileri gidilince Darphanenin methalinden içeri girilir. Sağ cihetdeki metrûk hazine-i hasse binası ise bir vakitki bünyan-ı azame ve miknetimizin bakiye-i uzamı hükmünde olan enkazı ile, muhteviyat-ı vehn aludiyle gönüllere o rütbe yeis ve esef ilka etmektedir, ki vatanının ikbal ve şevketinden başka bir emeli olmamak lazım gelen her hangi bir şahıs o binanın altmış yetmiş sene evvelki fikr-i imar ve ihya ile şimdiki halet -i fena ender bakanın nisbetini göstermek için, bu halde ibka edilmiş olduğuna hükmeyle !

Ebuzziya

150
30
3
Hepsi bitti de leğenörtüsü kaldı !

Gögen Pazar günü neşrolunan ^KHak gazetesinde :

Evkaf Nazaretinin nazar-ı dikkatine

unvanı ile bir ihtar münderiğ idi.

Biraz zamandan beri Evkaf Nazaretinin musakkafat-ı evkafın muhtac-ı meremmet olanlarını tamir ve bazı mebanı-i hayriyeyi, bu zamanın tavr-ı cedid ve tarakkisine tevfiikan vaz-ı aslilerinden daha nafi bir hale tahvil yolunda gösterdiği faaliyet ve muvaffakiyeti nazar-ı takdir ve memnuniyetle gördüğümüzden ihtar-ı vakii öyle bir maksad-ı hayre masruf irşadatdan kıyas ile okumaya başladık .

İlk satırın son kelimesi ile ikinci satırın ikinci kelimesini okur okumaz hayret ve hiddetden hangisi ile mütehassis olmak iktiza ettiğini bile tayin edemedik. Çünkü Evkaf Nazaretinin nazar-ı dikkati (Halet Efendi türbesine) celbolunuyor, ve geçen sen e (Tamir ve telvin) olunmuş olan bu türbenin (Zeminine henüz hasır ve muşamba ferş edilmediği gibi, sanduka da guhasız olarak duruyor) deniliyor. ~~HAZRETİ~~ Nazaret , Evkaf vazifesine davet ediliyordu.

Vakia İslamda türbe, kümbet, ve mezar haram menzilesinde eser-i israf addolunarak sadr-ı evvelde bulunanlar ebnay-ı dini bunlardan tahzir ediyorlardı. Hatta Hazret-i Ömer İran harbine memur olan ordu efradından esnay-ı seferde vefat ~~İKE~~ eden iki müslimin mezarını ayağı ile kakarak yıkmış idi. Fakat sonraları alem-i İslam bu bid'at-ı seyyieye mübtela olmuş ve eshab-i yesar bu vesile ile de ilan-ı servet ve ihtişam derdine düşerek türbeler bina, müzeyyen taşlar ikamesiyle meyyitlerinin şanlarını ilâ etmek istemişlerdir.

Biz eslafımızdan memleket ve milletine öyle hidemat-ı cezilede bulunmuş ~~HAZRETİ~~ zevat biliyoruz, ki merkâtleri bile hâk ile yeksan olarak hadis-i Nebavi'nin vasf -i hayrine mazhar olmuştur. Çünkü Ahrar-ı ümmetin naaşları kulub-u erbab-ı hamiyetde medfun olmak lazımgelir. Ta ki mensup olduğu milletin ilâ maşaallah efradı baki kaldıkça yad-ı hayre mazhar olsun.

Halet Efendi kimdir ? Malumdur, ki on üçüncü asr-ı hicri ricalinden bir devlet adamıdır. Bu memlekete ettiği hizmet neden ibaretdir, hayır ve şerden hangisine aittir ? Buralarını elbette Hak gazetesinde ihtar-ı salifüzzikri ya-

zanlar bilmek lazım gelir.

Biz mevtamızı hayır ile yade memur olduğumuzdan burada Halet efendi hakkında tarihin şهادetiyle malumumuz olan halatdan bahsetmek istemeyiz. Çünkü laan ve nefrin emrinde bizim delaletimize hacet görmeyiz. Yalnız unvan-ı makal edindiğimiz :

Hepsi bitti de leğenörtüsü kaldı !

meselini bir daha tekrar ederiz.

İhtar-ı vaki başka bir halet-i ruhiyeye de tercüman olmaktadır. Deniyor, ki : " Bütün (ecanibin memurri olan) bu türbenin bu halde kalması nasıl tecviz olunuyor ?"

İşte bahsettiğimiz halet-i ruhiye burada tecelli etmektedir. Biz bugün her neyi islâh ve tanzim , her neyi ihya ve inşa etmek istiyor isek onları cidden ve nefsülemirde muhtac-ı islah ve tanzim , layik-i ihya ve inşa oldukları için değil, ecanibin, görüp de bizi tayip etmemesi için ediyoruz veya etmek istiyoruz demek oluyor.

Geçen günkü İKTİHAM gazetesi de Bab-ı Hümayun dahilindeki meydanda harik zedeler için rekz olunmuş olan çadırların orada bekalarını ve sakinan-ı hiyamin ilcay-ı hacat ile vaki olan medfuatından oraların mülevves bir hale gelmesini müzeleri ziyaret kasdi ile gelip geçen ecnebilere karşı çirkin görüyordu.

Halbu,ki en evvel düşünülecek şey, yirmibeş gün evvel başını sokacak bir mesken -i hakire malik iken bugün mevsimin en vahim hararetini derununda bulunanların zararına olarak mas ve hıfz eden ve ez kaza havalar bozup da baran nazil olacak olsa yine sakinlerinin başını belay-ı asumanıye maruz kılacağında şüphe edilmeyen bigareleri şu bezden mevalardan bir an evvel kurtaracak esbab her nenden ibaret ise hükümeti anı icraya sevk etmek iken veyl o kavme,ki ebney-i milletin mezelletine çaresaz olamadığını değil, o hal-i zilletin nazar-ı ecanibde hasıl edeceği haleti badi-i hicab addede.

Ebuzziya

Hür endişî ve Hürriyet gıftar

Doktor Abdullah Cevdet beye

Dünyada hiç bir fezt yoktur ki tefekküratında kendini bazı kuyut ile mukayyet ve binaanaleyh maksur-u anittefekür addeylemesin. Maamafih düşünmede serbaz olan insan, düşündüğünü söyleyebilmede kasirüllisandır. O halde hür endiş olmanın ne zevki kalır ! Ben mademki düşündüğümü söylemekte, yani fikrimi bir başkasına gerek tahrir, gerek tahrir tariki ile bildirmekte hür değilim, düşünmekte de mahrum-u hürriyetim demektir.

Bazı mütefekkirin : " Hürriyet-i fikir, hürriyet-i tahrir ve tahrirden mücerret bulundukça kat'iiyyen gasbedilemez." iddiasında bulunmaktadır. Evet ! ifşa etmediğim bir fikrin kabil-i gasp olmadığını ben de bilirim. Ne-tekim malihülya definelerine malik olan bir şahıs hiç bir vakit servet-i mevhumesine dest-i tecavüz uzatılacağına ihtimal veremez !

"Len yesduvul efkar vel evhama"

Binaanaleyh söylenilemeyen bir düşünce gasbedilememekte aynıyle tahayyül definelerin mahfuziyeti kabilindendir.

Bir başka nokta-i nazardan söyle de söyleyebiliriz :

Hürriyet-i tefekkür, tahrir ve tahrirden tecrit olunduğu halde de celad-ı istibdadın dest-i taaddisinden tahlis-i girden azadi edemez. Biz zannederiz ki hiç söylemeyen, hiç yazmayan , yalnız düşünen bir adama kimse dest-i mumanaat uzatamaz. Halbu,ki sen istediğin kadar , istediğin gibi düşün, ve düşündüğünü ne kadar imkan mutasavverse o kadar ketmet. Yine sanî hilaf-ı tefekküratında istihdame kudret yap olurlar. Çünkü sana, senin düşünmediğin, senin düşünmek istemediğin , belki senin düşünmekten , istikrah ve eba ettiğin efkarı telkin ile istediklerini yazdırırlar. Kalemîni fikrine, lisanını imsakine muhalefetde bulundururlar. İşte bu bir kudret-i gayr-i mutasavviredir,ki hürriyet-i tefekkürü selbe maa ziyadetin kifayet eder.

Vaktiyle Me'mun - u Abbasi tarafından meydana çıkarılan () meselesi dahi hürriyet-i efkare tefekküre teslit olunan cebir ve itisafın bir nev'i değil midir ?

Çünkü Bağdat'da mütefekkirin-i siyasiyenin adedi gittikçe artmakta ve bunların rahle-i tedrisinden istifaze-i envâr - ı ulum edenler memalikin her tarafına yayıldığından Hilafet-i Abbasiyenin müttehazî olan meslek-i siyaseti intikad edenler çoğalmakta idi.

Bunların arasında Ahmet bin Hanbel gibi müctehitler ise hak ve savap üzere mütecellit olduklarından, vücutları zaleme-i devrana giran gelmekte idi. İşte () meselesinin esas ihdası bu idi ,ki maksat anları ala tarik-ül isticvap ya fikirlerindeki sebata mebnî müaheze eylemek ve yahut havfen anel-müaheze hilaf-ı tefekkür ve akidet tasdik () ile halk indindeki vak' ve nüfuzlarını kesrederek seciye-i selabetlerini bir paralık etmek. Fikir ve akidesinin hak ve sevap olduğunda şüphesi olmayanları böyle hatıra gelmez bir mesele ihdasiyle beyan-ı fikre mecbur etmek en büyük cinayetlerden değildir ? Çünkü giriban-ı hürriyete itale olunan ebedi-i tecavüzün te'siri doğru dan doğruya ruh-u begere taallük eder. Sakit ve samit ve yalnız mahsul-ü tefekküratiyle münbesit ve mütelezziz olan ruhun böyle bir dest-i taaddiye giriftar olması insanların hürriyet-i tefekküre dahi malik olmadıklarını isbata kifayet etmez mi ?

Mademki hürriyet-in tefekkür gayr-i kabildir. Tabir-i diğerle hürriyet-i tefekkür bile dest-i tasallut - u cebabireden masun ve mahfuz değildir, O halde hürriyet-i giftar daiyesinde bulunmanın ne hükmü olur ? Çünkü tahrir ve ya tahrir , hürriyet-i tefekkürün burhan-ı alenisidir. Halbuki bu burhan, alel ekser kaili hakkında badi-i mükal ve husran olmaktadır.

Hakikat-i halde ise bir sözü menetmekle hürriyet-i tefekkür menedilmiş olur. Benim fikrimce menedilen bir sözün mazarratı , o sözün intişarından tevehhüm olunan mazarrata bin kere galibdir. Hükumat-ı müstebide erbabının en büyük hatası akvali, efkar halinde iken ihmaka teşebbüs ve binaamaleyh erbab-ı tefekküre tasallut etmesidir. Bir kere de yanılıp da tecrübe etse görür,ki menetmek istediği bir sözün tefevvüh ve intişarı hiç bir zarar hudusuna badi olmamıştır. Bilakis daha meşime-i müfkirede cenin iken boğup idam ettim zannında bulunduğu fikirler bilahara birer a'cube-i hilkat veya galat-ı tabiat olarak doğarlar ve hey'et-i ictimaiyenin ruhuna müthiş bir hastalık gibi sirayet

ederek efkarı -1 enamlı zehirlerler.

Men ve zecre uğrayan fikirler bugün bir akamet-i muvakkate ile hal-i vukufda kalırlar, ise de , yarın o akamet velud bir feyz ile sedit ve ceri zade-i efkar yetiştirir, men ve zecr edenleri hatır ve hayallerinden geçmedik ukubate giriftar eder. Halbuki bundan terettüp edecek en büyük zarar, eshas-ı madudeye , yani erbab-ı istibdada değil, doğrudan doğruya memlekete ve umum efradadır. Çünkü fikirlerin duçar-ı zecr olması aynıyle buharın hapsolması gibidir. Binaaaleyh buharın tazyiki ne rütbe ika-ı belaya ederse fikirlerin manialara giriftar olmasından husule gelecek tehevür dahi o rütbe mucib-i mazarratdır.

Acaba alemde bir zaman gelecek midir, ki herkes düşündüğünü, yani düşündüğü gibi söyleyebilsin . Bir gün mütefekkirin-i ehibbadan biri bana demiş di, ki : İki bin bu kadar senedenberi vakayii mazbut olan insaniyetin mahsul-u tefekküratına bakıyorum da gördüklerimi, hep yekdiglerinin istihaleye uğramış efradından ibaret buluyorum. Sokrat'ı niçin idam ettiler ? İstemedikleri gibi düşündüğü için , Ebu Hanifeye niçin darp ile mücazat ettiler ? İstedikleri gibi söylemediği için.

İkibin ikiyüz sene evvelki insaniyet yalnız tahavvül - ü sinin ve a'vam ile yekdiglerinden müfarıktır. Yoksa secayay-ı ebnav-ı beşer hiç değişmemiştir. ve değişmeyecektir. Bundan iki bin sene sonra da bir feylosof Sokrat veya düşündüğünde hak ve sevaba iktirandan başka maksadlı olmayan Ebu Hanife nihad bir sahib-i ictihat dünyaya gelecek olsa yine ebnav-ı asrından göreceği muamele evvelkinin aynidir.

İşte dostum ! İki sene evvel senin bir tercümen hakkında düşündüklerimi söylediğimden dolayı ben de hedef-i düşnam olmuştum. Halbuki benim hedef-i intikadatımlabeni müaheze edenlerin nokta-i nazarı yekdiglerinden o kadar ayrı idi ki beyinlerinde , mevzu olan madde-i müstekabiha'nın unvanından başka bir münasebat yoktu. Ben onların hiç birine cevap vermedim. Çünkü istihdaf ettiğimiz meselede esasen tehalüf vardı, bu cihetle tevhid-i fikir kabil olamazdı, ki bahsedilebilsin. Demek isterim ki beyhude yere hür endişe den ve hürriyet giftardan bahsedip durmayalım. İnsan düşündüğünü söyleyemeze

se veya düşündüğünden dolayı muatep olursa ötesini artık sen kıyas et.

Ebuzziya

Haşiye :

Hürriyet-i negriyat ile Hürriyet-i giftar yekdiglerinin aynıdır. Bu cihetle Hürriyet-i beyan hakkındaki mesrudatımı hürriyet-i matbuat mebhasına da tatbika imkan müsaitdir. Şu kadar ki bizde biraz zaman evvel hayretbahşay¹ ukul - u mütefekkirin olan tarz-ı matbuat hiç bir vakit, hiç bir suretle hürriyet-i beyana mümüne tutulamaz. O taşkınlıklar / galeyan-ı efkar ilcasıyla değildi, belki terbiye-i ictimaiye ve siyasyede halkın terbiyesizliği neticesi idi. Binaanaaleyh bugün uğradığı muamele-i zecriye ceza-i bilmişilden başka bir şey değildir.

Jan Jak Rossu 'nun

İkiyüzüncü sene-i viladeti

C.153 den devam

Russo 1841 ile elli arasında tecrübe-i kalem kabilinden bir iki opera ile (Köy Falcısı) namında bir tiyatro yazmış ve bu tiyatro fevkalade mazhar-i takdir-i umum olmuştur.

1850 de (Dijon) Encümen-i danişi Cümhur-u üdebayı :

Ulum ve fününun müceddeden esaskir olması ahlaka hizmet etti mi, etmedi mi ?

Sualini irad ile işgal eylemiş idi.

İşte Russo'nun velvele-i sayt-i istiharine sebep olan bu suale verdiği cevaptır, Çünkü Russo hiç bir ferdin ve hiç bir edib-i hekimin cür'et edemeyeceği bir tavr-i harikanüma ile âlem-i irfan ve idrakin iki bin senedenberi münferit vasita-i saadet-i beşer olmak üzere talakki eylediği ulumun cemiyet-i beşeriyeyi ifsaddan başka bir faydası olmadığını iddia ve manen cümhur-u udebaya ilan-i vega eylemiştir.

Russo bu tavrı ile suretde bir Osmanlı şairinin :

" Bir arifim, ki ziddına gitdim bu âlemin "

kavline masadak düşmüş ve hakikat-i halde ise lisan-i tehekküm ve temeshuru ile zamanındaki feylosofların , Volter gibi istizraf uğurunda nice fezail-i âliyyeyi bazice-i güruh iclaf etmiş hakimlerin mahiyet-i asliyelerini meydana koymuştur.

Akademi, Russo'nun ulum ve fünün hakkındaki iddiasını esasen tasdik etmemiş ise de makaleyi kiymet-i edebiye ve sahibini kudret-i faize-i edeb nokta-i nazarından pek âlî bulmakla eseri takdir ve tebcilde naçar kalmış ve derece-i ulay caizesiyle sahibini vayedar-i şeref eylemiştir.

Russo makalesini bilahara bir risale şeklinde neşrettiği zaman , yazdığı dibacede der ki :

" Dünyada istihar neden ibaretdir ? benim istiharıma sebep olan şu eser-i meş'umdur ! Muhakkaktır,ki bana calib-i kükâfat ve sebep-i bakay-i nam olan bu eser, olsa olsa vasat derecede bulunan asardan addolunabilir. Şunu da ilaveye cesaret ederim,ki mecmua-i âsâr-i azizanemin en âdi mündericatındandır. Eğer

bu birinci eser-i kalem layık olduğu derecede takdir ile talakki olunmamış olaydı sahibi ne büyük gayyay-i belaya uğramaksızın kurtulmuş olurdu. Meğer kader ister imiş ki haksız olarak hakkımda edilmiş bir lutuf, sonraları beni derece derece daha haksız şedaide duçar etsin."

Russo bu kavliyle makalenin ilanından sonra muasırlarının hemen mütefikan denilecek derecede umumiyetle yağdırdıkları seng-i dişnam ve tahkiri anlatmak istemiştir. Fakat ziyai mümkün olmayan servet"۞۞" -i fadl i irfana malik olanlar hiç bir şeyden ve şematet-i üşeradan ihtiraz etmeyeceğinden, Russo hasımlarının telaş-i dağdagakâranelerine hande-i istihza ile mukabelede başka bir şey yapmamış ve yahut (Kontra Sosyal - mukavele-i ictimaiye) ve (İnegalite - adem-i müsavat) gibi unvanlarla neşrettiği asar-i harikuladesi ile pek çok şey yaparak , kalem-i irfanlarını tevfir-i kudret-i uzmaya alet eden üdebaya kadar layık-i düşnam ve tezlil gördüklerine had ve mahiyetlerini bildirmiştir.

Russo, Dideru gibi büyük inkilabi hazırlayanlardan olmakla beraber, bir büyük inkilabın mutlakuzzuhur olduğunu en evvel keşfeden bir hakim-i dūr-bîndir. Hatta (Adem-i müsavat) namındaki eserini ve terbiye-i etfale mahsus olan (Emil) ini bu maksatla yazmış olduğu zannolunur.

Russo'nun ne kadar celilülkadır bir hakim-i sahib-i fezail olduğunu muhtac-i burhan görenlere büyük inkilabın ilan ettiği (Hukuk-u Beşer)e bir göz gezdirmek kifayet eder. Çünkü ondaki kavait ve nazariyat- i hukukiye ve siyasiyenin kaffesi Russo'nun asarında mündemiştir.

Emil bir takım terbiye nazariyelerini cami bir eserdir. Hakikatde ise cemiyet-i beşeriyenin kâfil-i saadet ve selameti olacak bir çok desatiri camidir .(1)

(1) Ziya Paşa merhum adeta eser icadi denecek bir lisan ile bu kitabı Türkçeye tercüme etmiştir. Eser nezd-i âcizanemde olduğundan merhumun hafidi ile müstereken yakında tab'ına mübaşeret maddesi beynimizde kararlaştırılmıştır. Beheri ikişer yüz sahifeli dört cilde taksim olunarak peyder pey neşredilecektir.

Cami'

Emil neşrolunduğu zaman Paris'de erbab-ı kalemden Rehabine kadar kâfe-i sunuf -u mütefekkirin arasına bir velvele tari olmuştu. Çünkü Russo , gocuğu HHH adam edebilecek ne düşünmüş ise onu bu kitap ihtiva eder. Fazla olarak terbiye-i etfale ait nazariyelerini adat ve irat suretiyle cemiyet-i beşeriyenin curuh ve kuruhunu ve onların suver-i iltiyamiyelerini haber verir.

Emil neşrolunduğu zaman Fransa taht-i hükümrânisinde ba haşmet ve sefahe canşin olan onbeşinci Lui Veliahdini Russo'nun dest-i terbiyetine tevdiî arzu etmiş ve Russo'ya : " Vatan-ı sanisi olan Fransaya istediği gibi bir hükümdar yetiştirmek arzu ederse V eliahdin terbiyesini deruhde ile hizmet-i insaniyet-perveranesini dâriğ etmesin" diye haber göndermişti.

Russo Onbeşinci Lui'nin iradesini talakki etmesi üzerine şu suretle cevap vermiştir :

"Haşmetpenah'a ! benim kitabımı okumuş ve fakat maatteessüf anlayamamışsınız. Evvela bana tevdi' edeceğiniz Prens bir tıfl-ı nevsal olması iktiza eder. Veliahdiniz ise 14 yaşındadır.

Saniyen farz-ı muhal olarak bu hizmeti deruhde etmekliğim lazımgelse, arzuy-u hümayununuzla temami temamina zid bir kâre sülûk eylemiş olurum. Çünkü o Prens ondan sonra hiç bir vakit hükümdar olamaz."

Russo anka meşrebane bir istighnay-ı gıpta fezayı haiz idi,ki ani ondan sonra tanzir eden bulunmamıştır.

Russo'nun kalemini kırarak (Dantela) örmekle te'min-i maişete mübaderet ettiğini haber alan Onbeşinci Lui, bir gekmeceye 1000 adet Lui altını koyarak ve miftahını da bir zarfa vaz'ederek Russo'ya göndermişti. Atiyeyi teslim memur olan Yaver-i Şehriyari Russo'nun ikametgâhından içeri girip de sandukçe-i ihsanî masasının üzerine koyduğu anda mazrufun ne olduğunu idrâk eden Russo :

- Haydi Zabit efendi ! Bunu aldığınız yere götürün. Buraya hükümdar parası dahil olamaz. Çünkü burada satılık esir yoktur.

demiş ve ihsan-ı şahaneyi reddetmiştir.

Russo, Emil'i neşretmekle bilhassa Ruhban takımının gayiz ve gazabını celbetmiş ve binaanaleyh bir ukubetin muhakkakulvuku olduğunu cezm etmesiyle İsviçreye firar eylemiştir. İşte bu firarına, pederinin vaktiyle İstanbulda giy-

diği samur kalpakla samur kaplı binişini iktisa ederek, o nekreh kiyafet sayesinde muvaffak olmuştur.

(Konfesiyon de fua - name-i a'mal) namındaki eseri ise havarık-i adatdan bir defter-i pür iberdir.

Russo bu defterinde ahd-i mürahikâsından devre-i vukufuna kadar geçirdiği serencamı zabıt ve tescil etmiştir. Mutasaddi olduğu sirkati ve dest-i terbiyyet ~~u~~ diyanet iktinahına tevdi edildiği güruh-u ruhbanın ihtirasat-i hayvaniyelerine hedef olmak tehlikesine kadar her nevi sergüzeşti bi perva ve bila riya inbada bulunmuştur.

Hasılı Russo nev'i şahsına munhasir olmakdan ziyade şahsiyeti zatında mustakar bir hâkim-i bi nazirdir.

(Kontra Sosyal) i ile hakk-i temellük - ü beşerden hakimiyet-i ahaliye kadar cemiyet-i beşerin kâfe-i esasat-ı ictimaiye ve siyasisini halka bildirmiş ve şurut-u idare ile hakimiyet-i zatiye-i efrad yekdiğerinin lazımları gayr-i müfariki olduğunu ve her fert cemiyetin yekdiğerine karşı hukukan müsavi ve fitraten mazhar-ı azadi bulunduğunu on sekizinci asırda o ilan etmiştir.

Tevarih-i eseriyenin altıbin senelik bir kidem tayin ettiği âlem-i insanîyetin edvar-ı maziyesi birer birer hadde-i nazardan geçirilsin. Görülecektir, ki kavaid-i siyasiye-i haziranın üss-ü esası Russo'nun Kontra Sosyal'inde inba olunan nazariyelere ibtina eder. Bu cihetle Russo, onsekizinci asrın evliyyay-ı naam-ı siyasiyesi içinde imtiyaz-ı infirad ile serefraz addolunmaya şayandır.

İnkilab-ı Kebir, Cemiyet-i beşerin saiyân-ı selametinden ~~şüphelenen~~ addeylediği zevat sırasında Russo'yu dahi layık olduğu tazim ve tekrimden bihakkin hissedar etmiş ve uzam ~~u~~ bedenini makber-i ekâbir olan (Panteun) binasına nakleylemiştir.

Kadir şinas Fransa ecille-i hizmetkâranını hiç bir vakit feramuş etmez ve etmemiştir. İşte bu sene de ikiyüzüncü devre-i veladeti namına Russo'nun lahdi üzerinde ve Panteun dahilinde bir (Monoman) ihzar etmiştir, ki balada işaret olunacağı üzere 28 Hazirana musadif olan yevm-i veladetinde bir cemm-i gafir tarafından rasime-i küşadi icra edilmiştir. (Benjamin de Turnel dokonstan) in taht-ı riyasetinde ictima eden bu hey'et-i ihtifaliyeye kâfe-i şuaat-ı hükume-

vekilllerinden başka erbab-ı ağani ve musiki'den 1600 zat iştirak eylemiştir.(1)

Meskat-ı re'si olan (Cenevre) beldesi tarafından memur edilen Cenevre Şuray-ı hükumeti reisi dahi belde-i mezkûre ahalisi namına irad-ı nutk ile Russo'nun İsviçre ve bilhassa Cenevre halkı üzerinde kabil-i zeval olmayan te'sirat-ı hasenesine tercüman olmuştur.

Elhasıl Russo'yu ikiyüzüncü sal-ı veladetinde bir kerre de yirminci asrın mader-i girdar-ı fikreti ilad etmiştir.

Ebuzziya

(1) Russo'nun musikiye olan hizmetini bilmünasebe zikreylemiş idik. Müşarüileyhin bir de Kamus-ı Musikisi vardır.

Napolyon Bonapart'ın ekval-i müntehibesi

İnsan kendini tahkir edenlere affile mukabele etmekle onların pek çok fevkine çıkmış olur.

+++

Nankörlük benim nazarımda nakais-i ahlakiyenin en büyüğüdür.

+++

Devamlı bir fedakârlık kadar nadir bir şey bulunamaz .

+++

Namusa açılan yaralar hiç bir vakit şifayap olmaz. Çünkü onun te'sir-i manevisi pek müthiştir.

+++

Fezail-i beşeriyenin en nadiri devamlı fedakârlık ve merbutiyetdir.

+++

Cahil bir adam aynı zamanda hudbin ve izzet-i nefis sahibi olursa onun ika'edeceği hatiate had ve gaye tasavvur olunamaz.

+++

Namusa açılan cerihalar iltiyam napezirdir. Çünkü onların te'sir-i manevisi müthiştir.

+++

İnsanların telef-i nefs etmeye hakları var mıdır ? eğer vefatlarından dolayı kimseyi mutazarrır etmeyeceklerse ve hayat kendilerini bar-ı alâmlar alâm ve mesaibi altında eziyorsa şüphesiz hakları vardır.

+++

En büyük kahramanlık , hayatın gamum ve ekdarına saburane tahammül edebilmektir.

+++

Nev'-i beni beşer, her vecihle layık-i takdir ve tescil iki büyük fazilete malikdir, ki o da erkeklerde cesaret, kadınlarda iffetdir.

+++

Aşkda yegâne muzafferiyet ihtiyar-ı ric'atdır.

+++

Aşk, işsiz adamların medar-ı istigali , rical-i askeriyenin geçici eğlencesi, hükümdarların ise en tehlikeli meşgalesidir.

Biz Garblılar, kadınların ne olduğunu anlamakdan âciziz. Onun için kadınları, pek haksız olarak, adeta kendimizle hem mertebe bir mevkie is'ad ediyoruz, Şark akvamı ise bu hususta daha musip, daha akilâne suretde düşünerek kadınları erkeklerin nevima malı, mülkü olmak üzere talakki ve kabul etmişlerdir.

Hakikat-i halde tabiat, nisvanı bize esir yapmıştır. Bazı kadınların erkekleri taht-i hüküm ve nufuzlarına almaları ise sırf o erkeklerin noksan idrâk ve muhakemelerindendir. Ekseriyetle kadınlar, kendilerine bir bahâyiş-i hilkat olan hüsn ü anı sui istimal ederek bizi meftun ve meclup eylerler, ve bu suretle inan-ı idareimizi ellerine alırlar. Erkeklerle hissiyat ve ef'al-i hasene telkin eden bir kadına mukabil, yüz tane kadın bilakis uolsuz ve muhakemesiz işler gördürürler. Kadın erkeğe, ancak çocuk vücuda getirmek için verilmiştir. Halbuki bir tek kadın bu maksadın husulünü temine kifayet etmez. Mesela bir kadın, çocuğunu irza ettiği vakit, hasta bulunduğu zaman zevcelik vazifesini ifa edemez. Hele tenasülün hadd-i inkıtânı bulan bir kadın, kadınlıktan büsbütün çıkmış demektir. Halbuki tabiat, erkekleri gerek sin itibariyleduğar-ı akamet olmaktan ve gerek sair mehazirden vareste kılmıştır. Binaanaleyh her bir erkeğin bir kaç zevcesi olmak lazımgelir.

Esasen kadınlar neden dolayı şikâyet ediyorlar ? kendilerinin bir canı, bir ruhu olduğunu kabul etmiyor muyuz ? halbuki bazı felasefe bu hususu tasdik de istiğna ettikleri görülmüştür.

Kadınlar bizimle müsavat talebinde mi bulunuyorlar ? Fakat bu bir nevi deliliktir. Kadınlar bizim taht-i tasarrufumuzdadır. Biz ise onların taht-i tasarrufunda değiliz. Çünkü kadınlar bize çocuk vücuda getiriyorlar. Halbuki bizim oğlara öyle bir şey verdiğimiz yok. Binaanaleyh bir meyveli ağaç nasıl bahçevanın malı ise, kadınlar da öylece bizim malımız, mülkümüz olmak iktiza eder.

Bir de erkek zevcesine karşı adem-i sadakatda bulunacak olursa, bunu itiraf ile izhar-ı nedamet edininceartık ondan bir eser kalmaz. Kadın evvela kıssaz, gürültü eder. Sonra affeyleyerek barışır. Çok defa da bu işde kazanmış olur. Halbuki kadının adem-i sadakati buna benzemez. Kadın da kusurunu itiraf etsin, istediği kadar izhar-ı nedamet eylesin, fakat o adem-i sadakat yüzün-

den eser kalmayacağını kim iddia edebiliyor ? Ve böyle bir eser kaldığı vakit on-
dan mütevellit fenalığın tamiri kabil midir ? İşte şu misal, tabiatın, fitratın
kadınları erkeklere müsavi bir halde bulundurmadığını vazihan isbat ediyor. Bina-
analeyh ancak akıl ve muhakemeden mahrum, tahsil görmemiş, efkâr-ı adiyeye sahibi
kadınlardır, ki kendilerini zevceleriyle aynı mertebede addederler. Esasen erkek-
lerle kadınlar arasındaki bu fark-ı tabiide haysiyetsiken bir cihet de yoktur.
Her fert beşerin bir takım evsafı olur. Ona mukabil de kendisine bazı vezaif te-
rettüp eder. Kadınların evsaf ve meziyatı ise, hüsn ü an , cazibe ve letafettir.
Vazîfelerine gelince, o da inkiyat ve mutavaattir. (1)

+++

Güzel bir kadını göz beğenir, iyi bir kadını ise kalb takdir eder. Evvel-
kisi bir mücevher, ikincisi bir hazinedir.

+++

Nice erkekler vardır, ki sırf kadınlara karşı aciz ve zaaflarından dolayı
kabahatli olmuşlardır. +++

Kadınlar fenaliğe meyil ettikleri vakit, erkeklerden daha fena olurlar
ve cinayet irtikâbına daha ziyade meyil ederler. Kadınların evsaf-ı mümeyyizeleri
hilm ü mülayemet, rikkat ve nezahet olmakla beraber, bir kere ahlakları bozuldu
mu ifrat derecede tabi-i seyyiat olurlar. Velhasıl kadınların hemen cümlesi erkek-
lerden ya çok iyidirler ve yahut çok fenadırlar.

(1) Bunu bila tela'sum söyleyebilmek için her zamanda bir Napolyona ihtiyaç vardır

Rusya Şark'da ne maksat takip ediyor ?

İtalya ile aramızda zuhur etmiş olan harbin bidayetinde düvel-i muazzama -i saire gibi Rusya da ilan-i bi tarafi etmiş , Boğazlar meselesinin kurcalanacağına dair deveren eden şayiat-ı musirreye rağmen bi taraflılığın icabettiği ahkama bir müddet riayetkar gibi görünmüştü . Halbuki şu son zamanlarda hadis olan ve ya daha doğrusu bililtizam ihdas edilen bir iki vak'aya bakılırsa Rusyanın bi taraflık mesleğinden nihayet inhiraf ile aleyhimize bir siyaset takibine karar vermiş olduğuna hükmetmek zaruridir. Bu vakayiden birincisi malumdur ki bundan bir iki ay evvel zuhur etmiş olan İran hududu hadisesi idi ki Rusya bu münasebetle Kafkasya taraflarında tahşidat - ı askeriyeye başlamış ve bu tahşidatın bir aralık pek faal bir şekil alması mahafil-i Osmaniye'yi ciddi endişeye düşürmüş idi . Eshab-ı mutalaa'nın hatırında olmak gerekdir ki Rusyanın Asya hududumuza doğru icra eylediği bu sevkiyat - ı askeriye bidayeten adi bir şayia suretinde sahaif-i matbuata akseylemiş ve bir çok defalar mütenaviben tezkir ve teyit edildikten sonra nihayet sihhatinde kimsenin şüphesi kalmayacak surette kesb-i katiyet etmiş ve hatta Rusya ile aramızda bir mukarenet husulünü her nedense eskiden beri muhtemel görmekte bulunmuş olan bir iki gazetemiz bile bunu inkar edemeyerek meselenin ehemmiyetinden bahis makaleler yazmakta muhtar kalmışlardı . Rusyanın o zaman bu tahşidatı zahiren olsun muhik göstermek için bizim İran hududunda faaliyetde bulunduğumuzu sebep olarak ileri sürdüğü de tabii hatırlardadır . Bu sebebin ise ne kadar adi bir bahane olduğunu izah ihtiyacından vareste görürüz . Bizim hal-i sulhda ve dahilen her türlü gaileden azade bulunduğumuz bir sırada bile komşumuz İran ile bir hudut meselesi çıkarmak istemeyeceğimiz ve hele böyle bir mesele dolayisiyle işi Rusya ile bozuşmak derecesine katiiyen vardırılamayacağımız en itiraz götürmez hakikatlerden iken başımızda bir taraftan düvel-i muazzamadan madut bir devletle muharip olmak gibi bir gaile mevcut olduğu ve diğer taraftan da Balkanlarda umumi bir hücumu duğar olmak gibi ikinci bir gaileye maruz bulunduğumuz böyle tehlikeli bir zamanda Şark hududumuzda en adi bir hadise zuhuruna sebep olmakdan son derecede tevakki edeceğimizi bütün alem ve

bilhassa Rusya dostumuz pek ala bilir . Hal böyle iken Rusyanın ufak bazı hareket-ı askeriyemizi nimelvelsile ittihaz ederek derhal Kafkasya taraflarında vasi' mikyasda tahşidata kıyam etmesi bize karşı bir maksad-ı mahsus müstenit fikr-i tecavüz perverde etmekte olmasından başka bir seye hamlolunmak ihtimali yoktu . Hatta Rusyanın hareket-ı vakiası nihayet Avrupanın nazar-ı dikkatini celbetmekden hali kalmadı . Ve bu hal bazı mahafilde bizde olduğu kadar ciddi endişeler yarattı . Rusyanın o vakit tahşidat - ı vakiasından birden bire sarf-ı nazar ederek bize karşı teminat-ı sulhkaranede bulunmaya mecbur olması ise ihtimalki teşebbüsünün Avrupada husule getirdiği bu sui tesirden ileri gelmiştir . Hatta Fransız gazetelerinde bu mesele münasebetiyle vaki olan negriyat meyânında hakikate en ziyade mukarin gibi görünen bir rivayete nazaran Rusyanın sevkıyat-ı askeriyesini durdurarak birden bire tebdil^ı ve daha doğrusu tadil-i meslek eylemesine en ziyade Fransa ve İngiltere devletleri tarafından verilen nasihatların tesiri olmuştur .

Filhakika Fransanın , müsyö Puankare mevki-i iktidare geldiğinden beri bize karşı olan muamelesinde bir tahavvül husule geldiği mahsus bulunduğu gibi İngilterenin de bir kaç zamandan beri hakkımızda daha teveccühkaranane değilse de daha mütemayilane bir siyaset takip eylemekte olduğu da aşıkardır . Bu sebeplerle bu iki devletin Petresburg'da vesayada bulunmuş olduğundan ve Rusyanın bu vesaya üzerine birden bire başladığı teşebbüs-ı tecavüzkaranesini hiç olmazsa tevhüre lüzum gördüğüne dair o vakitler muşsrren deveran eden rivayatin sihhatine itimat olunabilir.

İşte Rusyanın bize karşı tebdil-i tavır ve mesleğe karar verdiğini pek sarıh suretde isbat eden ilk hadise bu suretle zuhur etmiş ve bir müddet bütün Avrupayı heyecana duçar etdikden sonra naklettığımız vechile ve muvakkaten kapanmıştır .

Rusyanın mesleğine dair birce calib-i endişe görülen ikinci hadiseye gelince o da İtalyanın Çanakkalesine hücumu ile beraber Rusyanın da Bahr-ı siyah Boğazında bir mümayış-i bahride bulunacağına dair ortaya çıkarılan havadisdir . Vakia bu ikinci cihet , vakiadan ziyade şayia halinde kalmış

ise de bundan bir iki hafta evvel gayia-i mezkure o kadar çok tekrar edilmiş ve Avrupalının en ciddi evrak-ı havadisinde bile bir aralık o kadar ciddiyet ve ehemmiyet ile mevzu-u bahis olmuş idi ki bizim fikrimizce bunun büsbütün asıl ve esasdan ari bulunmadığı ve Rusya ile İtalya arasında bize karşı bir hareket-i müstereke için itilaf husule gelmediyse bile her halde müzakere cereyan eylediği muhakkaktır .

İtalyanın geçenlerde Çanakkalesine hücumu üzerine , Rusyanın, Bahr-i siyah boğazına karşı icra edeceğinden bahis olunan mümayisi icra etmemiş olması ise, ne şaiyat-ı vakianın esassızlığına bir delil-i kavidir. ne de Rusyanın bize karşı siyaset-i tecavüzkaranesinden sarf-ı nazar eylediğini isbat eder . O zaman işaa edilen mümayisin vuku bulmaması ya İtalya ile itilaf- ı tam husule gelemediğinden , ya yine Avrupa tarafından bir mümanaat gösterildiğinden ve yahut Rusyanın mütarakkip olduğu vakt-i fırsatın henüz mevsim-i idraki hulul etmediğine kail olmasından dolayı olabilir .

İşte şu ahval ve tezahurat piş-i em'an ve mutalaaya alınınca Rusya- nın bir kaç zamandan beri bize karşı tebdil-i tavır ve meslek ederek muhase- metkarane bir politika takip eylediğinde şüphe edilemez . Şimdiye kadar zuhur eden iki hadise bu politikanın bir sekl-i kati-i faaliyet almasına kifayet etmemiştir . Fakat biz, Her halde bir üçüncü hadise zuhuruna intizar etmeli ve bu ihtimal ile cidden muhteriz ve ihtiyatkar bulunmalıyız . Petresburg hükümetinin sefirimizin her müracaatında verdiği teminat en acemi diplomatlar için bile itminan bahş olamaz . Esasen Müsyö Sasonof'un geçenlerde iradettiği nutkun bizim mahafilde mucib-i memnuniyet görülmemesi de Rusyanın hususi olarak verdiği teminata ne derecelere kadar ehemmiyet atfedilmek lazımgeleceğini isbat eder . Diğer taraftan Rusyanın Kafkasya cihetlerinde bu günlerde yine sevkıyat ve tahşidat - ı askeriyyeye bağladığı rivayet ediliyor . Bu da gösteriyor , ki Rusya her halde bize karşı istihzaratda bulunuyor veya hiç olmazsa hudusu kuvve-i karibeye gelmiş ilan bir takım vakayi-i azime için tedarikli davranmak lüzumunu hissediyor . Bu tezahürat-ı mügevvişe ve huzur berandazane kargısında diplomatlarımızın ne düşündükleri , ahvalin tehlikesi ni layikiyle takdir edip ona göre durenmişane tedabir ittihazına tevessül e edip etmediklebi bittabi bizce meghuldur .

Fakat selefinin hatiat-ı canhıraşını telafi edecek gibi görünen /, maharet ve dirayet - i siyasiyesi (Deyl Kronikl) gazetesıyla gegenlerde neşrolunan ifadat-ı metinane ve azimperveranesinden gereği gibi mahsus olan Hariciye Nazır-ı lahikimiz Asım Beyefendinin herhalde Şimalden pek tehditamiş bir suretde baş gösteren tehlikeyi kemal-i azım ve ihtiyatla piş-i nazır-ı im'anda tutmakta ve temin-i selamet-i devlet için en salim tarika tevessül çarelerini araştırmakta olduklarından ümitvarız .

Diğer taraftan matbuatımızın da yalnız muharebeye dair avamferibane tafsilata hasr-ı sahaif ederek efkar-ı umumiyei yanlış cereyanlara sevk etmemeleri ve bilhassa aduvv-u kadim varisimizin , meslek-i hazırı itibarile maruz bulunduğumuz gavail-i azimeyi mümkün olduğu kadar şerhederek eshab-ı mutalaanın fikrini tenvire çalışmaları lazımdır .

Rusyanın bize karşı böyle tebdil-i tavır ve meslek etmesinin esbabına gelince : Avrupa mahafil-i siyasiyesinin ona dair olan mutalaatından bir nümune göstermek için (Jorj Golis)in baladaki unvanlı makalesini tercüme ile zire naklediyoruz . (Jorj Golis) mesail-i Şarkiye ile istiğal eden Fransız erbab-ı kaleminden olup bize karşı hissiyat-ı hayirhahane ve daha doğrusu bi tarafane perverde etmekle marufdur . Kendisi Parisde müntesir (Opinyon) risalesi muharrirlerinden olduğu gibi, elyevm Dersaadetde bulunmakta ve oradan (Deba) gazetesine ahval-ı siyasiye-i dahiliye ve hariciyemize dair oldukça mudakkikane ve hakgüyane mektuplar göndermektedir . Bervecch-i ati naklettiğimiz makalesinde Rusyanın bize karşı minelkadim takip ettiği meslek ile bundan sonra tatbik edeceği siyasiyat hakkında bir hayli mutalaat-ı musibede bulunduğu gibi, yeni yeni bir takım nukat-ı nazır da serdettiğinden , eshab-ı mutalaaca ahval-i hazır-ı siyasiyemiz itibariyle vesile-i ırgat ve ikaz olacağını ümit ederiz .

A.V.

Rusya Şark'da ne maksat takip ediyor ?

Rusya Hükümeti Avrupayı, sürüklemek istediği noktaya - takip edilecek tarık arzusunun hilafına biraz değişmiş olmakla beraber - nihayet sevka muvaffak olabildi . Hatırlardadır ki Rusya badi-i emirde akd-i sulh için hükümet-i Osmaniye nezdinde teşebbüsatta bulunulmasını teklif etmişti . Düvel-i muazzama böyle vahidülhedef bir teşebbüs-ü siyasi icrasını reddettiler , badehu eğer sulh hakkında taati-i kelam edilmek isteniliyorsa bunun evvel be evvel Romada vuku bulması , çünkü harbin menşee sebebi Roma olduğu esasını kabul ettirebildiler . İtalya hükümeti , vaki olan müracaata cevaben Trablusun ilhakına dair ittihaz eylediği kararı tekit ve teyit eyledi . Hatta bu müracaat , karar-ı vakiin düvel-i muazzama tarafından nevima resmî suretde kayd ve işaret edilmesini de mücîp oldu ki, bu da mevkin müşkülât ve vahametini bittabi tezyit eyledi . Bunu müteakip hükümet-i Osmaniyede Trablus Garbın tahliyesi esasına müstenit olmayacak hiç bir tarz-ı tesviyeyi katiyen kabul edemeyeceğini bildirdi . Bu suretle iki tarafa da yekdigere karşı edna bir müsaadekarlık itasından müctenip bir vaz' ve temerrüt ve taannüt ahv^{da} için vesile verilmiş oldu . İşte Avrupa'da bu gibi neticelere münfer olan teşebbüsate, istihsal-i sulh için sarf-ı mesai etmek diyorlar .

Rusyanın bu meselede alelade bir tavassuta ön ayak olmaktan başka bir şey yapmak tasavvurunda bulunmadığına kolay kolay hüküm verilemez . Bu tarzda vaki olacak teşebbüsün bir netice-i müfide vermeyeceğini herkes gibi Rusya da pek ala biliyordu . O halde Rusya hükümetinin , Avrupaya icra edilecek her türlü tavassutun hüsn-ü suretle neticelenmesi ümit ve ihtimallerini böyle bir hamlede akim bırakdırmak istemekte makasid-i mahsusesi olmak iktiza eder . Binaenaleyh bu ahval karşısında bizim : Rusya Avrupayı ne taraflara sürüklemek istiyor ? sualini irada hakkımız var . Filvaki evvela Romada , bilahare İstanbulda icra edilen teşebbüsât, ne gibi hafi meneviyat ve makasidin tezahürat-ı ibtidaiyesi veya mebad-i tatbikiyesidir ?

Vehle-i evlada Rusyanın, İtalya amel ve menafiini mürevvig bir meslek takip eylediği zannedilir . Ve bu ihtimal ve zihap, muvafık-i nefsülemir olduğu takdirde bizler için badi-i havf ve endişe olmak iktiza eder . Hatta

Rusyanın tarz-ı hareketinden böyle bir maksada hizmet ettiği o kadar mahsus oluyor, ki 1909 da Çar ile Viktor Emanoil arasında (Rakonici) de vukua gelen mülakat üzerine Rusya imle ile İtalya arasında bir mukavele akdedildiğine dair bugünlerde ileri sürülen rivayatin mukarin-i hakikat olabileceği hatırlara geliyor . İtalyanların ise, Türkleri, bila havf ve ihtiraz en ziyade tehdide kadir ve onlara karşı herkesden ziyade vesaitle kuvve-i tazyikiyeye malik bir hükümetin cenah-ı muavenet ve müzaheretine vaktiyle sığınmış veya bugün sığınmağa lüzum görmüş olmaları da , kendilerinin Trablus istilası kadar beceriksizce ihzar edilmiş bir işe teşebbüs etmekle ne mecnunane ihtiyat sızlıkda bulunduklarını isbat eder .

İşte bu ahval ve tezahürat meydanda iken Petresburg hey'et-i hükümetinin iki de birde vaki olan beyanat- ı mülayemetkaranesi, Rusyanın hükümet-i Osmaniyyeye karşı perverde eylediği makasıd-ı muzmure hakkında emniyetbahş olamaz . M.Çarikof'un Dersaadetden geri çağırılması ile ilk eseri görülen tahavvül-ü siyasi pek nagihani ve esaslı olduğu, Moskof diplomasisinin Şarkda tatbikini itiyat edindiği meslek-i şedit ve hakaretamiz hatırası henüz pek karip bulunduğu cihetle, Rusyanın şimdi birden bire uyanan faaliyet-i hazırasını setreden serair ve hafayanın tevliid-i endişe etmemesi kabil değildir .

Hükümet-i Osmaniyyenin Hariciye Nazırı Asım bey, Diplomatlığa has olan nezaket-i mecbulesi ile ve en imtizacperverane ve itilafkarane bir lisanla , İtalyanların zabıt ve istilaya muvaffak olamadıkları bir eyalet-i Osmaniyyeyi zat-ı Hazret-i Padisahinin İtalya kiralına bahş ve hibe edemeyeceğini izah ve isbat etdikden sonra gerek Mügarüileyhin, gerek Bab-ı Alinin hüsn-ü niyetden mahrum bulundukları ithamına maruz kalmaları pek muhtemeldir . Bizi böyle bir ihtimalde bulunmağa sevk eden ise tarihtir . Filhakika tarih bize hükümet-i Osmaniyyenin , kendisine karşı ilan edilen harblerde galip olsun, mağlup olsun daima ne suretde mutazarrır edildiğini göstermiyor mu ? 1897 de Yunanlılara karşı ihraz-ı zafer ve galebe eyledikten sonra o sene Giridi terke mecbur tutulduğunu bilmiyor muyuz ? Devlet-i Osmaniyyeyi bir gök evladının kanı bahasına kazandığı galibiyete rağmen (Fidye-i musala-

ha) kabilinden üste giridi vermeğe icbar eden kim idi ? Rusya değil mi ?

Eğer Çar, vaktiyle Yunan kiralı (Yorgi) için yaptığını bugün de İtalya kiralı (Viktor Emanoil) için yapmayı tasavvur ve tasmin ediyorsa acana Rusya ile müttefikleri böyle bir teşebbüsten 1912 senesinde 1897 tarihinde- kinden fazla bir şey kazanmış olacak mıdır ? O vakit Abdulhamit bir taraftan maruz kaldığı bütün bu haksızlıkların tevhit eylediği infial neticesi olarak ve diğer taraftan da ihdas-ı rekabet ile istihsal-i muvazene maksadiyle memleketin kapılarını ikinci Kilyum ile Almanlara açmış idi . (Tisalya) harbinin takip eden onbir sene Fransanın Şarkdaki en fena, en zararlı bir devresini teşkil eyler . Rusya Sefiri M. (Zinovyef) in vaz'-ı anifane ve abusetkaranesi ve her işi ihlal ve ifsade munhasır olan politikası, Hükümet-i Osmaniye'nin madde-i tarakkisini temin eyleyecek her türlü teşebbüsate karşı gösterdiği mümanaat ve mukavemet-i şedide, Makedonyada huzur ve asayişin adem-i takarrürü için Avusturya ile gevirdiği fırıldaklar, velha sıl Hükümet-i Osmaniye'yi pek ziyade bizar ve mutazarrır eden bu garip tavır ve mesleğin mes'uliyeti Rusya ile ittifakımızdan dolayı kısmen bizde bize de matuf olabilirdi . Fakat bu kifayet etmiyormuş gibi Rusya ile olan muahedatımızın yanlış bir tefsiri dolayisiyle , hükümet-i Osmaniye ile bir mazî-i baiden beri devam eden ve bir çok mesai ve himemin mahsulü olan münasebat-ı hasenemizi de ayaklar altına ~~atıp~~ aldık . Mesela 1896 Ermeni vukuatına hiç bir müdahalede bulunmamak mesleğini takip etmişken, Bağdat hattının inşasına resmen iştirakimize mani olmak için Rusya Başvekili M. (Vite) tarafından Paris matbuatında icra ettirilen negriyat-ı velvelekarane yüzünden o faydalı işden mahrum kaldık . Şu suretle bir taraftan Hükümet-i Hamidiye'nin mezalimi karşısında, diğer taraftan da semeredar teşebbüsat-ı sınaîye karşısında kollarımızı kavuşturup seyirci mevkiinde kalmakla iktifa ettik . Yani hem Şarkdaki hüsn-ü sıyt ve şöhretimizi, hem de menafi-i iktisadiyemizi Rusya ile ittifakımıza feda eylemiş olduk . Bari Rusya bizim bu fedakarlığımızdan bir istifade eylemiş oldu mu ? Hayır . Ruslara bu yüzden terettüp eden fayda, Türklere karşı eskiden beri hissettikleri adavet ve garazın tatmin edilmesinden ve bir hulyay-ı kadimin biraz daha kuvvet bulmasından ibaretdir . Bu hulyay-ı kadim isemalun olduğu

üzere Hükümet-i Osmaniye'yi tedricen gürüterek nihayet metrukatına tevarüs eylemektir . Halbuki bu hülya o kadar kabil-i husul bir şey de değildir . Çünkü Hükümet-i Osmaniye'nin bakay-ı hayatı muktazay-ı menfaatleri olan devletler tayakkuzdan bir an hali kalmıyorlar .

Rus Diplomatlarının Hükümet-i Osmaniye'ye karşı bu eski siyaset - i adevetkaraneyi yeniden tatbika başlamalarından Almanya pek güzel surette istifade yolunu buldu . Biz Fransızlara gelince , Sefirimiz M. Konstan , kadimden beri istihsal etmiş olduğumuz hukuku, mevki-i mümtazımızı mümkün mertebe idame ve muhafazaya sai olacak yerde Almanların takip eylediği politikanın teshil-i husulünü intag edecek bir yol tuttu . Ve bunun neticesi olarak Türkiye'de 1908 inkılabı vukua geldiği vakit biz Dersaadet'de Berlin piyasasına tabi bir hey'et-i maliye mevkiine düğmüş bulunuyorduk .

Bereket versin ki , cereyan-ı ahval ve sevk-ı vukuat ile Dersaadet'de dalmış olduğumuz gaflet ve atalet politikasından nihayet sıyrılıp kurtulmaya, kaybettüğümüz nüfuzu tekrar iktisaba, ve Şark'da asırlardan beri haiz olduğumuz efşal ve harekâtında müstakil hükümet-i muazzama mevki ve ehemmiyetini tekrar istihsale muvaffak olduk .

Rusya erbab-ı siyasiyatı ise vukuat-ı mütehaddiseyi daha durbin ve basiretkar bir nazarla derpis ederek Hükümet-i Osmaniye'nin mukadderatında büyük bir tahavvül husule geldiğini idrakde müşkülât çekmedi, bu da Rusya ittifakının badema Dersaadet'de tekipleyeceğimiz siyasiyatı sektedar ve ihlal edecek mahiyetden kurtularak bilakis o siyasetin kemal-i muvaffakiyetle tatbikine hadim bir unsur-u kuvvet ve müzaheret şeklini almasını intag etti . Şu halde biz Anadolu-i Şarkide Bağdat hattı ile tekabet edecek vasfı mikyasda mühim bir Demiryolu şebekesinin inşası ümidini perverde etmeğe başlamışdık . Rusya Hükümet-i Osmaniye'nin o hatta-i arazisi üzerinde garip bir hakk-ı imtiyaze malik bulunuyor . Hükümet-i mezkûre, Sultan Hamidin muhafaza-i hayat kaydıyla düşdüğü havf-ı mecnunanedan bilistifade Kafkasyaya iltica eylemiş olan bir kaç Ermeni ihtilalcisinin tekrar memalik-i Osmaniye'ye müruruna mani olmak vadine mukabil şarkı Anadolu'da kendisinden başka hükümetin gümendöfer inşasına müsaade edilmemek hakkını istihsal eylemişti . M. Çarikof'un takip

eylediği politika sayesinde ise Rusya muğayir-i hak ve ahlak olan bu mukavele'nin hükmünden bizim lehimize olarak sarf-ı nazar etmek üzere bulunuyordu . Halbuki bundan sonra mahut Prens (Mişinkof) un 1853 de tatbik eylediği tarz-ı siyasiyata avdet eylemiş gibi görünen bir Rusya hükümetinden ne beklenebilir ?

Vakia Rusya bu kadim ve tecavüzkar politikasını henüz tamamen tatbika başlamadı , Fakat İtalya - Türkiye harbinde İtalyanın lehinde olarak gösterdiği temayülât ve tavassut neticesi olarak teşebbüs eylediği müdahalatın mukaddem, Dersaadetde basiretkarane ~~hik~~ ve itidalkarane bir politika takibini meslek edirmiş olan M. (Çarikof) un birden bire nazar-ı teveccühden iskat edilerek geri çağırılması Moskof hükümetinin her halde tedrici ve mantıki bir surette tekrar o eski gaye-i husumetkaraneye söğru ilerilemek istediğine delalet eder . Bu halde ise Rusyanın menafi-i hukukiyesini mürevviç bir yol takip edeceği yerde bazı mütaassıf rical-i siyasiyenin ihtirasat ve agraızını tatmin ve teskin edecek haksız bir politika tatbik eyleyeceğinden pek ziyade korkulmak icabeder . Rusya , bu yeni meslek-i siyasinin ilk eser-i kat'isini İtalyayı, kendi kendine kurtulamayacağı gittikçe tahakkuk etmekte bulunan Trablus gaillesinden tahlis etmek suretiyle izhar eylemeğe karar vermiş gibi görünüyor .

Maamafih bu maksat hasıl olduktan sonra o başladığı tarik-i tecavüz ve taarruzda devamına İngiltere, Avusturya ve Almanya devletlerinin müsaade gösterip göstermeyecekleri cay-i sualdir .

Biz Fransızlara gelince , Rusyanın bu garip siyasiyatı yüründen Şarkda tevellüt eyleyecek olan hal ve mevkiden dolayı ne kadar endişenak olsak yeri vardır . Bu siyasiyat neticesi olarak Almanyanın 1898 de olduğu gibi yine müdahale ile hükümet-i Osmaniyenin , (Geng Türkiye)nin hatta (İttihat ve Tarakki) Cemiyetinin hami ve müstahhisi rolünü oynayacağı muhakkaktır . Çünkü Almanya, Kendisine me'mul eylediği menafi ve semerat temin edilmek sartiyle , her karın ehli olmak , her istenilen şeyi örtmek kabiliyetini haizdir .

Mısırlıların münasebata girişdikden sonra , kadim Yunan Hükeması sinn-i izdivacı tayin eder kanunlar vaz'ına başladılar . Atinalıların ilk vazî-i kavanini olan Solon " Evlad-ı vatanın terbiyesi hukuk-u hükümetendir ." esasını Isparta kavanininden iktibasen kabul ve tatbik eylemişti . Çünkü () Ispartada her mevludu ırza', iase, terbiye , talim hükumete ait olduğunu ve validenin vazifesi memlekete güçlü kuvvetli , yani zoraver asker olabilecek evlad yetistirmekden ibaret olarak, bu vazifeyi hakkiyle ifa ya muvaffak olan bir kadın (Bint-i Vatan) vasf-ı alisine kesb-i liyakat edeceğine esas-ı fazilet tanıtdırmış idi .

Eaten Ispartada nikah-ı maruf ile izdivağ yoktu . Yalnız sinn-i ictima' vardı . Onu da hükümet kanun ile tayin etmişti . Umum bütün memleket , umum benat-ı memleketle hem fıraş olur, ve baad^{um} kazay-ı vatar işine giderdi . Şu kadar , ki bir erkeğin fıraşına dahil olan bir kız emare-i hamlin zuhuruna kadar şahs-ı aharla hem fıraş olmakdan memnu' idi .

Erkeklerde sinn-i ictima' 20 , kızlarda 17 yaşları idi . Bir Isparta delikanlısı yirmi yaşında bir kahraman ve onyediyasında bir Isparta kıızı ise her bir kahraman ile musaraa-i ictimaiyede bulunabilecek bir pehlivan -ı fetan idi .

İşte böyle tamussihha , yani havas-ı sihhat ve afiyeti ve evsaf-ı tendürüsti ve salabeti haiz iki vücudun mahsulu olan bir mevlut ileride müdafî-i vatan olacak orduları teşkil etmek üzere hükümetin iydi-i terbiyesine teslim olunmuşdu . Daha yürümeğe başlar başlamaz zoraverliğin en edna mertebesinden , mesela yazın sıcak kumlara gömülme , kışın karlı, buzlu çamurlara bulanmak gibi ef'al-i mütezadeden başlayarak takatfersa halatın kaffesi mevludun sinniyle beraber mevki-i tatbika konurdu .

Isparta ahval-i ictimaiye ve askeriyesinden haber veren asara nazaran yedi yaşına kadar enval ameliyat - ı şakka ile işgal edilen etfalin yüzde altmış beşi mukavemet-i meşaka kesb-i istihkak ederdi . Ondandır harr-u berdden ve her türlü maraz ve dertden pervasız yaşar ve düşman-ı mutaarrıza karşı şirane bir savletle ibraz-ı merdaneki eylerdi .

Solon, Atinalıları dahi Ispartalılara benzetmek arzu etmiş ise de

deki metanet -i azmi haiz olmadığından yalnız (prensibi - esas) kabul etmiş ve çünkü Atınada Ispartadaki kaide-i ictimaiyeye bedel usul-ü nikah mer'i ve her kadının kocası belli olduğundan, etfalın Isparta usulüne muvafık surette terbiye olup olunmadığı bilinmek üzere hükümet, hakk-ı teftişi haiz bulunmuş idi .

Halbuki bir kanunun yalnız nazariyatını kabul ve aksam-ı ameliyesinden ihmal ve adulden hiç bir semere me'mul olamaz .

Atınada ise şahse ehemmiyet verilirdi . Tabir-i aharla (Adam) vasfına salih adam yetiştirmek mevludu nazar-ı itibare almaya değil, terbiye-i ameliye ye vücut vermeğe mutavakkıf olduğu halde Atınada terbiye-i etfal Ispartaya nisbetle hadd-ı itidalde icra olunurdu . Bunun da sebebi her valide, mevludun kendi veledi olduğuna kani bulunması idi . Ispartada ise akab-i tevlitde mevlut - daha yüzünü görmeden , hatta neviyetinden bile haberi olmadan - valideden nez' olunurdu . Çünkü hükümet mevlut için muayyen bir peder tanımadığı cihetle validenin dahi hüviyeti muteber değildi . Umum etfale evlad-ı memleket namı verilirdi .

Atına nisvanı, çocuklarının Isparta etfalı yolunda terbiye olunnmalarına arzu göstermeleriyle Ispartadan dayeler celbederler ve çocuklarını onların iydi -i ihtimamına tevdi ederlerdi . Fakat her daye dest-i terbiyetine tevdi olunan çocuğu bittabi kendi bildiğinden ziyade, validesinin sefkat ve muhabbetine laayf ylık bir surette terbiye ederdi .

Bu suret-i terbiyenin hadd-i gayesi etfalın yedinci sal-i hayati idi . Yedi yaşını ikmal eden bir çocuğa üseradan biri lala tayin edilir , çocuk uyku vaktine , yani habegahe girinceye kadar lalası ile birlikte bulunurdu . Mektebine onunla giderdi . Oyun yerlerinde yine lala refakat ederdi . Hadım çocukla çocuk olurdu . Fakat mahdum büyükle büyük, yani adam olamazdı . Çocuk on yaşına gelince hamasete mutaallık, tarihi neşideler, şarkılar talim edilir, on iki yaşında (Harpe) denilen alet-i musikiye galmaya başlardı . On üç yaşında (Jimnas) a verilir , on sekiz yaşına kadar orada kalır, her türlü jimnastık, yani terbiye-i bedeniyeyi taallüm ile zoraverlikde kesb-i rusuh etmesine ihtimam olunurdu Jimnas tahsilini ikmalden sonra ya pederinin arzusu ve çocuğun meyl-i tabii ve istidad-ı şahsisi nazar-ı itibare alınarak harb ve sanayiden hangisi matlup ise

O san'ata verilirdi . İki sene bu san'atı tahsil ederek yirminci sal-ı hayata terbiye-i ilmiye ve ameliyesi hitam bulur ve ondan sonra efrad-ı memleketden addolunarak hizmet-i askeriye ile mükellef tutulurdu .

Ispartada ise talim-i ulum yoktu . Orada izale-i cehil için müttehaz olan usul talim-i huruf ve ulum değildi . Ancak meşak-ı günagun -u hayata merdane arz-ı sine-i mukavemet ve mevani berandazlıkda ibraz-ı kudret idi . Onun için bir avug Ispartalı dünyaya galebe etmek liyakatını haiz olduğuna mutekit idi . Netekim öyle idi .

Atınada zerafet, bedayi-i nefiseye meftuniyet ikinci bir tabiat hükmünü bulmuş ve hele taife-i nisa meftur oldukları melahatı bir takım sinai ve 22 ameli vesail ile tezyid ve idameden başka bir şeyle ıstıgal etmediklerinden meziyetleri, kendilerini erkeklerin beğenebileceği bir bazice-i ıstiha haline ifrağ edislerinden ibaret kalmıştı . Bu cihetle Atınada tedenn-i ahlak gitdikçe efsayis bulduğundan nisvanın bu hali ricale de sirayet etmiş ve binaanaleyh dembedem tenakus eden havas-ı rüculiyet Atinalıları manen nisviyete kalbeylemişti .

Solon'dan sonra Sokrat ve Eflatun ile Aristatalis terbiye-i ilmiye ve ameliyeyi nazar-ı itibare almışlar ise de Atinalıları nisvan pesendane halatdan ve temayülat-ı zerafet pesendaneden kurtaramamışlardır .

Aristatalis , hayat-ı maneviyenin hüsn-ü tenemmüvi , hayat-ı maddiyenin intizam-ı tenemmüüne tabi olduğunu nazar-ı mutalaaya alarak hayat-ı maneviye tabir ettiği ruhdan evvel onun zarfı olan bedenin takviyesini intağ edecek esbabın istikmalini esas terbiye addetmiş ve onun husulüne hasr-ı mesai edilmesini tavsiye eylemiştir .

Aristatalisin , neviyn için tahsis ettiği sinn-i izdivacda vahid-i kıyasi nedir bilinemez . Çünkü nisvanda 17 ve ricalde 36 yaşlarını sinn-i izdivac olarak tavsiye eder . Bir de kış mevsimindeki izdivacı mevsim-i sayfdaki izdivaca muraccah addeyleyler .

İhtimal Aristatalis bu kaidesini vaz'da Yunanistanın tabiat-ı iklimiyesini nazar-ı itibare almıştır . Yunanistan ve betahsis Atina ekalim-i mutedileden şümar olunmayacak kadar sıcaktır . Bilad-ı harrede ise nisvan pek ça-

bukneşv ü müma bulur , ve an-ı teravet civanileri dahi sair havasıyle beraber inkiraza başlar . Rical ise daha mukavim bir kuvve-iş maddi ve maneviyeyi haiz olduklarından onlarda ahd-ı civani nisvana nisbetle daha mümted ve iki katlıdır . Binaanaleyh 36 yaşındaki bir erkeğin 17 yaşında bir kıyla izdivag ve ictimalından hasıl olacak evladın o iklime göre havas-ı lazime-i tendürüstiye haiz olması muhtemilatdandır . Ve şüphe yoktur, ki Aristatalis gibi bir hakim bunu netice-i tecarib olarak tahsis ve ityan eylemiştir .

Bugün Avrupa ekvam-ı mütemeddinesinde sinn-i izdivac pek mütefavet, ve bununla beraber müteşettit bir haldedir . Ekser ahvalde muhafazakar olan İngilizlerde bile sinn-i izdivag , mütearif ve mer'i olan kaideden ayrılmıştır .

Gegen ondükkuzuncu asrın rub'uahirine kadar Gran biritanyada alelekser rical 25 ve nisvan 19 ile 20 arasında izdivac ederlerdi . Müehharen bu kaideye riayet fikri zail olmuş, bugün on altı, on yedi yaşındaki kızlar otuzbeş , kırk yaşlarındaki erkeklerle ve 35 kırk yaşlarındaki kadınlar, 20 , 25 yaşında gençlerle evlenmektedirler .

Fransada ise kanunen sinn-i izdivag nisvanda 20 ve ricalde 25 olduğu halde onbeş , onaltı yaşındaki kızlar on yedi onsekiz yaşındaki delikanlılara tezviğ edilmektedir . Bu sebeptendir ki teşekkülât-ı bedeniyece Fransa halkı pek büyük bir tedenniye düşmüştür . Evlad-ı vatan adeta (Küçülmüş)dür .

İsviçre ile Almanyada kanuni bir sinn-i izdivag yoksa da örf ve adet bu iki memleketde hüsn-ü muhafaza edildiğinden kızlar ekseriyet üzere 18 ve gelmeyince tezviğ edilmez . Ve erkekler de 25 i aşmaz . Dikkate şayandır ki Almanya ile İsviçredeki (Gülbüz) evlada Avrupanın bir beldesinde tesadüf edilemez . Vakia memalik- i Şimaliyenin tenemmü-ü azaya karşı olan hüsn-ü tesiri de şayan-ı dikkat hususat-ı tabiiyyedendir .

Vaktiyle Osmanlılarda da mevsim-i izdivac neviyn muayyen idi . Kızlar 18 ile 20 yaşları arasında kocaya verilirdi . Erkek evlat da 25 den evvel evlendirilmezdi . Bittabi mütenasip olan bu tenakuhdan hasıl olacak evlad dahi salim bir vücudu haiz bulunurdu .

Saniyen akvam-ı cebeliye nisvaniyle vukua gelen izdivağlar dahi etfa-
lın üzerinde büyük bir tesir icra eder . Yakın vakitlere kadar validelerimiz
(Çerkes) nisvanından intihap olunurdu . Şimdi ise (Kuruazman) yani mütehalif
iki ırk arasındaki izdivağlar azaldığından, ba husus İstanbulda küfuv aramak
hatırı için akraba arasına inhisar eylediğinden çocuklarımız cılızlaştı . Has-
seten kız çocuklarımız müstaid-i emraz bir nehafet ile meftur bulunmaktadır.
Usul-ü terbiyemiz , hele terbiye-i bedeniyedeki gafletimiz dahi bir çok bela-
ya tevliid ettiğinden ve bunların en mühliki Verem denilen afet olduğundan nesl-
i-i hazır , min küllülvücuh mahkum-u inkirazdır . Vakia bizim gibi ahlakın
inkiraza düğmüş olan bir kavmin maddeten munkariz olmaklığına da o kadar acın-
mak lazım gelmez .

İngiltere hükemasından feylesof meşhur (Luk) garip bir kaide vaz8ey-
lemistira . Bir vakitler bu kaide İngilterede asırlarca mer'i tutulmuş imiş .
Hala da bazı biladında riayet olunmakta imiş . Kaide şudur :

Her hangi sinde olursa olsun evlenecek bir erkek, sinninin nısfına
yedi adedini zammederek hasıl-i yekunu ile müsavi sinne malik bir kadınla iz-
divağ etmelidir . Mesela 24 yaşında bir erkeğin nıslıf sinni 12 dir . Buna yedi
adedini zammedince, hasıl-ı cemi 19 edeceğinden 19 yaşında bir kızla evlen-
melidir . Keza 40 yaşında evlenmek isteyen bir erkek sinninin nısfına 7 zam-
edince alacağı kadın 27 yaşında olmak lazım gelir .

60 yaşındaki bir erkek için otuz yedi ve yetmiş yaşındaki bir erkek
için 42 yaşında bir kadın ile izdivağ iktiza ediyor,ki nisvanın alelekser mün-
tehay-ı feyz tenasülü bu yaşıdadır .

Memlekete kaviyyülbünye , kaviyyülruh, kaviyyülzehin, kaviyyülmuhakeme
evlat yetiştirmek için sinn-i izdivacı bir kanun-i makule tabi kılmak vacibat
-ı umurdandır .

Sağlam bir vücuda malik olan sağlam bir ruhu haiz olur . Sağlam bir
ruha malik olan sağlam düşünen bir beyni haiz olur . Sağlam düşünen beyni
haiz olan bir adamın da muhakemesi metin ve salim olur . Bu suretle vatan
evsaf-ı lazime-i maddiye ve maneviyeyi haiz evlad sahibi olmuş olur .

Ebuzziya

Nasıl yürüyeceğiz ve
Şehiremaneti'nin faaliyeti

Yeni köprünün yerine konulmasından dolayı mürur ve ubur maddesi dahi gazetelerde mevzu-u bahis olmaya başladı. Rivayete göre sokaklarda suret-i (mesy) in musk-u intizama ircaı maksadiyle Şehiremanetince bir nizamname tertibiyle istigal olunmaktadır. Bunun derece-i gümülünü bilemez isek de her halde böyle bir nizamnamenin umuma değil, bazı sunufa mahsus olması iktiza eder .

Rusya Hariciye Nazırı müteveffa Gorgakof'a, Şark meselesindeki ümniyenin ifrat-ı vus'ata ta'rizen - herseyden evvel Şarkdaki hudud-u istilaiyenizi tayin etmeli ve ondan sonra meseleyi halle çalışmalısınız. - denilmesi üzerine Prens Gorgakof'un ;

- Onun hududu zaten muayyendir . Hangi şehirde ahali yaya kaldırımı üzerinde yürümeye başlarsa Şark orada nihayet bulur . kavliyle mukabele ettiği meşhurdur.

Hakikaten Memalik-i Osmaniyyeden her hangi beldeye gidilse, halkın sokaklarda ulu orta yürüdüğü ve zaten varla yok arasında mevcut olan yaya kaldırımına kimsenin ayak basmadığı görülür.

Gorgakof'un Şark meselesinde medar-ı ihticacı olan tarz-ı mesy nokta-i nazarından Avrupa ve Asya kıt'alarındaki memalikiniz umumen Rusların iydi-i istilasına meshar olmak lazımgelir .

Bu meşhur diplomatın şu garip nazariyesi cidden şayan-ı teemmüldür. Acaba sokaklarımızda sellemehüsselan yürüyüşümüzün hikmeti nedir ? B ana kalırsa pek sadedir. Evvela sokaklarımızın kısm-ı azami o kadar dardır, ki yaya kaldırımını havi olması göyle dursun hiç biri (Sokak) itlakına mustahak değildir . Ve pek çoğunda yaya kaldırımı değil , kaldırım taşı bile yoktur . Ve öyle sokaklar vardır , ki sevk-i kaza ile iki başından ayrı ayrı dahil olan şahıs , hin-i telakilerinde ikisinden biri bay-ı hal sırtını duvara yapıştırarak diğerinin serbesti-i mürurunu te'mine mecbur olur . İşte azekamızın yalnız paytahtda değil , hemen her beldede bu halde olması sebebiyle

halk teshil-i mesyi temin edecek harekatı ihtiyar etmiş ve bundan bittabi mürur ve ubur rast gele , türkçesi nizamsız bir hal almıştır . Hatta ilk defa Avrupa şehirlerinden birine dahil olan her Osmanlı bu itiyadına tevfik-i mesy etmekle her hatvede bir muhataraya maruz kaldığını görerek şaşırıp kalır ve yaya kaldırımlarının insanlara ve nihayet orta yerlerin arabalarla sair vesa-it-i nakliyeye munhasır olduğunu idrak ederek yürünecek yeri öğrenir .

Avrupada adab-ı muaseret , adab-ı telebbüs olduğu gibi , adab-ı mesy ve hareket de vardır . Ve umum ahali bu adaba riayetle mükellefdir . Mesela elinde baston veya şemsiye bulunan bir adam hiç bir vakit onları ufki bir vazı'da bulunduramaz . Çünkü marin ve abirinden birinin ya arkasına veya karnına isabet etmesi muhakkak olduğundan , elindeki bastonu ortasından kavrayıp da vaz8-ı ufkide idare ettiğini gören bir şehir kavası veya belediye çavuşu o anda şemsiye veya bastonuna indirdiği darbe-i nagihani ile müsyöyü ikaz eder . Viyanede bu muamele elyevm caridir . Bizde ise vapurlardan çıkarken vevapurlara girerken bir takım mülahazasız , daha doğrusu aharın rencide olabilmelerini hatıra bile getirmeyen kayıtsız adamlar şemsiye ve bastonunu koltuğuna kıstırarak girip çıkmakta pervasız bulunurlar , ki pek çok defa arkada bulunanlardan birinin gözüne ve yüzüne isabet ettiği variddir . Bu gibilere ihtar da kar etmez . (Hem suçlu , hem güçlü) kabilinden derhal izhar-ı rau-netle seni ta'zir ederler .

İstanbulun en işlek sokakları malumdur , ki akşamları Bab-ı Aliden ve Soğuk Çeşmeden ve onların sent mukabilleri olan Fincancılar ve Mahmutpaşa yokuşlarından dokülüp gelen ve sabahları yine bu dört tariki hedef-i hareket edinen insanların dahil olduğu Bahçekapısı , Balık Pazarı , Ve Yeni cami avlusunun Fesciler ve Postahane cihetlerindeki girizgahlardır . Bu yollar , oralardan gelip geçenlerin tadat olunacak kadar mahdut olduğu bir zamanda , yani yetmiş seksen sene mukaddem ne halde ise elyevm yine o halde bulunuyorsa

Ne çare , ki zamanımızda bu yollardan gelip geçenlerin adedi eski vakitlere nisbetle yüzde doksan artmış ve hususa otuz kırk seneden beri Tramvay ile kira arabaları dahi peyda olduğundan zaten mürur ve ubure kifaye yet etmeyen sokaklar , bu ihtilat - ı tüfeyliye de şiryan-ı cevelan hükmünü almakla halka gelip geçecek yol kalmamıştır .

İmaretin hana tahvili vesilesiyle bir dereceye kadar genişleyen Hamidiye caddesi , Bahçekapısı kögesinden Eminönüne kadar olan Arpacılar sokağında da tegebbüsât-ı tevsiyyeyi icabederek , bundan bir buçuk sene mukaddem oralardaki dükkanlardan bir takımının kesilmesine Şehiremanetinçe karar verilmiş ve binaanaleyh bu karar mevki-i tatbika konmuştur .

Kesilen dükkanlar için ne miktar tazminat verildiğini bilemeyiz . Yalnız şunu bilir ve söyleriz , ki bugün kesilen dükkanların , bundan beş on sene sonra yine kat'ine ve yahut kamilen hedmine mecburiyet hasıl olacaktır . O zaman ise bugün bin lira ile istimlakı muhakkak olan bir mağaza üç beş bin liraya ancak istira edilebilecektir .

Şehiremaneti'nin Meclis-i Meb'usan kararı ile istikraz etmiş olduğu bir milyon yüzbin liranın 300 bin liraya karip bir miktarı , yani rub'u devr-i Hamididen müdevver bazı diyun ile müterakim maaglar yolunda ifna edilmiştir . Halbuki bu para , memleketin ihtiyacat-ı mübreme-i medeniye ve belediyesine ve hacat-ı zaruriye-i hıfzıssihhasının istikmaline sarf olunmak üzere istikraz olunmuştur .

Borç almakla borç ödemek . Kaidesi dünyanın her tarafında işini gâsıranların bir düstur-u fasidi olduğundan , hiç bir milletde mazhar-ı tasvip olamamıştır . Memleket namına edilen istikrazlar , memleketin vesail-i medeniye ve tarakkıyat-ı belediyesine sarfedilmek tarikiyle bir taraftan teksir-i varidat - ı belediyeyi ve bir taraftan da temin-i istirahat-ı umumiyyeyi mucip olur . Borç ise istikrazla değil , istikrazın hüsn-ü istimali ile , yani ma vaz'ı lehine sarfından munhasıl varidat-ı cedide-i belediye ile imha olunur .

Mesrutiyetin ilanından beri Şehiremanetine dört beş zat memur olduğu halde hiç biri kendisinden muntazır olan hidemat-ı belediyeyi ibraz edemedi .

Şehiremin-i lahiki Tefvik bey ise makam-ı emanete öyle bir zamanda getirildi , ki her şey iyi , kötü mevcut olan vesait-i tabiiyesinden tecrit edilmiş ve belediyelerle emanet arasındaki revabıt-ı resmiye ve mutavaat-ı kanuniye bile muhtel olmuş idi . Tefvik bey sıfat-ı vekaletle ifay-ı memu-

riyetde isbat-ı liyakat ve inhilal eden zavabıt-ı tabiiyyeyi iadeye himmet etdikden sonra bilisale ihraz-ı emanet eylemiştir .

Hiç bir şöhet-i sabıkası olmayan ve fakat kuru bir tantana-ı tarakki kesterane ile mesami-i ibadı doldurmak dağdağasına kapılmayan bu zat , elinde ki vesait-i nakısayı hüsn-ü istimal ve hüsn-ü idare ederek yapılması labüd ve lazım olan şeyleri derhal tatbika mübaseret eyledi . Sokaklar , hususat-ı tanzifiyedeki ittihat ve devam neticesi olarak kesb-i nezafet etmeğe başladı . Belediye memurları vazifedar oldukları hususatda tekasül ve tesamuhu terk ederek müeddibane ve vakurane tavırları ile infaz-ı emreder oldu .

Eğer Tevfik bey istikraz-ı ma'hudun zaman-ı akdinde Şhiremini bulunmuş olsa idi , bugün yüzbin liralık bir karz-ı kemterin akdedilememesinden dolayı istimlak olunamayan emakin değil , iştirak ve indirası elzem olan pek çok ebniye istimlak ve hemdim olunur ve memleket layık olduğu şekil-i intizamın mukaddemesini göstermiş olurdu .

Eğer Tevfik bey Yeni Köprü'nün mukavelat-ı insaiyesi taati olunduğu zamanda haiz-i emanet olmuş bulunsaydı bi istibah köprü'nün hiç olmazsa duhul ve huruca mahsus bulunan iki gözü , bizim adem-i basiretimizden istifade eden (Nurenberg - Avgusbürg) fabrikasının geçm-i dikkatini açardı .

Ne garibdir , ki Şhiremanetinde haiz-i ^{kelam} mevki olan zevatdan birin köprü'nün parmaklıklarını (Şark tarz-ı terki binde) teşkil ve methal ve mahreğlerin canibeynindeki pencereleri yine (Şark uslubunda) temsil ettirdiğini feharcane ilan ettirdiği halde bu gözlerin oradan küllüyevm duhul ve huruç edecek olan yüzlerle merakib-i bahriyeye kifayet edecek bir ittisa'da bulunması lüzumunu nazar-ı idrak ve itibare almamıştır .

İstanbul cihetindeki köprü meydanının tevsi yolunda sarf olunan nukut ve himem itikadımızca hederdir . Çünkü rejinin mamulat-ı hususiyeye mahsus olan dükkanı ile İpekçi Kanî mağazası ve valide Kiraathanesinin kain olduğu Vakıf han hal-ı hazırını muhafaza ettikçe ve bunların istimlak ve hedmine Şhiremaneti imkan bulamadıkça ne köprü'nün mebdai , matlup olan leta feti , ne meydan müstelzem bulunan vus'atı , ne de cami-i şerif - Manzara-i latifesini ihlal eden mevakiin ref'ine mevkuf tutulan - hal-i behcetü hasıl edebilir .

yukarıda dahi söylediğimiz vechile bunlar bugün mümkün olabilecek fedakarlık ihtiyar^ı olunup da hedm ve ref' edilemez ise bir kaç sene sonra elyevm istiksar olunan meblağın beş on misli daha feda edilmeyince istimlak edilemez . Halbuki orada gördüğümüz emakin ve müessesatın kafesi muhaddes şeyler olup umumen eski evkaf memurlarının saye-i seyyiat ve irtikabatiyle vücuda gelmiştir . Bunların en muabhiri , Yenicami kemerine muttasıl iki bir pencerenin hazfiyle yapıdırılmış olan dükkandır , ki bu sakime yalnız Müslümanlar değil her insanın gözüne batmaktadır .

Nasıl Yürüyeceğiz ?

Şehiremaneti Meclisi tarafından tanzimine teşebbüs edilen meşy ve hareket nizamnamesi acaba hangi nokta-i nazarı hedef-i maksat edinmiştir .

Halka , sokaklarda ne suretle yürümek lazım geldiğini göstermeden evvel , halkın adam gibi yürüyebilecek sokak göstermek iktiza eder .

Köprü 25 metre eninde bir cadde hükmündedir . (Tratvar - yaya kaldırımları) ise dörder metre ittısalındadır . Mütebaki 17 metre arabalara, tramvaya , otobüslere , omnibüslere , yük arabalarına munhasır tutulmuştur.

Avrupanın hiç bir şehrinde , hiç bir kasabasında hamallar yaya kaldırımına ayak basamaz . Bizde ise marin ve abirin yaya kaldırımını terk ettiklerinden bir bar-ı sakil altında takatları tak olan bigare hamallar da yaya kaldırımında yürümeği adet edinmişlerdir . Şehrimizde bulunan Avrupalılar bu hale nazar-ı hayretle nigeran oluyor . Ve ekseri ise bizim kabiliyet-i medeniyemizi bu mikyasa-ı garabetnüma ile ölçerek hükümlerini de ona bina ediyor .

İşte Şehiremanetinin tanzimle uğraşdığı nizamnamenin ilk maddesi : 2 Ufak büyük yükü hamil olan hamal takımı ile ~~22222222~~ tablalı, isportalı, küfeli satıcıların yaya kaldırımından müruru memnudur." fıkrasını ihtiva etmelidir .

Avrupanın büyük şehirlerinde , mesela Londrada (Polis men) lerin hayvan ve buhar ve elektrikle cer edilen vesait-i nakliyenin hareketını tatil ettikleri an-ı tevakkufun gayrinde sokağı bir kaldırımdan diğer kaldırıma geçmek üzere ~~umumen~~ amudem kat'edenlerden biri bir suretle gışnenip

telef olacak olsa demi hederdir . Hiç bir suretle çığneyen arabayı idare eden mes'ul tutulamaz .

Bizde ise bu kaidenin itti hazına esvakin hal-ı hazırı mesağ vermez . Çünkü sokaklar , henüz bir sokak için lazım olan evsafı haiz değildir . Fakat arabalar için . bir kaide-i salime itti hazı kabildir . O da Fransada , Avusturyada , Almanyada , Belçikada cari olduğu üzere bir caddenin her iki başdan o cadeyi tuten tay etmek üzere olan arabaların mutlaka sağdan gitmeğe mecbur tutulmaları, hem nasın temin-i selametini, hem de arabaların intizam-ı hareketini mucip olur . Şhiremaneti bunu köprüde tatbik ve hilafı hareketde bulunanları tecrim edebilir . Bu suretle halk adab-ı meşye mukaddime olan adam akıllı yürümeği öğrenmiş bulunur , ve hiç şüpheye mahal yoktur ki meşiyde intizam hasıl olunca - sokakların hal-ı hazırı ile beraber - şimdiki kargaşalık bir dereceye kadar zail olur .

Ebuzziya

Kemal'in iki mektubu (1)

7

BİRİNCİ MEKTUP

İzzetlu efendim

Gönlüm hiç istemediği halde beni yazı yazmağa mecbur ettiniz, bendeniz Midilli'de münzevi bir adamım. Tevkif olduğum günden beri ne taraf-ı valâlarından bir selam almış ve ne de zat-ı valâlarına bir selam göndermiş idim. Zatsamileri ise bir zamandan beri bana musallat olmayı kendinize eğlence ettiniz. Üss-ü inkilabın ikinci nüshasındaki ibare elbette hatir nişan-ı valâlarıdır. Onda bendenizin yapılan Kanun-u Esasiye Meclis-i Vükelâ tarafından icra edilen tadilâtı evvel be evvel hukuk-u Padişahiye muğayir gördüğüme dair huzur-u Şevket nuşur-u Cenab-ı Şehriyârîye takdim ettiğim bir arz-ı halin yalnız o ibaresini alarak bendenizin maksad-ı hürriyet ve meşveret aleyhinde bulunduğuma delil gibi göstermiş idiniz. Bu suret-ı istidlal-ı valâlarını cerh için birşey yazmağa lüzum gördüm. Çünkü ikimizin de hali asar ile müsbet olduktan başka zirde beyan edeceğim sözlerden anlaşılacağı vechile zat-ı valânız esas müddeanızı kendi kaleminizle cerh buyurmuş idiniz. Bu defa ise Kemal Paşa zade Saadetlu Sait beyefendiye dair "Sait beye dayak" unvanı ile kırk beş numaralı Tercüman-ı Hakikat'de neşrettiğiniz makalede Sait bey "mukabilinde dahi daima edepsizlikle mukabele eder adamlar gördüğü cihetle artık hadd-i marufu aşarak buyurmuşsunuz. İbareden anlaşılan edepsizliğin de hadd-i marufu olurmuş, bura zat-ı valâlarınca bir itikat olarak, bendenizce bahse değer şeylerden değilse de şurasını söylemeğe lüzum gördüm : Malum-u âlileridir, ki Saadetlu Sait bey efendi ile şiddetli mübaheseye girenlerin birincisi bendeniz idim. Demek, ki bu edepsizliğe edepsizlikle mukabele eden adamların pişvası olan edepsiz itikadınızca bendeniz oluyorum. Bendeniz ise sahib-i edeb olduğuna kolaylıkla hümedemeyeceğim bir zat lisanından, velev ima ile olsun böyle bir tahkir işitmeğe tahammül eden takımdan olmadığımın mukabeleye mecburiyet hasıl oldu.

(1) 93 Kanun-u Esasisi dolayisiyle üss-ü inkilabda vaki olan isnadatı reddi Mithat Efendiye yazılmıştır. 36 sene sonra bu mektubu neşrediğim Kemal beyi mücahedat-ı Meşrutiyet perveranesiyle beraber Meşveret aleyhinde gösteren ithamatı tashih maksadına mebnidir.

Evvela Üss-ü İnkilab'da bendenize müteallik irad buyurulan sözler o kadar cahilânedir, ki içine bir çok igras karışmış olduğunu bildiğim halde isbatından âciz kalacağım geliyor. Meclis-i Vükelâ'da Kanun-u Esasi'ye icra olunan tadilât neydi bilir misiniz ? Hukuk-u Padişahiye ve taksimat-i mülke dair ne kadar bent varsa cümlesini lağ v ile islahat emirnameleri tarzında ve bir mukaddeme yazarak Kanun-u Esasi'yi Sadaret namına ilan etmek idi. Bendeniz isehürriyetin, Kanun-u Esasinin tarafdarı oldum. Ve hatta bu yolda zat-i valâları gibi ağlayarak değil, bilakis gülerek bin bela ihtiyar ettim. Fakat mülkümüzde bir Sadr-i azam veya Meclis-i Vükelâ peyda olsun da hukuk-u saltanatı imha etsin yalnız üzerine bir "İrade-i seniyye" tabir-i resmisi ilave ederek bir kanun -u Esasi neşreylesin de Sadr-i azam veya Vükela Padişah olsun yollu bir mutalaaya hiç bir vakit zahip olmadım. Hele enva-i medayihle ayyuka çıkardığınız zatın (1) laakal onda beş kelimesini Türkgeye naklettiği ve hey'et-i umumiyesinden hiç bir mana anlayamadığını tercüme ve takdimi ile bizzat isbat eylediği Fransa Cümhuriyetinin Kanun-u Esasisi yolunda bir şeyin memalik-i Padişahide kabiliyet-i icrasını hiç hatırıma getirmedi. Çünkü mesleğimde Cümhur yapmak efkârında değilim. Bir saltanat-ı Meşrutenin öyle bir Kanun-u Esasi ile idaresi kabil değildir.

Zat-i Valâları fenn-i hukuku Rados'da saay-i zati ile tahsil buyurmuş olduğunuzu itiraf etmekte olduğunuzdan ve bendeniz velev ikdam ve zekâda zat-i behiyelerinden ne kadar dun olsam hocasız bir fen tahsil olunmak kabil olunmayacağını bilecek kadar idrake malik olduğdan başka dünya nazarında ulum-u mütearifeden madut olan bu kaziyeyi nefsimde tecrübe ile dahi sabit gördüğümünden Fransa Kanun-u Esasisini iltizam ettiğiniz için zat-i samilerini tayip etmem. İmam Halilin :
" ve allemet inneke cahil fazeretkâ" kavli meşhurdur.

Yalnız şunu demek isterim ki, vatanın selameti öyle Hukuk-u Padişahiye ihlal edecek veya mülkümüzde bir cumhurun Kanun-u Esasisini tutacak şeylere muhtaç değildir. Bilakis Hilafet kuvvetiyle bir usul-ü meşveret teşkiline mutavakkıf idi. Bendeniz de o maksada tevfiq-i hareket ettim. Zat-i valanız cumhur yapmak veya usul-ü meşveretden Hukuk-u Padişahiye tarh etmek fikrinde iseniz orasını bilemem.

Bir de bendenizi Şevketmeab efendimiz Hürriyet aleyhindedir ! diye nazardan iskat buyurmadılar. Hatta her ne nam ile olursa olsun, nazar-ı iltifat-ı mülûkaneden hiç bir vakit sakit olmadım. El'an perverde-i atifet-i mün'imaneleyim.

(1) O zaman mabeyin başkatibi, elyevm Sadrazam Sait Paşa

Şu ifadelerimden anlışıdır, ki Üss-ü inkilabda bendenize mutaallik ne yazıldı ise hatadır, değilse mukabele buyurmadığınız halde neşriyatınızın garaz olduğunu kendiniz isbat etmiş olursunuz.

Tercüman-ı Hakikat'in bendine gelince : Size bir şey sorayım, müteşerri misiniz, değil misiniz ? müteşerri' iseniz malumunuz olmak lazım gelir, ki darp, şitime kıyas kabul etmeyecek derecede şedidülukubedir.

Avrupa tarzına taklit niyyetinde iseniz , vakia Avrupada kuvvetle istih sal-i hak kaidesi var ise de müddeiler kılığ ile, tabanca ile mukabele ederler. Sopa ile, yumruk ile döğüşmezler. Elinize bir kitap alınız da döğüşmek hakkında yazılan şeyleri - manasını anlamaya muktedir iseniz - okuyunuz ! o zaman görürsünüz ki Avrupaca sokakta döğüşen bir adamı kârhaneceiden daha namussuz addederler. Bir şey daha söyleyeyim, vicdanınıza müracaatla dinleyiniz. Zat-ı valâlarına Hoca İshak efendi kâfir demişti. Biz daha nefye gitmeden evvel Basiret muharrirleri de hemen (tekfire) yakın bin türlü teş'niler söylediler. onlara kalemle mukabeleden başka bir şey yapmaya cesaret edemediniz. Hatta Rodosda Tevfik beyle kavğa ettiniz. Siz ona o size söylemeyeceğiniz derecelerde şitemler etti. Yine döğüşmediniz. Yalnız odasından kaçtınız. (1) Şimdi namus namına Sait beye ettiğiniz hücumun sebebi ne oluyor ? Sait beyin zaafını bilerek vücudunuzdaki kuvvete itimat değil mi ? Yine tekrar ederim vicdanınıza müracaat ediniz de öyle söyleyiniz bendeniz İBRET muharriri iken Sait beyi bir yerde rast getirip de döğemezmiydim ? İndinizde muhakikettir. Elbette döğerdim. Niçin öyle bir muamelede bulunmadım ve nezahet-i edeb bahsinde mukabeleyi tulumbacılığa mürecceh gördüğüm için değil mi ?

Sanırım, ki bu meselede zat-ı valâları da şüphe buyurmazsınız, Bu cihetle öyle hükmediyorum, ki Sait beyefendinin yazdığı şeyleri mesela Erkân-ı Harb Binbaşısı Rifat bey ve hatta sizin uşak Mürsel yazmış olsa yine sokakta tutup da döğmeğe değil, yanına uğramaya cesaret edemezsiniz.

Hareket-i aliyyeleri adeta bir âciz çocuk veya kari döğmek kabilinden dir. Bu cihetlerle kalemine güvenen bir adama kalemle mukabele etmek bendeniz için edepsizlik kabilinden olursa sizin için vücudunda zat-ı valâları kadar ictidar olmayan bir adamı zaafından istifade ederek döğmek tulumbacılık hükmünde (1) şitem falan yok. Mesele bir galat-ı tefehhümden ibaret. Kemal izam etmekte.

olur , sanırım. Hasılı şurasını anlatmak istiyorum . Vücudundan dolayı dünyada en ziyade müteessif olduğum hukuk-u sabıka namına ihtar ederim, ki şu Suavi mesleğini bırakınız. İftira ile, şarlatanlıkla istifade zamanı geçti. cehliniz var, bari iktidarınız dahilinde durunuz. vatanperver değilsiniz, vatanperver olanlara muttasıl senk endaz-ı taarruz olup durmayınız. Edeb dairesinde durmayacaksanız tulumbacılık edecekseniz bari üdebaya edepsizlik isnat etmeyiniz. Hodfuruşluktan, şarlatanlıktan, riyakârane medahinlikden dünyada bir fayda görülüyor. Suavi gözünüzün önünde ibretidir. Baki yine irade efendimindir.

12 Agustos sene 1294 Midilliden

Kemal

İkinci Mektup

İzzetlu efendim

21 Agustos sene 1294 tarihli cevabnamenizi bilmem hangi postaya tevdi buyurdunuz,ki buraya İstanbuldan değil İzmirden gelen vapur ile vasil oldu. Ve İstanbul postasını yine o vapur götürdüğünden cevabi garesiz bu haftaya kaldı. İzahat-ı valâlarını okudum. Bendenizde bir hakkaniyet mevcut olduğuna itimatla bu izahat üzerine tadil-i efkâr edeceğime ümit beyan ediyorsunuz. Halbu,ki iza hat buyurduğunuz şeyler bendenizce asla kanaat bahş olmadı. O cihetle teşrihat atiyeye lüzum görüyorum :

Bir felaket içinde bulunduğum için bana musallat olmayı kendinizce alakalık addedermişsiniz. Halbu,ki bendeniz felâket değil - sevk-i kaza ile vata na ariz olan mesaibin te'sirati olmasa - hiç bir vakit görmediğim bir rahat içindeyim. Zaten ikbal perest olmadığımından bir iş başında bulunmamayı nefsimce felaket addedenlerden değilim. Bilmem zat-ı valâlerinde rikkat-i kalb ne dere lerdedir,ki bendenizin Midilli gibi hava ve mevkice âlemin en güzel noktaları dan olan bir yerde geçirdiğim bir ömrü, felaket zedelik addediyorsunuz ! "Tas lut bahsina gelince " bana hem tahkir, hem de iftira ile musallat olduğunuzu zirde biletraf isbat edeceğim. Bu hareketinizi itikadınızca neye hamletmek itiza ederse ona hamleylemekte, ne türlü vasfile tabir eylemek lazım gelirse ö le tabir etmekte muhtarsınız !

Huzur-u Şahaneye takdim olunmuş onsekiz kit'a arizami görmüş olduğum dan bunların içinde beni tarih nazarında tebriye edecek bir söz bulunmadığını

bahsediyorsunuz . Acaba töhmetim ne imiş,ki tebriyeye ihtiyaç görünsün ? Hele her müverrih zat-ı valaniz fikirde olmak lazım gelse bizler için tabii beriyüz-zimme görünmeğe imkân kalmaz. Şu kadar var,ki o suretle beriüzzimme görünmek de arzuya değmez. Maamafih emin olunuz,ki tarih, dünyanın en büyük mahkemelerinden adildir. Vekayi etrafiyle onun tetkikine arz olunduğu zaman kim beriüzzimmedir, kim değildir pek kolay meydana çıkar.

Üss-ü İnkilabda bana dair yazdığınız fıkra için "ben ne demişim" buyuruyorsunuz ! İşte söylediğiniz şunlardır :

" Hatta o zamana kadar evicgâh-ı serbestinin en yüksek tabakalarında balapervaz olan ve mücerred bu kadar hürriyet perver olmalarından dolayı iltifat-ı mahsus-u Hazret-i Tacdari'ye mazhar olmuş bulunan Kemal beyin hakipay-ı Şahaneye takdim eyleyerek bu tarihi kaleme almak üzere mutalaa gúzarım olan âsâr meyanında gördüğüm arizelerinde dahi Kanun-u Esasi'nin hukuk-u Celile-i Hilafet-penahiye dokunacak bir hayli cihetleri olduğu arzedilmiş ve mekâtib-i mezkûrenin birisinde : (Bundan başka nizam-ı esasiye Meclis-i Vükelâda icra olunan tadiller dikkat-ı mahsuse-i Şahanelerine şayestedir. Çünkü herşeyden ziyade hukuk-u Şahanelerine dokunuyor.)"ibaresi bir nümune olmak üzere buraya kaydedilmiştir. Bu ibare numune ise , Kanun-u Esasiye dair arzettiğim sair sözler ne türlü şeylerdi. Onları niçin beyan buyurmadınız ? Müddeanızın bütün bütün hilafını isbat edeceğine siz de kani olduğunuz için değil mi ? Ben huzur-u Şehriyariye yalnız Kanun-u Esasiye Meclis-i Vükelâda icra olunan tadilatin mazarrat-ı mütenevviesinden başka hukuk-u Padişahiye dokunacağını arz etmiştim. Sizin yazdığınız gibi alelittlak Kanun-u Esasi hukuk-u seniye-i Padişahiye dokunur demedim. Muhafaza-ı namusa gazetenizde ilan ettiğiniz derecelerde itinanız varsa benim iddia ettiğiniz yolda bir kavil veya iş'arım olduğunu isbat ediniz ve illâ vuku bulan isnadınızdan dolayı yalanca, müfteri olduğunuzu kendiniz meydana koymuş olursunuz. Cevabnamenizde bu hususa dair olan sözler ise üss-ü İnkilabın ifadesine temami temamina muğayir düşüyor . İşte ifadeniz şudur :

" Hukuk-u Padişahiye dair olan fıkraları tay etmek isteyenler Kanun-u Esasi tarafdarı mı idiler ? Yoksa Kanun-u Esasinin hilafgirlerini idiler. Eğer Kanun-u Esasinin tarafgirleri idiler dersiniz ben derim ve isbat ederim,ki Kanun-u Esasinin tarafdarlari Hukuk-u Padişahiye dair olan bentleri bilmuhafaza hukuk-u

saltanatı tahkim etmek istiyorlardı. Hilafkirler ise - işte bu bentler hukuk-u saltanatı mahvecekler ve bunlar mahza hukuk-u Şahaneyi taksir ede ede mahv için derc olunuyor.- diye zat-ı Şahaneyi Kanun-u Esasiden caydırmaya çalışıyorlardı. Bu halde sizin yazdığınız arizeler hilafkirlerin menfaatine hizmet edecek şeylerdi. Onlar dahi zat-ı Şahaneye bu misillu söz söylemek isterlerdi. Eğer siz yazdığınız şeylerin te'siratından haberdar değilseniz, ona diyeceğim yoktur."

Mektubunuzda temin ettiğinize göre işret etmiyormuşsunuz,ki serhoşluğunuzda hükmedeyim. Yazdığınız saçmalar bütün bütün rabıttan vareste değil,ki gıldirdiğinize zahip olayım. Aklınız başınızda iken şu yukarıdaki ibareyi nasıl yazabildiğinize bir türlü akıl erdiremedim ! Pek güzel efendim madem,ki hukuk-u Şahaneye mutaallik olan bentleri tayyettirmek isteyenler Kanun-u Esasinin hilafkirleri imiş ve madem,ki Kanun-u Esasiyi iltizam edenler o bentlerin bakasını terviğ edenler imiş . Ben de arizemde Meclis-i Vükelânın o bentleri tayyetmesinden dolayı hukuk-u Padişahiye dokunulduğundan bahisle ibkalarını iltizam edenlerden biri idim. O halde Kanun-u Esasinin tarafdarlarından olduğum kendi itirafınızla da sabit oluyor . Ya bu hakikat meydanda iken beni te'lifinizde alelittlak Kanun-u Esasi aleyhinde göstermeğe kıyam etmek, adama bir iftiray-ı kâzibane ile musallat olmak değildir de nedir ? Arizelerim Kanun-u Esasi hilafkirlerinin menfaatine hizmet ettiğine ve onların zat-ı Mülûkâneye o yolda lakirdi söyletmek istediklerine hükmetmek sizin kadar güçbin olmaya tavakkuf eder. Bentlerin tayyi tarafında bulunan hilafkirler " bunlar mahza Hukuk-u Şahaneyi taksir ede ede mahvedeceklerdir." diyip dururken bir de huzur-u âli-i cenab-ı Şehriyari'de o bentlerin tayyi hukuk-u Seniye-i Padişahinin ihlalini mucib olacağını mı söyletmek isterlerdi. Zannınızca hilafkirlerin böyle bir arzuda bulunmaktan maksatları ne olacak - Vaktiyle keyifsiz bir zate dalkavuk , : Efendim sirkeli bir paça yiyiniz o saat savuşur, dediğini müteakip hastanın yanına hekim gelip de perhiz tavsiye ederken (Hele sakın ağzınıza sirke koymayınız!) yollu ihtar edince dalkavuğun bilmüsaraa, - Efendimiz gördünüz mü ? Sirke bir musibet şeydir ,ki yerseniz keyifsizlik savuşmaz, yerseniz hasta olursunuz. - dediği gibi onlar da bentler mevzu-u bahis olduğu zaman - Bu bentler tayyolunmazsa hukuk-u Şahaneye dokunur. Bakınız Kemal bey bile ne demiş , bentlerin tayyolunması hukuk-u mülûkâneyi ihlal edeceğinden bahsey-

lemiş. Bir muzir şeyler, ki durması ihlal-i hukuk ediyor, tayyi ihlal-i hukuk ediyor - mu , diyecekler idi. Hilafkirler dediğiniz takımı nisab-i idrâkden bütün bütün beri zannetmeyiniz , emin olunuz, ki bir kaziyenin hem aynini, hem aksini bir neticeye isal etmek isteyecek dünyada sizden başka kimse yoktur.

Yazdığım şeylerin te'siratından belki haberim olmadığına dair meydana koyduğunuz fareziyi neden tasavvur ettiniz . Bendenizin maruzatım zat-î Şevket sımat Cenab-î Mülûkâneye takdim olunmuştu. Demek, ki şu te'siri olsa nezd-i samî-i Şehriyaride olacak. Evsaf-î Hümayun-u tacidarileri dünyanın malumu olan Şehinşah-î Zîşan Efendimize nefy ve isbat-î hamlederek bendenizin zikrolunan bentleri ibkaya dair olan arzımı imha manasına anlamak ve yahut taraf-î Mülûkâ neden hiç Bab-iâlinin dahli olmaksızın suret-i mahsusede bilintihap Kanun-u Esasî'yi tanzime memur olan Meclisin azalığına tayin buyurulmuş ve bir iki defa huzur-u maalinîşûr Cenab-î Şehriyari'de dahi Kavanin-i Esasiye mebahisatında bulunmak şerefine nail olmuş olduğum ve mülkümüzde bir Kanun-u Esasi istih-sal etmek için kaç türlü fedakârlık zuhur ettiyse cümlesinin içinde bulunduğum halde Meclis-i Vükelânın hukuk şikenane icra ettiği tadilate dair olan mülaha-zarımı, içinde bulunduğum bir encümende yazılmış ve yine içinde bulunduğum bir meclisin kabul ve tasdiki ile çıkmış olan Kanun-u Esasinin alelittlak aslı-na muhalefet manasına almak gibi garibeler mi isnad ediyorsunuz ? O fikirde iseniz cür'etiniz ne büyük haknaşinaslık, ne büyük bi edebliktir.

Üss-ü İnkilabda zikrolunan fikrayı müteakip şöyle bir ibareniz daha var :

"Yapılan nizam-î Esasi Mithat Paşa tarafından takdim olunan....Layiha üzerine icra olunan müzakerat olup, bu layihada Meclis-i Meb'usan tayin edildiği halde ana mukabil bir de hey'et-i ayan tayini lazım gelirken tayin olunmamış olmak ve hukuk-u umumiyeğe dair derc edilen şeyler gayr-î kâfi olduğu gibi hukuk-u Padişahiye dair derc olunan şeyler de hem gayr-î kâfi, hem gayr-î muvazzah bulunmak ve mahakim ve vilayat ve maliye hakkında adeta hiç birşey söylenmemek gibi bilvücuhanoksanlar olduğundan , ve mabeyin-i Hümayun serkâtibi Sait Paşa tarafından Fransa hükümetinin derece-i serbestiyeti söz götürmeyen Kanun-u Esasisi üzerine bittanzim hakipay-î Şahaneye takdim edi-

len layihada ise Kanun-u Esasi için lazım gelen mükemmeliyet temamiyle mevcut nûlunduğundan , matlup olan Kanun'u Esasinin temamiyet ve mükemmeliyetinden başka hiç bir şey düşünmeyen padişah-i Hürriyetperver Efendimiz hazretleri bu nümuneyi nazar-i ehemmiyete almış ve Kanun'u Esasiyi Mithat Paşa layihası ve muktezay-i şer' i şerif üzere itmamına memur olan salifüzzikir Meclis-i mahsûsa havale buyurmuş idiler ? İşte bu suretle olunan tadilatın kâfesi hürriyet-i umumiye'yi tahdid değil, bir kat daha tevsi edeceği , Mithat Paşa layihaları ile bir de asıl Kanun-u Esasi-i Osmani'yi tatbikden ankaşılacak iken bu tadilatı Kemal bey efendi gibi alemin en ziyade hürriyetperest taşıdığı bir zatın beğenmemesi ve ba husus her şeyden , yani netice-i mazarrat-i bi nihayeden başka " Hukuk-u Şehinşahiye" dahi dokunacağını arz etmesi istiğrab olunur ."

Cehlin ol mertebesi sehil olmaz

Kesebsiz ta bu kadar cehil olmaz

Hangi galatınızı tashih edeyim . Yazdığınız romanlarda bile bu kadar mütenevvi, bu kadar müteselsil yalanlar bulunamaz denilse pek de mübalağa edilmiş olur .

Evvela, benim yapılan nizam dediğim Mithat Paşa layihası üzerine icra olunan müzakerat değildir .

Saniyen, Kanun-u Esasi için yapılan meclis anı itmama değil tanzime memur idi .

Salisen, o mecliste sahibini bilmediğiniz için Mithat Paşa layihasıdır dediğiniz varaka esas tutulmadı .

Rabian , Sait Paşa tercümesi o meclise hiç gelmedi.

Hamisen, Bendenizin beğenmediğim tadilât Kanun-u Esasi-i Osmani ile eski layihalar beyninde olan fark değil, Kanun-u Esasi meclisinde yapılan layihaya Meclis-i Vükelânın icra ettiği tağyiratdır .

Taraf-i Saltanat-i Seniyyeden uhdenize tevdi buyurulan müverrihlik vazifesini ne derece meharet ve dikkatle ifa buyurmuşsunuz, ki kitabınızın yalnız bir sayfasında birbirinden büyük beş yalan görünüyor .

Yukarıda söylemiştim yine tekrar edeyim. Bendeniz bahseylediğiniz meclis-

sin azasından idim . Kanun-u Esasiyi heyetde tetkik olunmak üzere tesvid için aza içinden ayrılan encümene de memur oldum . yazdığım kanun layihasını bahsettiğiniz layihaların hiç birini esas tutarak tertip etmedik . Ettiğimiz taharriyat ve mübahasat üzerine ne meydana getirdikse meclisin heyet-i umumiyesinde tetkik olundu . Şimdiki Kanun-u Esasi'nin aslı meydana çıktı . bu asıl ile Kanun-u Esasinin farkı , asıldan bir madde tenkih ve Kanun-u Esasiye bir madde ile bir fıkra zam ve mevcut olan bentlerden birinde bütün bütün hükmün ve bir kaçında bazı elfazın tağyir olunmuş olması hususlarından ibaretdir . İşte bendenizin iltizam ettiğim o asıl idi , ki içinde hukuk-u Padişahi muvazzah , hukuk-u umumiye mükemmel , Meclis-i a'yana , muhakime , vilâyata , maliyeye dair iktiza eden mevad musarrah idi . Muteriz olduğum şeyler ise o asla Meclis-i Vükelânın , onu tağyir ile yaptığı layihadır , ki müsveddesi saray-i hümayunda mevcuttur .

Evrak-ı resmiyenin mutalaası sırasında bilemem ,ki onlar nazarınıza nasıl tesadüf etmemiş . İsterseniz şimdi de gerek Saray-i Hümayundan ve gerek litografya ile suretleri mevcut olan Şuray-ı Devlet ve Amedi kalemlerinden arayabilirsiniz . O müsveddeler ile bendenizin arızanın tarihleri tatbik olursan o halde itirazım hangi layihaya ait olduğu bilbedahe meydana çıkar . Lakin ne yalan söyleyeyim , O müsveddeleri görmemiş olduğunuza pek de kani olamıyorum . Velez kani olacak olsam bile arızamdaki sözler sırf Meclis-i Vükeladan icra edilen tadilâta ait olduğu sarahat-ı lafziye ile musarrah iken , onu bizzat azasından bulunduğum meclisin layihasına hamledişinize bakıyorum da zat-ı valâlarında o derece söz anlamamaklık , o derece hamakat tasavvur edemediğimden mutlaka ya bilmediğim sebebdan dolayı bendenize tasallutu merak ettiğinize ve ya başkasının garazına alet olduğunuza zahip olmak mecburiyetinde bulunuyorum . Binaanaleyh böyle bir takım sahte isnadat ile aleyhimde vuku bulan tecavüzünüzden dolayı hem yalancılık , hem müfterilik etmiş olduğunuzu tekrar ederim .

Fransa Cümhuriyetinin Kanun-u Esasisini tercüme eden veya ettiren zatın bendenize hayırhah olduğundan , bana musallat olanlara mukabele ile kendisini tehlikeye koyduğundan bahsetmişsiniz . Ne yapayım ! İsterse veli-

nimetim olsun. Hakkında iftira etmedim . Anlamadığı bir muzir şeyi kabul olunsun veya olunmasın diye meydana koyduğumdan devlete mutaallik bir hareketine tariz eyledim." Fransa Kanun-ı Esasisini~~1875~~ tercüme ettirmek Cümhuriyet istemek midir ? " diyorsunuz ! velev olmasın, bir saltanat için yapılacak Kanun-u esasi nin mübahasa olunduğu sırada malumat alınmak için bir cumhurun kanun-u esasisi tercüme ettirilip de nümune göstermek kabilinden bir hareket ihtiyar edilmiş olu .

Bir de mektubunuzda tercümenin yalnız malumat alınmak için meydana konulduğunu söylüyorsunuz , Üss-ü İnkılabda ise o tercümede kanun-u esasi için lazım gelen mükemmeliyet temamiyle mevcut olduğunu beyan ediyorsunuz . Azıcık dikkat ediniz, ki iki sözünüz beyninde zerre kadar muvafakat var midir ? Hele Kanun-u Esasi için iktiza eden mükemmeliyetin vücudundan bahsetmek bizde öyle bir Kanun-u Esasi bulunmasına arzu göstermek değil midir ? Onu tercüme ettiren zatın hiddet-i zekâya mağlup olup da evham ve hayalatdan bir kanun-u esasi doğuracak efkâr-ı müfrite erbabından olmadığını beyan buyurmuşsunuz. O efkâr-ı müfrite eshabı bizler mi oluyoruz ? Eğer öyle ise nazar-ı alinizde taraf-ı eşref-i Şehriyariden ilan olunan Kanun-u Esasinin - Meclis-i Vükelâdan tağyir görmeyen - yüz kadar bendi evham ve hayalatdan mütevellit bir şey hükmünde görülür . Keşki o zaman bir kanun layihası da zat-ı hekimaneleri tarafından tertip buyurulmuş olsaydı, bari evham ve hayalatdan doğmamış Kanun-u Esasi nasıl olacağını öğrenirdik .

Şurasını da ihtar edeyim : Bizim Kanun-u Esasi zannınız gibi evham ve hayal müvellidatından değil, dünyada saltanatlar için ne kadar kanun-u esasi yapılmış ise cümlesi müteaddit şerhleri ve esbab-ı mucibe mazbataları ile beraber nazardan geçirilerek intihap edilen kavaidin hale tatbikinden hasıl olm bir hulasadır . Yazanlar bitirinceye kadar laakal bin cilt kitap karıştırdılar Fransız Cümhuriyetinin Kanun-u Esasisini veya Mithat Paşa layihası namı verdiğimiz varakayı ele alarak ötesini berisini keyf-i mayeşa tağyir ile meydana bir şey çıkarmadılar. Söylediğim zaman gücünüze gidiyor , fakat nasıl tahammül ediyim de söylemeyeyim ! Kanun-u Esasiyi tahrir memur olanlar içinde tutalım , bendeniz cahil olmuşum, ya Ziya Paşa, Sava Paşa, Ohans efendi, Odyan Efendi,

Abidin bey gibi funun-u siyasiyede olan ihate-i külliyyeleri cihetiyle memurin-i devletin gerçekden en güzidelerinden olan beş zatın tertip ettiği bir kanun layi- hasına - isimlerini bendenizden öğrendiğiniz bir kaç hukuk kitabını kendi kendi- nize mutalaa ettiğiniz için - evham ve hayalatdan doğma nazariyle bakmak şarla- tanlık, hutfuruşluk ve hatta cehl-i mürekkep asarından addolunsa yalan mı olur? Garip şey ! ifadenize bakılırsa bizde asıl ittihaz olunmak için Fransa Kanun-u Esasisini tercüme edenler tarih nazarında mes'ul olmuyor da, onun tercüme edil- diğinden dolayı size yazdığım bir mektupda muteriz bulunduğum için yine mi ben mes'ul oluyorum ! Allâhi severseniz böyle sağmaları mektubunuza ciddi olarak mı yazar durursunuz . O tercüme kanun-u esasi hilafgirleri tarafından tervig mak- satlarına bir müessir vasıta addolundu ise o serreşteyi ellerine bendeniz mi vermiş idim . Tarih nazarında ef'al ve iş'aratının sui tesiratından mes'ul ola- cak adamlar varsa irade-i zatiyesiyle mülkünde usul-ü meşvereti te'sis etmek isteyen bir padişah-ı zışana temayülat-ı hürriyetperveranesini sui istimal eder- cesine bir cumhur kanun-u esasisini arz edip de zat-ı Hümayunlarını azm- alihüm- metanelerinden bilerek veya bilmeyerek tevhişe galısanlar ve o türlü seyyiati hulasa-i hikmet ve belki aynı keramet göstermek istiyenlerdâr .

Matbu-u mufahhamının hukuku muhafaza ve vatanın hürriyetini tervig edenler değil, anlaşıldı mı efendim !

Cevabnamenizin bir fıkrasında " ben sizin efkâr-ı siyasiyenize itiraz ettim. Buna mukabeleye hakkınız vardır . Mukabele ederseniz, memnun olurum. " diyorsunuz . Halbuki siz benim efkâr-ı siyasiyeme itiraz etmediniz . Kendi va- himenizde benim için bir fikr-i siyaset ihtira' ettiniz de tertip buyurduğu- nuz yalanlarla beni teşhir ve tahkire kıyam eylediniz . Buna itiraz değil , iftira denilir . Mukabeleye hakkım bedihi olduğu gibi aleni tahkirin mukabe- lesi aleni olmak lazım geleceğini de bilirim . Şimdiye kadar o hakkımı yalnız muhabereye hasredip de alaniyete çıkarmadığım bir zamanlar neşriyata giriş- mekten memnu' olduğum içindir. O mania bertaraf olunca emniyet buyurunuz, ki memnun olsanız da olmasanız da müdafaa-i hakdan geri durmayacağımdır. (edeb- sizlere edepsizlikle mukabele) meselesini bendeniz durup dururken kendi üye- rime almadım . Birinci mektûbunda bir nebze söylediğim gibi Sait beyle mübaha

salarında bulunduğum ve hatta ibtida onunla İBRET`de bahse başladığım tarizini-
zin birinci hedefi tabii bendeniz idim. Mektubunuzun bir fıkrasında hem bu söz-
den muradiniz ben olmadığı, hem o sözü söylemekle beni mısrat etmiş iseniz pek
de haksız olmayacağını beyan ediyorsunuz . Yani evvel düşünmediniz ise bile
şimdi o tabiri hakkımda layık gördüğünüzü anlatmak istiyorsunuz. Buna deliliniz
ise İbret`de okuduğunuz bir bent oluyor . Sait bey tarafından Hakayik`de bizle-
re dair yazılan ve hususiyle İbret sizin matbaada basılırken birinci defa olarak
kapandığı zaman cevapsız kalan makalat-i mütecavizanesini hiç hatıra getirmeyip
de - filin yalnız bir ayağını tuttuğu için şeklini soranlara merteye benzer di-
yen alil gibi - tersinden bir mübahasa-i duradurun mahiyetine hükmetmek size
mahsus insaflardan, size mahsus hikmetlerdendir . Galiba yukarıda bahsettiğim
sözlerinizi hiç unutmamışken mektubunuzun hatimelerinde o edepsizliğe edepsiz-
likle mukabeleden murat siz olmadığınızı ikrar ile (Satsfaksiyon) veririm, yollu
araya bir de imtinancık sokuşturmışsınız . Bendeniz şitemde ısrar ile beraber
satsfaksiyon kabul edecek kadar alicenap olmadığımın , sözünüzü aynıyle, tema-
miyle size reddederim . Edebsiz unvanı sokakta döğüşen , durup, dururken şuna
buna musallat olan mütecavizlerin sıfatıdır. Bendenizin en şiddetli ve hatta
nezahet-i edebiyeden beri mübahasalardan bin kat şeni addeylediğim dayak mese-
lesinde , "bu siyasi ve ya hükmî bir bahis midir,ki ben ona cevap verebileyim.
Siz olsanız ne derdiniz " buyuruyorsunuz . Ne diyeceğim ! madem ,ki bir cemiyet
içinde , bir hükümet zir-i idaresinde yaşıyorum. Namusumun ikmalini hükümetden
istemeyip de namussikenlik ile , tulumbacılıkla mı mukabele ederim sanıyorsu-
nuz ?

Yukarıda zikrettiğim bir ibarenin revişine göre bendenizin Sait beyle
mübahasem edepsizlik idi . Mektubunuzun dördüncü sayfasında tesadüf ettiğim bir
ibarede ise sizin dayak meselesi hata ile tavsif buyurulmuş . Meğer zat-i ali-
nizde ne büyük hasse varmış .ki bir fiil nefsinize taakluk edunceye"~~ne kadar~~"
ne kadar şeni olursa olsun en hafif bir nam aldırıyorunuz. Bu ibarenin içinde:
"Ben melek değilim, insanım. elbet de sokakta adam döğerim." yollu bir garip
ifadenizi daha gördüm. Öyle bir hareket-i behimaneyi insaniyet meziyatından
~~ne kadar~~ addetmek ve sopa sallamak seyyiesinden biri ne kadar insan varsa hepsini

melek farzeylemek, bilmem Cengiz takımından bile kimsenin hatirına gelmiş kava-
idden midir ?

Asâr-ı aliyelerinin birinde gelinlik bir kızın memesini, bir ecnebi
delikanlının emmesi ahlakın kemaline delil gösterilmişdi, ki o yolda olan fik-
heke/
r-i valalaları keşfiyat-ı hâkimiyelerinin en büyüğü addolunmuştu .

Şu (İnsan olan sokakta elbetde adam döğmez.) kaidesi tehzib-i ahlak hu-
susunca hemen o keşf-i hekimanelerine bile tefevvuk edecek gibi görünür.

Mektubunuzun yine dördüncü sayfasında " Avrupa kitaplarını okuyup anla-
mağa muktedir isem düello usulünü öğrenmeği ferman buyuruyorsunuz demişsiniz"
Anlamaya muktedir iseniz sözü nefsinize olan itina-yı marifete dokunmuştu" muş
da ibarenizin altına " Okumak anlamak yazmak anlatmak efendimizde hitam bulmuş"
yollu her tavrınız kadar zarif bir takım da kinayeler ilave buyurmuşsunuz . İne
saf olunsun,ki Avrupa kitapları için eğer anlayabilirseniz dediğimde hata etmi-
şim . Siz hala Türkçe anlamıyorsunuz. Mevzu-u bahî ettiğiniz meselede bendeniz
vakia Avrupada kuvvetle istihsal-i hak kaidesi varsa da müddeiler kilingla ta-
banca ile mukabele ederler . sopa ile, yumrukla döğüşmezler . Elinize bir kitap
alınız da döğüşmek hakkında yazılan şeyleri eğer manasını anlamağa muktedir
iseniz okuyunuz ! (Avrupada sokakta döğüşen bir adamı kârhane-ciden daha namus-
suz addederler.) demiş idim. Bu ifadeden murat, sokakta yumruk ile döğüşmek me-
selesinin mahiyetini Avrupa kitaplarından okuyunuz, demekden ibaret olduğu bütü
bütün meydanda iken, size düello usulünü öğretmek tavsiye ettiğimi ibareden ne
sil gıkarabilirsiniz ? Lisanınızda yazılan bir şeyin istihraç manasından âcizke
neşriyata girişmeğe nasıl cesaret edersiniz bilemem . Mektubunuzdan anlaşıldığı
na göre bendenizin ifademden kendi vahimenizce istihraç edebildiğiniz manâ üze-
rine Fransızcada düello'ya dair bazı şeyler okumuşsunuz. fakat onları da tabia
tiyle hiç anlamamış olduğunuzu yine kendi ifadeniz isbat ediyor. "Avrupa âdet
rince hakaret gören bir adam şamarlar,ki istilâhda buna (Sufle) derler . Tokad
yiyen buna razı olursa febiha. olmazsa düelloya davet eder. Sait bey gibi gidi
hükûmete şikâyet etmez." buyurmuşsunuz,ki hakikat-i hal hiç de öyle değildir.
Avrupada (Sufle) bir adamın yüzüne el ve belki eldiven ucu ile dokunmaya derle
Bu muamele de ev içinde ahbab arasında cereyan eder . Yüzüne dokunulan taraf

isterse mütecavizi düelloya davet eder. Yoksa sokak ortasında bir kaç tokat, bir kaç baston ile öldüresiye adam tepelemenin namı dünyanın her neresinde ve hangi kavmin lisanında olursa olsun rezillik manasını havi bir kelime ile ifade oluna gelmiştir. Hele Avrupanın ekser memleketlerinde böyle bir seyyiyeyi irtikâp edenler için mağdur tarafından ister ikame-i davâ olunsun, ister affediâsin hukuk-u umumiye-yi muhafazaya memur olan müddeiumuminin pençesinden yakayı kurtarmak kabîl değildir .

Yukarıdaki ifadatin neticesi olmak üzere yine ihtar ederim, ki bir muarîza kalemle mukabele etmek bendeniz için edepsizlik olunca vücudunda zat-ı valalarî kadar kuvvet olmayan bir adamı zaafından istifade ederek sokak ortasında döğmek sizin için tulumbacılık , alçaklık hükmünde olur . Hele gazetede : (Biz daima ikmal-i namus için her türlü muameleye hazırız.) yollu bir takım tafrafuruşluklar etdikden sonra iş mahkemeye düşüp de hapis korkusu meydana gikınca mazhar-i af olmak temennisiyle dayak yiyen adamın uluvv-u cenabına müracaat etmek kal ve kaleme gelen tabirat arasında ismi pek kolay bulunamayacak hallerdendir .

Tevfik beyle olan macerayı ben kendisinden değil, Rodos'da bulunan bir iki zatdan işittim. İfade-i valalarından anlaşıyor,ki hakikat-ı hal öyle degilmiş. Siz tehevür buyurmuşsunuz. İnandım. Vakia şan^ıına yakışan da budur .

Şecaat dâvasında bulunmamakla beraber, şecaatde Tevfik beyle ~~BERABER~~ Sait bey ile boy ölçmeği nefsinize hakaret addettiğinizi beyan buyuruyorsunuz. Pek ala yalnız şurasını anlayamıyorum,ki Zabtiye Mehmedin belini kırmak, Sait beyi tepelemek gibi acizkeşlikler~~de~~ de şecaat mukteziyatından mıdır ? Sumnambul olduğunuz da kâğıt okurken, yazı yazarken uyku halinde mi bulunuyorsunuz bilmem ! Rodosa giderken vapurda ağlamadığınızı isbat için onbeş satır kadar beyhude yazılar yazmış durmuşdunuz. Ben size Rodos'a giderken ağladınız mı dedim ? Mektubumda ağlamak sözü yalnız şu : - bendeniz ise hürriyetin,Kanun-u Esasinin tarafdari oldum. Ve hatta bu yolda zat-ı valaları gibi ağlayarak değil, bilakis gülerrek bin bela ihtiyar ettim. - ibaresinde var. Bu ibareden Rodosa giderken ağladınız manası mı çıkar ? Uğradığınız felâketden dolayı Rodosa giderken değil, Rodosda iken ağladığınızı ise bana kendiniz itiraf etmiş idiniz. Bu ibareyi müte-

akip : "Maahaza ağlamış olsam da ayıp midir ? " mukaddemesinden tutturarak sa-
detden hariğ bir kaç sözlerle beraber benim Murat efendi tarafdarlığı ile nef-
ye gönderildiğimi ve sizin ise İBRET gazetesinin matbaanızda basıldığı ve tara-
f-i valalarından dahi gazeteye bazı fikralar yazıldığı ve Hoca İshak efendi
meselesi o aralık vukua geldiği cihetle teksir-i adet için bizlere karıştırıl-
mış olduğunuzu beyan buyuruyorsunuz. bu ifadeden maksadınızı layıkı ile anla-
yamadım. Bendeniz ümit halinde, siz yeis içinde bulunduğunuzu mu göstermek is-
tersiniz. Eğer öyle ise şurası malum olmak lazım gelir ,ki bendeniz Sultan
Murada kendime mutaallik bir ümit ile intisap etmemiştim. Eğer nefsimce bir
ümidim olaydı o zaman öyle ümitlerin aranılacağı kapılar başkaydı. Siz Rodos-
dan istihama başladığınız zaman sığınılacak kapıyı hiç kimseye sormadan nasıl
bulmuş idiniz . Bendeniz de nefsimce mutaallik bir matlap ile uğraşmak istesey-
dim iktiza eden ilticagâhlari sizin gibi değil, belki sizden kolay bulabilir-
dim. Ben Sultan Murada intisabımdan evvel senelerce hürriyet mesleğinde bulun-
dum da hizmete geçirildim. Hatta zat-i Şeketsimat Cenab-ı Şehriyari'ye dahi
şehzadelikleri zamanında o tarık ile ubudiyet kesbetmişim. Maamafih intisap
olsun olmasın, felaket-i refakati meydanda iken hepimiz için suubet-i halâs
nasıl müsavi ise ümid-i halâs da o suretle müsavi idi . İfadeden maksadınız
bu olmayıp da : - Sen ettin buldun , ben ise masum idim - demek istiyorsanız
dâvanızın kâzip olduğunu isbat etmek güç bir şey değildir .

İBRET'in lağvine dair matbuat idaresinden gönderilen kararname matbu'-
dur. Unuttunuz ise bir kere daha okuyunuz. Onda görürsünüz ,ki gazeteye bulunan
kabahatların en büyüğü kalem-i âlilerinin devlet-i matbua yerine ihtira' ettiği
(Devlet-i Tabia) tabiri idi . Yok yeisden murad-ı maişet meselesi ise malum-u
âlinizdir,ki nehyolunduğumuz zaman hiç birimizin maişeti kimsenin kefaleti tah-
tinde değildi. Bana Sultan Murat tarafından para gönderildi ise size de gönde-
rildi.(1) Saraylardaki defterlerde kaydı mevcuttur.(2) ama birazı ve belki bir
çoğu arada zayi olurmuş az çok hepimizin başına gelen hallerden idi.(3) Hasılı

- (1) Vakia bizim namımıza S?Muraddan para dolandıranlar olmuş ise de Rodosda
bulduğumuz 3,5 sene zarfında S.Murat namına bize bir para gelmemiştir.
- (2) Saraylardaki defterlerde kaydı mevcuttur." kavli pek vakıfane sözlerden ol-
makla , hakikat şudur ki, S?Murat efendiliklerinde dahi harcında lakayt bir Pre
ns idi. Ne aldığıнын ne verdiğiнын kaydı vardı.
- (3) Dolandırıldığımızı Kemal de kısmen itiraf ediyor demektir. Cami'

şunu demek isterim ki, bendenizi Magosa'da ve hatta öldürücü bir sıtma altında ağlatmayan maişetimin veya istikbalimin emniyeti değil, vicdanımın emniyeti idi. Keyifsiz iken oğlunun kirli gömleğini koklar bir valideden tevellüt etmediğim için midir, nedir . Aile muhabbetini hiç bir vakit vatan muhabbetine tercih etmediğimden , uğradığım felaket¹, vatan yolunda olduğu için gaillesi gönlümü ezmeğe asla muktedir olamazdı.

"Suavi Sultan Murad'a tarafdarlıkça size meslekdaş çıktı." buyuruyorsunuz .

İftiraya başlayalı çok zaman olmadı. Ama o yolda olan kuvvetinizi hayli ileri götürmüşsünüz. Benim şehzadeliğinde Sultan Murad'a mensup olduğum vakitler Suavi aynı sizin Rodos'daki haliniz gibi, hükümet-i müstebideye iltica ile bir tarafa sokulmaktan başka hiç bir şey düşünmezdi. Suavi daha Avrupada iken Kanun-u Esasi aleyhinde koca bir bent yazmış olduğu halde sizin o Kanun-ü Esasi taraf-
da²lığı ile tavsif ettiğiniz zatlari İstanbula celbetttiler. Saray-ı Hümayuna in-
tisap ettirmekle uğraşdılar. Herif İstanbula geldiği vakit Mabeyin-i Hümayunda in'ikadi musammem olan tercüme cemiyetine dahil olacağını haber alınca kendiyle beraber bulunmamak için cemiyetden istifaya kadar cür'et edenlerin biri de ben-
deniz idim (1) Suavi hiç bir vakit hiç bir kimsenin hiç bir fikrin tarafdarı
olmadı. Kendi kendisinin tarafdarı idi. Kimbilir en sonraki mel'aneti de hangi
dostumuzun menfaatine hizmet ederek faydasını o yolda kazanmak için ihtityar et-
miştir .(2)

Hem o kadar korkmayınız , ben size Suaviyi ibret gösterdim ise neşriyatı ile uğraşdığı masharlık için ibret gösterdim. Yoksa zat-ı valâlarında olan sal-
dırs hassesi, aklınıza ağzınıza her ne gelirse yazmağa ve olsa olsa Sait bey
ve zabtiye Mehmet gibi bir iki bigare zaman-ı tehevürde pişgâh-ı azminize te-
sadüf ettiği halde kafasını veya belini kırmaya munhasır olduğunu bilirim. siz
sözünüze, işitenleri değil, hatta kendinizi bile inandıramayacağınızı pek ala
bildiğiniz halde, cevap olsun da yalan olsun, tavrını iltizam ile bendenize
Suavi meslekdaşlığı gibi bir iftirada bulunabilirsiniz. Bendeniz ise bu türlü
müfteriyata hedef olmaya mahpus iken ülfet eylediğimden sözünüze zerre kadar

(1) Mahmut Celaleddin Paşanın Mir'at-ı Hakikat'daki rivayetini tekziben yazdığım makalede buna dair izahat vardır.

(2) Kimin menfaati için ihtiyar-ı cinn^{et}et rylediği sonra anlaşılmıştır. cami

ehemmiyet verir takımdan değilim. Vakia roman yazmak ile ziyade iştiğalinizin selikanıza verdiği şive-i mahsusdan midir, nedir. Böyle ciddi bir mektupda ve hususiyle o mektubun en ziyade zuhninize dokunan Suavi fikrasında bile insanı saatlerce güldürecek tahafliklar yazıyorsunuz. bizim "Lazımsa" gazeli Suavi vak'asının şiir yolunda zuhur etmiş bir nev-i diğeri oluyor. Öyle mi ? Bu idrake, bu intikale ne denilebilir ! Mahbus bulunduğum sırada sözde zat-i hekima-neleri kadar makul manâlar istihracına muktedir zevağ bir meclisde :

"Bade arak tükendi saki getir müselles

İlaşey' la yüsna , illa vakad yüselles "

beytini okumaklığım , sokak başlarında nutuklar iradederek, ve yaftalar yapış-dırarak halkı musallahan isyana davet kabilinden addolunduğundan nef-yi ebed ile ceza görmekliğim lazım geleceğine zahip olmuşlardı. Şimdi zat-i müdekkika-neleri de bizim gazeliâ âlem-i hayalde zuhur etmiş bir isyan kabilinden tutu-yorsunuz. Bu bapda olan hükm-ü alileri de devlet-i tabi' midir ? Metbu'mudur ? meselesinin temyizindeki istikamet zanları gibi bir şey olacağından , gazelin nerelerinde isyan kokusu geldiğini ve kailine ne türlü cezalar tertibi lazım geleceğini tarif buğursanız sayenizde bir mesele daha öğrenmiş olurum. Hazır bugünlerde bir yaşıma daha giriyorum.

Gevezelik ber taraf, siz hakikaten ortaya bir vahime çıkarmak ile beni korkutmak ümidine mi düştünüz . yoksa hükmü her zaman ve mekânda cari olan veHabililer, Rağip Paşalar zamanında dahi söylenebilen bir takım kavaid-i kül-liyeyi müesses Kanun-u Esasi Padişah-ı hürriyetperver efendimizin devr-i ada-letinde söylenilemez mi kıyas ediyorsunuz . Müsterih olunuz . Gazel öyle siyae si bir hatayı cami' olsaydı sizin tarizat-i batılanıza behane olmadan çok za-man evvel büyük büyük dağdağalara hizmet ederdi. Bilirsiniz bizde eshab-i ha-yir bir vakit eksik olmaz .

"Şarlatanlıkda Suaviye kıyas edilişim bir zulm-u mahzdir. Ben şimdiye kadar hiç şarlatanlıkda bulunmadım." demişsiniz. Parisi rüyada bile görmedi-ğiniz halde oraya değil, hatta Avrupanın hiç birine benzemez bir şehir tasav-vur edip de ona mutaallik Parisde bir Türklü namıyla türlü türlü gevezelik yaz-mak şarlatanlık değil midir ? sanırsınız ? Şarlatanlığınızda daha açık , daha

bedihi bir delil iradedeyim . Elbetde hatirinizdadır. Değilse o zaman meclisde bulunan Saadetlu Nuri beyefendiden sual buyurabilirsiniz, ki bir gün matbaada otururken sohbe fenn-i hukuk bahsı karışdı. Size bilmezsiniz yollu bir hitap varid olunca hiddet buyurmuş da " benim tahsilimi evvelki derecede zannetmeyiniz. Rodosda iken kendi kendime hukuka dair bu kadar kitap okudum. o fenni temamiyle öğrendim." diye ciddi bir iddia meydana koymuştunuz. Muvafakat ederseniz birini terfik edeyim. İstanbulda hukuk bilir kaç zat varsa cümlesine birer birer müracaat ediniz : - Bir adam fenn-i hukuku hocadan okumaksızın kendi kendine tahsil ettim diyor. Bu sözü şarlatanlık mıdır, değil midir ? - diye sual buyurunuz . Eğer içlerinde şarlatan olmadığına hükmedecek bir kimse bulunursa ikincisi ben olur ve size şarlatan dediğim için bir de mükemmel tarziye veririm. Fakat itikadımca kimse kendi kendine fenn-i hukuk tahsiline muktedir olamayacağından ta hilafi sabit oluncaya kadar sizi şarlatan tanımakta ma'zurum.

Sizin cehlinize, yalnız cehliniz de değil, cehliniz daima şarlatanlıkla mümtaz olduğuna hükmedecek kadar bendenizde iktidar vardır. Yani şu kadar far-ka muktedirim, ki (Vaidi) vaad manasına gelir zanneden Osmanlılara dünyada âlim demezler. Cehlinize, son eserlerinizden olan Kırk anbar'dan, daha büyük bir delil gösterirsem ne buyurursunuz ? Bir kerre kitaplarınızı açınız, okuyunuz. Devlet-i Abbasiye'nin evailinde zuhur eden (Tabib Razi) yi imam (Fahr-i Razi) ki-hikemiyata yas etmişsiniz de , marifeti ~~hikemiyata~~ matuf olan tabibin saz çalmaya varınca-ya kadar kâfe-i ef'alini funun-u şer'iyenin allamelerinden olan ve takvay-i tam ile muttasif bulunan imama isnad eylemişsiniz.

Eğer hakikat idrakîi dercihan inest

Hezar hande-i cehilset ber sühandani !

Bir ibni Hülgân alınız da okuyunuz. İki Razinin ayrı ayrı tercüme-i hal lerini bulur ve o zaman cehlinizin bir delil-i bedihisini gözünüzle görür de belki insaf ederek temyiz-i mahiyetinizde yukarıda beyan ettiğim iktidarı teslim edersiniz.

O halde ise elbette "cehaletiniz var, bari iktidarınız dahilinde durunuz, dediğimi şarlatanlığa değil, hakguyluğa hamletmekden başka çare bulamazsınız, Malum,ki bilmemeğe cehil tesmiye olunur. Bilmediği şeyleri bilir gibi gö-

rünmenin ismi de cesaret-i cahilanedir, ki Fransızcada şarlatanlık bu manada kul-
lanılır. "Şarlatanlığı kendinize layık bulmasanız kendinizden maadasına cehil
ve kendinize marifet isnadından haya ederdimiz ! " demişsiniz. Ben ne kendime
marifet , ne de kendimden maadasına cehil isnad ettim. Yalnız sizin cahil oldu-
ğunuzu , şarlatan olduğunuzu söyledim. Davamı da yukarıdaki deliller ile isbat
eyledim. Nazarinizda âlem-i insaniyet şahsinizdan ibaret mi oluyor,ki size söy-
lediğim bir sözü kendimden başka dünyada kim varsa hepsine şamil addediyorsunuz.
Siz kendi mevhumatinizi hakikat gibi göstermekden utanmazsınız,ki zatınıza is-
nad ettiğim iki sıfat için dünyayı techil ederek ve kendimi âlim göstererek
şarlatanlık ettiğimi iddia eylemekden haya eylemediniz mi ? diyeyim.

(O iktidarınızla şimdiye kadar ortaya ne eser koydunuz ?) diyorsunuz.
Sizin cehaletinize de hükmetmek meydana bir eser koyacak kadar iktidare muhtaç
midir ya ? Bir kaç luğat karıştıranlar , ibni Hülğân gibi Türkçe bir kaç kitap
okuyanlar da o hükmü vermeğe muktedir olur.

Bendenizin asarım bir kaç risale ve makaleden ibaretdir. Elbette zat-i
âliniz daha güzellerini yazmağa muktedirsiniz . Hem de yazıp duruyorsunuz. Hatta
(Monte Kristo) ya bile nazire tertip buyurmuşunuz? Lakin ne yapayım. Bendenizin
elimden o kadar geliyor. Cahilim, fakat vahime kuvvetiyle zorlaya zorlaya edva-
r-i İslamî herc ü merc edip de Arabın en büyük meşahirini birbirine katacak ka-
dar malumat ile kâinatın tarihini yazmağa kalkışacak cahil cesurlardan değilim.
Bir de bendenizden eser soruyorsunuz. Acaba zat-i âlinizi bu hudfuruşluğa sevk
edecek derece mayedar -i gurur eden hangi eserlerinizdir ? Bari söylemeniz de
mutalaaları ile sayenizde biz de müstefit olsak. Hangi bahisden istersem mümey-
yizler huzurunda imtihan teklif buyuruyorsunuz. İstanbula gelemeyeceği malum
olan bir adama bu yolda meydan okumak da zat-i valâlarına mahsus cesaretlerden
dir. Şu kadar var ,ki bereket versin İstanbulda bulunmadım. Halbuki bulunup da
şayet size uyarak öyle bir imtihana girişmek divaneliğini ihtiyar edecek olsay-
dım intihap olunacak mümeyyizler ikimizi de Toptaş'ından kaçmış zannederlerdi .
İmtihan eshab-i tahsile mahsustur efendim. Bizim gibi hurdefuruşlara değil . Bu-
nunla beraber madem, ki isbat-i fazilete izhar-i haneş buyuruyorsunuz. Bendeniz
de merakımı def etmek için muvafakat gösterdim. Başka mümeyyiz tayinine hacet

yok. Taraf-ı âcizanemden mümeyyizliği yine size havale ettim. Yeniden bahis aramağa da hiç lüzum görünmez. İşte imam Fahr-ı Razi bahsı meydanda duruyor . Hem de kendi istifadeniz için öğrendiğiniz şeylerden değil, halka öğretmek için neşrettiğiniz mesailendir. Onun fenn-i tarihçe sahih olduğunu meydana koyunuz. Bendeniz sözlerim için iktiza eden itizari arz ile beraber ilminizi tasdika hazırım. Vatanperver değilsiniz dediğime karşı bu hakareti bendenize iade etmekden haya bmyurduğunuzu beyan ediyorsunuz. Hayanız bir güzel ihtiyat olmuş. Eğer Suavi meslekdaşlığı meselesinde haya hatiriniza gelmiş olsaydı bir müfterilikden kurtulmuş olurdunuz. Size vatanperver değilsiniz dediğimi neden nefsinize hakaret addediyorsunuz. Ben itirafınız tahtinde olan bir halinizi söyledim. Her münasebet düşdükçe (Ben ailemi düşünmeyip de vatan muhabbetiyle uğraşamam.) yollu bağırıp durduğunuz elbette hatirinizedir. Vatanperver tabiri ise, bildiğime göre vatan muhabbetini dünyaya mutaallik her türlü ezvak ve a'malin fevkinde tutanların vasfıdır. Müdahinliğe, riyakârlığa delil istiyorsunuz. Sözü uzatmamak için bir tanesini iradedeyim : Tercüman-ı Hakikat'daki Jizvitlik bendinin mevsufu olan zatın zübdetülhakayık'de büyüklüğü sabit olduğundan bahsolunmuştu. Vakia bir adam bir digerinin mahiyetince tahvil-i efkâr edebilir. Çünkü hakkı sonradan anlamak kabil ve hatâda ısrar ise batıldır. Fakat bu tahavvül-ü efkâr makbul iken vasfolunan bir zatın nazardan düşdükden sonra medhini mucip olacak bir hal zuhur ederse, öyle medih ve zemme müdahinlik riyakârlık derler . Öyle değilse söyleyiniz. Hudfuruşlukdan tenzih-i nefis etmişsiniz. Vaidin manasını bilmez iken Hoca İshak efendi ile ayât ve ahadisden bahisler açmağa çalışmak ve Kanun-u Esaside vaad olunan kavanin-i maliyeyi tertibe memur olan encümenlerin bazı azasını taşra memuriyetine gittiği sırada beni yakalayıp da, Rodosda hodbehod tahsil buyurduğunuz Fenn-i hukuk kuvvetine istinaden - Sadrazama söyle ! Onların yerine beni kullansın - diyerek lazım olan otuz kadar en dakik ve en mühim kavaninin münferiden tanzimine iktidar dâvasında bulunmak (Hasan Mellah) gibi SEBKE'Yİ sebk i rabti müşevveş, bir eseri hala Avrupada bile üç beş taneden ziyade misli bulunmayan (Monte Kristo) ya nazire olarak umuma arz etmek ve ona da kanaat etmeyip de mukaddemesinde " Bir kimsenin aff- ı hata puşanesine muhtağ

değilim " gibi kendisini insaniyetin fevkinde tutmayan bir mahlukun hiç bir vakit havsalasına sığışamayacak kadar büyük sözler söylemek hudfuruşluk değilse, dünyada hudfuruşluk addolunacak hangi fiil kalır ?

Benim size cehliniz var, bari iktidarınız dahilinde durunuz ! dediğim neden hudfuruşluk oluyor . kendimde ilim daiyesi mi gösterdim, yoksa cehlinizi temyize iktidarım mı sabit olmadı ? Adama bir hali söylendiği zaman muhatabına delilsiz, sebebsiz yalnız (O sensin) cevap-ı gudgânesiyle mukabele etmek kuvve-i munazereye değil, fıkadan-ı rüşde, terbiyesizliğe delalet eder. Mektubumda "Şarlatanlıkdan bir fayda hasil olmuyor " demiştim. Böyle Suaviyi numune göstermek meselesi meydanda ve söz ise neşriyatda ötekine berikine musallat olmak bahsinde iken şarlatanlık neşriyatda maskaralıklardan kurtulmak için fayda etmiyor manasına yazıldığı pek suhuletle anlaşılan bir sözden girizgâhlar çıkarak kalem-i nükteperveranelerinin havasından olan zerafet-i mutade ile faydayı başka manaya hamleylemişsiniz de araya bir suret-i maişet karıştırmışsınız . Ne demek istersiniz. Ben bir Padişah-ı Zîşanın , bir Şehzadenin , bir de Prensın pek çok atıfetlerini gördüm. Fakat birine mensubiyetim şarlatanlıkla değil, cümlesine saika-i hamiyetle intisap ettim. Hizmetlerinde sadakatle , fedakârlıkla bulundum. Birine küfran-ı nimet etmedim. Birinin aleyhinde bir şey tasni etmedim, ki gördüğüm inayetler için mayup ve mahcup olayım. Biraz hafızanızı ve onda bulamazsanız asarınızı karıştırınız. Dünyada hiç kimsenin nimet didesi olmadığınıza iddiaya cesaret edebilir misiniz . Bir de yarı ömrü bin vesaitle istihsal olunmuş memuriyetlerde geçen ve elyevm dahi işsiz bir memuriyetde bulunan zata göre " ben faydamı kolumun kuvvetinde arayarak buldum. hala da kolumun kuvvetiyle yaşayacağım, gûbi büyük büyük sözler söylemek arada şarlatanlık hassesi olmasa bir sebebe isnad olunamayacak hallerdendir.

Evsaf-ı celile-i cenab-ı mülükâneye dair yazdığınız şeylerden dolayı tebriye-i zimmet yollu sekiz on satırlık yazı israf etmişsiniz. Meziyat-ı seniye-i şehriyariden bahseylediğiniz için size tariz eden var mı idi, ki bu tekellüflere ihtiyaç mes etsin. Yoksa asr-ı ali-i Şehinşahının tarihini yazmağı, içden içe kadr-ı alilerince bir nevi zül mü buluyorsunuz, ki bu telaşlara lüzum görü-

yorsunuz . Altı satırlık bir ibarede bendenizin Sait beyi size tercih ettiğine dair bir takım manasız sözler bulmak için it'ab-i fikir etmişsiniz. Halbu,ki ben mektubumda sarahaten ve imaen ne ikinizi mukayese ettim, ne de kimseyi kimseye tercih eyledim. Yalnız vücutca sizin kuvvetinizi, onun zaafını söyledim. Bir adamın zaafından bahsetmek onu diğerine tercih ifade eder şeylerden midir? Evvelki mektubu bir daha - fakat gözleri ağık uyumamak şartıyla- okursanız anlar siz ,ki ittiğim mukayese yalnız bendenize taraf-i kerimanelerinden (Edebsiz) unvanını ihsan ettiren gazete mübahasesiyle sokak ortalarında vukubulan tulum-bazı dayağının şenaat hangisinde olduğunu göstermeğe masruf idi . Mektubumu zannınız gibi efkâr- i siyasiyeme muteriz olduğunuz, yani benim için müfteriyata kendimde vücudu olmayan bir fikr-i siyaset icad ettirdiğinizden değil, hakkımda edebsizlik isnadı edebsizliğinden dolayı yazmış idim . O mektubumda da böyleymiş idim,ki ikimizin hali vakia asar ile sabit olduğundan iftiranızı ehemmiyet bile vermemiş idim. Yoksa ehemmiyet vermiş olsaydım tabiidir,ki bendenize yirmi gün evvel vasıl olan kağıdımı üss-ü İnkilabın ikinci çıktığı zaman alırdınız.

Ülfet-i sabıkadan dolayı pişman olduğum bendenize şin tertip ettiğinden değildir. Bilakis tutturduğunuz müfterilik, yalancılık, şarlatanlık yoluyla kendinize şin getirdiğinizdendir . Arkasındaki elbise, kesesindeki para bendenizden alınma iken aleyhimde bulunanlardan kimleri murad ediyorsunuz . O yolda söyleyeceğiniz şeyleri lutfen onlara söyleyiniz. Çünkü bugünlerde manasız la-kırdı dinlemekden pek sıkılıyorum.

Nefsince fevkalade memnun bulunduğum halime acımaktan ise hakkımda hürriyet şikenlik gibi, edebsizlik gibi bir takım seyyat isnad etmemiş olsaydınız vazifeye elbette daha muvafık olurdu.

Hayrime çalışmak, nazarınızda haklı olabileceğim senalarda devam etmek gibi himmetlerin ise nezd-i acizanemde zerre kadar hükmü yoktur. Hele hakşinas olmayı benden istirham edeceğinize nasihatınızla kendiniz âmil olsanız sizin için bir büyük bahtiyarlık olur efendim.

Midilli'den Kemâl

İki arkadaş arasında muhavere

- Napolyonun sukutu ne tarihtedir ?
- 1815 Senesi Haziranının 18 ine müsadif (Vaterlo) günü ? Niçin sor
dun ?
- O tarihte vapur icad edilip edilmediğinde şüphem olduğundan onu tas
hah için ?
- Vapurdan maksadın alelumum (Buhar makinesi) ise ondan çok evvel icat
yani makinay~~e~~ tatbik ve istimal edilmiştir?
- Hayır bu değil, Buhar sefinesi icadedilmiş miydi. onu anlamak istiy
örüm.
- Buharlı makinaları sefinelere tatbik ile bizde (Çarh gemisi) ve
Fransızcada (Batur - a - vapur) denilem merakib-i malume 1813 de Napolyona ve-
rilen bir (Plan) ile layihada resim ve tarif olunmuş olduğu halde, ekser bü-
yük adamlarda görülen bazı garip halatdan olmak üzere Napolyon da bu layihayı
tasavvurat-ı şairaneden kıyas ederek şöyle bir kaç satırını okuduktan sonra
kaldırıp atmış idi? Bunun üzerine sahib-i layiha İngilizlere müracaat eyledi.
Onlar derhal bir encümen-i fenni teşkil ettiler. Bir de model yaptırıldılar.
Mucidin tasavvuratı sabit olduğunu gördüler. Ondan sonra vapur sefineleri ya-
pılmaya başladı, ki ilk vapur 1815 de (Portsemut) da bir çok tecrübeler geçir-
dikden sonra Fransaya gönderilmiştir. Hatta Napolyon Sent Elene sevk olunur-
ken (Portsmut) da bunu görüp de ne olduğunu sorup öğrenince :
- Eyvah ! Bunu icadedeni ben bir budala zannederek layihasını kabul
etmemiştim.) kavliyle izhar-ı nedamet eylemiştir.
- Hay Allah razı olsun. Mühim bir mesele halletmiş oldun.
- Hangi mesele ?
- İşte bu vapur meselesi ile Napolyon fikrası.
- Bu bir mesele değil, bir hakikat-ı tarihiye. Her hangi (Kamus-u
bahis ve tekellüme) baksan görürsün.
- Öyle ama her milletde, halkı erbab-ı kalem irşad ettiği halde bizim
Erbab-ı kalemimiz neşriyatla halkı tağlit etmekte kusur etmiyorlar.
- Mesela ?
- Mesela : Geçen gün bir gazetede (Napolyonun sukutu) diye bir makal

2

vardı. Napolyona müteallik en adi bir fikrayı bile okumaktan geçemem. Makaleyi okudum. Napolyonu Sent Elene göndermek için vapura ırkâp eylediklerini görünce hayretde kaldım.

- Adam sen de (Böyle kuşub böyle kuyruğu)derler . Bizim gibi halka bu gibi erbab-ı neşriyat ve malumat fazla bile .

3. Selim zamanında İngilizlerin İstanbula hücumu

Hakikat-i halde ise Selim-i Salisin mukavemetden sarf-i nazar eylemesine bir şey kalmamış ve kendisinin müdafaa ve mücadelede devam karar-ı kat'isinin nükûl ve rücu eylememesi için (Sebastiyani) nin pek ziyade ibraz-ı asar - i azim ve himmet eylemesi icabetmişti. (1)

(Sebastiyani) daha 17 Şubatda İngilizlerin hücumu pek yaklaştığını cereyan-ı ahvalden ve sair alamtan tahmin ve istihrağ eylediği cihetle Divan-ı Hümayuna bir takrir takdimi ile Bab-ı Âliyi müdafaa ve mukavemete teşvik ve teşci eylemişti. Fransa Sefiri Bu takririnde Dersaadetin ne derecelerde kuvvetli olduğunu, bir kaç İngiliz sefinesi için böyle büyük bir şehiti zabıt ve istila eylemenin bedahet mertebesinde bulunan inkânsızlığını, böyle ehemmiyetsiz , küçük bir tehlikeden havf ve herase düşmenin pek gülünç bir hareket teşkil eleyeceğini ve sefinelerin Marmaraya duhulünü müteakip Boğazdaki Kula-ı Hümayunu tahkim etmek suretiyle sefain-ı mezkûrenin ne kadar müşkil bir mevkiide bırakılacağını birer birer izah ve isbat eylemekte idi.

(Sebastiyani) nin pek makul olan bu izahat ve teminatına rağmen Şubatın 20. günü akşamı, İngiliz sefinelerinin bağıteten zuhur ve vurudundan mutahassıl umumî karışıklık arasında Selim-i Salis maiyyeti erkânından İshak beyi derhal Fransa Sefaretine izam ile (Sebastiyani) ye, hükümetce İstanbulun kabil-i müdafaa bir halde bulunduğuna ihtimal verilmediğini ve İngilizler , Fransız sefirini

(1) (Derÿol)un, (Sebastiyani) tarafından merciine irsal edilen tahrirat-ı resmîye yeye istinaden vaki olan şu sözleri de kayıt ve ihtiyat ile talakki olunmak lazımgelir. Filhakika Selim-i Salisin mecbul olduğu hilm ü mülayemet ile beraber, la yetezelzül bir metanet-i tab'a da malik bulunduğu bütün tevarih-i Osmaniyeni şehadatiyle sabit olduğundan İngilizlerin İstanbul önüne vuruğunda Lehli Kont tarafından balada nakledilen sözlerin müşarüleyhden sadir olmuş olması ihtimali daha kavidir. (Sebastiyani) ye gelince, onun İstanbulun müdafaasını ihzarda büyük hizmet ve gayreti sebkât ettiği kabil-i inkâr olmamakla beraber, mesai-i vakiasının ehemmiyetini tezyit için hakikatı tahrif ederek gönderdiği tahrirat-ı resmîyede İngilizlere karşı vaki olan müdafaanın munhasıran kendi eser-i himmet olduğunu iddia eylemiş bulunması varid-i hatırdır.

Her halde (EDeryul) un bu mebhasde yalnız bir tarafın kavline istinaden vuku bulan ifadatının o kadar hükmü olmamak lazımgelir.

Mütercim

harbe sebeb-i müstakil olarak gösterecekleri cihetle taraf-i şahanelerinden kendisinin selamet ve ehemmiyeti tekeffül olunamayacağını tebliğ ettirmişti.

(Sebastiyani) er geg böyle bir muameleye muntazir olduğu cihetle İshak beyin beyanatından dolayı asla hayrete düşmedi. Maamafih kemal-i şiddetle izhar-ı infial ve teessüfden de hali kalmadı.

Bu münasebetle İshak beye şöyle dediği sözleri (Taliran) a irsal eylediği 3 Mart tarihli tahriratda bizzat kendisi şöyle nakleylemektedir :

"İshak beye, matbu-u müfahhamım tarafından bana tevdi edilmiş olan bir vazifeyi hiç bir suretle terk etmeyeceğimi, bir Fransız Sefiri pek azimüssatve bir hükumete mensup olduğu ve kendisinin intikamı derhal alınacağından emin bulunduğu cihetle öyle bir sefirin halkın isyan ve kıyâmı yolunda bir tehlike-den kat'en korkmayacağını cevaben ifade eylediğim gibi, İngilterenin kabul ettirmek istediği şeraite muvafakat edildiği takdirde Hükümet-i Osmaniye namus ve haysiyetini ilelebet gaip edeceğini ve Avrupadaki mülkünü de kâmilten zayi eylemeğe maruz kalacağını ve İngilizlere 30 milyon nufusluk (1) büyük bir devleti böyle kolaycacık teslim eylemekden ise İstanbulu terk ederek mesela Edirneye çekilmek evla olacağını ve Bab-ı Âlinin (Arbotnut) tarafından teklif edilen muahedenameyi kabul eylemesi Hükümet-i Osmaniye'yi Haşmetli İmparatorumuz tarafından izhar olunan asar-ı müveddet ve muhalesatdan mahrum ettikten maada kendisinin gazap ve şiddetine de maruz hırakacağını bizzat Zat-ı Şahaneye arz eylesini kendisinden rica ettim. "

Aynı günde de Napolyon tarafından Selim-i Salise hitaben (Varşova) da irsal edilen ve 20 Kânun-u sani tarihini havi olan bir name-i hükümdari sefa-rethaneye vuruş eylemişti. Napolyon bu tahriratında Zat-ı Şahaneyi , Rusyanın (Mevalid-i eviye) den harben çıkarılmasına karar vermiş olmasından dolayı tebrik eylemekte ve şu sözleri de söylemekte idi :

"Zat-ı Hümayon Hazret-i Padişahileri , elimde olan bilcümle vesait ile kendilerine müzaheretde kusur etmeyeceğimden emin olsunlar. Rus orduları piş-azmimden ric'at ve firar eylemekte devam ediyorlar. Şimdi artık Saltanat-ı Os

(1) O tarihte Saltanat-ı Osmaniye 60 milyona karip tebaaya hâkim idi Tabi'

3
3
maniyenin tahkim ve takviye-i bünyanının tam sırası gelmiştir. Fakat Zat-ı Şahaneleri , her ikimizin de düşman-ı müştereklerine bir an rahat yüzü göstermemeli için , bilcümle teb'a ve zir-i destan-ı Hümayunlarının revabit sadakat ve muhabbetine istinaden tedabir-i şedide -i azimkâraneyi ittihaz buğurmalıdırılar."

- 3 -

İstanbulun (Sebastiyani) tarafından
suret-i müdafaası

(Sebastiyani) Napolyonun bu mektubunu alelacele tercüme ettirerek atebe-i şahane takdim etti.

Bab-ı Âli için ne yapmak icabeylemekte idi ? İngilizlerin istediklerine muvafakat etmek, bir taraftan İstanbulu teslim eylemek, diğer taraftan da Rusların Ulah ve Buğdan'ı zir-i istilalarına geçirmelerine müsaade vermek demek idi. Bunun ise hükûmet-i Osmaniye'nin inkisam ve izmihlaline mebd'e teşkil eyleyeceğinde şüphe edilemezdi. Bundan maada o zaman Devlet-i Osmaniye'nin istiklal ve tamam- i mülkisinin yegâne taraftar ve müdafii gibi görünmekte olan Napolyonun gazabi celbolunacakdı ki, o da böyle bir vesileden bilistifade tavr ve muamelesini büsbütün değiştirebilirdi.

Halbu,ki İngilizlere mukavemet eylediği takdirde Napolyonun pek kıymedar bulunan ittifakı muhafaza kılınmış olacağı gibi, şayet neticede İngilizlere karşı bir de muzafferiyet ihraz edilirse o da Bab-ı Âlinin şeref ve itibarını pek ziyade tezyit eylemiş bulunacakdı. Bu suretle belki Devlet-i Osmaniye'nin satvet ve meknet-i kadimesinin iadesi esbap ve vesaili temin olunacak, Fransanın satvet ve azametini husule getiren vesaletin tetkik ve tatbiki suretiyle bünye-i devlet yeniden iktisab-ı zindeki eyleyecek. Çokdan beri duğar-ı inkita olan o eski silsile-i galebat ve fuhata yeni bir silk-ü şan u zafer ilave edilecek. Hulasa Napolyonun dediği vechile (Bünyan-ı saltanat - i Osmaniye ebediyen tahkim ve tarsin kılınmış) olacacđı.

İşte bütün bu ihtimalat -i ümit efzanın ehemmiyeti nihayet rical-i Osmaniyece mazhar-ı takdir oldu. ve binaanaleyh mukavemet ve müdafaada sabit kadem olmak suret-i kat'ıyyede takarrur eyledi.

(Sebastiyani) den de müdafaanın emr -i idare ve sevkini deruhde etme

4

4

sini rica ettikleri gibi, tecarib-i siyasiye ve askeriyesinden istifadeye müsa-
raat gösterildi. İşte bundan dolayıdır, ki (Sebastiyani) İstanbulun İngilizlere
karşı müdafî-i hakikisi addolunmak lazımgelir.

(Sebastiyani) evvel emirde Bab-ı Âliye, kendisinin başlıca mevakide
icabeden tabyaları tertip edebilmesi için, müzakerat ile vakit kazanmasını ve
İngilizleri uzun uzadıya mükalemat ile oyalamayı tavsiye etti.

Bab-ı Âli ise bu hususta zaten çokdan iktisab-ı mümarese eylemiş, mü-
zakeratı sürüncemede bırakmakta sahib-i ihtisas olmuştu. Bu defa ise iş yalnız
üç dört gün kazanmaktan ibaret bulunmakta idi.

Şubatın 21. günü (Royal Corc) direğine müzakere taahhüdüne işaret olan
bayrağı keşide eyledi. Bu işaret görülür görülmez İshak bey Amiral (Dokvort)un
nezdine izam kılındı. (Arbotnot) ile (Dokvort) kendisine bir nota verdiler. Bu
notada İngiliz sefiri ile Amiralî Çanakkalesi boğazından "Osmanlı bataryaları"
nın şiddetli ateşlerine" rağmen bila mezahim geçmeye muvaffak olduklarını bil-
dirdikten sonra son defa olmak üzere bir daha müzakere teklif eylemekte ve
ertesi gün gürub-u şemsden evvel behemehal cevap verilmesini talep etmekte
idiler.

Vazettikleri şeraite gelince evvel emirde 25 Kânun-u sanide verilen
ultimatunun şeraiti tekrar edilmekte ve bundan maada, derhal (Sebastiyani) yi
İstanbuldan teb'it eyleyerek Fransa ile muharebeye mecbur olmak tehlikesini
göze aldirmek, onbeş büyük sefine ve onbeş de fırkateynden ibaret olan Osmanlı
filosunu altı aylık erzak ve mühimmat ile beraber derhal teslim eylemek, Boğaz
içi ile Çanakkalesini İngiliz filosunun eline bırakmak, Rusya ve İngiltere ile
yeniden akd-i ittifak etmek . Sulhun in'ikadına kadar Olah ve Buğdanı ve Tuna
üzerindeki kulai Rusyaya terk ederek hükümet-i mezkurenin arzularını is'af
etmek gibi yeni bir takım matalibat-ı şedide bulunulmakta idi.

Bu vukuata müteallik bazı noktaları muharreratından nakil ve iktibas
eylediğimiz salifüzzikir Lehli K. nt rüfekasından birine yazdığı mektupda bu
münasebetle şu sözleri söylüyor :

"Azizim, İngilizlerin müddeiyat - i şütür kürbekâranelerini , altı
aylık erzak ve mühimmat ile beraber bütün Osmanlı filosunun teslimini ve Çana-
kalesi ile Boğaziçi kulaina asker ikamesini talep eylemek derecelerine vardı-

5
caklarına ihtimal vermediniz ? Acaba böyle haydutlarla bir dünyada sakin olmak mümkün müdür ?

İngilizler filolarını İstanbul önüne getirmeğe muvaffak olmakla Ş ark yolunu N apolyona artık kâmilten sed eyledikleri ve Bab-ı Âliyi de temamiyle taht-ı cebir ve temellüklerine aldıkları zihabına düşmüşlerdi.

Halbuki dermeyen eyledikleri metalibat ve müddeiyatın ifrat derecede ağırlığı, Sultan Selime devletin inkisamı tasavvur edildiği korkusunu vermek- den ve binaaımaleyh nezdinde (Sebastiyani) nin nüfuz ve itibarını artırmakdan başka birşeye hadim olmadı.

Fransız Sefiri kemal-i azm ve metanet ile şehirin emr - i müdafaasını ele aldı. Maamafih bu hususta kâfi derecede müzaheret göreceğinden ve istihsal- i muvaffakiyet eyleyeceğinden emin bulunmıyordu. Bu cihetle (Taliran) a o sıra da yazdığı bir mektupda " hiç olmazsa namus ve şerefi kurtarmış olacağız. " sözlerini söylemiş idi.

(Sebastiyani) Selim-i Salis tarafından kabulünü iltimas eylediğinden bu talep ve iltiması mazhar-ı is'af olarak huzur-u Padişahiye çıktı. V e müda- faa ve mukavemetin suret-i tertip ve ihzarına dair vaki olan mutalaati taraf-ı Padişahiden bittakdir tasvip edildi. Diğer taraftan bütün İstanbul halkı da ken disine müzahir ve muin olmaya karar vermişti. Çünkü İngiliz filosunun vurudu ile beraber husule gelen heyecan-ı şedit saray kapılarından harice gokluk gık- mamış ve bir kaç saatden fazla devam eylememişti. Harem-i Hümayun halkı, sela- tin-i mahluaya mahsus olan (eski saray) a nakledildi.(1) V e Selim-i Salis de şehirin müdafa ve tabiyesi hususunda bizzat çalışmaya başladı. Osmanlılar Pa- dişahlarının böyle kendi aralarına karışarak iş gördüğünü müşahede edince vü- cutlarından anı bir seyale-i berkiye geçmiş gibi son derecede şevk ve gayrete geldiler. Bütün halk İngilizlerin tecavüz-ü nakisanesinden dolayı nefret ve hiddetlerini kemal-i şiddetle izhar etmekte idiler. Yenigeriler vakt-i sulh ve asayişde taşımak itiyadında oldukları sopalarını birakarak yatağan ve tüfenk- lerini aldılar. Padişahın iradesi mucibince ne kadar amele ve levazım-ı inşa- iyye varsa hepsi derhal zabitan ve mühendislerin emrine amade tutuldular. Müs- lümanlar toptarın idaresine memur olmuş idiler. Tebaa-i Hristaniye de patrik-

(1) Bu eski saray elyevm Harbiye Nazareti olan mahaldir. Tabi

6

lerinin sevk ve idaresi ile toprak ve mermi taşımakta istihdam olunuyorlardı. Rical-i hükümet ise bizzat kendi mes'uliyetleri tahtında olmak üzere gerek müslümaşların ve gerek Hristiyanların işlerini taht-i nazaret ve teftişde bulundurmakta idiler. O sırada Çanakkalesinden avdet eden defterdar Feyzi efendi Boğazların müdafaasına mahsus inşaatı kat'iyen ihmal ederek yalnız sui istimalat ve israfat ile vakit geçirmiş olduğundan idam edildi. Feyzi efendinin bu suretle cezadide olması bütün memurların dide-i ibret ve intibahı hını ağarak "Kendilerinde fikir ve meyl ve mutavaat ve inkiyadın takviyesini mucip oldu."

Rusların ilan-ı harb etmeksizin (Moldavya) ya tecavüz ve kit'a-i mezkûreyi istilâ ettikleri bir sırada İngilizlerin de aynı suretle bila ilan-ı harb Boğazları geçerek İstanbula hücumu kıyam etmeleri bu iki müttefik hükümetin pek nakisane ve hukuk şikenane bir politika takip ettiklerini isbat ettiği cihetle bu hal Müslümanların hissiyatını tahrik eylemiş ve bunun neticesi olmak üzere de efkâr-ı umumiye, emr - i müdafaanın kemal-i ciddiyetle tertinini temin edecek suretde muhafaza-i gayz ve galeyan etmiş idi.

Çünkü ahali-i Müslime bu defa işin memleketleri için bir istiklal, yani hayat ve memat meselesi olduğunu iyice takdir etmişler ve bu cihetle bir azm u şiddet -i nevmidane ile uğraşmak lüzumunu hisseylemişlerdi.

(Sebastiyani) ise kendilerinden bu kadar gayret ve himmete intizar eylemiyordu. Bu gayretin böyle birdenbire kemal-i şiddet ve kuvvetle izhar edilmesi de hiç şüphesiz devamsız olacağından neş'et eylemişti.

(Sebastiyani) hal ve mevkiin icabeylediği tedabirden bahis olmak üzere bir takım muhtaralar kaleme almakta ve bu muhtaralar derhal tercüme ettirilerek rical-i hükümete rehberlik hizmetini görmekte idiler.

Fransız sefirinin muhtaralarında tavsiye eylediği tedabir, İstanbulun topa tutulmasına meydan bırakmamak için İngiliz filosunun takarrübüne veya sefinelerin top atmaya en müsait vaziyet almalarına mümanaat edilmesi, Limanın methalinin, düşman gemilerinin içeri girip Osmanlı filosunu ve tersaneyi yakmasına mani olacak suretde muhafazasına çalışılması ve gerek İstanbul cihetinde , gerek Üsküdar taraflarında vücuda getirilecek tabyaların atışlarına

makasvari bir istikamet vermek suretiyle İngiliz filosu için , yelken üzerin

rinde bile bila tehlike şehiri topa tutmak imkânının birakilmaması, Osmanlı filosu , İngiliz gemileriyle garpışacak olursa ledelhace sahildeki topların himayesi altına sühuletle iltica edebilmesi gibi hususatdan ibaret idi. Şu halde yapılacak iş, mevaki-i muhtelifede mümkün mertebe sür'atle , müteaddit toplarla mücehhez bir çok bataryalar vücuda getirmek suretiyle ya İngiliz filosunun hücumuna mukabele eylemek ve yahut İngiliz Amiralinde İstanbula tecavüz arzusu bile birakmamak idi.

Halbuki o zamana kadar İstanbulda esbab-ı müdafaa namına hiç bir şey yoktu. Ve herşeyin yeniden yapılması iktiza ediyordu. Filhakika bir kaç gün içinde lazım olan herşey vücuda getirildi. sanki bir sihirbazın kuvve-i sahira-nesi icray-ı tesir ediyormuş gibi gerek İstanbul cihetinde, gerek Üsküdar taraflarında bir çok tabyalar yerden zuhur edivermekte idiler.

Sefaret memurlarından Müsyö (Rufen) 26 Şubat tarihi ile (Taliran) a gönderdiği tahriratda inşaatı şu suretle tarif eylemekte idi :

" General (Sebastiyani) her tarafa yetişmekte, her kesi teşvik ve teşci' eyleyerek umuma faaliyet bahş olmakta, herşeyin tertip ve tanzimine bakmakta idi. Diğer taraftan gerek Zat-ı Şahane ve gerek rical-i hükumeti de Fransız sefirine imtisalen şayan-ı hayret bir faaliyet-i harika nüma göstermekte idiler. Osmanlı milleti Fatihlerin, Süleyman Kanunilerin zaman-ı saltanatların daki himmet ve hamasetini yeniden iktisap eylemiş gibi görünüyor. Ve bu gihi eser-i hayat ve zindekiyi ise Türk milleti büyük Napolyon ile ittifakı tarihinden itibaren göstermeğe başlamıştır."

(Sebastiyani) nin maiyetinde kendisiyle beraber çalısanlar ,(Lablanş) ve (Latur - mobör) namındaki Sefaret kâtipleri ile zabitanın yüzbaşı (Dölas-kur) , Mülazım (Döjakır de Floraj) ,(Jerar) ve Napolyonun (Dalmağya) daki ordudan bittefrik izam eylediği ve İngiliz donanmasının İstanbul önlerinde gözükdüğü gün şehire muvasalat etmiş bulunan (Buten), (Nukler), (Kotayyö) namındaki yüzbaşılar idi. Bu üç yüzbaşı vürutları ile beraber tabya inşası ameliyatına nazaret etmeğe başladılar. O günlerde lieclizziyare İstanbula gelmiş olan Fransız ayanından Mösyü (Pontekulan) (1) da inşaatı bilfiil iştirak etmişti.

(1) Pontekulan ,Ponapartın mebadi-i neş'etinde kendisinin meziyetini takdirle himaye etmiş sonradan Napolyonun dostları sırasına girmiştir.

İspanya Sefiri Marki (Dalmenara) dahi maiyeti katip ve zabitanından (Endiriz), (Karneroru) , (Perez) , (Melen) nam zevat ile müdafaa ameliyatında bir hayli hizmet ibraz ederek İspanyol neferatından mürekkep bir topçu bölüğü teşkil ettiği gibi Rumlara hedaya ve behaya vermek suretiyle faaliyet ve gayretlerini tezyide sai olmakta idi. Bütün bu mesaiden maksadı ise İngilizlerin unf ruunet ve azametini kırmak, kendilerini teşebbüslerinde adem-i muvaffakiyete duçar eylemek arzusundan ibaret idi.

Her tarafta ve bilhassa Sarayburnundan Vedikuleye kadar mümted olan nım mukavves sahilin başından nihayetine kadar her kısmında düşmanların gözü önünde duvarlar yükselmekte, kalelerin üzerinde burçlar peyda olmakta, bir takım haneler na bedid olarak yerlerine toprakdan tabyalar vücuda gelmekte idi. Her noktada binlerce amele koşup çalışıyor, Bütün sevhale dökülmüş olan halk bir taraftan yekdigerini teşvik ve teşci etmekle beraber diğer taraftan bülent avaz ile İngilizlere karşı gayız ve nefretlerini ilan ediyorlardı. Aynı zamanda da her kalenin , her burcun veya tabyanın üzerinde topların tehdit amiz ağızları sıralanıyor, mermiler küme teşkil ediyor, Sevhilin önünde tarassut vazife sine memur gemiler ve yangın için istimal edilecek sandallar diziliyor idi. Boğaza hakim bir mevkide olan Kızkulesine bile bir kaç tane büyük top nakil ve tabiye edilmiş ve hatta kızgın gülle atmak için bir de ocak inşa olunmuştu . Selim-i Salis hergün askerin arasında bulunuyor, bazan yap yalnız maşiyen gezdiği oluyor ve bazan dahi Fransız sefiri refakatinde olduğu halde dolaşıyordu. Gerek askerin, gerek sair çalışanların şevk ve gayretlerini tezyit için mütemadiyen ibzal-i ataya eyliyor ve Devlet-i Aliyyenin mühendisi imiş gibi elinde hep fildişinden bir arşın bulunduruyordu. Herkese karşı hatırnüvazane muamele ve ruy-i iltifat izhar ediyor, Mühendislerle irad-i sual eyliyor ve bazan bataryaların mesahelerini bizzat kendisi ölgmek suretiyle maiyyetine numune-i imtisal oluyordu. Müşarüileyh böyle çalışırken ihtimalki kendisinin muhibb-i haşmetşiarı (Napolyon) a layık bir dost olduğu zihabında da bulunuyordu.

Diğer taraftan dört beş sahib-i azm u himmet adamın tehlikeli ve vahim zamanlarda nasıl büyük işler görebileceğini de pek ziyade takdir ve hayret ile

temaşa etmekte idi. Hatta Fransızlara karşı hisseylediği teveccühü alenen ve sa-
rahaten izhar eyliyordu. Birgün (Sebastiyani) ye bütün rical-i hükümetin ve se-
faret memurininin huzurunda " Sefir Efenid, sizin der-i saadetimde bulunmanızı
bir ~~lutf~~ lutf-ü ilâhi olarak talakki ediyorum. Baha ifa ettiğiniz hidematı hiç
bir vakit feramûş etmeyeceğim. Bu gördüğünüz işiniz ile hiç şüphesiz matbu-u
mufahhamınızın ahaline bi hakkın hizmet etmiş oldunuz." demiş idi.

Filhakika bu mesai-i faalane ve aculananın daha ilk günlerinde Tophane
ve tersaneden bir çok toplar getirilerek sevahil üzerine dizilmişti. Yüzbaşı
(Buden) tarafından tanzim edilen bir deftere nazaran beş gün zarfında yedikule'de
den Topkapı sarayına kadar olan sahile (102) top ve (69) Havan topu , sağ sahile
(240) top ve (12) Havan topu , Boğaza karşı gelen sahile (Yani Dolmabahçeden
itibaren yukarı doğru olan aksama) 84 top ve 15 Havan topu , Üsküdar cihetine
94 tûp ve 14 Havan topu ki cem'an 520 kit'a alelade top ve 110 adet de Havantopu
tabiye edilmişti.

Bu istihzarat ve tahkimat ilerledikçe havf ve endişe yavaş yavaş zail
olarak onun yerine büyük bir şevk ve gayret kaim oluyor, ve düşmanın kariben
kahr ve mağlup edileceği ümidini halkın izdiyad-ı neş'e ve neşatını intaç ey-
liyordu.

Şubatın 28 inci günü İngilizler İstanbuldan iki fersah mesafede olan
Büyükada'yi zabta kıyam eylediler. Halbu,ki Adada vaki bir Rum manastırına alt-
mış kadar bahadır efrat tahassün eylemişlerdi. Bunlar İngilizlerin manastırı
zabt için vukubulan bütün hücumlarını def ile bir çok askerlerini itlaf ettiler
Nihayet İngilizler bir iş göremeyeceklerini anlayarak tekrar sandallarına raki-
ben ric'ata mecbur kaldılar. Bu vak'a bir kaç saat sonra İstanbula akseyleyince
sekene-i paytaht bunu galebe-i kat'iyeye bir dal-i hayır olarak talakki eyledi-
ler.

Türkler ile Fransızlar böyle vakit kaybetmeksizin bu kadar mükemmel
istihzarat ve tedarikât ile iştiğal eyledikleri sıradabacaba Amiral (Dokovrt)
~~ilker (ARBOTNOT) ne~~
o kendine has olan , müzakerat-i taallülkâranesine aldandıklarına şüphe edileme

Maamafih bu aldanmanın uzun müddet sürmediği ve sürmeyeceği de muhakkaktır.

Onları böyle kararsız ve mütereddit suretde bir kaç gün tevakkufe mecbur eden başlıca sebep ise o sıralarda esen rüzgârların , gemilerin bombardıman için muvafık vaziyet almasına müsait olmamasıdır. Sonra İstanbul sevahilinin öyle bir başdan diğer başa her kalibreden bir çok topla, vesait-i tedafuiyenin envaiyle teğhiz edildiğini görünce bu kadar efvah-i nariyenin kendi küçük donanmalarını mahveyleyeceğini, büyük bir hezimete duçar olacaklarını anladılar.

Diğer taraftan Çanakalede tahkimat ve teslihatın kemal-i sür'at ve faaliyetle ilerilediğini ve binaanaleyh avdetde Boğazlardan hurucun pek müteassir olacağını da biliyorlardı.

İşte İngilizler bir kaç gün durduktan sonra bütün bu ihtimalat-ı muhişeyi her türlü netayic-i dehşet efzası ile derpiş ederek gerek Hünkâre ve gerek Bab-ı Aliye karşı tavr-ı mütehakkimanelerinde devam etmek istediler. Bu suretle gerek donanmalarını ve gerek nam ve şereflerini pek ihtiyatsızca vaz' ettikleri tehlikeli , buhran amiz hal ve mevkiden istihlas eyleyecek iyi kötü bir i'tilaf akdini ümit eylemekte idiler. Binaanaleyh hem bu ümit saikası ile, hem de korkudan alelacele firara mecbur olmuş gibi görünmemek için hareket hususunda teenni ile davranıyorlar, galımlarından bir türlü sarf-ı nazar etmek istemiyorlardı. Halbu,ki onlar için artık ihtimal-i muvaffakiyet temamiyle munkati' olmuştu.

O günlerde cereyan eden müzakerati hep (Dokovrt) idare eylemiş idi. Sefir (Arbotnot) ise , hem hasta bulunduğu ve hem de adem-i muvaffakiyet halinde mesuliyet yüklenmekden çekindiği cihetle hiç bir şeye karışmadı.

(Dokovrt) Şubatın 21 inci günü İshak beye o şedidülmeal ultimatomu tevdi ile ve cevabın da nihayet ertesi günü akşamına kadar behemehal itasını talep etmişti. Bab-ı Ali ise ayın 23 ünde cevaben verdiği bir takrirde İngilterenin bu işde Murahhas-ı mes'ul olarak kimi tayin eylediğini sordu. Maamafih bu takridi ita hususunda mümkün mertebe iltizam-ı betaat ederek bir kaç defalar tehhüvata uğratmışve bu tehhürati mazur göstermek için takririn

tercümesi uzun sürdüğü , kayık intihabı için uğraşıldığı ,kayığın ne tarafa

yanışacağı hakkında düşünöldüğü, İngilizler tarafından izhar olunan temayölat-ı sulhperveranenin badi-i emniyet olamadığı ve nihayet memleketde efkâr-ı İslamiyenin pek müteheyyiç bulunduğı ve binaanaleyh İngilizlerle buluşup müzakereye mübaşeret etmenin tehlikeden salim olamayacağı gibi esbab dermeyen eylemişti.

Şubatın 24 üncü günü sabahı (Dokovrt) hiç bir maksad-ı tecavüz beslemediğı hakkında yeniden teminat verdikden sonra Bab-ı Ali eğer kendisinin muhafazasını tekeffül ederse, müzakere için her istenilen tarafa bizzat geleceğini bildirdi. Maamafih aynı zamanda, Topkapı sarayının duvarları üzerinde yeniden sekiz kit'a top mazgali açıldığından bahsile artık sabrının tükenmek üzere olduğunu ve iki gün zarfında müzakere meselesinin behemehal bir netice-i kat'ieye rabtı lazım geldiğini de ilave etti.

Halbu,ki daha o gün akşam üzeri tebdil-i fikrederek şehirde sür'atle vücuda getirilen tedarikât-ı tedarikiyyeden dolayı şiddetle şikâyetini ve üç saat zarfında cevap verilmesini ve yahut Marmarada ele geçecek bütün sefainin derhal gark edileceğini mutazammın bir haber gönderdi.

Bab-ı Ali yevm-i mezkûrun gecesı mahall-i müzakere olmak üzere , Asya sahilinde yedi fersah mesafede vaki bir hisari teklif etti. Ertesi günü , yani 25 Şubatda (Dokvort) teklif-i mezkûru kabul ettiğini ve fakat gösterilen mahallin uzaklığına binaen bizzat kendisinin gidemeyeceğini ve yerine Vis Amiral (Levis) i göndereceğini bildirdi.

O sırada ise bir ufak zabıt ile dört neferi muhtevi olan bir İngiliz kayığı Osmanlılar tarafından zabtedilerek Üsküdar taraflarına çıkarılmış ve esren alıkonulmuştu. Amiral (Dokovrt) zabıt ile efradın derhal tahliyesini tal etti.

Ayın 26 sında İngiliz Amiralı büsbütün sabırsızlanmağa başladı. Birgün evvel Bab-ı Ali bir kayık gönderip İngiliz murahhaslarını aldıracak idi. Halbu ki kayık zuhur etmemişti. Buna sebep ne idi ? Esir edilen beş İngiliz el'an tahliye edilmemişti? Bu neye delalet ediyordu ?

İşte (Dokovrt) ertesi günü bu sualleri iradeylemiş ve aynı zamanda da kendisinin pek itilafkârane davrandığını , artık Osmanlı filosunun teslimini, Boğazlardaki kulain terkini, hatta Ulah ve Buğdan'ın da Rusyaya ita ve teslim

ni iddia ve talebden sarf-ı nazar eylediğini, ve Fransız Sefirinin tebauduni ve Bab-ı Ali ile de İngiltere, Rusya arasında tedafüi ve tecavüzi bir ittifak akdini kafi göreceğini bildirmişti.

Reis efendi nihayet ref'-i nikab-ı ihtiraz ederek İngiliz Sefirinin bu beyanatına, Memalik-i Osmaniye'nin hiç bir noktasına hiç bir İngilizin ayak atması mümkün olamayacağını, çünkü karaya çıkacak her İngilizin halkın galeyan ve fevranına maruz kalacağı, hatta binnefs Zat-ı Şahanenin saray-ı Hümayunları dahilinde bile olsa bir İngilizin tebea-i Müslimenin şiddet-i muhacemesinden kurtaramayacağını ve esasen Bab-ı Alinin, İngiliz donanması İstanbul önünde tevakküfden sarf-ı nazar ederek Çanakkale Boğazından tekrar harice çıkmadıkça hiç bir müzakerede bulunmamaya kat'iyen karar verdiği cevabını ita eyledi.

Fransanın o vakitki ceride-i resmiyesi bu vukuatın suret-i güzeranını nakleylediği sırada Reis efendi tarafından İngilizlere verilen anıfülmeal cevabı şu sözlerle tavsif eyliyor :

" Bab-ı Alice ita olunan bu cevap o mertebelerde ulviyet nisabdır, ki vaktiyle Roma statüsü tarafından (Pirus) a (1) verilen cevaba mümasildir. (Sebastiyani) ise, bütün bu işlerin kendisinin inzıam-ı rey ve fikri ve telkinatı ile yapıldığını, "ilave etmektedir.

- 4 -

İngilizlerin İstanbul önünden
ric'at ve tebaudu

İngiliz Amirali bu cevabı alınca gayet şedit bir takım tehdidat ile gazbını izhar ederek son takrirlerinde sırf bir maksad-ı itilaf ile gösterdiği müs

(1) (Pirus), Yunanistan-ı kadimde (Epir) kıt'ası kiralı olup muhariplik ile ün bir hükümdardır. Kablelmiat 316 ya doğru doğmuş ve gençliğinde muhtelif sergüzeştler geçirdikten sonra Epir kiralı olmuştur. Sonra Cihangirlik sevdasına düşerek Makedonyayı zabtetmiş ve sonra o vakit büyük Yunanistan denilen İtalyaya gerek Romalıları da hükmü altına almak istemiş ise de başaramayarak geri çekilmiştir. Kendisi eski Yunan şairlerinden Aşil'in neslinden geldiğini iddia eder. 272 senesinde Makedonyada vaki (Argos) şehrine hücum ettiği sırada bir ihtiyar kadının fırlattığı kiremit parçası başına isabet ederek ölmüştür.

adati geri aldığı ve ilk (oltimatının) hükmünü tamamen muhafaza eylediğini bildiriyordu.

Bu tebliğati müteakip (Dokvort) Bab-i Alinin nihayet/^{inkiyat} inkiyat edeceğinden emin bulunuyormuş gibi, görünmek için iki gün daha, yani Şubatın 27 ve 27 inci günleri İstanbul ayrılmıştı. Halbu ki İngilizlerin böyle bir maksatla bile vakit geçirmeleri kendileri için pek ziyade bais-i tehlike idi.

Nihayet Martın birinci günü İngiliz donanmasının yelkenlerini açmağa başladığı görüldü. Gemilerin üzerinde büyük bir faaliyet runema olmakta idi. Bir müddet sonra demirler de alındı. Donanma bütün takımı ile hareket etti. Evvel be evvel İngiliz sefineleri, şehrin istikametini tutarak yavaş yavaş takarrüp etti. Maamafih bataryaların menziline kadar sokulmadı. Acaba İngiliz Amirali nihayet İstanbulu bombardıman etmeğe mi karar vermişti? Şehir halkını azim bir telaş ve heyecan istila etmişti. Fransa sefarethanesi de endişeye düştü. Eğer İngilizler harbe başlayacak olurlarsa ihraz-ı galebe ve muzafferiyet edinceye kadar Türklere muhafaza-i cesaret ve gayret ettirmek kabil olacak mı idi?

Düşman gemileri bir müddet böyle dolaşdıktan sonra uzaklaşmaya ve adalar civarında ilk tevakkuf eylediği cihete doğru gitmeğe başladı. Yavaş yavaş sefine ler küçüldüler, biraz sonra da yalnız direklerinin uçları görünmekte idi. Acab büsbütün çıkıp gitmek mi istiyorlar, yoksa daha uzaklarda mı demir atacaklar?

Halbu ki çok geçmeden İngiliz donanması geri dönerek tekrar şehire takarrup etti ve akşama kadar bu suretle İstanbul karşısında volta edip durdu. İngiliz Amirali adeta bombardıman için münasip bir vaziyet arıyor gibi görünüyordu. Nihayet donanma akşam üzeri cenup yolunu tuttu ve gurup -u şems ile beraber gözden nihan oldu. Bu defa artık Çanakkaleye doğru azimet eylediğine hükmolunabiliyordu.

Bütün gece endişe ve heyecan içinde geçti. Martın ikinci günü sabahı ise bütün İstanbul halkı sahile, kaleler üzerine dolarak İngiliz donanmasının na bedit olduğunu müşahade ettiler. Selim-i salis dahi sahile gelmişti. Ahali padişahlarının etrafını alarak izhar-ı asar-i şadümani eyliyorlar, izdiyad-ı şan u şevket -i Hümayun duasını ref'-i semavat ediyorlardı. Selim-i Salis (Sebastiyan) yi tebrik ile bu parlak muvaffakiyetin başlıca şerefi kendisine ait olduğunu sö

lemişti. Hulusa şehirde şevk u şadi ve temayülat-ı cenkcuyane son dereceyi bulmuştu denilebilir. Osmanlı Donanmasının mürettebatı ise behemehal İngiliz gemilerini takip için inat ve ısrara başladılar. (Sebastiyani) buna mümanaat etmek istedi. Çünkü tedbirsizce bir hareket ile netayic-i hasılanın ehemmiyeti haleldar edilmek ih timalinden korkuyordu. Halbuki Fransız Sefirinin nesayih ve ihtaratı müsmir olmadı.

Mürettebatın müddeiyatına halk da iştirâk eyledi. Selim-i Salisin yüzüne karşı adeta alaim-i serkeşi izharına kadar vardılar. Nihayet Padişah muvafakat eylemeğe mecbur oldu ve yeni Kapıdan -i derya (Seyit Ali) paşaya firar etmekte olan düşmanı takip eylemesi için emir verdi. Derhal Osmanlı sefineleri fora yelken ederek, İstanbul sevhiline üşüşmüş olan binlerce halkın avaze-i teşyi ve teşviki arasında Çanakkale istikametini tuttu.

Firarî İngiliz donanmasından ancak üç gün sonra yani Martin dördüncü günü haber alınabildi. ki bu haberi de Gelibolu Fransız konsolosu (Meşen) göndermişti. Martin ikinci günü badelzühür saat üç raddelerinde Gelibolu minarelerinin birinden on üç kit'a harp sefinesinin takarrüp ettiği görülmüştü. Bu gemiler saat beş raddelerine doğru (Na'ra) ile (Lampsak) yani (Lapseki) arasında tavakkuf ederek demirlediler. Martin üçüncü günü sabahı Amiral sefinesi demirini alarak Boğaza dahil oldu. ve saat dokuz raddelerinde ilk Osmanlı bataryasının hizasına geldi.

Osmanlı topçuları geminin üzerine derhal şedit bir ateş açtılar ? Bu defa efrad-ı askeriye ziyadesiyle muhafaza-ı itidal-i dem ederek toplarını gayret ve intizam ile idareye muvaffak oldular. Hiç bir top ne yerinden oynadı ne de terk edildi. Bu sayede mermilerin çoğu da hedefe isabet eylemişti.

(Vindsör - Kastıl) sefinesinin büyük direğine sekiz yüz libre sikletinde ve iki kadem kutrunda büyük bir mermi isabet ederek direğin dörtde üçünü koparıp attı. İngilizler bu büyük sefinelerini pek ziyade müşkülât ile tahlis edebildiler. (Aktiyu) fırkateynine de 560 librelik bir başka gülle isabet eyledi. (Royal - Corc) sefinesinin de gövertesi granitden mamul ağır bir mermi ile bir hayli hasara uğradı. İngiliz Donanması tamam bir saat bir çeyrek Osmanlı toplarının ateşi altında kaldı. Anfüzzikir hasarat-ı maddiyeden maada mürette-

batdan 137 si telef olmuş ve 412 si de mecruh düşmüştü. Eğer Türkler Boğazın Asya sahilinde dahi bataryalar vücuda getirerek İngiliz donanması üzerine iki sahilden makasvari ateş açmış olsaydılar ve topları da sabit ve binaanaleyh ateş etmek için sefainin kendi hizalarından mururuna intizar mecburiyetinde bulunsaydı, İngiliz donanmasının daha pek ziyade rahnedar olması muhakkak idi.

Martin dördüncü günü Amiral (Dokvort), (Tenedus) adasına muvasalat ederek demir attı. Maiyyeti zabitanından biri o tarihte adadan gönderdiği bir mektupda şu sözleri söylemektedir :

"Cenab-ı Hakka şükürler olsun. Nihayet şu cehennemî Boğazdan gıkmaya muvaffak olduk. Atlattığımız tehlike şüphesiz pek büyüktü."

İngilizlerin bu suretle ric'at ve firara mecbur olması (Napolyon) siyasetinin parlak bir galebesi olduğu gibi, (Sebastiyani) nin de tedvir-i siyasetdeki maharetinin büyük bir delili idi. Türkler Fransız sefirine bu hidematından dolayı pek samimi ve halisane surette rabt-i kalb ve izhar-i itimat eylemeğe başladılar. Halk sokaklarda Fransızları durduruyor ve kendilerine ibraz-i müessir nevazîş ve şükran eyliyorlardı. Hatta Rumlar bile Rusyaya karşı olan meyil ve teveccühlerinden sarf-i nazar etmiş gibi görünmekte idiler. (1) Netekim Dersaadet Rumları patriklerinin zir-i sevk ve idaresinde tahkimat ve teslihatda faalane ifay-ı hizmet etmişlerdi. Bundan maada bir müddet sonra da (More) li Rumlar Padişaha bir istid'atname takdim ile makam-ı saltanata olan merbutiyet-i inhilal napezirlerinden , sadakat-i kaviyyelerinden bahsederek badema Rusyaya karşı harbde istihdam olunmalarını istirham eylediler. Bundan maada Napolyon'a da takdirhan-ı azamet ve satveti olduklarını ve nezd-i şahanede haklarında iltimasda bulunmasını mutazammın bir başka ariza takdimini tasnim eylediler.(2)

İngilizlerin ric'atından bir kaç gün sonra (Sebastiyani) vaki olan talep ve istirhamı üzerine suret-i hususiyede huzur-u Hümayuna kabul şerefine mazhar oldu. Huzur-u Padişahide Reis Efendiden başka kimse yoktu. Selim-i Salis bu mülaakatda Napolyon'un bütün tasavvurat ve nukat-ı nazarına iştirâk eylemeğe hazır bulunduğunu temin eyledi ve Memalik-i Osmaniyede bulunan tekmil İngiliz tebaasının

(1) Buna biraz güç inanılır. (Mütercim)

(2) More'liler bu sadakatlarında nedereceye kadar sabit-i kadem olduklarını sonraki fiilleriyle ortaya koydular. Tabi

tevkif edilmesini, emval ve emlâklerinin musadere olunmasını irade etti. Bundan maada dahil-i memleketde badema İngiliz emteası ahız ve itasını da men' ederek Fransız sefirinden guha ve saire gibi halkın muhtaç olduğu emtianın Fransadan celbi esbabına teşebbüs eylesini rica etti. Cezayir beğine de bir name-i Hümayun tastir edilerek badema kaffe-i vesait ile İngiliz sefain-i ticariyesine hücum eylesi ve Fransızları da en samimi dost ve sadık müttefik gibi talakki etmesi ihtar ve tavsiye olundu. Selim-i Salis bu mukarreratı ittihaz etmekle Napolyon'un Avrupaya teşmil eylediği meşhur (Karaabluka) sına dahil olmuş bulunuyordu. Diğer taraftan Tuna üzerine de yirmi beşbin kişilik bir ordu sevki için irade sadır olmuştu. Selim-i Salis, Napolyonun Osmanlı donanmasına iltihak ile Bahr-i siyahda harekâtta bulunmak üzere altı kıt'a büyük sefine-i harbiye göndermek hakkındaki tasavvurundan dolayı izhar-ı memnuniyet etti. Bundan maada Osmanlı efrat ve zabitanını talim etmek üzere topçu zabitan ve sanayi işçilerinden mürekkep bir hey'et gönderilmesi arzusunı da izhar eyledi. Fransadan gelecek olan bu kuvay-ı muavenenin Çanakkalesinden mururunu teshil için Boğazlarda lazım gelen tedabir ittihaz kılındı ve Hükümet-i Osmaniye ile Fransa kuvay-ı müttehidesinin Kırım sevhili üzerine asker dökmeğe teşebbüs eylesi takarrur etti. Hatta Selim-i Salis Dalmaçya'dan izam edilen (25.000) askerlik bir Fransız ordusunun (Vidin) de Osmanlı kuvay-ı külliyesine iltihak ederek iki ordunun birlikte gerek (Moldavye) de , gerek(Dinyester) nehri sevhilinde şiddetle icray-ı hareket eylesine de müsaade gösterdi. Yalnız Paşah-ı Osmanyân , tebaa-i Müslimenin efkârı rencide olmaması için asakir-i muavene izamı hususunun Napolyon tarafından bizzat talep ve teklif edilmesi ve bu bapda bir de mukavele-i mahsuse akdolunması arzusunda bulundu.

(Sebastiyani) İmparatorun makasit ve meneviyatını tamamen ifa ve istihsale muvaffak olmuştu. Türkler artık Fransız politikasına temamiyle rabt siyaset eylemiş gibi görünüyorlar, bütün kuvvetleri Fransa'nın hizmetine amade bulunuyor, Selim-i Salis Napolyonun arzularına temamiyle teffik-i hareket eyliyordu. Hatta müşarüileyh (Sebastiyani) ye aynen şu sözleri de söylemişti

"Muhibb-i satvetsiarım Fransa İmparatorunun, hasm-i müsterekemiz ol Rusya ve İngiltereye karşı harb için yapılmasını tensip ettiği her şeyi yapmaya amade olduğumu kendisine yazınız."

Diğer taraftan Selim-i Salis, bizzat Napolyon'ada bu mealde bir name tas-
tir ve irsal eylemişti.

(Sebastiyani) ise 10 Mart tarihiyle (Taliran)a gönderdiği tahriratda
Selim-i Salisin bu ifadat-ı şifahiye ve te'minat-ı tahririyesine istinaden hük-
m-ü âtiyi vermekte idi :

" Osmanlı Padişahı Haşmetmeabımızın en halis ve en sadık bir dostu ad-
olunabilir. Ve Müşarüileyhin vakayi-i ahirede ibraz ettiği azım ve metaner de
bu dostluğun semeresiz kalmayacağına en büyük delildir.(1)

Napolyon ,(Sebastiyani) yi , vazife-i mevduasında böyle parlak suretde
ihraz-ı muvaffakiyat eylesinden dolayı taltif eylemekte teehhur etmedi ve
kendisine birinci rütbeden (Lejyon d'onneur) nişanını tevcih eylediği gibi, bu
nişanın bizzat Selim-i Salis yediyle Fransız Sefirine itasını arzu ettiğini de
kemal-i nezaketle izhar eyledi. Fransız sefiri . hizmeti hitam bulduğu cihetle
geri çağırılacağını ümit eylemiş ve kendisi için en büyük mükâfat olmak üzere
orduda istihdam olunması istirhamında bulunmuştu. (Sebastiyani) her ne de olsa
İstanbulda kalmaktan memnun değildi. Bu adem-i memnuniyet , acaba biraz sonra
duşar olacağı hususi felâketleri ve yahut muvaffakiyet-i hazırasını takip edecek
olan müşkülât-ı siyasiyeyi bir hiss-i kablelvuku ile anlamasından mı münbais
olmakta idi ?

İngilizler kendilerine indirilen bu darbe-i muvaffakiyetden pek ziyade
müteessir oldular. Çünkü bütün İngilizler pek zaif meşrebane bir suretde Türk-
lerle kolaycacık başa çıkılacağı ve Fransızlara karşı da bir muvaffakiyet-i

(1) Deryol'un , Sebastiyani'nin tahrirat-ı resmiyesinden naklen Selim-i Salise
böyle Azım ve metanet atfetmesini beş on sayfa aşağıda İstanbula İngiliz Donan-
masının mebadi-i vurduna ait vakayii naklederken yine müşarüileyh hakkında it-
eylediği kararsızlık ve nevima korkaklık hükümleriyle kabil-i te'lif bulamadık
(Deryol'un ifadati içinde ise asıl bu son sözlerin nefsülemre muvafık olduğuna
şüphe edilemez. Çünkü o akval, evvelce de söyledığımız vechile tevarih-i Osma-
niyenin mertebe-i tevatürde olan neşriyatını musaddak ve müeyyettir . Sahib-i
eserin böyle beş on sayfa içinde yekdiglerini nakıs müddeiyatda bulunmasına ge-
lince onun da intak-ı hak kabilinden bir eser-i zuhul olarak talakkisi lazım-
gelir itikadındayız.

Mütercim

siyasiye ihraz edileceği ümidinde bulunmuşlardı. Bu cihetle bir müddet İstanbul vukuatına, donanmalarının duğar olduğu hezimete dair nakledilen havadise inanmak istemediler. Filhakika Amiral (Kollingvot) İspanyada vaki (Kadiks) Şehrin-den 28 Mart tarihiyle (Yani İngiliz donanmasının Dersaadetden firarından 28 gün sonra) İngiliz donanmasının teşebbüsüne dair resmen şu malumatı göndermiş idi.:

"Dokvort, Çanakale Boğazını murur etti. Binaanaleyh şu anda Türkiye ile, Sefirimize verilen talimat dairesinde akd-i musalaha edildiğine şüphe edilemez. Fransız Sefiri (Sebastiyani) İstanbulu terke mecbur edildiği gibi, Fransa hükümeti de Bab-i Ali nezdinde her türlü nüfuzunu zayı etmiş addolunabilir."

Bundan biraz müddet sonra İngiltere Bahriye Nazaretinin ceride-i resmiyesi bervech-i atî neşriyatda bulunmakta idi :

"Biz bu muvaffakiyet ile Ponapart'ın tasavvur ve tahayyül ettiği amali iştilâkâraneyi esasından mahveylemiş olduk. Fransızlara karşı ihraz eylediğimiz bu son muzafferiyyetin ise (Tırafalfar) muharebesi mertebesinde Avrupada velveleendaz olacağına şüphe edilemez."

İşte İngiliz efkâr-i umumiyesi bidayeten bu gibi neşriyat ile oyalandığı cihetle hakikat-i hali mu'lin olarak deverana başlayan ilk şayiata kimse inanmak istememişti. Hatta bu münasebetle (Morning Kronikl) gazetesi şu sözleri yazmıştı :

"Deveran eden şaiyat o kadar fevkalade ahvali tazammun etmekte ve bu ahval İngiliz vakayiname-i bahrisi içinde o rütbe nadirülemsal görünmekte, dir ki bizim için şaiyat-i mezkûreye zerre kadar itimat etmek ihtimali yoktur. Nasıl! Fransızların karşısında o mertebelerde izhar-i iktidar ve liyakat eden bir (Dokvort) , (Nelson) ile birlikte muharebede bulunarak ihraz-i şeref ve şan eyleyen bir (Levis) Türklerin karşısından firar edecek öyle mi ? Böyle birşeyi biz imkân haricinde addederiz. Hakikat-i halin anlaşılması için ise daha ziyade malumat ve tafsilatın vuruşuna intizar lazımgelir."

Halbu,ki (Dokvort) tarafından Amiral (Kollingvot) a gönderilen tahriratın mündericâtına ittılâ edilince hakikat-i halden şüpheye mecal kalmadı.

(Dokvort) bu tahriratında tarz-i hareketin esbabını izah eylemekte idi. Evvel emirde (Arbotnot) ile kendisi Bab-i Alinin derhal inkiyat edeceğinden ve

her vecihle sulha mütemayıl bulunduğundan emin imişler. Sonra Donanmanın İstanbul karşısında bulunduğu on gün zarfında havanın bir müddet pek ziyade sakin olarak gemilerin birer kitle-i sabite gibi sath-i ma'da bi hareket durmalarını intağ eylediğinden ve müteakiben de gayet şiddetli bir şimal -i şarkî rüzgârı (Yani gün doğrusu) ile kuvvetli akıntılar yüzünden şehire istenildiği surette takarrup olunamadığından dolayı muharebeye müsait vaziyet ahzi imkânı bulunamamış . On gün mururundan sonra rüzgâr tebdil-i istikamet ettiği zaman ise vakit geçmiş idi. Çünkü şehirin tahkimatı dolayısıyla vukua gelecek hücumlar def'edileceği gibi biraz geç kalınacak olursa, Türkler Çanakkalesini faaliyet-i fevkalade ile tahkim ve teskih eylediklerine nazaran, Marmaradan harice çıkmak da mümkün olamayacakmış. Ninaanaleyh bir hezimet-i kat'iyeye duçar olmamak için firardan başka çare kalmamış.

İngiliz Amiralinin verdiği bu izahat İngilizlerin adem-i hoşnodisini izale edemedi. İstanbul karşısında o kadar uzun müddet bila hareket durmak mecburiyetine dair dermeyer edilen esbabı bir türlü makul bulmak istemediler.

(Dokvort) un Boğazları berren işgal ederek tarık-i ric'atını temin eyleyebilmesi için kendisine kâfi derecede asker vermediğinden dolayı hükûmeti şiddetle takbih eylediler. Eğer (Dokvort) hatt-ı ric'atından emin olsaydı Bab-ı Aliye karşı mütehakimane idare-i lisan ederek istihsal-i muvaffakiyet etmedikçe avdet eylemezdi.

Hulasa bir taraftan İngiltere hükümetinin tedbirsizliği, diğer taraftan Sefirin ve Amirallerin hesapsız harekâtı yüzünden "Teşebbüs-ü vaki Bab-ı Aliye kuvvet ve mukavemetin derecesini anlatmaktan ve bizim de acz ve zaafimizi ilam etmekden başka bir netice hasil edemedi."

İşte (Morning Kronikl) gazetesi vakay-i meşrudeye hasrettiği bir makalesinde bu yolda idare-i lisan eylemekte ve hulasa-i makal olmak üzere de şu sözleri söylemekte idi :

" Bize karşı ihraz edilen bu muvaffakiyetin bütün şerefi (Sebastani)ye raci'dir. Fransız sefiri, bu muvaffakiyeti ile efendisine büyük bir donanma kazandırmış kadar hizmet etmiş addolunabilir."

Velit

Son

Meclis-i Meb'usan Divan Reyaseti

Biz usul-ü Meşrutiyeti Avrupalılardan aldığımız gibi, şartname-i esasi-mizi dahi bazı Avrupa hükumati kavanin-i esasiyesinden lem ve telifik tariki ile tanzim eylemişdik. Hatta 93 Kanun-u Esasisinin ekser mevadi Fransa ve Belçika kanunu-u esasilerinden iktibas ve ahzolunmuştur.

Kanun-u Esasimiz bu itibarla hükumat-i meşrute kavanin-i esasiyesine müşaboh olduğu gibi, Meclis-i Meb'usanımızın usul ve intizam-i müzakerati kâfil olan nizamname-i dahilisi dahi yine Avrupa parlâmanlari nizamati -i dahiliyelerinden alınmıştır.

Gerçi her meclis-i meb'usan, kendi nizamname-i dahilisini müstakillen Hükümet kendisi tertip ve tayin ederse de mebadi-i meşrutiyetde , yani usul-ü meşrutiyet ve meşvereti hin-i ittihaz ve ilanda bir hükümetin yapabileceği şey, haiz-i meşrutiyet olan akvamin şerait-i idare ve kavaid-i istişaresini bizzarure taklit ve kabulden ibaretdir.

İşte bizde de aynı hal vaki olmuş idi. Halbuki 1293 Kanun-u Esasisi bu zamanın temayülat-i siyasiyesini değil, o zamanın ahval-i ruhiyesini temsil eylediği daha ilk devre-i ictimaiyede maddeten sabit olmuş ve binaanaleyh Kanun-u Esasimizin ekser mevadinca tadilat-i mühimme icrasına mecburiyet görülmüştü.

93 Kanun-u Esasisini tadil ve islah hususunu ne gibi müessirat intağ etmiş ise Nizamname-i Dahilinin tanzim ve islahını dahi o müesserat icabeylemiş tir. Hatta denebilir, ki Meşrutiyet ve meşveret makinasının nazımı Meclis-i Meb'usan nizamname-i dahilisidir. Çünkü kuvve-i teşriyyeden bihakkin istifade edebilmek ihtiyacat-i millet ve memlekete muvafik kavaninin sür'at-i tatbik ve tanzimine mevkufdur. Bu da efkâr ve aray-i muhtelifeye siper-i tesadüm ikamesiyle değil bil'akis Vükelay-i Ümmetin telahik-i efkârına yol açan ihtilafat-i hür endişaneyi her türlü kuyud-u ihtiraziyyeden azade bırakmakla müyesser olur.

Bu mutalaaya mebni Meclis-i Meb'usan bundan iki sene mukaddem on azada mürekkep bir encümen teşkil ederek nizamname-i dahilisini tanzime mübaşeret etmiş ve 105 maddeyi şamil olan 1294 Nizamname-i Dahilisini, kabul ve ittihazına lüzum gördüğü bir çok hususat-i mühimme ilavesiyle 158 maddeye iblağ ve esbab-ı mucibesıyla mefsuh Meclis-i Meb'usana takdim etmiş idi. Ne gare, ki sair bir çok kavanin-i mühimme gibi Meclis-i mefsuh, nizamnamesini de müzakereye vakit

bulamadi. Daha doğrusu bazı Sanadid-i meşveretin perverde ettiği meneviyat-i mektume ile kabil-i te'lif olmamasına mebni geçen üçüncü ve dördüncü senelerde mevzu-u bahis ve müzakere olamadi.

Bu defa ictimaya eden Meclis -i Meb'usan , geçen günlerdeki ictimalarının birinde nizamname-i dahilisinin müzakeresine mübaderet eylemiştir.

Gazetelerde görülen zabıtnamelere nazaran bu defaki encümen iki sene evvel tadil ve tertip olunmuş olan nizamnameyi nazar-ı itibare almamıştır. Eski nizamnamenin bazı mevadi hakkında lüzum gördüğü tadilat ile iktifa etmiştir.

Ez cümle nizamnamenin Encümenince teklif olunan mevadinin fatihası olmak üzere (Divan-ı Riyaset) maddesi mevzu-u bahis ve müzakere olmuştur .

Öteden beri Meclisde hükümferma olan (Kelimat) müşkülpesentliği bu maddenin kiraetini müteakip yine kendini göstermiştir. Asıl garabet andadır, ki ruh-u madde haric ez saded kalarak bab-ı münakaşayı (Divan-ı Riyaset) tabiri açmış ve muteriz olan zat :

- Ben bu tabirden bir şey anlamıyorum, (Divan-ı Riyaset) yerine (Hey'et-i İdare) denmesini teklif ederim, demiştir.

Halbu, ki bu divan-ı riyaset tabiri nizamnameyi tadile memur olan encümenin eser-i marifet ve icadi değildir. Bundan dört sene evvelden beri bu tabir Meb'usan reisinin taht-ı riyasetinde in'ikat eden ve iki reis vekili ile dört Meb'usan kâtibi ve üç (İdare memuru) ndan müteşekkil hey'ete verilmiş olan bir unvan idi.

Garibdir, ki bug ün bu unvana muteriz bulunan zat eski meb'uslardandır. Acaba geçen senelerde ne için itirazda bulunmamıştı ?

Filhakika (Divan) tabiri bizde bir fikr-i ihtişam ifade eder. Hatta bundan dolayı ihtişam perverlikde kemal ile müşarü bilbenan olan reis-i sabık tarafından ittihaz ve kabul olunmuş idi. Maamafih Divan-ı Riyaset tabiri bir terakib-i ihtişamkârane olduğu halde dahi (Hey'et-i idare) tabirinden daha manidardır. Hususa bu tabir bizce bigâne kelimatdan, yani ala tariküttaklit ittihaz olunmuş alafranga tabirattan da değildir. (Divan-ı Âlî) gibi (Divan-ı Muhasebat) gibi Kanun-u Esasımızda bile mezkûr ve mukayyet kelimatdandır.

Biz öteden beri bazı hey'et-i istişareye divan tabir etmekteyiz. Divan-ı ahkâm -ı Adliye, Divan-ı Temyiz, Divan-ı Harb, Divan-ı Örfi ve sabıkda Divan-ı

zabtiye dendiği gibi. Bu cihetle (Divan-ı Riyaset) dahi kendi efradını cem' eden bir hey'et-i istişare olmuş oluyor.

Her ne olursa olsun (Divan-ı Riyaset) unvanı, Meclis-i Meb'usana ilk reis-i ihtişam perveri tarafından yadigâr edilmiş bir tabir-i dilpezir olmasına nazaran sicil-i an'anat-ı meb'usane kayıt ve tescile layık ve cedirdir.

Ve çünkü bu tabir , her ne zaman Meclisde bir averde-i lisan-ı tezkir olursa hatıra reis-i sabıkının eyyam-ı gar sale-i riyaseti mütebadir olacağından her veğhile şayan-ı ibka ve tevkirdir.

+++++

Divan Riyaseti tabiri, hedef olduğu itirazı hafifce geçirdikten sonra, muhteviyat-ı madde üzerinde münakaşata başlanmış ise de bunda da bazı tarafa tahsis olunan iktidar istirkap olunmuştur. Mesela : " Hey'et-i tahririyeden bulunan memureynin talimat dairesinde azil ve nasbı ve emr-i tarakkı ve tayin-i mücazatlari hakkı başkâtibin inhası üzerine Meclis-i Meb'usan kâtipleriyle badelistişare reise aittir." fıkrasının vazife nokta-i nazarından nefsülemre muvafık bazı kudreti şamil olmasına tahammül edemeyen bir meb'us " Başkâtibe, reise karşı bir salahiyet vermemelidir. Başkâtip bilmelidir,ki reis isterse kendisini kapı dışarı eder." demiştir.

Hakikaten eshab-ı şuradan kimsenin hatırına gelmeyen bu itiraz, zabıt ceridelerine böyle adî kalemlerle değil, altın kalemle yazılmaya sezavardır.

Fransa Meclis-i Meb'usan başkâtibi Mösyü (Ojun Piyer) ki 17 senedenberi Millet meclisi başkitabetini idare etmekle beraber (Usulüü meşveret) hakkında ciltlerle kitaplar yazmış ve hükumat-ı meşrutenin sefahat-ı tarihiyesini ve kâfe-i avariz ve netayicini tettebbu' ve tetkik ederek yalnız Fransaya değil, umum Avrupa parlamentolarına bedreka-i islahat olacak asar-ı nafia vücuda getirmiş bir zattır. - Bu meb'us-u âlî fikretin re'yine göre - eğer keyfine gitmezse M.Döşanel kolundan tutup () nun kapısından dışarı atıverecektir.

İşte yegâne alet-i kâsire-i istibdat olan Şuray-ı ümmet efradından bir zatın istibdat perverlikdeki kemaline baladaki kavlinden daha vazih burhan olmaz. Çünkü fareza fikra-i nizamiye, başkâtibin böyle bir muamele-i müstebidane-ye layık görülmesini natık olmak lazım gelse, onun en büyük müdafii bir meb'us

olmak iktiza ederken nizamnamenin usulen bir başkâtibe, maiyyeti efradının vazifelerine mütâallik bahşettiği bir hakk-ı âdilâne bir meb'us tarafından duçar-ı itiraz oluyor.

Bundan sonra Nizamnamenin buna mütâallik ~~mevzuat~~ fikrası üzerine mübaha-sa cereyan ediyor. Ve bunda da diğer meb'usun ictihadi hilafına ve fakat usul-ü meşrutiyete muvafık olarak serd-i itiraz eden bir meb'usun ifadat-ı kanunperveranesi aralığa gidiyor. Çünkü muteriz olan meb'us : "Meşrutiyetin ruhu hiç bir şeyi bila istişare yapmamaktır. Hatta meclisin feshi için Zat-ı Padişahiye ayan ile istişare kaydı kanun-u esasiye konmuştur. Bunun hilafında hareket etmek meşrutiyetin aleyhine gitmektir. Mesela kâtiplerden biri hakkında yapılacak muameleyi reis kendi kendine yapar, ise muvafık olmaz. Her muamele müşavere ile yapılmalıdır. Hatta reisler muamelatını Divan riyasetinin kararı ile ifa etmelidir. Benim teklifim budur." demiştir, ki zaten memleketi kavanin-i âdile ile tarik-i tarakki ve selamete inhaç vazifesiyle mükellef bulunan bir hey'et -i teşriiyyeden beklenen muamele budur. Meclis kendi hususat-ı dahiliyesini reislerin irade-i keyfiyesine terk eylese idi bir nizamname-i dahilî tanzim ve kabulüne de hacet kalmazdı.

İdare memuru dediğimiz (Ekstör) vazifesine gelince : Bunlar Meclis-i Meb'usanın muhafaza-ı intizamında reisin yed-i yümney-i icraiyesi oldukları gibi meclisin hususat-ı maliyesi dahi onların aydı-ı emanat ve idarelerine müfevvizdir. Bu cihetle Ekstörlük riyasetden sonra hey'et-i Meb'usanın en mühim, en ağır ve ağırlığı nisbetinde mesuliyeti hamil olan vezaifinin timsal-i musahhasıdır.

Muhafaza-ı intizamda reisin yed-i icraiyesidir. Çünkü esnay-ı müzakere hakk-ı te'min-i intizam munhasıran reise ait ve reisin bu husustaki salahiyet ve nufuzuna azanın her biri münferiden ve galeyan halinde mecmuan itaatla mükellefdir. İşte böyle ahvalde Ekstörlerin müdahalesi olmasa yani Meclis-i Meb'usan nizamname-i dahilisinin onlara tahsis etmiş olduğu kudret imdada yetişmemiş olsa meclis bir herc ü merc içinde kalır.

Mesela azadan maa takbih ihracına lüzum görülenleri idare memurları ihr eder.

Fransa Meclis-i ayan başkâtibi Müsyü (Alfons Bertran) in Fransa ayan ve meb'usan meclislerinin teşkilatı hakkında teklifi ve 1882'de neşrettiği

meb'usan meclislerinin teşkilatı hakkında te'lif ve 1882 de neşrettiği eser-i mühiminde Ekstörlerin vazifesine mutaallik mevadın bizim meb'usanca nazar-ı mütalaaya alınması fevaid-i külliyeyi mucip olur.

Bizim Kanun-u Esasimiz ile Nizamname-i Dahilimiz Fransanın 1876 senesi 16 Temmuzunda tadilen kabul ve ilan eylemiş olduğu kanun-u esasiden muktebes olduğundan inzibat-ı ictimâ meselesinde ve hususat-ı idarede Ekstörlere ait olan vezâif dahi o nizamnamenin mevad-ı esasiyesine temasdan azade bulunamaz.

Halbu,ki Fransa Kanun-ı Esasisi ondan sonra bir kaç defa tadilâta uğramıştır. Biz ise 1878 den 1908 senesine kadar otuz sene-i kâmileyi giranhab-ı istibdat ile nim mürde bir halde imrar eylemişdik. Gözlerimiz otuz sene amaye, kulaklarımız otuz sene sameme mahkûm idi. Binaanaleyh bu uykudan 10 temmuz darbe-i nağihânesiyle bidar olunca 93 Kanun-u Esasisini bir nimet-i semaviye gibi talakki eyledik.

Bu hab-ı Sisale zarfında doğup büyümüş ve yahut o devre-i habe beş on yaşında iken girip de hin-i bidârde 35 kırk yaşlarında bulunmuş olan bir ekseriyetden ibaret olan halkımızın usul-ü Meşrutiyet ve meşverete temamiyle bigâne bulunacaklarında ıstibah edilemez.

Binaanaleyh Osmanlı parilmanının devre-i evvelisinde meşhut olan mübedilik asarı esbab-ı mazeretden madud olabilir ise de bu hallerin bu devrede dahi devam ve tevalisi hiç bir suretle afv ve ığmaz olunamaz. Çünkü her fert ve her cemaat ve ümmet nisab-ı tekâmüle idrâk ve noksan ve ıslah-ı hata tariki ile vasil olur.

Saniyen meclisin halat-ı ruhiyesinden biri de hasis şeylerde ifrat ve tefrit akabelerine düşülmesinde kendini göstermektedir. Mesela Ekstörlerin bir sene-i ictimâiyeden diğerine kadar vazife-i mevdualarında devamları hususu müzakere olunurken tahsisat maddesi mevzu-u bahis edilince haset ve hissetden hangisi olduğu pek de kestirilemeyen bir halet-i gayr-i maraziye inkişaf eyliyor. Hususa Ekstörlüğün hakikat ve mahiyetinden bi haber olanların beyan-ı mülâhaza etmeleri gibi haller biraz çokca vaki olmaktadır. Çünkü henüz meclis -i meb'usanın tabi olduğu nizamname-i dahilide Ekstörlüğe mahsus kudret tasrih olunmamıştır. Hatta Divan riyasetini terkip eden zevatın o sıfatla müddet-i hizmetleri

bile musarrah değildir.

Fransa Meclis-i Meb'usani nizamname-i dahiliisinde ise şu fikraya tesadüf olunur :

"Formation bureau yani hey'et-i idarenin teşkili."

" Hey'et-i İdare-i katiyeyi terkip eden aza, her sene-i ictimaiyenin ~~ibtidasında~~ ibtidasında intihap olunur, ve vazifeleri gelecek sene-i ictimaiyenin in'ikadına kadar devam eder.

"Yeni bir hey'et-i teşriiyenin ibtidasında hey'et-i idare-i kat'iyenin intihap ve teşkili ancak meclis-i cedidin mecmu azası nisfindan bir ziyadesinin mazbata-i intihabiyeleri tasdik edilmiş olması ile hasıl olur."

Ekstörlerin vazifeleri ise meclisin maddi ve manevi hususat-i inzibatiyesini tanzım ve te'mindir. (Maddi) tabirine telahuk eden her şey, mesela esas-i mütenevvie -i meclis ve dahil ve harc ve (Manevî) lafzına tedahül eden her hal, mesela meclisin zabita-i ahlakiye ve terbiye-i meriyyesini suret-i matlubede idame ve azayı , müzakerata bais-i inkita olacak şematet ve arbedede ifrata vardırmamak. Reis tarafından vaki olan ihtarat-i selase üzerinde serkeşlikte devam ve temerrüt eden bir meb'usu bir mahall-i mahsuse nakl ile üç günü tecavüz etmemek üzere, tevkif etmek gibi halat.

Bizde Ekstörlüğün usul-ü mahsusesi vechile ~~teşekkül~~ teşekkül edip de vazifelerini teveddü' etmemeleri yüzünden ikinci sene-i ictimaiyemizde millet bir büyük ziyana uğramıştır. Çünkü Çırağan sarayı hey'et-i idareye, nizamnamenin tayin ettiği vezâif-i esasîyenin temamiyle verilmemiş olmasından dolayı yanmıştır. Ve çünkü meclisin riyasetini ihraz etmiş olan zat hiç bir suretle mes'ul tutulamayacağı hususat-i idarenin kâfesine vaz-i yed eylemiş ve Ekstörler ise vazifelerinden gereği gibi haberdar olmadıklarından reisin etvar-i hudseranesine karşı ibraz-i kudretde bulunamamışlardır.

Meclis-i Meb'usan-i hazırımız yalnız şu Çırağan harikini nazar-i mütalaaya alacak olur ise Ekstörlüğün ne kadar ağır ve şed'ülmüakabe bir vazifeyi mütehammel olduğunu idrak eder de onları vazifelerinde bir sene ibkaya saay ve teşvikde bulunur ve tahsisatlarını da taht-ı karara alır.

İstidraden şunu da haber verelim :

Fransa Meclis-i Meb'usasında (Sen) Eyaleti meb'usu olan M.(Sümond)

Saumende on beş seneden beri Ekstörlüğe intihap olunmaktadır. Üç devre-i icti-main üçünde de meb'us intihap olunması fezail-i ahlakiyece haiz olduğu kemala-tın delailinden olarak, hatta meb'usiyeti dahi mücerret Ekstörlüğün öyle bir zate mütakar bulunması neticesidir denebilir.

Bu zat elyevm altmış beş yaşındadır. (Pale Borbon) denilen Saray-ı meb-usanda reis-i meclisin ikametine mahsus bir daire-i muhteşeme bulunduğu gibi Ekstörler ile hafız-ı kütüp dahi maa aile bu saray dahilinde kendilerine mahsus dairede ikamet ve sabah ve akşam meb'usan dairesi kumandanı ve başkâtip dahi dahil olduğu halde aileleriyle beraber reisin sofrasında taam ederler.

Etibba, dimağ, kalb ve mideye sehpay-ı hayat itlak ederler, Ekstörler de bir meclis-i meb'usanın sehpay-ı hayati itlakına sezavardır. Çünkü meclisin intizam-ı tefekküratiyle tâdil-i tahassüsati ve bu suretle devam-ı hayati on-ların temamiyle ifay-ı vazife etmelerine mütevakıftır.

Ebuzziya

Herkesin maksudu bir amma hedefler muhtelif

Bizde garip bir halet-i ruhiye hasil oldu. Her ne hususta olursa olsun, her yapmak istediğimiz şeyi ecnebilere hoş görünmek, beğendirmek için yapmak lazim imiş gibi davranıyoruz da, bu asırda yaşamak hakkını ihraz, ancak hacat-ı ictimaiyye ve zarurat-ı medeniyeden olan asâr ve vesaiti kabul ve ittihazı mevkuf olduğunu unutuyoruz. Ben hiç bir vakit tarakkiyi falan ve filana hoş görünmek için kabul etmem. Tarakkiyi, tarakki olduğu için arzu ederim. Çünkü tarak-kisiz yaşamak ecelsiz ölmekle beraber bulunduğunu bilirim.

Frenkler istedikleri kadar bize dışnamda bulunsun. acaba sahib-i makale zan eder mi, ki bizim tarakkiyat-ı cedideye teşebbüs edip de o yolda her türlü mevanie galebe, her türlü mezahimi iktihâm edeceğimizi Avrupalılar yakinen bilecek olurlarsa memnun olurlar. Yahut bizi gaileden gaileye düşütüp de hedef-i hareketimizden ali koymazlar. Ben o kadar hüsn-ü zan erbabından değilim. Bu cihetle aksine kailim. İslamda hukuk-u siyasiye ve ictimaiyye-i nisvanın şimdiki halinden dolayı irad edilen iflas ve indiras misali doğru değildir. Çünkü o hukuk-u esasiye ne duçar-ı iflasdır, ne de müşrif-i indiras. belki henüz hiç bir habbesi zayi olmamış bir re'sülmal - ı hikmet ve medeniyettir. Binaan-aleyh O hazine-i hikmet ve medeniyetden bizim istifade edemediğimize, masruf-u lehini bilemediğimize bakıp da onu zayi eylemiş olduğumuza hükmetmek doğru değildir.

Çünkü ona elimizi süremedik, ki hatta iflasa varacak kadar israf etmiş olalım.

Bizim buralara düşükdükden sonra ittihaz ettiğimiz hususat -i ictimaiyyeye bakıp da onu sui istimal olunmuş kavaid veya hukuku-u İslamiye kıyas etmek en büyük hatadır.

Biz istila ettiğimiz yerlerin kâfesine bir safvet-i bakiraneyi haiz olarak dahil olduk. Hal-i tefessüha gelince, asabiyet ve griziyesi giriftar-ı vehin ve zeval olmasından dolayı aciz ve meskenete düşmüş kavimlerin adât ve ahlak ve itiyadatının tevarüs eyledik. Saf bir mayie, ceyt bir ma-i hayat efzaya müşabih olan ahlakımıza bir takım mevad-i müntineyi havi ve fakat zahiren berrak görünen müfsit suları karıştırdık.

Erbab-ı istilânın yüzde doksan dokuzu mücerret idi. Girdikleri, fetih

ve teshir ettikleri biladın nisvaniyle izdivağ ve onların adât ve meşaribiyle imtizag eylediler. Nihayet onlara döndüler. Çünkü muttasıl fetih ve istila ile iştiğal ederek lazime-i hikmet ve fazileti istihsal ve istikmali düşünmediler.

Sabah'ın (Şundan bundan) muharrir-i muhtaremi , geçen Pazar nüshasında kadınların bizdeki halet-i hazırâ-i ictimaiyelerini ve onu intag eden esbabi, galeyan-i efkâr ve bir lisan-ı şedit ve har ile intikat ve tadat ediyordu. Fikrine esasen , yani şikâyatına tamamen iştirak etmekle beraber, bizde henüz kadınların hukuk-u ictimaiyelerinden evvel erkeklerin muhtac-ı terbiye olduğunu tahattur ve müehazat ve neşriyatını ana hasretmesini ve ne kadar şiddet-i beyana kadirse o kadar şedit davranmasını arzu ve ihtar ederiz.

Bu muharrir -i hakikatbin pek ala bilir, ki dünyanın hiç bir tarafında ba husus yeri gelince lisan-ı dışnam ile , bilerek bilmeyerek fezayihinden dem vurduğumuz Avrupada, hatta hezar aşına bir kadına erkekler tarafından sokakda laubali bir lisan ile hitap edilemez. Bizde ise hiç bilmediği bir kadını hemen herkes her türlü levm ve tahkire layık görür, ve lisan-ı hezeyanı nasıl döner ve dilerse o suretle dışnamda bulunur. Senin benim, haremlerimize sokakta velev adab ve ahlak ilcasıyla olsun söz söylemek, onları edeb veya göreneğe davet etmek hakkını şuna buna kim vermiştir, ki evbaşâne taarruz edebilsinler.

Geçen yangın günü idi. Yerebatandan geçmekte olan genç bir kadına, ki kiyafeti kâfe-i alaîm-i üffet ve edebi kâfil idi. Cağaloğlundan doğru gelen bir terbiyesiz herif birden bire :

- Kahrolası kaltak, İşte azgınlığınızın neticesi ! İstanbul yanıp kül oluyor. Daha siz sokaklarda fink vuruyorsunuz.

Hitap ve itabında bulundu. Ben evvela kadının bu herife mütaallik nisvandandan , olduğuna zahip olmuştum. Maamafih bu zihabım dahi herifi mazur gösteremezdi. Çünkü sokakta alameleinnas insan olan bir erkek, kendine mütaallik bir kadını böyle evsaf-ı kabiha ile değil, hiç bir suretle tekdir ve müaheze edemez. Halbuki kadının hiç bilmediği bir kadın olduğunu anlayınca hayret ve hiddetden ne yapacağımı şaşırdım. Ve orada o biçareye tesadüfünden dolayı hicabımdan terler döktüm. Çünkü kadın, o anda (Erkek) ism-i cinsini taşıyanları umumen ve bihakkin tel'in edebilirdi , ve etmiştir .

Şu halde şundan bundan muharriri ile tehd-i fikir ve beyan ederek ka-
lemimizi bu edebsiz mahlukatın, bu füzuli muhtesiplerin teşhirine hasrederim.
Binaanaleyh kadınlarımıza akıl ve naklin tecviz ve rayegân kıldığı hukuk-u si-
yasiye ve ictimaiyelerinden evvel, rical, akıl ve naklin takbih ettiği akval ve
ef'alde bulunamamak, insan olmak, için herşeyden evvel erkek evladımızı ter-
biye edelim. Ta ki batn-i müstakbelde terbiye-i ictimaiye ve medeniyeyi haiz
birer peder - i aile olmaya ve nisvan hakkında nasıl davranmak, onları nasıl
i'zaz ve tekrim etmek lazım geldiğini idrake muktedir olsunlar. İşte ondan
sonra benat-i memleket mazhar-ı fevz ve selamet olur.

Mülahazamızı itmandan evvel, Ahmet Rasim beyin (Bizde hünsaiyet) maka-
lesine de biz göz gezdirdik. Evet ! tağyir-i nev'iyet işvesiyle ilan-ı hüviyet
edenlere Ahmet Rasimin layık gördüğü (Hunsaiyet) den daha layık bir tabir var-
dır, ki o da (Muhannes) lafzıdır. Ve mana ve maddeten istikakları da birdir.

Kamus mütercimi Asım diyor, ki : " Muhannes, müennes vezninde maruf-
dur, ki zenhaslet olan namert yadigârlara denir, ki istilah-i zürefada (müzekker
demai) tabir olunur. Bir nesneyi ekip iki büküm eylemek manasına olan (Tahnis
den me'huздur. Bunda iş-i fail unvanıyla lügattir. Nefsini (Tahnis) eylediği
için, ve ism-i mef'ul unvanı ile caizdir.----- belini bükürdüğü için ,
diyar-ı mağrip istilahında onlara (Muzahhar) derler zay-ı ma'ceme ve ha-i mü-
şeddede ile. ve asıl Türk lisanında (^{kekez} Eğiniz) tabir ederler. (gerez) vezninde.

İşte bu galat-ı hikmat , yani ünsa tabiat beyler veya efendiler suretde
ketm-i nev'iyet ve hakikatde ifşay-ı mahiyet ederek kadın imzaları ile bir
takım mektuplar yağdırmaktadırlar.

Bunlardan biz de almaktayız. Nasılsa bize o kadar başı açık şütumlarda
bulunmuyorlar. Serzenişkârane olmakla beraber bir dereceye kadar zarifane si-
temler. Maamafih her ne etseler madem, ki kisve-i rüculiyetden taarri ile (Çar-
şaf) tutunmak kabilinden adlarını değiştirmektedirler, indimizde (Muhannes)
den başka bir şey değildirler.

Ebuzziya

Fransa'da İğdonu'nun yüzüncü senesi

Türkgemizde (Dom) dediğimiz esvaba Araplar (Serval) Farslılar (Şalvar) ve eski Türkler (Çakşır), yahut (Hehşur) derlerdi. Eski Türkgede (Don) libas manasınadır. Sonradan malum olduğu üzere dizlerden yukarı giyilen ve belde nihayet bulan sub-u mahude alem olmuştur. Bu mana itibariyle Fers kısmının levnini beyanda (Dom) tabiri manay-ı mecazidir.

Garibdir, ki Avrupalılarca 1801 tarihine kadar (Don) malum değilmiş. Bunu Türkler de görerek kabul etmişlerdir.

S

Galiba (Seyit Mehmet bey) ki muahharen 1239 da Sadrazam olan Galip Paşadır. Selim- i Salis zamanında Amedi-i Divan-ı Hümayun memuriyeti uhdesinde olduğu halde Mısır meselesinden dolayı 1216 sene-i Hicriyesine müsadif 1801 de (Mükaleme) de bulunmak üzere murahhas sıfatıyla Parise izam olunmuştu.

Napolyon Ponapart o tarihte Birinci Konsol olduğundan , Mısır meselesi onunla halledilerek Fransız askerinin Mısırlı tahliyesi taht-ı karara alınacak idi.

Galip bey Parisde ^{Uzun müddet} bir müddet ikamet etmiş ve bir aralık Londraya da izam olunduğu halde nasılsa unutulup kalmıştır, ki bu nişyan bize bir büyük yadigar bırakmasına sebep olmuştur. Çünkü Müşarüileyh bu müddet zarfında İngiliz lisanını mükemmel surette tahsil ettiğinden İngilizceden mühim bir coğrafya kitabı tercüme eylemiş ve atlaslarını tersim ile tabettirmiştir ki Üsküdar'daki matbaa-i Selimiyyede basılmış olan bu kitap cesametinde hala memleketimizde bir kitap tabedilmemiştir.

Müşarüileyh beş altı sene sonra bir daha Parise izam olunmuştu. İlk azimatinde yazdığı (Paris seyahatnamesi) namındaki risalesinde der ki : "Avrupalılar medeniyeti kimseye vermezler. Ve Şark ahalisini ve be tahsis Müslümanları medeni-i tam addetmezler. Halbuki bunlar medeniyetin arayış-ı zahirisine itina edip henüz emr-i taharet ve vasıta-i nezafet nedir onu

bilmezler. İşte bu cümledendir, ki hemüz iç libasımız olan (Serule) lerden haberleri yoktur. Nisvandam bazı cameşuyan iktisa ettiğimiz iç donlarını görüp hayretde kalmışlar ve mensup oldukları ekabir hanelerine götürüp seyret-dirmişler, ba husus uğkur başlarındaki nakışların rikkat ve zerafetine hayran olmuşlar ve bunların örneklerini almışlar. Bazı cünbüş-ü şebanede mülaki ve müsahip olduğumuz rical ve nisvan, don ve uğkur ve iç gömleği ve zubun kabinden çamaşırlarımızı görmeğe izhar-ı haşş ederlerdi. Eğer her talep edene birer don veya uğkur ihda etmiş olsaydık pek az zaman zarfında donsuzlukda onlarla hempaye olur kalırdık."

Şu ifadeye nazaran Fransızlara içdonu ne olduğunu bildiren ve onlara ondokuzuncu asrın bidayetinde don giydiren yine Türkler olmuştur.

Dünya hali ne kadar acayiptir ! Sen bir kavme don giydirirsin. O kavimde sana teşekküratını muttasıl külah giydirek ifa eder.

Bu münasebetle bir vakitler Fransızların uryan gezdiklerini itirafen bir Fransız sair Hezelperdazının :

Romalular bizi bulmuş çıplak
Giymişiz sonra libas ve kalpak
Ne olur şimdi soyunsak faraza
fazla kalır idi yorganla yatak

kıt'ası ile zamanındaki (moda) perestâşkarlarının kiyafetlerine olan tariz-i zarifanesini tahattur eyledik.

Hakikaten bugün moda gazetelerini ve onlardaki musavveratın tatbi-kinê - her iki manası ile - teşmirsak eden nisvan-ı ecnebiye ve ehliyenin kiyafetlerini görüp de nefrinhan olmayacak bir fert musavver değildir. Meğer ki , haysiyet-i nisvaniyesini pamal eden zenan ile hem hal-i sefahat bulunar namerdan ola.

Demek,ki Fransızların donlanması, Galip Sait beyin Parise def'a-i ulvay-i azimetinden 11 sene sonra vaki olmuştur. Yahut umurun kabul ve iksa etmesi 1812 senesine müsadif bulunmuştur.

Vakia inkilab-ı Kebirin en dehşetnak devrini temsil eden pespayegane Fransızlar makam-ı tehekkümde (San kilot - donsuzlar) namını vermişlerdi.

İmparatorluk devrinde ise nisvan güruhu manay-ı hakikisiyle donsuz bulunuyordu. Giydikleri (Bebe) ler Yunan-ı kadim ve Roma kadınlarının büründükleri sitareleri bir tarz-ı garibde -Tabir mazur tutulsun- celb-i şehvet edecek bir sekl-i nazar firibde taklitden ibaretti. Bunu Birinci Napolyon'un zevce-i evvelisi (Jozefin) icad etmiş, meşhur madam (Rokamiye) ifrata vardi-
mış, hasılı saray nisvanından, zenan-ı ekabirden, ahad-ı nasa kadar umumen kadınlar azay-ı bedenlerinin eskal-i tabiiyye ve meşhiyesi tecessüm edecek surette dar şeyler giymeği ve ayaklarına (Sandal) dedikleri kadim ayakkaplarına mümasıl papuğlar giyetek çoraplarını topuklardan diz kapaklarına kadar rengarenk (Kordela) larla sarmağı ve esmay-ı reftarda da - şimdi görüldüğü üzere- sol elleriyle eteklerinin bir tarafını kaldırıp baldırlarını göstermeği tetemat-ı zarafetden addetmişlerdi.

Bu hal Jozefinin sukutuna, yani tatlikine kadar devam etmişti. Ondan sonra yavaş yavaş fikr-i afifane avdet ederek namuskarane elbise iktisasına başladılar.

Bir kavle göre her otuz senede bir, libaslar teceddüt eder. Yani modalarda devr-i teceddüt 30 senede bir gelir. Ve ondan evvelki sekil ve kiyafet tadilen avdet eder.

Üç seneden beri meşhudumuz olan moda ise bu kaziyenin hilafıdır. Çünkü üç defa otuz sene mukaddemki moda, fakat zamanındaki tarzından daha çirkin daha rezilane bir sekilde avdet eylemiştir.

Ebuzziya

A'yan-ı Kirandan Sadr-ı sabık Hüseyin Hilmi Paşa hazretlerinden
varit olmuştur :

Ebuzziya Tevfik Beyefendi Hazretlerine

Nam-ı aziziye muntazaman irsal buyurmakta oldukları Mecmua-i Ebuzziya'nın 10 Recep sene 329 tarihli nüshasını bu kerre Avrupadan avdetimde mutaâlaa ettim. Bu nüshaya "Karadağ ve Malisörler" unvaniyle imzay-ı alilerini havâ olarak derc edilen makalenin zire naklettiğim iki fıkrası vakıa gayr-i mutabî daha doğrusu asıl ve esasdan külliyyen ve kat'iiyyen aridir. Altı ay evvel beni Jurnalıdan tercüme suretiyle matbuat-ı yevmiyenin bazılarında dahi görülmüş olan bu ekzubenin illet-i ihtiraiyle şu aralık semah-ı dikkat ve hamiiyet-i aliyyelerine kadar sebeb-i isal ve ismal da taharri ve tetkik buyurulur ümidindeyim.

Birinci fıkra : " meselenin ruhu nerede ? Acaba bizim müdiran-ı umurumuz buna vakıf mıdır ? biz zannetmeyiz, çünkü geçen sene Prens Nikola'nın kiralılığını tebrik için Çitineye gitmiş olan Hüseyin Hilmi Paşa Nikola'nın beslediği amalın mukaddematına an cehil iştirak etmiş yani Karadağ Veliahdine tevcih ve ilan olunan Kosova Prenslüğünü tebriken badenuş olmuştur."

İkinci fıkra : "Evet ! geçen sene Hüseyin Hilmi Paşa kiralın maide-i resmiyesinde bulunduğu sırada Veliaht Kosova'daki (Rogva) Manastırına izafetle Prens ilan olunmuş idi. Hanya Rusya ve Avusturya İmparatorlarının unvanlarındaki Kudus-u Şerif ve Kıbrıs hükümdarlıkları gibi, vakıa bu unvanlar gah maziye ait ef'alın ve gah hristiyanlığa mutaallik amalın birer suret-i maneviyesini temsil eder. Fakat bugün Roğova prensliği istikbale şamil bir emelin tercemesinden başka bir şey midir ?"

Taninin 14 Rebiulevvel sını 329 tarihli nüshasında muharrer cevabımda dahi beyan edilmiş olduğu üzere ben kiralılığın ilanından evvel Çitineye gitmiş ve ol vakit Prens unvanını haiz olan Nikola hazretlerine altıncı sene-i devriyesinin hululü münasebetiyle Zat-ı Şevketmeab Cenab-ı Padışahının tebrikat-ı hümayunlarını tebliğ ederek avdet eylemiş idim.

Saniyen üç geceden ibaret olan müddet-i ikametimde biri hususi, di-

geri resmi olarak iki defa Çitine sarayında taama davet olundum. Sefirimiz ile erkan-ı Sefaret ve Bahriye Miralaylarından Ramiz ve Erkan-ı Harbiye-i berriyeden Ömer Lütü beyler de davetli idiler. Prens esnayı taamda afiyet-i cenab-ı mülukaneye badenü olduğuundan, mahlesleri de Prens ile zevcesinin sihhatleri için bilmukabele temenniyatda bulundum. Veliaht Prens (Danilo) nun gerefine idare-i ekdahı hiç bir kimse teklif ve kendisini Kosova Prenslığı ile telkip etmemiştir. Müddet-i ikametimizin son gecesi, Veliahtın sarayında tertip olunan müsamere ile geçmişti. Orada dahi böyle bir hal ve teklif vuku bulmadı. Binaanaleyh Karadağ Veliahtının - matbuat-ı yevmiyedeki tercemelere nazaran - Rasçı Voyvodallığını - Zat-ı Alilerinin tahririne göre - Kosova veya Roguva prensliğini tebriken badenü olduğuna mutaallik sözler an kast veya an cehil ihtira ve hikaye edilmiş eracifdendir .(1)

Salisen Veliaht Prens Danilo ne Rasçı Voyvodallığı ne de Kosova Prensliği unvanını haizdir. Yalnız Veliahtdır. 2) Prens Mirkoya (Grakofca Vezeta) Voyvodallığı ve üçüncü oğlu Prens Piyere "Zahum" - Hersek kıtasının eski adı- Voyvodallığı unvanlarını pek eski zamanlarda vermiştir. Rasçı - Sırp lisanında Rascha- Voyvodası Prens Mirko'nun oğlu Prens Pavledir. Bu unvanda Prens Pavle-ye mahleslerinin çitinede bulunduğu veya kırallığın ilan olunduğu sırada değil , Çitineye azimitimde üç dört sene evvel verilmiştir.

Beyefendi !

Memurin-i Osmaniye , efradından bulundukları millet ve memleketin tarihine/ coğrafyasına ve komşularımızın ahval ve amaline vakıfdırlar. Zan buyrudukları derecede gafil değildirler.(3)

Matbuat kanunun 21. maddesiyle bahş olunan hakka istinaden işbu cevabının ilk çıkacak nüshaya dercini rica ederim efendim.(4)

10 Agustos 327

Ayandan Sadr-ı sabık

Hüseyin Hilmi

(1) Belki dedikleri gibidir. Fakat biz rivayetin nakiliyiz. Günahlı ihtira edenlerin boynuna.

(2) Hayır ! Daniloya Kosova Voyvodu unvanı da verilmiştir. Bunda musir ve sabitiz.

(3) Bu husus şayan-ı bahis ve nazardır. Hem de ziyadesiyle.

(4) Hilmi Paşa hazretlerinin tashihat-ı vakialarını matbuat kanununun kendilerine vermiş olduğu bir hakdan dolayı değil, hukuk-u kadimeye binaan ve mücerred tayin-i hakikat maksadiyle derceyledik, eğer kanunun, beyan ettikleri yirmi birinci maddesine ittiba mecburiyetinde bulunmuş olsa idik, o halde yine o maddenin şü : "..... aleyhindeki makalenin iki mislini tecavüz etmemek şartiyle yazılacak cevabı derce mecburdur." fıkrasına istinaden lüzumundan ziyade uzun / yani cevabı istilzam eden fıkranın üç misline müsavi olmasına mebni nisab-ı kanunisine irca buyurmaları ricasiyle iade ve binaanaleyh şu haliyle dercinden imtina eylerdik.

MÜZ'İÇ SICAKLAR

Haziran-ı efrencinin 13 üncü ile 14 düne müsadüf geçen Perşembe ve Cuma günlerinde hissolunan hararet , (32) seneden beri beldemizde emsali hissolunmamış derecelerde fevkalade idi.

Me'luf olmadığı halâti havarıkden addetmek havas-ı beşerdendir. Bu cihetle yazları itidal havası ile meşhur olan şehrimizin sekenesi, bu iki günde his ettiği hararet-i şedide ve müziceden pek ziyade ürkmüştür. Çünkü hararet pek kesif ve adeta bunaltacak mertebede teneffüse mani idi.

Soğukdan tahaffuz kabildir. Fakat alışmayanlar için hararete mukavemet gayetle müşküldür. Çünkü mukavemet için hiç bir çare yoktur. Soğun hanger-i sertizini muhkem libas bi te'sir bırakabilir. Sıcaklığın nüfuzuna ise hiç bir mani mutasavver değildir. Ona karşı burudet-i masnuaya da imkân yoktur. Çünkü hararet, buzları da eritecek bir kuvveti haizdir. Bilad-ı harede kalın duvarlı müstahkem haneler, serdaplara şiddet-i germeye karşı tevessül edilen çarelerden dir. Fakat onun da bir derecesi vardır. Anı tecavüz edince helâk muhakkaktır.

Bazı senelerde Viyana'da şiddetle hükmünü gösteren hararet yüzünden ihtilal-i şuura giriftar olanlar, sokaklarda âni surette düşüp ölenler görülmüştür. Çünkü doğrudan doğruya hedef-i huyutu olan eşya ve insana güneşden gelen hararet yıldırım gibi tesir eder.

Cuma günü kablezzühür sekizle dokuz arasında hissolunan hararet pek şedit idi. Kapalı bir yerden dışarı çıkanlar, aynıyle kapısı açılmış bir fırın dah harice intişar eden hararet-i şedideye müşabih bir sıcaklığın piş-i istilasında bulunuyor ve bu düşman-ı bi amanın duhulüne mani olmak için derhal kapıyı örtmeğe mecbur oluyorlardı. Hava müstağrak-ı sükûn idi. Bu da şiddet-i harariti müz'ic ve adeta cihaz-ı teneffüsiyenin vazifesini tas'ip edecek bir halet veriyordu. sıcaklığın eşetd-i derecatı halinde dahi rüzgâr tahfif-i kuvvetine medar olur. Aksi halde ise şiddeti daha mahuf bir dereceyi bulur. Afrika badiyelerindeki hararetin müz'ic ve taketfersa oluşu rûkûd-u havadan münbaisdir.

Öğleden sonra santiğrad haric binada gölgede 40 ve hane derununda tabakat-ı binaya göre 34 den 36 ya kadar tahallûf etmekte idi ki, 1879 dan beri bu kadar sıcak bir gün görülmemiştir.

Beldemizin tabiat-ı iklimiyesinde epeyce tahavvulat mahsus olduğu gayri mümkirdir. Mesela şedaid-i şitaiyye bundan otuz kırk sene evvelki kışlara nidsbetle haylice tahaffüf etmiştir. Senenin kışm-ı azamında vezan olan riyah-ı Cenubiyenin bunda dahl-i küllisi olduğu muhakkaktır.

Bizde mükemmel bir rasathane olmadığı cihetle riyah-ı muhtelifenin eyyam-ı hüububu hakkında bir fikr-i sahih edinmek maatteessüf kabil değildir. Bu cihetle kışlarımızla yazlarımızdaki tahavvulat-ı mahsusenin esbab-ı hakikiyesi üzerine doğru bir şey söyleyemeyiz.

Vakia müstesna hallere bunlar esas-ı istidlal olamaz. Gegen haftaki sıcağın bu ölçü ile tayini fikrinde değiliz. Fakat tabiat-ı iklimiyemizde görülen tahavvulatın ne gibi tesirat neticesi olduğunu olsun öğrenebiliriz. Bu da senenin ne kadar günlerinde lodus, ne kadar günlerinde poyraz esdiği, ve hangisinin hangisine galebe eylediği ve bir asır mukaddem bu iki rüzğarın eyyam-ı hüubublarınca olan ihtilaf mukayyet ve mazbut bulunmaya menuttur.

Asâr-ı maziyyeye tahvil -i nazar eyledikçe vakayi ve hadisatın bir takım rib u güman bulutları içinde setr-i hakikat ederek masal şeklini aldığı görülür;

Bize nakli tevarihin gelir/^{güya}yalan şimdi.

Maamafih tarih, bize hararetiyle meşhur bazı seneler haber vermektedir, ki bunları aynen naklediyoruz :

870 Miladi senesinde Almanyanın () beldesinde sıcak birdenbire o rütbe kesb-i iştihat etmiştir, ki orakçılar birgünde kâmilten düşüp ölmüştür.

993 ve 94 seneleri Almanyada o kadar şiddetli sıcaklarla güzar olmuştur, ki tek mil güller kurumuş ve derunundaki balıklar susuzluktan helâk olduğundan bir salgın hastalık vukua gelmiştir.

1130,

1232,

1276,

1303 seneleri pek şiddetli sıcaklarla meşhurdur. Hususa 1303 ve 4 de şiddet-i hararet bir mah kadar devam ettiğinden (Rin) ve (Tuna) nehirleri

kurumuştur.

1333 de Memalik-i Şimaliyede o rütbe sıcaklar devam etmiştir, ki bağ-
lar kâmilen kurumuş ve ormanlardaki vuhuş ekseriyet üzere telef olmuştur.

1473, 1475 senelerinde Avrupa kıt'asının ekser bilad-i Şimaliyesinde
güya arz tutuşmuş gibi bir şiddet-i hararet hükümferma olmuş ve Macaristan
 taraflarında bu şiddet daha ziyade mahsus bulunmuştur. Hatta Tuna, kuruduğundan
 Budin'den Peşteye kayıklara bedel arabalarla geçilmiştir.

1556 da İngilterede yaz o kadar sıcak ve sürekli olmuştur, ki şiddet-i
biyusetden nehirler kurumuş ve İskoçyanın menabiden fişkırان suları güya sün-
gere dökülüymüş gibi sukut ettiği yerde kaybolurmuş.

1652 de İskoçyada görülen hararet emsali sebk etmemiş bir dereceyi bul-
muş ve mahsulat kâmilen yanmış olduğundan o senenin şitası bir büyük kahete
maruz kalmıştır.

1701 onsekizinci asrın mebdei olan bu senenin yazı da pek şedit hara-
retle güzeran olmuştur. Hatta her harikayı halka bir ayet-i tüddir gibi göster-
mekle istifadelerini temin eden Papas takımı , bunun alaim-i kiyametden oldu-
ğunu ilan etmekle, bir çok sebükmeğzanın kefareti zünup marezinde gasb-i
emval ve nukuduna muvaffak olmuşlardır.

1718 de Umum Avrupa kıt'asında hava bir hararet-i kesife hasil etmiş-
dir, ki insan ve hayvan nefes almakta azim ızdıraba uğramıştır. 9 Ay yağmur
yağmamış, çaylarla büyük nehirler umumen kurumuş, Fransanın ekser biladında
55 dereceye ve Parisde 57 dereceye kadar hararet hasil olmuştur.

Bunun ertesi sene Memalik-i Şimaliyede dahi pek şedit ve medit sıcak-
lar görülmüştür. 1132 sene-i hicriyesine müsadif olan bu sene İstanbulu dahi
o zamana kadar emsali görülmemiş bir hararet istila eylemiş ve Sultan Ahmet
Salis birinci defa olmak üzere o sene Boğaziği'ne nakleylemiştir. İstanbul
halkı sıcakdan adeta bunaldığından garşılar kapanmış ve ekmekçilere zorla ha-
mur işlettirilmiştir.

1723, 1745, 1748 ve 1754 seneleri Avrupada pek şedit sıcaklar devam
etmiş, aylarca yağmur düşmemiştir.

1760 ve 63 e kadar olan seneleri Fransa Rasathanesi, hararet-i fevkal-

adede emsali nadir senelerden olmak üzere kaydetmiştir. Yine bu Rasathanenin tahavvülat-ı havaiyye sicilatında 1774 den 1788 ze kadar olan seneleri hep sıcak senelerden mağut ve mukayyet BULMUŞTUR! bulunmuştur.

1811 sene-i Miladiyesi dahi gayet sıcak ve kurak gitmekte ve gittikçe şiddetini artırmakta iken bir necm-i kiysudarin zuhuru birden bire inkilab-ı havayı mucip olmakla yağmurlar yağmağa başlamıştır.

1879 anifülbeyan 1811 senesindeki kuyruklu yıldızın zuhurundan 79 senesine kadar Avrupada 68 sene zarfında şayan-ı kayıt ve zabıt şedit sıcaklar görölmemişti. Halbu,ki 1879 de Avrupanın şimal-i Şarki semtlerinde ve huğusa Avusturyanın (Tuna) nehri cihetlerindeki beldelerinde o rütbe sıcaklar olmuş idi,ki Viyana sokaklarında pek çok adam bayılıp düşmüş ve pek çok adam tecennün etmişti.

O sene İstanbulda dahi dört beş gün müz'ig bir hararet devam eylemiş ve santigrat gündüzleri 30 dan aşağı düşmemiş idi. O seneden bu seneye kadar 33 sene zarfında ise bu haftaki sıcak kadar hararet maçsus olmamıştır.

Bu sene sıcaklar gelmeyecek diye Nisanda ve Mayıs ibtidalarında şikâyet eden İstanbul halkı bu iki gün müstevli olan harareti bir aylık sicağa bedel tutsalar revadır.

Ebuzziya

MAHMUT CELALEDDİN PAŞANIN (Mir'at-ı Hakikatı)

Tarih, her kavimde olduğu gibi bizde de enva-ı edebiyatdan madut bulunmuştur. Kudemadan Kara Çelebi zadenin, Okçu zadenin ve Müteahhirinden mütercim Asım'ın tarihleri havi oldukları vakayi itibariyle değil, ancak naklettikleri vakayii tasvirdeki tavr-ı mahsusları haysiyetiyle meşhur olmuşlardır.

İranilerde de hal böyle idi. Vassafın, Hoca cihanın, Ravzetüssefa'nın kıymetleri hep edebiyat nokta-i nazarından takdir edilmiştir.

Arabın asar-ı tarihiyesini bilemem. Fakat o lisana hakkiyle vakıf olanlar tarihte Arabın Herodotu ve (Siyer-i namıdaran) da Plotarhı taklit eylediklerini, (realist) olduklarını söylüyorlar. Hatta İzzettin bin Esir'in Kamilini hakkiyle Kamil addediyorlar. Vakia - Mukaddeme-i mütercimine nazaran - Arapda tarihin, san'at değil, fen halini bulmuş olduğu İbni Hal-dun'dan istinbat olunmaktadır.

Bugün Avrupada tarih hakkındaki nazariyeler temami temamlına değişmiştir. Müverrihler artık letafet-i fikir ve beyandan ziyade vesaik cem'i-ne itina ve yazdıklarını ikame-i suhut ve hüccecle tevsik etmektedirler.

Bunu en evvel onsekizinci asrın evliyay-ı niamından madut olan (Jan Jak Rosu) meydana koydu. Onu bu tarika sevk eden Volter'in (ikinci Katerina için yazdığı tarih olmuştur. Hatta Rosu bunun üzerine (Dideru) ya yazdığı mektupda (..... Müsyö Voltere, gördüğünüz vakit söyleyiniz : şöhetlerine şöhet diğer ifaze edilenler yalnız kötülerdir. İyiler unutulmuş ve masha- rayaya alınmıştır. İşte tarih dahi felsefe gibi nev-i beşere iftira ve bu su- retle ittıla-ı ahlafa bir beladır, diyor.

Emil'inde ise : "Tarihde tasvir olunan vukuatın dahi suret-i vuku- ları vecihle sahihen tersim olunmadıkları dergerdir. Onlar müverrihin kafa- sında tağyir -i şekil ederler. Müverrihin menafiine göre, hatta keyfine, garazına göre bir kalıba ifrağ olunurlar. Ve onun efkar-ı fasidesinin ren- gine boyanırlar. Bir vakia nasıl vukubulmuş ise öylece görmek için okuyan kimseyi sahihen mahall-i vakiaya kim götürebilir !

" Cehalet, yahut tarafdarlık, veya garazkarlık hepsini bozar. Bir katre-i tarihiyeyi tağyir etmeksizin yalnız ana müteallik ahval ve keyfiyatı itnab ve icaz etmekle ne mütehalif suretlere koymak mümkündür! Bir maddeyi n mütenevvi nokta-i nazarlara koyun, yine o madde olduğu güğ görülebilir. Hal- buki nazar edenin gözünden başka tağayyür eden bir şey yoktur. Bir vakia-i sahiheyi vukuunun hilafında göstererek bana söylemek şan-ı hakikat için ka- fi midir ?

".... Vakia müverrih bir vak'a için bana bir sebep gösterir. Lakin anı yalandan düzer. Tetkikat-ı tarihiye denilerek, bu kadar gürültü edilen şeyde zan ve tahmin san'atıdır, ki bir çok yalanların arasından en ziyade sihhate müşabih olanı seçmekden ibaretdir.

" Siz hiç (Kloopatr) yahut (Kasandır) ya bu neviden sair kitapları okumadınız mı ? Müellif bir vak'a-i malumeyi intihap eder, sonra onu kendi maksadına uydurarak ve asla vücudu olmayan eşhas ve tahayyüli evsaf ile , velhasıl kendi ihtirai olan tafsilat ile zinetlendirerek, okunduğu vakit hoşa gitmek için yalan üstüne yalan yığar. Ben bu masallar ile sizin tarih- lerinizin mabeyninde çok fark görmem. Şu kadar var, ki masalcı, hayaline kendini daha ziyade kaptırır. Ve müverrih sairin hayaline mahkum olur. İste- nirse ben buna şunu da ilave ederim, ki birinci, yani masalcı iyi kötü adaba dair bir şey murad eder, diğeri ise onu hiç kaydetmez..."

Biraz da bu bahs-ı mühim hakkında Sadrazam Sait Paşa hazretlerini dinleyelim . Müşarüileyh, Mesrutiyetin ilanından 117 gün mukaddem, yani 324 sene-i Rumiyesi martının 15 i tarihi ile ol vakit Sadrazam bulunan Feri Paşa hazretlerine yazdığı bir tezkerede bilmünasebe tarihin, indelmuasirin suret-i talakkisini bakınız ne güzel, ne muciz bir lisan ile tarif etmişler dir ;

".... Tarifden müstağni olduğu üzere negriyat-ı fırsatkaranedan müteessir veya mutazarrır olanlar, evvel be evvel negriyatın hal ve istik- baline ait tesirati teemmül ederler. Müstakbel, ki tarihe raci' olan kısım demektir, ondan eminim, zira asr-ı hazırda zabt-ı tevarih usulü evaile mukayyes olmayıp, her ilim ve fen gibi, o dahi tevessu etmiştir. Ez cümle

mütemeddim milletler nukulun müverrih kavline ibtinası kaide-i kadimesini tasvip etmeyip, her nakil ve rivayetin bir vesika-i sahiheye müstenidiyetini iltizam ediyorlar. Saniyen bir devletin tarihi vukuat-ı dahiliyesine hasrolunmayıp vakayi-i umumiye-i ~~Devlet~~ düveliyenin tesiratl gösterilmek için sair devletlerin ef'ali dahi bi tarafane tetkik olunur. İstirak-i tarih usulü kabul ve menafii halka talim olunmasının eseridir, ki mesela mes'ele-i Şarkiyede mevzu-ı garaz yalnız Devlet-i Aliyye olduğu halde o meselenin nazariyeleri bugünkü gün Avrupada derece-i saniye mektepleri şakirdanına bile talim oluyor...."

Asr-ı ahirin nihayetlerine karip vefak eden feylesof (İpolit ten) der ki : " Zamanımızda tarihe hasr-ı mesai hususu azim bir tahavvüle mahkum oldu. Bu zamanda vaktiyle olduğu gibi istitaat-ı kalemiyesine mağrur veya müstenit olan her şahıs müverrih olamıyor.

Tarih, artık san'at, yani san'at-ı edebiyeden madut değildir. Tarih bugün bir fendir, Öyle bir fendir ki onun derslerini tettebbuat-ı amika, ~~istikraat~~ istikraat - ı cıddiye, tetkikat-ı dakika teşkil eder. Bugün vesikasız tarih, senetsiz iddiay-ı hukuk kabûlindendir. Bir mahkeme senedini ibraz edemeyen bir dayının iddiasına ehemmiyet verebilse de mahkeme-i cemiyet-i beşer vesikasız rivayat-ı tarihiyeyi kat'ıa nazar-ı itibare almaz. Onda roman kadar da meziyyet görmez...."

İşte tarihin nasıl olması, nasıl yazılması, müverrihin ne gibi evsaf ve meziyyet sahibi bulunması lazım geldiğini şu üç zat pek güzel tayin etmiştir. Biz bunları nakle vesat ~~etmek~~ den başka bir şey yapmayacağız.

Şimdi Mahmut Celaleddin Paşanın (Mir'at-ı Hakikat) tesmiye ettiği tarihe bakalım. Daha unvan-ı esere talik-i nazar edilir edilmez, karşımıza bin yıldan beri me'luf olduğumuz tamtirakiyatdan bir terkib-i mutantan çıkıyor.

Halbuki hiç bir müverrih (Ben yalan yazıyorum) demez. Her müverrih (Hakikatı yazdım) der. Kitabın ismi (Mir'at-ı Hakikat) olmakla andaki suver-i mun'akisenin dahi suver-i hakikiye-i eşhas ve vakayi olduğunu ve yahut o

gehreleri istediği surette gazeler, pudralar ile şekl-i aslisinden çıkaramadığını bize unvan-ı kitabetimi temin edecek ? müverrihin haysiyet-i zatiyesi iffeti, namusu, şöhret-i hasenesi mi tekeffül eyleyecek. Zamanımızda şahsa yani müessire değil, eser-i mevsuk ve müdellele itibar olunmaktadır.

Bugün tarih, " gayr-i şahsiyet" nazariyesine tabidir. Binaanaleyh hakayikden, vesayikden başka hiç bir semere vermez. Sen bir adamı istediğin kadar medih, kudretin yetdiği mertebede zem et. O adam ne ise yine odur. Senin medih ve zemmin onun mahiyetini tebdil edemez.

Hasılı zamanımızda müverrihlik bir nevi fotoğrafçılıktır. Bir fotoğraf (Objektif) ne maruz olan muhiti ihtivaatıyla levha-i zücade nakil ve tesbit etmek usulüne nasıl itina ederse bir müverrih de vakayii, hadisatı, ef'ali, ahvali, eşhası, ekvali, rivayatı, hikayatı, manzuratı, menkulatı ona hiç bir şey ilave ve ondan hiç bir şey tay etmeyerek, (Rotuş) gibi sınai güzelliğe hizmet eden tashih tarikine gitmeyerek, hatta müteessir, münkedir, mütrhassis mütelezziz, münfail olmaksızın fakat kendini bir cism-i camit menzilesinde tutarak yazmalıdır. İşte (Terk-i şahsiyet) usulü budur.

Böyle olmazsa kitabın ismini (Mir'at-ı Hakikat) değil ona ne korsan koy yazacağın ilk satır seni tekzip eder.

Mahmut Celaleddin Paşa, Bab-ı Alinin yetiştirmiş olduğu yazı makinalarından biri idi. Onlarca ecl-i maharet mektupçu, müstegar bey ve efendilerle Reis veya Nazır Paşaların bazı tabirat ve istilahat - ı resmîyede ibraz ettikleri zarafet, i müşsiyaneyi taklit ile yeri gekince hemen istimal etmek, ve olduğunayı, bulduğunuya rabtile (Zincirleme) denilen uslub-u mahut ve mügevve veşde marifet göstermek, bir de kendilerine telkin ve takrir edilen bir maddeyi zihninde topladıktan sonra sür'at-ı mümkün ile tahrir ve takdim eylemek.

Bu zatın nihayet bir Rüstiye mezunu olduğunu haber vermek kifayeth eder. Bu kusur ise ona ait değildir zamanınadır. Çünkü onun yetiştiği zamanda memleketde , biri (Beyazıt Rüstiyesi) diğeri (Valide mektebi) üçüncüsü de (Mekteb-i İrfan) namındaki mekteplerden başka derece-i saniyede mekatip yoktu

Kendisinin hangi mektepten çıktığını bilemeyiz. Her halde yekdiglerinin gayri olmayan su üç mektepten birinde tahsil etmiştir.

Bu zatın irfan ve zekaveti ve Bab-ı Alinin kitabet-i resmiyesindeki kudret ve mahabeti ne kadar balater olursa olsun hiç bir vakit bir müverrih için lazım olan evsafa muadil tutulamaz. Hatta bugün bir tettebbu'u istikraide bulunacak kadar ecnebi bir lisana, mesela İngilizce veya Fransızcaya vakıf olmayan bir adam - lisanında her ne mertebe-i kemali haiz olursa olsun - tarih değil, (roman) bile yazamaz. Zira roman dahi zamanımızda bir takım havas ve kaideye tabi olmakta tarihi bile geride bırakmıştır. Tarih vesaike ibtina ettiği halde romanlarda mevzuuna göre bahsettiği şahsın havas-ı ruhiyesini ve mensup olduğu hırfet ve san'atı, o hırfet ve san'atda bulmuş bir sahib-i rusuh kadar tetkik ve tarife müftekir tutuluyor. Hasılı "bittecrübe sabit olmayan şeyler insanların daire-i vukuflarından haricidir." nazariyesi (realizim) denilen meslek-iş hakikiyunun şart-ı aslisidir, ki bugün romancılık da bu mesleğe istinat ediyor.

Demek isteriz, ki (Mir'at-ı Hakikat) kabilinden olan müellifat, tarihten madut olamaz. O, şarka mahsus şeylerdendir, ki ben onu tevsim edecek isim bulmakta izhar-ı aczederim.

Mahmut Celaleddin Paşa Mir'at-ı Hakikatın yedinci faslına su vechile ibtida etmiştir :

Suavi vak'ası ve Mehmet Rüşti Paşanın def'a-i
rabia-i sadareti ve vakayi-i saire

"Rusya muharebesinin (Yani harbini demek istiyor) mebd-i zuhuru vakayiini yazdığımız sırada mücmelen beyan eylediğimiz vecihle Abdülhamit Han hazretleri esmay-ı cüluslarında Hakan-ı sabık Sultan Murat taraftarları ve bir müddetden beri "Yeni Osmanlılar" namını alan gürhün mukteda ve serâdarları olan bazı haliülizar fesedeyi müstahak olmadıkları taltifat ile taht-ı nazarda tutup da öte tarafa meyillerinden muhtemel olan asar-ı mefasidin vücuda gelebilmesini men etmek gibi bir tedbir-i mahsus ittihaz buyurarak evvela bunları bazı isgal-i zarifane ile (?) Saray-ı Hümayunda bulundurdular. Lakin şu yolda idareleri kabil olamadığından Kemal bey gibi Vükelay-ı asırdan sahabet görenleri birer hizmete sokuşup ötede (Ali Suavi)

denilen sefihi-i ruzigar kalmış idi, ki İngilterede müddet-i medide aram ile tezevvüg eylediği bir zenn-i şahitbazarın sermaye-i hüsn-ü bahasiyle mabeyn ricalinden bazı beylerin ve o tarık ile mabeyin feriki ve sonra mabeyin mügiri olan İngiliz Sait paşanın teveccühat-ı hava perestanelerini isticlap ve tahsil etmiş ve ağrab-ı garaip olarak mesail-i muazzama-i siyasiyede sarayca rey ve fikrine müracaat olunmak derecesinde bir mevki tutup o esnada Mekteb-i Sultani müdürlüğüne dahi sokmuş idi. Lakin herifin dimağı daima fesadda ve beynennas taayyün muradında olmakla mesela Ramazan-ı şerifte Ayasofya ve Beyazıt camilerinde kürsüye çıkıp suret-i Hakdan nice mukaddemat-ı eblehferibane serdiyle efkar-ı avamı uyandıracak sözler irad eder ve evrak - ı havadise (Elmaruz) diyerek maksadına muvafık makaleler derc eyler idi. Çünkü bu adam vaktiyle her renge boyanmış, yani kah medresede talebe silkine ve kah mektep muallimliğine dahil olup bir zaman umur-u mülkiye hidemat-ı tahririyesine dahi sokulmuş iken her birinde müstahak-ı ceza bir fiil ve amele (?) ictira etmekle medhul ve matrut olmuş ve devr-i Abdulaziz-i hanide (Yeni Osmanlılar) cemiyet-i sefihanesine girip, bir aralık onların eşiddası Avrupaya firar ettiklerinde arkalarına düşmekle Paris ve Lomdrada devlet aleyhine gazeteler çıkarmak gibi mefaside müdavemet ve nihayet İstanbula avdet edip yukarıda zikrettiğimiz hale dökülmüş ise de meram-ı aslisi def'aten evc-i alay-ı meratibe İrtika ile zimam-ı hal ve akd-ı devleti derdest etmek olduğundan bittabi Mekteb-i Sultani müdürlüğünden azline yine kendisi sebebiyet vermiş ve onun üzerine İstanbulun karışıklığından istifade ile bir arbeye çıkarmak için yol aramaya başlamış idi....."

Müverrihin aynen nakleylediğimiz suret-i ifade ve rivayeti ile, tarih ve müverrih hakkında balada izah eylediğimiz şerait arasında münasebet aramak lüzümsuzdur. Çünkü bir adam yazdığı şeyin indennas bila kayd u şart mahz-ı hakikat olarak talakki olunacağına kail ve mutmain olmadıkça böyle aklına her ne gelirse yazmamak iktiza eder. Hiç olmazsa biraz su götürür bir yerini bırakır. Fezayihine tercüman olacağı eşhasın biraz da, velev müevvel

bir şekilde olsun , fezailinden bahsetmeğe lüzum görür. Fakat müverrih bu ihtiyatlara ihtiyaç görmemiş.

Müverrihin : "Sultan Murat taraftarları ve bir müddetden beri (Yeni Osmanlılar) namını alan guruhun mukteda ve serdarları olan bazı haliülizar fesedeyi....." cümlesiyle vasfettiği zatlar, Ziya bey (Ziya Paşa merhum) ile Kemal oluyor.

(Haliülizar) tabiri : malumdur,ki yüzüz, yüzü sıyrık, rezil, risvay, hasılı perde-i ırz ve namusu çakçak etmiş hazele manalarını tazammun eder.

Şimdi Ziya ile Kemal,ki her ikisi de bu memleketde kavil ve kalemle-
rinin cezalet ve selabetiyle fikr-i siyaset ve edebi adeta icadederek mille-
tin natikiyyet-i irfaniyle müfekkeriyet ve iz'anına lazım olan hüviyeti ver-
miştir. Ve her ikisi de gıbtakeşleri indinde ırz ve namus fedasiyle istihsa-
linden gekinilmeyen cah ve ikbali pay-ı istihkar ile gekinerek her belaya
göğüs germiş erbab-ı ceht ve hamiyetdendirler. (Haliülizar) sıfatiyle tavsif
olunurlarsa acaba bu mülkde ahyar-ı ümmetden madut olmak bahtiyarlığına kim
sezavar görülür ? Bunlar haliülizar vasfiyle yade müstahak olacak olurlarsa
müverrih cenapları gibi zevat-ı aliyeyi tavsif için yeniden sıfat icadına
ihtiyaç mes eder sanırız.

Saniyen "..... bunları bazı işgal-ı zarifane ile Saray-ı Hümayunda bul-
kundurdular. Lakin şun yolda idareleri kabil olamadığından, Kemal bey gibi
vükelay-ı asırdan sahabet görenleri birer hizmete sokuşup deniyor.

Bu şughul ve(işgal-ı zarifane) acaba doğması ile ölmesi bir saat zar-
fında vaki olan (Serkıl literer) mi olacak. İhtimal budur. Bu cihetle ana da-
ir burada bazı izaha lüzum görünür. Vaktiyle Kemal'in Midilliden Mithat efendi-
ye yazdığı iki mektubu tabı ve neşrettiğim sırada (Not) suretiyle de bir neb-
ze bahseylemiştim.

1293 senesi Ramazanının onbirinci Cuma gecesi Kemal ile birlikte iftar-
r-ı Hümayuna davet olunmştuk. Kemali Zat-ı Şahane kendi sofrasına aldığı gib-
bi, benim de o tarihte ikinci katip olan Lebîb efendi merhumun odasında iftar
etmekliğimi irade etmişti. İftar edildi. Teravih namazı kılındı. Saat üçe te-
karrüp etti. Bu sırada İsmet bey gelerek beni de , mabeynin yukarı katında

o zaman kütüphane ittihaz edilmiş olan odanın ittisalindeki büyük odaya, huzur-u Hümayuna götürdü.

Huzurda, Taifde idam olunan Mahmut Paşa, Musika feriki Necip Paşa, Mabeyin feriki İngiliz Sait Paşa ile Kemal bulunuyordu.

Sait Paşa merhum, meslek-i tarakkide rayetkeş-i takaddüm olan ve fakat dağdağasız bir hayat-ı sakinane ile daima ulum-u cedide ve tarakkیات-ı asriyeyi müdekkikane tetebbü ederek evkatgüzar bulunan bir zat idi. Daha Binbaşılığında , mekteb-i Bahriye muallimliğinde iken mecmua-i fûnuna makaleler yazar ve yazdığı seylar de eshab-ı tetebbu ve kemale mahsus bir lisan - ı safvet ve halisiyetle memleketin muhtağ olduğu vesail-i terakkiden bahseyler idi. Şimdi mabeyin feriki bulunuyordu. Padışahı da himayet-i maarif ve tarakki hasletini haiz bir prens olmak üzere talakki etmiş idi. Çünkü Padışahın eniştesi olan Mahmut Paşanın eniştesi idi. Bu sebeple öteden beri Padışahla muarefe ve münasebeti vardı. Bundan maada Sait paşa harikulade denecek mertebe safvet-i ahlakiye ile meftur idi. Burada safvet kelimesini sade dil manasına kullanmıyorum. Manay-ı lazimisini murat ediyorum. Evvela yalan söylemez ve yalanı irtikap edenleri insandan gayri bir mahluk addeyle, ve hususa kat'a kasem etmezdi. Söyleyeceği sözün sıdk u sevabına emin olduktan sonra hiç bir kuvvet onu sözünden döndüremezdi. İşte bu zat Prusya kiralı Büyük Fredrik'in meşhur (Serkıl Liter) ini takliden Saray-ı Hümayunda (Daire-i edebiye tesisine Abdulhamidi teşvik eylemişti.

Daire-i edebiyenin ne olduğunu ve azası ne meslekde adamlardan intihap olunmak lazım geldiğini ve orada cereyan edecek mübahesat ve menazıratdan fikren ve meleken pek büyük faydalar iktitaf olunacağını ve çünkü tarakkیات-ı medeniyenin en mühim sebeplerinden biri de telahık-ı efkar olarak bu suretle teşekkül edecek bir cemiyet-i irfanda cereyan edecek mebahis-i günagün sayesinde pek çok seylere ittıla müyesser olacağını Padışaha anlatmış imiş. Bu gece dahi huzur-u hümayunda bu mebhası açmışlar, hatırlarına gelen zatların isimlerini bir pusulaya yazmışlar. Ben huzura girip de mazhar-ı iltifat olduktan biraz sonra Padışah Kemal beye hitap ile "Daire-i edebiyeyi Tevfik

beye anlatsanız belki tanıdıkları biri vardır. İstifade edilir. " dedi.

Bunun üzerine Kemal bana zaten meçhulüm olmayan (Serkıl liter) hakkında izahatda bulunarak pusulayı da okudu :

Reis-i Daire-i Edebiye : Zat-ı Hümayun-u şahane .

Reis vekili : Mabeyn-i Hümayun Ferîki Sait Paşa.

Ziya bey,

Kemal bey,

Nuri bey,

Kitapçıbaşı Gelenbevi zade Tevfik Molla bey,

Namikulhuruf.

Küçük Emin bey (Sultan Abdulaziz dayezadesi)

Katip : Basiret muharrirlerinden Çorlulu Es'at efendi.

Mukayyit ve istinoğraf : Mahir bey,

Bu sırada Padişahdan :

- Tevfik bey ! Azay-ı mevcudeye ilave edilecek bir zat tahattur ediyor musunuz ? kavliyle bana bir hitap varid oldu. Böyle seylerde ben daima ihtiyatlı elden bırakmıyordum. Adam intihap ve tavsiyesine kalkışmak onun her halinden mes'ul veya intihabım maksad-ı mahsusa mahmul olmak gibi bir emr-i hatir karşısında bulunmak idi. Derhal şu cevabı verdim : Hizmet-i Hümayon-u şahaneleriyle zaten şerefyaş bulunan Süleyman bey kullarından maada bu şeref bihakkin layık haricden bir adam bulmak güçtür efendimiz!

Bu sözüm üzerine :

- Evet evet ! Pek isabet ettiniz. Sait Paşa Süleyman beyi de yazınız) (iradesi sadır oldu.

Süleyman bey Kemal ve Ziya istisna edilecek olursa gerek irfan ve gerek fetanet ve liyakat cihetleriyle azay-ı müntehibenin cümlesine hakkiyle isbat-ı rüchan edecek tarakkiperveren - ı zamandan idi, ki müehharen Bükreş sefaretinde vuku-u vefatı, muhtağ olduğumuz rical-i siyasiyenin kahat-ı hazırı dolayisiyle değil, memleketimiz için her vakit bir ziya-ı azim ve elimdir.

Bayramın haftasında dairenin küşadı hususuna karar verildi. Bu sırada serbetler geldi. Sonra mutad olduğu üzere kahveler içildi. Ve zat-ı Şahane :

- İnşaaallah sık sık görüşürüz!

Cümle-i taltifiyesiyle kıyam ve veda ederek harem-i hümayona gitti.

Şimdiki hazine-i hasse dairesinin ittisalindeki Bab-ı Hümayun malumdur. İşte o kapıya teveccüh edince sol cihete tesadüf eden dairenin üst katı ve köşeye nazır odası (Daire-i Edebiye) ye tahsis edilmişti. Vasi'ce olan bu odanın, Valide camiine nazır kısmı, yerden bir basamak kadar bir setle terfi edilmiş, oraya Zat-ı Şahane'ye mahsus bir koltuk vazedilmişti. O sedden itibaren reh başlayan kısma da etrafa ferih ve fuhur on iki sandalya konabilecek kadar büyük ve yeşil kadife ile örtülmüş müstedir bir sofra konulmuştu. İstinoğraf ile katibin makamları ayrıca birer masa ile kapının iki tarafına tesadüf ettirilmişti.

Biz, fi 8 Şevval 1293 tarihi ve Daire-i edebiye reis vekili imzası ile pengşenbe günü sabahleyin birer tezkere-i resmiye aldık. Gece saat birde resm-i küşade davet olunuyorduk. Çünkü haftada bir kere Cüma geceleri suret-i mukannenede orada ictimâ eyleyecek idik. Mikad-ı davet olan saat birde Ziya bey ve Kemal bey ve ben bir araba ile doğrudan doğruya gittik. Sait Paşa hazır idi. Nuri bey henüz gelmemiş, mabeyin erkanından olan Süleyman beyle Kitapçı başı dahi bizi müteakip geldiler. Küçük Emin bey, Es'at efendi ve Mahir bey yok idiler.

Bu daireye muttasıl odaya bir kapı açılmış. Orası kütüphane ittihaz edilmiş. Camakanlar konulmuş. Fakat bir tane kitap yoktu. Sait Paşa, Fransız ve İngiliz lisanlarının klasik asarına kadar müellifat-ı meşhuresine vakıf olduğundan iki binden ziyade kitabı havi bir defter yapmıştı. Bunların kısm-ı küllisi de sipariş edilmişti. Türkçe ve Arabi ve Farisi müellifatın defterini yapmalarını da Ziya beyle Kemal beyden rica eyledi. Biraz sonra sair arkadaşlar da geldi. Kemal bir arize-i teşekkürîye müsveddesi kaleme aldı. Ziya bey bir iki kelime tay ve bir iki kelime ilave eyledi. Ben beyaz etmekte idim. Bu sırada müsahiplerden biri gelerek :

- Zat-ı Şahane istiyorlar!

Diye Sait Paşayı aldı gitti. Kağıdı bitirmek üzere idim. Paşa avdet

eyledi :

- Efendimiz cümlelerinizi selam-ı Hümayonları ile taltif buyurdular.

Ve bize bir arkadaş daha tahattur buyurmuş olduklarından ona da şimdi celb için bir yaver gönderdiler. Bu zat eski arkadaşınız Suavi efendidir.

demesiyle beraber, Ziya bey oturduğu yerden fırladı ve :

- Suavi ile eshab-ı namus bir yerde ictimâ edemez. Zannederim arkadaşlarımız da benim fikrimdedir. Çünkü biz onu beş sene evvel aramızdan çıkardık. Bir daha birleşmemize imkan mutasavver değildir. Lütfen arz ediniz. Bu mazeretimiz nezd-i hümayunlarında şayan-ı kabul görülmez ise bizleri, yahut hasseten bu bendelerini afv buyursunlar. dedi.

Bittabi hepimiz Ziya beyin kavlini tasdik ettik. Bununla beraber işin içinde bir (Entrik) gevrildiğini hatıra bile getirmedik. Daha doğrusu ben getirmemiştım. Fakat Ziya bey o kadar cin fikirli, hususa rical- asrının ahlak ve meneviyatına o rütbe vakıf idi, ki kendisini ıgzap etmiş olan bu haberin tesiri zail olduktan sonra bize dönerek :

- Göreceksiniz ! Bu işde Sadrın medhali vardır. Ona da sebep benim içinizde bulunuşumdur. dedi.

Biraz sonra Ferik Sait Paşa avdet ederek :

-Efendimiz sizlerle istişare etmeden Suavi efendiyi intihap ve gelebi için adam irsal ettiğine pek ziyade teessüf eyledi. (Eğer sebep-i daveti tezkerede tasrih ettirmemiş olsaydım başka suretle taltif ederdim. Şimdi adem-i kabulü haber verecek olsam mahcup ve mahzun olur. Bu halde dairenin küsâdını bir müddet-i muvakkate için tehir edelim. Şimdilik avdet etsinler !)

Buyurdular, dedi. Biz de kemal-i memnuniyetle evlerimize avdet ettik. O andan sonra hiç bir gün, mabeyne ayak basmadık. Yalnız Behice Sultanın vefat faciini anlatmak üzere bir kere Kemal beyi celbeylemiş idi.

İşte müverrih Paşanın : (Bazı işgal-ı zarifane ile Saray-ı Hümayunda bulundular.) kavillerinin tefsir-i hakikisi budur.

Vaktiyle (Cemiyet-i edebiye) makamında (Cemiyet-i kitabet) tabirini kullanmış olan müverrih bu sefer de tarihinde (Daire-i edebiye) yi havsale-i irfanına sığdıramadığından bir (işgal-i zarifane) tabir-i naşenidesini icadet-

miş ve biz haliülizarlarla zerafeti cem etmiş.

" Kırık ayinede her suret olur güç endam

Hayır ve şer bir görünür sahib-i ağraza göre

Ali Suaviye müteallik olan ifadatı sadedin haricindedir. Fakat Çırağan vak'ası gibi rivayeti sırf zanniyatdandır. Çünkü hadisenin Abdulhamîd ile Suavi arasında kararlaştırılmış olduğu hakkında delail-i kaviye vardır. Onun mevki-i izah ve neşri ise burası değildir. Yeni Osmanlılar tarihinin zeylinde o da görülür.

Ebuzziya

KARAKÖY KÖPRÜSÜ

Hiç bir şeye malik olmayana
herşey ala görünür

Halkımız, hususa gazetecilerimiz o kadar mail-i tahavvülatdır, ki bir anda geceyi gündüze tahvilden asla gekinmezler. Cumaertesi gününe kadar envai8intikadat ile maayibini tadat ettikleri Karaköy köprüsüne tebdil-i sekl ettirerek her türlü maayibden muarra bir nadire-i dilara meziyeti bahş eyle-diler de İstanbulun medar-ı mübahatı olan mebanî-i medeniyesi adadına ithal ettiler. (Mübar-ı kübad. Bir kafe-i ibad).

Zaten halet-i ruhiyemizden de başka ne beklenebilirdi ? Düne kadar (hiç) den ibaret olan bir şahse bugün bir makam tevcih edilse o ana kadar adını ıstıtmemiş olanların cümlesi istihkakına birer şahid-i adil kesilir, ve o adam ertesi günü yine başka bir makama tayin olursa, ona olan liyakati ev-velkine olan istihkakdan balater addolunur. Şark böyledir. Bizim mektebimiz, tahsilimiz, şehadetnamemiz, (tevcih) ile beraber dest-i kifayetimize sunulur.

İşte köprümüzde de böyle oldu. Gazetenin biri göyle vafediyordu :

"..... Köprüde henüz bazı nevakıs varsa da , bunlar, tefrişin ikmal olunamamış bulunması gibi teferruat kabilinden olduğu için (!...) cülus-u Hümayun yevm-i mes'udunda, ^{resm-i} küşadının icrasına mani olamamış ve bu şerefli günde İstanbulla cidden zinetbahş olan yeni köprüden geçmek müyesser olmuştur"

Yine bu gazete hatime-i tahassüsatına şu sözlerle tercüman oluyordu:

" Etrafın yapraklarla tezyin edilmiş latif manzarası, gehrelerde ibti sam eden sürur-u vicdani, buraya bir cennet hayatı bahşediyordu."

Acaba bu kelimenin cimini meksur okusak nasıl olur ? Muhtemeldir, ki hakikat-ı tahassüsat, o halde tecelli eylesin.

Diğer bir gazete de epeyce bir malumatfuruşluk etmiş ve güya elde ettiği bir (vesika) ile tevsik-i müddeaya eylemiştir. Ez cümle diyor ki :

"Yeni Köprü'nün resm-i küşadını ilan eylediğimiz sırada bunun cıddi hakkında elde ettiğimiz bir vesika-i tarihiyeyi bu vesile ile envar-ı kariiyi vaz'a münasib gördük. (?) Sabık köprü : Hakan-ı sabıkın evail-i saltanatında ya yapılmış olup onun selefi olan ahşap köprü ise valid-i macit Hazret-i Padişah

Cennetmekan Sultan Abdulmecit Han hazretlerinin ahd-ı hümayunlarında köprü"1888"
vücutpezir olmuş ve Şinasi merhum ile İskodralı Hasan Hakkı Paşa
tarafından (1) bu ahşap köprü için mısra-ı atı müstereken (!) tanzim kılınmıştı-
tır "

Ne güzel vesika, ne ihticaca salih sened-i müddeâ !

Fıkarat meşhuredendir, ki

Gafillerden biri bir adama :

- Kanğı velidir o ki kızını Yemen göllerinde kaplan parelemişti?"
diye sual edince :

- Birader ! Allah cezanı versin bu sualin meresini tashih edeyim ? O
Zat veli değil Nebi idi. Kızı değil oğlu idi. Kaplan değil kurt idi. Vak'a Ye-
men göllerinde değil, Ken'an illerinde güzeran eyledi." demiştir.

Evvela sadedin haricinde olmakla beraber şu kavli tashih edelim :

(Sabık köprü) denemez. Çünkü sükun 1188 sin ile (sebk) bir kimseyi sa-
vugup ilerisine geçmektir. Fetheyle (Sabak) o garefe vezninde (Sebeke) yarış
ve koğu edenlerin ve bahis tutuşanların meyaneye koydukları (Ökdül) e denir.
(Sabıka) takaddum manasınadır ki Fariside (Pisini) ve Türkçede (Öncelik) tabir
olunur.

(Sabık) Sebk edici, geçici, ileri geçici demektir. Zaman-ı sabık, asr-ı
sabık, Sadr-ı sabık, Sene-i sabıka, ezmene-i sabıka denir. Binaaaleyh bununla
vakit ve hin gibi bir emr-i seyal olan zaman ile keyfiyat -ı maneviye ve vakayi
ve hadisat ve hususa zevlulukul tavsif olunur. Cemadata vasfolunamaz. Cesr-i sa-
bık, belde-i sabıka denemez. Bir devr-i kameri veya şemsiyi şamil olan (Şehir)
tavsif olunur. Çünkü bu da umur-u seyaledendir.

Saniyen (Sabık köprü) Hakan-ı sabıkın evail-i saltanatında yapılmamış-
tır. Sultan Abdulazizin evahir-i saltanatında yaptırılmış ve yerine vaz'ı Ab-
dulhamit zamanında vaki olmuştur. Hatta bir buçuk sene Kırkçü kapısında durduk-
dan sonra yerine konmuştur. Köprüyü insaya vesatet eden de İmparatoriçe Öjeni-
dir.

Salisen " Onun selefi olan Ahşap köprü ise Valid-ı macit Hazret-i Pa-
dişahi ahd-ı hümayunlarında vücutpezir olmuş, köprü değildir. Şimdi kaldırılan

demir köprüden evvelki ahşap köprüyü Bahriye Nazırı iken Ateş Mehmet Paşa merhum 1276 da yaptırmıştır. Hatta o köprü zehaneline göre bedayi-i hendesiyeden madyt idi. Modeli Sultan Ahmet meydanındaki (Sergi-i Osmani) de teşhit olunmuşdu ki, elyevm tersane müzesinde mevcut bulunmuş olması melhuzdur.

Rabian Şinasinin tarih söylediği köprü, ki 1261 den 1279 a kadar (Tabir caizse) payidar olmuştur. Sultan Abdülmecit zamanında yapılmıştır. Hatta Karaköy cihetinde latif bir de takı havi idi, ki neside-i tarihiye hatt-ı talik ile onun balasında mahkuk bulunmuştur. Köprü ise şimdiki yerinde değildi. El-yevm (Ömer Abid hanı) denilen (Halil Paşa hanı) ne müteveccih idi.

Hamisem bizim bildiğimize kalırsa bir mısra tarihi müstereken inşad olunamaz. Belki tarih düğmüş bir mısrala aher bir şair dahi söylemiş bulunursa ona ıstılah-ı müverrihinde (Tevarüd) tabir olunur. Çünkü Şu :

"Yapdı Han-ı Abdülmecidin ^{yâ mîmâ} hâmem ^{hâmem} cesr-i cedid"

mısraının ki yedi kelimeyi şamildir, üç buğuk kelimesini Şinasi, diğer mısraını Hasan Paşa söylememiştir.

Sadiden bu mısra', dokuz beyitden ve 10 tarihten ibaret olan neside-nin son mısraıdır, ki ebiyat-ı mezkure aynen şöyledir :

«Daver-i derya ata Sultan İskenderan siyer 1261

Padişâh-ı ruzigâr ve saye-i Râbb-i Mecid

Eyler icrâ âleme mâ-i zülâlâi âtifet 1261

^{Reşha} Reşha-i ihsânına Bahr-i Muhit olmaz Nedid

Ahd-i ^{şây} pür adlinde câri subesû ab-ı sürûr 1261

Zevk u behcetle geçer eyyâmı aynı ruz-u iyd

Feyz-i adli cümle-i mülkü ihâte eyledi 1261

Ab u tab-ı gevketi oldu mezid ender mezid

Tarz-ı vâlâ (Köprü) inşâ kıldı ruy-i lücceye 1261

Yani ihdas eyledi tersaneye babül hadid

OL ^{Kulzum} Şeh-i derya dil ve ^{Kulzum} nevalin ömrünü 1261

Muh manend eyleye efzûn Mevlây-ı vahid

Cesr-i dîlcü yaptı bahre Padîşâh-ı yüm giyem 1261

Mısraı tarihin igrâb etti bir vefk-i ümid

Akdı kılkinden Şinasi sâyyîma du mısraım 1261

Hest tarih igre sâyan olsa gün beytülkasid

Cesr-i âlî yaptı Şeh Abdülmecit Cemm-i higem 1261

Yapdı Han Abdülmecid yüm himem Cesr-i Cedid 1261

Şinasi bizzat tabetmiş oldu şu kendi divanında bu tarihin balasına
şu ibareyi temsil eylemiştir :

Tam tarih

(Yeni köprü içindir, ki Karaköy kapısının balasına hak olummustu.)

Ebiyatın sümüne da şu cümleyi kaydetmiştir :

(Bu tarihte hemzeler hesaba dahil değildir.)

Bundan da zahir olmaktadır ki Şinasi bu ebiyat-ı tarihiyenin nazım-ı
münferididir. İnşadında kimse ile müşareket etmemiştir. Etmiş olsaydı elbette
ona dair bir işaret bulunurdu. Çünkü Şinasi hiç bir vakit tasalluf ve intihal
ile mayup olmamıştır.

Bu gazetenin ifadesine göre Galataya şimdiye kadar bir ahşap köprü
ile iki timur köprü rabtedilmiş oluyor. Biz ise yukarıda görüldüğü üzere iki-
si ahşap ikisi timur olarak dört köprü kaydeyledik. Halbuki Galata ile İstan-
bul arasına en evvel köprü kuran Sultan Mahmud-u sanidir, ki 1252 sene-i hic-
riyesinde inşa ettirmiştir. Hatta akif paşa merhumun Pertev Paşayı intikadı
sırasında Tabsırada şu sözleri görülür :

(..... Ez cümle İstanbul su kemerlerinin tecdidi için söylediği ta-
rihtir "Yapıldı bu kemer (Siretde) sed ahenin oldu. " diyu zevilukulda müsta-
mel olan (Siret) lafzını cımadatda istimal eylemesi ve (Cesr-i cedid)-i Hüma-
yunda : "Alem bedihi söyledi haza sırat-ı müstakim" diye (bedihe) ve (bilbe-
dahe) lafızları ile (bedihi) lafzının keyfiyet-i istimalini bilmemesi.....)

Şu (Cesr-i cedid) tabiri dahi natık olduğu üzere Karaköye ilk köprü-
yü Sultan Mahmut yapmıştır. Çünkü bir şeyin eskisi olmayınca (yeni) kaydına
lüzum yoktur. Eski köprü ise Arapkapısı köprüsüdür, ki nam-ı kadimi (Hayra-
tiye) dir. Zira evail-i ihdasından 1282 tarihine kadar cesr-i mevkurdan badeh
va geçilirdi.

İşte hususat-ı tarihiyeye taalluk eden akval bu yolda senedat-ı mutebere ile tevsik olunmak lazımgelir. Ve illa vesika değil, (veşika) hükmünde kalır.

Acele işe şeytan karışır derler. Mesela gazete diyor, ki : "Köprünün rabtedilemeyen kısmı evvelki gece, (yani cuma ertesi gecesi) ta besabah çalınmak suretiyle ikmal edilmiştir. Hemüz ikmal edilemeyen bazı nevakısı da peyder pey yapılacaktır."

Bize kalırsa arız ve amik üç günde lazımı vechile görülecek bir işi bir gecenin bir kaç saati zarfında ifaye çalınmak, ve sonra da (ihmal) kelimesiyle cidden kemaline hükmetmek kendi kendimizi aldatmaktır. Köprünün eb'adında 25 santimetre kadar bir noksan zuhur etmiştir. Bunu sonradan köprüye ilave suretiyle itmama imkan yoktur. Fakat iki başdaki rıhtımlardan birine ve ya münasefeten her ikisine taksim ile cebr-i mafat kabildir. Bu da bir gecenin bir kaç saatinde olmaz. Olur amma doğru olmaz. Çünkü acele ile yapılan şeye şeytan, yani fesat karışır.

Bu köprü dahi devr-i sabıkın bize terk ettiği hedayay-ı sakimedendir, Vakia bunu 240 bin lira verip de kabul etmekden ise 40 bin lira tazminat ile reddetmek evla idi. Çünkü Doyge Bankın bu köprü meselesindeki hesabı, hemen hemen Baron Hirs'in Rumeli Demiryolu hesabına müşabihdir. Bir fark var ise birinde milyonlarla liralara, diğerinde marklar veya kuruslar heder olmuştur.

Kaldırılan demir köprü otuz bu kadar sene devam edebilmişti. Fakat onun hal-i malumu ile , devam lafzı yekdiglerine o kadar yabancıdır, ki bana kalırsa o kelimeyi bu makanda istimal aynı vebaldir. Demek isterim, ki şimdiki köprü dahi ancak onbeş sene muhafaza-i hayat edebilecektir. O da arada mühem mühim tamirat ifa edilmek gartiyledir. Şu halde her onbeş ve nihayet yirmi senede bir kerre bu vechile dört beş milyon mark, tabir-i diğerle 250 bin lira içine oynayıp gidecek demek olur.

Bugün İstanbul halkından bir ekseriyet, ki bu gibi vesait-i medeniye'nin memalik-i garbiyedeki intizam ve kemalinden bi haberdir, memleketimiz güzel bir köprüye nail oldu diye yazık, ki gafilane izhar-ı meserret etmektedir.

Ebuzziya

Zamanımız tarihine hadim hatırat

(Hadikatül hayvanat layihasından
mabaat)

Ezmen-e-i cedidede evvela, Kafe-i ekalim-i arzdan hayvanat celbile on-ları bir arada bulundurarak iage etmek, saniyen onların ahval-i maişetlerini tetkik ve mutalaa eylemek, salisen onları ahval-i iklimiye ile ülfet ettirmek hususlarına itina edilmekte bulunmuştur.

Bundan başka tetkike şayan bir mesele daha zuhur etmiştir, o da başka bir iklime naklolan hayvanatın ab u hava ile adem-i imtizağlarından dolayı giriftar oldukları hastalıkları mutalaa etmektir, ki bununla da ekser hayvanatın - iklime alıştırılması keyfiyetine ne rütbe itina ve gayret edilmiş olsa yine - vatan-ı aslilerindeki şerait-i tabiiyenin temamiyle hasıl olamamasından dolayı bazı emraza mübtela olduklarının sabit olmasıdır.

Hususa hayvanatın en bahalısı bulunan ve halk indinde dahi ziyadesi-ile makbul olan insana müşabih maymunlar, nezaket-i tabiiyeleri iktizası olarak sair mahlukatdan ziyade mübtelay-i ilel ve emraz olmakta ve kat'a iklime alıştırılamamaktadır.

1626 sene-i miladiyesinde Parisde Jardin des Plantes (Hadika-i Naba-tat) namıyla bir bahçe tesisine hükümetden imtiyaz alınmış ve on sene sonra 1236 küşadına muvaffakiyet hasıl olmuştur. Bunun tesisinden maksat enva-ı ne-batatı tetebbu ve tetkik ile tıbbın en mühim bir şubesinde ihraz-ı tarakki hususu idi. Müehharem buna hayvanat da ilave olunmuştur.

Hayvanatın ayrıca bir mahalde bulundurulmasına en evvel Londrada te-sebbüs olunarak, Regent's Park nam bahçe bu işe tahsis edilmiştir.

Kırım müsalahasını müteakip Avrupada ulemay-ı fen tarafından ilm-i hayvanata büyük bir ehemmiyet verilmiştir. Binaanaleyh hadika-i hayvanatın devr-i revacı 1856 dan başlar denilse caizdir.

Almanyada hayvanat bahçeleri bir takım büyük sermayeli şirketler ta-rafindan tesis edilmiştir. Bu sayede en mühim ve hayvanatca en zengin bahçeler 1862 den 1865 e kadar tesis olunmuştur.

Maamafih Layipzig, Künisberg, Riga, ve Bremen gibi mühim şehirler hayvanat bahçeleri tesisine tegebbüs etmiş oldukları halde bu emellerini saha-i imkana götürmeğe muvaffak olamamışlardır. Zira hayvanat bahçeleri fevkalade masraf ihtiyarını ve bu masrafın devamını temine mütevakki olarak, şirketler ise tesis ettikleri bahçelerden istihsal-i temettua ancak ahali kesir ve zi servet olan ve ecanibden çok bulunan şehirlerde muvaffak olabilirler. Hele şehir sahil-i bahirde olacak olursa her cihetle faydalıdır. Çünkü memalik-i baide ile müvaridatda bulunacağından hayvanat celbinde mazhar-ı sühulet olması melhuzdur. Bir de hayvanat-ı muhtelifeyi bir arada bulunduracak bir memleketin itidal-ı havayı haiz olması ve her halde şitası sayfinden ehven bulunması lazımdır. Bilhassa nehir kenarına tesadüf eden yerlerde hayvanat bahçesi tesisi caiz değildir. 1876 senesi martının onbirinde Ren nehrinin birdenbire tuğyanı vukuuna mebni Kolombiya şehrindeki meşhur hayvanat bahçesi kamilen su altında kalarak hayvanat-ı mevcude umumen helak olmuş ve şirket gayr-i kabil-i telafi ziyana uğramıştır.

Bir hayvanat bahçesi daimi i müşkülatdır. Misal olarak : Hayvanatın her nevi ve cinse iktiza eden erzakı tefrik ve tedarik etmek ve hayvanları te'sirat-ı havaiyeden muhafaza eylemek ve bu işleri hüsn-ü ifade kendilerine emniyet ve itimat olunabilir müstakim ve gayyur bekliler bulmak gibi hususatı zikretmek kifayet eder. Hele beklilerin vazifelerini bir teftiş-i daimi altında bulundurmak çok müşkül bir keyfiyettir, bu cihetle onların cüz'i bir tekaşül ve ihmalinden hayvanat arasında ilal-i sariye zuhur edebilir. Bir gardiyanın müsamahası yüzünden 1877 senesinde Frankfurt Hadika-i Hayvanatında zuhur eden çiçek hastalığı tedariki müşkül bir çok kıymetli hayvanatın telefini müstecip olmuştur.

Herşeyden evvel hayvanat bahçelerinin devam ve bekası halkın rağbetine vabestedir. Halk hayvanata meraklı olacak olursa bu gibi müesseselerin devamı temin edilebilir. Cuma ve Pazar günleriyle ayyem-ı ıydiyeye munhasır olan ziyaretlerin temin edeceği varidat beklilerin maaşlarına bile tekabül edemez. Bir iki Cuma ve Pazarın fena havalara tesadüf etmesi bahçe idaresinin bütçesinde mühim bir noksan irae eder. Eyyam-ı şitaiyede bu bahçeleri ziyaret eden-

lerin miktarını teksir için iki kısım olarak tesis etmeği düşünmüşlerdir, ki bu ikinci kısım nebatat bahçesidir. Ekalim-i muhtelifeye mahsus enva' nebatat-ı nadire bulundurulmak ve gay, pung envaından teshin edici bazı meşrubatı havi (Büfe) ler tesis edilerek latif göceklerle bezemmiş sıcaçık kış bahçelerinde imrar-ı vakit edilmek suretiyle celb-i rağbet ve menfaate alışılmıştır. Bununla beraber yine bir büyük kazanç temin edilmek kabil olamamıştır.

Bu cihetle Londra, Paris ve Viyanada olduğu gibi, ya hükümet veya hükümdarın ceb-i Hümayunu veya Şehir Emaneti hesabına idare olunan Hadayik-i hayvanat - kayd-ı menfaatten azade olarak hasseten - tarih-i tabiinin tarakkiyatına hadim tutulmaktadır.

Avrupada Hükümdaran saraylarında hadika-i hayvanat tesisi hususuna en evvel Avusturya ile Saksonya'da tegebbüs olunmuştur. Birinci hayvanat bahçesi İmparator Birinci Ferdinand'ın büyük oğlu (I) Maksimiliyan tarafından 1552 de Viyana kurbunde (Ebrisdurf) kasabasında tesis edilmiştir. İmparator ikinci Rodolף bu bahçeyi bir çok hayvanat-ı nadire celbiyle tevsi eylemiştir.

Bundan sonra ikinci olarak tesis olunan bahçe, keza Müşarüileyh Maksimiliyan 'ın 1564 senesinden 76 senesine kadar güzeran olan müddet zarfında (Naykbav) nam mevkide inşa ettirdiği saray-ı sayfi kurbundaki hadika-i Hayvanatdır.

1587 de bu sarayın inşaatına nihayet veren İmparator ikinci Rodolף , Bahçeyi dahi tevsi ve hayvanat-ı nadire ile tezyin etmiş ve Birinci Leopolt ise müşarüileyhden ziyade bir himmetle hadikayı iki misli büyüterek ve muhteviyatını dahi o nisbetde teksir ederek biri hayvanat-ı vahşiye ve müfteriseye, diğeri hayvanat-ı ehliye ve muniseye mahsus olmak üzere iki kısma taksim ettirmiştir.

Nayikbav sarayı 1704 de vuku bulan Macaristan ihtilalinde Macarlar tarafından tahrip ve ittisalindeki hayvanat bahçesi mahvolmuştur. Mezkur bahçe Altıncı Karlo'nun zaman-ı hükümetinde müceddeden tesis edilmiş ve 1738 de vefat eden prens Oje'nin hususi bahçesinde cem' eylediği hayvanat-ı nadire dahi

1) Bu layiha verildiği zaman hükümdarın veliahtları tabirinin bedel büyük olu tabiri kullanılırdı.

bu bahçeye nakl olunmuştur. (Bu bahçe, yani Prens Oje'nin bahçesi, elyevm Viyanada (Belveder) naniyle mevcut bulunan sarayın dahilinde 1716 da tesis olunmuştur.)

Garibdir ki Avusturya hükümdarları, yani elyevm berdevam olan Habisburg sülalesi efradı hayvanat bahçelerinin tekamülüne medar olacak hususata pek ziyade sarf-ı himmet etmişlerdir.

Ez cümle, 1731 de hayvanat-ı nadire tedariki için Afrikaya bir cemiyet-i fenniye izam edilerek, bu erbab-ı fen marifetiyle celbedilen hayvanat-ı garbiyeye mahsus olmak üzere meşhur (Şönbüron) sarayındaki bahçe tanzim edilmiştir. Bu bahçenin en mükemmel ve en zengin zamanı İmparatoriçe (Mari Trez) in ahd-i hükumetine müsadif olan devredir, ki salıfüz-zikir Naykibav bahçesindeki hayvanat kamilen oraya nakledilmiş olduğu gibi, İngiltere ve Holandanan dahi bir çok hayvanat mübayaa ve celbedilmiştir.

İmparatoriçenin emri üzerine (Nikolaus Jiken) nam zat 1754 den 59 a kadar Hindistan-ı garbi ile Afrikay-ı Cenubide bir seyahat icra ederek Şönbüron Nebatat bahçesi için Nebatat-ı nadide ve hayvanat kısmı için de hayvanat-ı nadire toplamıştır. İmparatoriçe ile zevci hayvanata o kadar merak sarmışlar idi, ki hadika-i hayvanatın tam vasatında bir kasır inşa ettirerek hergün hayvanatı oradan temâşa ederler idi. (Bu kasır layihânın tarih-i tanzimi olan 1887 ye kadar mevcut idi.)

Mari Terezin oğlu ve halefi olan İmparator Jozef dahi bahçeyi bir kat daha tevsi ederek biri Amerikay-ı Şimali ve Hind-i Şarfiye ve diğeri Cenubi Afrika ile Fransa ve Borbon adalarına iki hey'et-i fenniye izamiyle bir çok hayvanat celbeylemıştır.

1828 de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa bu bahçeye bir zürafe ihda ve irsal etmiş ise de biçare hayvan biraz sonra hastalanarak Viyanaya vürudundan 10 ay 13 gün mururunda ölmüştür.

İmparator Fransova Jozefin amcası olan birinci Ferdinand'ın zaman-ı hükumetinde 1837 de Şönbüron bahçesi biraz daha tevsi ve islah olunmuştur. Kezalik İmparator Fransova Jozef ile zevcesi Elizabet islah ve tanzime fev-

kalhad itina etmişlerdir. Bu kadar külfet ve masraf ihtiyariyle bir kaç asır tevsi ve tanzimine itina olunan bu bahçe, elyevm eski ehemmiyetini zayi etmiştir.

Şimdiki halde sırf bir eğlence bahgesi hükmündedir. Vakia yine bir çok hayvanatı garibeyi cami ve ez cümle esed kısımandan bir hayli ecnası havidir, ki Avrupa hayvanat bahçelerinin hiç birinde burada olduğu kadar muhtelif arslan bulunmamaktadır. Bahçe ise , sarayın sair bahçeleri gibi (duhuliye) siz olarak umuma küsadedir.

Bir vakitler memalik-i mütemeddenenin hiç birinde emsali olmayan Parisin Jardin des Plantes namındaki hadika-i nebatatının ahval-i tarihiyesi şayan-ı mutalaadır.

Onüçüncü Lui'nin etibbay-ı hassesinden olan (Hervard) ile (Guy de la Burus) kıralın emri ile (Sen Viktor) mahallesi civarında 24 akır ara-i ile bir haneyi ıstira ve o mahalli Nebatat-ı tıbbiyyeye mahsus bir hadika-i fenniye haline tahvil etmişlerdir.

Bu bahçenin tesisi ile memurlarının tayini hakkındaki emirname-i hükümdari 1635 senesi mayısının onbeğinde sadir olmuştur.

Jarden de plant bilahara bir çok inkilabata uğradıktan sonra onbeşinci Lui'nin devr-i hükümetinde (Şarl Fransuva De Fay)ın ihtimami sayesinde yeniden canlanmıştı. Mumailayh Dufay , vaktiyle kendisinin toplamış olduğu hayvanat ve nebatat-ı nadireyi buraya ihda eylediği gibi, vefatından sonra kendine (Kont Bufon) un (1) halef olarak hadika müdüriyetine tayini vaadini şamil olan irade-i hükümdariyi dahi istihsal eylemiştir.

İşre Jarden de Plant'ın en parlak zaman-ı ıstiharı Bufon'un zaman-ı idaresidir. Dubanton, Bernar de Jusyo, Antuvan Loran de Jusyo, Ruel, Forkuroy, Lavuazye, Vinsluv, Portal ve emsali meşahir Bufon'a iltihak etmiş olduklarında , Fransa inkilab-ı kebirine kadar bu bahçe dünyanın en birinci darülulumu halini almıştı. Bufon ihtilalden bir sene evvel vefat eyledi.

1790 da vazi-i kavanin olan heyetin rey ve kararı ile nebatat bahgesi kıralın emval-i hassesi sırasından nez' olunarak hazine-i hükumete mal edilmiştir.

1792 Haziranının 23 ünde dahi bir tarih-i tabii müzesiyle bir de kütüphane tanzim edilerek 1794 senesi Eylülünün dördüncü günü resm-i küşadı icra olunmuştur.

Bir gok an'anat-ı milliyeyi ilga eden inkilab-ı Kebir'in vesail-i medeniyenin mühimlerinden olan bu müesseseyi layik olduğu mertebe-i kemale isalde gösterdiği himmet tarih-i inkilabın vakayi-i mühimmesinden maduttur. Çünkü bu bahçenin yalnız memurları ile hademesi için senevi 150 bin Frank sarfı kavanin meclisinin cümle-i mukarreratından bulunmuştur.

14. Lui'nin vaktiyle Versay'da tesis etmiş olduğu bahgedeki nebatat ve hayvanat dahi buraya nakledilmiştir.

1797 de Kasl nam zat bahçe için hayvanat ve nebatat istihzar etmek üzere hükümet tarafından Afrikaya izam olunmuştur.

Gener al Ponapart Mısır seferiyle meşgul olduğu avanda bile vadi-i Nil'de hayvanat-ı beriye ve nehriye tedarik ve irsaline memur edilmmişti. Mahasel inkilab-ı Kebir'in hilaf-ı ade bu müesseseye gösterdiği gayret ve himmet şayan-ı hayretdir.

Bu bahçe, Lui Filip zamanında Mehmet Alinin gönderdiği Afrika Filleri ve Antilop ve bilhassa Arap atları ile zenginleşmiştir. Sennar valisi dahi bir Zürafe göndermiştir. Bu zürafe yavru iken tutulup sütle beslenerek te'nis edilmmişti. 1826 senesi Tegrin-i sanisinin ondördünde Marsilyaya muvaselet eden bu hayvan Fransaya gelen ilk Zürafe olduğu hadikadaki kaydından anlaşılmaktadır. Mehmet Ali o tarihte İngiltere kiralına dahi bir Zürafe göndermiş ise de Hayvan Londraya gitmeden Maltada telef olmuştur.

Fransaya gönderilen Zürafe p zaman 22 aylık imiş. Kış Marsilyada geçirdikten sonra 1827 senesi mayısın 20 inci günü yola çıkarılarak günde dört beş saat yürütülmek üzere Haziranın beşinde Liyona gelmiş ve ondan sonra gündüzleri azar azar kat'i merahil ederek temuz evasitine doğru Parise vasıl olmuştur.

Londrada Royal Society Reisi meşahir- hikmetşinasandan (Sir Homfrey Davi) ile Coğrafyondan (Sir Stamford Rafles) in teşviki üzerine Zoological

Society denilen namında 1825 senesi bir ilm-i hayvanat cemiyeti teşkil kelenmiş idi. Bu cemiyetin yalnız azası 1650 lira itasiyle Regents Park denilen bahçenin bir kısmını isticar ederek Hayvanat-ı nadire cem'ine mübaseret etmişlerdir.

Aradan onüç sene geçmeden bu bahçe 1000 neviden ziyade hayvanat-ı zatüssidaya tedarik ve teshir eylemişti. Cemiyet 3011 azayı şamil olarak, azadan her biri senevi 3 İngiliz lirası ve bir kereye mahsus olmak üzere duhuliye namıyla beş lira itasiyle mükellef idi. Gerek azanın tediye ettiği meblağ-ı mukannen, gerek bir gilin duhuliyenin temin ettiği irat senevi on yedi bin liraya balığ olmakta idi. Halnuki masraf bunun iki misline karip olduğundan, üst tarafı her sene eshab-ı servetden olan azay-ı cemiyet tarafından tesviye olunuyordu.

Bu bahçe 1845 senesinden 1852 senesine kadar yılan, kertenkele gibi hayvanat-ı zahifeden pek çok nevi cem etmiş ve 1852 de dahi enhar ve ebhare mahsus olan mahlukat için mahsus (Akvaryum) havuzlar tesis eylemiştir.

Bahçenin tarakkıyat-ı daimesini irae için her sene mükemmel bir (Salname-i hadika) neşrolunarak bunda bir sene zarfında artan enva' hayvanat tadat ve terkim edilirdi.

Berlinde birinci hayvanat bahçesi 1841 senesinde (Şarlutenburg) sarayı civarında tesis olunmuştur. Bu bahçenin tesisine meşahir-i tabiiyundan Doktor (Lihtigstayn) ile meşhur (Aleksandır Hombuld) vesatet etmişlerve 1844 senesi Agustosunun birinci günü, yani sarfettikleri himmet ve gayret ile ancak üç senede kışadına muvaffak olmuşlardır.

Bu bahçedeki hayvanat 1870 tarihinde 1.162.000 mark kıymetinde idi. Vakt-ı hazarde yüzbinlerle asker besleyen Prosya hükümeti bahçenin masarif-i seneviyesini istiksar ettiğinden, telef olan hayvanatın yerine diğerlerini tedarik ve celbden sarf-ı nazar eylemiş olmasına mebni bahçe hayvanca olan evvelki servet ve ehemmiyetini zayi eylemiştir.

Doktor Şitriker hulasasını kaydettiğim bu malumatı itadan sonra hayvanatdan bazılarının fiyatı hakkında misal olmak üzere cetvel-i atiyi irae eylemiştir :

Mahallinde 80 : 400 marka alınan bir fil, Avrupaya 3000 : 75000 Marka kadar geliyor.

Mahallinde 100 : 300 Marka ıstira olunan bir Zürafe Avrupaya 2500 : 4000 Marka geliyor.

Bir Gergedan, mahallinde 160 dan 400 marka kadar mübayaa olunmakta iken Avrupaya 6000 : 12000 Marka geliyor.

Geng bir arslan 8 ila 20 Marka alınabildiği halde Avrupaya vasıl oluncaya kadar 700 ila 3000 Marka mal oluyor.

(Bua) denilen cesimüscüsse bir yılan Meksikada nihayet 100 Marka mübayaa olunduğu halde Hamburg'a 1500 Marka geliyor.

Daha bir takım hayvanat vardır, ki esasen pek ucuz alındıkları halde, Mesela Hartumdan Frankfurta kadar bedel-i mislinin yirmi beş otuz katına mal olmaktadır. Ez cümle 10 Marka alınan bir gift Misk kedisine 500 Markdan ziyade mesarif -i nakliye gidiyor.

İşte bir hayvanat bahçesi için Karıncadan file ve serçeden Tavşancıla kadar haşarat ve hayvanat-ı müfterise ve vahşiye ve enva'ı tuyurdan la akal beş altı bin nevi mahlukat-ı muhtelif tedarik ve cem'i lazım olarak, bunları ise def'aten ıstira ve celbetmek imkan haricindedir. Çünkü her biri ekalim ve bilad-ı muhtelifde yetiştiğinden ve her birinin mevsim-i tedariki dahi muhtelif bulunduğundan bazan aranılan bir siyah tilki veya (Bağa) denilen kırgı-ı malume mahsus bir (Kaplumbağa) için bir iki sene sabretmek iktiza eder. Bunların Avrupada en meşhur ticaretgahı Hamburg şehrinde olarak (Hakenbek) ile (Rayher) namında iki mutahassıs tarafından idare olunmaktadır. Bu iki zat Avrupa hayvanat bahçelerine hayvanat-ı nadibe satdıktan başka Afrikaya mahsus olan ve Amerikada olmayan bir çok hayvanatı dahi Amerikaya göndermektedirler.

Müsyö Hakenbek'in Mısır ile Hartumda hayvanat mübayaa ve irsali ile muvazzaf acenteleri vardır. Binaanaleyh başka tarik ve vasıta ile hayvan tedariki pek büyük külfet ve masraf ihtiyarına mütevakklf olduğundan, matlup olan hayvanat için herhalde Hamburga müracaat iktiza eder.

Amifülarz malumat ve izahata nazaran, paytaht-ı Hümayunlarında bir (Gadikatül hayvanat) tanzim ve tesisi fevkalade külfet ve masraf ihtiyarına vabestedir. Bununla beraber tahsis buyurulan 60 bin lira, hayvanata ait meskenlerin tesis ve inşasına bile ancak kifayet edeceği gibi, birinci defa olarak bulundurulacak envaı hayvanat için dahi bir ol kadar meblağ tahsisi umuru zaruriyededir.

Balada arz olunduğu üzere işin en müşkül ciheti hayvanatın vatan-ı aslilerinde me'luf oldukları erzakın vaktiyle tedariki hususu ve bir de vazifelerine sadık bekçilerin lüzumudur, ki hala Avrupanın kırk elli ve yüz yüzelli senelik hadikalarında bile vazifesine esir olacak kadar sadık gardiyan bulunmadığından şikayet edilmektedir.

Milletimize mahsus olan müsamaha-i teseyyüpkaraneye nazaran, hayvanat bekçiliği için lazım olan evsafı haiz adam bulmak mertebe-i istihalemdir.

Mutalaa-i kasıra-i kemteraneme kalırsa Dersaadetde bir Hadika-i hayvanat tesisi bad hava denecek kadar az masrafla hasıl olsa bile mademki devamının şerait-i esasiyesine riayet hususunda daima müşkülata uğramak mukarrerdir. O halde bu uğurda sarfolunacak beşyüz lira bile mahz-ı hederdir. Binaanaleyh Saray-ı Hümayunlarının bahçesinde bazı tuyur ve hayvanat-ı nadireye mahsus bir hadika-iş muhtasara tesisi ile bekçiliğine memur edilecek hademenin hayvanat hakkında rahm ve şefkatle ifay-ı vazifeye temrini atide arzu buyurulan hadika-i cesimeye temin-i muvaffakiyet edebilmesi melhuzdur. Her halde emir ve ferman hazret-i veliyyülemir efendimizindir.

Fi 15 Rebiulevvel sene 1305

Abd-ı ahkar-ı Hümayun
ları

Ebuzziya

Bu layiha-i mufassalam üzerine hadika-i hayvanat tesisinden sarf-ı nazar edilmıştır.

İTALYA KIRALINA SUI KAST

ve

Hükümdar katilleri memleketi

Gegen Mart efrencinin 14 üncü günü Romada İtalya Kırallı Viktor Emano-el'e karşı (Dalya) namında bir İtalyan delikanlısı tarafından vukubulan sui kast üzerine İtalya gazetelerinden bir çoğunun bu teşebbüs-ü cinaiyi, Avrupa-nın Genç Türkler namıyla yadını itiyatı edindiği İttihat ve Tarakki Cemiyet-tine atıf ve isnat gayretinde bulunduğu malumdur. Bu sui kast, garip bir te-sadüf eseri olarak , bir hafta kadar evvel yine mezkur gazeteler tarafından İttihat ve Tarakki Cemiyetinin İtalya kiralını veya Başvekilini katlettirmek için bazı Makedonya ihtilal komiteleri ile tertibatda bulunduğu dair orta-ya atılan sayıatı müteakip zuhur eylemiştir ki bu da, İtalya gazetelerinin bu teşebbüs-ü cinaiyi Türklerin eser-i tertibi gibi talakki etmelerini mucip olmuştur.

İttihat ve Tarakki Cemiyeti ile bu sui kast arasında münasebet tasavvuru makul mudur, değil midir ? dur u dıraz onu tetkik edecek değiliz, çünkü iş-nat malemyekun hiç bir vakit mucib-i mes'uliyet olamaz.

Hele vak'anın faile bir İtalyan olduğu akab-ı fiilde taayyün etmiş iken ondan taami edip icadettikleri Olah veya Bulgar anarşistlerini ortaya atmak ve onların mügevvikini de İttihat ve Tarakki Cemiyeti olmak üzere kabul ve ilan etmek İtalya erbab-ı kalemine has olan mantığın en makul bir berahininden addolunmağa sayandır.

Mütegebbis-i kaskın İtalyan olması ile beraber ecnebi bir kavme alet - i intikam olup da kendi hükümdarını idama kasketmesi doğrusu sayan-ı ibretidir.

Halbuki İtalya gazetelerinin bunu hiç düşünmeyerek kask-i vakii Türklere atıf ve mal etmeleri ne kadar garip ise Avrupa matbaatının nesriyat-ı vakiayı bila muhakeme talakki ve ilan etmeleri ondan ağrebirdir.

Bizi hayretlere düşüren hallerden biri de İtalya matbaatının - Fai-l-i kaskın hüviyeti malum olduğu halde - bu sui kast vasıtasıyla vesilesi

ile hakkımızda vuku bulan ismadat ve ithamatıdır. Çünkü İtalyanların henüz pek uzak olmayan mazilerini, yüz senedir geçirdikleri edvar-ı ihtilaliye ve cinaieye itibariyle tabiat-ı saniye hükmünü almış olan itiyatlarını alem piş-i nazardan dur tutsa bile, o mazinin ve itiyadatın neticesi olan temayulat-ı mahsuse-i ahlakiye/ yine o milletin efradından olan, o muhitde yaşamakta bulunan İtalyan gazetecilerine mechul olmamak iktiza eder. Vakia İtalyanların, teşebbüs-ü vaki üzerine hemen Osmanlıları ithame kıyımları bir maksad-ı mahsusa müstenit olduğuna, yani Avrupa efkar-ı umumiyesini büsbütün aleyhimize imaleye sulh için üzerimizde tazyik icrasını teshil arzusundan ileri geldiğine şüphe edilemez. Fakat bu maksat bile İtalyan matbuatının kendilerini bu derece unutmaları, mazilerini bu mertebelerde nazar-ı itibare almamaları için bir mazeret teşkil eyleyemez. Ba husus ki Roma teşebbüs-ü cinaisini icra eden adam bir ecnebi değil, bir vatandaşları, bir İtalyan, yani adam katlinde, hükümdarlara karşı sui kast ikasında fitraten, itiyaden mutahassıs bir şahıstır.

Bundan 18 sene mukaddem İtalyan amelesinden (Kazeryu) Fransa Reis-i Cumhuri (Larno) yu Liyon'da bıçakla cerh ve itlaf eylediği zaman da, o tarih de İtalya Reis-i vükelası olan mahut (Krisbi) bu cinayet ile İtalya milletine bir şin tertip eylemeyeceğini isbat tevehhümü ile : "Katillerin vatanı yoktur Cümle-i marufesini sarfeylemiş idi. O vakit (Krisbi)nin, rical-i siyasiyeye has bulunan ifadat-ı maslahatamız cümlesinden olarak ileri sürdüğü bu iddia hakayik-i tarihiyeye ne kadar muğayir ise, bu gün de İtalyan gazetelerinin mazileri şöyle dursun, elhaletül haza memleketlerinde cereyan eden vukuat-ı ruzümreyi feramuş ile vatanlarının öz evladı olan (Dalya) nın cürmünden dolayı bizleri ithama kalkışmaları o kadar garip ve batıldır.

Bir kere İtalyan gazetecileri düşünsünler ki dünyanın en büyük ihtilal şirketi olan ve katl-i nufus ve iraka-i dem vesait-i tabiiye icrasından bulunan meşhur (Karbonari) Cemiyetinin mehd-i zuhuru İtalyadır. Haydi bu cemiyetin teessüs ve zuhurunun İtalyayı asırlarca rıbka-i irsatda tutan avamili dahiliye ve hariciyeden istihlas gibi bir maksad-ı hayırdan mün'bais olduğunu kabul edelim de vaktiyle böyle bir cemiyet teşekkül etmiş olmasını bugün kü İtalyanın sukut-u ahlakisine delalet eden ahvalden addetmemek insafında

bulunalım.

Fakat sırf sırkat maksadiyle teşekkül etmiş ve azasının kisreti , intizamı, kuvveti, tehdidini ika'daki cür'et-i fevkaladesi itibariyle zamanımızda Avrupa devletlerinden hiç birinde ve belki Rusyada bile emsali görülmemiş olan bu günkü (Kamora) cemiyet-i meşhure-i cinaiyesini vücuda getiren toprak İtalya değil midir ? O cemiyetin la yuat vela yuhsa cinayetleri üzerine nihayet hükümetin tevkifde muhtar kaldığı bazı azasının muhakemeleri olan cereyan ettiğini İtalya gazeteleri bilmiyorlar mı ? Bu cemiyetin bütün memlekete saldırdığı dehşet itibariyle muhakemelerini icra etmemek, haklarında hükm-ü kanuni tatbikine vasıta olmamak için bir çok muhakim azalarının kordandan taallül eylediklerini , bir çok hey'et-i adal azasının temaruz ederek mahkemeye gelmekden külliyyen mücanebet gösterdiklerini aleme ilan eden İtalyan ceraidi değil midir ? Yine bu (Kamora) namından halkın tevahhüşü neticesi değil midir, ki cemiyet-i mezkureye mensup olanların davası, şahitlerin saikası havifle ifay-ı şهادetden imtinalarından dolayı beş senedir devam etmekte ve ne vakit biteceğini kimse kestirememektedir. Avaba İtalyan matbuatı düve-i mütemeddineden hiç birinde (Kamora) cemiyeti gibi teşkilatı muntazam , daire-i icraatı vasi' , bütün bir memleket halkını taht-ı tehdit ve tethişde tutmağa kadir, başka bir memleketde bir başka sırkat ve cinayet şirketi gös* terebilirler mi ?

Maamafih mahiyeti hırsızlık etmek için cinayet irtikabından ibaret olan bu cemiyetin mevcudiyeti de ef'al-i cinaiye-i adiyenin İtalyada her yerden ziyade neşv ü nüma bulduğunu isbat ederse de (Dalya) nın sui kasd-ı ahirini izaha kifayet etmez. İtalya kıralına karşı icra olunan bu teşebbüs-ü cinaiyi asıl izah eden, tabii gösteren esbap ise İtalyanın en çok cinayet-ı adiyeye vukua gelen bir iklim olmakla beraber (Anarşistlik) ef'al ve temayülâtının dahi en ziyade tevessu ve intişar eylediği bir memleket olmuş bulunmasıdır. Filhakika Avrupanın şu elli senelik (Anarşistlik) vakayı ve teşebbüsâtı umumiyeti itibariyle nazar-ı mütalaa ve in'ana alınırsa bu nam altındaki ceraimin en ziyade İtalyada vukua geldiği, hele dahilde haricde hüküm-

darlara karşı en çok sui kast ika edenler İtalyanlar olduğu görülür.

İtalyada Cinayat-ı siyasiye ve anarşistlik cereaini asıl 1815 senesinden itibaren bağlar. Fakat bu tarihten ondokuzuncu asrın nısfına kadar geçen müddet zarfında ika olunan cinayat İtalya şibih ceziresine, yani kısmen Avusturyanın zir-i idaresinde ve kısmen de muhtelif küçük hükümetler arasında munkasim bulunan ve ahalisini yalnız İtalyanlar teşkil eden araziye inhisar etmiştir.

İtalyanlar tarafından Avrupa hükümdaranına karşı yapılan ilk teşebbüs-ü cinai ise 1855 senesine müsadifdir ki sene-i mezkure nisanın 28 inci günü (Piyamori) namında bir İtalyan kunduracısı tarafından Parisde üçüncü Napolyon'a karşı ika olunmuştur.

Üçüncü Napolyon , ahd-ı şebabında iken (Karbonari) cemiyetine dahil olarak İtalyan ihtilalcilerine iltihak etmiş ve mezkur cemiyetin şart-ı esasisi hüciibince İtalya ittihadının husulü için madamülhayat çalışmayı ba ka sem taahhüt eylemişti. Müteakiben İmparator olduğu vakit İtalyan ihtilalcileri kendisinin bulunduğu makamın salahiyet-i vasıasından bilistifade ilk iş olmak üzere İtalya ittihadının istihsalı esbabına tevessül edeceğini ümit etmişler ise de bir kaç sene intizardan sonra İmparatorun hiç bir teşebbüsü görmeyince vaktiyle vaki olan taahhüdünden nükul ettiğine zahip olarak kendisini itlafa karar vermişlerdi. İşte (Piyamori) tarafından ika edilen sui kast bu kararın ilk asar-ı filiyesindeendir.

Bu ilk teşebbüsün akim kalması üzerine iki sene sonra yani 1858 de Napolyona karşı ikinci bir sui kast ikaina teşebbüs olunmuştur. Bunun da faili yine İtalyan amelesinden (Tibaldi) namında bir şahıstır. Bu ikinci vaki'nın tertip ve ihzarında meşhur İtalyan ihtilalcisi (Maçini) nin de dahl ve iştiraki olduğu rivayet olunmuştur. Ondan bir sene sonra 1858 (?) senesi kanun-u sanisinin 14 üncü günü Napolyona karşı İtalyanlar tarafından tertip olunan sui kastlerin üçüncüsü vuku bulmuştur.

Bunu da seramedan erbab-ı ihtilalden meşhur (Ursini) ika etmiştir. (Ursini) İtalya ittihadını husule getirmek için fiilen en çok uğraşanlardan

ve Üçüncü Napolyona karşı taahhüdünü ifa etmediğinden dolayı en ziyade ada-
vet perverde edenlerden idi. Bu cihetle kendi teşebbüsünün de evvelki sui
kast gibi akim kalmaması için bir kaç refiki ile pek çok tedarikatda bulun-
muştu. Maamafih bu istihzarat ve tertibata rağmen Napolyon itlaf olunamadı.
1858 Kanun-u sanisinin 14 üncü günü Opera meydanında patlatılan müthiş bom-
balar İmparatora hiç bir zarar vaka etmeyerek yalnız yüz elliyi mütecaviz
biçarenin telef veya mecruhiyetine sebebiyet verdi.

Maamafih bu son sui kast semeresiz kalmadı. Üçüncü Napolyon vaktiyle
(Karbonari) cemiyetine karşı vaki olan taahhüdünü ifa etmediğçe hayatını kur-
tarmayacağını anladığından ve esasen İtalyanın husul-ü ittihadını görmek
gençliğinden beri emel ettiği bir gaye olduğundan ve ondan itibaren Avustur-
yaya karşı mütecavizane olan siyasetine başladı. Avusturya ile harbi intaç
eden bu siyasete mebdet olmak üzere (Ursini) nin sui kastden sonra hapisha-
neden İmparatora yazdığı iki mektup gösterilmektedir. (Ursini) bu mektupla-
rında Napolyona vaktiyle ettiği yemini tahattür ettirmekte , İtalyayı Avus-
turya boyunduruğundan kurtarmak onun elinde olduğunu ve bu vazife-i medeni-
yesinde kusur etmemesini istirham eylemekte idi. Rivayete nazaran ikinci
mektup Napolyonun bizzat kendi telkini üzerine yazdırılmış ve o vakit Fran-
sanın ceride-i resmiyesinde bile negredilmistir.

Bu tarihten sonra İtalya yeni bir devre-i tarihiyeye girdiği, Napol-
yonun muavenetiyle başlayan ittihadını temin ve itmamı için harici dahili
muharebat ile istiğal eylediği cihetle oldukça uzun bir müddet zarfında ital-
yanlar tarafından sui kast tertibatı vuku bulmamıştır. Esasen o karışık dev-
rede bilhassa dahili küçük hükümetlere karşı (Garibaldi) nin meşhur getesile
ikide birde vaki olan magihani hücum ve tecavüzleri, İtalyanların temayülat
ve hevesat-ı şekavetkaranelerine vasi bir saha-i cereyan temin eylediği ci-
hetle haricde dahilde hükümdarlara karşı teşebbüsat-ı cinaiyyede bulunmaları-
na mahal ve lüzum kalmamakta idi.

Fakat bu devre hitam bulduktan ve İtalya binnisbe kesb-i sükun et-
dikden sonra İtalyanların meftur oldukları cinayetkarlık itiyat edindikleri
anarşistlik temayülatı, yeniden tezahür eylemeğe başlamıştır. Bunun ilk ese-

ri ise bizzat kendi kiralı (Humberto) ya karşı (Pasemento) tarafından ika olunan sui kastdır. Bu sui kasdin 1878 senesinde yani (Humberto) nun akab-i cülusunda vuku bulmuş olması İtalyanların bila sebep adam öldürmekteki zevk-i ciblilerinin delailindendir. Çünkü daha kiral (Humberto) ahd-ı hükümetinin mebadisinde bulunduğu ve binaamaleyh meslek-i siyasi itibariyle muhafazakarlık veya serbestiperverlik tariklerinden hangisini tercih edeceği meğhul olduğu cihetle kendisine karşı fikr-i siyasi itibariyle adavet perverde etmek imkansız idi. Bundan maada kiral (Humberto) veliahtlığı zamanında Avusturyaya karşı vukua gelen muharebelerde şahsen pek çok yararlık göstererek milletin bihakkın minnet ve şükranını isticlab eylemiş bir vatanperver de olduğundan (Pasemento) nun teşebbüs-ü cinaiisi İtalyanlara has olan kan dökmek meyl-i fitrisinden başka suretle izah kabil değildir.

Bu tarihten sonra kiral (Humberto) ya iki defa daha sui kast edilmiştir, ki bunun evvelkisi 1897 senesinde (Akgarino) namındaki anarşist tarafından ika olunmuş ve neticesi akim kalmıştır. Sonuncu ise 1900 senesinde kiral (Monza) da bulunduğu sırada vuku bulmuş ve bu defa (Humberto) (Gaetanu bregi) denilen anarşist tarafından ruvelver ile itlaf edilmiştir. İşte yalnız şimdiki kiralın pederi (Humberto) ya karşı ika edilen şu sui kastler (Dalya) nun teşebbüs-ü ehir cinaisini, bilhassa İtalyada pek tabii göstermek ve binaamaleyh bu teşebbüsün sevaikini ta genç Türkler arasında aramak külfetinden İtalyan gazetecilerini müstağni kılmak iktiza ederdi. Halbuki İtalyan milletin defter-i amaline kaydolunacak ef'al-i cinaiyye bundan ibaret değildir.

Balada da bir nebze bahsettiğimiz üzere 1894 senesinde Liyon'da Fransa Reis-i Cümhurunu da İtalyalı (Kazeryu) itlaf etmiştir.

1898 senesinde Cenevre gölünde beray-ı tenezzüh vapura binerken bigare Avusturya İmparatoriçesi Elicabet'i de bıçak ile katil ve telef eden İtalyalı (Lokseni) olmuştur.

İşte yarım asırdan beri İtalyanlar tarafından Avrupada hükümdarana karşı ika olunan sui kastlere dair bizim tahattur veya ittıla edebildiğimiz vakayi bunlardan ibarettir. İhtimal ki şu son senelerde hükümdarane karşı

vukua gelen tegebbüsat-ı cinaiyye meyanında İtalyanlara ait olmak üzere nazar-ı istid'laımızdan kaçan sair vak'alar da vardır. Fakat yukarıdan beri yalnız bizim tadat ettiğimiz vakayı - ki Dalyanın da tegebbüs-ü ehiri ile adedi dokuza baliğ olmaktadır - Elli seneden beri Avrupada hükümdarane karşı en çok İtalyanlar tarafından sui kast ika edildiğini isbate kifayet eyler. Şu halde (Krispi) nin 1894 de bi hasbelmevki iddia eylediği vechile "Katillerin vatanı yok" değil bilakis alelumum katillerin ve betahsis hükümdar katillerinin bir vatanı vardır ki o da İtalyadır !

Bu hakikatı Avrupa matbuatı tabii bizden göksiyi bilir ve isterse bizim düşünebileceğimiz ve yazabileceğimizden çok iyi ve etraflı düşünür ve yazar. Bununla beraber, (Dalya) nin sui kasdi üzerine İtalya gazeteleri vaveylayı ayuka çıkararak Türkleri ithama kalkışdıkları vakit mesela Fransız matbuatı meyanında hiç biri bu vakayı-i tarihiyeyi zikir ve irat hatıra getirmede. Hiç biri çıkıp da İtalyanlara hitaben " Yahu, telaş etmeyin vak'anın mahall-i cereyanı İtalya, mütegebbis katil İtalyandır. Memleketiniz ise ef'al-i cinaiyede haiz-i takaddüm ve rüchan , efrad-ı milletiniz katl-i hükümdaranda sahib-i ihtisasdır. İşte delail-i tarihiyesi !" demedi. Bil'akis bir çok gazeteler İtalya maybuatının delilden ari olan müddeiyatını tasvipkarane bir istical ile sayfalarına aynen naklettiler. Kendilerine ait mesailde bin türlü ihtilafat ile hergün çarpışan Avrupa matbuatının ise bir hususta bu suretle müttehiden iltizam-ı sükut eylemesi şayan-ı dikkat değil midir ? Aleyhimizde bir hadise oldu mu ne kadar ehemmiyetsiz de bulunsa ona derhal sütunlar hasredilir. En adi bir vak'a izam edile edile bir mes'ele-i uzmay-ı siyasiye şekline sokulur. Hal buki lehimizde olan şeyler ya pek az vesile-i bahsolur ve yahut sükut ile geçiştirilir. İşte hergün bin türlü asar ve tezahüratına şahit olduğumuz bu ve bu gibi ahval, ara sıra bazı gazetecilerimizin hakkaniyet ve adaletinden kemal-i ciddiyetle bahsettikleri Avrupanın bize karşı müttehiden iltizam eylediği tarafgirlik en bahir delailindendir. Şu tavır ve meslek karşısında ise vatanımız-ın temin-i selamet ve bekası için artık aramızdaki kardeş kavğalarına kat'i bir nihayet vermek , hübl-ü metin -i ittihadı hulus-u kalb ile sarılmaktan başka gare var mıdır ?

Velit

Taymis Muhabirleri

Taymis gazetesinin havas-ı mahsusasından biri de her hangi meselede olursa olsun, bahsettiği hususta isbat-ı hakikate çalışmak ve yorulmaktır. Bu gazete bidayet-i teessüsünden bu ana kadar hep bu maksada sarf-ı mesai etmiş ve binaamaleyh takip ettiği gayeye ermiştir. Zaten umum İngiliz gazeteleri arasında müstesna bir mevki ihraz etmiş olması da bundan ne neş'et eylemiştir. Taymis (Reklam) ihtiyacından varestedir. O, mesela (Nevyork Herald) gibi (Levingstoni) taharri için erbab-ı kalemden bir serden geçti intihabiyle Afrikaya göndermeği düşünmez. Fakat isbat-ı müddeaya yolunda ibrazına mecburiyet gördüğü bir vesika, Çarın yazihanesinden onun daire-i tahririyesine intikal eder. "Altın anahtar her kapıya uyar" meselini Taymis, istediği zaman kavliyatdan fiiliyata tatbik etmenin yolunu bilir. Yalnız bir defa () meselesinde sahte vesaikle künden atlamıştı. Bu da kendisi için bir ders-i tecrübe oldu. O zamandan beri ihtiyatda daha dakik davranmaktadır.

Taymis, muhabirleri alem-i nesriyatın birer kahraman-ı sahipkırannı itlakına şayan erbab-ı fetanet ve irfandır. Bir vakitler (Makenzi Valas) gibi (Dubluviç) gibi, (Galinga) gibi en büyük diplomatları, tecrübe bekar devlet adamlarını avuçları içinde bulunduran muhabirler istihdam etmişdi ki, bunlara verdiği maaşlar, ekseriya bulundukları paytahtlardaki İngiliz Sefirlerinin tahsisatına muadil ve hatta galip idi. Bu adamların ise kiymet-i zatiye ve maneviyeleri takdir-i bahadan kat kat balater idi. Hiç bir şeyden korkmayan ve ekser gazete muhabirlerini ibzar ettiği nukde serfru ettiren Abdulhamit, Makenzi Valas adı anıldıkça havf ve endişesini ketmedemezdi. Mithat Paşa muhakemesi icra olunduğu sırada Padişahın Hazine nedar-ı göhretçileri olan Hafız Behram ağanın Mabeyinci Fahri beyi döğdüküne kadar tahkik ve iş'ar etmiş, ve padişahın eblehfiribane bir tarzda : - Yazdığı vak'a sahihdir. Kimden haber aldıysa namını söylesin. beyan-ı hakikate vesatetden dolayı kendisine mükafat edeyim. - diye gönderdiği haber üzerine - Zat-ı şahaneleri en büyük mükafat-ı hümayunlarını lütfen rayigan buyurdular. O da Taymis muhabirine ihbaratda bulunanların sıdk-ı

ifadeleri tasdik-i şahaneyi ihraz etmesidir. Bundan büyük mükafat mutasavver değildir. - kavliyle muhabelede bulunmuştu.

- Vakayı nasıl haber almıştı ?

- Para kuvvetiyle !

- Hayır ! Hadisenin aldığı şekli-i melumaneden dilhun olan eshab-ı hamiyetden biri hasbetellillah haber vermişti. Taymis muhabirinin defter-i masarifinde o vak'a'ya dair aldığı haberler hakkında bir (pey) mukayyet olmadığı muhakkaktır. Çünkü bir İngiliz^{ba} mahsus Makenzi Valas gibi bir İngiliz vermediği bir şeyi vermiş göstermek demaatini irtikap edemez .

Mahasel Taymis muhabirleri bir şeyden bahsederlerse, o şey hemen binse 999 sahihdir. Ve sihatini isbata de her ne suretle olursa olsun izhar-ı iktidar etmektedirler.

Gecen temmuz evailinde idi ki Taymis'in Viyana muhabiri gazeteye yazdığı bir mektupda biraz vakitden beri Memalik-i Osmaniyyede cabeca vukuyafte olan hadisatın kuvve-i müvellidesi Museviler ve şibih Müsevilerin ihtirasat-ı intifa napeziri olduğu hakkında ortaya bir söz atmıştı. Hatta muhabir tayin-i isim ve hüviyet de etmişti. Adana hadise-i malumesinde bile Yahudi izi gördüğünü , o facianın 31 Mart vak'asıyle münasebeti olmadığını söylüyordu.

Buna ise Londradaki (Gran Raben) yani Hahambaşı (Doktor Gaster) cevap red yazdı ve Adana vak'asının sebebi bir Ermeni kasabı olduğunu ve her hadise içinde bir Rum, bir Ermeni bulunduğu gibi bir Müsevi de bulunabileceğini ve fakat ika-ı hadisat edenler Yahudiler olmayıp Arnavutlukda, Arabistanda, Anadolu'da Ekseriyet üzere ecnebler ika-ı fesat eylediğini beyan etti,

Bunun üzerine 27 Temmuz Efrençide Viyana muhabiri tekrar bir mektup yazarak Hahambaşı Doktor Gastri tekzip etti. Elinde isbat-ı müddeaya salih vesaik bulunduğunu bildirdi. Ve Yahudilerin Fetanet ve zekavet -i meşhureleriyle beraber, bir de gurur ile meftur bulunduklarını ve bu hasse-i cibiliyeleri teessüryab olunca, akıl ve dirayetle nisbet kabul etmeyecek mertebede ef'al-ı mağruranede bulunduklarını ve fakat bugün birinde bu gurur ve nahvetin belasına uğrayacaklarını ve çünkü Allah bir kavmin musibetini mukadder kılınca evvela aklını aldığı acı bir suretde ityan eyledi .

Şimdi de 9 Agustosta bir mektup ilan ediyor ki (Vots) adında bir zat yazmıştır. Garibdir ki 1860 miladi senesinde 1276 sene-i hicriyesinde vukubulan Şam hadisesinde dahi katl-i amın Yahudiler tarafından tervig ve ika olunduğunu ve idama mahkum olanlar içinde Yahudiler dahi bulunduğunu haber veriyor,

Taymis ise salifüzzikir 9 Agustos tarihli müşhasında negreylediği bend-i mahsusunda muhabirlerinin müddeası muvafık-ı hakikat olduğunu resmen ilan etmektedir ki asıl şayan-ı ehemmiyet burasıdır.

Balada beyan ettik ki Taymis bir meseleyi iltizam edince o meselede ıstibaha mahal yoktur. Çünkü elde her türlü şüphehatı izale edecek vesaik bulunmayınca Taymis meydan-ı kar ve zare giremez.

Taymis'in İstanbul muhabiri mukadderat-ı memleket Selanik'in tam ve nım Yahudileri tarafından idare ve tedvir olunduğunu ve her işde menfaat-ı Museviye üss-ü esas olduğunu iddia etmektedir.

Viyana muhabiri, isimlerini tadat ettiği müdebbiran -ı Museviyyun sırasında Manoel Karasu, Ve Nesim Maselyah namlarını da zikrediyor, ki bizce yalnız bu iki ismin araya girmiş olması tahkik-i nakıs neticesi olduğunda şüphe yoktur. Maamafih Taymis muhabiri bunda tağlit olunmuş ise, o hatasını tashih edeceğinden de eminiz.

Siyonist Kongresi

Bu sene de
BÖŞNİ"DA" Siyonist kongresi İsviçrenin Bal şehrinde in'ikat etmiştir. Kongreye riyaset eden Volfşyn iradettiği nutuk- u manidarında (Siyonist) liği gittikçe tarakkidar olduğunu ve Yahudiler her yerde istihkar olundukları halde Memalik-i Osmaniyyede mazhar-ı refah ve itibar bulunduklarını, ve Siyonizm-den maksat teşkil-i hükümet olmayıp belki Yahudiler için bir melce' edinmekden ibaret bulunduğunu ve Siyonizm'in talep ettiği melce' ise (Genç Türkiye) nin ilan eylediği Meşrutiyet-i idare ile Millet-i Museviyeye temin edilmiş addeylediğini ifade etmiştir.

Kongreye 1600 Yahudi ıstirak etmiş ve 10 Temmuz hariki için de rei-

sin teklifi üzerine 5000 frank iane itası ve İstanbula beyan-ı teessürü mutazammın bir de telgraf çekilmesi taht-ı karara alınmıştır.

Nutkun en tuhaf fıkrası Yahudilerin melce' aramaları ve bir de Meşrutiyet-i Osmaniye ile Siyonizme talep ettiği melce' temin edilmiş addolunmasıdır .

Yahudiler bugün melce'siz midir ki sığınacak yer arıyorlar ? Hükümet-i İsrailiye'nin indirasından beri Kürre-i arzın kıtaat-ı malumesine dağılmış ve cemaat-ı hazıraları ile servet ve ticaret enamlı emir ve iradelerine mahkum kılınmış olan bu millet muallakda mı yaşamaktadır ? Veya serseriyane kürre-i arzı dolasmakta mıdır ki barınacak yer arıyor ?

Meşrutiyet-i Osmaniye hiç bir kavme suret-i hususiyede bir şey temin etmemiştir. Meşrutiyet-i Osmaniye anasır-ı Osmaniye'ye münferiden değil, müttehiden ve müctemian temin-i hukuk eylemiştir. Onun haricinde hiç bir kavim o hukukdan suret-i hususiyede istifade edemez.

Filistine veya Anadoluya hasılı (Arz-ı mev'ud) ile münasebatda bulunsun bulunmasın Memalik-i Osmaniye'nin her hangi bir köşesine Siyonizm iddiasıyla gelecek cemaatlere Osmanlılar ve hususa bu mülkün evlad-ı Fatihanı ele olanlar bir karış yer vermeyeceklerdir.

Ebuzziya

Asan değil siyaset gekmek gerek cefasın

Yoldur, bu yolda adem elbette rahat olmaz.

Paris'den çekilip geçen Cuma günü (Alemdar) gazetesinde neşrolunan bir telgrafnamede Şevki bey namında birinin Baban zade Hakkı beyi tokatl原因arak duelluya davet eylediği bildiriliyordu.

Pazar günü Tanin gazetesi dahi Paris muhabirinden aldığı bir telgrafnameye atfen vak'anın (Opera) dan çıkıldığı sırada vuku bulunduğunu ve bir şahs-ı meçhulün , İsmail hakkı beye takarrüple : Baban zade Hakkı beyin kendisi olup olmadığını bizzat sorup anlaması üzerine tokat vurmuş ve Hakkı beyin de bilmukabele elindeki bastonu mütecavizin kafasına indirmiş ve darbenin şiddetinden baston kırıldığı gibi, şahs-ı mütecavizin kafası da zedelenmiş olduğunu ve Hakkı beye düellu teklifinde bulunmuş ise de Hakkı beyin E Senin gibi hapse mahkum serseri bir rezil ile duellu etmek benim için en büyük bir tenez-züldür.) diye mukabele eylemiş bulunduğunu ilan eylemiştir.

Tetimme-i hadise olmak üzere de mütecavizin Fransadan tardı için Paris sefaretinin Fransa hükümeti nezdinde teşebbüsatda bulunduğunu ilaveten beyan eylemiştir.

Tanin, bu ihbar ve izahatdan maada bir de muterize arasında mutalaa-ı atiyeyi dermeyan eyliyor :

(Burada şurasını söyleyelim ki düellu bir takım şeraite tabidir. Bu geraiti tayin eden düellu nizamatı (?) mucibince hiç bir zaman ne suretle olursa olsun mahkum bulunan bir adam mahrum-u haysiyet addolunduğu için namuslu bir adama düellu teklif edemeyeceği, namus ve haysiyetiyle maruf bulunan bir zat da böyle bir şahıs ile düelluya razı olursa kendi şeref ve haysiyetini ihlal etmiş addolunur.)

Memalik-i mütemeddinenin, hususa Meşrutiyetle idare olunan memleketlerin kaffesinde ceraim-i siyasiye erbabı mazhar-ı kabul ve hurmet olmaktadır. Gerek tek bir adam olsun, ve gerek müttehidül ictihat kırk elli kişiden ibaret bulunsun, kendi vatanlarında ika etmiş oldukları ihtilalden dolayı ahar bir memlekete iltica edenler madem ki cay-ı kabul bulmaktadırlar, artık

onlara canî mazariyle bakılamaz. Hiç bir vakit bir cürm-ü siyasiye bulunan eşhasa adi mücrimler hakkında cari olan muamele icra edilemez.

Lehistan meselesinde Fransaya binlerle erbab-ı ihtilal iltica etmiş idi ki bunların her biri Rusya memurlarından, zabıtası efradından üçer beşer kişi katletmiş takımdan idi. Daha yakın vakitlere kadar Parisde (Nihlist) feileri mültecilerinden geçilmezdi. Rusya Zabtiye Nazırını katleden meşhur madmazel Perezeski'yi Fransa efkar-ı ammesi katil diye değil, bilakis vatani-
nı zulme ve muinan-ı zalemeden kurtarmak için meydana atılmış bir Lehli (Jandark) ı gibi talakki etmişti.

1863 de Fransadaki Leh mültecilerinin riyasetine geçmiş olan meşhur Çar Turski , Fransa senatosunda cereyan eden müzakerat arasında Müdde-i umumi devlet (Müsyö Depen) i Lehliler aleyhinde hilaf-ı hakikat idare-i lisan etmiş olmasından dolayı tahkire layık görmüş ve binaanaleyh düellu etmişti.

Meşhur Emil de Jirarden düellularının en mühimlerini Maççini tarafdarani olan ve Napolide (Cinayat-ı siyasiye) lerinden dolayı giyaben idame mahkum bulunan Pağani ve Salvatore Pelli girini ile etmiş idi. Hatta bu Pelli Girini 1848 de Romada teşekkül eden idare-i muvakkate başında bulunmuş ve bir çok zaman da şehrimizde mazhar-ı hurmet ve izzaz olarak ikamet eylemiştir.

Müteveffa Kogut, müteveffa Kont Andrag'ı Avusturya hükümeti indinde katle mahkum birer canî-i siyasi değil miydiler ? O zamanlar ahenk-i düveli de yeri ve hukuk-u siyasiyece zerre kadar değeri olmayan Devlet-i Osmaniye ise, kendi hükümetleri indinde canî addedilen bu vatanperverlere aguş-u himayetini arzettiğinden dolayı Avrupa akvam-ı fazılasının mazhar-ı takdir ve ihtiramı olmuş ve Kırım muharebesine bu sayededir ki 3 devlet-i Megrute müşareket eylemiştir.

MÜTEVEFFA "KOGUT" MÜTEVEFFA

Opera meydanı hadisesinin vukuundan dolayı cidden müteessifiz. Hak-
kî bey vatanın pür vaad-ı istikbal bir hamiyetli gencidir. Şevki beyi ise ne şahsen, ne de sıfaten tanırlız. Fakat Şevki beyin 31 Mart hadisesine karışmış olması kendince sevap ve bizlerce hata olan bir ictihadı neticesi

olarak giyaben hapis veya idam ile mahkum - u aleyh olmuş bulunması onu ilticagahı olan bir memleket-i ecnebiyede hukuk-u medeniyeden iskat edemez. Ve hiç bir vakit namussuz ve rezil addedilemez. Rezaletle ihtilaf-ı siyaset elfaz-ı müteradifeden olmasa gerekdir.

Fransa komünistlerinden Müsyö Florans, Ressam Müsyö Noro, Müsyö Fliks piya 1871 de paytahtımıza gelmiş ve mesned-i sadaretde , gölgesinden korkacak kadar haif-i siyasete olan Ali Paşa bulunduğu halde yine bunlara canî nazariyle bakılmamış ve Fransa Sefareti dahi ses çıkaramamıştır.

İtikadımızca her fırka kendi muhalif-i ictihadı olan furuk-u siyasiy efradını rezil ve sefil ve serseri gibi sıfatlarla tavsif etmekden ise ictihadındaki selamet ve isabeti maddeten ve fiilen isbat ederek hasmına mantık ile, hakikatle galebe etmelidir.

Makalemizde unvan edindiğimiz beytin hükmü bir hakikat-ı mücerribe tercüme eder. Biz madem ki meslek-i siyasete dahil olduk, o mesleğin netayici olan her türlü belasını da çekmeğe razı ve mütehammil olmalıyız. Bu bir yoldur ki şamarlamak, şamarlanmak, ölmek, öldürmek , öldürülmek levazım-ı zaruriyesindendir. Böyle ufak tefek akibetlerine değil, büyük büyük belalarına da göğüs vermeliyiz. Kendi ictihadının isabetine kail olan her sahib-i meslek, başkasının mesleğini de hor görmemeli, yahut hor gördüğü şahısdan gelecek belayı tabii görecektedir kadar cesur olmalıdır.

Bu vak'anın aynı 1872 de Atınada cereyan etmiş idi. Komon mültecilerinden meşhur (Sivil) Yunan politikacılarından birini tokatlamış ve düellu teklif etmişti. Fakat herif mahkemeye müracaat ederek : Orada sorulan bir suale : (Ben idama mahkum bir şahısla düellu edecek kadar haysiyetimi bilme değilim.) cevabını vermiş ve bu sözü üzerine bedihigu olan Sivil :

- Bütün ebhay-ı beşer Kabl-i ilahiden idama mahkumdur. Bu efendi düellu etmek için Cenab-ı Hak'dan layemut'lar halk etmesini temenni etmelidir. diyerek, hasmının hiç bir vakit düellu edemeyecek erbab-ı cibanetden olduğunu anlatmıştır.

Ebuzziya

Süleyman Nazif Beyefendiye

Bu mektubun sergüzeşti :

Bu mektup 1908 senesi efrençi mayısının yirmi birinde itmam oluna-
rak müsvedde halinde kalmıştı. Yine o gün idi ki olunan davet üzerine daire-i
hükumete giderek vali ile buluşmuş ve Yıldızdan gelen bir şifrede , bana
sezdirmeyerek evimin aranması emredildiğini öğrenmiştim. Vali, Cevat beyefen-
di idi. Adet hilafına olarak bu gizli emri bana açıklıyor ve tessürüne lisan-
i hali ile tercüman oluyordu. Benim ise her ihtimale karşı pek büyük ihtiya-
tim vardı. Evvela ikametgâhında beni suçlayacak hiç bir şey bulundurmüyordum.
Yazdıklarımı böyle bir itimat edilecek ele teslim etmiştim ki ondan alınması-
na imkân düşünülemezdi. Hatta not defterlerim bile evde bulunmüyordu.

Vali Cevat beyin bu lütufkâr muamelesi üzerine derhal cebimden anaht-
tarları çıkarıp teslim ile beraber - bendehanenizde Yıldız'ın endişesini mu-
cip olacak bir varakpare bile yoktur. Bu anahtarlar yazıhanemle kitap dolap-
larımıdır. Kim gidecekse veriniz. İstedikleri gibi arasınlar, fakat karış-
tırdıkları şeyleri yine yerli yerine koysunlar. Sofada yazı yazdığım yerde
müsvedde halinde beş on yaprak kâğıt vardır. Kesimli bir mimarlık mecmuası
arasındadır. Beraberinde Hüdavendigâr Mektupgusu Süleyman Nazif beyden aldı-
ğım bir mektup -u mufassal bulunacaktır. Onları alıp zat-ı âlilerine getir-
sinler . Lütfen mutalaa buyurunuz. Mühim bulursanız, gönderiniz. Bulmazsanız
mealinden bahsediniz. Evde ise hizmetcilerden başka kimse yoktur. Oğlum ya-
pıdadır. Kim gidecekse beraber alsın. Vazifelerini tamamlayınca kadar ben-
deniz sizin yanınızda kalacağım, dedim. Cevat beyefendi bu safvetkârane açık-
lamandan dolayı çok mahzuz oldu. Hamiyet eshabından ve itimat edilecek zevat-
dan Maarif Müdürü Hulusi beyle vicdan ve namusu tezkiyeye muhtaç olmayacak
suretde metin olan vilayet Komiseri Hasan efendiyi çağırarak benim yanımda,
benim dediklerimi aynen kendilerine söyleyerek ve oğlumu birlikde almalarını
da tenbih ederek gönderdi. Yarım saat sürmeyen bir zaman zarfında aramayı
yaparak raporlarını tanzim eylediler. Ben de evime döndüm. Taharri memurları-
nın raporu üzerine, şifre ile yazılan telğrafnamede edebiyata dair bazı iza-
hat -ı tarihiyeyi şamil Süleyman Nazif beye yazılmak üzere tamamlanmamış bir
müsveddeden başka dikkate değer bir şey bulunmadığı ve emir buyurulduğu hal-

de bahsi geçen müsveddelerin takdim edileceği bildirilmiş idi. Onbeş gün kadar bir zaman geçdiği halde hiç bir emir gelmemesine nazaran Cevat bey efendi müsveddeleri aynen iade buyurdular ise de, ben tebyiz ve irsaline vakit bulamamıştım. Meğer bu zamanda neşri mukaddermiş. Binaanaleyh mecmu-ama olduğu gibi nakleyledim. Çünkü o badire vaki olmamış olsaydı bu müsveddeler aynen tebyiz ve gönderilecekti.

Cevat beyefendinin bu meselede gösterdiği alicenap muamele bana mahsus ve munhasır sanılmasın ! Bu zat meftur olduğu ahlakî necabet dolayısıyla bütün siyasi gurbetçileri korumakta idiler ki bu olay o cümlelerin küçük bir nümunesi sayılabilir.

+++++

Kont İzak Kamondu

Memleketimize hizmetleri dokunan bir büyük İsraili ailenin yetişmiş evladından olan (İzak Kamondu) geçende altmışıncı yaşını tamamlamadan Paris-de son nefesini verdi.

Kamondu ailesi ve hususiyle cetleri olan (Avramacı) ki büyük Kamondu'dur. Hasköy Musevileri içinde medeniyet ve tarakki fikri ile , yaşadığı asrın sosyal durumunu hakkiyle idrâk ve takdir ile temeyyüz etmişti. Bu zat, her şeyden evvel Hasköy'de milletin çocukları için bir okul yaptırdı ki zamanında Avrupanın tekâmül etmiş ilk okullarına gıpta ettirecek bir hal ve mükemmeliyetde idi.

Eskiliği, İsrail geleneklerini yeniliklere ve tarakkiye tercih ile muhafazakârlıkda cahilce devam eden mahamlar, Kamondu'yu (Harim) ettiler. (1) Okulu da buna layık gördüler. yahudi çocuklarının bu yeni tarzdaki okula girmesini bu suretle yasaklama yı başardılar.

Kamondu, mahamların bu yayğarasına kulak vermemiş ise de yahudi kadınlarının (Kaveze) tabir ettikleri hotozlarını ve sırtlarındaki ferasceyi çıkartmaya sebep olmasından dolayı zaten akidesizlik ve frenk mukallitliği ile suçlanmıştı. hususiyle o vaktin zaruri icaplarından olarak evvelce Avusturya tabiiyyetine girmiş olmaklığı millet işine karışmak hakkından sukutunu icabetmekle bab-ı Âli , istemeyerek Kamondo'yu riyasetinde bulunduğu Cismanî Meclisden ayrılmaya davet eylemiştir. Avramacı Kamondu bunun üzerine (1) Harim İbranice de Afroz ve lanet manasıdır.

İstanbulu terk ile Avrupaya çekilmiştir. Fakat Galatada mühim bir malî müessesesi bulunduğu için gerektiği zaman mutedil şartlarla Maliyeye borg veriyordu. Bu sayede Kamondou Bankası bir vakitler pek büyük bir şöhret ve önem peyda eylemiş ve iki taraf da birbirlerinden faydalanmışlardır.

Bugün Kamondou Bankası işlerini tatil ederek Galata ve Beyoğlunda bulunan ve 600 bin lira kıymetinde tahmin olunan emlakının kiralari ile uğraşmaktadır.

Bu defa vefat eden İzak Kamondou ise adi geçen büyük Kamondou'nun torunudur. Bu zat Paris ve Felemenk bankalari idare hey'eti azalığını haiz ve daha pek çok sarraf müesseseleri ile ilgili idi.

Pek büyük bir zevk-i selim ile alakadar olduğu edebiyatda, Musiki-de , sanayi-i nefise'de iktidariyle yükselmiş, hatta bu yükselişi sayesinde (Lejyon de onur) nişan ve payesini almaya hak kazanmıştır.

İzak Kamondou hayatı boyunca güzel san'atlara irtibat ve taalluku olan bütün teşebbüsleri, her vesile düşdükçe ya doğrudan doğruya veya vasıta ile teşvik ve tergibden geri durmamıştır. Opera tiyatrosunun en mühim hissedarlarından biri de Kont Kamondi idi.

Pek de önemli olmayan bir hayli edebî kitaplarından başka () adında bir müzikal trajedi yazmış ve diğer eserlerine nisbetle fevkalade takdir edilen bu eser geşitli tiyatrolarda bir çok defalar oynanmıştır.

Kont Kamondou'nun tanınmış ve meşhur bir san'at eseri olan kolleksiyonu vardır. Güzel san'atlara ait her türlü eserlerin kıymet ve ehemmiyetini takdirde büyük bir feraset gösteren bu zat, kolleksiyonunu, onsekizinci asrın güzel tablolarını, nadide heykellerini, Japon kabartmalarını toplayarak gıpta edilecek bir hale getirmişti.

Kolleksiyonun en rağbete değer ve kıymetli parçası () imzalı levhadır. Bu levhayı 1900 umumî sergisinde bir Amerikalı bir milyon Frank karşılığında satın almak istemiş ise de M.Kamondou, (Luvr) müzesine veriliş ödenmek üzere levhayı iki milyon Frank'dan aşağı satamayacağını kesin surette söylemiştir.

İzak Kamondou'nun (Şanzelize) deki kendine ait konağı Mimari güzel-liğin bir numunesi ve başlı başına kıymetli bir müze halindedir.

Rivayete göre bu kıymetli eserler vasiyeti gereğince (Luvr) müzesine teslim olunacaktır.

Kamondun bu bağışı bir çeşit dinî vazifedir. Çünkü doğuşdan haiz olduğu bu güzellik sergisini, Luvr'un nefis hazinelerini okuması sayesinde bu hale getirmiş, bunun için maddeten haiz olduğu sanat eserlerini de layık olduğu yere terk etmek istemiştir.

+++++

Farmasonluk hakkında tamamlayıcı izahat

56 numaralı Şehrah gazetesinde

Ebuzziya Tefvik ve feylesof Rıza Tefvik Beyefendilere

AÇIK MEKTUP

Unvanlı ve imza yerinde S.Ş. harflerini havi yayınlanan makaleyi okudum.

Mübahasa, bir nevi mübarezedir. Bu itibarla mübahislerdemübarizler demektir. İki mübarizden biri cidal meydanında aslı hüviyetiyle isbat-ı vücut ettiği halde karşısında bulunacak mübarizin nikapsiz bulunmasını ister. Çünkü kiminle mübareze ettiğini bilmelidir. Silahlar gibi şahıslar da belli olmalıdır. Ben neşriyat âlemine 18 yaşında dahil olmuşum. - Aradaki fasilalarla beraber - 45 seneye yakındır ki her ne yazdımsa imzam altında yazdım. Her ne üzerine kiminle mübahasaya girdimse kendimi sakladım, ne müstaar ada iltica eyledim, ne de nekre bir sıfat aldım. Fakat bizde garib bir cidal usulü vardır. Meydandaki bir adama karşı pes perdeden bahse karışmak ve kendini gizliyerek hücumlarda bulunmak ekseriya bahadır bahis ve münazaranın eskiden beri tevarüs ettiği taamül etmiş cidal yoludur. Halbuki ben karşıdaki muariz ve mübahisin kim olduğunu bilmek istedinim. Öyle sanıyorum ki her mübahis ve mübariz de bunu bilmek ister, belki o zat benim pek sevinli bir dostumdur, yahut pek korkunç bir düşmanımdır. İnsan kırgınlığında dostlukla düşmanlığın, yani samimiyet ve husumetin sevaikine tabi olmakta muztardır.

Bizde ise böyle olmuyor. Mekşufe karşı çok kerre mestur bulunmak iltizam olunuyor. Mademki öyledir ! ben de mechul muarizla, diğer tabirle kaili bilmeyerek mikvel ile, münazarada bulunacağım :

Mektup sahibi meramını anlatmaya şöyle başlıyor :

"Bütün milletin düşünürleri, halk birbirlerinden pek de farklı olarak (Fermasonluk) hakkında en tarafsız ve kat'î , en ilmi ve tarihî malumat ve tenvirata gözlerini dikerek beklerken , Allah her ikinizden razı olsun, biriniz kendisine has haftalık mecmuasında, diğeriniz de bir cevap münasebeti ile (Şehrah) gazetesinde bu babda mümkün olan açıklamada bulundunuz. Şu kadar ki bu açıklama da her kes gibi bendenizde de bu mezhep hakkında esaslı ve mantıkî bir fikir ve karar hasıl etmekden pek uzak kaldı."

Mektup sahibi de lütfen tasdik ediyor ki gerek ben, gerek Rıza Revfik bey (bu babda mümkün olan izahatda) bulunmuşuz. Eğer ondan ziyadesini izaha ihtiyaç veya imkân olsaydı tabii kusur etmezdik.

Zaten ben kendi hesabıma olarak yazdığım makalede : halkdan tanınmış kişilere kadar her kesin Fermasonluk hakkındaki zihap ve talakkisini göstermiş, ve bu zehap ve talakkinin, Fermasonluğu kendi maksatlarına muhalif gören ruhban tairesinin fesatçı yayınlarından ve telkinlerinden meydana geldiğini bildirmiştim. Çünkü Fermasonluk , esasen bir san'at erbabının san'atlarını gizlemek maksadiyle akdettikleri bir cemiyetden ibaret iken , bazı düşünen ve gören kişilerin, istibdadın müthiş devrinde, fakat daha müthiş , hatta azrail gibi bir fikir tuzağı ile bir ikinci istibdat vücuda getirmiş olan Engizisyoncuların tasallut ve taaddisinden nefislerini koruyabilmek lazımgelirse her fedakârlığı göze alarak şerre şer ile karşı koyma kabilinden kanla, canla onları ürkütmek için, o cemiyetin gizli kanunlarından faydalandıklarını, yani bir zamanki mimarî cemiyetini bir koruma cemiyeti ve biraz sonra da Şinasinin tabiri vecihle : (Ebkâr-î hikmet-i baliğa olan efkâr -i serbestinin) düşünürler arasında yayılmasına hizmet etmek üzere bir cemiyet-i siyasiye şekline koyduklarını da anlatmış idim.

Şimdi bunda mantıkî bir fikir var mıdır ? , yok mudur . Onu mektup sahibi düşünmelidir.

Ansiklopedi'nin : "Fermasonlar yekdiğerini kardeş gibi talakki ederek, hangi sınıfa mensup olurlarsa olsunlar her yerde cemiyetlerinin efradına yardım ederler..." fıkrasından mektup sahibi : (Mantıkî bir yolda tahlil edilirse gıkacak hüküm şundan ibaret olur .) diyerek altındaki neticeyi çıkarıyor :

" Farmasonlar Milletlerarası gizli bir cemiyettir . (Hakki ve hakikatı değil) ancak sırf kendi çıkarlarını kollarlar. Muavenet ve himmetlerini ancak kendilerine, kendi aralarına tahsis ederler."

İşte mektup sahibinin , yukarıki cümleden çıkardığı mantıklı hüküm bu ! fakat (Hak ve hakikatı) kollamadıklarını nereden çıkardığını anlasak . Çünkü ister milletlerarası olsun, ister tek milletden ibaret bulunsun her cemiyet, bir maksat üzerine teşekkül edeceğinden, o maksadın temin ettiği menfaat de cemiyet fertlerine munhasır kalmak tabii değil midir ? Bu bir tenasur şirkettir, yardım onun lazımdır.

Bu da tabiatıyla (Cemiyet dışı) olanlara şamil olamaz. Fakat nusrete muhtaç ve yardım gördüğü fertleri cemiyet şartlarına riayet edince ittihat dairesine kabul eder.

Mektup sahibi :

"Şimdi olanca İrfan kudretinize ve vicdanınıza müracaat buyurunuz. Bu esaslarda ne gibi ulviyetler görürsünüz ? Bunda olsa olsa çeşitli milliyetlere mensup efradı birbirine tanıtmak ve belki de sevdirebilmek gibi bir fayda tasavvur olunabilir. Lakin esas perdecı gizli olunca bu yegâne faydanın başka bir renk alacağı şüphesizdir. " cümlesiyle irfan ve ihlasımıza müracaat buyuruyorlar. İrfanımızın derecesini bilmeyiz, fakat ictimai mesele ve insaniyede hamdolsun ihlaskârlıktan başka tana'kârlığımız olmadığını ictimiharla iddia eder ve deriz ki : Tabiriniz vechile (Muhtelif milliyetlere mensup efradı birbirine tanıtmak ve belki de sevdirebilmek gibi bir faydası tasavvur olunabilen) bir cemiyetin maksadında ulviyet göremez misiniz ? Sizi şüpheyeye düşüren şey esasın gizli bir perde ile örtülü oluşu ise, onu yine sizin irfan ve iz'anınız kolay şekilde halledebilir. Çünkü bu cemiyetin esas teşekkülü, zalimlere karşı korunma ve savunma maksadına oturtulduğunu haber vermişdik. Ve yine söylemiş idik ki fertleri Mimarlık san'atı mensuplarından ibaret olan bir cemiyetin (statü) sü buna esas ittihaz edilmiştir. Ondaki (Parol) yani anlatım her neden ibaretse bunda da kabul edilmiştir. Tabii, yemin, hatta tehdit ve korku dahi bu esas şartlara dahildir. Çünkü mazlum kişileri, yani insan cemiyetinden bazı âcizleri, yine zulüm ve cehalet sıfatıyla muttasıf insanların taaddi ve tahakkümünden kurtarmak için toplanan

bir cemiyet elbette gizli bir perde ile kapanmağa mecburdur. Çünkü zulmun silaı ile silahlanmış olan bir zorba heyetine karşı koymayı maksat edinen bir cemiyet eğer efradını gizlemez, ve birbirlerini tanımak için kendilerince bñlınen ve başkalarınınca meçhul bazı alamet ve kelimeler açıklamasına hacet görmez ise nasıl menfaat temin ve nasıl hüviyet tayin edebilir ?

Şimdi böyle bir cemiyetin mensubiynine has ve ağıyardan gizli bazı esrari bulunmuş olması mücerret maksatlarının dahi esrarlı ve yahut garazla malul olmasına mı delalet eder ? Her gizli şey yalnız şer midir ? Vakia cemiyet-i beşeriye'nin hayrine taalluk edebilen ef'alin gizlenmesi lazım gelmez. Belki açıklanması iktiza eder. Halbuki zulme karşı en ulvi bir maksat hayır olmakla beraber gizlemeye ihtiyaç göstermez mi ?

İşte Farmasonlar da cemiyetlerini gerek ~~ŞEH~~ ruhbanların şerlerine mukavemet maksadiyle teşkil etmiş olsunlar, gerek devrin zalimlerine hadlerini bildirecek sebepleri hazırlamaya tahsis eylemiş bulunsunlar, her iki halde dahi kendilerinden olmayan taifeden kendilerini ve maksatlarını gizlemek hakkını haizdirler.

Mektup sahibi bazı tarih mutahassısları yanında esasî hurefata dayandığı ve (Hiram) namındaki israilli mimarı, cemiyetin kurucusu tanındığı hakkında ansiklopedinin serdettiğini - ki kanaata müstenit değil, hikayeden ibarettir - naklettikten sonra ve ortağağ duvarcılarının (Gotik) mimarî-tarzini muhafaza esasî üzerine teşkil etmiş oldukları bir cemiyet bulunduğuna zannını kabul eyledikten sonra diyor ki : Bu iki rivayetden "her hangi biri veya her ikisi de yekdigeri ile az çok bağlantılı olmak üzere bir hakikat talakki olursa : bu asırdaki, bugünkü bir mezhep ve meslek , bir cemiyet ve tarikat için takdiri gerekli ve tebcili lazım bir şeref ve yükseklik bahsedebilir mi ?

Bilmen nasıl olur da müessâs bir (hiram) yahut bir (Petr) yahut bir (Şarl) , yardımcıları ve ansarı olan bir cemiyetin bütün din ve felsefelerin fevkinde bir dünya sulhu husule getireceğine hüküm ve kanaat hasıl etsin?

Osmanlı Devleti, bir islam devleti olduğu ve şeriat - ı Muhammediye saltanatımıza esas bulunduğu elbette inkâr edilemez. Ve yine malumdur ki Muhammediye şeriatı marufatı emir ve münkiratı nehiy etmekle Müslümanları

selamet kapısına çıkarak **ahkâm-i celileyi** cami'dir. İslam âlinleri ise **hamle-i şariat** unvan-ı âlisiyle mübeccel ve müşerrefdir. Hal böyle iken - **Mazinin uzak devirlerine** gitmek külfetini ihtiyar etmeksizin şu geçir-
diğiniz 33 senede, geçtiğimiz belaları , umum müslümanlar ve diğer kişiler
ile birlikte kendileri de geçen **ulemay-i kiram hazeratı** , acaba müstebit
padişaha karşı **şariat hükümlerini** beyan ile şer ve mazarratını memleket
halkı üzerinden kaldırmaya, hiç olmazsa **azaltıp hafifletmeğe** neden başlama-
dılar?

Maksadı anlatmakta İmam Rabbânî'den rivayeten bir kavi bulunduğu-
nu hatırlıyorum. Bu mübarek zat demiştir ki : - Zalimi yapıklarından dola-
yı müaheze ve tahzir etmeli. Eğer vaki olan mükerrer ihtarları dinlemez ve
kabul ile zulümden vazgeçmezse üzerine yürümek lazımdır nihayet yapılacak
şey budur. -

Şerh-i makasit camilerde okunur ve okutulurdu. Okutanlar Müderris-
ler yani **Hamle-i şariat** olmak lazım gelen tanınmış fazilet sahibi ulemalar
idi. Elbette İmam Rabbânî'nin bu kavlini de okumuş ve okutmuşlardı. Bu bir
masal değil, Siyasî **ahkâmımızın** esaslarından uyulması gerekli bir bir me-
seldir. Bunu yalnız mana verip de geçmek için de kitaba yazmamışlardır. Hat-
ta hatırlıyorum ki (İmamet **salahiyeti**) bahsinde görmüştüm. Ne yazık ki şu
anda o mühim kitaba sahip değilim. Fakat ona sahip olan zat benim yanıldı-
ğım daha bir çok **ahkâm-i celileyi** o bahisde görebilir.

Demek isterim ki bu kitabı , ve ona geliyeceye kadar daha bir çok
açık şariat hükümlerini toplamış olan kitapları okumuş ve okutmuş bulunan
Ulema-i kiramımız için zalimi, dalmış olduğu haktan ayrılmasını men etme-
ğe kudretli olamadılar ? niğin içlerinden biri çıkıp da hatta geçen asırda-
ki - **Sadık Hoca** - kadar olsun bu vazifeyi yapmayı başaramadı ? Çünkü zalim,
bütün kudret ve şiddetini elinde bulunduruyordu. Onun şerlerini ve mezali-
mini sözle men etmeğe imkân yoktu. O halde ne yapmak lazım gelirdi ? kurtu-
luş yoluna girmek için birleşmek ! işte onu (İttihat ve Tarakki) cemiyeti
yaptı. Çünkü pak ve saf bir fıtrat-ı asimeyi haiz olan ve hemen zümlesinin
nasiye-i hamiyetinde irfan nuru ile nusret muntabi ve münceli bulunan genç
zabitlerimizi ikaza İttihat ve Tarakki cemiyeti delalet ettiğ

Ya bu İttihat ve Tarakki cemiyeti nasıl vücuda gelebildi ? Bugün siyasi cemiyetlere, ta (Karbunarı) ye kadar yüzlerle hafiyeeye uygulanan (Fran Masoneri) esasını taklit sayesinde ! Zira gizli bir maksat hakkında ictimâ ve istişare itimat edilen müşavirlerin vücuduna mütevakıftır. Bu müşavirler ise tezkiye edilmiş ve tecrübeli kişiler demektir ki onlar da sanıldığı kadar çok değildir.

Gizli cemiyetler, ister Farmasonluk adı altında bulunsun , ister başka adlarla çağrılınsın , bu asrın mahsusatından değildir. Vaktiyle Osmanlıların devrinde dahi müslümanlar arasında bilinir ve kurulu idi ki, Selçukîlerin zevali sıralarında teşekkül etmişti. Hatta (Geng Ahi'ler cemiyeti) adıyla yad olunurdu. Ünlü İbn-i Batute'nin kitabı okunacak olursa görülür ki bunlar kendilerini, birbirlerine ve cemiyetlerine girmiş olan her ferde yardım vazifesiyle mükellef tutarlardı. Ve dervişler arasında gezip birbirlerini aralarındaki (İşaret) ile tanırlardı. İbn-i Batute ~~diyor~~ bu (Ahi) ler cemiyetine uğradığını ve onlardan ikram ve in'am gördüğünü yazıyor. Bu genç Ahiler sonradan Yozgat ve Sivas taraflarında küçük küçük hükümetler teşkil ettiler ise de ayakda duramadılar.

Şu izahat dahi isbat eder ki (Fran Masonluk) zamanımızda yardım esasını muhafaza ile beraber gerekdikçe siyasi maksadı dahi göz önünden ayırmamakta ve vatan sevgisi ile Kalpleri dolu olan vatan evlatlarının hamiyetli teşebbüslerine yardım etmektedirler. Bu yardım ne şekilde oluyor ? denemek olursa ona da, Cemiyet mensupları arasında devam eden karşılıklı emniyet ve sevgi ile cevabını veririz. O cemiyete girenler arasında şimdiye kadar maksada ihanet etmiş bir kişi görülmemiştir. Çünkü cemiyet üyelerini seçmekte ciddi dikkat ile tanınır.

Mektup sahibi diyor ki : " Pek güzel anlaşılıyor ki Masonluk evvelâ kısmen vaktine göre felsefi, fakat bütün manasiyle mezhebî bir şekilde kurulmuş. Ve sonra bu mezhep siyaseti ve menfaati alet ederek tarihi bir çok rollerde bulunmuş."

Ansiklopedinin izahatından Farmasonluğun (bütün manasiyle mezhebî bir şekilde teessüs etmiş) olduğu nasıl çıkarılıyor anlayamadık ? Ansiklopedi : (Farmasonluk vaz-ı esasisinden çıkıldıktan sonra hayır ve hasenati

kendişe iş edinerek bir yardım cemiyeti şeklini almıştır.) diyor. Vaz-ı esasisi ise Mezhep değil, mesleke ait idi. Yani sekizinci asırda (Gotik) mimari uslubunu bir takım na ehil olan duvarcılarının acemi ellerine düşürüp de san'atın icaplarını yok etmemek, diğer tabirle san'atın sırrını ustalarından daimî himayesinde bulundurmamak maksadıyla kurulmuş bir cemiyet idi. Hatta cemiyetin taşıdığı isim dahi bunu te'yit eder. Bunda mezhepden, akideden, hasılı vicdaniyat ve itikattan bir (Koku) bulunduğu nasıl ihtimal verilir ?

Bizde Atasözü sırasına geçmiş bir tabir vardır : (Kemankeş sırrı gibi) derler ki keşfi ve anlaşılması kabil olmayan hususatta söylenir.

Bugün bu sır hala geçerlidir. ve erbabından başka kimseye belli değildir. Kemankeşlik, yani tirendazlık, ile mezhep, din, akide arasında bir münasebet tasavvur edilebilir mi ?

Demek ki Kemankeşler dahi san'atın icabını Tirendaz olan usta kişilere hasrının ok atmaya mahsus bazı usul ve havası sır suretinde saklamaya lüzum görmüşler. Loncaları demek olan tekkelerine çirak suretiyle giren heveslileri, istidadi anlaşılınca kadar bu sırrı onlara söylememişler. Kabiliyeti anlaşılınca esrarlarını açıklamışlar. Şimdi bir kemankeşden bu sırrı öğrenmek acaba kabil midir ?

Bunlardan birinin : - Sırrım dilimin altındadır. Boynaumu kesiniz de öğreniniz. kavli ve boynu vurulup da dilinin altında çıkan kâğıda : " Ser verir ehl-i sadakat sırrını faş eylemez" misraının yazılı bulunmuş olduğu meşhurdur.

Bunu hiç bir vakit bir masal diye talakki etmeyiz. Çünkü insan ölü olan dahil olduğu bir mesleğin her türlü gizliliğini lüzumu halinde canını feda edecek kadar muhafaza ile nefsinin mükellef bilir. velev o sır (Al şu hiçi sıkı tut) kabilinden bir oyun olsa bile.

Zamanımızda (Poligon) tabir olunur, nişan talimhaneleri vardır. Orada her askerî hükümetin seğilmiş silahları tecrübe edilir. Dahil olanlar o talimgâhda adet ve usullere (esrar) esirdirler. Çünkü vatanın hayır ve şerri o (Sırr) a bağlıdır. Onu gözenler şüphesiz vatana ihanet etmiş olurlar. İşte alemde, ve insanlık âlemi tabirine layık olan (dünya ahlaki

da en kutsal kanun sır saklamaktır ki bu ahlaklılığın da ilk mertebesidir.

Ebuzziya

Karbunari - Karbunarizm

Geçen ondokuzuncu asrın en mühim değişik mesleklerinden biri de şüphesiz (Karbunarizm) dır ki vukuat sahasında cilveger olan ef'al-i mahsusesinin şahidi ibretle bakdığımız İtalya devletidir. Binaaaleyh bu cemiyet ile meslek ve bu meslekdekiler hakkında okuyucularımızı haberdar etmek faydadan hali değildir.

Karbunarizm bir gizli cemiyettir ki yayılmasını ve olgunlaşmasını (denilen hükümdarının dönüşü ile) Lui Philibin hükümetinde ele geçirmiştir.

Bu cemiyetin meydana çıkışı bir çok dedikoduya meydan vermiş olmakla beraber, yine nereden ve nasıl çıktığı kat'i surette anlaşılamamıştır.

Bazı tarihçiler Karbonari'nin başlangıcını Fransa kralı Birinci Fransova zamanında bulurlar. Bir takımı da daha eski olduğunu iddia ederler. İşte bunun gibi () adında bir zat da (Sosyalizm tarihi) adlı eserinde (Sarrebuck) lu () adında bir rahibin munhasıran kömürcü ve odunculardan mürekkep olmak üzere bir gizli cemiyet tarafından kurulduğunu söyler.

Bu cemiyetin hedef ve maksadı : "Hükümet işlerinin istenilen ve herkesin istediği şekilde idaresini" temin etmekden ibaret olarak , bu suretle rahip "Eşitlik üzerine kurulmuş halk hükümeti" ismini verdiği idareyi ihdas eylemek istemiştir.

Cemiyet Vente denilen bir çok partilere bölünmüş idi. "Ümit ve iman" kelimeleri cemiyetin undesi ittihaz olunmuştu. daima değiştirilen (Parola) ları olduğu gibi, üyelerin birbirlerini tanıyabilmesi için de cemiyet mensuplarına mahsus bir takım (işaret) leri vardı.

Bir diğer rivayete göre de (Karbunarizm) in çıktığı ve kurulduğu yer İtalya topraklarıdır. Cemiyetin, (Kömürcü) manasına olan bu isim ile adlanmasına ise memleketden kovulup çıkarılan (Gelg) lerin takipden yakalarını kurtarabilmek için ormanlarda oduncu ve kömürcü kulubelerinde toplanıp saklandıkları sebep olmuştur.

Bu cemiyetin çıkış sebebi ve zamanı ne olursa olsun, siyasi tarih âleminde önemli bir mevki alması onsekizinci asrın sonları ile ondokuzuncu asrın başlarında meydana getirdiği ef'alden dolayıdır. Çünkü Karbonarizm esas itibariyle siyasi bir maksada hizmet etmekle bu cemiyete girenler zulüm ve taaddiyatın şekli ve çeşitlerini ortadan kaldırmakla bağlı oldukları memleketi halk idaresi altında bulundurmak, yani serbest kılmak emelini beslerler.

Bonapart'ın eniştesi olan general (Mora) Napoli kralı iken Karbonarizm'in insanlığa hizmet veren bir cemiyet olduğuna inanmış ve binaenaleyh, genişlemesine çalışmış idi. Çünkü Mora, kral nasp olunmuş olduğu halde halka hükümdarlıktan ziyade hizmetkârlık yapma taraftarı idi.

Her nasılsa Karbonari'ler bu müsaadeyi sui istimal ederek , ifrat derecesinde bazı işler yaptılar. Bu cihetle (Mora) bunlar hakkında gösterdiği bu müsaadeye pişman olduğundan Karbonari'leri , ellerindeki silahları alarak memleketten kovmaya mecbur oldu.

Karbonari'ler Napoliden gıkdıktan sonra reisleri olan (Kapu - Biyanko) nun sevk ve idaresinde olarak (Kalebera) bölgesine sığındılar. Bu tarihlerde cemiyetin üyeleri ancak iki üç bin kadardı. Halbuki pek az zaman sonra bütün İtalyaya yayılmakla beraber, Fransayı istila, İspanyaya nüfuz, ve (Ren) nehrinin de maverasına yürüyerek Avrupada mutlakiyetle hükümdar olan nicelerine taç ve tahtlarından olacakları korkusunu bile vermişlerdi.

Karbonarizm ile Farmasonluğu çoğunlukla birbirlerine karıştırırlar. Hakikat halde ise bunlar bir değildir. Belki Karbonarizm Farmasonluğu örnek olarak kurulmuş bir cemiyettir ki Farmasonlukda olduğu gibi usul ve hususi adabı ve kendine has lehçe ve istilahatı ve sırf kömür imal ve ticaretinden çıkarılmış bir takım hususi tabirleri vardır.

Mesela toplanma yerine Fransızca kulube manasına Hutte İtalyancada Baracca ve ictimain akdedileceği memlekete orman manasına Foret, asıl ictimaa da (Vente - vant) ve İtalyanca vendetta) adını verirler.

Bir kaç kulubeden oluşan hey'ete Cumhuriyet Repupligue derler. ve "Ormanı kurtların vücudundan temizlemek için " cümlesini, memleketi zalim ve gaddarların tasallutundan kurtarmak manasında kullanırlar.

İşte bundan dolayıdır ki Karbonari'ler toplanmık lazem geldikçe, "Kurdun pengesine kuzunun kurtuluşu ve intikamı" sözünü dillerinden bırakmazlar.

Cemiyet üyeleri arasında vermiş olduğu yeminden dönenler ile ihanet edenlere karşı cezaları çok şiddetlidir. Hatta bir fikir ve maksada mebni olmaksızın ifşaatda bulunanlara, yani boş boğazlara bile şiddetli cezalar verilir.

Cemiyete her dahil olan, Karbonarizm'in varlığını, hususi işaretlerini ni nizam ve usulünü, (Parola)larını sır olarak saklayacağını, en başdaki partinin yani merkezin vereceği emirlere körü körüne ve kayıtsız şartsız itaat eyleyeceğini (Yemin ederek) taahhüt eder. Çünkü uhdesine bir hizmet ifası terettüp eden şahıs, asıl maksat ile amme selametini elde etmeğe vasıta oldukça hakka muğayır ve adalete aykırı bir işde bulunmuş olmaktan uzaktır. Bundan başka vatan ve hürriyet uğurunda bütün varlığını, hatta hayatını ve lazım gelirse evlat ve ayalını bile feda edeceğine yemin ettirirler.

Bir de gerektiğinde gadır ve itisafa karşı elde silah müdafaada olmak ve (Kardeş) veya "iyi amca zade" adı verilen cemiyet arkadaşlarının imdadına yetişebilmek için her (Karbonaro) nun (1) , masarifi kendine ait olmak üzere bir beyhik tüfek ile bir hayli fişenk tedarik etmesi şartdır.

Yemininden dönenlere idam cezası verilir. Her bir (Kardeş) in bulunduğu geşitli sınıflar : Evvela gıraklık, sonra ustalık ve daha sonra sonunculuktur.

+++++

Karbonarizm İtalyada çok büyük bir sür'atle genişlemiş ve daha 1820 yılında Napoli'de bir ihtilal hareketine teşebbüs eylemiştir ki sonunda, Napoli kıralı bütün halkın isteğine dayanarak Meşrutiyet idaresine riayet edeceğine yemin etmeğe mecbur olmuştur. Maamafih, Kral Ferdinand, zaten yemininde durmak fikir ve kararında olduğundan, o sırada toplanan Laybach kongresinden istifade ederek sözlerinde durmamıştı.

Karbonari'ler, Avusturya askerlerinin müdahalesi ile Napli'de hayli zayıyat verdikleri gibi (Biyemonte) de de bir başarı elde edemediler.

İşte bu suretle İtalya vatanperverleri irtica'cılarının yardımcısı olan Avusturyalıların müşterek çalışmaları yüzünden yenildiler. Bu vak'adan sonra Karbonari'ler İtalyada bir müddet duraksadılar. Fakat diğer taraftan Fransa'da Karbonarizm fikir ve mesleği büyük bir gabuklukla yayılmakta idi.

(1) Karbonari kelimesi İtalyanca çoğuldur. Tekili Karbonari'dir

1820 yılı Temmuzunda (Döjiyef) ile (Juber) adında Farmason cemiyetine mensup iki Fransız delikanlı, Napoliye giderek ~~yeni~~-yeni kurulmuş olan Meşrutî hükumete hizmet etmeyi teklif etmiş ve Juber , Avusturyalılara karşı savaşa katılmak için Napoli'de kaldığı halde , arkadaşı Döjiyef , Karbonarizm'in bütün sırlarına öğrenerek Paris'e dönmüş ve Tıp öğrencilerinden (Bazar) adında birinin evinde arkadaşlarından bir kaç genci toplayarak Fransa'da ilk defa olmak üzere böyle gizli bir cemiyet kurmayı başarmıştı.

Fransa ihtilali tarihini yazan (Lui Blan) der ki, "Bu cemiyetin maksat aslisi muayyen ve mukarrer değildi. Yalnız bu husus için tertip ettikleri nizam-namede mevad-ı atıye münderic idi :

" Kuvvet hak olmadığına ve Borbon Hanedanı Fransa tahtına ecnebler kuvvetiyle ik'at edildiği cihetle (Şarboniye) ler Fransız kavmine diledikleri tarz ve şekildeki hükumeti tayin hususunda haiz olduğu hakkı kemal-ı serbesti ile istimal salahiyetini bahşetmek için ittihat ederler.

(Janvit) adındaki bir Karbonaro, ise Fransada (Karbonarizm)in gikişi hakkında aşağıdaki bilgiyi vermektedir :

"1821 baharında on bir Karbonari, Reis Kapo ile birleşerek içlerinden iki kişiyi (Gran Uryan) reisleriyle görüştürerek Karbonariler idare heyetinin yerini değiştirmek muvafık olup olmayacağını anlamak için Fransaya göndermeye karar verirler. Çünkü Karbonari reisleri , idare heyetinin parise naklini münasip görmekte idiler. Çünkü Paris, Avrupanın bütün memleketleriyle her Başkent-den ziyade münasebetde bulunmakta olduğundan, cemiyetin en nüfuzlu ve en faal ve hele en ziyade itibar ve servet sahibi üyeleri Paris'de oturmakta idiler. İşte bu suretle o tarihlerde Fransa'daki bütün gizli cemiyetlerin idare hey'etleri olan bu (Gran Uryan) ile Karbonari cemiyetinin birleştirilmesi karar altına alınmıştı.

Karbonari cemiyeti Fransada tercümesi olan (Şarbonneri) adını alarak usul ve nizamları temamiyle kabul olunmuş ve yalnız Fransız âdet ve efkârına uyularak bazı değişiklik yapılmıştır.

Bu cemiyet Fransa'da 4 hey'ete yani Vente taksim edilmişti.

Birincisi : (Vant Parti Külier) Hususi hey'et

İkincisi : (Vant Santral) Merkez hey'eti

Üçüncüsü : (Hot vant) Üstün hey'et

Dördüncüsü : (Vant Süperiör) Yüksek hey'et .

İsimlerindeydi.

Üye kayıt ve kabulü İtalyadaki gibi bir takım merasime tabi tutulmaksızın sade bir yolda yapıliyordu.

Bu dört hey'et arasında muhabere ve münasebetler zabıtayı kolaylıkla yanıltacak bir şekilde tanzim edilmişti. Her hususi hey'et 20 üyeden ibaret olarak içlerinden birini murahhas seçiyorlardı. (1)

Merkez hey'eti bu suretle hususi heyetden tayin edilmiş 20 murahhasdan oluşuyordu. Bu da üstün hey'etle münasebetde bulunmak üzere bir bir kişi seçiyordu. Üstün hey'etin de , yüksek hey'et ile temasda bulunmak üzere bir murahhası bulunmaktaydı.

Teşkilat bu tarzda olmasından dolayı muhtelif hey'etler üyeleri birbirlerini tanımaz ve yalnız murahhaslar tanınırlardı. (2) . Zaten her bir Karbonari'ye diğer hey'etlerin arkadaşlarını tanımak yasakdı. Bu ise bir olay çıkması, yani zabıtaca bir şey sezildiği zaman , partiler arasındaki bağlantının hemen kesilmesi maksadiyle yapılmıştı. Çünkü, böylelikle en fazla yirmi kişi ele geçebilirdi. Cemiyetin bütün işlemleri meb'uslar, murahhaslar vasıtasıyla yapılır ve yeniden cemiyete girenler cemiyetin varlığını ve işleri hakkında kat'iyen sırlarını saklayacaklarına dair taahhütte bulundurulurdu.

Yeni girenlerin bir tüfekle 20 adet fişenk tedarik etmesi mecburi idi. Cemiyete girildiği vakit bir defaya mahsus olmak üzere beş frank verilir, sonra her ay bir frank ödenirdi.

Halk, yani memleket efradından teşkil edilmiş olan bu cemiyetden başka orduda da ayrıca bir (Şarbonneri) cemiyeti kurulmuştu. (3) Bunun da çeşitli derecelerde kısımları ve her derecenin de bir adı vardı. Sükun ve asayiş zamanlarında askerî unsur, adeta ortadan kalkar, vücudu hiss olunmaz bir hal alır ve ya sivillerle dostca bir surette bulunurdu.

(1) Yeni Osmanlılar tarihinde de anlatıldığı gibi, Yeni Osmanlılar Cemiyeti Karbonari esası üzerine kurulmuş ve fakat 20 murahhasa bedel 7 kişiden teşekkül etmiş ve her yedinciye bir (Reis) murahhas sıfatı verilmişti.

(2) Yeni Osmanlılarda da temamiyle böyleydi.

(3) Netekim İttihat ve Tarakki cemiyetinin orduda mensubini vardı.

Bir karışıklık gıkınca veya bir ayaklanma hissedildiği zaman , aksine ehemmiyet ve faaliyet askeri takıma düşer ve bu suretle bu sınıf büyük bir mevki kazanırdı.

Bu cemiyetin de Farmason cemaatinde olduğu gibi birer isimleri vardı. Mesela , Parisde en ziyade gözde olanları : (Vaşington) , (Muzafer Hey'et), (Hakikat taraftarları), (Vestepan) gibi adları bulunmaktaydı.

Fransa'da serbes Fırkanın : (Lafayt),(Derkursel), (Jak Kuhlen) ,() () gibi ünlülerin yardımları sayesinde bu cemiyet pek çabuk genişlemişti. Hatta Lafayt , reis bile seçilmişti. Ve hatta üç ay içinde Paris'de elli hey'et teşekkül etmişti.

Cemiyetin en genç mensubini, Fransanın geçitli noktalarında Karbonarizmin yayılmasını üzerlerine aldıklarından, cemiyet az zaman içinde bütün Fransa'da iki bin hey'ete, 40 bin üyeye sahipdi. Miktarı bu mertebeyi bulunca faaliyet devrinin geldiğine hükmedildiğinden, cemiyet o kadar mükemmel iş gördü ki , bir muverrihin dediğine göre, O devre ait bütün resmi olaylar, sanki Borbon Hanedanının tarihî fiillerinden sayıldığı halde, hakikatde asıl Fransa tarihini bu gizli cemiyetlerin yaptıkları teşkil eder.

+++

Karbonari'lerin takip ettikleri meslek - i siyasi hakkında bir belge olmak üzere 1822 yılında (Pau - Pa) şehrinde duvarlara yapıştırılmış olan beyanname yi gösterebiliriz :

"Fransızların harekât tarzı Fransız milleti tarafından Meşrutî idarenin kabul ve temessülüdür. seçkin isteğimiz ise vatanın şan ve şerefidir.

"Bir milletin idaresinin şartları halk ile hükümdar arasında akdedilen bir mukaveledir. Bu mukavele iki tarafın rızası ile yapılır. Yoksa bir tarafın diğer tarafa lutuf ve ihsanı değildir. İşte bu milli hakimiyet esas kaidesinden ictimai kuruluş ve devlet idaresinin bütün icraî kuvveti ve infazı'nın asli ve menbaı millet bulunduğu neticesi meydana çıkar. Bu suretle millet, kendi tasvip ve kabul ettiği şartnameye (Kanun-u esasi'ye) göre bu kuvvetleri geçitli kısım ve sınıflara ayırır. Çünkü, millet tarafından kabul ve tasdik kılınmış olmadıkça, Meşrutiyet idaresi var sayılamaz. Belki millî hakimiyet gasp ve zabte-dilmiş olur. Velhasıl umum Fransızların düsturu : "Halk tarafından kabul edil-en Millî meşrutiyet veya " Vatanın şanı ve şerefi" bulunduğunu bir daha tekrar

ile sözlerime son veririm. Yaşasın "Fransız Millet!".

Bu beyannamede cumhuriyetden asla söz edilmemiş olduğu dikkati çekmektedir. Çünkü hakikat-i halde cemiyet ne kadar mükemmel kurulmuş olsa da yine kat'î surette belli edilmiş bir hedefi bir maksadı yoktu. Yalnız bir kaç şube üyesinin düşünce ve meramları (Demokrasi) usulünün elde edilmesi idi. Çoğunluğun mesaisi ise, milleti, elinden alınan haklarına tekrar sahip ederek bir tanzimat meclisi meydana getirmekten ibaretti.

1831 de Belfur'da tecrübe edilen bir ayaklanma oldu. Fakat bu teşebbüs Lafayt'ın tenbelliği ve kararsızlığı yüzünden sonuçsuz kaldı. (La Roşel) li 54 (4 başçavuş) un birleşmesi bir facia ile son buldu. Keza General () da (Sonur) da bir başarı elde edemedi.

(Belfur) da tutuklanarak (Kulmar) mahkemesi tarafından yargılananların tahliyeleri için yapılan teşebbüsler de akim kaldı.

Lui Blan der ki : ".... Bu olaylardan sonra, (Şarbonneri) cemiyeti yalnız beyhude kurban vermekden başka bir şey yapamaz oldu."

Bununla beraber , İtalyadaki (Karbonarolar) da iş aksine idi. Oradaki cemiyetin faaliyeti ciddiyetle devam ediyor ve Papaları bile endişeye düşürecek bir kuvveti haiz bulunuyordu.

Papa'lar , Karbonaro'ların öyle bir iki başarısızlık ile ümitsizliğe düşecek adamlar olmadığını pek ala anlamışlardı. Hakikaten de baş hey'etin, diğer hey'etlere olan tamimlerinde : " muvaffakiyetsizlikler devam ettikçe nihayet zafer elde edilir." CUMHURİYET onları cür'etlendiren cümseli okunuyordu.

Yedinci (Piyus) Papanın halefi Onikinci Leon , gizli cemiyetlerin lağvedilmesi ve ortadan kaldırılması için bir takım şiddetli tedbirlere müracaat ve aleyhinde bir (Bulle) emirname yayınlayarak üyelerini hükümdarların hakimiyet haklarına ve kilisenin nüfuz ve emirlerine tecavüzle suçladı. Sonra aşağıdaki emirnameyi çıkardı :

" Gizli cemiyetlerin teşekkülü Roma'da ve bütün Papalık hükümetinde yasaktır. Bu cemiyetlerden birine girmiş veya bu gibi cemiyetlerin kurulmasına kolaylaştıran ve bunları haklı bulanlar vatana ihanet suçunu işlemiş sayılarak idam ile cezalandırılacaklardır."

Papa Hükümeti emirname yayınlamakla beraber, yine tamamen müsterih

olamamıştı. Bu yüzden Onikinci Papa , Karbonari'lere karşı Katolikliğin yayılması maksadiyle (San Fedist) unvanını verdiği bir başka gizli cemiyet kurdu. Bu cemiyete kabul edilenlerin çoğu saray halkı ve yüksek rütbedeki Ruhban takımı idi.

Papa, Cemiyetin birinci Başkanı olarak, Cizvitler ise en ileri gelen üyeleri idi. Karbonari'ler cemiyeti gibi bunun da nizamları ve ahkâmı, dereceleri , hususi işaretleri, parolaları vardı.

San Fedist'lerin , İtalya bağımsızlığını muhafaza ve setresi altında asıl maksatları olan Katolik ve Derebeylik idaresinin geri gelmesi maddesi gizlenmekte idi.

mucip olan hakiki sebep
Cemiyetin teşkilinâ/~~sebebi~~ yeni katılanlara telkin olunan yemin tarzından ~~anlaşılmaktadır~~ anlaşılmaktadır. Bu yemin şöyleydi :

" Takip ettiğim meslek ve maksadın muhafaza ve müdafaası için menhus Hürriyetperver Fırkaya mensup olanlardan hiç birini, nesebi, serveti, mertebesi, karabeti ne olursa olsun mahvetmekden ictinap etmemeğe, Şir har etfal ile Hamidekat ricalin göz yaşlarına kat'en merhamet etmemeğe ve zükûr ve nisvanın mertebe ve makamına, sin ve saline bakmayarak menhus hürriyetperveranın kanlarını son katresine kadar akıtmaya yemin eylerim! Keza , yegâne din-i hakikî olan mukaddes Katolik mezhebinin düşmanlarına, inhilal nâpezir husumet beslemekte devama dahi kasem ederim."

1828 de Napolâ'de bir isyan hareketine teşebbüs olundu ise de hemen bastırıldı.

Her nerede halk , istiklal davası ile ve hurriyet isteği ile ayaklanırsa mutlaka başlarında Karbonari'ler görülmekteydi.

Biraz sonra Karbonari'ler İtalya inkilabının meşhurlarından olan (Maçini) tarafından kurulmuş olan yeni gizli cemiyetler mensupları ile birleşmiş ve birbirlerine bağlanarak İtalya ittihadının temelini atmaya gayret ve himmet sarfetmeğe başladılar.

Meşhur (Kavur) (Garibaldi) gibi siyasi ve inkilapçı kişiler bu cemiyete girmişlerdir. Çünkü (Sardunya) krallığını İtalya tacı ile yükselten kuvvetin muhassalası ancak Karbonarizm'dir.

Fransa'ya gelince : Burada Karbonarizm artık nadiren varlık eseri göstermekte idi.

Herşeyde olduğu gibi efkâr-ı ihtilaliye'de dahi Fransızlar modaya tabidir. Üçüncü Napolyon unvaniyle Fransa İmparatorluğunu ilan eden (Lui Bonapart) ilk önceleri serseriyane vakit geçirmekle beraber taliini ele geçirmek düşüncesiyle kararsızdı. Bu cemiyete de girmiş, hatta (Romayni) ve (Marş) bölgesinde Papalık idaresinden yakayı sıyırmak için meydana gelen ayaklanmalara katılmıştı. Ve hatta sonradan kendisini (Bomba) ile öldürmeye kalkışan meşhur (Ursini) nin söylediklerine bakılırsa, İtalya istiklalini kazandırmak ve Papalığın ilgasını intaç edecek olan hususlarda da çaba harcayacağına yemin bile etmişti.

Fransa'da Karbonari'ye bir çok ünlüler katılmış ise de , sonuçsuz kalan çalışmalarından başka bir şey görülmemiştir.

İtalya'da ise Karbonari'nin şahitleri : İtalyanların birleştirilmesi, İtalya mülkünün ve Kırallığın teşkili, Papalıktan hükûmet - i cismaniyenin kaldırılması, ve ruhanî nüfuzun Vatikan sarayına hapis ve hasri gibi ~~hususlar~~ siyasî ve sosyal hususlardır.

Bunların husulünü gören o milletin fedakârları vazifelerini yerine getirdiklerine kâimben kanaat getirdiklerinden cemiyetlerine son vermişlerdir. Bu cihetle bugün Karbonari'nin yalnız adı kalmıştır.

Ebuzziya

EMİL ZOLA

(Cüz 93 den devam)

İhtar : Almanya ediblerinden bir münekkit edib'in Emil Zola ile eserleri hakkında mecmuamızın bir çok cüzlerine alınan bir tahlili ihtimal ki okuyucuların hatırladadır. Bu eserin tenkit kıymetini Zola dahi hayatında tasdik etmiş , kitapgısı (Şarpantiye)ye : - Bu adam beni bana tanıttı. - demiştir. Eser bir kaç sayıda bitirileceğinden, ötedenberi mecmuamızdan zevk alan zevatın istifade etmelerine hizmet etmeği lüzumlu gördük. Garibi şudur ki, bu eserin müsveddeleri Yıldızda kaldırılan eserlerim arasında ve üzerindeki (Encümen-i teftiş ve muayene) mühürü ile gelmiştir. İstibdadın eli gasbetmiş ise de yakıp yırtmamıştır.

+++

Karadağ ve Malisörler

Malisörlerin Karadağ'a iltica ile muhtarlık iddialarına kalkışmalarına sebep olan amilleri nerelerde aramalıyız . Malisörler Latin kilisesine tabi olduklarından ayaklanmaları umumiyetle, bir Katolik devlet tarafından teşvik ve idare olunduğuna hüküm ediliyor. Bu hüküm ile de komşu olması dolayisiyle Avusturya devleti murat edilmiş oluyor. Acaba bu zan ve hüküm doğru mudur ?

Bilenlerden bazı zevatın söylediklerine göre, bu meselede Avusturya hükûmeti tamamiyle suçsuzdur. O halde bu ayaklananların dayandığı hükümet hangi bir hükümetdir ?

Toprağında (Kompir) denilen papatesden başka mahsul ~~BUZUNMAYAN~~ yetişmeyen ve halkının on yaşından altmışına kadar eli kazma ve kürek tutanları zorlukla iaşelerini temin eden erkek ve kadın ikiyüz bin nüfustan ibaret bulunan Karadağ devleti mi olacak ?

Malisörler İkinci Mahmut devrinden beri tetik üzerinde yaşayan bir millettir. Ta Yenipazar'a kadar uzanıp giden bir dağ silsilesinden ibaret bulunan memleketleri ise orada yaşayanları besleyebilecek kabiliyetden tamamen mahrumdur.

Tabiat her nasılsa hasisliğini o bölgede bol bol göstermiştir. Biçarelerden asıl mayası olan toprağı bile esirgemştir. Kaya yarıklarında rüzgarın

getirerek yığdığı bir avuç toprakda bin zorlukla yetiştirdikleri dört beş baş mısır bir yıllık yiyecekleridir. Dört beş nufusa bir baş nisbetinde düşen keçileri olmamış olsa, etden , sütten , yağdan mahrum olmaya mahkûmdurlar.

İşte o dağ silsilesinin bu sakinlerinin bütün servet ve samanı beş onkile kokoroz ile beş on baş keğiden ibaretdir.

Bununla beraber, hallerinden hiç şikâyet etmezler. Aza kanaat ve kaya parçalarından oluşan kulubelerini bir mutlu saray sayarak rahatca otururlar. Çünkü dağlarının sarplılığı onları taaddiden şimdiye kadar muhafaza etmekte idi.

Malisörler 450 yıldan beri Osmanlı devletinin idaresinde yaşadıkları halde bu devlete itaat etmekte idiler. Bu itaatleri ise kendilerini yüzyıllardanberi bazı maafiyete nail etmişti. Bağ ve harağ vermiyorlardı. Fakat kudret-
bir
den teşekkül etmiş istihkâm/olan o taş yığınının tepesindeki kavmin ayakla-
rı da oradan atlayıp geçerek tecavüz edemezdi. Çünkü bunlar istihkâmlarında doğmuş sınır bekçileri idi ki , o devletin o bölgede sınırlarını korumak için daimi suretde bulunduracağı beş on tabur askerin yaradılışları ile ve maddeten beş on kere üstünde idiler.

Doğuşdan cesur ve her türlü meşakkat ve mahrumiyete karşı dayanıklı ve sabırlı olan bu kanaatkar millet, ne oldu da baş kaldırdı ? Hatta cinsiyet ve diyanet ve lisan ve gelenekleri hususlarında kendileriyle tamamen zıt bulunan düşmanlarına sığınmak gibi bir alçaklığı kabul etti ?

İşte bu olayın incelenmeye değer olan tarafı budur.

Osmanlı Meşrutiyetinin ilanıyle birlikte mülkün her köşesi bir bayram sevinci halini aldığı bu günlerde - düne kadar elde silah olarak birbirlerinin kanını içmeğe fırsat kollayan - geçitli unsurlar arasında bir tekvücut kardeşliği başlamış, fetih tarihinden beri idare usulü mutlakiyet hükmünce birbirlerine yaklaşmaktan ziyade birbirlerinden uzaklaşmış olan, muhtelif sekenesi bir vatan evladına yakışan bir kurtuluş sevgisi izhari ile sevinçlerini ilan eylemiş idi.

İşte Meşrutiyeti müteakip Rymelinin her yerinde ve hele Arnavutluk kısmında umumi hal bu şekilde idi. Ne yazık ki, bir mutlu gelecek vaadeden bu tatlı hisler, gaml ve elemi, bu sevinçli günler matem dolu günleri getirdi.

Buna ise memurlarımızın dirayetlerine üstün olan cahilane gayretleri sebep olmuştur. Üsküp olayı, ve o olayı meydana getiren sebeplerden söz etmeyeceğiz. Çünkü, onun değeri de bir başka elemdir."

Yalnız şunu söylemek isteriz : Bu Malisiya ayaklanmasının hakiki sebebi silah toplamak meselesidir. Netekim biz bu tedbirin sekametini geçen sene Tasvir-i Efkârın 6 Şevval tarihli nushasında heber vermiş ve bir müşkil mesele ihdas edileceğini anlatmış ve hatta , (Karadağ sınırında bulunan halkın silahını toplamak ile ne yaptığımızı bilmiş olsaydık , aldığımız bir silaha bedel iki silah vermeği ihtiyar ederdik, bu sınır halkı daimî suretde ateşe maruzdur, daimî suretde tehlike içindedir.) demişdik.

İşte akibet, nefsi müdafaadan başka bir de kullanmadıkları silahlarını ellerinden almağa kalkışmışız. Malisörler gibi mutî ve haluk bir taifeyi düşmanlarının himayesine iltica ettirdi.

Meselenin ruhu nerede ? Acaba bizim müdebbir idarecilerimiz bunu biliyorlar mı ? Biz sanmayız. Çünkü geçen sene Prens Nikola'nın kirallığını tebrik için Çitine'ye gitmiş olan Hüseyin Hilmi Paşa, Nikola'nın beslediği amalin öncesine cahilliği yüzünden katılmış, yani Karadağ veliahdine tevcih ve ilan olunan Kosva Prenslüğünü tebriken içki almıştı.

Evet ! Geçen sene Hüseyin Hilmi Paşa kiralın töreninde bulunduğu sırada veliaht Kosovadaki (Rugova) manastırına izafetle prens ilan olunmuştu. Haniya Rusya ve Avusturya İmparatorlarının unvanlarında (Kudus-u Şerif) ve (Kıbrıs) hükümdarlıkları gibi , gerçi bu unvanlar ~~bu~~ gâh maziye ait fiillerin ve gâh Hristiyanlığa ait emellerin birer manevi suretini temsil eder. Fakat bugün (Rugova) prensliği geleceğe şamil bir emelin tercümesinden başka bir şey midir?

Hakikati bilen bir zat diyor ki : Kiral Nikola hiç bir vakit Arnavutluğu kendine mal edebilmek hülyasına düşmemiştir. Çünkü ondaki istihaleyi bilir O kendisini Arnavutluğa mal edecektir.

Açıklamaya muhtaç olan şu cümle Nikolanın takip ettiği politikayı bilenlere mekşuftur. Arnavutlar hiç bir kavme intikal ve hulul etmezler, Onlar her vakit Arnavut kalmıştır, bundan böyle de Arnavut kalacaklardır. Fakat nesil yakınlığı dolayısıyla Arnavut olmak isteyenleri sosyal muhitlerine alırlar.

Netekim aslen İslav olan Mahut İskender bey, Arnavut doğmamış iken Arnavut tanınmıştır.

İşte bizim haşmetlu Nikola hazretleri de bugün İskender beyi taklit azmindedir. Kendisini Arnavutlara mal, yani kiral ettirecek, Karadağ bu kiral-
lığa tabi tutulacaktır.

Bu politakayı kimler tervih ediyor ? Buna en ziyade muhalif olan bir hükümet varsa o da Avusturya devletidir. Onun için Hakki Paşa kabinesinin ittiba' ve hem de iyice dinleyerek ittiba' edeceği bir siyasi meslek varsa o da Avusturya'nın yaptığı vesayadır, inancındayız.

Ebuzziya

Madam Dulbedef - Gülnar hanıma (1)

Haylice uzun olacak bu mektubumla sizi huzursuz edeceğimden dolayı herşeyden evvel affınızı temenni ederim.

İsmail Gaspreki tarafından Kırım'da yayınlanan Tercüman gazetesinin 29 (Oktobr) Teşrin-i evvel - Rumi) tarihli nüshasında zat-ı fetanetmeablarının Petresburg'u teşrif eylediklerini ve kış mevsimini, Rus meşhur hekimi Tolstoy'un bazı eserlerini Türkçemize tercüme ile geçireceklerini ve 21 Kânun-u sani efrenci tarihli İkdam gazetesinde de yine M.Tolustoyun (Efendi ve Hizmetkâr) adındaki romanını tercüme ile meşgul bulundukları gibi, yine Petresburg'da bir de Müsteşrikin dairesi te'sisine teşebbüs eylediklerini büyük sevinçle okudum.

Tolustoy , asrımızın - Rusyada dünyaya gelmiş - bir Jan Jak Rosu'su dur. Bu zatın fikirlerinin mahiyetine bir dereceye kadar muttali' olduğumdan , eserlerinin sizin gibi Osmanlı dilinin meftunu olan bir irfan sahibi tarafından Türkçemize nakline vesatet buyurulması milletimin tarakkiperverani indinde bir minnet hissi doğuracağında şüphe yoktur. İhtimal ki böyle bir lutfunu-
zu bugün şükranla karşılayanların sayısı o kadar çok değildir. Fakat, zaman zaman hal mazi olup gittiği gibi, bir taraftan da gelecek hal olup geldiği cihetle takdir edenlerin sayısı, gittikçe artacağı söze muhtaç olmayan bir hakikattir. Çünkü bir milletin nefret veya şükür ve minnetini kazanmayı bugüne göre takdir etmek isteyenler daima aldanırlar. Marifet o dur ki, ettiği
(1) bu mektubu 1896 yılında yazmış o tarihte yine Petresburg'da Ataşemiliter

lutfu yüzyıllar boyu bir milletin evlat ve torunlarına kadar aşılabilir. İşte sizin bu lutfunuz öyle bir aşılama hükmünü alacağı muhakkaktır.

Sizce malumdur ki Şekispirin eserleri, Fransız diline bir kaç kişi tarafından tercüme edilmiştir. Hatta bunlardan biri de Viktor Hugo'nun küçük oğludur. Ve hatta Hugo zade tarafından yapılan tercüme, diğerleriyle mukayese edenlerin iddiasına göre, hepsinden üstündür. Hal böyle olmakla beraber Alman dilindeki tercümesi aslındaki güzelliği taşıdığını ve binaanaleyh İngilizcesindeki rumuz ve inceliğin bile Almanca ile karşılanmış bulunduğunu ve bu da iki lisan arasındaki yakınlık ve münasebetden ileri geldiğini söylüyorlar.

Demek istiyorum ki Türkçe ile Rus lisani arasında hiç bir münasebet olmasa da bir çok hallerde yakınlığı inkâr edilmeyen yakınlık ve şarklılara mahsus hisler ve teessürler bu gibi millet arasında bir (Tredunyon) (hatt-ı vassıl) hüküm ve te'sirini gösterecektir. Hususiyle bu iki dilin ikisinde de aynı derecede iktidar sahibi olanlar tarafından yapılacak bir hizmetin, yani tercümenin temamiyle ve hakkiyle yapılmış olacağında katıyyen şüpheye yer yoktur.

Bu yüzden Tercüman gazetesinin verdiği havadisden hakkiyle memnun olmuş birini göstermek lazım gelirse, onun da bu samimi övücüğünüz olacağına tereddüt etmeden hükmetmek gerekir.

+++

Hiç bir millet yoktur ki, Ruslarla bizim aramızdaki kadar siyasî münasebetlerde bulunmuş olsun da, yine birbirlerinin hususi hallerinden habersiz ve belki gafil bulunsun. Bu gaflet ekseriyetle bize ait olduğu gibi, kısmen de Ruslar hakkında varitdir. Çünkü biz, iki asır zarfında Ruslarla 11 defa savaştık. Bilirsiniz ki birinci savaşımız, (Fedor Aleksiyeviç) in devrinde, 1679 yılında başlayarak 1681 de akdolan (Bahçesaray) antlaşması ile son bulmuştur. Son savaşımız ise 1877 yılında meydana gelmiş 1878 Ayastafanos antlaşması ile nihayet bulduğundan, bu hesaba göre 197 yıl içinde birbiri üzerine her 17 sene 11 ayda bir defa vuruşmuş iki millet, daha doğrusu iki hükümetiz. Çünkü siz de tam bir vicdani kanaat ve düşünce ile bilirsiniz ki, şu iki asırda meydana gelmiş olan 11 savaşın - fakat en sonrakisi müstesna olmak üzere - hiç birinde ne Türk, ne de Rus milletlerinin rolü vardır.

bulunan Sait beyin oğlu Cemil bey eliyle göndermiştim. Çünkü doğrudan doğruya
göndermek zordu

Rusya her ne zaman bize savaş ilan etmiş ise mutlaka dünyayı istila etmek maksadı üzerine gizmiş olduğu haritadan Türkleri çıkarmak ve dünya haritasından , bize mahsus olan rengin kapladığı daireyi küçültmek ve mümkün olursa kendisine eklemek için yapmıştır.

Biz de her ne zaman Rusya ile savaştık ise hiç bir siyasi fikre dayanmaksızın sırf Yenigerilerin taşkınlığı ve onların tahrik ettiği büyüklerin şahsi maksatları ile yaptık. Hatta 1711 de Büyük Petro'nun ikinci defa açtığı savaş, Üzir Baltacı'nın kudretli eliyle , yani (Purut) nehri havzasında 40 bin Rus askerinin kuşatıldığı halde bazılarına göre bu vezirin Katerina hakkında içinde duyduğu meyil ve sevgi ve hakikatde ise Osmanlılığa has olan iyi kalbelik ve mertlik ve maddeten ve manen ve siyaseten elde edeceğimiz bir çok menfaata üstün gelmiş ve bunca fedakârlıklar karşısında faydamız ise - Ne zaman olsa geldiği gibi gitmesi muhakkak olan - Arof kalesinin alınmasından ibaret kalmıştır.

İkinci Katerinanın irade ve parası ile Fransız dostlatımıza yazdırılan tarihlerdeki rüşvet sözü, bilirsiniz ki yalnız uydurma ve iftiradır. O zamanın vezirleri rüşvet almaz değildi. Fakat bir Osmanlı veziri , hele zafer kazanmış bir komutan Petro'ya verilen rüşvet kadar ihsanlar vermeğe iktidarlıydı.

Hasılı o tarihten Kırım savaşına kadar olan 4 muharebenin dördü de hep Rus siyasi maksadı ile meydana geldiği halde, hiç birinde Osmanlı siyasi maksadı gösterilemez. Yalnız 1853 savaşı bizim için, zayıflığımızla beraber bir manevî şeref elde etmemize hizmet etmiştir ki, o da sırf Reşit Paşanın dirayet ve fetaneti eseridir. Çünkü Reşit Paşa, Leh ve Macar mültecilerinin istirdadı hakkında Rusya tarafından ileri sürülen kibirli iddialara mertce ret cevabı vermiş ve bunun için Bab-ı Âlinin bu yerinde siyaseti Moskof Rubleleriyle yazılan kitapların bize mal ettiği barbarlık sıfatının batı milletleri üzerinde ve bir anda değişiklik yapmakla Osmanlıların vekarlı ve civanmert bir millet olduğuna Avrupa umumî efkârınca taze bir inanç meydana gelmiştir.

+++

Ne demek istiyordum ! Bahis ise arzu etmediğim halde nerelere kadar uzadı. Evet ! iki millet arasındaki ikiyüz yıllık münasebet, daha doğrusu münasebetsizlik hala iki tarafı birbirine temamiyle tanıtdıramamıştır. Bizim herşey-

deki gafletimiz zaten malumunuzdur. En marifet sahibi, en ziyade uygar bir millet olmak üzere iddia ederiz. Fakat - Haniya eserleriniz ? - denilecek olsa, daima atalarımızın yaptıkları büyük işleri gösteririz.

Burada atalarımız deyişim, benim görüşüm değildir. O iddiada bulunanların düşüncesi itibariyledir. Yoksa Araplarla Türklerin İslamî birlik kelimesi üzerinde beraber bulunmaları bize böyle bir iddiada bulunmaya ve bunun için uygarlık ve maarifce araplarla ilgili bulunmaya hak veremez. Bir Mosko - Ortodoks olmasından dolayı - ne kadar (Alinuz) ise bir Türk de - Müslüman olduğu için - o kadar Araptır.

Hasılı bizim asıl hatamız buradan başlamaktadır. Endülüs'deki Büyükle-irfan rin ve Fazılların , Bağdaddaki büyük âlimlerin, İrandaki Fazılların eski/eserlerini ve ictihatlarını hep kendimize mal etmişiz. Bunlar fareza doğrudan doğruya Türk, yani bizim atalarımız dahi bulunmuş olsa, onların faziletleri bize miras kalamayacağı tabiidir. Böyle bir bir mirasa konmak lazım gelse bile onların zamanlarına göre yükseldikleri maarif zirvesi, bugün ikinci derecede bulunan Batı okulları öğrencilerinin aldıkları bilgiyle nisbet kabul edemeyecek derecelerde kalır.

(Burada biliyorsunuz ki fıkıh gibi, tefsir ve hadis gibi dinî ve şer'î ilimler konumuzun dışındadır. Bugün, Fen ve eğitim demekle ne ne söylüyor ve düşünüyorsak, onu söylemek istiyorum.)

Bir adam herşeyden evvel kendi milletinin tarihini bilmekle mükellefdir.

Mesela bugün Kaynarca antlaşmasının akit sebebini veya akit yılını ve Kaynarca 'nın bulunduğu yeri bize ilk ağızda söyleyecek kaç Osmanlı düşünülebilir ? Halbuki bu ilk tahsilini tamamlamış bir Moskof delikanlısından sorulursa size mesela (Prens Repnin) e kadar herşeyi ve antlaşmanın akdini, (Purut) yenilgisinin 21 Temmuz rastlamakla Petro'ya bir geşit tarziye verdirmiş olduğunu açıklar ve anlatır.

Bizde hususî surette ~~okunmak~~ ^{okunmamış} ve hele yabancı dillerden birini bilmeyenlerden yedisinden yetmişine kadar kime sorulacak olsa tarihî vak'alarımızın en önemlilerinden olan bir olay hakkında doğru bir cevap alınamaz.

Hala bize şeref veren ve size zafer getirmekle beraber esef veren (Plevne) nin düşüş tarihini kimse hatırlayamamaktadır.

Biliyorsunuz ki her millet, memleket çocuklarına ilk tahsilinde fetih tarihlerini masal suretinde ve bir takım kahramanlıkları Rüstem Zal ve ya İskender ve Anibal meziyetinde gösterir ve anlatır. Hatta yenilgi ile neticelenmiş savaşları bile halkın kahramanlığını gösterecek şekilde hikâyeye eder ve yenilgi sebebini düşmanın çokluğuna vererek, çocukların zihinlerine yeis ve gevşeklik vermemeye çalışır. Çocuk, delikanlı çağına gelinceye kadar zihninde kendi milletini birer kahraman olarak görür ve herşeyi kendi hayal ölçüleriyle büyütür. Fakat ciddi tahsillere sıra gelip de okuduğunu muhakeme etmek iktidarına ulaşıncaya, evvelki düşüncesiyle sonraki bilgisi arasındaki aykırılığı ve neden bu şekilde okutulmasındaki sebebi düşünür, ve bulur.

Biz de ise tarih okutulmuyor ki, vatan evlatları milletin kişilerini ve geçmişinin ne olduğunu öğrenmiş olsun.

İşte bu gaflet sonucudur ki, herşeyde olduğu gibi, bizi dostumuz, yahut siyasî düşmanımız, hasılî her ne zan ve itibar olunursa olunsun tabiatile komşumuz olan Rusların hususî hallerine bilmekten mahrum bırakmıştır.

Bundan onbeş yıl önce Taymis gazetesinin İstanbul muhabiri olan (Makenzi Vallas)ın ki, bugün Taymis'in siyasî müdürüdür, (Rusya) isimli bir eserini İngilizceden Türkçeye tercüme ettirmeğe pek çok çalışmıştım. Hatta tefrika suretiyle yetmiş seksen sayfa tutan ~~KTT~~Wikismini cüz halinde ayrıca da basdırmıştım.

Bu eser, bildiğiniz gibi, bir seyahatname tarzında yazılmış olduğu ve hususiyle Rusyanın (Mojik) lerinden , köylerinden , çiftliklerinden , ticaretinden , geçiminden , san'atcisinden ta Grandüklerine , prenslerine, memurlarına , generallerine kadar her sınıf halkın geleneklerini ve özelliklerini anlattığı için böyle ciddi olan veya ciddi olmak lazımgelen eserlerden zevk alamayan takımı bile lezzetle okumaya mecbur edebilirdi. Ne fayda ki, eserin Türkçeleştirilmesi hükûmet tarafından yasaklandı. Buna makul bir sebep düşünmeğe bizim gibi kısa akıllılar kadir olamadığından, yalnız üzûlmekle yetindik.

Müsyö Makenzi bu eserini bir hususi düşünce ile yazmamış ve İngilizle-

RE HAS OLAN merak ve inceleme saikasıyla te'lif eylemiş olduğundan , kitap okununca Rusların hal ve şanlıları adeta fotoğrafla alınmış birer tabii levha gibi görünür.

Bugün bizim için bir (Rusya tarihi) okumakla, Moskofların her haline vakıf olmak mümkün değildir. Halbuki bu yolda dikkatle inceleme yapan bir yazarın kaleme aldığı seyahatname, bir milletin senelerce okumaya mütevekef olan hususî tarihinden ziyade sosyal hayatını gösterir, hiç olmazsa büyük bir levhanın bir (Minyatürü) gibi, ama aynini bildirir.

Mesela ~~BTT~~ bu dostunuz memleketimde icadına gelişip muvaffak olduğum (Hüsn-ü temsil) den dolayı ~~BBB~~çoğu milletlerin basın san'atındaki derecesini pek iyi bilirim. Bu sırada Moskofların da bu üstün olan derecelerini, hatta basında en yükselmiş beldesi neresi ve en ünlü matbaacıları kimler olduğunu arayıp incelediğimden ona dair her ne zaman söz açılrsa, bilgi vermeğe kendimde salahiyet görürüm. Fakat ben bu fenni bildiğim gibi mesela kuyumculuk san'atını da söz konusu ederek en güzel san'at eseri kümüş ve altın Petresburg'da mı, yoksa Moskovada mı meydana gelir ve en büyük ustaları kimlerdir, tabiatıyla bilemem. ve Ona dair bir şey söyleyemem. Fakat M.Makinzinin seyahatnamesi çiftçilerin kullandığı sapanların eskisinden yenisine kadar her çeşidinin nerelerde, ne gibi ellerde kullanıldığına kadar bilgi verdiği gibi, bir köylünün geçim ve yaşayış tarzını ve ahlak ve felsefe noktasından herşeyini anlattığı için, velev kısa bile olsa, Osmanlılar için Rusya hakkında gerekli bilgiyi almaya en iyi hizmet edecek bir eserdir.

Şu karışık sözlerimden maksadıma gelince : Biliyorsunuz ki bir milletin irfan ve iz'anına ve (Psikolojik) halinâ öğrenmek, yalnız o milletin edebiyatını bilmek sayesinde olur. Çünkü edebiyat ruhun aynasıdır. Hatta bir gobanın kaval çalarken dağî makamlı bir (Şansun) un bir misraından o milletin ruh halini anlamak mümkün olur. Sırf okumaya mahsus olan bir atasözü, bir ufak hikâyecik, bir âdî masal , bir fıkra, o milletin felsefesine, irfanına, ahlakına, inancına, anlayışına, birer ayna hükmünü alır. o mesalcık, o masalcık, o fıkra o milleti bir müverrihin kaleminden ziyade anlatır. Hatta bir müverrih, hiç bir vakit bir milleti olduğu gibi tasvire muvaffak olamaz. (Herodot) dan beri, gördüğünü fotoğraf, işittiğini fonograf gibi

sadikane resim ve zabıt etmiş bir müverrih yaratılmamıştır.

Çoğu müverrihler mensup olduğu milleti, hatalarını kapamış ve örtmüş veya değiştirerek tasvir etmiştir. Eline geçen bir hakikatı ise, büyütüp mübalağa ede ede hakikatden başka şekillere dönüştürür. Bununla millete hizmet ettim, zannında bulunur. Halbuki ahlaka karşı ihanet, ve hakikatde ise insanı niyeti kandırdığından dolayı nimete küfran etmiş olur.

Bu sebeptendir ki ben, bir milletin tarihini okumakla o milletin hakikî halinî öğrenmek kabil olacağına ihtimal veremem. Ama olayların da sebepleri ni yine tarihten öğrenmek fikrinde değilim. Yalnız falan olayın, falan tarihte, falanın zamanında meydana gelmiş olmasını bilmekle yetinirim.

Bir olayın hakiki sebebini, hatta o olayın meydana çıkmasına bizzat sebep olan şahsi bile hayretde birakacak derecede, karıştırmak insanların mübtela olduğu müzmin bir hastalıktır. Hatta bazı defa bir olayın oluş sebebi o kadar değişikliğe uğrar ki sonu bilindiği halde onda bile insanı şaşırtacak noktalar meydana çıkar.

Tier'in (Konsolosluk ve İmparatorluk) adındaki eseri hakkında (Egizo) tarihinin başlangıcında, "Tarih değil bir romandır" demiş. Halbuki Tier'in tarihini (Roman) sözü ile vafeden Gizo cenapları da kendi tarihinde Osmanlı'lardan bahsederken idarenin kötü işlerini, milletin kötü işleri diye kabul etmiş ve bizi küfür okuna hedef yapmış. Gizo'yu bir iyi müverrih diye kabul edenler acaba bu hareketini nasıl te'vil ederler. Halbuki zamanımızda (Saint Bou) ve (İpolitén) tarihe başka şekil verdiler. Onu (Şahsiyet) elbisesinden soyarak bir fenni ve sihatli elbise giydirecek hakikat sahasına arz etmek istediler. Görülüyor ki Tier'e ta'riz eden Gizo bile (Şahsiyetsizlik) den kurtulamamış olduğundan, o da emsali gibi hakikatı değil, kendi garazlarını anlatmıştır.

Ben tarihten ziyade (Biyoğrafi) nin, siyerin daha faydalı ve hakikatı anlatmaya daha müsait olduğuna inanırım. Çünkü tarih ile milletin münasibetleri inkâr edilemez. Bir millet ise komşuluk ve ilişkide bulunduğu başka millet ile aralarında meydana gelen olayı anlatırken faziletleri kendi tarafına geçer ve kötülükleri de öteki tarafa terk etmek hastalığından nefsinin

kurtaramaz. Fakat şahislarda bu tamamen aksinedir. Onda daima faziletten ve rezaletten ne görmüş ise onu kaydeder. Meğer ki o kişi ile milleti arasında bir macera geçmiş ola. O zaman yine nefsi kırgınlık kuvve-i faillesini iktisap eder.

Jan Jak Roso tarih ve siyer hakkındaki makalesinde siyeri tarihe tercih eder. ve bu tercihin hikmetini de şu fikra ile açıklar :

" Fransanın onyedinci asırdaki ünlü büyüklerinden Mareşal (Turen) bir yaz günü sırtında beyaz bir gecelik gömleği, başında yine beyaz bir takye ile odanın penceresinden dışarıya bakarken, uşaklarından birisi içeriye girer, ve giyişinden aldanarak onu (Jirj) adındaki aşçı gırağı zanneder. Uşak, Jorj ile daima teklifsizce şakalaşmaya alışık olduğundan, yavaş yavaş arkasına yaklaşır ve kığınin üzerine var kuvvetiyle bir şaplak indirir. Turen , şaplağın acisi ile başını çevirip bakınca , uşak hatasını anlar , ayaklarına kapanır. ve :

- Aman efendim affedin , sizi Jorj zannetdim.

der. Turen bir taraftan kığını kaşıyarak :

- A çocuk farz edelim ki Jorj olaydı. Bu kadar hızlı vurmak gerekli mi idi ?

sözü ile karşılık verir. "

Roso , törenin yüksek ahlakını şu fikra ile anlatıyor. "akki da var. Bu öyle bir ölgüdür ki, Törenin mekârim-i ahlaki hakkında bir müverrihin istidlâlât-ı dura dur ile hazırlayacağı muhakemata bin kere üstündür. Çünkü bunda olay sahibinin uluvv-u cenabı ve hatasını itirafa hilim ve merhametle karşı gelmesi hususundaki gösterdiği muamele bir kalbi rikkate getirecek mertebede zahir olur. İşte büyük yaratılmış bir adamın fezail-i mefturesine bu kadar küçük bir vak'a delil olamaz. Onu beyhude büyütme ve mübalağa ile asıl tabiatından çıkarmaya hiç lüzum yoktur.

İstitratlarım bu vechile çoğaldıkça ara yerde asıl arz etmek istediğim maksadın kaybolmasından korkuyorum. Bu yüzden artık burada konuya giteceğim.

Yukarda demiştim ki Osmanlılarla Ruslar birbirlerini öğrenmeğe en çok muhtağ iki millet iken, birbirini öğrenmemeğe inat etmiş gibi ikisi de birbirinin halinden hiç bir şey bildiği yoktur. Tarihi birakalım da ileride yetişecek olan evladımız okusun. Fakat şimdi yetişmişlerimize komşumuz olan Rusları

öğrenmenin yolunu arayalım. Onun da en büyük ve en sağlam çaresi o milletin ahlak ve âdat ve suret-i muaşeret ve geleneklerine dair olan millî hikâyeleri dilimize nakilden ibaretdir.

Yine tekrar ederim ki bir milletin en küçük bir hikayesi , bir kıssısı, bir kaç mısradan ibaret halk şarkısı bir büyük tarih kitabından ziyade o milletin manevi durumunu ve ruhi halini anlatmaya yeter. Bunu ise ~~HEHEHE~~ zat-ı maarifsimatlarının tabiatında bulunan iki büyük hasse ki, biri Osmanlılara sevgi, diğeri de o sevginin sevgiyle Türkçede hasil ettikleri kuvvetli bilgidir. Buda bu işi yapmaya fazlasıyla yeter.

Şimdiye kadar ufak tefek tercümelerle Rusların edebiyat ve irfan sahiplerini bizlere gösterdikleri gibi, geçen sene (Rus Edebiyatı) adıyla yayınlanan ediblerin nan/hal tercümeleri de bu yoldaki eserleri zevk ve lezzetle okuyanları pek memnun etmiştir.

Hele bendeniz gibi bu türlü hususi eserlerden en fazla zevk alanlar, onun bahşettiği neş'eyi hakkiyle tarife kudretimiz yetmez. Olsa olsa bu neş'e-nin nasıl bir zevk - i ruhanî meydana getirdiğini edebi eserlerden beğendiğiniz şeyler hakkındaki tahassüsatiniz tayin edebilir.

Bahusus kitabın (Karamezîne)mütaallik sayfaları ve o diha sahibinin ettiği hizmetle hükümdarlardan gördüğü rağbet ve iltifat, bana temamiyle onun zıddı olan garip bir olayı hatırlatdığından kalbimin bir takım infiallerle adeta ezildiğini hisseyledim.

"Karamezin, (Rusya devletinin tarihi) adındaki eserini takdim için Petresburg'a geldiğinde büyük bir iltifat ve teveccühle kabul olunmuş ve masraflarına karşılık olmak üzere kendisine altmış bin ruble verilmiş. Hatta eser (Sansür) usulüne tabi tutulmayarak bizzat İmparator tarafından okunmuş ve muayene edilmiş. Yayınlanır yayınlanmaz yirmi beş günde 3000 nüshası satılmış ki o tarihe kadar Rusyada hiç böyle bir şey görülmemiş."

İşte ben de zat-ı alilerine ibret verici bir olmuş vak'a hikâye edeyim de yukarıki fıkra ile mukayese buyurulsun :

Kemal bey ki Yeni Edebiyatımızın müessislerinden olan bir marifet sahibidir. Menfi olarak Mutasarrıf bulunduğu Rodos'da bir Osmanlı tarihi yazmış

ve bin sayfaya yakın bulunan girişini tamamen bana göndermiş, idi. Ben de samimi dostlarından olan Münif Paşanın nazırlığı zamanında maarife verdim. Paşa bu eseri fevkalade bir surette kabul etti. Muayenesini de marifet erbabından olan (Hayret efendi) adında bir kişiye havale etti. O zat da bir kelimesine dokunmaksızın : "Basılması caiz değil vacibdir." ibaresiyle kitabın yayınlanması taraftarı olduğunu gösterdi.

Kemal beyin arkadaşı, meslekdaşı, hapislerde, menfalarda yoldaşı olduğum gibi, her zamanda da onun sadık bir kardeşi bulunduğumdan ve gerçekten güzel eser basmakla şöhret yapmış bir de matbaaya sahip olduğumdan, tabii kitabın basılması bana verildi. Ben de resimli olarak yayını için işe başladım. İlk çıkacak formalar için lazım gelen yüz yirmi resim hazırlatdım. Kitap ise 750 şer sayfalı 14 büyük cilt olacak ve 1200 kadar resmi ihtiva eyleyecek idi. Müellifi bunun 3000 nüsha basılmasını istiyordu. Çünkü onun hesabına , onun masrafı ile basıyordum. Ben dinlemedim, onun ısrarına rağmen 6000 nüsha basdım. (Galiba ondan zat-ı âlilerine de bir cüz göndermiştim). Kitap, (İn 4) (İn kuartro) denilen kıt'ada 64'er sayfalı cüzlerle yayınlanacaktı. Onun reyince beher cüzüne beş kuruş fiyat konulması lazım geliyordu. Ben onu da dinlemedim . Beher cüzüne 7 buçuk kuruş kıymet koydum.

Kitap, bir perşembe günü sabahleyin yayınlanmış oldu. Pazartesi günü matbaaya geldiğim vakit bir tane kalmamış, Pazar da dahil olduğu halde 4 gün içinde altı bin adet satılmış olduğunu hayretle gördüm. Bu hayretim 6000 nüshanın satılmış olmasından değildi, dört günde bitişine idi. Çünkü ben onun satılacağını bilmemiş olsaydım , zaten altı bin basmakta ısrar etmezdim. Tekrar dizdirttim üç bin nüsha da bastırdım.

Halbuki taşralara henüz gönderilmemiş idi. Paytahtta bu kadar satılınca tekmili Anadolu kıt'asıyla Ceziretülarap'daki Osmanlı Vilayetlerinde ve Rumeli vilayetlerimizde üger, beşer yüz nüsha satılrsa sekiz on bin nüsha daha sarf olunmaklığı tabii idi. Hasılı bu kitapdan nasıl olsa onbeş yirmi bin nüsha satılması bence muhakkak idi. Yalnız benim matbaama kâğıt parası ile saireden başka tertip ve baskı ücreti olarak 22 bin liradan fazla para girecekti. Müellifi ne ise yetmiş beş bin liraya yakın bir kâr bırakacak, bu da 3 yılda elde edile-

cekti. Çünkü ben bir biri üzerine senede beş cildini basıp yaymayı düşünmüştüm.

Ne olsa beğenirsiniz ? Saray-ı Hümayun Hazret-i Hilafetpenahiden verilen bir emir veya daha doğrusu Saray-ı Hümayun Hazret-i Hilafetpenahide rey sahibi olan bir casusun tarihin bir fikrasına verdiği mânâ üzerine kitap, maarifin izni olduğu halde yasaklandı. Sahibi de kahretti. Ve bir seneye varmadan o üzüntüyle devrildi gitti.

Karamezini tebdil hava ile Marsilyaya götürmek üzere Hükümdarı bir Fırkateyn hazırlatmıştı. Kemalın de naaşını Sakızdan Geliboluya taşımak üzere, fakat gürük bir vapur tahsis edildi.

İşte size Karamezin ile Kemalın tarihlerine reva görülen muamele. İki milletin edibleri ve edebiyatı hakkında güzel bir ölçü olur sanırım.

.....

Baki kalbîsaygılarımın bir hakikî belgesi olan bu mektubumu takdim ile şeref duyarım.

Ebuzziya

Merhum Süleyman Paşaya ait bir belge

İdrâk-i Osmani'nin Evliya-yı niaminden Süleyman Paşa merhum hakkında Süleyman Nazif beyle Meşhur müverrih Murat bey arasında ahiren taati olunan iki mektubu, kıymet-i tarihiyesine binaan ve aynen neşretmek suretiyle o şehid-i muazzamın ruh-u bülendine bir tuhfe-i tekrim daha arz etmeği vecaib-i hakşinasiden addetdik :

Murat Beyefendiye :

Midilli Adası, 7 Temmuz 1911

.....

(Süleyman Paşa) denildiği zaman bir Osmanlının hatırına iki müsemmay-ı muazzez gelir. Ve bunlardan hangisinin diğerinden büyük olduğunu tayin etmekte tereddüt ve tahayyür edenler pek çoktur.

Ben Sultan Orhan'ın necl-i celili hakkında azim bir hurmet perverde etmekle beraber , zamanen teehhür eden Süleyman Paşayı daha çok seven ve teb-cil edenlerdenim. Faziletin felaket şeklindeki mükâfatı bu hüvâyet-i refiaya bir mahiyet-i rakika vermiştir.

(Sami) vicdanımın kardeşi olmadan, babası zamirimin übb-ü mükerreremi idi. Geçen sene Bağdad'da Süleyman Paşanın kabrini ... evet, müstahak olduğu heykeli değil, herkesin ve her bi kesin hakkı olan bir kabri... inşa ettirmek istedim. Hatta Harun Reşidin o pay-ı taht-ı bedbahtine beni sevk eden esbabın bu arzu en büyüğü idi. Fakat eski kinlere, köhne garazların iltihakı o ümniyenin husulüne mani oldu. Mezari yaptırmak müyesser ~~olmadı~~ olsaydı, huzurunda bir kaç samimi söz söyleyecekti. Fakat mümkün olmadı. Bununla beraber, mevzu-u muazzamı gibi bi dar ve diyar kalmamak için o sözleri bir kaç sahife-i matbuaya tevdi etdim ki, takdim ettiğim nushası ile nazar-ı ittila-i âlilerine vasıl olacaktır.

Süleyman Paşanın leh ve aleyhinde fiilen veya kalemen çalışmış olanları birer birer tetkik ettim. Ve bunlar meyanında isimleri tizkâra layık bulunanları da zikretmekden çekinmedim. Sarahaten söylemiş olduğum gibi, Süleyman Paşanın istihdaf ettiği garaze zamanında pek çok kimselerin dalkavukluk ettiği muhakkaktır.

(Turfa mı, turfanda mı) müellifini bu meyanda lisana almak değil, hatıra bile getirmedi. Çünkü onun mizaşkirlik gibi maayibden - iktiza ederse dar ağacına iltica edecek kadar - girizan olduğuna kanaat-ı müebbedem vardır.

Yalnız şunu sormak ve öğrenmek isterim : (Turfamı, turfanda mı) da Süleyman Paşadan niçin hurmetşiken ve daha doğrusu en muhik hurmetlerin en rakik hislerini rencide ve ibkâ eden bir lisan ile bahsettiniz ?...

Merhumun mehitden lahide kadar güzهران olan effalini herkesden ziyade vesaike mücehhez olduğum halde tetkik ettim. Aleyhinde serdedilmiş olan efkâr ve mutalaatın zannetmem ki bir kıymet-i tarihiyesi olsun.!...

Turfa mı, turfanda mı) nın intişarından bu zamana kadar yirmi sene geçti. Tettebbuat-ı ahirenizin Süleyman Paşa hakkındaki kanaat-ı mütekaddime-nizi tebdil ettirdiğini zannetmekle mahzuzum. Fakat bu güzel hakikati bir kerre de sizin lisanınızdan işitmek isterdim.

İâ yezal olan ihtiramatımın lutf-u kabulünü rica ederim.

Süleyman Nazif

Süleyman Nazif Bey Efendiye

Midilli, 25 Haziran 1327

.....

Hukuk-u umumiyyeden mahrum, taan-ı müstakbline maruz olan/^{bir}metrûk hakkında ibzal buğurulan hüsn-ü zan ve iltifatdan dolayı arz-ı minnet eylerim. Çünkü muhitim itibariyle kıymeti pek azımdır.

Ruh-u mes'eleye gelince , vaktiyle, yani Rusyadan henüz hicret edip ortalığı tetkik ve tavsife ibtidar ettiğim vakitlerde temas ettiğim zatların kısm-ı azamını Süleyman Paşanın aleyhinde bulmuş, onların tesiriyle fenalığına hükmetmiş idim. Mektebin dört duvarına hasr-ı mevcudiyetle eşhas ve eşyaya kıymet biçmeğe alışmış , bunun noksanını bittecrübe henüz keşfedememiş idim. Bahusus seviye-i maneviyeleri akran ve emsalinden az çok yüksek olanların ığraza hedef olageldiği henüz zihnimde takarrür etmemiş idi. Kendisiyle tesadüf etmedim ki ilka olunan sui zannı izaleye vesile olsun.

(Turfanda) daki hata bundan neş'et etmiştir.

Muahharen hakayik-i tarihiye ile dakayik-i ahlakiye, Süleyman Paşanın kifayetsizlerin ığrazına kurban olduğuna hükmettirmiştir. Bunun için gayr-ı ihtiyari olan o kusurun tashihine vesile verdiğiniz için zat-ı hamiyetlerine ayrıca arz-ı minnet eylerim.

Mizan Muharriri

Murat

Mecmua sahibinin düşüncesi

Murat bey , bu tezkeresi ile suçunu itiraf kabilinden itizar ederek hatasını tashih ettiği sırada diğer bir hatada daha bulunmuştur. Bu hata (Taklib-i edvar) kabilinden olduğu için önce müverrih geçinen bir adam için büyük bir noksandır. Saniyen pişman olarak hakikatı tasdik etmeğe lüzum gören bir adam, hatayı ve hatanın menşeiini sakınmaksızın itiraf ile ahlak kanunlarına kavlen ve fiilen uymalıdır. Beyhude te'vile kalkınmamalıdır. Çünkü hakikatı değiştirmek muhal ve ahlaki iğfal ise affedilmez bir vebaldir.

Murat bey :

"Rusyadan hicret edip de ortalığı tetkik ve tavsife başladığım vakitlerde temas ettiğim zatların büyük bir kısmını Süleyman Paşanın aleyhinde

bulmuş. Onların tesiriyle fenalığına hükmetmiş idim."

kavli ile alenen yalan söylüyor.

Süleyman Paşaya atfolunan günah Balkan bozgunluğundan dolayı ve bu is-
nadın hakiki sebebi olan gayz-ı Hamidî ise, Bu zatın hal' olayının tertipcisi
oluşu idi.

Şimdi Murat beye sorarız : Kendileri İstanbula Rusyadan ne vakit hicret
eylemişlerdir ? Rusya muharebesinden, yani Şıpkı bozgunluğundan sonra mı, yoksa
savaşdan evvel mi ? Çünkü Süleyman Paşaya atıf ve mal edilmek istenilen günah-
lar kâmilen savaşın hasil ettiği neticeden dolayıdır.

Halbuki Murat bey İstanbula 1288 senesinde gelmişti. Hatta ben birinci
defa olarak yüzünü 1290 senesinde Şirvanî zade Rüştü Paşa maiyyetinde Halebe
giderken menfam olan Rodos'da görmüştüm.

Murat beyin İstanbula hicret ettiği tarihte ise, Süleyman Paşa merhum
Miralay olarak yemende bulunuyordu. Bir sene sonra hastalanarak İstanbula gel-
miş ve hava değişimi için izinle giride gitmişti. Giritden dönüşünde Miralay
olduğu halde Harbiye Mektebinde ders Nazaretine tayin olunmuştu ki, Murat bey
o günlerde İskenderundan Ciddeye doğru paşası ile beraber gitmekte idi.

İstanbula geldiğinde yemende bulunan Miralay Süleyman bey hakkında
Murat beyin " Temas ettiği zatların" kimler olduğunu bilemeyiz. Fakat Murat
bey o günlerde umum İstanbulun halkına temas etmiş bulunsaydı yine Süleyman bey
hakkında hiç bir garaz kokusu hissetmezdi. Çünkü Süleyman bey henüz meşhur
olmamıştı, henüz paşa değildi.

Saniyen Süleyman Paşa bütün arkadaşları ve eviddası arasında kalben
sevgili bir hamiyet sahibi idi. Bu cihetle Murat bey iç yüzünü aramış olsaydı
tabiatıyla Paşanın kötü taraflarına değil, fazilet ve iyi taraflarına dair
sözler işitebilirdi.

Demek isteriz ki Murat bey vaktiyle her ne maksat ve hisse tabi olup
da yazmış olduğu şeyleri bugün tevil ederek değil, hakikî vechile kusurunu
itiraf ederek tashih etmelidir. Yahut kail olduğu şeyde sebat eylemelidir. Mer-
mertlik ve hakikatperestlik bunu icabeder.

Vezir Raif ve Ferik Şevket Paşalar

Bir hafta zarfında telafisi mümkün olmayan iki büyük ziya ile eleme müstağrak olmuştur ki ikisi de ayandan olan Raif ve Şevket Paşaların ani ölümleridir.

Raif Paşa, Mithat Paşa mektebinin ilk şakirdi, ve Mithat Paşa mesleğinin saliki haysiyetiyle o mektep ve mesleğin mazariyat ve ameliyatında mualliminin bizzat irşadının rehberi olarak tekamüle mazhar olmuştu.

Ta Meclis-i Valanın mazbata odasında başlayan bir intisap ki resmi intisap değil, ruhi incizap ve vicdaniyeden ibaret idi. Muhtarem Mürşidinin Niş valiliğinden Tuna vilayetine intikal ettiği tarihte manevi şekline bir suret-i resmiye vermiş ve işte ondan sonra Mithat Paşanın yaptığı işlerde ve icraatında yardımcı olarak mühim suretde bir yer işgal etmişti. Raif efendi Tuna'da idare Meclisi katibi olarak Mithat Paşanın irade kuvvetini ve faaliyetini ufak ufak intikadiyle bazan sapmak istidadında gördüğü ifratkarlıktan itidale dönüştürüyordu.

Ateşin bir mukavemet arzusunu haiz olan bu büyük mürşidin ictimai ve siyasi teşebbüsünü - Bonapartın yanar dağlar kadar fevran eden savaşını Jumini hangi harikulade hassesi ile keşfetmiş ise, - Raif efendi de o fevkalade hasse ile keşif ve tadil ediyordu.

Mithat Paşa zaman olurdu ki intikadından masun bulunmak için Raif efendiden maksadını gizlerdi. Fakat Raif efendi Paşanın manevi gülümsemesinde meneviyatını okur/ bir takım emsal ve kinayat ile keşfettiği maksadın tadile muhtaç olan cihetlerini cerh ve tashih eylerdi. İşte böyle mürşit ve mürit arasındaki ruhi münasebatda bir ahenk ve tahlili kabil olmayan bir vahdet meydana gelirdi. Artık Mithat Paşa Raif efendi, Raif efendi Mithat Paşa olmuştu. Pek çok meselelerde paşanın, Raifsiz bulunduğu zamanlardaki icraatında - ki ne yazık ki acele etmesi neticesi idi - gah noksan ve gah fazla halat, yani tefrit ve ifrat eserleri görülmüştür.

Raif Efendi Tunada, Şuray-ı Devletde, Bağdadda, Bab-ı Ali elanının evrak müdürlüğünde / Nihayet Suriyede Mithat Paşa ile geçirdiği günlerinde,

mürşidinin takdir ve şükranına mazhar olmuştur.

Paşanın felaket ve vefatından sonra Raif Paşayı bazı bedbinler itham etmek istediler ise de bu zat, paşaya ruhen incizap ve resmen intisap ettiği günden son nefesine kadar sadakat ve vefasında devam etmiştir. Bunların arasındaki ruh birliği düşünülürse, sadakat ve vefa tabiri pek adi kalmak lazım gelir .

Raif Paşa, bir kaç defa Nafia Nazaretinde, Rusumat Emanetinde, Valiliklerde bulunmuş ve nihayet ayan mesleğine girmiştir.

Bulunduğu hizmetlerin hepsinde emsali olan Vükela ve Vüzeranın hepsine üstün olmuş ve hiç bir işde kendi nefsinden başka hiç bir tasir altında kalmamıştır.

İktisade olan riayeti, ve varlığını iyi kullanması sayesinde para sahibi olmuştu. Bu memleketde yaptıklarından dolayı hiç kimseye verecek hesabı olmadığı halde temiz bir alınlı ömrünü tamamlamıştır.

Şevket Paşa :

Bu zat Abdulaziz Han devrinin yetiştirdiği büyük hamiyetli askerlerimizden idi . Yaradılışın her kişiye nasip etmediği bir çok meziyetleri ile mümtaz olan Şevket Paşa , neslen dahi Osmanlı tarihinde bir çok övünülecek ve şeref duyulacak sahifeler teşkil eden savaş ve siyasi adamlarımızdan Tiryaki Hasan Paşaya mensup, yani onun evladından bulunmuştur.

Şevket Paşa Sultan Beşinci Muradın tahta çıkışında Mabeyn-i Hümayun Ferikliği ile beraber , baş yaver olmuştu. Abdulhamidin, tahtdan indirilişine kadar hiç bir suretle şifa kabul etmeyen gayız ve gazabı bu memuriyetinde dolayı Şevket Paşayı tesiri altına almış ve Meşrutiyetin ilanına kadar otuz sene Paytahtdan uzak bulundurmakla/ bir askeri kudreti haiz olan bu zatın hizmetinden vatani mahrum etmiştir.

Plevne'ye en son mühimmat kfilesi ve erzakı Şevket Paşa sokmuştu. Cesaretin, kahramanlığın , her çeşit zahmet ve meşakkata tahammül şanından olan metanetin timsali olan bu zat aynı zamanda nezaketin, iyiliğin de bir örneği idi. İstibdadın pek çok kahir ve sitemini çekmiş olduğu halde, bir genç kadar bir azim ile bugün de hamiyetinin icabatından olan vatanın her hizmetinde isbat-ı vücud etmeğe hazırdı. Ne yazık ki meşakkatla dolu olan

- 38 -

bir ömrün son günlerinde muhtaç olduğu refah ve rahatı henüz bulmuş ve pek çok sene yaşamağı düşünmüş iken dost ve akrabalarını illel ebed mateme boğarak ani ölümü duyulmuştur. Cenab-ı Hak merhumu rahmetine boğsun ve aile efradına - evladını bağışlamakla - teselliye mazhar buyursun.

Ebuzziya

Sadullah Paşa'dan Tefvik beye Mektup (1)

Bu defaki tahrirat-ı aliyeleri dahi vasıl-ı dest-ı meserret oldu. Havi olduğu tabirat-ı vedadiye hissiyat-ı kalbiyelerinin rüçhat-ı halisesi olduğundan maatteşekkür talakki edildi.

() istilası zamanında mahiyeti meşuk olarak uğranılan bir keyifsizliğin şükürler olsun hafifçe geçirilmiş olduğuna memnun oldum. Kasvetö i mekan tevliid-i arıza-i vücûdiyeye bir sebep olabilirse de, kuvve-i bedeniye nisbetinde malik oldukları kuvve-i maneviye meşâğil-i nafia-i vatanperveraneyi tesirat-ı mevkiyyeye siper-i mukavemet edeceğinde şüphe etmem.

.....
.....
.....

Müverrih Gizo'nun memleketimiz hakkındaki fikrine dair fakra, tarihçesinden istinsah ile gönderilmiş, okudum. Bize mütaallık Avrupa hükema ve müverrihlerinin telifatına bu derece ehemmiyet verdiğinizize pek memnun oldum. Eğer bu itina hemvatanlarımız ezkiyasının ekserinde olacak olsa öyle sui tefe'ülat ve mutalaat rehin-i butlan olurdu.

Gizo, re'yini asrına hasrile istikbalî karıştırmamış bulunsa ve bir müşahedeyi bir kaide şekline koymamış olsaydı, diyecek yoktu. Çünkü 1843 Türkistanıyla 1890 Türküstanı arasında çok fark vardır. Gizo'nun asrında Hristiyanın şehadeti dinlenmez, kanlı kıyasdan kurtulamaz, her yerde zelil ve mahkum ve bir yerde itibar ve hakimiyeti görülmezdi. Yalnız resmi muamelelerde değil tabirat-ı inşaiyede bile. Hulasa hukuk-u adiyeye ve medeniye ve siyasiyede harçgüzar riaya tabiriyle tabaka-i Tebaanın saff-ı nialinde idi.

(1) Eski Berlin sefiri Tefvik Paşaya Çitine sefaretinde iken yazılmıştır.

Gizo bu hallere bakmış da istediğini söylemiş ve bulunduğumuz mecburiyet-i asriye ve mevkiyyenin tehiye eylediği tahavvulat-ı atiyeyi görmek istememiştir. Gizo idareye itiraz yerine kavme itiraz etmiş, bence hatası esasen bu cihetdedir. Bir memleketin bir vakitdeki sui idaresiyle kavmin istidadına hükmolunamaz. Mamuriyet ve tarakkilerine gıpta eylediğimiz milletlerin idare ve itikatca ne tavırlardan geçtikleri malumdur.

Bir zaman Rum ve Yunaniler akvam-ı saireye barbar ve Araplar A'camı dedikleri gibi mukallidin - i eslaf - ı mütemeddine olan şimdiki garbiler daht Avrupa hudud-u mamuresi haricinde olan akvamı kabiliyetsiz şaibesıyla tezyif gururunda bulunduklarından, Gizo gibi hizmet-i siyasiyede bulunan garazlı hükemanın cemiyat-ı muhtelif-i begeriye hakkında her söyledikleri sözlere mahz-ı hikmet nazarı ile bakılamaz.

Muhaberatda asrımızın husule getirdiği beday-i teshilat sayesinde Krus-u medeniyet hilve-i istidat ile mütehalli olan akvamın nasib-i haclegah-ı visali olduğundan bakayay-ı akayit -i kudema ile ne kadar mukavemet olunsa yine akibetülemir meftun-u cemali ve hasretkeş - i lutf-u ittisali olunacağına tereddüt edilemez. Madem ki müstaid-i kemaliz bihakkin ümit var-ı taraki ki-i ahvaliz.

İşte muhtasar ifadat, Gizo'nun fikri hakkındaki mutalaatımı anlatmağa kafidir. Hikmet-i medeniyeye dair böyle bir bahsi zat-ı devletleri gibi nur-u irfan ile tezyin -i vücut etmiş bir muhibb-i halis ile uzatmak emelim idi. Ne fayda ki kağıt doldu baki müstak-ı teveccüh ve muhabbetinizim efendim.

21 Şubat Sene 189) Sadullah

10 Temmuz hariki ve vesait-i Etfaiye

İstanbulun pek kadim zamanlardan beri bir daimi afeti olan harik, hemen her vakit buyut ve mesakinin başında dolaşır bir siyah beladır ki onun dest-i güzint ve tahribini itale etmediği mahal ve mahalle gösterilemez. O öyle bir beladır ki hüküm ve keyfine, en müstebit padişahlar bile serftu etmekte muztar kalırlar, o, bir fakirin meskenini, bir gaminin kaşane-i muhtage-miği bir anda mübeddil-i dud ve rumad ile ihrak ve berbat etmekte müsavatöl amme kaidesini muhafaza eder. Ve hiç bir vakit bu ganidir, şu fakirdir demez. İdi-i tahribini uzatdığı zaman gani ve fakiri tefrik etmez.

Ecdadımızdan muntakıl akvaldandır ki; İstanbulun yangını olmasa evlerinin kapıları altından, eşikleri gümüşden olurdu. Bu kavil yangının derece-i hasarını ifhama kifayet eder. Bu öyle bir afet-i hanımansuzdur ki, bir ailenin ecdadından tevarus ettiği bir beyt-i aliyi her türlü tecemmülat ve bir anda ta-me-i lehip - i ruzigar eder.

Evet ! İstanbulun yangını olmasa kapılarımızı altından eşiklerimizi gümüşden tasni' ve ikameye kesb-i iktidar edecek kadar ihraz-ı yesar müyesser olacak imiş. Acaba bir insan için kapısı altından, eşiği gümüşden bir hane inşası arzu olunacak bir şey midir .

- Mesken nedir ?
- İnsan yuvası ?
- Bu yuva nasıl olmalıdır ?
- Efrad-ı ailesini her türlü afet-i muhtemeleye karşı muhafaza edecek evsafı cami olacak surette.

Ya acaba begyüz seneye karip bir zamandan beri hergün dest-i tahribine maruz bulunduğumuz şu belay-ı harikden masun kalmak için ne gibi vesailer te-sebbüs eylemişiz ? Bunu irae ve beyana hiç birimiz muktedir değiliz. Çünkü hiç birimiz esbab-ı tahaffuziye-i hariki müdrik değiliz, ve idrak etmek ihtimalimiz de yoktur.

Bir musibet, bin nasihatden yeğdir, derler. Halbuki biz asırlardanberi binlerle mesaib-i harika giriftar olup duruyoruz da yine intisah edemiyoruz.

Bizim bu halimizi görenler felaketimize acımaya bedel belahetimize hayretten kendilerini alamıyorlar.

1870 Haziranının beşinci Pazar günü onyediy saat zarfında Beyoğlunu dairen madar ihrak-ı binnar eden büyük yangından sonra o tarihte İstanbulda şubeleri bulunan sigorta şirketleri beş on sene evvelden beri tutmakta bulunmuş oldukları istatistik cetvellerini ilan etmişlerdi. Onların kaydına nazaran bundan kırk sene mukaddem (Dersaadet ve bilad-ı selase) de vasati olarak şehri sekiz harik vuku bulmakta idi ki senevi 196 vak'adan ibaretti. Ve yine onların hesaplarına göre beher harika vasati olarak 11 hane isabet ediyor idi ki bu da senevi 2156 adedini iş'ar ediyordu.

Bu 2156 haneden beherini yine vasati olarak muhteviyatiyle beraber beşyüz lira farz ve tahmin edecek olursak hasıl-ı yekun dehşetres -i akıl ve şuur olur. Çünkü 1,078.000 liraya baliğ oluyor.

Beş on senede bir kere binlerle buyut ce emakini silip süpüren 10 temmuz harikine manent yangınlar ise bu hesaptan hariçdir. Biz burada müstesna vukuatdan değil, hadisat-ı adiyeden bahsederek hesabımızı ona göre tevfiğ etmek istiyoruz. Senevi bir milyon yetmiş sekiz bin lira/ bir memleket sekenesi , hem de bizim memleket gibi aciz ve meskenet ve fakr u mezellet meşheri olan bir belde sekenesi için telafisi kabil olmayan zayıatdandır. Çünkü senevi servet-i umumiye-i memleketden bir milyon yetmiş sekiz bin liralık emval ve emlak mübeddel-i rümad oluyor demektir.

İşte esbab-ı fakr u sefaletimizin sebebinden biri de budur. Hala 1865 senesi Eylülünün dördüncü Çarşamba gecesini zuhur etmiş olan Hocapaşa yangınından bakiye bazı arsalar ala hale durmaktadır. Ondan beş sene sonra vukubulan beyoğlu büyük yangını onun dört kere fevkinde bulunmuş iken yanan yerlerden bir karış arsa kalmamıştır. Bu da İstanbul beldesinin ayrı ayrı iki semtinde sakin bir halkın yekdiğerine nisbetle olan derece-i yesarına en bedihi bürhanlardandır.

1870 deki Beyoğlu büyük yangınında, hatırlarda kaldığına göre mevcut sigorta kumpanyaları eshab-ı buyuya 300 bin lira raddesinde tediye bulun-

muşlar idi. Bu kumpanyalar tediye ettikleri meblağ mukabilinde eshab-ı buyutdan aldıkları makbuzları, o zaman Dahiliye Nazırı bulunan Şirvanlı Rüşti Paşaya ibraz ederek İstanbulda vesait-i itfaiyenin istikmalini istid'aa etmişlerdi.

Dahiliye Nazareti bu müracaat ve istid'ayı nazar-ı itibare alarak Avrupadan usul-ü itfaiyeye mutaallik nizamatı celbeyledi. Bunları tercüme ettirdi (1) Macaristandaki usul-ü itfaiyeyi en mükemmel buldu. Binaamaleyh Şuray-ı Devletin kararı ve Meclis-i Vükelanın tasvibi üzerine iradesini istihsal ederek (Kont Seçini) yi Bersaadete celbedildi. Ve nümune olarak bir itfaiye taburu teşkil olundu. Taksimde bir mahal tahsis edilerek Macaristandan alat ve edevat - ı itfaiye alındı. Elyevm enkazı kalmış olan itfaiye takımı vücutpezir oldu.

Evet ! elyevm o teşkilat -ı mühimmeden fakat canlı ve cansız enkazdan başka bir şey kalmamıştır.

Sultan Abdulazizin saltanatlarının sonlarında idi ki bu padişah (yan-ğın) korkusu ve endişesine düşmüştü. Bir aralık İstanbulda sık sık, hem de mühim yangınlar vukubuluyordu. Bu korku ve endişe ise usul-ü itfaiyenin te-kamülüne sebep olmuştur. Kont Seçini tarafından pek az bir zaman zarfında ta-lim olunarak kesb-i rusuh eden itfaiye erfadı ind-i padişahide mazhar-ı takdi oldu. Seçiniye Feriklik payesi tevcih edildi. Bir de Bahriye İtfaiye taburu teşkil ettirildi. Sonradan Bahriye İtfaiye taburu fevkalade addolunacak bir meleke ve mükemmeliyet ihraz etmişti. Hatta sabık Hakan Abdulhamidin bilhassa nazar-ı takdirini celbetmekle taburunun binbaşısı olan Mehmet Ağa pek az za-man zarfında Ferikliğe yükselmisti.

Teessüf olunur ki bu tabur elyevm dağıtılmıştır. Halbuki o tabur itfa iye takımının en mütefennini idi.

Rivayete nazaran itfaiye taburlarındaki sahib-i rusuh zabitan tekaüt edilmiş ve yerlerine Mekteb-i Harbiyeden yetişmiş zabıt efendiler tayin olun-muştur.

(1) Bunları Şuray-ı Devlet Tanzimat dairesi Sait beyefendi tercüme etmişti.

İtfaiye taburları vakia sıfat-ı askeriyeyi haiz iseler de hakikat-ı halde bunlar asker kisvesinde bir sınıf-ı mahsustır ki san'at-ı itfaiyede isbat-ı rusuh ile mükellefdir. Bunların zabıtları içlerinden, yani efrad-ı itfaiyeden yetiştirilir. Bu cihetle kendi dairelerinde tekamül husul bulur. Yoksa her sene zabitanını değiştirmek, mektepten çıkan efendileri bu taburlara vermek matlup olan kaideyi hasıl etmez. Fazla olarak harbiyemizin yetiştirdiği genç zabitanı dahi vazife-i asliyeden tecrit etmekle orduyu bunlardan, bunları silk-i askeride tarakkiden mahrum eder.

10 Temmuz yangınında itfaiyenin ibraz ettiği gayret ve fevkalade mesaiden hakkiyle istifade edilememesi eshab-ı rusuhdan olan zabitanın fikadından dolayı olduğunu bilenler beyan etmektedir. Binaanaleyh itfaiyemizin teksiri ile beraber elyevm Avrupada cari olan usule tevfikan yeniden teşkil edilmesi lazımgelir.

İngilterede itfaiye takımının masarifi (Komon) a yani Belediye dairelerine aittir. Bizde belediye varidatı kendi memurlarını iaseye kifayet edemez bir halde olmasına nazaran Şehir emaneti itfaiye teşkilatına çaresaz olamaz. Bu cihetle Dahiliye Nazaretinin bu taburları tahsisat-ı lazime ile şekli-i ahara ifrağ etmesini musibet-i vakia tacil etmektedir.

Zabıt ve rabıt hususunda talim ve terbiyede askerden farklı tutulamamakla beraber, Harbiye bütçesine dahi yar olmamak lazımgelir. Yahut Harbiye Nazareti kendi bütçesini tanzim ederken itfaiye için ayrıca bir tahsisat talep etmeli ve bu masarifi bütün bütün bütçesinden ayırmalıdır. Zira memleketin her an maruz bulunduğu beya belay-ı harik böyle kaç bölükle ve bir kere alınmış olmalarından dolayı işe yaramayacakları nazar-ı itibare alınmaksızın kifayetine hükmedilen edevat-ı itfaiye-i nakısa ile def edilemez.

Su meselesi ise ayrıca teemmül olunacak bir mesele-i mühimmedir.

10 Temmuz harikinin gömüllerde açtığı dağ-ı teessürün iltiyamı bundan böyle bu gibi afat ve mesaibe imkan bırakmayacak manialar ittihazına mütevakıftır. Bir kaç bin aileyi dağ-ı berdağ ah u esef eden bu belay-ı mukavemetsuzun badema tekerrür etmemesi esbabı hükümetce nazar-ı itibare alınmalı ve

ittihaz olumacak tedabir Meclis-i milli tarafından kamu ile tesyit edilmelidir .

Hocapaşa yangınından sonra harik mahallerinde bina ve inşa edilecek buyutun karkir olarak tesisi devletce takarrur etmiş ve ahşap ebniye suret-i kat'iyede men edilmişti. Fakat halkımızın adeta bir akide-i rasiha hükmünü almış ilan itiyat - ı kadimi bu tedbir-i musibe galebe etmiştir. Çünkü ahşap ebniye binnisbe karkirden ehven çıkmak ve erbab-ı yesare nisbetle ekseriyeti fukara teşkil etmek gibi sebeplerin de bu hususa medarı olmuştur. Zira parası olmayan bir halkı hükm-ü kanuna ittiba mecburiyetinde bulundurmamak bir nevi zulümden olacağından hükümet bizzazure içmaza mecbur olmuştur. Halbuki emlak üzerine ikrazatda bulunacak bankalar ve inşaatı deruhde ederek halka teshilatı idat edecek şirketler tesisi ile memleketin imarı kabil iken usul-u evkafın malum olan hali bu gibi müesseselerin vücuduna mania-i kaviyye teşkil etmek tedir. Hükümet evvel emirde evkafın tarzını tahvil ile halkı mülküne sahip etmek lazım gelirken buraları her nasılsa nazar-ı itibare alınmamış ve bina-analeyh ahşap ebniye evvelkinden ziyade revaç bulmuştur.

Çirçır hariki üzerine hükümet intibah başıl etmek ve evkafa mutaallik tedabire teşebbüsle usul-ü istimlakı bu asrın ve icabat-ı medeniyenin temayülâtına tevfiğ eylemek lazım gelirken anda da müsamahada bulunmuş ve hatta bu müsamaha sına ahşap ebniyeye müsaade etmesiyle meşru bir şekil vermiştir .

Hocapaşa harikinden sonra Kemal bey o zamanın vesait-i neşriyesinde bedahatı isbat kabilinden karkir binaların mühassehatına mutaallik müteaddit makaleler neşreylemiş ve fakat halka olan tesiri münsisinin uskup - u belâgatına hayran olmakdan ibaret kalmıştı.

Kemal/ makalelerinin birinde şu kavliyle halka ifham-ı hakikat etmek istiyordu :

",,,,, Yangın bir belay-ı takatsuzdur ki İstanbulda baîs olduğu zayıat mermerden ve belki gümüşden bir kaç şehri-ı azim inşasına kafidir zannolunur. Hele bu zayıatın içinde eslafın bize hediye-i marifeti olacak bir takım zi kıymet eserler vardır ki uğurlarında dünyalar sarfedilse telifleri mümkün olamaz .

Bu belanın define düşünülen çare ise üç suretten ibaret olup, biri elyevm mevcut olan tedabir-i itfaiyedir ki tesirsizliğine meşhut olan yangınların her biri bir delil-i ruşendir. Ateş ki şerareden müstaid-i ıstıhal olan bir memleketi sarar, anı su nasıl itfa eylesin ? Mihmet ki zerreden kabul ıstıhal eden bir kalbe istila eder, ana girye-i teessür neylesin !

İkincisi, sokakların daha ziyade tevsii ile üç beş hane arasına bir karkir divar inşasıdır. Bu ise bir hayli masraf ihtiyarını müstelzem olmakla beraber adi yangının vukuuna asla mani olamayacağı gibi büyük yangınların bile tekessürüne hail olamaz. Çünkü şiddetli bir ruzgarın önüne düşen ateş parçaları duvarı değil, kale bentlerini bile aşdığı defatla tecrübe olunmuştur ki en büyük bir delili dahi muahharen vuku bulan harik-i kebirde ateşin Hocapaşa'dan Cağaloğluna ve ve Sultan Ahmetden Kumkapıya sıçramasıdır. (1)

Üçüncüsü ebniyenin karkir olarak yaptırılmasıdır ki istihsal-i maksat edecek tedbir dahi budur. Çünkü İstanbulda ahşap bina baki oldukça yangın dahi baki olacağına şüphe olunamaz. Bu kaziyeyi inkar eden varsa ağacın ateşten ıstıhal etmeyeceğini isbat etmelidir ki müddeası kabul olunsun.

Hatta bundan böyle İstanbulda inşa olunacak ebniyenin karkir yaptırılması için etraflı bir tedbir ittihaz olunmak nezd-i devletde dahi karargir olduğu ıstıhal oluyor.

Hikmet-i hükümet kavaid-i esasiyesine mübtemm mübteni olan bu kararın fiiliyatı meydana gelince, asrımızın vatana müebbeden payidar olacak bir yadigar-ı kıymetdarı olur.

Husul-u maksat ise herkesin me'luf olduğu ahşap ebniye inşasının canib-i hükümetden men-i kat'i tahtına alınmasına tavakkuf eder. Ve şüphe yoktur ki buna kanun -u hakkaniyet mesağ verir. Zira meziyet-i insaniyeye mütaallik şeylerde evladını temayül-ü tabiisi hilafına icbar etmek bir validin hukukundan olduğu gibi, faydası vatana ait olan maddeleri, tebaasına ihtiyari olmaz ise ıztırari yaptırmak dahi bir hükümetin vezâifindendir."

Görülüyor ki Kemal bey bu makalesinde halka tefhim-i menfaat için meftur olduğu meslek -i siyaset ve fikr-i azadiyi bile tav'an pamal edecek suretde hükümeti vesayet -i amme mertebesine is'ada bile çalışmıştır. Fil-

hakika bir halk ki menfaatle mazarrat beynini farik olmaya, anın çocukdan ne farkı kalır. Bu halde bulunan bir halki ise hükümet tav'an olmazsa kerhen kabul-u makulata icbari umur-u zaruriyedendir.

Zamanımızda ise efkar-ı amme ahsap ile karkir beynini tefrik edecek mertebe tenvir etmiş olduğuna kail olmak isteriz. Eğer kaziye hala ber aks ise yapacak şey, memleketin imarını mimar-ı kainat olan Halik-i Kibriya'dan temenniye hasr-ı zeban etmekden ibaret kalır.

Memleketimizin tarih-i vakayii bize bir buçuk asır zarfında bir kaç büyük harik vukuunu haber vermektedir. Bunlardan biri Abdulhamid-i evvel zamanında vukubulan ilk Cibali harikidir ki 1196 senesi Ramazanının onüçüncü perşembe günü saat üçde başlamış ve 64 saat devam etmiştir. Bunda Beyazıt harik kulesi dahi muhtarik olmuştu.

Bu hariki bir tarz-ı beliğanede tasvir ve hikaye eden Yenişehirli münşi-i meşhur Mehmet Ata efendidir ki makalesinin zirini (El muhtariku bil-menzil vel eşya) Yenişehirli Mehmet Ata) suretinde imza etmiştir. 300 den mütecaviz sağır ve kebir cevami ve mesacit ve 36 bab hankade fukara ve Maabit ve 260 hamam ve la yuat vela yuhşa buyut ve menazil muhtarik olduğunu kaydediyor.

Muahharen 1242 de Tüfekhane ve 46 da ikinci Cibali ve birinci defa Hocapaşa harikleri vukubulmuştur ki bunların mucip olduğu hasar bugünkü hasarın fevkinde bulunmuştur.

Muahharen 1283 de ikinci Hocapaşa ve 1287 de Beyoğlu ve 1292 de Kasım-paşa harikleri zuhur etmişti.

Çırgır hariki ise bunlara nisbetle bir mahalle hükmünde kalıyordu. Halbuki onun gömüllerde bıraktığı ateg - i teessürü itfaya kudret yap olmadan 10 Temmuz hariki gibi bir belay-ı azim daha musap olan memleketin atisini olsun temin edelim . Eğer edemeyecek isek barı aslımıza avdetle çadırlarımıza çekilelim.

Ebuzziya

Elyevm Mahfel-i askeri ittihaz olunmuş olan mahalde vaki Süleyman Paşa konağı tutuşmuş idi.

Hemşehir ve Hemşehri

Dedeâğaç'dan bir zat , 13 Temmuz Rumi tarihi ile yazdığı mektupda :

Şemseddin Sami beyin Fransızcadan Türkçeye , Ali Nazima ile Ali Reşat beylerin müstereken yazdıkları (Mükemmel Osmanlı Lügati) namındaki eserlerinde (Hemşehir) kelimesi (Hemşehri) suretinde mazbut ve muharrer olduğundan bahisle kelimenin nihayetindeki (ya) ya lüzum olup olmadığında hasıl olan te-reddüdün bir kaç misal ile izahı talep olunmuştur.

Bu suale ceffelkalem verilecek cevap nihayet kelimedeki (ya) harfinin zait olduğunu beyandan ibaretdir.

Lisanımızda müstamel (daimi) kelimesi dahi bu kabildendir.

Hatta guaray-ı farsdan meşhur (Enveri) nin ismindeki (Ya) dahi bu cümledendir.

Şimdi Hemşehri kelimesinin (ya) sına ne diyebileceğiz ? Yay-ı nisbet mi yoksa yay-ı vahdet mi , Halbuki ikisi de değil , çünkü (hem) Fariside bir harfdir ki diğer, adil, yekca ve yekdiğer manalarını tazammun eder. Mukarın olduğu kelimatda müşareket, muvafakat, ve maiyyet, mütabaat - ı tesavi ifade eyler. Türkçede mümasili (bile) tabiridir. Ve bu harf mukabili olarak lisanımızda (daş) harfi vardır. Arkadaş, karındaş, mansabdaş, yoldaş tabirlerinde olduğu gibi , Bu da (Taş) Farisiden muharrefdir,

Hem harfinin telahikiyle teşekkül eden kelimatdan lisanımızda meşhur ve mütedavil olanları şunlardır :

Hem avaz : sesde birbirine mukarın ve muvafık

Hemaverd : Cenkde adil, hemta ve küfuv olan.

Hembaz : Şerik -ortak

Hember : Refik, yoldaş, beraber, müsavi

Hemhu : Hemadet, hemmeşrep, hemreviş, hemmizaç

Hemhah : Bir arzu ve matlapda olanlar.

Hemta : Hemcins, adil, karın, mümasil, nazir, eş.

Hemtek : Yoldaş, refik. (tek) seğırtmek, manasınadır. (Tekiden)

lafzından ism-i masdardır. Hem tek, beraber aşıcı, yürüyücü demektir.

Hemdastan : Münademet ve musahabetde müşarık olan

Hemdest : Şerik, refik, müttahit ve müttefik, hemnişin, celis.
Hem kudret hem gevket.

Hemdem : Refik ve metabi

Hemraz : Mahrem-i esrar ki sırdaş tabir olunur

Hemsaye : Komşu, car-ı mülâsık

Hemsebk : Ders şeriki, refik-i taallüm

Hemser : Menkuhe, zevce, bir yasdığa baş koyan iki kişi

Hemsenk : Bir tartıda, adil ve müvazın

Hemşikem : Tevendir ki bir batından doğan ikiz kardeş

Hemşir : Bir amadan süt emen karındaşlar

Heminan : At başı beraber ki murad-ı refik ve hemrahdır

Hemkadem : Ayakdaş .

Hemkase : Ekil ve şürleri müttehit olanlar .

Hemkuse : Komşu, hemsaye.

Hemenberd : Cenkde nazir ve hemta olan .

Hemnişin : Beraber oturup kalkan ki enis ve celisdir.

Şu misallere nazaran bir şehre mensup olan kimselerden herbirine (Hemşehir) demek iktiza eder. Halbuki Osmanlı lisanında ekser kelimat, zevk-i samiaya tabidir. Bu da sakın -ül evahir olan kelimatı lisanımızın hoş görmemesinden ve son harfleri müteharrik bulunan lafızlarda bir letafet tasavvur edilmesinden neg'et etmektedir. Hatta lisanımıza kabul ettiğimiz kelimat ecnebiye de bile sonları harekeli olduğu için İtalyancayı tercih ederiz. Bank (Bâlık) demeyiz de Banka (Kumpanya) (Lanba) deriz.

İşte Hemşehir kelimesini dahi zevka binaan (Hemşehri) yapmışız. ve onda bir şehitli, bir şehir ahalisinden , bir şehire mensup manası murat etmişiz. Şimdi birine hitaben : Hemşehir ! demekdeki dürüştü ile hemşehri demekteki nermi ve nezaket elbette muhtac-ı isbat değildir. Ama fasih değilmiş. Böyle nice galatlar vardır ki bir çok kelimat-ı fasiheyi gölgede bırakmıştır.

Fariside (Hemcay) kelimesi dahi bir mahalden olanlar manasınadır. Meşhür Ferhenk sahibi Şuuri bunu kaydetdikden sonra hizasına (ya) ile hem-

şehri) suretinde tefsir etmiştir. Yani o da (ya) nın luhukunu tecviz ve istimal eylemiştir.

Yukarıda bilmünasebe (daş) edat-ı Türkiyesinden bahsederken bunun Taş harf-ı farisisinden muharref olduğunu söylemiştik. Bu lafz-ı Fariside edat-ı şirketdir ki manay-ı mukarenet ifade eder. Mesela, iki kul bir efendiye hizmetde ve iki çocuk bir dersde ve iki kimse bir zümrede muvafık ve müşğarık olsa, Hocataş, Sebektas, ve Hiltas derler.

Şeyh Sadi, (Rayet ve perde ra hilaf-ı üftad) unvanlı hikayesinde ;

= Tuvmen her tu hace ta şanım

Bende-i barigah-ı sultanım"

Bektas dahi böyledir ki bir beye tabi ve bende manasınadır. Keza

Şeyh Sadi , beyit :

2 Çe hoş güft -ü Bektas bahiltas

Çu düşmen-i harasidi iymen mübaş"

MESSELE

Seele

Bizde seele meselesi henüz hallolunmamış muammalardad maduttur. Mülkümüzde gayr-ı resmi gazetelerin zuhurundan beri hemen kırkbeş sene vardır ki dilencilerin kaldırılması, tabir-i diğerle dilenmenin menile sail namı verilen bir sınıf halkın islah-ı ahvali hakkında yazılan makaleler bir yere cem edilse büyücek bir kitap olur.

Devr-i Hamidi de seele için (Darülaceze) namiyle bir mahal-i mahsus te'sis edilmişti. Ne faydaki (Aceze) ile (Seele) nin tevhit olunmasından dolayı matlup olan men-i sual madde-i mühimmesi hasıl olamadı. Çünkü aceze ya bazı esbap ve ahval ilcasiyle halet-i fakra giriftar olan bedbahtlar ve yahut zaten fukaradan olduğu halde sonradan kar ve amele muktadir olamayacak bir hale gelüekle ekvat-ı yevmiyesini tedarikden aciz kalan biçarelerdir. Seele ise bu takımdan hariç olan zelilünnefs kesandır ki onlar ya terkbiyet -ı redie veya cibiliyet-i leimeleri saikasıyle bu karı küçük yaşda

süluk etmiş bulunurlar. Bu gibileri, uyğar memleketlerde meşak-ı sa'ye alıştırmak için darüssınaalar tesis olunmuştur, ki sığır sinde bulunamları buralara alınır ve büyük yaşda olanları, ekvat-ı yevmiyelerini kendi kisb yedleri ile istihsal edecek bazı sanayi-i adiyeye ile işgal edilirler.

Biz de ise aceze bihakkın sezavar -ı atifet -i umumdur. Seele ise aceze ile kıyas kabul etmeyecek kadar temin-i maişet eylemektedir. Hatta bazı sailin badelvefat gıbtekeşlerinin hırs ve hasedini celbedecek miktarda parası zuhur ettiği görülmüştür. Bu sebeptendir ki asıl şayan-ı himaye olan takım, fukaray-ı sabirin ıtlak edilen acezedir.

Vaktiyle eshab-ı hayır taraflarından ve hususen selatin-i maziyenin tesis ettikleri tabhaneler (Amelmanda) tabir olunan sakat ve acizlerin iase ve ibvalarını temin ederdi, ki bu müesselerin biri de munhasıran a'malar için tesis edilmiş olan (Şehzade Tabhanesi) idi. Murur-u zaman ile sair bir çok vesait-i hayriye gibi bu da vaz'-ı aslisinden çıkmış ve elyevm beş on dilenciye sabahlar çorba dağıtmaktan başka bir hayri kalmamıştır.

Biri diyordu ki : bir memleketde umurun merhamet ve atifetine kesb-i istihkak edenler alelumum kar ve kisbe kudret yap olamayan acezedir. Halbuki merhamet-i umum, acezenin derd-i ihtiyacına çaresaz olamadıktan başka her memleketde seele yetiştirmeye hizmet etmektedir. Herşeyin, her san'atın bazı hileleri, hilekarları, erbab-ı ihtikarı olur.

(Dilencilik) demilen sıfat-ı zemimeyi takınarak umurun kise-i mürüvetine hasr-ı maişet edenler dahi fakr u ihtiyaç nikabi altında setr-i hüviyet eden bir takım ahlaksız adamlardır ki fakr-ı hakiki ile zar zar oldukları halde kimseye ifşay-ı raz edemeyen aceze-i müstahakini aclıktan öldürmeğe sebep olurlar. Ve onlara ibzali iktiza eden nukut-u merhameti ellerine vasıl olmadan halkın kesesinden çalarlar .

Meşhur Latin Şairi (Yuvenal) : "Dilenciler cemiyet-i beşeriye içinde ağlarını kurmuş birer müthiş örümcektir ki eshab-ı ihtiyaca masruf olacamları , örümceğin sineği saydı gibi sühuletle sayd ve gasbederler."

Roma hatibi Çiçero : "Dilencileri san'atlarında hür bırakmak için onlara : Afrikada arslan saydına çıkarak isbat-ı ehliyet etmeği teklif eder

dim. Eğer kabul edip giderler ve bir arslan gövdesi yüklenip gelirlerse fima baat umumun han-ı atifetine, kommak, kise-i mürüvvetinden maîset etmek hakkını matık ellerine birer berat verirdim." demiş ve bununla , arslan sayedecek kadar kendinde itimat - ı nefis hasesi olan bir adamın dilenme zilletini irtikap edemeyeceğini, yani arslanla pençeleşen bir kahramanın ağılıkla ölmeği ihtiyar ederek, fakat dilenmeyi irtikap edemeyeceğini anlatmak istemiştir.

Franklin diyor ki : " Halkın ufak tefek mürüvvetleri## , nakdine-i keremleridir ki büyük büyük tenbeller, cemiyet-i beşeriyece zi hayat meskenetler peyda etmektedir. Latin ırkı pek çok tenbel yetiştiriyor. Anglosaksun neslinde tenbellik gittikçe ortadan kalkıyor. Roma kilisesi dilenci yetiştirmek için bir menba-ı pür bereketdir. Anglikanlar saile para vermemesi iltizam ettikleri tarihten beri protestan mezhebinde dilencilik kalkmıştır. İspanyada beher sahib-i saay ve san'ata beş dilenci isabet etmektedir. "

Şinasi seele hakkında nesrettiği makalelerden birinde der ki : "Medeniyeti hikmet üzerine mübteni olan memleketlerde seelenin müstahakları esbab-ı mütenevvie ile ikdar olunur. Ve ciblet ve yahut terbiyet-i rediesi iktizasınca istihsal-ı taayyüde tabii olan meşak ve mihenden kaçınarak , bu yola süluk edenler dahi men ile kar ve kisbe icbar kılınır, ki bu suret hem umumun şanını nakiseden himaye ve hem de efradı zilletten vikaye eylediğinden cihetine dahi bir nevi merhametdir. İşte bu sebepten dolayı böyle yerlerde sail nedret üzere olup, asıl bunların kisreti, idaresi istiklal üzere olan memleketlerde bulunduğu mücerrebatdandır."

Dilencilik ef'al-ı redieden olduğu söz götürmez bir hakikattir. Bir adam elden, ayakdan düşmedikçe, tabir-ı aharla maddi ve manevi her türlü kuvvet ve muzaheretden mahrum kalmadıkça bu kar-ı mekruha süluk etmeği haysiyet-i şahsiye ve izzet-i nefsiyesince tecviz etmemek iktiza eder. Bihakkın umumun mürüvvetine kalmış olan zuafa ise, memalik-i mütemeddinede pek çok vesait ve vesail ile ikdar edilmektedir. Fakat böyle bir sebep-i tabii ve hakiki olmadıkça dilenmeğe İngiltere , Almanya, Belçika, Felemenk, Danimarka, İsveç ve Norveçya hükümetlerinde katiyen mesaj yoktur. Avustur-

yada ise kilise kapılarının iç taraflarında boyun bükmüş bazı saillere tesadüf olunur. İspanya ve İtalya memleketinde hemüz ber devamdır.

İslamiyetde ise zaruretsiz bu kare süluk edenler hakkında memnuiyet seriyeye olduğu ve hususa camide tasadduk şer'an memnu bulunduğu halde şayan-ı teessüfdür ki zamanımızda memalik-i Osmaniye seele yetiştirmekte pek büyük semahat göstermektedir. Hele bu semahatin zaman-ı revacı Ramazanlardır ki , hangi camie, ve mümer-i nasdan hangi işlek caddeye girilse irili ufaklı beş on arsız tesadüf olunur ki işlerinde celb-i merhametle cerr-i nukuda zafer bulamayanlar تنها yerlerde bayağı tehdit ile istihsal-ı maksudu göze almak-tadırlar .

Sual maddesi, hukuk-u ictimaiye nokta-i nazarından dahî memnuiyyet-i kanuniye envaina dahildir,

Hürriyet-i şahsiyenin bazı ahvalde takyidine lüzum gösteren ahvalden biri de dilencilikdir. Binaaaleyh memalik-i mütemeddinenin ekserinde Dilencilik cürüm addedilmiştir. Bu fiil ile mahkum-u alâyh olan eşhas müddet-i cezaiyelerini ikmalden sonra gerek çalışmaya mecbur tutulmak ve gerekse meske sız bırakılmamak üzere seeleye mahsus bulunan tevkifhaneye gönderilir. Ve orada kabiliyetleriyle mütenasip sanayi irae olunarak buna mukabil de gündelik verilir. Gündeliğin nısfı tevkifhane için tefrik olunarak, kendilerine ait bulunan nısfından da haftada, fakat ellerine beş kuruş kadar bir para ita olunur. ve mütebakisi sermaye olarak işletilir. Bu suretle kendilerini tesaül ihtiyacından vareste kılacak bir sermaye hasıl olunca bazı şerait tahtında ve kefalete rabtedilerek, müterakim akçe kendilerine ita ve sebilleri ihla olunur.

Hukuk-u hürriyeti pek vasi bir mikyasda talakki edenler men-i süali/hürriyet-i şahsiye kaidesine menafi addederek itirazatda bulunmaktadırlar.

Onların reyine göre : (Her şahıs , gayre muzir olmayan ef'alde hürdür. Hükümet, asayiş-i ammeyi ihlal eden eşhasın hürriyetini selbedebilir. Dilencilik ise muhill-i asayiş halatdan değildir. Binaaaleyh dilenci para istemekde hür olduğu gibi, aharı da para verip vermemekte hürdür.)

Hey'et-i ictimaiyenin kaide-i esasiyesi saay olduğu ve mebnay-ı temeddün madde-i taavün olmasına göre her kes ebnay-ı cinsine muavenet ile mukellef bulunduğu halde tenbellik ve teseyyüp ile me'luf olan bir sınıfın hiç bir hizmet etmeksizin saay ve amel ile temin-i maîşet ile sunuf-u ahali-nin ianesiyle taayyüs etmesi caiz olamayacağı gibi, bir memleket ne kadar zengin olursa olsun orada gerek hükümetin ve gerek efrad-ı memleketin seeleye ve şayan-ı himaye muhtaceyne ibzal edebileceği muavenet elbette mahduttur. O halde hakikaten alil ve esirfıraş veya amelden sakıt dermandeganın hakkı olan muavenet-i umumiyyeden bir kısmını, boş gezmeği ve hatta arsızlığı ve enval desayis ve hud'u itiyat ve istimal tarikiyle hakkın rikkat ve merhame-tini tahrik etmeği vesile-i taayyüs edinen zelilünnefs eşhasa vermek hem muğayir-i hikmet-i adalet, hem muhalif-i kavaid -i ilim ve servetdir.

Şu kadar ki dilenciliği ceza ile kaldırmak, anı mucip olan esbabı kaldırmak demek değildir. Bu cihetle evvel emirde hükümet iş güç bulamamakla mürtekib-i zill - i süel olanlar için imalat mahalleri tesisine himmet ve hurmet etmelidir. Binaanaleyh memalik-i mütemeddinede dilencilik için mevzu olan mevad-ı cezaiyenin tatbikatı gitgide iş bulamayanlar için, iş gördürülecek yerlere hastedilmiştir. Binaanaleyh Fransa kanun-u cezasının 274 üncü maddesi ki sair bazı memalikde dahi aynen kabul ve ittihaz olunmuştur. Vech-i ati üzere ıslah edilmiştir :

"Her kim teseüle çare-i dafi olmak üzere bir melcei bulunan, bir de teseül ederken görülür ise üç aydan altı aya kadar hapsolunur ve müddet-i cezaiyesinin ikmalinden sonra dilenci tevkifhanesine sevk edilir." (1)

Dilenciliğin men'i hakkında alelumum Avrupada cari olan kaide şudur: "Dilenciliği bir cürm olarak sezavar-ı ceza kılmadan evvel, saay ve ameli ona çare olmak üzere teklif etmek ve mahall-i saayi irae eylemek lazımdır."

Lakin bu tedbirlerin cümlesi mevcut bir fenaliğe çare bulmak içindir. Yoksa bu hususta müessir tedbir elbette devasaz her bela olan maarifin tamiminden ibaretdir.

Hizmet-i askeriyenin umumi olması dahi pek çok yerde bu maksadın hususulüne hizmet etmiştir. Askerliğin taammümünden sonradır ki Almanyada dilencilik yüzde doksan dokuz ve Fransada yüzde seksen sekiz raddesinde tenakus

etmiştir. Çünkü badeheva temin-i maiyet etmek arzusu meşak-ı saaydan eba edenlere müstevli bir illet-i sakimedir. Askerlik ise insanı meşak-ı saaye alıstırmakta ve tenperverlik belasından kurtarmaktadır.

Binaanaleyh dilenciliğin menini hürriyet-i şahsiyeye menafi görerek "dilenci dilenmekte, ve herkes para verip vermemekte hür olmalıdır," nazariyesi ahlak-ı umumiyece bir tehlike-i azime tevlit eder ki o da dilencilerin tacizat ve desaisiyle bizar olmakla, cidden muhtac-ı merhamet halatda dahi erbab-ı hacate muavenetden istinkaf etmek maddesinin ahlak-ı umumiyede revağ-gir olmasıdır.

Acaba istiklal-i idareden kurtulup da Meşrutiyet idareye nail olduğu gündenberi hükümet, acezenin islah ve irfahı ve seelenin zillet-i süelden men'iyle beraber bir sanat ve amel ile işğali hususunu nazar-ı itibare almış mıdır ? Bize kalırsa dilencilik evvelkinden ziyade revağ bulmuş ve ihtiyac-ı hakiki erbabı ise istibdat zamanına nisbetle yüzde seksen tekessür ederek fakat yüzde bir raddesinde bile vesile-i taayyüş tedarikinden mahrum kalmıştır.

Ebuzziya

10 ve 11 Temmuz Harikleri ile

Siğortaları

On Temmuzdaki harik-i kebir ile 11 Temmuzda vukubulan (Balat) harikinde siğorta kumpanyalarına terettüp eden ziyan epeyce mühimdir ki memleketimizde (Asurans) şirketlerinin isbat-ı mevcudiyet ettiği tarihten beri bu kadar azim bir zarara uğradıkları görülmemiştir.

Elimize geçen bir resmi istatistike nazaran bu hariklerde 47 siğorta şirketi mutazarır olmuş ve en büyük zarara (Osmanlı Siğorta şirketi) uğramıştır. Çünkü onun hisse-i ziyanı tam 47.000 İngiliz lirasıdır.

Salifülbeyan 47 Siğorta şirketinin eshab-ı büyü ve emvale tediye ettiği meblağın yekunu ise 475.750 İngiliz lirasıdır ki yarım milyon küsur Osmanlı lirasına ve yahut 11.903.750 Franga baliğ olmaktadır.

Siğorta kumpanyaları bu ziyanı bir buçuk senede kapatabilmek için bir tedbir düşünmüşlerdir ki o da (Asure) ettikleri emlak ve emvale bu müddet

zarfında evvelki fiyata yüzde elli zamdan ibaretdir.

Siğortaların fevaidi bundan kırk sene mukaddemine kıyasen halka idrak ve teslim olunmuş olduğuna bu harikde kumpanyaların tediye ettiği yarım milyon lira bir burhan-ı bedihi addolunur. Çünkü 1865 de vukubulan Hocapaşa hariki , 10 Temmuz harikinin iki misli kadar azim olduğu halde o tarihte İstanbulda mevcut siğorta şirketlerinden hiç biri bir akçe ziyan etmemiştir.

1870 Beyoğlu harikindeki ziyan beş milyon lira tahmin olunmuş ve kumpanyalar 200 küsur bin lira mutazarrır olmuştur.

İşte bu tarihten sonra siğortaların fayda ve ehemmiyeti İstanbul halkınca idrak ve tasdik olunmağa başlamıştır.

San Fransisko zelzelesinin bais olduğu ziyan 70 Milyon İngiliz lirası olarak bunun 47 milyon lirasını siğortalar ödemiş ve bu 47 milyondan İngiliz Siğorta kumpanyaları hissesine 13 milyon lira isabet etmiştir.

1872 de Şikaço'da vukubulan harikden dolayı Amerika siğortaları 50 Milyon İngiliz lirası mutazarrır olmuştur.

Her halde zamanımızda her derd-i vakia bir çare-i dafi aramakta ihmal etmeyen havas-ı medeniyeden biri de bilhassa harika karşı olan (Asurans şirketleri dir ki

ilac-ı vakia piş - i ez bayetgird
tedbirinin bir tatbik-i maddisidir.

Makriköy :25 Kanun-u evvel
1894

Makame-i Tevkifiye (1)

(İsman için maişet-i ictimaiyenin
illet-i gaiyesi taarruzdan masun
olmaktır," Kemal

Her hadise an-ı vukuundaki ehemmiyetini aradan bir zaman mururunda zail etmek tabii gibi görünür ise de beş, hikaye edeceğim vak'ayı nefsime taalluku cihetiyle esnay-ı cereyanındaki hissimle yazdığımı temin ederim.

(1) Bu makama, zelzele-i uzma senesi muvakkaten Ayastafanosda ikametim

Efrençî Eylülün yirmi beşinci salı günü idi. O gün mutadım vechile öğle taamı için Beyoğluna Yanı'nın birahanesine gitmek üzere matbaamdan çıkmıştım. Tünelin methaline muvazî sokağın köşesine takarrübümde gözüme bir Lakerde tabelası ilişti. Hergün yediğimiz alafranga yemeklerden usanmış olmakla beraber, memleketimizin en güzel bir (Restaurant)ı olan Yanı'ye gitmekden bir türlü kendimi alamam. Çünkü bu Restaurant bizim gibileri devam ettirecek bir çok esbab-ı intizam ve nefaseti camidir. Hatta bundan beş altı sene evvel oraya gitmemekliğim hakkında Serkurena Hacı Ali bey vasıtasıyla bir irade talakki etmiş ve fakat Galatadan Beyoğluna kadar her gün şedd-i rahî edişime sebep, mücerret gittiğim mahallin izzet-i nefsimi tatyip edebilecek vesaili cami olmaklığı olduğundan, ne zaman andan ala bir lokanta yapılırsa orasını o zaman terk edeceğim cevabını vererek devamında sebat eylemiştim.

Karnım o kadar acıkmamıştı. Fakat öğle vaktinde lokantada bulunmak, her halde itiyat ettiğim intizamdandır neş'et ettiği ve ba husus ekser ehibba ve hele sayfiyede bulunduklarından dolayı gündüzleri Beyoğluna inen rical ve nisvandandır bir hayli kübera tam vakt-i zuhurde geldiklerinden, lokantanın en civcivli zaman o zaman ve hele bizim gibi münferiden yemek yemeğe mecbur olanlara göre şikemperveranın germi-i tam ile def-i cev'a olan tehalüklerinden davet-i istiha dahil -i imkan olduğu için o saatde lokantada isbat-ı vücut bence bir tabiat-ı saniye hükmünü almıştı. Fakat o gün Lakerdayı görmekliğim bana tahvil-i niyyet ettirdi. Biraz ötede Bursa Hanı'nın kapısında daha alası bulunacağını bildiğimden oraya gittim. Ve tahminim gibi en alasını bularak bir miktar Lakerda kestirdiğim gibi yarım okka da ev için aldım. Ve tekrar matbaaya dönerek biraz zeytinyağı ile limon getirterek bir ala öğle

sırada geçirdiğim bir sergüzeşti natıktır. O tarihte bunu 12 nüsha olarak layiha şeklinde basmış ve bir nüshasını Sadrazamla elyevm Aydın Valisi ve o zaman Zabtiye Nazırı olan Nazım Paşa hazretlerine ve birer nüshasını da Parisde Ahmet Rıza ve Murat ve Ali Kemal beylere göndermişim. Bu hem bir sergüzeşt, hem de devr-i sabık ahvaline ait bir vesika-i hakikat olduğu için daire-i intişarını mecmuamla tevsi etmek istedim.

taamı etmişidim.

İştihâ ile biraz da ziyade yemiş olduğum tuzlu balığın tesiriyle, pek tatlı bir uyku bastı. Kanapeye uzanıp yatmışım. Uyandığım vakit beşe geyrek vardı. Takriben üç buçuk saat uyumuşum. Derhal yüzümü yıkadım. Ve beş buçuk katarına yetişmek üzere alelacele sokağa fırladım.

Akşamları daima Mehmet Ali Paşa hanı'nın rıhtımından sandala binerek Sirkeciye geçmek mutadım olduğundan, bugün dahi Aziziye karakolu itsalındaki kapıdan içeri girdim. Deniz cihetine sapacağım sırada bir adam yanıma takar-ruble : - Ebuzziya Tevfik Beyefendi zat-ı alileri midir ? - sualinde bulundu.

Bittabi tevakkuf ettim. ve saile - Evet benim ! Ne istersiniz ? sedim - Zat-ı alilerini görmek isterim. cevabını verdi. Ben de - İşte gördünüz. Fakat ziyade durmağa vaktimin müsaadesi yoktur . Matbaaya mutaallik bir işiniz var ise yarın gelebilirsiniz. Yahut derhal söyleyecek bir söz ise hemen söyleyin ! dedim.

Bu mukabelem üzerine - Zat-ı alinizle devlethaneye kadar gitmek isterim. Cevabını verdi. O zaman dedim ki * Biz muvakkaten Ayastafanosda küçük bir evde oturmaktayız. Binaanaleyh müsafir kabulüne imkan yoktur. Ba husus birinci defa gördüğüm bir adamı ~~benim~~ yerim müsait olsa da kabul edemem.

Nezakat-i marufeye muvafık düşmeyen bu sözü, nasıl tesir edeceğini görmek maksadiyle, muhatabımın yüzüne bakarak söylemiştim. Çünkü o zamana kadar ehemmiyet verip de yüzüne bakmamıştım. O anda meşhudum olan çehre ise bana fevkalgaye nefretaver göründü. Çehre ile beraber kıyafeti de nazar-ı dikkatden ayırmadım. Kahverengi bir pardesu giyinmiş, müeddibane göğsünü iliklemiş, vasetülkame, zayıfca seyrek ve kara sakallı bir şahıs. Fakat çehre ilm-i sima erbabının havas-ı mütezzade için tahsis ettiği alâimin bir çoğunu cami idi. Gözler cüzice yukarıya doğru mailen meşuk, karışlar kara ve fırlı fırlı dönmekte idi ki bu hal havf ve desiseden ikisine de dâil ise de kuvvetce hangisine ~~hassenin~~ hassenin diğerine galip olduğu sahibinin ahval-i hususiyesine temamiyle vakıf olmayınca vehleten tayin edilemez.

Burnu ucuna doğru dümdüz indikden sonra kısıp-ı süflasında kabarmış ve burun deliklerini şişirmiş gibi yuvarlak bir şekil almış olduğundan ,

tenasübümü garip bir suretde ihlal etmiş idi. Dudakları oldukça iri, ve ağzı şakaklarına doğru ariz bir şak teşkil eylemiş ve alt dudağı fekk-i esfeline doğru belli olacak suretde sarkmış ve hele dişlerin tulu ve lakırdı söylediği zaman ağzının hey'et-i umumiyesi sahibinin haslet.....haiz olduğuna delalet etmekte bulunmuş idi. Levn-i sima ise (Böbrek lika) vass-ı meşhuruna temamiyle muvafık idi.

Ben bu sözü söyler söylemez gehresi tehevvrle karışık bir rişhand hasıl etmekle beraber - bendeniz Polis müdürü..... efendiyim. buyurdular ben ise kat'an tavrımı bozmayarak : - demek ki taharriyat icrasına memursunuz . dedim. evet cevabını verince - o halde buyurun, diyerek her akşam bindiğim sandala atladım. Kendisi de beni müteakip girdiğinden sandal açıldı. Fakat o anda hatırıma bir şey geldiğinden sandalcılara tekrar iskeleye yanaşmalarını emrettim ve Polis müdürüne de : - ihtimal ki bu treni kaçırsınız . Maamafih sizinle matbaaya gitmekliğim labüttür. Dedim, ve isterb istemez bana ittiba edeceğimi bildiğim için Bursa hanı içerisinden matbaaya doğru yürümeğe başladım. Volda sebebini sual etmesiyle * Odam açık. Evrakım meydandadır. Evdeki kağıtları gece tetkik etmek kabil ise de, bunları derhal gözden geçirmek mümkün olamaz. Ben ise şu halde taht-ı zabıtada bulunduğul için her türlü ihtimalata karşı gidip odamı mühürlemeliyim. Çünkü evimde taharriyat icrasını iktiza ettirecek isnadatda bulunanların bu halden istifade edip teyit -i müddea için kargahıma bazı evrak ilka etmeleri de müstebat değildir. Cevabını verdim. Matbaaya vusulümüzde hemüz amele-i tabı' meşğul idi. Odamla odamın bulunduğu dairenin kapılarını kapatıp anahtar deliğine de Polis Müdürün mühürünü bastırdım. ve Matbaadakilere , ben hazır olmadıkça her kim gelirse gelsin, kapıları açtırmamalarını tenbih ettim.

Saate bakıldığında beş buçuk tremine bir geyrek kadar vakit kalmış idi. Artık sandal ile yetişmek kabil olamayacağı için bankın önündeki açık arabalardan birine sığrayıp on dakikaya kadar bizi Sirkeci Garına isal etmesini tenbih ile arabacının eline bir mecdiye verdim. Dokuz dakika sonra da kendimizi garın merdivenlerinde bulduk. Efendi benim para verdiğimi ya görmemiş ve

ve yahut tevkifim yolunda zabitanın ihtiyar ettiği masarifi (?) biraz kabartmak istemiş olmalıdır ki elini cebine sokup çıkardığı iki mecdidiye çeyreğini arabacıya uzatmış idi . Arabacı ise : - bey onu bana Galatada iken verdi . - sözünü söylemekle beraber veygirlere avdet manevrasını icra ettirmek için terbiyeleri sol tarafa kasmakla bir nısıf daire çevirdikten sonra kırbacını saklatmıştı .

Gardan içeri girdiğimizde Ayastafanos yolcularından ekserisi mevcut idi . Ben ise derhal bir kadeh bira doldurmalarını büfeye emir ile helalara doğru yürüdüm . Polis Müdürü efendi ise maiyetindeki (Viliyems) isimdeki Polis hafiyesi için bilet alıp almamak lüzumunu düşünmekte idi . Ben onların bu müzakerelerinden istifade ile cebimde bulunan bir manzume-i hezeliyeyi abdesthanelerin bölmeleri üzerindeki raflardan birine bıraktım . Bu manzume beni itham edecek şeylerden değildi . Fakat Sait beyin bir kıt'ası , Ekrem bey tarafından hezelen tanzir edilmiş ve bir kaç gün yine sahib-i münazara yolunda tanzir ederek her üçünü de bana vermiş idi . Binaanaleyh yokdan mesele iladına sai olan mahlukat-ı zabıta ile hesabını mümkün olduğu kadar sür'atle kesmek mültezimi olan bir adamın, başkalarını varta-i isticvaba düşürmemek için, bir ihtiyatda bulunması tabii idi .

Salona avdetimde biramı içtim . Efendi hala bilet alıp almamak meselesiyle meşgul . Yanındaki (Vilyems) ki bir sene kadar evvel şümendöfer memurlarından idi . Hafiyeliğe nisbet kabul etmeyecek mertebelerde namuskarane olan o hizmeti terk ile polise intisap eylemiş olduğunu o gün öğrendiğimden kendimin taht-ı zabıtada olarak beytutetgahıma gidiğimden ziyade anın ihtiyar ettiği hizmet-i redieden dolayı fevkalgaye canım sıkılmış idi . Hizmet-i fahiye-i hazırasını benim o gün öğrenişim gibi kendisini rufekay-ı kadimesine dahi teşhir etmekle intikam eylemek arzu eylediğimden ve ba husus efendinin memuriyetini dahi aleniyete çıkarmak hoş düşeceğinden kendisine takarrüble dedim ki : - Bilet almaya ne lüzum var . Elbette nezdinizde namınıza muharrer bir kart ve o kartda da bazı maiyyet memuru istishabına müsaade vardır . Bilet istedikleri vakit kondöktöre söylersiniz . Efendi zahır izhar-ı ihtisamı ihfay-ı vazireye tercih etmiş olmalıdır ki bu reyimi memnuniyetle kabul eyledi .

Bu aralık ikinci çan dahi çalınmakla içinde yolcu olmayan birinci kompartımanlarından birine atladık. Biraz sonra kondöktörlerden biri gelip benim biletimi zımbaladığı sırada efendi de haiz olduğu pasoyu çıkardı. Kondöktör karttaki evsaf-ı muharrereyi okuduktan sonra manidar surette bana baktı. Ve güya lisan-ı hali ile (Elhazer ! hemniğiniz olan zat her ne kadar kisve-i mutade-i erbab-ı namus ile mülebbis ise de yaman bir sıfatlı haizdir. O sıfat ki iktiza edince sahibini her türlü hissiyat-ı insaniyeden tecrit ile behimiyyeti bile utandıracak ef'ale sevk eder. Yani bir zabıta memurudur.) demek istiyordu. Ben ise bir göz kırparak bildiğimi ifham ettim.

Polis Müdürü kondöktöre hitaben : - Baksana çocuğum ! benimle beraber bira memur vardır. Galiba üçüncüye girmiş olmalı. Bıyıklı, Hanri efendi ismindedir. O da bu karta dahildir. ~~Şu-mahut=sizin-Vilyamsi=söylemek=istiyorlar==O=şimdi=polis~~ demesiyle, ben kondöktöre - Efendi onun ismini Henri zan ediyor. Şu mahut sizin Vilyamsi söylemek istiyorlar. O şimdi polis olmuş dedim. İsviçreli olduğu haysiyetiyle hadd-ı zatında aizz-ı mevhubat -ı fitrat olan hürriyetin ağış-u azadisinde p erverde olmuş bulunan bu kondöktör , İngilizlik taslayan bir adamın gömendüfer hizmetinden polis mezilesine tekerlenmesine bir türlü ihtimal vermediği için, şaşkın şaşkın yüzüme bakmaya başladı. Ben tekrar evet ! Vilyams şimdi böyle imiş dedim.

Tren düdüğünü öttürerek çatladiya doğru yol alıyordu. Polis Müdürü efendi bir saniye kadar tereddütden sonra - Af buyurmanızı rica ile beraber, bir teklifim var ! buyurdular.

Ben Estağfurullah emredersiniz ,

Efendi - Üzerinizdeki evrakı bendenize teslim buyurmanızı rica edeceğim.

Ben - Bunu bendenize halaya gitmeden evvel teklif buyurmaliydiniz. Maamafih sizi temin ederim ki içinden mühim bir şey çıkarmadım. Kolu ile kolumdaki evrakı cüzdanını teslim eyledim. Fakat o sözüm, yani halaya gidip gık kısım efendinin hayliden hayli midesini bulandırmış olmalıdır ki balada tariyletiğim likaları böbrek levninden karaciğer kadar morumsu bir renge tahavv

eyledi. Sonra elimdeki paketin ipini gözerek bu da yarım okka (Lekarda) dır Oğlum Ziya , pek sevdiğinden ona götürüyorum, dedim. Ve diğer cebimde bulunan Bankın çek defterini çıkarıp irae ile - Bunum size taallukku yoktur, binaanla yih teslime hacet göremem. Dedim ise de efendi, her nekadar mülahazaya ve daha doğrusu her ne mülahazasızlığa mebni ise - şimdilik onu da teslim buyurun. Eğer Nazır Paşa hazretleri temsip buyururlarsa iade ederiz, dediler. Bunun üzerine, para cüzdanımı da ister misiniz ? dedim. Hayır cevabını verdiler. Fakat bu almak istediğiniz defter de benim para çekmecemin anahtarı demektir. Onunla ne işiniz var ? Memur taharrisi olduğunuz hususa benim miktar-ı yesarımı tahkik da mı dahildir - dedim. Yine bir tebessüm-ü garip ile - Merak buyurmayın, cüzdanımızla beraber iade eyleriz, dedi. Bu dakikadan itibaren ta Makriköy istasyonuna kadar kendisi ile hiç bir söz taati etmedim. O, muttasıl her istasyonda kendisini hem göstermek, hem göstermemek fikriyle haifane ve muhterizane başını dışarı çıkarıyor ve galiba efrad-ı zabıttadan bazı beklediklerini arlıyordu.

Ben muttasıl sigara içiyordum. En ziyade canımı sıkan cihet bu halin oğluma edeceği tesir - i sakimi mülahaza idi. Oğlum bu türlü muamelelerden gerçi kat'ien havf ve telaş göstermeyecek kadar metanet-i kalbiyeyi haiz ve fafitraten bu gibi ahvali eğlence addedecek mertebelerde fütursuz ise de akşam vakti tam keyfimizle yemek yiyeceğimiz zaman arada böyle bir hal olmasını da hoş görmeyecek kadar titiz olduğundan ve asabi olan bu hali hastalığından beri daha artmış olmasa bile huzur - u aileyi ihlal edecek olan bu halden bittabi canı sıkılacak idi.

Katar Makriköyüne vasıl olduğu zaman başımı dışarıya çıkarıp Ziyayı aradım. Kendini göremediğimden telgrafcılardan birine sordum. Orada bulunduğu cevabını alınca, bizim kompartimana göndermesini söyledim. Biraz sonra geldi. Bu aralık Polis müdürü efendi de Makriköy İstasyon komiserine filan ve falanın doğrudan doğruya nazarete gitmelerini ve falan filana dahi istinpot gelecek olursa avdet ettirmelerini ihtar etmesini emrediyordu. Ziya karşında oturan adamın kim olduğunu işaretle sual etmesi üzerine - Efendi Polis Müdürüdür? Birlikde eve gidiyoruz. Evrakımı taharriye memur edilmişler. Cümlesi ile, sıfat-ı memuriyetini söyledim. Kat'a vazife etmediğini (Puf...)

dedikden sonra dudaklarını bükmesiyle ifham eyledi. Fakat kendisine - Fransızca söylemesini de - Türkçe ihtar eyledim. Saat onda tren geldi. Memur efendiler de sıfat-ı resmîyelerini ihbar ile trene kabul olunmak üzere teklifinde bulundular. Bu katar da (Vurgun) dan başka insan barınabilecek vagon olmadığından, gerek biz gerek müstahsebiniz bulunan eşya oraya kabul olunduk. Fakat oturacak yer de yoktu. İstanbuldaki kahvehaneden bir sandalya getirttim.

Efendiler vakia ceblerindeki paso ile sellemehüssela bindiler ise de ben velev taht-ı mecburiyetde bulunayım, - onlarla hemhal, yani mahlukat-ı zabıta ile hemayar göstermek kabilinden olacağı için - biletsiz binmeğe muvafakat etmedim. Ve istasyon memuru her ne kadar - Biz vukuat jurnalımıza yazıp idareye bildiririz bininiz != dediyse de yine kabul etmedim, bir tane üçüncü mevki bileti aldım ki, şu vak'anın muhtara-ı elimesi olmak üzere elan anı saklamaktayım. (Tren Marşandiz) evvela gece olduğu, saniyen pek ziyade yüklü bulunduğu için gayet ağır gider. Salisen Makriköy, Yedikule, Yenikapı, Kumkapı istasyonlarında vagon bırakmak veya rabtetmek gibi manevralar icrasına mecbur olduğundan bir saatlik mesafeyi iki saatde kateder. O gece ise Kumkapı istasyonunda biraz ziyadece tevekkuf iktiza etmiş idi. Müdür efendi bu fırsata ga nimet bilerek Kumkapı istasyon memuru olan polis komiserini aratdı. Fakat komisere bedel adı bir nefer geldiğinden müdür efendi Azametkarane bir tavır ile kimiserin bu zamanda nereye gitmiş olduğunu sual eyledi. O da : - iki saat evvel son katar postasını icra ettiği için kulubede yatmakta olduğu - cevabını verdi. Müdür ise : - (Gerek komiser, gerek senin vazifen trenlerin vurduğunda burada bulunmaktar. Demek siz memuriyetinizi böyle ifa ediyorsunuz !) hitab-ı itab amizinde bulunması üzerine nefer : - Vazifemiz posta ile hitam bulur. Hamal treni hiç bir vakit yolcu kabul etmediğinden istasyonlara adam çıkmak ihtimali yoktur. Şimdi hangi istasyona gidilse polisleri uykuda bulursunuz - cevabını verdi. Fakat Müdür efendi bir kerre saika-ı azametle girişmiş olduğu şu suale bu yolda doğru bir cevap alınca münfail olduklarından - işte gördün ya , bazı defa da böyle yolcu iniveriyor ! kavliyle za'mınca nefe mahcup etmek istedi ise de nefer , memul etmediğim bir cür'et -i vakurane ile - Hayır efendim, zabıta memurları yolcudan madut değildir. Eğer akşamdan emrolunmuş olsaydı, bittabi sabaha kadar beklerdik. - sözü ile mukabele eyledi.

di .

Amirle memur arasında vazife namına olan bu mücadele henüz bitim bulmuş idi ki katar memuru bizleri yerimize davet eyledi. Furguna girdikten sonra Müdür efendiyi igzap kasdiyle dedim ki : Nefer hakikaten erbab-ı dirayetden imiş. Hatta vazifesini temamiyle ifa etmiş olduğuna o kadar mağrur ki, sizi bile vazife namına techile cesaret etmekden çekinmedi. Hiç bir itirazınızı cevapsız bırakmadı. Ben sizin yerinizde olsam böyle vazifesini bilir memurları hem taltif, hem de daha mühim işlerle tavgif eylerdim. - Müdür efendi de lütfen gerek bu istihzamlı ve gerek neferin (onlarca serkeşane olan) tavrını hazmederek - Evet hakkı var. Fakat bize bu yolda muamele düşer. buyurdular.

Biraz sonra, tam mısfulleyde Sirkeciye vasıl olduk. Fakat ber mutat yolcu katarlarının tavakkuf ettiği mahalle değil, deniz cihetinde eski istasyonun arka tarafındaki gümrük anbarları önünde durduk. Orada ise gecenin bu saatinde ne hammal bulunur, ne de araba. Saadetli Hüsnü efendi hazretleriyle izzetli Hüseyin daim bey birer bohça yüklenerek ta yeni istasyon avlusundaki polis koğuşuna kadar götürdüler. Ben ise iki de bir de efendileri tazip ve igzap maksadiyle, fakat bira lisan-ı ca'li- i nezaket ile - Rica ederim, için deki kağıtlar örselenmesin biraz yukarı kaldırınız ? demekte idim.

İstasyon komiseri , kendi tabirlerince hemüz (Devriye) den gelmiş yatmak üzere imiş. Amirlerini böyle duş-i tahammüllerindeki bar-ı sakilin altında ezilir bir halde görünce yerinden fırlayarak ellerinden bohçaları aldı. Ve onu müteakip verilen bir emir üzerine köprü başından bir de açık araba getirdi. Ben arabaya girdim. kağıt bohçalarını da birbiri üzerine yana koydum. Hüseyin Hüsnü efendi karşı tarafa ve Hüseyin bey arabacının yanına oturdular. Ve arabacıya : Hoca hanında Zabtiye Nazırının konağına ? emri ni verdiler .

Sirkeciden Nazır Paşanın konağına kadar olan sokaklarda kimselere tesadüf etmedik. Cabece gazlar yanyiyor, ve vaktiyle olduğu gibi köpekler dahi araba sesinden ürküp de avave-i samia hırşag agaz etmiyordu. Bu hal ya eski köpeklerin ırkı tükenmiş olduğuna, ve yahut yavaş yavaş asar-ı medeniye te alışmış olduklarına delil olabilir. Sema ne kadar berrak ! hava ne kadar sakın idi. İstanbulun rişkendaz - ı bahar olan mevsim-i harifin en latif

gecelerinden madud olan bu gece, altı sene evvel Parisde, yine bu mevsimde, fakat sabaha karşı ikametgahıma girdiğim bir geceyi tahattur ettirdi. Gözü-
mün önüne (Palas de la Konkur) dan (Ark de Triyomf' a kadar olan (Avenu
de Şanzalize) yi getirdim. Ben o zaman (Avenu Viktor Hugo) da (Ru de Dom)
da ikamet ediyordum. Mevid-i mülakatımızda oğlum Ziyayı nısfülleylden iki
saat sonraya kadar beklemiş ve gelmemesi üzerine münferiden ve ()
omünibüsünü kaçırdığım cihetle maşiyen gitmeğe mecbur olmuştum. Ben cesurum
demek istemem. Fakat Paris gibi felekde medeniyetde hiç kimsenin duçar-ı
havf ve ihtiraz olmaması lazım gelirken vaheyfa ki en tehlikeli yerlere bile
bazı kere Paris sokaklarına nisbetle mahall-i ümn ü asayış addolunabilir.
Binaanaleyh şimdi önüne biri çıkar da beni soymaya kalkışır, mülahazası ile
bi huzur olmasaydım o gece, o koca kışver-i medeniyetin, o her türlü maali'
yi, - avarız-ı zaruriyesinden imiş gibi - bir çok da denlatiyle cami olan
bununla beraber havay-ı latif-i hürriyeti cihanın her tarafına sevk eden
bu sehr-i dilarayı, kamilen taht-ı temellükünde imiş gibi asude asude, doya
doya seyredecek ve adeta hab-ı huzura dahil olmuş bir vücud-u muhteremin ra-
hatını ihlal etmek korkusu ile iltizam edilen meşy-i ihtiyatkarane gibi usul
usul yürüyerek sefayap olacak idim. Ne çare ki bir betbahte tesadüf ederim
veya daha doğrusu bedbahtane bir belaya uğrarım korkusu ile o sükun-u ulviyi
adeta ihlal edercesine hızlı hızlı yürümekte idim.

Uzakdan hayal meyal seçilen tak-ı zafer, kendine takarrüp edildikçe
ulviyeti idrak olunan Uzma gibi yavaş yavaş taali ediyordu. Nihayet her tür-
lü havf ve halecanı galebe ederek mevzu kanapelerden birine oturup mevkiin
sükun ve letafetinden istifade ile bir siğara içmeğe karar verdim. Tesadüfen
vakfe-i teveccühüm şark idi. Ne garip tezat ! İnsan medeniyet-i Garbiye dedi
ğimiz medeniyet-i sahihada marufatdan nice muhasinin medeniyet-i Şarkieyce
münkiratdan, ve medeniyet-i Garbiyece mechulatdan olmayan bir çok hasenatın
Medeniyet-i Şarkieyce mevhumatdan sayıldığını teslim etmekte muztar kalıyor.
Kendi kendime dedim ki : - ben şimdi (Bulvar de Kapusin) den kalkmış idim.
Buraya meşy-i adi ile bir çeyrekde geldim. Oranın haşır ender haşır halinde

velvelesiyle buranın sükun ender sükun halinde bulduğum semt-i hab aludeganesi insanı bayağı tayy-ı mekanın imkanına kail edecek kadar garipdir. Güya bir geyrek evvel Garbda imişim de şimdi bilad-ı Şarka düşmüşüm. Herkes, her yer, herşey uyuyor. Hemen benden başka bidar yok. Asayiş memurları bile bu havalinin emniyetinden mesul değıllermiş veya emniyete kaviyülitimat imişler gibi meydandan kalkmış. Burası adeta İstanbul. Yani akşam karanlığı ile kömeslerin ne çekilen hayvanat-ı ehliye benzeyen Şarklılara dönmüşler. Ne sokaklarında bir şematet, ne de evlerinde halet-i bidariye mahsus bir alamet var. Eğer sokaklarındaki intizam - ı vus'at , ve taharet ve münevveriyet olmasa mutlaka buraya İstambuldur, derdim.

Zavallı Şarklılar ne bilsinler ki Paris denilen ve (Tercüman-ı hakikat) kabilinden ısmarlama yazı yazan gazetelerin lisanında mahall-i fışk ı fücür olmak üzere yad ve tarif edilen bu belde-i camiülgaraipde sabaha kadar kışade emakin-i zevk ve huzur ile ber aber, dağdağa-i medeniyet içinde saharı-i medeniyet içinde en ziyade vicdan rüba olan tarz-ı tabiisini , fakat bir suret-i muhteşemde taklit edip de etrafını nice ali binalar, ruh efza hadikalarla tezyin ederek koca bir kasaba kadar bir mahalle-i istirahat bulundurmaya muvaffak olmuşlardır.

Zavallı adamlar nereden idrak etsinler ki medeniyet-i Garbiye aleyhine söz söylemek isteyenler hakikatde halkı körane bir gayret ve cehaletle imtisak etmiş oldukları~~ın~~ taassupda idame ederek ecelsiz öldürmeğe çalışmak gibi, bir şenaat-ı melunaneyeye tabi olmaktadırlar.

Paris ! bu lafz ister bi mana addolunsun , ister esatir-i Yunaniyeden melahat-ı malikesi Venüse güzellik mükafatı veren (Peri am) ın oğlu Paris in namından alınmış olsun, her halde bugün dünyada bir gazetede okuduğu şeyin manasını anlayacak kadar behredar-ı maarif olan her şahsın bildiği bir kelimedir. Fakat Paris görülmeyince bilinemez . Hatta görülüp içinde oturmakla da bilmek herkese müyesser olmaz. Parisde doğmuş, Parisde büyümüş, Parisde terbiye olmuş, Parisde ölüp , Parisde gömülmüş adamlar vardır. Parisi bilmeyerek yaşamışlardır. Paris her şahsın arzusuna göre tahayyül ettiği bir memlekettir

Yani Paris bir memleketdir ki her şahsın kendi mizağ ve havasına ve kendi heves ve istidadına muvafık halata cilvegah-ı zuhurdur. Hasılı her tavr-ı mahsus sahibi o memleketi kendi tahayyülat²² ve temenniyatı için yapılmış bir şehir olmak üzere talakki eder ve bu talakkisinden dolayı da haklı görülür.

Evet ! Bu geceyi, Şanzelizedeki geceye benzettim. Parisde memleketimi tasavvur ettiğim gibi, Bab-ı ali caddesinden yukarı doğru çıkarken de piş-i hayalimde Şanzelizeyi görmekte idim. Fakat o dört kilometre hatt-ı müstakime bedel Bab-ı ali de nihayet bulan tarik-i na müstakim, Tak-ı Zafer'e mukabil de Diyun-u Umumiye'nin giftesaraylar arsasına inşa ettiği bina meşhut idi. Ne tezat ! Biri içinde yaşayan milletin vus'at ve intizam-ı efkarına mutabık ve hakikaten (Şanzalize) unvanı gibi yer yüzünde bir hadika-i behişt addolunmaya layık, diğeri ise yine derununda müteayyis halkın şahid-i mahiyeti itibar olunmaya muvafık idi. Diyun-u umumiye binasını Tak-ı Zaferle kıyas, velev hayal yolunda olsun, kıyas -ı maalfarık idi. Çünkü Tak-ı Zafer o koca düvel-i müttefika, Yani Rusya, Avusturya, Purusya ordularını ric'at-ı kahriyeye uğratan Fransız dilaverlerinin bu alem-i fenada ibkay-ı şan muzafferiyeti için tesis edilmiş bir Tak-ı mualladır. Diyun-u umumiye binası ise acz-ı idaremizin mütehaccir bir şahid-i hailidir ki, mevkiem nasıl bir nokta-i hakimeye kurulmuş ise hakikatde dahi Bab-ı Alinin ve belki varidatımlızın kısm-ı ehem ve ekseri yed-i galibesinde bulunduğu haysiyetiyle, saltanat-ı muazzama-i Osmanıyanın başına çökmüş mübrem bir beladır.

Hasılı başındaki belay-ı nagehzuhur elvermiyormuş gibi gece yarısı şu tasavvurat²² ve meşhudatım dahi bir kat daha dağ-ı berdil olmaklığımı mucip oldu. Arakıl kitaphanesini geçerken Tarik matbaasının mürettip odasında bir kağız yandığı görülüyordu. Duvara akseden bir zıll-ı müteharrik de bir mürettibin tertip ile istiğalini ilan eyliyordu. ihtimal ki (Sansür) memurunun müessir-i sadakat ve meharetiyle telvis edilmiş bir makalenin tashihatiyle meşgul idi. Matbaanın hali fikrimi birdenbire maziye intikal ettirdi. Çünkü yirmi bir sene mukaddem Tarik matbaası yerinde benim matbaam taht-ı idaremdede ise (Saraç) gazetesi bulunmakta idi. Bir Nisan

ayının altıncı Pazar günü akşam üzeri Akif isminde bir teftiş memuru beni Hapishane-i umumiye götürmek için gelmişti. Üç gün sonra ise, üç buçuk sene imtidat etmiş olan iğtirabe memuren İstanbul'a veda etmiş idik. O zaman bir zanna kurban olmuş idik. Acaba şimdi de hangi küştinin hedef-i buhtanı olduk? Hesabca ben bu saatde evimde ailemin mezdinde, hatta böyle bir arızayla rüyamda bile görmeksizin, fart-ı asude ile camhab-ı istirahatda uyur bulunacaktım.

İstiharat :

Vak'adan bir kaç gün evvel Tarabya'da (Sümmer Palas) da bir dostum tarafından Saltanat-ı Seniye'nin hayırhahı olan bir Devlet-i Muazzama Sefirine takdim olunnmıştım. Bu zat sair rufekay-ı mesleki gibi bittabi ahval-i dahiliyemize müteallik bir çok menabiden bir çok havadis alsığı ve fakat muttali olduğu şeylerin kafesine sahih nazarı ile bakmayarak ziyufunu halisinden tefrik ile hakikatı öğrenmediği vazife-i sefaretten ziyade vazife-i insaniyeye muvafık bulmakla kendisine tanıstırılan zevatdan daima tashih-i malumatı itiyat ettiğinin için esmay-ı müsahebatda memleketimizde () biraz zamanda beri uğradığı hasare dair işittiği vak'aların vukuuna ihtimal verilmeyecek mertebelerde olduğunu söylemiş ve misal olmak üzere de - Bir casusun beş on kuruş kapmak veya nişan ve rütbe almak ve yahut hizmetde tarakki etmek maksadıyla nazar-ı hükümetde menfur olan eshab-ı hamiyetden birine bir sakime isnadıyla iras-ı bela eyleyegeldiğini ve bigareyi usul-ü marufe-i adliyeden hiç birine ve hatta Rusya gibi esas idaresi usul-ü istibdat üzere müesses bir devletde cari olan ve fakat yine kaide tahtinde bulunan muamelat-ı zulmiyeye dahi kıyas edilemeyecek surette yakasından tutup mülkün en ücra bir yerine icla ve hanımanından ve belki canından bile cüda eylediklerini irad etmiş idi.

Kendisine, ufacık bir mukaddime ile istid'ay-ı affettikten sonra dedim ki : Memleketimizde Süferanın düşmekden hali olmadıkları varta-i hatiatın iki sebebi vardır ki, bunun biri süferaya , diğeri bize ait kabahatlardır . Süferanın burada aldıkları havadisin ravileri ne kadar müteaddit olursa olsun menba'ları birdir. Yani her hangi sefir olursa olsun ya tercümanlarından ve

ya dolayisiyle tanıttıkları (Levanten) lerden (Yani Şarklılaşmış frenk)lerden istihsal-i malumat ederler ki bunlar başka başka şahıslara inkisam etmiş bir vücut demektir. Binaanañleyh her ne üzerine bir havadis öğrenmek isterse anı esası tahavvül etmeksizin talakki ettiği yolda hükümet-i matbuasına bildirir. İşte bu kabahat Süferaya aittir. İkinci kabahat bizim lisan aşına olanları- mızda dır ki hergün bu gibi rivayat-ı elimeyi

Ayastafanosa muvaseletimizde trenden çıkar çıkmaz Polis müdürü efendi İngiltere Sefareti ikinci tercümanı Müsyö Marniş tanıdığından birdenbire hayret izhar eylemiş idi. Bu hayreti ise boş değildi. İki gün evvelki Pazar günü kışm-ı azami ecnebi olan otuz iki kişiden ibaret bir heyet tarafından (Fülorya) mesiresinde bir ziyafet -i harifane tertip olunduğu halde Zabtiye Nazareti tarafından müteveffa Yeni Dünya Dimitriyadi efendi celp ile kendisinin dahi dahil olduğu bu ziyafetin men'i ihtar olunmuş ve müteveffa ise:"

- Ben yalnız nefsimi gitmekden men eder isem de zevat-ı saireye müdahale edemem.

kavliyle mukabelede bulunduğunu hikaye eylemiş idi. Müsyö Marniş dahi dahil- i ziyafet iken o da gitmemiş idi. Bunu umum ziyafet halkı ve hatta dahil-i ziyafet olmayıp da suret-i men'i istihbar eden köylülerden bir takımı Çatalza Mutasarrıfının oğlu ile ----- nin eser-i siayeti olmak üzere talakki eylemişlerdi. Ben ise kendisiyle bir iki seneden beri aşinalık bile etmediğim halde yine bu hususta ----- müdafaa eyledim. Çünkü mügarüileyhin mensup olduğu ----- ailesinde hiç bir ferdin bu türlü bir denaetle lekedar olmadığını ve olmak ihtimali dahi bulunmadığını bilirim. Bheriki mahluk ise herşeyi irtikap eylediği cihetle bu kare dahi tasaddi etmesi ağlab-i ihtimal olduğundan, sairleri gibi ben de mahdumun eser-i himmeti olmak üzere hükmetmiştim. İşte Müsyö Marniş Polis müdürünü görünce zahiren bu meselelerin tahkiki için gelmiş olmasına hükmeyletti. Ben istasyonda bulunan bazı madamlarla taati-i selam ve kelim ile meşgul olduğum sırada etrafımda sima ve kıyafetleri bizim köyün halkından olmadıklarını irae eden dört beş kişinin bana hasr-ı sımah ve nazar eylediklerini gördüğümden , bunların da memurin-i hafiyeden olduğuna hükmettim, ziyade durmağa vakit müsait olmadığı cihetle kadınlarla veda ederek o cihete doğruldum. Polis müdürü efendi dahi maiyeti halkı ile bizi takip etmekte idi. Ziya, bir kaç hatve benden ileri gittiği cihetle efendinin rufekasından genç bir adam :

- Baksanıza beyefendi. Hep birlikte gidelim !

kavliyle Ziyayı azimetinden men etti. Galiba evvelce Ziyanın eve

gidip de (Bazı mühim evrakı !) ihfa veya mahvedebilmesine hükmetmiş olmalı idiler ki böyle bir ihtara lüzum gördüler. Eve girdiğimizde kadınlarla küçük oğlum zaten iki gündem beri Makriköydeki evde bulunduklarından o gece gelmemiş idiler. Bu hale bittabi memnun oldum. Evde bir Rum hizmetçi ile Ermeni bir aşçı var idi. Hizmetçi ber mutad tepsisini hazırlamış duruyordu. Her akşam evime gider gitmez birinci işim soyunup duş almak ve sonra hafifce bir libas iktisa ile dışarıda gezinmek olduğundan, bu hali bilen hizmetçi "

- Suyunuz hazırdır .

İhtarında bulunmuş idi. Gülerek :

- Biz şimdi içeride terleyerek duş yapacağız, sen hazırladığın şeyleri kaldır .

Dedikden sonra memur efendileri odaya soktum. Ve yazihane ile dolapların anahtarlarını ellerine teslim eyledim. Şu kadar ki arayacakları kağıtların muharrerat ve ya matbuatdan hangisine müteallik olduğunu istizah eylediğimde , kendilerinin de mechulü olduğunu ifade eylediler. Ve yahut öyle görünmek işlerine geldiği için böyle söylediler.

İbtida yazihananın çekmelerini açtılar. Bunun birinci gözünde yazmakda bulunduğum, başlayıp da ikmal etmediğim bir çok makalat ile Şethiyata, etayibe , kağıt parçalarına veya mektup zabıflarına yazılmış fikralar, hoşuma gittiği için zabtetdiğim mesideler, bir de (Ne) edat-ı nefyi hakkında yazmakta bulunduğum risaleye müteallik misaller ve mesahir-i ümemden bazı zevatın tercemeleri halleri takım takım durduğu gibi bir hayli de hatıratıma müteallik notlarla yaprakları dolmuş cep defterleri, arasına yazıdan sıkıldıkça teşhiz-i zihni için karaladığım on kadar resim albümü, bence latif addolunduğu için sahaif-i matbuadan kesilmiş ufak tefek resimlerle dolu büyük bir zarf ve bir de sulu boya takımı ile kurgun kalem ve fırça gibi edevat-ı tasvir bulunmaktaydı. Emil Zola'ya nazire yapmak istediğime hükmedilmeyeceğini bilmiş olsaydım bu güzel eşyanın müfredatını tadat ederdim. Memur efendilere :

- İşte bu gözdeki yazılı kağıtlar, şu gördüğünüz takımdan ibarettir. Bunları takımı ile beraber gazetelere sarıp alabilirsiniz. Sair şeyler ise ,

elbette aranılan her ne ise aralarında bir münasebet-i baide bile mutasavver olmayan nevidendir.

Dedim. İkinci yani orta göz, evet ! işte yazıhanenin bu gözü haki-
katen beni bile ürküttü. Çünkü bunun içinde hemen rubu asır kadar bir zaman-
dan başlayarak, mesela dünkü güne kadar elime geçip de birgün bakarım diye
sakladığım evrak mevcuttu. Şimdi bunun asla ehemmiyeti olmayan evrakdan iba-
ret bulunduğunu bu gayret sahibi efendilere nasıl anlatmalı ! Bunu anlamaları
için birer birer kağıtları okumaları lazım gelecek. Halbuki okumaya vakit
müsait olsa ve kağıtların katışa suya sabuna dokunmaz şeyler bulunduğuna iki
ile ikinin dört ettiği kadar emniyetleri de bulunsa yine bu kağıtları birlikte
de götüreceklerinde şüphe yoktu. Birinin ismi (Hüseyin Hüsnü), diğerinin ki
(Hüseyin Daim) olan bu iki taharri memurunun evvel emirde yekdiglerine asla
emniyetleri olmadığını, emniyet şöyle dursun yekdigeri için vesile-i ittiham
hazırlamayı - memur taharrisi oldukları her ne ise onun kadar - iltizam ey-
lediklerini, birinin bir kağıda bakıp da cidden ehemmiyetsiz bulması üzerine
attığı anda diğerinin elindeki kağıdı bırakıp o atılan kağıdı mütehalikane
yakalamasından anlamış idik. Çünkü gerek oğlum, gerek ben bu halleri gördük-
çe hande-i istihzadan kendimizi alamıyorduk. Ya nam-ı cedidi Hanri olan eski
Kondöktür Vilyams cenapları ! Bu da arada sırada bu iki memura baktıktan
sonra onlara sezdirmeyecek yolda gözünün birini yummak ve burunu ile ağzını
bir tarafa kıvrırmak suretiyle memur efendilerin belahetini ifham etmek isti-
yordu. Bu hali bir kaç kere vaki olması üzerine oğlum Fransızca dedi ki :

- Acaba bu zat doğrudan doğruya hangi tarafa sadık olsa gerek !

Bu söze her ikimiz birer tebessüm-ü istihza amiz erdafile beraber
yine memur efendilere tevcih-i enzar eyledik .

Bu gözdeki kağıtların her nasıl olsa içinden çıkılmak ihtimali olma-
dığı için takımı ile kaldırılmasına karar verildi. Üçüncü gözü de açtılar.
O göz lebaleb tesavir ile memlu idi. Altını üstünü karıştırdıktan sonra onu
haliyle terk eylediler.

Bundan sonra nöbet yazıhanenin mesnetleri makamında olan canibindeki
dolaplara geldi. Bu dolapların yazıhaneye oturmak itibariyle sağ cenahda

73

bulunanı dört tabaka-i mütahharrikeye munkasım olarak, birinci tabakasında kuffi veya Fransızca (inisyel) lerimi havi mektupluk kağıtlarla zarflar bulunduğundan muayene edip bıraktılar. İkinci üçüncü ve dördüncü tabakalarda ise matbaamı açdığım gündem o güne kadar Almanya matbaalarının en güzide menkûşat-ı temsiliyesinden cem eylediğim ve ileride tertip ile bir (Albüm) teşkil etmek istediğim bir iki bin kadar sahaif-i bedia mevcut idi. Bunların örselenmesi benim için aynıyle bir hasisin konsolidelerine iydi-i ağıyarın temasi halinde hasıl edebileceği lerzeş-i kalbi kadar halecan aver olduğundan, kendi elimle her birini ayrı ayrı irae eyledim ise de bir türlü beraber götürmekden kendilerini men'e muvaffak olamadım. Çünkü bu kağıtlar (Frenkçe) imiş. Belki bir takım evrak - ı muzirreden ise sonra kendileri benden ziyade mes'ul olurlar imiş . :

Pek ala! İşte yanınızda ana lisanı olan İngilizceden başka Fransız ve Alman lisanlarına da vakıf bir memurunuz var, Onu elbette buraya adam kalabalığı için getirmediğiniz ya , O baksın sizi temin etsin .

Dedim. Hüseyinlerden Hüsnü mahlaslısı :

- Siz merak etmeyin. Bunları nasıl götürür isek yine öylece hiç bir tarafı örselenmeden getiririz. buyurdular. Anladım ki, bu türlü mahlukatı makulate davet etmek deveye hanek atlatmaktan ve yorgunluktan başka bir seme re hasıl etmeyecek. Binaanaleyh fert-i un f ile :

- Nasıl isterseniz öyle yapın ! dedim. Hizmetciye de tepsisini ısmarladım. Arada Hüseyin Hüsnü efendi Müsyö Hanri'lerine :

- Hanri efendi canım biraz da sen yardım et. Galiba bu gidikle biz sekiz buçuk trenini kaçıracamız. demekte idi. Sekiz buçuğun ezani saatle mukabili kağıt olduğundan haberdar olmadığı halde her nasılsa Ayastafanosdan İstetanbula en son postanın sekiz buçukda olduğunu yolda öğrenmiş olan bu zat , O sözleri söylediği zaman saatin dokuzu geçtiğini bilmiyordu. O muttasıl sekiz buçukla sayıklıyordu. Halbuki Hanriye yardım et demekliği onun kağıtları birlikte muayenesini arzu etmesinden ve ya icra eylediği muayeneye kanaat hasıl eylesinden değil, belki içinden çıkamayacağı bir işe girmiş olduğu için şaşalamasından idi.

Nöbet soldaki dolaba geldi. Bunun gözlerinde ise bir takım fotoğraf-

75
larla yazmakta olduğum (Siyer-i namdaran) için suret-iş mahsusede yaptırdığım bin kadar tasvir ve 1863 senesinden beri cemeylediğim yirmi iki bin bu kadar adet mütenevvi posta pulunu havi yediyüz kadar varaka, on iki senedenberi resmeylediğim Kufi müsvedatı mevcut idi. Bunları da takımı ile kaldırmak isterlerse beğenir misiniz. Bu hali görünce oğlum dayanamadı da (Bunları götürmek pek budalaca bir hareket olur!) dedi. Hüseyin Hüsnü efendi hazretleri ise o balada vasfeyletiğim esnan-ı letafetnümalarını gösterircesine bir eday-ı istihza amız ile sırttılar. Ve galiba kalben : (Hey çocuk ! bizi ikna edecek sen mi kaldın ! bu fotoğraflarla , bu posta pulları ne kadar maani-i dakikayı cami'dir . Bizi sanki hiç mi bir şey bilmiyor zannediyorsun) gibi bir hasbihal-i nefsanide bulundular.

Ben ise :

- Birak götürsünler . Onlar buraya gelmemeli idiler. Bir kere geldikten ve yirmi beş seneden beri size bile el sürdürmediğim esyanı, Oruspu elbisine gevirdikten sonra ne isterlerse yapsınlar. dedim.

Bundan sonra yazıhanenin üzerinde mevzu bulunan raflı dolapları muayene nöbeti geldi. Tabii onları da açdık. Bunların birinde üç nüsha Kelam-ı Kadim ile bir tefsir-i şerif. Bir iki kutu içinde evail-i hudusundan beri tedavülden alınan kavaim-i nakdiye ve konsolide kolleksiyonu. iki de (Rüvel-ver) bulunuyordu. Onların hiç birine dokunmadılar. Diğer dolabı açtılar. Bunda üç kutu (Havana) siğarası ile beş altı kıt'a muhtelif şeylerden masnu' siğara ve siğaret tabakaları, bazı ufak tefek tefarik-i esya ile bir de (Veyyözfar) mevcut idi. Bu kandilciği mevzu bulunduğu kutudan çıkardıkları zaman bu iki memurun ve derece-i saniyede Hanri efendinin hasıl ettiği tavır ile şaşkınlığı tarif hakikaten mertebe-i ishalededir. O anda insanın bir (Kodak) aleti bulunmalı idi de efendilerin hallerini aksettirmeli idi. Bu zatların her üçü de kendilerince şekl-i marufe muğayır gördükleri herşeyden ürkmek veya bir mana çıkarmak havasına mazhar zevatdan idi. Onlar için herşey mechul -ü bayy-ı hal bir sakimeye dal olmak üzere talakki olunuyordu. Şüphe yok, mademki bir şey kendilerince mechuldur, o şey mutlaka vesail-i muzirre-den madutdur. Eğer öyle olmamış olsa mechulat sırasına değil, malumat adadına

dahil olmak lazım gelirdi. İşte en mühlik bir vasıta olan (Ruvelver) i merak etmiyorlardı. Çünkü o aletin mahiyeti intlerinde malum idi. Fakat bu kandilin, kandil olduğuna ne delil ile hükmetsinler ? Ne devlethanelerindeki (Şinanay) kandiline ne hapsşhanedeki sırça kandillere, ne de polis koğuşlarındaki teneke lambalara benziyor. Bu mutlaka (Anarşistler) in kullandıkları (Bomb) lardan olacak. Hem de bak, kürre şeklinde, kutusunun içinde parmak kalınlığında bir de adese var. Hiç şüphe yok ki bunu ziyay-ı şems ile iş'al etmeğe hizmet edecek şeydir. Adeta ayine-i İskenderin bir küçük enmuzece.

Bir müddet mütehayyirane ve mütehasiyane bakdıktan sonra Hüseyin Hüsnü efendi ;

- Beyefendi bu nedir?

Sualine cür'et eylediler. Ben de bililtizam Fransızcasını söyledim. Yani (Veyyöz far) dedim. Tekrar :

- O ne demektir ? Dediler.

- Aranırsa Bonmarse'de bile bulunur. Cevabını verdim.

Ziya muttasıl gülmekte ve bana Fransızca :

- Yazık zabıtamıza ! Böyle hayvanları bu kadar mühim işlerde kullanıyorlar.

Diyerek idare-i devletin en mühim şubesi olmak lazım gelen polisin haline taaccüp eylemekte idi. Türkçe olarak da ;

- Ne söylüyorsunuz Bu kadar şeyi bilmeyecek bir adam, böyle bir hizmeti de deruhde etmemelidir. Birakın nasıl isterlerse öyle zannetsinler. diyordu. Halbuki ben (Veyyöz far) demekle ve bonmarse'de de bulunabileceğini söylemekle onun ne olduğunu izah etmiş olmadım ki ! Binaanaleyh memurlar taharride ve bilhassa Hüseyin Hüsnü efendide vesvese bir kat daha kuvvet bulmuştu.

Masanın çekmelerinden çıkarmış oldukları evrak-ı muharrereyi hizmetçinin o sırada getirdiği sofraya örtülerine doldurdular. Saat ise ona gelmişti. Müdür efendi :

- Acaba şömendüfere ne kadar zaman kaldı ? buyurdular. O zaman dedim ki :

- Sizin beklediğiniz katar gideli bir buçuk saat oldu. Şimdi ise (Marsandiz) treni var. (Yani hammal katarı) bu, müşteri almaz ise de zat-ı aliniz haiz olduğunuz sıfatı ihbar ile trene girebilirsiniz. Ona ise bir geyrek vakit kaldı.

Bu sözüm üzerine odayı haiz olduğu intizam ile nisbet kabul etmez surette darma dağın bir halde terk ile kapıyı mühürlediler. Ve kağıtları havi olan örtüleri çar ve naçar bizim zavallı aşığıya yüklettiler. Vakia köpeği öldürene sürttürmek lazime-i adalet idi. Fakat ben şu taharriyi icabeden hali bir an evvel anlamak için onlardan ziyade istical ediyordum. Eve geldikleri vakit birlikde getirmiş oldukları memurlardan bir Jandarma yüzbaşısını orada bıraktılar. Bunun da sebebi, evde kadınlar bulunmamasından dolayı açılmayan sandık odası ile benim (Gardrop) umda bazı evrak-ı muzirre bulunup da oğlum tarafından aşırılmaması için bir ihtiyat olduğunu/ her türlü nezaket ve terbiyeye karşı aleni söylediler. Oğlumla ben bittabi gülüştük. Ve mutadımız olduğu üzere dudaklarımızı öperek veda eyledik.

Ziya, gerre ger ile mukabeleyi kavaid-i adalet mukteziyatından bildiği için nöbetçi bıraktıkları Jandarma zabıtine, gerek bir dilim ekmek, ve gerek örtünüp yatmak için yorganla döşek verirlerse o anda kovacağını hizmetçi ile aşığıya tenbih etmiş. Odasına çekilip yatmış. Hizmetçiler ise zaten efendilerini bi huzur eden hal kendi rahatlarını dahi selbeylemiş olmasından dolayı bu hey'etden kalben nefret eylediklerinden ve ba husus sonra yana yakıla ifade ettiğine göre zavallı aşığı, vaktiyle heyet-i tahkikiye reisi iken bir murur tezkeresinden dolayı makamında bu Hüseyin Hüsnü efendiden, hilaf-ı kanun, bir de tokat yemiş olduğu cihetle onun bıraktığı memurdan bu suretle olsun intikam almayı canına minnet bildiğinden, aldıkları emre temamiyle tatbik-i hareket etmişler. Yemek salonunu kapayıp kilitledikden sonra odalarına çekilmişler. Herif sabaha kadar benim odanın kapısı ile sokak kapısı arasında pineklemiş durmuş. Bunu ertesi günü Zabtiye Nazırının konağında mülakat eylediğim zaman fert-i şataretle Ziya haber vermiş idi.

Bu unvan tahtinde geçen haftaki Mecmua-i Ebuzziya`da münderiç makamıyı okuduğum vakit, fevkalade duçar-ı hayret oldum. Din-i mübin-i İslamın kadınlara bahşetmiş olduğu hukukun zıssatını bilmediğimden değil. bu hayretim, Avrupa feministlerinin bile henüz istihsaline muvaffak olamadıkları ve daha bir çok zaman muvaffak olamayacakları hukukı nisvanı, Şeriat-i İslamiye tamamen bahşetmiş iken , akvam-i hazıra-i Müslime nezdinde kadınların bu derece sefil kalmış olmasından münbaisdir , çünkü kim, ne derse desin din-i Muhammedi`nin evamir ve müsaadatına rağmen bugün kadınlarımıza karşı reva gördüğümüz muamele her vechile şayan-ı takbihdir.

Kadınlarımızın şimdiki hal-i pür melâlini görüp de tenkidatda bulunan Avrupalılara : "Siz cahilâne, zahirbinane itirazatda bulunuyorsunuz. Bizim şeriatimiz kadınlarımıza her türlü hukuku bahşetmiştir. Anlar temamiyle bahtiyardırlar. Siz onların bu haline bakmayınız. Siz kütüb-ü diniyeyi tetebbu ediniz. O vakit kadınlarımıza , Avrupa kadınlarına bile gib-te resan olacak hukuk verilmiş olduğunu anlarsınız !" diyecek olur isek biraz gülünç olur zannederim. Bu tipki fakr u zarurete duçar olmuş bir adamın kendisine para ikraz etmeyen sarrafa : "Sen beni böyle görme ! Benim ötekinin berikinin yed-i gasbına geçmiş ne kadar emlâkim vardır, iflas etmiş bankada ne kadar paralarım mevcut idi." demesine benzer . Sarraf buna karşı beyan-ı teessüf etmekden başka bir şey yapmaz ve şüphesiz bu sözlerin sihhatine rağmen kailini zükürt , fakir bir adam addetmekte devam eder .

İşte bizde mevzu-u bahis olan mesele , yani bizdeki feminizm şeriat-i islamiyenin kadınlarımıza bahşettiği ve fakat maatteessüf tul-u müddet devam eden itiyadatın keen lem yekûn hükmünde bıraktığı hukukun kısmen olsun istirdadi meselesidir.

Alel kader il imkân , muhitin müsait olduğu mertebe taali-i nisvana çalışmak, kadınlarımızın terfih-i haline gayret etmek , hem vatana ve hem de ahkâm-i diniyeye hizmetden başka bir şey olamaz iken ne kadar şayan-ı teessüfdür, ki bu yolda sarf-i mesai edenleri teşvik ve tahsin

şöyle dursun , dinsizlik, hamiyetsizlik ile ithama kadar varıyorlar ! Maa-
mafih her ne türlü mevanie göğüs gererek mücahedeye devam lazımdır. Zira
milletin atisi ancak nisvanın tarakkisi sayesinde temin olunabileceği umu-
men matbuat- i Osmaniye'nin teslim eylediği bir hakikatdır.

Şayan-ı teşekkürdür, ki edilen gauretlar pek de semeresiz kalmıyor.
Ünas mekteplerinin tekessür etmekte olduğu maalmemnuniye müşahade olunuyor.
Efkâr - i umumiye tenvir olunuyor. Okumak yazmak erkeklere nasıl mecburi
ise, kadınlar için de o mecburiyet mevcut olduğu teslim edilmeğe başlanıyor.
Muhadderat-ı İslamiye'nin bu halde kalamayacağına yavaş yavaş kanaat hasil
oluyor. Emeklerinin boşa gitmediğini görmek gençlerin tahayyül edecekleri
mükâfatın en tatlısıdır. Kadınların da kendileri için ihtiyar olunan bu
gayretleri , bu zahmetleri takdir etmeğe başlamaları ayrıca mucib-i tesli-
yetdir.

Acaba bizde istirdad-ı hukuk-u nisvan meselesi kız mektepleri aç-
dırmak, muhadderata taarruz edenleri cezadide etmek , kadınların bir mevki-
i ictimaisi bulunduğunu ve anlara hurmet ve riayet lazımgeldiğini anlatmak-
dan ibaret midir ? Bu gibi bir sual varid olabiliş. Biz o suale şimdilik
(Evet) demekle iktifa edeceğiz. Çünkü maatteessüf hükümet-i hazırâyı bu ce-
reyana pek müsait görmiyoruz. Bilakis kadınlarımızın mes'ut ve bahtiyar
olduklarını ve hallerinin tebeddülüne hiç bir ihtiyaç hissedilmediğini id-
dia edenlere daha müsait buluyoruz. Ne gibi hukuk talep ettiğimizi mufas-
sala izah edecek olur isek hükümet o hukuku ita etmek şöyle dursun, bizi
tahdiş ezhanı mucip neşriyatda bulunmak ile itham edebilir. Naçar serdet-
tiğimiz müddeiyat ile iktifa ve efkâr-ı umumiye'yi tenvire devam ederek
meşagil-i devletin biraz tahaffuf etmesine ve nisaiyuna (Feminist tercüme-
sini bu veçhile kabule mecburiyet hasil oldu) iltifat edecek diğer bir
kabinenin mevki-i iktidare geçmesine intizar zaruretinde bulunuyoruz.

Cevat Sami

MÜLAHAZAMIZ

Her kesin maksudu bir amma hedefler muhtelif

Bizde garip bir halet-i ruhiye haşıl oldu. Her ne hususta olursa
olsun, her yapmak istediğimiz şeyi ecnebilere hoş görünmek , beğendirmek

için yapmak lazım imiş gibi davranıyoruz. da, bu asırda yaşamak hakkını ih-
raz , ancak hacât-i ictimaiye ve zaruret-i medeniyeden olan asarve vesaiti
kabul ve ittihazı mevkuf olduğunu unutuyoruz. Ben hiç bir vakit tarakkiyi
falan ve filana hoş görünmek için kabul etmem. Tarakkiyi, tarakki olduğu
için arzu ederim. Çünkü tarakkisiz yaşamak ecelsiz ölmekle beraber bulundu-
ğunu bilirim.

Frenkler istedikleri kadar bize düşnamda bulunsun. Acaba sahib-i
makale zan edermi, ki bizim tarakkiyat-i ciddiye teşebbüs edip de o yolda
her türlü mevania galebe, her türlü mezahimi iktihâm edeceğimizi Avrupalı-
lar yakinen bilecek olurlarsa memnun olurlar . Yahut bizi gaileden gaileye
düşürüp de hedef-i hareketimizden alı koymazlar. Ben o kadar hüsn-ü zan er-
babından değilim. Bu cihetle aksine kailim. İslamda hukuk-u siyasiye ve
ictimaiye -i nisvanın şimdiki halinden dolayı irad edilen iflas ve indiras
misali doğru değildir. Çünkü o hukuk-u siyasiye esasiye ne duçar-i iflas
dır, ne de müşrif-i indiras. Belki henüz hiç bir habbesi zayi olmamış bir
re'sülmâl hikmet ve medeniyetdir. Binaanaleyh o hazine-i hikmet ve medeni-
yetden bizim istifade edemediğimize, masruf-u lehini bilemediğimize bakıp
da onu zayi eylemiş olduğumuza hükmetmek doğru değildir. Çünkü ona elimi-
zi süremedik ,ki hatta iflasa varacak kadar israf etmiş olalım.

Bizim buralara düşdükdən sonra ittihaz ettiğimiz hususat - i icti-
maiye bakıp da onu sui istimal olunmuş kavaid veya hukuk-u islamiye kıyas
etmek en büyük hatadır.

Biz istila ettiğimiz yerlerin kâfesine bir safvet-i bakiraneyi haiz
olarak dahil olduk. Hal-i tefessuha gelmiş, asabiyet ve griziyesi girifta-
r-i veh ü zeval olmasından dolayı aciz ve meskenete düşmüş kavimlerin âdat
ve ahlak ve ~~ittihazatı~~ itiyadatını tevarüs eyledik. Saf bir mayie, ceyyit
bir ma-i hayat efzaya müşabih olan ahlakımıza bir takım mevad-i müntineyi
havi ve fakat zahiren berrak görünen müfsit suları karıştırdık.

Erbab-i istilânın yüzde doksan dokuzu mücerret idi. Girdikleri,
fetih ve teshir ettikleri biladın nisvani ile izdivaç ve anların âdât ve
meşaribiyle imtizaç eylediler. Nihayet anlara döndüler. Çünkü muttasıl fe-
tih ve istilâ ile iştigal ederek lazime-i hikmet ve fazileti istihsal ve

istikmalî düşünmediler .

Sabahın (Şundan Bundan) muharrir-i muhtaremi , geçen pazar nüshasında kadınların bizdeki halet-i hazıra-i ictimaiyelerini ve onu intaç eden esbabı , galeyan-ı efkâr ve bir lisan-ı şedit ve har ile intikat ve tadat ediyordu. Fikrine esasen, yani şikâ-yâtına temamiyle iştirak etmekle beraber , bizde henüz kadınların hukuk-u ictimaiyelerinden evvel erkeklerin muhtac-ı terbiye olduğunu tahattür ve muahezat ve neşriyatını ana hasretmesini ve ne kadar şiddet-i beyana kadirse o kadar şedit davranmasını arzu ve ihtar ederiz.

Bu muharrir-i hakikatbin pek ala bilir, ki dünyanın hiç bir tarafında ba husus yeri gelince lisan-ı dışnam ile, bilerek bilmeyerek fezayilinden dem urduğumuz Avrupada, hatta hezar aşına bir kadına erkekler tarafından sokakta laubali bir lisan ile hitap edilemez. Bizde ise hiç bilmediği bir kadını hemen herkes her türlü levm ve tahkire layık görür, ve lisan-ı hezeyanı nasıl dönerse ve dilerse o suretle dışnamda bulunur. Senin benim, haremlerimize sokakda velev adab ve ahlak ilcasıyla olsun söz söylemek , onları edeb veya göreneğe davet etmek hakkını şuna buna kim vermiştir, ki o başâne taarruz edebilsinler.

Gegen yangın günü idi. Yerebatan'dan geçmekte olan genç bir kadına, ki kiyafeti kâfe-i alaim-i iffet ve edebi kâfil idi. Cağaloğlundan doğru gelen bir terbiyesiz herif birden bire : - Kahrolası kaltak , İşte azgınlığınızın neticesi ! İstanbul yanıp kül oluyor . Daha siz sokaklarda fink vuruyorsunuz. - hitap ve itabında bulundu. Ben evvela kadının bu herife mutaallik nisvandan olduğuna zahip olmuştum. Maamafih bu zihabım dahi herifi mazur gösteremezdi. Çünkü sokakda ala melainnas insan olan bir erkek, kendine mutaallik bir kadını böyle evsaf-i kabiha ile değil hiç bir suretle tekdir ve müahaza edemez. Halbu ,ki kadının, hiç bilmediği bir kadın olduğunu anlayınca hayret ve hiddetden ne yapacağımı şaşırdım. Ve orada o bigareye tesadüfümünden dolayı hicabımdan termer dökdüm. Çünkü kadın , o anda (erkek) ism-i cinsini taşıyanları umumen ve bihakkin tel'in edebilirdi ve etmiştir.

Şu halde şundan bundan muharriri ile tevhid-i fikir ve beyan ederek kalemimizi bu edepsiz mahlukatın, bu fuzuli muhtesiplerin teşhihine hasre-

delim . Binaanaleyh kadınlarımızı akıl ve naklin tecviz ve raiğân kıldığı hukuk-u siyasiye ve ictimaiyelerinden evvel, rical, akıl ve naklin takbih ettiği akval ve ef'alde bulunamamak, insan olmak, için herşeyden evvel erkek evladımızı terbiye edelim. Ta ki batn-i müstakbelde terbiye-i ictimaiye ve medeniyeyi haiz birer peder-i aile olmaya ve nisvan hakkında nasıl davranmak , onları nasıl izaz ve tekrim etmek lazım geldiğini idrake muktedir olsunlar . İşte andan sonra benat-ı memleket mazhar-ı fevz ve selamet olur.

Mülâhazamızı itnâmdan evvel Ahmet Rasim beyin (Bizde hunsaiyet) makalesine de bir göz gezdirdik. Evet ! tağyir-i nev'iyet işvesiyle ilan-ı hüviyet edenlere Ahmet Rasim'in layık gördüğü (Hunsaiyet) den daha layık bir tabir vardır,ki o da (Muhannes) lafzıdır. Ve mana ve maddeten istikakları da birdir.

Kamus mütercimi Asım diyor ki : "Muhannes, müennes vezninde maruf dur,ki zen haslet olan namert yadigârlara denir,ki istilah-ı zürefada (Müzekker semai) tabir olunur. Bir nesneyi ekip iki büküm eylemek manasına olan (Tahnis) den me'huzdur. Bunda ism-i fail unvaniyle lugatdır. Nefsini (Tahnis) eylediği için . Ve ism-i mef'ul unvaniyle caizdir.----- Belini bükürdüğü için, diyar-ı mağrip istilâhında onlara (Muzahher) derler zayı muacceme ve ha-i müşeddede ile. ve asıl Türk lisanında (Kekez) tabir ederler. (Çerez) vezninde.

İşte bu galat-ı hilkat, yani ünsa tabiat beyler veya efendiler suretde ketm-i nev'iyet ve hakikatde ifşay-ı mahiyet ederek kadın imzaları ile bir takım mektuplar yağdırmaktadırlar. Bunlardan biz de almaktayız. Nasılsa bize o kadar başı açık şütunlarda bulunmuyorlar, serzüneşkârane olmakla beraber bir dereceye kadar zarifane sitemler ediyorlar. Maamafih her ne etseler madem,ki kisbe-i rüculiyetden taarri ile (Çarşaf) tutunmak kabilinden adlarını değiştirmektedirler. indimizde (muhanneş) den başka bir şey değildirler.

Npolyon Bonapart'ın akval-i müntehibesi

Fransa muasirin erbab-ı kaleminden Müsyö (Jul Bertu) geçenlerde baladaki unvan tahtinde Napolyon'un asar-ı muhtelifesiyle mukarribani tarafından mazbut akvalinden intihap ettiği mülâhazat ve efkâri cami' bir kitap neşretmiştir. Bu server-i ruzigârın bazı hatayağ-ı siyasiyede gösterdiği muvaffakiyat düşünülür ve ekser mülâhazat ve mutalaatinin, mevhibe-i fitrat olan zekâvet-i fevkaladesiyle , senelerde devam eden tecarib-i fiiliyesinin mahsul-i imtizacı olduğu piş-i teemmüle alınırsa bu akvalin ne derecelerde haiz-i ehemmiyet olması lazım geleceği nazar-ı hakikat önünde tecelli eder. hele bizim gibi geçirmekte olduğu devr-i inkilabi idare edecek erbab-ı fetanet ve tecaribden mahrum ve bu sebeple tehlike-i inkiraza mahkûm olmasa bile bir çok beliyat-ı siyasiye ile savaşmağa mecbur kalmaklığı meczum bulunan bir millet için bu gibi aazimin zade-i ictihat veya netice-i tecarüp olarak serd ve iradeyledikleri mülâhazatın pek ziyade haiz-i kıymet ve itibar olacağında şüphe yoktur. Bu mutalaaya binaen (Jul Bertu) nun eserinden vakit ve hale muvafık ve ahval-ı siyasiye-i cariye ve icabat-ı mahsuse-i milliyemiz nokta-i nazarından teşhid -i zihin ve tenvir-i fikre hadim addeylediğimiz bazı akval-i mühimmeyi nakil ve tercüme etmek istiyoruz.

Mebhus-u anha olan akval sırasında bilhassa biri Osmanlıların fezail-i kahramanelerine ve diğeri İtalyanların ccibanet-i cibiliyelerine tercüman olması harb-i hazır münasebetiyle bizim için pek ziyade calib-i dikkat bir keyfiyet olduğu cihetle en başa anları nakleyledik.

Bundan yüz sene evvel söylenmiş olan bu sözlerin nefsülemre muvafakatini harb-i hazır o rütbe sariğ suretde isbat etmektedir , ki bunları okuyup da Bonapart'ın isabet-i muhakemesiyle tetkik-i mahiyat -i akvam emrindeki nufuz-u nazarına valihane takdirhan olmamak kabil değildir.

Napolyon, mebadi-i neş'etinde İtalyada muharebe ettiği gibi bilahara ordusunda İtalyan askeri istihdam etmek suretiyle İtalyanların ahlak ve tabiatlarını temamiyle öğrenmiş ve Mısiri istiladan sonra Suriye tariklerine kadar payendaz-ı tecavüz olması üzerine Osmanlı dilaverleriyle bir çok defalar karşılaşarak hasail-i mefturemizin azami ve bilhassa en şan

averi olan seciye-i hamasetkâranemizi bizzat ve bilfiil tecrübe etmiştir.

Fransızcadan mütercimi
Velid

- + Türkler öldürülebilirler, fakat mağlup edilemezler .
- + İtalyanlara ülfet - hica zevk ve istidadını ilka edebilmek için pek mahir bir vazî-i kanun olmak iktiza eder .
- + Vatanını kurtaran adam hiç bir kanunu ihlal etmiş olmaz (1)
- + Müsavat, ancak nazariyatda mevcuttur .
- + Hükümet adaminin kalbi başında olmak iktiza eder.
- + Cihangirler nazarında efrad-i beşer, insan hükmünde değil, fakat âlet menzilesindedir.
- + Eğer gaye-i tekemmül bir emr-i muhal olmasaydı bu mertebelerde mergup-u sıgar ve kibar olmaz idi.
- + En büyük fazilet, ibraz-i fedakâri ile vatana isbat-ı muhabbetdir.
- + Bazı hud'akârlar hud'ayı, kendilerini sahib-i namus addettirecek kadar ileri sürerler.
- + İnsanların dostu yoktur. Dostluk yalnız saadet ve bahtiyarının'dır.
- + Hayatı istihkar edenlerden hoşlanmam, kanuna tabiat, mümteniddef'-i belaya tahammülü bilmeği iktiza eder.
- + Sözünde durabilmek için en iyi gare kimseye söz vermemektir.
- + Nisvan-ı salife ve hazira arasında birinci mertebeyi haiz olan kadın, en çok evlada malik olandır .
- + (Müşarüileyh,- indinizde hangi kadın makbuldur ? sualinde bulunan madam Döstail'e de : - "hanım-ı velud" kavlı-i muhtasar ve manidariyle cevap vermiş idi.)
- + Zemanınızda cari ve hâkim olan efkârın önüne düşünüz , efkâr sizi takip eder . Ve sizin için bir istinadgâh teşkil eder.
- O efkârın arkasından gidiniz , sizi sürükleyip götürür. anlara karşı gidiniz sizi yıkıp devirir.

(1) Napolyon bu kavliyle, Andan evvel ihtilal-i Kebir zamanında : -En âli kanun vatanın selametidir. Veya, selamet-i vatan en âli kanunun fevkinde-
dedir." Vaz olunan kaide-i meşhure arasında mutabakat-ı fikriye vardır.

(Napolyon'un bu mülâhazasını akval-i meşhuremizden olan : "Rüzgârın

önüne düşmeyen adam yorulur " mısraî temamiyle ihtiva eder.)

- + Siyasiyatın en büyük fenaliği , sabit kavaidi olmamasıdır.
- + İdare-i umura karışmak isteyenler için şahsen fedakârlık etmeği bilmek ve hatta isabında heder olmayı bile göze almak zaruri görünür.
- + Bir millet bihakkin hür olmak için, efrad-ı ahali umumen hükemaya has olan fezail-i ahlakiye ile muttasif bulunmak ve müdiran-ı umurda me fevkelbeşer hasail ile mütahallik olmak iktiza eder.
- + Milletleri kendilerine rağmen kurtarmak icabeder.
- + Enzar-i bahadıranda tüfenk, ancak süngünün sapı bulunmakdan ibarettir.
- + Bir hükümdar hiç bir vakit bir firkanın reisi olmamalıdır.
- + Akvamin te'min-i selamet için tabi' olduğu kanun , efradın tabi' bulunduğu kanunun aynı olamaz .
- + İnsanları yekdigeri ile ittihadı mecbur eden en müessir saik ikidir, ki anlardan biri havf , diğeri de menfaattir.
- + İnsanları bulundukları mevkie alelekser müsaade-i hal ve zaman is'ad eder.
- + İnsanlar, fezail-i mefturelerinden ziyade, müsavi-i ahlakiyeleri ile daha kolay idare olunur.
- + Hürriyet-i siyasiye denilen şey epeyce hadde-i tetkikden geçirilirse görülmür ki hükumat tarafından tebaayı aldatıp uyutmak için tasni' olunmuş bir hülyadan ibarettir.
- + Kavanin-i mevzuaya riayet mecburiyetinde olan bir hükümdar, devletin zevalini görmeğe hazırlanmalıdır.
- + Bir Meclis-i meb'usan hükümdarın halkdan isteyemeyeceği şey'i talep ve istihisalden başka bir şeye yaramaz.
- + Dünyada her ne te'sis edildiyse kiling ile edilmiştir.
- + Yeni teessüs etmiş olan bir tarz-ı idare , bekapezir olmak için her şeyden evvel hayresaz-ı efkâr kibar ve sıgar olmaya çalışmalıdır.
- + Zafer ve galebe ile sukut ve mağlubiyet arasındaki mesafe bir hatveden ibarettir. Ben bir çok ahval-i fevkaladede en âdi esbabın en büyük vukuat ve hadisatı intaç ettiğini gördüm.

- + Her bir hükümet, menfaat-i ammeyi ileri sürmek şartıyla her istediğini yapabilir.
- + Yalandan hiç bir faide istihsal edilemez. Çünkü yalan ile bir defadan fazla aldatılamaz.
- + Bazı ahvalde müsaviden addedilen ~~muvaffak~~ ef'al , diğer ahvalde fezail sırasına geçer.
- + Müdahene ve riyakarlık etmeği bilen, iftirada bulunmayı da bilir.
- + Bazı buhranlı zamanlar olur ki ammenin menfaati bir masumun mahkûmiyetini iktiza eder.
- + En tehlikeli nasih izzet-i nefisdir.
- + Bir cihangir istihsal-i muvaffakiyet için ~~muvaffakiyet~~ ıstısalim ve cebbat olmalıdır.
- + Bir adam, kuvvetli addedilmek için hissiyat-i kalbiyesi ile muhakemat-i fikriyesi arasındaki rabıtayı kat' eylemek iktidarını haiz olmalıdır.
- + Mütereddit adamlar hiç bir teşebbüslerinde muvaffak olamazlar.
- + Şiraze-i intizamdan çıkmış olan bir milleti tekrar daire-i inkiyade ithal etmek kadar güç bir şey yoktur.
- + İnsan artık taltif ve mükâfat edemeyeceği kimseleri, nazar-ı teveccühünden iskat eylemelidir.
- + Küçük yaratılmış olan kimseler, büyük işlere girdikleri vakit o işleri kendi menzilesine indirmiş olurlar.
- + Muktedir olabildiğini yapmak insanların kârı, istediğini yapmak ise cenab-ı Hakkın imtiyazıdır.
- + Hafızasız bir baş, muhafızsız bir kaleye benzer.
- + Fitraten büyük olanlar takdire de, takbihe karşı da lakayit bulunurlar. Anların dinledikleri ve hükmüne ittiba' eyledikleri yalnız vicdanlarıdır.
- + Benim fikrimce bir çocuğun ileride hüsn-ü hal veya sui hal sahibi olması temamiyle validesinin elindedir.
- + Çocukların ika' eyledikleri ceraim ekseriyetle validelerinden aldıkları sui terbiyenin neticesidir.
- + Mevt, rüyasız bir uykudur.

- + Meharetsiz kuvvet işe yaramaz.
- + Ahvalin müsaadesinden istifade etmeği bilmeyenler yalnız ahmaklardır.
- + Cür'et ile her işe teşebbüs olunabilir, fakat her iş başa çıkarılamaz.
- + Ahmakların eshab-ı akla nisbetle büyük bir faideleri vardır, ki o da daima kendi kendilerinden memnun olmalarıdır.
- + Efkâr-ı aleme hüküm ve tağallup etmek hırs ve arzusu ihtirasat-ı beşeriye-
nin en büyüğüdür.
- + Dihanın kuvve-i müvellidesi bedbahtlık ve fakr u zaruretdir.
- + Cesaret ve gayretten mahrum olan kimselerin cimadatdan farkı yoktur.
- + Gençliğinde zayıf edilen her saat istikbalin sermaye-i felâketini o kadar tezyid eder.
- + Menfaat, ancak ef'al-ı süfliyeye saik olabilir.
- + Kavi tiynetli olanlar , gemicilerin kayalardan sakınması gibi, ezvak ve hevesat - i nefsaniyeden ictinap ederler.
- + Her neye dair olursa olsun ittihaz-ı karar etmek kadar müşkül bir şey yoktur .
- + Akl-ı beşer, ikbal ve muvaffakiyetde olduğu kadar idbar ve felaketde de iktisab-ı kemal eder.
- + İnsan kendini tahkir edenlere af ile mukabele etmekle anların pek çok fev-
kine çıkmış olur.
- + Nankörlük benim nazarımda nakais-i ahlakiyenin en büyüğüdür.
- + Devamlı bir fedakarlık kadar nadir bir şey bulunamaz.
- + Namusa açılan yaralar hiç bir vakit şifayap olmaz. çünkü anın tesir-i ma-
nevisi pek müthiştir.

Bu defaki tahrirat-ı aliyeleri dahi vasil-i dest-i meserret oldu. Havi olduğu tabirat-ı vedadiye hissiyat-ı kalbiyelerinin rüşehat-ı halisesi olduğundan maatteşekkür talakki edildi.

(Enfloanca) istilâsı zamanında mahiyeti meşkûk olarak uğranılan bir keyifsizliğin şükürler olsun kafifce geçirilmiş olduğuna memnun oldum. Kasvet-i mekân tevliid-i arıza-ı vücudiyeyebir sebep olabilirse de , kuvve-i bedeniye nisbetinde malik oldukları kuvve-i maneviye meşâğil-i nafia-i vatan-perverâneyi te'sirat-ı mevkiyyeye siper-i mukavemet edeceğinde şüphe etmem.

Müverrih Gizo'nun memleketimiz hakkındaki fikrine dair fıkra-i tarihcesinden istinsah ile gönderilmiş, okudum. Bize mütaallik Avrupa hükema ve müverrihlerinin te'lifatına bu derece ehemmiyet verdiğiniz pek memnun oldum. Eğer bu itina hemvatanlarımız ezkiyasının ekserinde olacak olsa öyle sui tefe'ûlat ve mutalaat rehin-i butlan olurdu.

Gizo, re'yini asrına hasrile istikbali karıştırmamış bulunsa ve bir müşahedeyi bir kaide şekline koymamış olsaydı, diyecek yoktu. Çünkü 1843 Türkistani ile 1890 Türkistani beyninde çok fark vardır. Gizo'nun asrında hristiyanın şahadeti denlenmez, katili kıasdan kurtulamaz, her yerde zelil ve mahkûm ve bir yerde itibar ve hakimiyeti görülmezdi . Yalnız muamela-ı resmiyede değil tabirat-ı inşaiyede bile . Hulasa hukuk-u adiye ve medeniye ve siyasiyede haracgüzar riaya tabiriyle tabaka-i tebaanın saff-ı nialinde idi.

Gizo bu hallere bakmış da istediğini söylemiş ve bulunduğumuz mecburiyet- i asriye ve mekiyyenin tehiye eylediği tahavvülât-ı atiyeyi görmek istememiştir. Gizo idareye itiraz yerine kavme itiraz etmiş, bence hatası esasen bu cihetdedir. Bir memleketin bir vakitdeki sui idaresiyle kavmin istidadına hümolunamaz . Mamuriyet ve tarakkilerine gıpta eylediğimiz milletlerin idare ve itikatca ne tavırlardan geçtikleri malumdur .

Bir zaman Rum ve Yunaniler akvam-i saireye barbar ve Araplar A'cam dedikleri gibi mukallidin-i eslaf-ı mütemeddine olan şimdiki garbî'ler dahi Avrupa hudud-u ma'muresi haricinde olan akvami kabiliyetsizlik şaibe-

(1) sabika Berlin sefiri Tefik Paşaya Çitine sefaretinde iken yazıldı.
(1) Sab.

siyle tezyif gururunda bulunduklarından, Gizo gibi hizmet-i siyasiyede bulunan garazli hükemanın cemiyat-i muhtelif-i beşeriye hakkında her söyledikleri sözlere mahz-i hikmet nazarı ile bakılamaz.

Muhaberatda asrımızın husule getirdiği bedayi'-i teshilat sayesinde arus-u medeniyet hilye-i istidat ile münceli olan akvamin nasib-i hücleğâh-i visali olduğundan bakayay-i akayid-i kudema ile ne kadar mikavemet olunsa yine akibetülemir meftun-u cemali ve hasretkeş -i lütf-ü ittisali olunacağında tereddüt edilemez. Mademki müstaid-i kemaliz bihakkin ümitvar-i tazakki-i ahvaliz,

İşte şu muhtasar ifadât, Gizo'nun fikri hakkındaki mutalaatımı anlatmağa kâfidir. Hikmet-i medeniyeye dair böyle bir bahsî Zat-i devletleri gibi nur-u irfan ile tezyin-i vücut etmiş bir muhibb-i halis ile uzatmak emelim idi. Ne faide ki kâğıt doldu baki müstak-i teveccüh ve muhabbetinizim efendim .

21 Şubat Sene 1890

Sadullâh

Ekvam-i fazıla-i garibe arasında efrad-i milletden birer suret ve me-
ziyetle infirad nümây-i kemal olmuş zevatın ibkay-i hamî maksadiyle heykeller,
monomanlar rekz ve inşası âdet olduğu gibi , veladet ve irtihallerinin yüzün-
cü salinde de tizkâr ve tebci - i nam u şani için bazı merasim-i ihtiramiyede
bulunmak âdet -i dirinesine mûraat olunmaktadır.

Ekvam-i İslamiye meyanında güzıştekân-i milletden falan ve falanın
veladet veya vefatı namına bir yevm-i muayyen ve mahsus ittihazı ile yad ve
zikir evsafında bulunmak âdet olmamıştır. Yalnız evail-i İslâmda ebnav-i kavm
arasında ilim ve fadli ile iştihar etmiş bazı aazimin vuku-u irtihali her han-
gi belde-i İslamiyede şayi' olduğunu müteakip derhal cemaat- i müslimin ta-
rafından müteveffanın namına salât-i meyt ikame olunur ve bu suretle hem is-
ticlâb-i rahmet ve mağfiret hem de lâzime-i ta'ziyet ve hurmet ifa edilmiş
olurdu .

Hatta sahib-i mezhebimiz, Numan bin Sabit cenaplarının vefatlarında
bilad-i İslâmiyeden kırk mahalde bu vechile giyaben ikame-i salât edilmiş
olduğu mazbut-u tevarihdir .

İşte İslâmda tizkâr-i nam yolunda bundan başka bir rasime-i ihtiram
bilmiyoruz.

+++++

Unvan makamında balaya kaydeylediğimiz erkam-i tarihiye, eğer doğru
ise geçen Cuma günü Kulekapısı Mevlevihanesinde, namına merasim-i tizkâri-
yede bulunulan Şeyh Galib-i merhumun sene-i velâdetinden bugüne kadar 159
ve sene-i vefatından beri de 117 sene murur etmiştir .

Acaba şu iki vak'a ile 1330 senesi arasında ne gibi münasebet tasav-
vır olup da Şeyh-i mumaileyh namına böyle bir rasime-i tizkâriye tertip
ve icra olunmuştur . İşte anlayamadığımız ve anlamak istemediğimiz şey budur

Şeyh Galip, edeble tezyin-i zat ve sıfat etmiş bir şair-i mütefek-
kir , hatta Hüsn ü aşk namındaki neşide-i i'cazkâranesi gayr-i kabil-i tan-
zir bir şair imiş . Pek âlâ, fakat 1330 senesi recebinin 27 nci günü ile
Şeyh Galib'in veladet vefatını irae eden tarihler arasında münasebet göre-
miyoruz . Meselâ Şeyh Galip 27 Recep'de doğmuş yahut ölmüş olabilir. Bahis

27 Recepde değil. Merasim-i ihtiramîyenin 1330 senesi Recebinde ifa olunması-
nın hikmetindedir .

Evvelâ 27 Recep tarihi, fennen tarih-i bi mânâdır . Hatta Şeyh'in
velâdet veya vefatı için tayin olunan 27 Recebin bile , nefsül emirde 27 Recep
olup olmadığı muhtac-ı tetkikdir . (1) Bu tahakkuk etse bile şuhur-u kameri-
yenin malum olan hücneti sebebiyle Dede Efendi için tayin olunan 27 Recep 117
sene zarfında 1404 defa tebdil-i mevki etmiş ve bir şair-i belîğ'in :

" Semada mevlevî âyinini tanzir eder mehtap "

kavliyle ima ettiği üzere Kamer , manzume-i Şemsiyemizin kendisine tahsis
ettiği dairede muttasıl dönmekte olmasından dolayı bu 27 Recepte o 27 Recep
arasında 1170 defa tefavüt hasıl olmuştur .

Bu bahisde Şuhur-u Kameriye'ye tabî, tutulan eyyam-ı meşhure-i İslâmi-
ye misal ittihaz edilemez. Çünkü anların bir takımı eserle sabit ve bir takı-
mı hakkında da icma-ı ulema lahik olduğundan hiç bir vakit medar-ı güftegü
olamaz.

Şurasını izah edelim : Şeyh Galip gibi bir şâir ulvî fikret namına
icra edilen rasime-i kadîrdaneyâ muteriz bulunuyor zan olunmasın. Garbiyunun
ekâbir-i millet haklarında âdet edindikleri bu tarz-ı ihtiramı taklit ile
rical-i maziye'mizden nam-ı maali'ttisamları şayan-ı tizkâr olanları halde de,
müstakbelde de evlad-ı vatana bildirmek ve kulub-u milletde onlara cay-ı hur-
met ve muhabbet vücuda getirmek farz-ı ayn hükmündedir . Çünkü bir milletin
asab-ı asabiyeti aba-ı âli menzeletini hakkiyle idrâk ve takdir sayesinde
kesb-i salâbet ve deymumet eder.

Fakat taklitde dahi ma'kulatdan ayrılmamak lâzımdır. Çünkü güdegâ
olan her muamele bir kavmi maskara etmekden başka bir şeyi müfit olmaz.

Şeyh Galibin vefatı için 1171 sene-i Şemsiyesi ve vefatı için de yine
1213 sene-i Şemsiyesi muteber tutulur ve Avrupalıların (Sentez) dedikleri
(Devre-i sadsal) kaidesi iltizam olunacak olursa 1371 de vefatı ve 1413 de
veladeti namına merasim-i tizkâriye ifa edilmek iktiza eder.

(1) Netekim sene-i haliye Recebi yirmi beş gün zarfında iki defa guresini
değiştirmek garabetini göstermiştir.)

Bunda da yevm-i velâdet ve vefatından hangisi sabit olursa yevm-i tiz-
kârın ana tahsisi lazım gelir . Yoksa böyle durup dururken 27 Recepde doğmuş
veya ölmüştür , diye bir adam için icray-ı merasimde bulunmak pek gülünç bir
hareket olmuş olur . Ve hiç bir vakit makbul ve ma'kul addolunmaz.

28 Haziran efrenciye müsadif olan üç hafta mukaddemki Cuma günü Janjak
Kossu'nun mee-i saniye-i velâdeti idi. Yalnız maskat-ı re'si olan Cenevre şehi-
ri ahalisi değil, umum ekvam-ı fazıla-ı garbiye indinde evliyay-ı niam -i hü-
riyetin en benami ve hele fikr-i serbestinin yorulmaz bir sai-i fadl-ı ittisa-
mı olan bu hakim-i bi medaninin tarih-i velâdet ve irtihali şöyle dursun leme-
hat-ı basarına kadar her tavr-ı hali mazbut bulunduğundan yevm-i velâdetinde
icra edilen merasimde bulunmak üzere âlem-i medeniyetin her tarafından bir çok
adam gelmiştir.

İtimat edilsin ki, meselâ Ömer bin Nayyamin yevm-i velâdet ve vefatı
mazbut olsa da o gün için bir rasime-i tizkâre teşebbüs edilse, bu merasime
iştirâk edecek İtânlılardan ziyade İngiliz ve Almanlar görülecektir. Çünkü
anın rübaiyatı yalnız İngilterede yedi sekiz zat tarafından tercüme edilmiş
ve İngiltere üdebası indinde (Milton)un eş'arı kadar şayi' olmuştur.

Kossu'nun Panteundaki lahdi üzerine inşa olunan monoman o hakim-i
bilacebin ihtisasatını tasvir ediyordu. Bunun için erbab-ı maarif tarafından
yüzbin frank raddesinde bir masraf ihtiyar olunmuş ve buna Paris beldesi de
ayrıca iştirâk eylemiştir .

Evvelki gün gazetelerde ilan olunan yekûnuna nazaran Şeyh Galibin kızı
namına cem' edilen para ancak 4 bin kuruşa baliğ olmuş ve badelmasraf 400 kü-
sur kuruş artmıştır.

Bu kemiyet-i hasise, milletin servet irfan ve takdirine bir mikyas
addolunabilir. i'mal zorbazudaki salabeti haysiyetiyle hadiman-ı teceddüdümü-
zün kafiye saları evvela alemdarin kîm olduğunu bilemeyen ve nakl-ı cesedi
merasiminde (Mefat eden kimdir ?) diye bu merasime mücerred (Cenaze namazı
kılmak) için iştirâk eden efradi kesretde bulunan , bir halk, bir kavim, bir
millet daha böyle şeylerden pek çok fersah baid bir merhale-i gaflettedir de-
mek olur .

Şeyh Galibin sandukasına bir top fermayış şal örtmekle şâirin mahiyet-i ırfan ve kemali tayin edilemez . Her ne zaman millet bir levha-i haray-i mücellêya malike-i hüsn ile peri-i aşkı tasvir ve naht suretiyle bir bedia-i san'at vücuda getirmek lüzumunu idrâk ve anın husuli için binlerle efrad ve evlad - i irfani nakden iştirâk ederse işte o zaman Şeyh Galibin şânı ilâ edilmiş olur .

Ebuzziya

Mülâhazat-ı siyasiye

Mukadderatı büyük olan karşısında gayet kuvvetli düşmanlar bulunan bir millet için takibi icabeden âkilâne ve mutebassirâne siyaset yerine bir (kulup) ve ya fırkanın avamfiribane meslek ve siyaseti ikame edilirse böyle bir idareden hayırlı bir netice çıkmaz . (1)

+++++

Hüküm - ü vicdana ittiba etmek şartıyla idare-i hükümet pek müşkül olur .

+++++

Büyük gayelere vasil olmak, her türlü müşkülâtı iktiham etmek için ihtiyat, akıl ve dirayet ve büyük bir meharef lazımdır , yoksa hiç bir şeye muvaffak olunamaz .

+++++

ile
bir milletin makam-ı hâkimiyetinde bulunan/ahalinin hukuku bir değildir . Ahalinin hukuku kavanin-i mer'iyeye mutavaat etmekden ibaretdir.

++++

Gerek bir kuvve-i hâkime için olsun , gerek efrad için olsun bir hataya düşmekden ziyade, yekdigelerini mütenakız akval ve ahvalde bulunmaktan ictinap lazımgelir . Çünkü tenakuz kadar hüküm ve nufuzun , kadir ve itibarın ziyana sebep olan bir nakise mutasavver değildir.

+++++

İnsan ya tenbellikden ve yahut nefsine adem-i itimaddan dolayı âciz ve zayıf olur . Aciz ve zaafî bu iki sebebin ictimaindan ileri gelenler ise pek bedbaht addolunmak lazımgelir . Böyle kimseler eğer avamdan ise hiç menzilesinde kalmaya mahkumdurlar . Eğer hasdan iseler mahvolacaklarında şüphe edilemez .

+++++

Bir hükümdar herşeyi taht-ı zan ve şüphede bulundurmalıdır.

+++++

Efkâr-ı umumiye bir mizanül harekedir ki, anın tahavvülatını hükümdar daima nazar-ı tetkik önünde tutmağa mecburdur.

(1) Bonapart'ın bu kavli, ihtilal-i Kebir esnasında vakit vakit mevki-i

iktidare gegen fırka ve kuluplerin ahvalini tenkiden iradetmiş olması melhuzdur.

Bir hükümdarın tabi olacağı temayülât-ı seyyienin en musibet averi şüphesiz ahlaksızlıktır, çünkü böyle bir hükümdar ahlaksızlığı derhal moda hükmüne geçirir , bir çok kimseler kendisine yaranmak için ahlaksızlığı me-dar-ı şeref ve mefharet addetmeğe başlarlar . Bu yüzden her türlü müsavi in-kişaf eder . Takviyet bulur, bütün fezail duçar-ı halel olur , hulasa ahlak-sızlık bütün efrad-ı memlekete müthiş bir veba gibi sirayet eder. Bu , bir millet için âfetlerin en büyüğüdür .

+++++

Hükümdarın yegâne hakim ef'ali, ânsal-ı âtiyedir . O itibarla hüküm-darların namına terdif-i mefahir etmek veya kendilerini o şereften mahrum ey-lemek ânsal-ı âtiyenin hakkıdır .

+++++

Bir taht, kadife ile mestur tahtadan başka bir şey değildir.

+++++

Ezmene-i hazırada hükümdarlık mesleği mel'abe-i sibyan ~~muhtemeldir~~ değildir. Hükümdarların ahlak ve tebayii de milletlerin örf ve âdâtı ile te-beddül eylemek iktiza eder , bir milleti kendine hâdim etmek hakkını ihraz için evvel emirde o millete ibraz-ı hizmet eylemek lâzım gelir .

(napolyon bu kavliyle nefisini tezkiye ediyor.)

+++++

Bir hey'et-i müstereke namına icraatda bulunan hükümdarın ef'ali ile hissiyat ve icabat-ı şahsiyesinden başka bir kayde tabi olmayan efrad-ı âdi-yenin ef'alini yekdiglerinden tefrik etmelidir. Nikmet-i hükümet ve icabat-ı siyaset evvelkisinin öyle ef'alde bulunmasına cevaz gösterir, hatta kendisi-ne o gibi icraatı âmir bulunur,ki o ef'al ve icraatin efrad-ı âdiyeden sudu-ru kat'iyen mazeret kabul eylemez .

+++++

Bir şekl-i hükümet ,ki bir milletin geçirdiği bir çok vakayiin, uğradığı bir çok musibet ve felaketlerin, sırf ettiği bir çok mesai ve me-zahimin mahsulu değildir, hiç bir vakit esaskir-i beka ve devam olamaz.

+++++

Bir milletin geçirdiği buhranlı zamanlarda akıl ve hikmet dairesinde hareket etmek isteyen kimseler âciz ve metanetsiz olarak talakki edilirler , çünkü böyle zamanlarda ihtiras ve şiddet , azim ve kuvvete benzer .

+++++

Tezebzüp ve teşevvüs -ü idare daima idare-i mutlakanın avdetini intac eder .

+++++

İhtilal zamanlarının herc - ü merç ahvali içinde iktidare gelmiş olan bir hükümet , bir taraftan haricî düşmanların tehdidatına, diğer taraftan dahilî fesatçıların teşvişatına maruz kalacak olursa, şedit ve bi rahm bir siyaset takip eylemek mecburiyet-i kat'îyesindedir .

+++++

Ahval-i müşkile ve müşevveşe zamanlarında teessüs eden muvakkat hükümetlerin esah ef'al ve saik icraatı yalnız selâmet-i umumiye ve menfaat-i vatan olmalıdır .

(Napolyon adeta keramet izhar edercesine hal-i hazırımıza tercüman olmuştur.)

+++++

Her bir ihtilalin bir devr-i dehşeti (Terreur) olması kavaid-i umumiye iktizasındandır .

+++++

Menfaat-i umumiye-i devlet, ergeç agraz ve ihtirasata galebe galar.

+++++

Siyasiyat, bir takım hadisat ve vakayiin hükmüne tabi olmamalı bilakis hadisat ve vakayii siyasiyat tedvir etmelidir.

+++++

Bi taraflık , her kes için aynı mi'yar ve mizan ile hareket etmek demektir, ki bu, siyasiyatda tamamen manasız bir şeydir . Çünkü siyasiyatda bi taraflık mevkiinde olanların menfaati daima bir tarafın muvaffakiyet ve galebesini iktiza eder .

+++++

Kavanin-i esasiye, Ancak ahkâmî icabat-ı zamaneye göre tebdil edile-
bilmek

bilmek şartıyla işe yararlar .

+++++

Siyasiyat, hadd-i zatında ahlaka müstenit olmamakla beraber, gayesi, ahlakın zafer ve galebesini te'mine matuf olmalıdır.

+++++

Ticaret insanların bir araya gelmesini mucip olur. İnsanların bir araya gelmesi ekseriyetle bir maksat uğurunda ittifak ve ittihatlarını inşa eder . Şu halde ticaret sebep olduğu netayic itibariyle nüfuz ve kuvvet-i hükümet için muzirdir.

+++++

Eğer mutavaat ve inkiyat kitle-i nasın itiyat ve hüsn-ü tabiisinin neticesi ise, isyan ve kıyam da tefekkür ve mahakemesinin mahsulüdür.

+++++

İhtilallerde daima iki kısım insan bulunur : Birinci kısmı ihtilâli yapanlar, ikinci kısmı ihtilâlden istifade edenler teşkil eyler.

(Bizde de öyle oldu???)

+++++

Usul-ü mutlakîyyet ile idare olunan memleketlerde bir sui istimali izale için yalnız bir kişinin rey ve idaresi kifayet eder, usul-ü Meşrutîyet ve meşverete tabi memleketlerde ise beşyüz rey lâzımdır.

+++++

Mecalis-i meşveret hiç bir vakit azım ve metanet ile tedvir ve ihtiyatı, akıl ve basiret ile kuvvet ve şiddeti cem edememişlerdir.

+++++

Mucip oldukları her türlü vakayı-i müthişe ve feciaya rağmen ihtilaller, ahlak-i umumiye~~ni~~ milliyenin kesb-i safiyet ve salah etmesi için en ~~mu~~ hakikî âmillerdendir (1)

++++++

(1) Ekser ihtilaller için bir kaide-i külliye mahiyetinde olan bu kavlin hükmü maatteessüf bizde bir türmü vech-i tatbikini bulamayacak gibi görünüyor . Filhakika dört seneden beri memleketimizde ihtilallere mahsus ahvalin her şekli az çok suret nüma olmakla beraber yalnız idrâk edemediğimiz bir şey kalmıştır, ki o da ahlak-i umume-i milliyemizde salah ve saffet meyil ve emareleridir.

Amme-i nas bazan saika-i gazap ve feveran ile şedid ve bi rahim olur. Fakat her halde hissiyat rikkat ve şefkate malikdir, binaanaleyh sırasında te-essür ve merhamet göstermeği bilir. Sinif -i has ise bilakis barid ve kati yü-reklidir. anın hiç bir vakit af ve safh ile muamele ettiği görülmez.

+++++

Ben hey'et-i umumiye-i efrad - i milletden başka hiç bir fırkaya intisap edemem. Benim meslek-i siyasetim ittifak ve ittihad-i umumiye itmam eylemekdir . Binaanaleyh kendimi, herkesin ayrı ayrı ne meslek ve tarik takip eylediğine bakmayarak yalnız umum namına idare-i hükümet eylemeğe mecbur adederim. İşte bu tarz-i siyaset sayesinde memleketde asayiş ve huzur-u ammeyi te'min ederek halkı andan müstefit ettirdiğim için her kes bana suhuletle iltihak eylemişti. Halbuki bu intizam ve huzur yerine teşviş ve tezebzüp kaim olarak herşey bir devre-i şek ve tereddüde girmiş olsaydı derhal umumun benden infikâk ve mübaadet eylemesi muhakkak idi .

+++++

Efrad-i millet hukukda müsavata nail bulunmak ve emr -i adalet hüsn-ü suretle tevzi kılınmak şartıyla bir hükümetin şekil ve naminin veya kuvvet ve meknetinin amme nazarında hiç bir hüküm ve ehemmiyeti yoktur .

+++++

Ekser memalikde kavanin aceze ve bedbahtani duçar-i zulm ve gadretmek ve eshab-i iktidar ve tagallübü de bilakis himaye eylemek için vücuda getirilmiştir .

+++++

Az haiz-i serbesti olan adam bir fırkaya mensup bulunandır .

+++++

Kavanin-i ictimaiye bütün efrad-i beşere aynı hukuku bahşedebilir. Fakat kuvve-i fatıra insanları hiç bir vakit yekdiglerine temamiyle müsavi havas ve mevhubata nail eylememiştir ve eylemez.

+++++

Halkı hükümdara bent eden en kavi rabita bahtiyarlıktır .

+++++

Bir hükümetin fazla alingan olması, herşeyden kuşkulunması aciz ve zaafına delâlet eder .

+++++

Bir hükumete bahş-i kuvvet eden, menafi-i mütekabiledeki vahdet ve iştirakdir .

+++++

Mutlakiyet-i idare, esas itibariyle pederane ve milletin hayrine masruf olmalıdır . Yoksa ergeç iskatî muhakkaktır .

+++++

Herşey iyice hadde-i tetkikden geçirilecek olursa hüsn-ü idare-i devlet için ancak bir asker olmak lazımgeldiği anlaşılır. Filhakika bir beygir ancak gizme ve mahmuz ile idare olunabilir.

+++++

Her nevi hüküm ve nufuzun rükn ü esasisi , o hüküm ve nufuza tab'iyeti iktiza edenlerin menafii ile te'min edilmektedir .

+++++

Korkak bir hükümdar her an makamından iskat edilmek tehlikesine maruzdur .

+++++

Umumun menfaatini anlayıp ana hizmet etmek alelade hükümetlerin kârıdır. Büyük hükümetlerin hassesi o menafii evvelce keşif ve ihzar eylemektir.

+++++

Hüsn-ü tedvir-i siyaset, efrad-ı millete hür ve serbest oldukları zannını verebilmektir . Hüsn-ü idare-i devlet ise , o efradı , maksut ve emelleri olan saadet ve refaha nail eylemektir .

+++++

Mukarrerat - i müttehize ve icraat-i vakialarının atiyen hasıl edeceği netayıç ve avakibi her an layikiyle keşif ve tahmin eden hükümdarlardır, ki (büyük) vassına kesb-i istihkak ederler .

+++++

Fazilet-i siyasiye tabiri manasız bir sözdür.

+++++

Sulh ve müsalemet , ihtiyacat-ı beşeriyenin evveli ve muzafferiyat-ı milliyenin a'zamidir.

Bir hükümdar, bir fırkaya intisap eylemekle , sefine-i devletin bir tarafa meyil etmesini ve nihayet devrilmesini mucip olur. (1)

+++++

Bir sui kast fiili , hangeri tutan elin tevkifi ile beraber men edilmiş olur, bir sui kasd-i manevi ve fikrinin ise tayin-i mahiyeti ve tahdid-i netaymci imkân haricindedir .

++++

Hükümdarlar , vesait-i kabihayı bile , umur-u ammenin temin -i muvafakiyetine hadim eylemeğe mecburdurlar .

+++++

Efkâr, ef'alden çok ziyade muzirdir. Netekim hükümdarların en büyük düşmanı efkârdır .

+++++

Takip edilecek meslek-i siyaside tereddüt ve bi kararlığın hükümetler üzerindeki te'siri, felç ve nüzulun azay-i vücut üzerindeki hüküm ve te'sirinin aynidir .(2)

++++

Mevki-i iktidare getirilmiş olan na ehil ve âciz kimselerin namuskârane bir meslek takip eylemeleri pek nadirdir . O gibi kimseler nufuzlarını daima sui istimal ederler. (3)

+++++

Bir idare-i maslahat kanunu "Loi de cirvonstance" , anı mevki-i tatbik kuyan hükümet için en büyük bir i'ttihamnamedir . (4)

++++

(1) ahval-i hazıra-i dahiliyemize edna bir nazar-ı tetkik atfedenler napolyonun bu sözündeki isabet-i muhikkeyi ve hinaanaley müşarüileyhin dekayik-i idare-i devletdeki nufuz-u nazarını tasdikde tereddüt etmezler.

(1),(2),(3),(4) kailince maksut olan ma'na ve mezamini mümkün mertebe muvafık-ı nefsülemir olarak tercüme ve nakle sai olduğumuz bu dört kavi, ahval-i hazıramızı ve i'ttihat ve varakki cemiyetinin şimdiye kadar akilane takip ettiği ve şimdi de an kasdin tatbikinde devam eylediği meslek-i sakim-i siyasiyi o kadar musip suretde tasvir ve tavsif eylemektedir, ki napolyonun bu sözleri, adeta mezarından kalkıp memleketimizin ahval-i umumiyesine bir nazar-ı tetkik imalesinden sonra söylediğine hükmedilse yeri vardır. Mütercim

Esasî , icab-î hal ve zemanе göre "uyuşma" usulüne müstenit meslek-i siyasi, hükümetlerin kadir ve itibarını pek ziyade tezlil eder.

+++++

En yanlış meslek-i siyasi , bir fırkayı diğer fırkaya karşı koymak suretiyle her ikisini de taht-î tahakküm ve nufuza almak daiyesidir.

+++++

İcraat-î umumiye-i devletin kâfesinde kuvvet ve nufuz , fikr-i takip ve vahdet-i maksut ve gaye lazımdır.(1)

+++++

Bir milletin bütün efradı memuriyet ve mevki cah ve ikbal düşkünü olursa, herkese satılık nazarı ile bakılabilir.(2)

+++++

İnsan kendini tahkir edenlere af ile mukabele etmekle anların pek çok fevkine çıkmış olur .

+++

Nankörlük benim nazarımda nekais-i ahlakiyenin en büyüğüdür.

+++

Devamlı bir fedakarlık kadar nadir birşey bulunamaz.

+++

Namusa açılan yaralar hiç bir vakit şifayap olmaz. Çünkü anın te'sir-i manevisi pek müthiştir.

+++

Fezail-i beşeriyenin en nadiri devamlı fedakarlık ve merbutiyetdir.

+++

Cahil bir adam aynı zamanda hudbin ve izzet-i nefis sahibi olursa anın ika' edeceği hatiata had ve gaye tasavvur olunamaz.

+++

Namusa açılan cerihalar iltiyam na pezirdir. Çünkü anların te'sir-i manevisi müthiştir.

+++

(1) Bu hakimâne sözlerin ehemmiyeti en az takdir edilen memleketlerden biri şüphesiz bizimkidir. (2) Hepimizin kulakları çınlasın.

İnsanların telef-i nefis etmeğe hakları var mıdır ? Eğer vefatlarından dolayı kimseyi mutazarrır etmeyeceklerse ve hayat kendilerini bar-i alâm ve mesaibi altında eziyorsa şüphesiz hakları vardır.

+++

En büyük kahramanlık , hayatın gamum ve kederine saburane tahammül edebilmektir.

+++

Nev-i beni beşer, her vechile layık-i takdir ve tebciil iki büyük fazilete malikdir, ki o da erkeklerde cesaret, kadınlarda iffettir.

+++

Aşkda yegâne muzafferiyet ihtiyar-i ric'atdır .

+++

Aşk, işsiz adamların medar-i iştigali, rical-i askeriyenin geçici eğlencesi, hükümdarların ise en tehlikeli meşgalesidir.

+++

Biz Garblılar, kadınların ne olduğunu anlamakdan âciziz, anın için kadınları, pek haksız olarak, adeta kendimizle hem mertebe bir mevkie is'at ediyoruz. Şark akvamı ise bu hususta daha musip, daha âkilâne surette düşünerek kadınları, erkeklerin nevima malı, mülkü olmak üzere talakki ve kabul etmişlerdir .

Hakikat-i halde de tabiat , nisvanı bize esir yapmıştır. Bazı kadınların erkekleri taht-i tahakküm ve nufuzlarına almaları ise sırf o erkeklerin noksan idrâk ve muhakemelerindendir. Ekseriyetle kadınlar, kendilerine bir bahşayış - i hilkat olan hüsn ü âni sui istimal ederek bizi meftun ve meclup eylerler, ve bu suretle inan-i idaremizi ellerine alırlar. Erkeklerle hissiyat ve ef'al-i hasene telkin eden bir kadına mukabil, yüz tane kadın bil'akis yolsuz ve muhakemesiz işler gördürürler . Kadın erkeğe, ancak çocuk vücuda getirmek için verilmiştir . Halbuki bir tek kadın bu maksadın husulünü te'mine kifayet etmez . Meselâ bir kadın, çocuğunu irza ettiği vakit , hasta bulunduğu zaman zevcelik vazifesini ifa edemez . Nele tenasülün hadd-i inkitainı bulan bir kadın , kadınlıktan büsbütün çıkmış demektir . Halbuki tabiat, erkekleri gerek sin itibariyle duğar-i akamet olmakdan ve gerek sair

mahazirden vareste kılmiştir . Linaanaleyh her bir erkeğin bir kaç zevcesi olmak lazım gelir .

Esasen kadınlar neden dolayı şikâyet ediyorlar ? kendilerinin bir canı bir ruhu olduğunu kabul etmiyor muyuz ? Halbuki bazı felasefe bu hususu tasdikde istiğna ettikleri görülmüştür.

Kadınlar bizim ile müsavat talebinde mi bulunuyorlar ? Fakat bu bir nevi delillikdir . Kadınlar bizim taht-ı tasarrufumuzdadır . Biz ise onların taht-ı tasarrufunda değiliz . Çünkü kadınlar bize çocuk vücuda getiriyorlar . Halbuki bizim anlara öyle bir şey verdiğimiz yok . Linaanaleyh bir meyveli ağaç nasıl bahçevanın malı ise kadınlar da öylece bizim malımız, mülkümüz olmak iktiza eder .

Bir de erkek zevcesine karşı adem-i sadakatde bulunacak olursa, bunu itiraf ile izhar-ı nedamet edince artık andan bir eser kalmaz . Kadın evvela kızar, gürültü eder, sonra affeyleyerek barışır . Çok defa da bu işde kazanmış olur . Halbuki kadının adeü-i sadakati buna benzemez . Kadın da kusurunu itiraf etsin , istediği kadar izhar-ı nedamet eylesin, fakat o adem-i sadakat yüzünden bir eser kalmayacağını kim iddia eyleyebilir ? Ve böyle bir eser kaldığı vakit andan mütevellit fenaliğin tamiri kabil midir ? İşte şu misal, tabiatın, fitratın kadınları erkekleri müsavi bir halde bulundurmadığını vazihan isbat ediyor . Linaanaleyh ancak akıl ve muhakemeden mahrum, tahsil görmemiş, efkâr-ı adiye sahibi kadınlardır, ki kendilerini zevceleriyle aynı mertebede addederler . Esasen erkeklerle kadınlar arasındaki bu fark-ı tabii de haysiyetsiken bir cihet de yoktur . Her ferd beşerin bir takım evsafı olur . Ana mukabil de kendisine bazı vezaif terettüp eder . Kadınların evsaf ve meziyatı ise, hüsn ü an cazibe ve letafettir . vazifelerine gelince o da inkiyat ve mutavaattir .

+++

Güzel bir kadını göz beğenir . İyi bir kadını ise kalb takdir eder . Evvelkisi bir mücevher, ikincisi bir hazinedir .

++++

Nice erkekler vardır ki sırf kadınlara karşı aciz ve zaaflarından dolayı kabahatli olmuşlardır .

++++

Adınlar fenaliğa meyletdikleri vakit, erkeklerden daha fena olurlar ve cinayet irtikâbına daha ziyade meylederler. Kadınların evsaf-ı müme-yizeleri hilm ve mülayemet, rikkat ve nezahet olmakla beraber, bir kere ah-lakları bozuldu mu ifrat derecede tab-i seyyiat olurlar. Vekhasıl kadınla-rın hemen cümlesi erkeklerden ya çok iyidirler ve yahut çok fenadırlar.

+++

Devair-i Resmîyeden bir ikisi, şu günlerde bir mes'ele-i mühimme karşısında bulunmaktadır .

Herifin biri her ne maksat ve menfaate mebni ise viladeten tabi olduğu dinini terk ile Hristiyan olmuş. İşin mühim ciheti de, herifin terk-i din ettiği halde terk-i tabiiyyet etmek istememesi maddesidir.

Merkum Paris'de imiş. Osmanlı Şehbenderhanesine müracaatla hüviyet-i cedidesini natik, yani Hristiyan sıfatıyla bir pasaport istemiş. Şehbender de bittabi böyle bir pasaport vermek istememiş. Vak'ayı Sefarete , Sefaret de Hariciye Nezaretine bildirmiş. Gerek nufus tezkereleeri, gerek pasaportlar sicil nufus idaresine ait ve sicil-i nufus ise Dahiliye Nazaretine tabi olduğu cihetle galiba Hariciye Nezareti vak'ayı natik olan evrakı Dahiliye Nezaretine göndermiş, ihtimal,ki Nezaret de Sadarete ve melhuzdur,ki Sadaret dahi Mezahip müdüriyetine iş'ar-i keyfiyet etmiş olsun. Çünkü hadd-i zatında bir şahsın terk-i din etmesinden ibaret olan bir hal, yine o şahsın terk-i tabiiyyet etmek istememesiyle mucib-i müşkâl olmaktadır.

Bizde devairin hali öteden beri malumdur. Mutlakîyet devrinde kendi rey ve ictihadiyle bir Nazir nasıl bir iş görmeğe kadir olamaz idiyse, Meşrutîyet devrinde dahi andan fazla bir iktidar gösteremiyor.

Meselâ bu iş makam-i Meşihate arz edilecek olsa daire-i celile-i fetva'dan sadır olacak cevap, şahs-i merkumun idamina dair olmak lazımgelir. O makam-i âli muktazay-i şeriat ne ise anı beyanda ne tereddüt eder ne de tela'süm. Vech-i şer'isi ne ise bila tereddüt vela tela'süm bildirir. Fakat mesela sicil-i nufusdan dolayı Dahiliye ve emur-u mezhebiyeden dolayı Adliye Nezareti Hariciye Nezaretine - bu herifin terk-i din etmesi kendi ihtiyarına ait hususatdan olduğu gibi, tanassur etmiş bir şahsı hüviyet-i İslamiyesi zail olduktan sonra tabiiyyet-i asliyesi üzere kabul etmemek de hukuk-u hükümetdendir. Çünkü Kanun-u Esasinin 11 inci maddesinde : "Devlet-i Osmaniye'nin dini din-i İslamdır. Bu esasi vikaye ile beraber asayiş-i halkı ve adab-i umumiyyeyi ihlâl etmemek şartıyla edyanın serbesti-i cereyanı devletin taht-i himayetinde bulunduğu....." musarrah olarak , bu esasa nazaran din-i mader zadi olan Müslümanlığı reddeden bir adamin din-i İslam üzere

müesses bir hükümetin tabiiyyetinden bittabi mahrum olması lazımgelir. Ve çünkü bu mutanassirin tabiiyyet-i kadimesiyle memleketine avdeti efkâr-i taassubiyeyi , yani asabiyet -i islamiyeyi tehviç ve bunun da asayiş - i halkı ihlâl etmesi müstab'at olmadığından, şahs-i merkumu hilafet-i İslamiye sıfat-i celilesini haiz olan Saltanat-ı Osmaniye teb'asından bir fert sıfatıyla tanıyamaz - diye kestirip ativer~~me~~ miyor .

Rusya'da bir hristiyan müslüman olamaz. Olunca soluğu Sibiryada alır. Hatta bir rus karısının bir müslümana tenkihine bile hükümet müsaade etmemektedir. Bu gibi haller hükümetlerin bir çok esbab dolayisiyle muhafazasında muztar kaldıkları (Prensip - esas) lara mübtenidir.

Bizde İranilerle mezhepce olan sünniyet ve şiiyyet ihtilafi, ehl-i sünnetden bir kadının erbab-i Şiiden bir erkekle izdivacına mani olduğundan, muamelat-i tenkihiyeyi icradan eimme-i mahallat resmen memnurdurlar. Hilafi hareketde bulunanlar mücazat olunur.

Bu cihetle sırf bir mes'ele-i şer'îye olan bu maddede hükümete taalluk eden vazife tanassur eden şahsı hiç bir sıfat ve suretle tanımamaktır.

Vaktiyle böyle tanassur edenler olmuştur. Sultan Abdulmecidin evahir-i saltanatında Bebekde Selim efendi isminde biri Protostan olmuş idi. Vak'a şayi' olur olmaz hükümet Selim efendiyi celp ve tevkif eyledi. Vak'a-yı Amerika Konsolatosiyle İngiltere Sefareti haber alır almaz müştereken müdahale ettiler. Fakat Selim efendi, Protostanlığı inkâr eyledi. Ve bunun Bebek'dekâin Amerika mektebi müdürlüğünü kabul etmesinden münbais olduğunu iddiada musir oldu.

O zamanın makamat-i resmiyesince ne gibi halât ve muhaberat cereyan ettiğini bilemez isem de Selim Efendinin ölünceye kadar Bebek mektebinin müdürü sıfatıyla ve (Protostan Selim) namıyla sellemehüsselim gezip yürüdüğünü bilirim.

+++

Tanzimatın ilanını müteakip düvel-i muazzama süferası Bab-i Âliye müttehidül meal birer takrir ita etmişler ve Gülhane Hatt-ı Hümayununun (Emniyet-i can) fikrasına istinaden ahval-i vicdaniyeden olan itikadiyatdan

dolayı tanassur eden bir müslümanın serbestane muhafaza-i itikat etmesini talep eylemişler idi.

Hariciye Naziri olan Reşit Paşa bu takriri alır almaz Parisde ulum-u hukukiyede kemalleriyle meşhur olan ve kendileriyle muarefesi bulunan zevatta suret-i hususiyede müracaat eder.

Çünkü bu talep, devletin bir şartname-i siyasisi hükmünde olup her türlü islahat-i idareye ve adliyesine mabehül istinat olacak olan tanzimati, bir gaile ihdasiyle akim bırakmak ahass-i amali olan Meternih'in eser-i tesvilati olduğunu ve süferanın da Dersaadet Avusturya Sefirinin ilkaatına kapıldıklarını idrâk eylemiştir.

Parisde müracaat ettiği dostlari ise hususi bir meclis-i meşveret akdederek, düvel-i Meşruteden olan İngiltere ve Fransa hükümetleri dahi dahil olduğu halde her memleketde din-i gayre salık olan tebaanın gerek an'anat ve âdat, gerek hususat-i mezhebiye nukat-i nazarından sakit olduklari hukuk-u ictimaiye ve siyasiyeleri hakkında tetkikatda bulunmuş, ve mesela o tarihte İngiltere parlamentosuna Musevi kabul olunmamak ve Avusturyada Ortodoks ve Protestan mezhepleri salikânina nisbetle katolikler daha mümtaz bulunmak gibi medeniyet-i asriye ile kabil-i te'lif ve te'vil olmayan ve cümlesi mahsul-u cehil ve taassup bulunan halât yegân yegân gösterilmiş, Reşit Paşa da bu izahat ve irşadati esas ittihaz ederek bahis olunan takrire mükemmel bir cevap verdiğinden Süfera taleb-i vakilerinden rucu' eylemiştir.

Maamafih Reşit Paşa müstakbeli dahi nazar-i mülahazadan dur bulundurmamış, Şayet ahlafına da bu yolda bir derd-i ser ikai ihtimaliyle bir beyanname kaleme alarak, sened-i resmi suretinde Avrupa hükümetlerine ita eylemiştir, ki anda cümle-i atiye beibaretuha münderiştir... "Memalik-i Osmaniyede her din ve mezhep erbabi müsavi tutulduğundan ve bundan sonra da öyle olmak lazim geleceğinden hiç bir kimse dinden dolayı tazyik görmeyecek ve tebdil-i dine icbar olunamayacaktır.. " İşte bu ibare-i tevariye kâranesiyle Avrupalilari te'min ettiği halde, erbab-i taassuba serrişte -i itiraz vermemiştir.

Biraz da kalemimi Ziya Paşa methuma verelim . Bakınız Hürriyet gazetesinde müşarüileyh ne yazıyor :

(Müslümanlardan da protestan olmaya başladılar)

" Bu kerre İstanbulda Millet-i İslamiyeden bir adam zevcesi âle beraber tanassur edip protestan dinine girdikleri ve zevcesi biraz tereddüt etmiş ise de canib-i hükümetden katiyen bir tarafı ihtiyar etmesi teklif olunması üzerine zevcinin kabul ettiği dine kendi dahi gireceğini söylediği ve nice senelerden beri gerek katolik ve gerek protestan papasları bunca mesai ve ikdamat sarfına çalışdıkları halde bugüne kadar islam milletinden ferd-i vahit böyle alenen tebdil-i din etmiş ikrân bu defa şu zevc ve zevcenin bu vechile ilân- nasraniyet etmeleri üzerine hükümet tarafından asla rencide olunmadıkları İstanbulda basılan Kurye Doryan gazetesinde hame güzar-i beyan ve takdir olduğu görüldü.

"Vakia bundan onbeş yirmi sepe mukaddeme gelinceye kadar aba ve ecdadi müslüman olan bir şahsin tebdil-i din etmesi şöyle dursun, hatta hristiyanlardan beri kabul-ü islamiyet etdikden sonra irtidat etmiş olsa şer'an katline fetva verilerek, Balık Pazarında boynu vurulurken şimdi bu vechile ilân-i nasraniyet edenlerin hükümet tarafından rencide edilmemeleri idare-i hazıra başında bulunan zevat-i terbiyet simatın adem-i taassup ve hürriyet-i efkâr ve mezhep hususlarında ittihaz eyledikleri meslek-i adil ve nısfet icabından ve Hadimülharemeyin unvanını haiz olan halife-i peygamber ve padişah-i adalet perver hazretlerinin mağbut -u eslaf ve ahlaf olan asr-i madelet hasr-i şahanelerinde cilveger meydan-i zuhur olan âsâr-i tarakkiyat-i medeniye ve islâhat-i faize-i mülkiye cümlesinden olmağla aslâ taaccüp ve istiğraba mahal yoktur . Ve şöyle bir vak'a Mekki zade ve Hikmet bey ve Sadettin efendi ve Refik efendi gibi taassup ve efkâr-i atika eshabının zaman-i meşihatlarında zuhura gelmiş olsa, hukuk-u şer'îye ve vazife-i diniyeyi muhafaza kaydiyle şu asr-i medeniyete muvafik olmayacak nice iddialara kiyam edip, Bab-i âli ile düvel-i müttehabe beyninde hüsn-ü cereyanı mabehülkiyam devlet olan mesafat ve müsalemete şayet bir şaibe-i hâlel vermeleri memul olduğu halde hamd olsun ki, mesele Hasan Fehmi efendi gibi

ahval-i asra ve efkâr-i ledünye-i vükelaya vakıf bir zatın Şeyhülislam bulunduğ u zamanda vuku bulmakla böyle getsiz petsiz bitmesi cümle-i asar-i muvaffakiyatdan olduğ u dergârdır .

"Ancak din değıştirmek, setre değıştirmek kadar kolay bir şey olmayıp, bir adamin tebdil-i itikat etmesi için bir takım esbab-i mücbire bulunmak lazım geleceğ inden, ş u adam sahihen ve vicdanen mi terk-i din etmiş, yoksa bir sebep tahtinde midir ? burası mevki-i bahse konulmak iktiza eder, Ç ünkü edyan, umur-u uhreviye ve suad ve ş akavet-i ebediyeye taalluk eden akaidten ibaret olup, bir insan aba' ve ecdadının itikat edegeldikleri mezhep içinde doğ ar, büyür, terbiye olur da sonra o mezhepten nükûl ile bir diğ erini ittihaz ederse ş u şeylerden birine müstenit olması icabeder :

"Meselâ bir kimse aklî ve ilmî olmakla kütüb-ü diniyeyi mutalaa eder. H er dinin akaidini nazar-i tetkikden geçirirken kendinin perverde olduğ u dinden daha makulunu bulup , hak ve sevabı anda görmekle tebdil-i itikat eder. Yahut men' ve fe'inde âciz olduğ u bir kuvve-i kahirenin icbarından naşı def'-i mazarret zımnında dinini sureta terk eder. Yahut aş k ve muhabbet ve sair bir menfaat zımnında kendini bir din-i ahara girmeğ e mecbur bulur.

" Din-i islamin akaidi ile edyan- i saire nazar-i im'andan geçirildiğ inde hiç bir âkil ve âlim için sairlerde sebep-i rüchan bulmak mümkün olamayacağından , azacık akli ve biraz akaid-i diniyesine malumatı olan bir müslüman için din-i ahâr ihtiyari imkân ve tasavvurun haricindedir. Zira akaid-i islamiyeden a'del ve evsa' ve dünyevî ve uhrevî andan daha makul ve enfa' bir şey bulunamaz, ki kendine medar-i tama' olsun. Cenab-i vacibül vücudun vahdaniyetini tasdik elbette (Üç) demekden daha ma'kuldur. Papasa günah çıkarmak için pare vermekden seccade-i istiğfarda tövbe etmek elbette daha akla karibdir. Velhasıl Hazret-i Bari'ye küfuv ve ş erik isbatına ç alışmakdan vücudunu inkâr daha ma'kul olmakla, bir müslüman eğ er tebbuat-i akliyesi eseri olarak, usul-u islamiyeyi beğ enmeyip de mutlaka tebdil-i mezhep edecek olursa elbette ekanim-i selaseyi (Kul Hu vallahi ahad) a tercih edemez. Yani bir müslüman , feylesof-u dehrî olabilir, lakin hristiyan olmak hariç-i ez ^{im} makândır.

"Binaberin protestanlığa girdiği rivayet olunan şahıs dahi aba' an
ceddin müslüman ise mutlaka böyle bir muvazene ve mukayese üzerine tebdil-i
vicdan etmeyip belki zikrolunan şıklardan def-i mazarret ve ya celb-i men'-
faat gibi bir sebe müstenit olması lazımgelir. Bu suretce ise islamlardan
protestanlığa dehalet edenler bundan mukaddem dahi bulundu. Anlardan malumu-
muz olan bir fikrayı iradedelim. -----
-----"

Ziya paşa merhum tahlis-i nefis maksadiyle terk-i dine mecbur olmuş
iki mazlum bedbahtın hikâye-i tavilesini irad ile te'yid-i müddea ediyor,ki
burada zikrine lüzum görmedik.

Bugün tanassurundan bahsolunan şahıs ise zannetmeyiz,ki neticesi
terk-i din olacak bir (kuvve-i kahire) nin zebun-u mezalimi olmuş olsun.
ve yine zannetmeyiz,ki bir çok tetebbuat ve tetkikatın vicdanınca mucip
olduğu kanaat üzerine ihtiyar-i tanassur eylesin. Zira bir akıl sahib-i
muhakeme tasavvur olunmaz ki birin üç ve üçün bir olması gibi ma'kulat ile
alakası olmayan bir şeyi havsale-i idrâkine sığdırabilsin. Şimdi kala kala
aşk ve muhabbet ve ya celb-i menfaat maddeleri kalıyor. Şahs-i mutanassiri
tanımadığımız için o hususta beyan-i mülâhaza edemeyiz.

Her ne olursa olsun hükümetce bu meselede ittihazı mütehattim olan
muamele herifin müracaat-i vakiasını reddetmek ibaret olmak lazımgelir.

Erkam-ı Müthişe

Haftalık HAK gazetesinin geçen iki nüshasında , "müthiş rakamlar" unvanı ve Ahmet bey Agayif imzası ile mevzuu unvanından müthiş ve medlulu kemiyet-i adediyesinden mühim bir makale neşrolunmuş idi.

Bir kaç gün sonra bu makaleyi intikaden (Tanin) de diğer bir makale neşredilmiş olduğunu 28 Recep tarihli yevmî (Hak) nüshasında münderiç cevabdan anladım.

Ahmet bey makalesinde , mevzu edindiği heşefe vasil olmak için bir zemin-i salim üzerinden yürümek istemiş olduğu halde daha ilk hatvede mebede'le münteha arasındaki mesafenin kat'inde delalet-i ecnebiyeye iftikar mecburiyetinde bulunduğunu görerek dilhun olmuş. Nasıl olmasın, ki hayaat-i ictimaiye-i akvamin asrımızda nazımı addedilen (İstatistikden) memleketimizde eser bulamamış.

Kemal bir makalesinde : "Tebaat bir san'atdır, ki muhteriat-i beşeriyenin padişahı addolunsa şayestedir. Ana malik olmayan memleket ise ekseri fevaid-i madeletden de mahrum olur." demişti.

Biz de bihakkin diyebiliriz , ki istatistik bir marifetdir, ki haka-yık-i ictimaiye-i akvami her türlü şevaiiden azade olarak erkam ile irae ve isbat eder. Ana malik olmayan memleket ise herşeyden ve hatta vesait-i maişetden de mahrum olur .

+++++

Ahmet beyin mebhüs-u anha olan makalesi bu mukaddeme-i esef iştimalden sonra gayet mühim iki meseleye taalluk ediyor , ki biri doğrudan doğruya haysiyet-i milliyemizi, diğeri dolayisiyle terbiye-i itikadiye ve ahlakiyemizi rahnedar ettiği halde, bizim her iki emirde de lakayid bulunduğumuzu ~~MUHİM~~ mu'lindir.

Ahmet beyin doğup büyümüş , terbiye görmüş olduğu muhiti, ismine muzaf olan (Agayif) sıfatı izaha hacet bırakmaz. Asil şayan-ı dikkat olan cihet de budur. Çünkü ecdadımızın : (Öksüz oğlan göbeğini kendi keser) kavlindeki hakikat bununla da sabitdir. Zira Ahmet bey Agayif irkan, kovmiyen, mezheben mugayeret-i külliye ile ecnebi olan bir hükümet tabiiyyetinde doğup perveriş bulmuş iken öyle bir muhit dahilinde maarif-i asriye

ile beraber kendi lehce-i lügatından pek çok farklı olan Osmanlı şive-i lisaniini dahi bizim kadar - hatta bizim şimdiki pek çoğumuza ders verecek mertebede - öğrenmiş, ve paytaht-i hilafete ihtiyar-i hicretle bizi ahval-i ictimaiye ve siyasiyede ikaza hasr-i mesai eylemiştir.

Ta'riz götürmez hakikattir. En acı sözlerde mündemiğdir. ve hiç şüphe yoktur, ki bir hakikat ne kadar acı olursa olsun, elbette bir millet için vesait-i terbiye-i ecanibine iftikar zilletinden ehvendir.

İşte Ahmet Agayif bey bize bu acı hakikati (Müthiş rakamlar) ile irae eyledi ve gösterdi, ki memalik-i Osmaniye'nin yalnız Asya kısmında ecannip tarafından on mekteb-i Âlî , 46 Mekteb-i İdadi ve 1450 mekteb-i ibtidai te'sis olunmuş ve bunlarda zükûr ve ünasdan 91,678 şakird talim etmekte bulunmuştur. (1)

Bu müessesat-i irfan acaba sırf bir hiss-i ulvi ve bir maksad-ı müstahsen - i insaniyet ilcasiyle mi vücuda getirilmiştir ? Eğer safinihadlığın o dereke-i belâhetine inmiş isek anın netayici olan zil u hevane de hakkiyle layık olmuşuz demektir.

Ben hiç bir kavm-i fezailnisap tasavvur edemem ,ki mücerred ilca-yı hüsn-ü insaniyetle diğer bir kavmi, hem de ~~İHHHHH~~ irkan ve akideten na cins ve muhalifi olan bir kavmi nimet-i ilim ve marifetle dilsir etmek için memleketinden kalksın da mesela Fıratın kıplak vadilerinde veya Kürdistanın yalçın kayalarında mektepler te'sis etsin ve anlara zükûr ve ünasdan müstevfi maaşlı muallimler tayin ve izam eylesin.

Ez cümle menfaati kendi mülkündeki hem cins ve na cinslerinin cehil, ve nâdânisini idame ile kaim bulunan Rusya hükümetinin memalik-i Osmaniye halkını nisab-i maarifle kamıyab etmek için senevî bir milyon ruble sarf etmesi şayan-ı hayret fezail-i insaniyeden addolunsa revadır!

Avrupa ve Amerika Misyonerleri

Elli seneyi mütecaviz bir zamandan beri memalik-i Osmaniye, frenklerin (Misyoner) dedikleri din-i İsevî dâvetcilerine cevelangâh olmuştur.

Malumdur, ki Avrupa akvamı , hristiyanlık nokta-i nazarından iki fırka-i

(1) Bu erkam 1900 senesinde neşrolunmuş istatistiklere müstenittir. O tarihten beri 12 sene geçmiş ve bu miktar bi şüphe % 25 artmıştı.

mütezadeye mensupdur, ki biri Roma kürsüsüne tabi Katolikler, diğeri müceddidin-i Nasaradan (Luterle) ile (Kalven) in müttebi'leri bulunan protestanlardır .

İşte bu iki mezhebin mürevviğleri olan erbab-ı taassup, müteibbidin-i Nasaranın gayret-i diniye ile ibzal ettikleri nukud sayesinde müteaddit da'vet hey'etleri teşkil ederek âlemin her tarafına ve bilhasse memalik-i Şarkiyeye yayılmışlardır.

Suriye, Halep, Musul ve Diyarbekir taraflarında bulunan hristiyanlar katoliklerin hissesine isabet etmiş, çünkü bu diyarlardaki hristiyanların bir kısım-ı mühimmi Kildanî ve Süryani ve rum katoliği namıyla ma'ruf olduklarından katolik papasları anları kabze-i teshirine almıştır.

Protestanlardan hususa Amerika misyonerleri Sivas, Harput, Antakya, ve Beyrut ve Suriyede katoliklerle rekabete girişdiklerinden mekteplerinin en mühimlerini bu yerlerde te'sis eylemişlerdir.

İnsanları yekdiglerine takrip ve yekdiglerinden tebrid eden şeylerin en mühimmi şüphe yoktur ki, (Mezhep) dir. Meselâ süniyet ile şiiyeti ele alırsak görürüz , ki her iki taraf dahi hakkı kendisinde, butlanı diğesinde görür, ve öyle hükmeder. Ve yine görürüz , ki bu iki mezhebin sakikânı birbirlerinden ne kadar baid ~~üstün~~ düşmüşlerse o kadar müteneffir ve ne rübe karib bulunmuşlarsa yekdigere o mertebe müncezip bulunmuşlardır. Hususa daima kisret killele galebe edeceğinden bir memleketin ekseriyetini hangi mezhep erbabi teşkil ederse ekalliyet de o takıma munkalip olmak lazımlir. Bugün Irak/Arabın Irak/Aceme mücavir olan aksami ekseriyet üzere Şia-dir. Hindin Bombay ve havalisi dahi öyledir.

Saniyen terbiye-i ilmiye, hissiyat-i kavmiyeyi yerinden oynatmakta en müessir bir âmildir. Hususa edebiyat bu hissi tevlid eden havasin en mühimmidir.

Biri Fransada, diğeri Almanyada tahsil -i maarifde bulunmuş iki biraderden birinin Fransız, digerinin Alman hissiyatıyla mütehessis ve bu iki kavmin halet-i ictimaiyeleriyle hem halet olacaklarına ve her biri güya o kavmin efradından bir ferd imiş gibi terbiye ve tahsil gördükleri millet

ve memlekete şiddetle taraftar bulunacaklarına her zamanda ikame-i burhan-ı kabildir.

İşte bu itibar ile memalik-i Osmaniyyede müessesat-ı ilmiyyede bulunan Avrupa ve Amerika da'vet hey'etlerinin netice-i mesaileri gerek dinî , gerek dünyevî, yani maddi ve manevi bu nokta-i menfaate münfer olacağında kat'a şüpheye mahal yoktur.

Ahmet Agayif beyin (Müthiş Rakamlar) unvaniyle bizi ikaz etmek istediği vesait-i mühlike bu müesseselerdir , ki bunlar da gerek hristiyan, gerek müslüman olsun tahsil-i ilim olsun eden her bir Osmanlı hissiyat-ı milliyeye ve mezhebiyye ve bilhasse muhabbet-i vataniye ve âdat ve ahlak-i kaviyeleri pek mühim asar-ı tebeddül göstermektedir.

Biz herşeyden evvel hiss-i millî ile ahlak ve âdat-ı kaviyece olan zayıflığımızı düşünmekteyiz. İctimaiyat ve iktisadiyatdaki zarar ve ziyanimiz bunlara nisbetle belki onuncu, yirminci mertebede düşünülecek halâtındadır.

Cehil ile ilmin mübarezesinde meydan-ı kâr ve zarda ilmin galebe etmesi şüphe götürmez bir hakikatdır. Ve her bir şahıs ki, birinden nimet-i ilme mazhar olur. Elbeğte anı ibzar edene minnetdar kalır. Eğer hiss-i şükran havas-ı beşeriyetden ise bu emr-i minnetdari pek tabiidir. Hilâfi ise adeten ve ahlakan makduhdur. Bu halde kendi vatanında, kendi akaribinden göremediği böyle nimet-i uzmay-ı ilim ve marifeti saye-i ecanibde idrâk ve istihsal eden bir çocuğun hangi tarafa müteveccih ve müncezip ve hangi taraftan rukerdan ve müctenip bulunacağını izah ictiza etmez . İşte bu hal evvelen muhabbet-i aileyi, saniyen hubb-u milliyyi, salisen vatan muhabbetini , rabian izzet-i nefsi rahnedar eden avamilin en kuvvetlisidir. Bu feza-il-i tabiiyeden mahrum kalacak olan evlad-ı vatanın kesbettiği ilim ve marifetden memleket ve millet ne menfaat görebilir ? Benim indimde ailesine, milletine, memleketine bir sevdây-ı ateşin ile merbut bir cahil köylü bu hislerden tecrid-i nefis etmiş maarifmend bir şehirliye bin kerre müreccedir. Netekim bir sahib-i fazilet :

Âlemde nice maarif ehli

Tercih ediyor uluma cehli

kavliyle bu kaziyeye işaret etmiştir.

Bu müesseselerin cihet-i ahlakiyece haseten kız çocuklarımız üzerinde âdat-i milliye ve hususat-i iktisadiyece mûraatı vecaib-i İslamiye ve Osmaniyeden olan halâtta pek büyük âsâr-ı tahribiyesi görülmektedir.

Herşeyden evvel sabahları icray-ı ayine mecbur olan benat-i Nasarâ ile birlikde müslüman kızları da (Şaple) mabede sevk olunuyor. Bunlar da mevaiz-i mezhebiye-i hristaniyeyi, aizze-i nasaranın fezail-i âliye ve hasais-i ber güzideleri hakkındaki menakibi dinliyor, hatta ezberliyor. Halbuki hane-i pederde salat-ı fecrî ifa için uykusunu feda edemeyen bu kızcağız, her sabah refikalari ile mabetde isbat-ı vücut ede ede anlarla hem hal oluyor.

Saniyen âdat-i milliye'nin levazım-ı tatbikiyesinden olan tesettür ve nâ mahremlik fikri yavaş yavaş zihinlerden siyriliyor. Çünkü mektebin müfettişleri, tabipleri, nazırları, pastörleri sellemehüsselam bunların arasında geziyor. Bir takım mürhakalar bu suretle emr-i tesettürü külfet addedecek kadar namahremlikte mübalatsızlığa alışıyor.

Salisen burada söylemek istemediğimiz ve ketmini de benat-i milleti mize ihanet addeylediğimiz bir halet var..... ki, ... o da bu mekteplerin havay-ı dahilisiyle imtizaç eden bazı genç kızlarda şiddetle hükmünü gösteren nefret-i izdivaç maraz-ı nisvanisidir.

Ahmet Agayif beyi diğer nukat-ı nazardan dilhun eden eskame bu sa-kimede munzam olunca Üsküdar, Menek, Arnavutköyü, Beyoğlu, Gedikpaşa protestan mekteplerine ve o kabilden olan katolik müesseselerine evlad -i ünasımızı tevdi etmemek maddesi düşünülmelidir.

Ebuzziya

Serbesti-i Kelam ile serbesti-i Matbuat

ve

Bizdeki tarz-ı tatbikatı

On sekizinci asrın mütefekkrin-i erbab-ı inkilabî tarafından tedvin ve ilân olunan (Hukuk-u beşer) kararnamesine kadar Avrupada serbesti-i kelâm ile serbesti-i matbuat mefkud idi. Hürriyet-i matbuat şöyle dursun, hadd-i zatında havas-ı fitretin en ulvisi olan hürriyet-i tefekkür hassası bile dimağlarda caygir olabilmek istidadını gösterememişti.

Niçin ?

Şunun için, ki : İnsan daima sötmek için düşünür ve günkü söylemeyecek olan düşünmeğe de lüzum görmez .

Kudret-i mutlaka-i istibdat bin türlü mezalim ve taaddiyatıyla halkı o rütbe sindirmişdi , ki efrad, havas-ı ademiyyetden tecerrüd ederek, fakat insan suretinde, yer , iğır, uyur, gezer yürür cımad haline tahavvül eylemişti.

Nihayet gerden-i efradı tazyik etmekte olan zincir-i taaddinin en taketfersa bir zamanında Fransada ser efrazan - ı mütefekkirinin saye-i ccehit ve himmetiyle zir u zeber edilen bünyan-ı müşkül ül endiras - ı istibdadı müteakip (Hukuk-u beşer) namındaki berat-ı azadi, milletin dest-i istihakına tevdi' olundu.

İşte 1789 da tanzim edilen bu beyannamede hürriyet-i efkâr ile hürriyet-i neşriyat hakkında şu fıkraya tesadüf olunur :

" Efkar ve ârânın serbesti-i taatîsi insanın en kıymetdar hukukundandır. Efrad-ı kavimden her bir ferd - Kanunun tayin ettiği ahvalde sui istimalin mes'uliyetini tahammül etmek şartıyla - istediğini söylemekte, yazmakta, neşretmekte muhtardır."

89 beyannamesini tertip edenler hürriyet-i matbuatın sui istimal olunabilmesini nazar-ı mutalaaya almışlar ve bu suretle hürriyet-i neşriyatı tahdid edecek bir kanun için açık bir kapı bırakmışlardır.

Dört sene sonra 1793 de ise bu beyannamede bazı tadilâta lüzum görülmüştü. Ez cümle baladaki fıkra, şekl-i atîye iltibas eylemişti :

" Gerek matbuat, gerek suver-i saire ile neşr-i efkâr hakkı men' ve selb olunamaz."

Dört sene sonra bu fikranın ikinci şekli almasına sebep ne idi ? Acaba ahlak-i enamda havas-i siyasiyenin istikmalini isbat eden etvar ve ef'alımi i cabetmişti , yoksa madde-i muaddelenin şari'leri evvelkinin vazî'lerinden daha âli hisal ve binaanaleyh fikr-i ihraranede haiz-i nisab-i kemal olduklarını mı göstermek istemişlerdi !

İnsani bu dünyay-i deninin fevkinde bir âlem-i ulviye mensup, yani mülkiyetle mecbul addeyleyecek olursak zaten (Hürriyet) e ihtiyaç kalmaz. Halbuki Hürriyet insanlara doğduğu andan itibaren fitratın ibzal ettiği atayay-i tabiatdan olduğundan sair havas-i fitriyemiz gibi o da her an ve zamanda sui istimale müsait ve mahkûmdur. Bu cihetle anın da mutlakul inan değil, bir had ve kayıt ile mahdud ve mukayyet bulunmasını yine tabiat-i beşer icabetmiştir. Çünkü hürriyet, bir ferdin her istediğini, diğer bir ferdin veya umurun hürriyetini ihlâl etmemek şartıyla , icraya kudretiyab olmasından ibaretdir . Şu halde her istediğini yapabilmek ihtiyarını haiz olan bir adam , yapmak istediği şeyin aharın hürriyetine dokunup dokunmayacağını nazar-i itibare almakla mükellef ve binaanaleyh mukayyet bulunuyor demektir.

Hürriyet-i şahsiyesince bu şart ve kayıt ile mukayyet bulunan bir adam , hürriyet-i beyan ve hürriyet-i neşriyatca da daha dayk-i kuyud ile mukayyet olmak iktiza eder. O kuyudu nazar-i itibare almayıp da başkası hakkında düşündüğünü bi perva söyleyip neşredek olursa - çünkü kanunen muayyen olan ahvalde sui istimalin mes'uliyetini deruhde etmesi meşrut olmasına nazaran - kanunun her sui istimale gare-i dafi' olmak üzere tahsis ettiği mücazata kesb-i istihkak etmiş olur.

Bir adam hiç bir vakit, ben hürüm ve hür bir adam düşünmekte de hürdür. İsteddiği gibi düşünen bir adam düşündüğünü de söylemekte hürdür. Binaanaleyh ben senin hakkında böyle düşünüyorum, işte düşündüğümü de aleme bilditiyorum , diyemez. Eğer bu iddiada bulunur ve iddiasını tefevvuhatiyle te'yid edecek olursa en evvel karşısına kanun çıkar. Bu cihetle (Hu-

kuk-u beşer) beyannamesinin nazıman-ı evveli olan müteşerri'lerin hürriyet-i efkâr ve ârayı ilân ile beraber i'dad ettikleri (Kuyud) pek muvafık-ı mantıktır. Dört sene sonra ana bir şekl-i mutlakiyet verenler, mülahazat ve ictihatlarında ne kadar semih ve âli cenap olursa olsunlar fitrat-ı beşerin inhimak-ı şer ve zarara olan meylan-ı tabiisini hiç hesaba katmamışlardır. Halbuki dünyada hasene mukabil kubh olduğu veya böyle talakki olunduğu gibi hayre mukabil de daima şer buluna geldiği muhtac-ı bahis ve nazat olmayan halâtandır . Eğer öyle olmamış ve insanların tabiat-ı külliye tarafından mazhar olduğu nimet -i hürriyet, haliset-i tamme ile talakki olunup da her fert hakkına, ya'ni başkasını/^{iza} etmeyecek suretde o hakından istifadeye razı olmuş olsaydı ne kavanin-i zecriyeye, ne de mahakim ve hükkâme ihtiyaç kalırdı.

1793 de efkâr ve neşriyatı bila kayd u şart azadi-i tam ile hür birakan muaddelan-ı hukuk-u beşerden sonra Fransada matbuat kanunu tamam 13 def'a değiştirilmiştir , ki en sonra 1882 tarihindeki ta'dil ve tecdidine kadar güzeran olan 85 seneye taksim olunacak olursa her sene 6 sene ve küsur mağda bir ta'dil vukubulmuş olduğu taayyün eder.

Şimdiki Fransa kanun-u matbuatı ise o kadar hür bir kanun değildir. Fakat erbab-ı matbuat arasına karışmış olan taşkınlar mücazat-ı nakdiye ile beraber cezay-ı hapis karşısında zebun ola ola hukuk-u gayre hürmete velev kerhen olsun riayet mecburiyetinde kalmışlar ve bu suretle istifade-i ename hizmet edebilecek yollar aramışlardır.

123 seneden beri devam eden (Deba) ve elli altmış senedir bila fasıla neşroluna gelen (Tan) , (Figaro) , (Si'kil) , (Golva) ve emsali gazeteler , ne bu kanunun şedaid-i ahkâmından müteessir, ne de geçirdikleri eyyam-ı sabika-i kanuniyede duçar-ı nikâl olmuşlardır. İktizasına göre hükmeti de , mukarrarat-ı idareyi de muahaze etmişler, lüzum gördükçe intikad- i eşhasda da bulunmuşlar, hatta la yecabin ve an kasdin teşhiri, hatta terzili lazım gelen eşhasa da tecavüz eylemişlerdir. Fakat bir fırkaya veya hizbe karşı düşnam ve tahkiri gündeye kullanmamışlar, musallat olmayı, iş güç edinmemişler. Halka bu vesile-i güftegû vermekden , mesele ihdasiyle

halkı birbirine katmakdan ziyade, bir mesele-i hadisede halkın birbirine düşmesine hizmet eden neşriyat - i mahsusenin te'siratını izaleye çalışmışlardır .

Dirifus meselesi gözlerimizin önünde cereyan eden vakayin en yakınıdır. Bugün bizde gazete neşreden erbab-ı kalemin hemen cümlesi bu meseleyi Fransız gazetelerinde takip etmişlerdir. Hafızalarına müracaat ederiz. En sakim bir şekil aldığı zamanında dahi şu isimlerini zikrettiğimiz gazetelerde bir cemaata, bir firkanın umum efradına, tek mil bir sinifa taarruzat-ı lisaniyede bulunanları görülmüş müdür ?

Bu meselede en ileri gidenlerden biri ve belki birincisi müteveffa Zola idi. İttihamnamesini de Fransızca bilenlerimizin umumu okumuştur. Hiç içinde erbab-ı siyasete karşı (Edebsiz) (küstah) (Hırsız) gibi bir hey'ete değil, bir şahsa karşı söylenmiş sözlere tesadüf etmişler midir ?

Eğer bizde zerre kadar insaf , zerre kadar terbiye-i siyasiye, zerre kadar nezahet-i ahlakiye, zerre kadar yekdigere hürmet fikri olmuş olsaydı, (işimize gelen yerlerde , otuz milyon halkın vekili dediğimiz) koca bir hey'et-i teşriiyye erkânına (Hırsız çetesi) veya haydut ve katil demekden hicab ederdik. Ve hareket ordusu/^{nu}ki memleketi bir alay haşerat-ı istibdadın iydi-i muhribe-i kallaşanesinden tahlis ile Meşrutiyeti müdafaa ve siyanet etmiştir. (Kafile-i gafile) lafziyle tafsif etmekden haya eylerdik.

Hususa erbab-ı namusa hırsız, katil, hettak-i ırz, câbi demekle bu evsaf-ı kabiha ve müstehcenenin nefsimize atfi halinde müteessir olmayacağımızı kavlimizle isbat etmezdik. Çünkü erbab-ı namusa değil, nezd-i kanda maznun olan eşhasa bile kablel subut , hırsız, namussuz, kaşıl , müteaddi-i ırz demek için hiç kimseye, hiç bir hak ve salahiyet verilmemiştir.

Ya acaba bir şahse , 300 kişiden mürekkep bir hey'et-i teşriiyyeye enva'ı şütum ve müfteriyat ile musallat olup da, seb ve şitem etmek memuriyeti hangi taraftan tevcih ve tefvuz olunmuştur. Anı böyle bir vazifeye kim tevkil etlemiştir .

Hele erbab-ı inkilabımızı avamfiribane bir tarzda farmasonlukla ittiham ederek dânsiz göstermek kadar denaat tasavvur edilemez. Evvela farma-

sonlukla dihsizlik arasında kat'a münasebet yoktur. Çünkü farmasonluk, engizisyon gibi din namına irtikâp -i mezalimle her gün yüzlerle ma'sumu bin türlü eza ile ifna eden bir cemaat - i melunenin şerrinden kurtulmak için teşekkül etmiş bir cemiyet-i müttefikindir, ki muahharen mezalim-i siyasiyeyi ref'a müteşebbis olan her cemiyet-i ihtilaliye ve hafiye farmasonluğun nizamat-i esasiye ve rumuz ve işaretini kabul ve tatbik ile te'min-i muvafakiyete çalışmıştır .

Bugünkü İtalyayı İtalya eden bir avuç Sardunya halkı (Karbonaro) namıyla teşkil ettiği cemiyet-i hafiyenin farmasonlarla ittihaddan ve anlardan iktibas ettiği usul-ü ihtiyatiyeyi tatbik ve ittihazdan sonra filiyat-i inkilabiye mübaderet eylemiştir , ki yine bu mecmuanın bu sayfelerinde geçen seneki ittâhamata karşı izahat-i lâzimedede bulunulmuştur.

Yine tekrar ederiz . Farmasonlar dinsiz değil, bil'akis her dine mensup ve mensup oldukları din ve mezhep indlerinde mukaddes ve mergup olan salabet- i asabiye eshabından , yâni asab-i asabiyeti her türlü zaaf-i akideden masun erbab-i salabetdendirler .

Meclis-i Meb'usan hey'etâ memleket satmak, mukaddesat yıkmak ile itham olunuyor. Fakat la alettayin vaki olan isnadat ile olsa olsa koca karılarla zaaf-i muhakemede anlardan pek de farklı olmayan cehele-i avam igfal olunabilir.

Şu dört sene zarfında içinde kendimiz de bulunduğumuz Meclis-i meb'usanın nasıl bir memleket satdığını ve ne gibi mukaddesat yıkdığını bilmiyoruz. (Satıyorlar, yikiyorlar) demek marifet değil, eğer satılmış, yıkılmış mukaddesat varsa hünûz anları ismiyle, resmiyle göstermektir.

Ne teessüf olunacak hallerdendir , ki - redaet-i ahlakiyelerinden dolayı akvam-i marufenin kâffesinden hariğ tutulan - kibtiler bile, kendi aralarında itiyat ve âdetlerine has bir lisan ile neşriyatda bulunmuş olsalar , zannetmeyiz ki serbesti-i matbuatın bizde tenezzül ettiği dereke-i redieye kadar insifal edebilsinler. Acaba serbesti²² , şunun bunun şahsını tahkir , ve zemaimini beyan ve tasvirden ibaret mi zannolunuyor .

Baban zade İsmail Hakki bey Tanin'deki bir makale-i hasbihalkârane-

sinde hal ve mevkiimizi tasvir ederken :

" bir de gazatelerden bahse lüzum görürüz. Şahsiyatdan ne derece müteneffir olduğumu makalatımı takip edenler elbette takdir eder. Matbuatda âdâbin , nezaket ve terbiyenin vücubunu 10 temmuzu müteakip hasil olan sermestim¹¹¹¹ esnasında bile ilân etmiş ve hürriyet-i matbuatin ancak kanuna tebiyyet ve gayrin namus ve şahsina hurmet sayesinde bir nimet sayilabileceğini söylemiştim. Şimdi de bu fikirdeyim. Ne matbuatin hürriyet-i müfritesini daima takbih ederim. Matbuatin bir kaç gündenberi gördüğüm manzara-i elimesi ise bunun tamamen ziddinadır. Gazetelerin şahıs aleyhinde delilsiz isnat-i bi nihayesi elbette teheyyücate, hiddete, teessüre bais olur. Gazetelerin birinde bütün meb'uslar aleyhinde (Yüzsüz) (Utanmazlar) gibi tabiratin bir baş makalede yer bulduğunu gördük. Diğer bir gazete de ahaliyi bazı kimseler hakkında adeta kitale teşvik edercesine zehirli ve mülevves yazılar görerek bir sahib-i kalem olmak itibariyle utandık. Diyebiliriz, ki bir sürü azgın , erbab-i namusa musallat olmuş... etrafa salıyor, Vakia bunlara mukabele olunmaz. Fakat bu azgınlar bazan vücud-u memleketi tesmim edecek derecede ileri gidiyorlar. Bu ise elbette asayiş-i ihlâl eder. Kavanin-i hürriyeti pamal eyler. İdare-i örfiye gibi şedid ve istisnai bir tedbire müracaatdan maksad-i asli ise nisbi bir sükûn te'min etmektir. Hükümetin bu ilanındaki maksad-i hakikisi eğer bu ise o halde bu kadar levsiyata nasil meydan verildi ? Kanaat-i fikriye, mesail-i hukukiye ve mutalaat-i siyasiye hududunu pek aşmış bir sürü şahsiyat-i müstekrehe elbette nihayet sabrı tükettirerek mukabeleyi intaç eder. Hükümet eğer müdir ise, eğer hakikaten asayiş ve selamet-i vatani seviyor ise fenaliğe kablelvuku' meydan vermemekle mükellef olmak lazim gelir.-----"

demmişti.

İsmail Hakki beyefendinin bu mebhasdeki mutalaatına tamamen işti rak ederiz.

Kemal, mübahis-i edebiye hakkında bana yazdığı bir mektupda, ki numune-i edebiyatda aynen munderiğdir, İsmail Hakki beyin mülahazatını müeyyet olan şu sözlerle izhar-i infial eylemişti :

"_____ bunlara layık olduğu gibi sükut ile cevap verilse hakikatin mağlubiyetine, eshab-ı tahsilin gafletine sebep verilmiş olur, Delil ile mukabele olursa eshab-ı itiraz münazara ile galebeye imkân görmedikleri gibi her kesin kullanmaya tenezzül edemeyeceği bir takım silâhlar ishtimaline kalkışıyor, ez cümle sögüyorlar !.... -----
Bu tarizler , bu tecavüzler ise hilkatinin müsait olmadığı yerlere çıkmaya çalışıp da muktedir olamayanların sükutundan etrafa dağılan topraklar kabilindendir. Anların da zamanı çok sürmez. -----"

İsmail Hakki bey yukarıya naklettiğimiz hasbihalin bir fikrasında :
"Bir sürü azgın , erbab-ı namusa musallat olmuş etrafa salıyor. Vakia bunlara mukabele olunmaz." diyor. Kemal de : "Bunlara layık olduğu gibi sükut ile cevap verilse hakikatin mağlubiyetine sebep verilmiş olur." demişti.

Bu iki fıkra hükmen yekdigelerini müeyyid akvaldandır. Bir de Kemal (Layık olduğu gibi sükût ile cevap verilse) kaydiyle meşhûr olan şu :

Avav haniset sezay-ı cevap
misrainı ima eylemiştir , ki itikadımızca bugünlerdeki taarruzat-ı lisaniyye yi o cümleden şumar etmek lazımgelir.

Bu sebep ilcasiyle olmalıdır, ki Hüseyin Cahit bey, Eyyam-ı tatiliyesinden bilistifade çıkmış olduğu Avrupa seyahatinden alelacele avdet ederek Meşrutiyetin girmiş olduğu şu devre-i sehab alûdun inkişafıyla memleketin muhtaç bulunduğu sükûn avdet edinceye kadar (Tanini) bilmecburiye tatil eylemiştir.

Garibdir ,ki her vak'adan tasavvurat-ı vehmiyesini tatyip edecek istihracatda bulunmakla mütelezziz olan bir gazete Cahit beyin :

+ Zade-i Meşrutiyet olan Tanin ihtiyar-ı tatil ediyor +
kavline bile hasudâne itiraz ederek :

" Ya biz zade-i istibdad mı....." demiştir.

Ne suhenşinasane itiraz ! Tanin şüphesiz zade-i Meşrutiyettir. Çünkü ilân-ı Meşrutiyeti müteakip alem-i ma'buata ilk doğan gazete (Tanin) dir. Taninin ihtiyarile tatil-i neşriyat etmesi ise indimizde Meşrutiyetin sektedar olması kadar müellimdir. Zira Tanin zade-i Meşrutiyet olduğu gibi, memleketimizde Meşrutoyetin de yegâne hadimi idi.

Haşiye : Hizmet-i Osmaniye'de müstahdem ezkiyadan bir Fransız, matbuatımızın şu günlerde meşhut olan fevran-ı garibine muttali' olması üzerine demiş ki :

" Ben hükümet olsam matbuatdan mütehaddis cinayetleri mücazatdan ma'fu kılardım. Bir gazete tarafından efraddan birinin şahsına vaki olacak taarruz ve tahkiye karşı kalemen müdafaa-i haysiyet imkânı kalmaması üzerine duçar-ı hakaret olan adamın silahla vukubulacak müdafaasına mesağ verir ve matbuat kanununa şöyle bir madde ilave ederdim :

(Her nevi vesait-i neşriye ile şahsiyatdan bahsetmek ve lisan-i tahkir ile birinin haysiyet ve namusuna tecavüz eylemek mücib-i mücazattır. Şu kadar , ki şütum ve tahkirat ile haysiyeti rahnedar olanların şikâ-yatıyla muhakimi işğal dahi caiz olmadığından, her ne sebep ve maksatla olursa olsun, muhill-i haysiyet tahkirata hedef olanlar mütaarrizlerini cerh ve katleyledikleri halde takibat-ı kanuniyeden azade bulunurlar.)

Binaanaleyh serbesti-i matbuat namına hergün meşhut olan seyyiat bu madde-i kanuniye sayesinde derhal mübeddel-i hasenat olurdu."

İhtızar"

Ondokuzuncu asır, bir çok keşfiyat ve ihtiraat -i harikuladesiyle a'sar-i salifeye bi hakkın tefavvuk etmiştir. Buhardan elektriğe kadar tabiatda ne varsa ve fakat ekseri enzar-i beşere mestur olan havas ve kuva erbab-i himmetin tecarib-i dura duri ve her maniaya bir dafia-i a'dad eden sa'y-i mevfuru ile emr-i beşere ram olmuş ve bu vechile muhalâtdan sayılan halât umur-u adiye halini bularak cihan-i medeniyet bir başka şekil ve tavır almıştır.

Vakia bugün bu eshab-i mesai ve himemin ma'razi- istifademize arz ve ihzar ve keyif ve emrimize hizmetkâr ettikleri asâr bizce umur-u adiye hükmünde talakki olunmaktadır . Fakat yarım asır mukaddeme ric'at olunmak kabil olsa elyevm keyif ve arzularımızı ifaya müheyya bulunan kâfe-i vesait-den eser kalmadığını görür ve etrafımızı her şeyden hali bularak ne yapacağımızı şaşırır kalırız .

Yalnız şu petrol denilen mayi-i mühimmin keşfinden âlem-i medeniyet ve sanayide husule gelen tahavvülat tadat edilecek olsa fihristi bir risale teşkil eder . Halbu ki (Pansilvani) arazisinden asırlardan beri neb'an eden ve güya zuhurundan peşiman olmuş gibi biraz ötede yine gözden nihan olan bu mayi bir bereket ve bi payan bir giftcinin gözüne ilişmemiş olsaydı acaba daha ne kadar müddet ihtifagâh-i tabiisinde mestur kalıp gidecekti. Halbuki yine o giftcinin zihninde doğan fikr-i istifade sayesinde bugün petrol hacat-i beşerin istihsaline olan vesatet-i günagüniyle Evliyay-i niam-i tabiat içinde maddeten isbat-i keramet etmektedir.

Artık buharın, Elektriğin ulum-u tabiiyenin serrefrazanından olan (Fizik) ve (şimi) nin gösterdiği âsâr-i kerametın enva' ve ecnasını siz tahayyül ve tadat edin.

Biz de burada san'atımıza ait bir ihtira-i mühimmi ihbar ve tarif edelim.

Ondokuzuncu asır nefsi-i vapesinini ikmal etmek üzere idi ki kerim ve velud olan meşime-i ihtirai mehd-i tebaati de bir mevlud-u bihterin ile

tezyin etmişti. Bu mevlut şanına layık olan yeni dünyade kademnihade-i bezm-i vücut olmakla ana aba-i tebaat (Linotip) namını tensip etmişlerdir. Çünkü bu eser-i nevin tebaatde, huruf ve kelimat - i mürettebe satır olarak teşekkül eder.

Ne kadar vesait-i nafia-i medeniye vardır ki memleketimiz andan mahrumdur. Anın dahi fihristi tutulacak olsa cidden müştakan-i tarakkiyi dağdar-i yeis ve hırman eder.

İşte Linotip dahi geçen iki sene evvele kadar bu envaa dahil idi. Çünkü yirminci asır ile beraber Avrupayı dahi vücudu ile şereflendiren bu ihtira' - i mühim bize henüz arz-i didar eyledi ki, ana da Matbaa-i Ebuzziyanın yetiştirmiş olduğu bir sahib-i marifet vesatet etmiştir. Bu da sanatına bi hakkın vakıf olan Topuzyan Haşik efendidir.

Elifbay-i Arabiyeyi tahrir ve kitabetde hücnat ~~alut~~ alut addeden ve hatta an cehlin emr-i tabaati işkâl eylediğine kadar iddiada bulunanları (Linotip) makinası fiilen ve maddeten tekzip eylemiştir. Çünkü huruf-u Arabiye'nin bu alete tatbiki ile emr-i tabaat - i islamiye hal-i hazırınca, bire beş nisbetinde iktisab-i sür'at etmiştir. Hatta Latin hurufu ile mukayese edildiği halde ana da sür'atca iki kat tefevvuk eylediği zahir olur.

Haşik efendi geçen 1909 senesinde birinci defa olarak bu iş için Almanyaya ve 1910 senesinde İngiltereye gitmiş ve iki seneye karip müddetde 500 küsur parçadan ibaret bulunan eşkâl-i huruf-u Arabiyeyi (Linotibi) ye tatbika muvaffak olmuştur.

Bu 500 şekil , tebaatden haberdar olmayanlara haylice ilkay-i dehşet eyler. Çünkü zamanımız matbaalarındaki huruf kasaları yüz otuzu pek de tecavüz etmez . Yalnız Matbaa-i Ebuzziya'dır ki kasalarını beşyüz elli parça hurufla doldurmak için kise-i nukudunu (Kasasını) boşaltmakla zevkiyab olur. Çünkü Matbaa-i Ebuzziyaca maksut asrın ilcaat-i tarakkisine ittiba' ile san'at-i tebaata inbisat - i tekâmül vermek ve ilâ nihaye tarakkidar olmasına nehc-i muvaffakiyet ihzar etmektir. İddihar-i nukut değil.

Ben bizzat, bu makinaya yeni alışmış mürettibin-i Osmaniyeden Hakki efendiye beş on satırlık bir şey imlâ eyledim. Bir harfinde hata etmeksizin imla eylediğim sözleri beş dakikada vücuda getirdi. Eski tarz ile ne imlay-i makal kabildir, ne de böyle kalil müddetde tertib-i eşkâl .

Ebuzziya

İşte makinayı Türkçemize tatbik eden Haçik efendi bu makina hakkın-
da eshab-i mutalaayı ifadat-i atiyesiyle irşad ediyor :

Türkçe ve Arabça tertibine mahsus,
Linotip (Mürettip) makinası

"Linotip" ,(Mürettip) makinası vasıtasıyla müteharrik huruf istimal etmeksizin yazı tertip edilir. Bu sayede el ile tertip ve tevziden ibaret bulunan eski usule hacet kalmaz. Bir haldeki daima yeni hurufla tertip ve tab' edilmiş , ve tasarruf ve sür'atü nokta-i nazarından dahi büyük bir faide te'min edilmiş olur.

Her hangi bir mürettip bir iki saat makinayı tetkikden sonra tertip edebilir ve bir kaç hafta meşk ve tecrübe ile beş altı mürettibin müteharrik hurufla bir saatde yapabileceği bir işi aynı müddet zarfında meydana getirir.

Tertip olunmuş her bir satır yekpare satır halinde dökülmüş olarak makinadan çıkar ve bunların istimali gayet kolaydır. İşte bu sayede sahife teşkilinde (Miz anpaj) - yani ayar-i sahayif - den dolayı büyük bir vakit tasarruf edilmiş olur. Bu da Linotip makinasının fevait ve muhassenatından biridir .

"Linotip" makinasıyla tertip edilmiş bir sahifede sarfedilen kurşun miktarı el ile dizilmiş aynı hacimde bir sahifeye muktazi kurşunun sülûsan miktarıdır. Bu da bu maksatla yapılan (Oluklu) kalıplar ile istihsal edilmiş bir tasarruftur.

"Linotip" makinasının sikleti takriben 1.000 kilodur. İstiap ettiği mahal metro murabba' 1,15 ve irtifa' 2 metrodur.

Bir sür'at-i yeknasak ile dönen her hangi bir müteharrik makinanın mili vasıtasıyla bu makina tahrik edilir. Lazım olan kuvvet bir çeyrek beygir kuvvetidir. Gaz veya elektrik motoru gibi hususi bir kuvvetle tahrik et-

mek istenildiği takdirde bu kuvvet marüz zikir kuvvete cüz'ice faik olmak elzemdir ki makina sür'at-i muayyene dairesinde muntazaman hareket etsin.

Kurşun havagazi ve ya petrol gazı vasıtası ile pota içinde eritilir.

Makinanın kalıpları 24 puntuya ve 28 katrat tula (uzunluğa) kadar kabil-i tebdil olduğundan bu iki hudut dahilinde her puntu ve katratda satır tertip edilir.

+++

Makinanın resmine atf-i nazar olundukda bir takım matrisleri ihtiva eden bir mahzen görülecektir. Bu matrislerin yan tarafında mevcut oyuklarda birer harf hâkkedilmiştir. Ve bu harflerin her biri (Kılavye) nin parmaklarından birine tekabül eder.

Mürettip bu parmaklara basarak mezkûr matrisleri ve espasları (boş) ları birbirini müteakip vech-i matlup üzere mahzenden indirir. Ve satır teşkil edince döküm mahalline intikal eyler. ve orada satırın boş kalan yerleri espaslar vasıtasıyla ayarlanır. Badehu dökülüp ve alât-i mahsuse ile temizlendikten sonra makinanın önünde bulunan Gale (Sıra tahtası) içine düşer.

Bu son iki ameliyat, yani döküm ve temizleme zarfında satırı teşkil eden matris ve espaslar kendi kendine ayrılıp tekrar istimal olunmak üzere mahzendeki mahallerine gider. Bu ameliyat esnasında birbirini müteakip ve serian diğer satırlar tertip edilir. Öyleki bir satır tevzi edildiği zaman bir diğeri dökülür ve diğer bir satır da derdest-i tertip bulunur.

İşte bu cümle-i harekât, bi zatiha ve müstakiledir ki tertibat hususunda istimali gayet basit ve faide bahş kılmıştır. Bu vechile istihsal edilen tertibat tab'olundukdan sonra tekrar eritilerek def'a-i saniyede istimal olunur ve bu suretle gerek esnay-i tevzide ve gerek kurşunda ziyat vukuu kat'iyen bertaraf edilmiştir.

Linotip makinası bir menba-i kâr ve kispdir. İşleri teksir, hasılatı tevfir, mesarifi tenkis eder. Yalnız sahife teşkili esnasında müteharrik huruf usulüne nisbeten yüzde elli derecede vakit tasarrufu te'min eder.

Her nevi işler için dünyanın her tarafında linotip makinası istimal edilmektedir. İş kâmilen bir makinada yalnız bir mürettip tarafından görülür, muine hacet yoktur.

Haşık Topuzyan

Gurre-i Receb'e dair

Şehir Postası ile aldığımız mektup :

?.....

" Mecmuanızın 3 Şaban tarihi ile neşrolunan 155 inci nüshasının 83 üncü sahifesinde şöyle bir notunuz var :

(Netekim sene-i haliye Recebi~~MM~~ yirmi beş gün zarfında iki defa guresini değiştirmek garabetini göstermiştir.)

"Bendeniz bu notunuzdan bir şey anlamadım. Çünkü bu sene recebinin 25 gün zarfında iki defa guresini değiştirdiğini bilmiyorum. Lütfen izah buyurulur ise, karilerinizi müstefit etmiş olursunuz..."

Re'fet

Bu senenin gurre-i recebi, takvim-i şuhur-u kameriye hükmünce Pazar gününden muteber olmak iktiza ederdi. Çünkü şehir-i Cemaziyelâhira yirmi dokuz gün olduğundan cumaertesi günü hitam buluyordu. Bu cihetle ibtiday-i recep Pazar günü idi. Halbuki recebin dördüncü çarşamba günü neşrolunan Paytaht gazetelerinde şu ilân-i resmi okunuyordu :

(Sene-i haliye recebinin guresi pazartesi gününden muteber olması-na binaen beşinci cuma gecesi leyle-i Celile-i Regaib'e musadif olacağından leyle-i mezkûrede bilcümle cevami ve mesacid-i şerife minaratinin kanadil ile tenviri hususuna dair İstanbul Kadılığı tarafından tanzim olunan ilâm üzerine.....)

Bu tebliğ-i resminin minarat-ı cevamide ikad-ı kanadil olunmasına dair olan fikrası muvafık-ı usul addedilebilse de (Gurre-i Recebin Pazar ertesinden muteber olmasına binaen) cümlesi bi lüzumdur. Zira şehir-i Recep Cumaertesi, Pazar ertesi, Salı, Çarşamba ve perşembe günlerinden her han-gisine tesadüf etse ilk cuma gecesi , yani Perşembe akşamı leyle-i Ragaib addolunmak zaruridir. Bu cihetle (Filan gün gurre-i recepdır) demeğe hacet yok idi. Çünkü o leyle-i mübarekenin mutlaka Recebin ilk cuma gecesi oldu-ğu 1330 seneden beri her müslüman indinde malumdur. Hatta Recebin gurre-si~~MM~~ cuma günü olsa Cemaziyeluhuranin nihayet bulduğu perşembe akşamı Leyle-i Ragaib addolunur. Netekim gelecek 1331 senesi Recebinin guresi Cuma günü olmasına nazaran Cemaziyeluhuranin reside-i hitam olduğu perşembe

be günü akşamı Leyle-i Ragaib'dir.

İşte bu sebeple ilân-ı resminin gurre-i Recebin vaki olduğu gündən bahsetmesi bi lüzum idi. Ve yalnız bi lüzum olsaydı anı da zevaid sırasına idhal (Yani zamanede moda olduğu üzere bunu da şuhur-u kameriye kadrosundan ihraç) ederdik. Ne fayda, ki koca bir hatayı da ihtiva ediyordu. Zira gurre-i Recep Pazartesi değil, pazar idi. İstanbul kuzasının ise hesabat-ı zic ve rasat ile münasebeti mutasavver olmadığından, gurrenden, filandan bahsetmesi bittabi doğru bir neticeye müncer olamazdı. Nasıl, ki bu hatasını her nasılsa sonradan idrâk eylemesiyle Recebin 26 inci perşembe günü neşredilen gazetelerde ilân-ı atfî ile tashih-i hataya lüzum görülmüştü :

(Tebliğ-i resmî - Sene-i haliye Recebinin gurre-i ahiren Pazar gününden sabit olmasına binaen 27. Cuma gecesi Leyle-i Mi'raç bahiretül ibti-hace müsadif olacağından - -----)

İstanbul kuzası bu beyannamesini bir mecburiyet üzerine ilân eyliyordu. Çünkü evvelce Recebin gurre-i Pazartesi günü sabit olduğunu her nasılsa beyan etmiş olduğundan Leyle-i Mi'racın müsadif olması lazımgelen leyile-i mübarekeyi tayin iktiza ediyordu.

İşte evvelce düşülmüş olan bir hata, bu vechile bir ay içinde iki defa tayin-i gurrede bulmak gibi bir münasebetsizliği icabetti.

Burada da beyandan geri duramayacağız. Devlet-i Osmaniyyede Rasat-haneye bedel tutulmuş olan Müneccimbaşılık memuriyeti, Tâ Al-i Selçuk saltanatından beri her sene muvafık-ı zic ve rasat olarak bir takvim neşreyler. ve Müslimin eyyam ve evkat-ı şer'iiyesinde ana istinad eylerdi. Bu memuriyet yine baki. Reis ül Müneccimin efendi takvimini yine neşrediyor. Fakat hesabatıyla kimse âmil olmuyor. Hususa İstanbul Kadılığı bu hesabatı muteber addetmiyor. Çünkü herifin biri beş on kuruş almak kasdiyle naib-üşşer' huzuruna çıkarak rüyet-i hilâl iddiay-ı kâzibinde bulunmakla hesabat-ı felekiyeyi zir u zeber ediyor.

Takvim-i Kameri istilahi usulü hususat-ı diniyemizde müsta'mel olmadığı cihetle bizce şehir-i siyame ibtida, mümkün olduğu takdirde rüyet-i hilâl ile ve hilâli görmek kabil olamaz ise tekmil-i selâsin ile meşruttur.

Rasad devrinin ihtira' ve istimaline kadar bu surete ittiba' bir emr-i zaruri idi. Fakat bir iki asırdan beri te'sis olunan rasathaneler ve alelhussus zamanımızda alât-ı rasadiye o rütbe tekâmül etmiştir, ki gündüzün her hangi saatinde ecraim-i semaviyenin birinin devir ve seyrini rüyet ve tarassut bir emr-i âdi hükmündedir.

Rüyet-i hilale en ziyade şehir-i siyama mübaşeretde mecburuz, ve madamki hesabat-ı nücumiye ile tayin-i gurre indeşşeria muteber olmadığından hilâli dahi rüiyete memuruz, o halde rasad durbünü ile hilâli gündüzün her bir saatde görebiliriz, ve gördüğümüzü mutlaka huzur-u Kadida takrir ve isbata lüzum var ise Rasadhaneden iki memura tevdi-i keyfiyet ederiz. Sinaanaleyh gaile-i rüiyet bu suretle ber taraf olur. Fakat o rasadhane nerede !.....

156
5-97

Ahmet Rasim beye

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 26. 174

Azizim Rasim bey !

İtimat ediniz, ki Hak gazetesine yazdığınız makaleleri şevk ve lezzetle takip ve kıraat edenler sırasında bu muhlisiniz birinciliği ihraz eder. Bilirsiniz, ki ötedenberi uslub-u beyanınızla tarz-ı tefekkürünüzün meftunuyum. Şunu da söylemeliyim : Bîr sahib-i kalem ne kadar velud ve semih bir karihaya malik olsa yine her yazdığı şeyi halka seve seve okutmaya muvaffak olamaz. Halbuki siz , meftur olduğunuz hasse-i fikretle bu hususta da erbab-i kalem arasında bir istisna teşkil etmektesiniz. Çünkü her hangi mevzuu intihap etseniz ana muvafık bir eday-ı nevin ile bediasaz -i beyan oluyorsunuz. Bu tenevvü-ü ifade ise meftunan- i asarınızda taze bir şevk-i mutalaa uyandırmaktadır.

Makalâtınızın ihtiva ettiği mesaili de suret-i mahsusede tetkik ve mülâhaza etmekteyim. Bazan şathiyat arasına pek ciddi fikirler sıkıştırıyorsunuz. Kâhice en ciddi mebahisi calib-i istihza bir şekilde tasavvur ediyorsunuz. Sırf mahsusatınızdan olan bu nukuş ve suver ise ayâiyle meşhur (Gavarni) nin karikatürleri gibi hadisat-ı dehre müstesna bir kıyafet iksa etmektedir.

Gavarni sair (Karikaturist)ler gibi simay-ı eşhas ile oynamazdı. Belki müaheze etmek istediği bir hale, ve bir halet-i ruhiyeye maksada muvafık bir şahsiyet verirdi .

Sizin küfeci manavinizi : (Vişne var vişne!...) eda ve nidasında bulundurmaktaki (nükte) niz bu kabildendir.

Siz, ahlakiyatdan siyasiyata kadar bu memleket, bu millet hakkında ki tehekkümatınızda devam ediniz. Muasırlarınız intibah ve intisah etmezlerse kusur anlarındır .

butun-u müstakbelede zamanımızın tarihini tettebbu' edecek olanlar, emin olunuz , ki Ahmet Rasimi bizden iyi, idrâk ve takdir edeceklerdir.

Za ten asıl marifet ve muvaffakiyet , halde değil, istikbalde yaşamaktır. 18"ve"nuMakalâtinizdeki bu nukuş ve suver ise ayâiyle meşhur (Gavarni) nin karikatürleri gibi hadisat-ı dehre müstesna bir kıyafet iksa etmektedir.

Makalâtınızın muhteviyatını tetkik ettiğimi söylemiştim. Bu sebeple ve hususa bir iki seneden beri Tarih-i Osmani ile tevaggul etmenizden dolayı size bazı ihtaratda bulunmak istedim. Geçen gün (Hak) gazetesinde :

MİLLET - HÜKÜMET

unvaniyle neşrettiğiniz makalede halkımızın ahval-i batınasını gösteren bazı halât-i ruhiyesine tercüman oluyordunuz .

Meselâ Şuray-i Devletin teşkili sırasında halkın izhar ettiği şevk ve meserretin geçici bir heves-i takdirkâraneden ibaret olduğunu, Düvel-i muazzama süferasından birinin : "Burada herşeye takdir ve tahsin ile başlanır, ta'yip ve takbih ile nihayet verilir." kavliyle istihad eden bir müellifi : (Ne yapalım ,ki hakayikî i tarihiyemizden biri de bu iki cümlelerin mefadîdir.) fıkrası ile tasdik ediyorsunuz.

Bahis o kadar berk ve şâh salivermeğe müsaidir,ki ne kadar iltizam ihtisar etmiş olsam yine bir devha-i uzmay-i güftegû teşekkül edecektir.

Evvelâ şunu söylemeliyim : Makalenizde mevzu-u bahis olan (Türkiye ve Tanzimat) müellifi alelumum şarka ve be tahsis bize mutaallik neşriyatda bulunan Avrupalı erbab-i kalemin mübtela olduğu maraz-i gaflet ve hatadan veya igfal ve ihta'dan masun bulunamamıştır. Sahib-i garaz olan erbab-i neşriyatı bir tarafa biraksak da hulus-u niyetle bizden bahseden eshab-i kalemi ele al-sak, yine bu maraza mübtelâ görürüz .

Bahsettiğiniz kitabın ne aslını gördüm, ne de tercümesini. Bu cihetle ifadat ve itirazatımın sırf makalenizin ihtiva ettiği sutura ait olduğunu beyan ile beraber, müdevven ve mütercem bir eserden nakl-i mevad ederken tah-rifatda bulunmayacağınız da indimde müsellemler olduğundan , müellifin görmediğim ve okumadığım sözlerini - sizin kaleminizden çıkmış olmasına binaen - görmüş ve okumuş gibi hedef-i itiraz etmekde ma'zurum.

Demışsiniz , ki : "Cennetmekân Abdülaziz Hanın en ziyade iftihar et-diği te'sisatından biri de (Şuray-i Devlet) dir. Ve Şura'ya a'zay-i Hristani-yenin tayini meselesi umumî bir şevk uyandırdığı gibi, Dersaadet'de dahi haki-pay-i Şahaneye teşekkür nameler yağdırıldı."

Hayır azizim ! Şuray-i Devlet Sultan Abdülaziz'ce medar-i mefharet olan

te'sisatdan değildi. Tarih yazıyor isen hakikati söyleyelim , ne muasirini , ne de ahlaflı aldataalım. Kemal'in dediği gibi :

" Eslafı ya etmek için ibcal

Lâyik mi muasiriyni iğfal !"

O padişahca Şuray-ı Devlet kabilinden olan teşkilât-ı siyasiyenin ehemmiyeti değil, lüzumu bile mahsus bulunmamıştır. Sultan Abdülaziz evail-i cülusunda bir heves-i nevcahane ile Ordunun tensikatına ve donanmanın ikmalâtına mübaderet etmiş ve biraz zaman anlarla meşgul olmuş, nihayet tensikat ve ikmalâtın mevkuf-u aleyhi olan para tükenince ve on sene alettevali müracaat edilen menba-i istikraz dahi suyunu çekince bittabi o medar -i iştigal ve iftihare dahi imkân kalmamıştır.

Şuray-ı Devletin teşkili şerefi Âlî Paşaya da ait değildir. Hatta Âlî Paşa Girid'de bulunmamış olsaydı, bizde hiç bir vakit bu namda bir meclis teşekkül etmezdi. Âlî Paşanın gaybubetinden intihaz-ı fırsatla sadaret makamı bulunan Fuat Paşa te'sis eylemiştir. Meclis 1284 Zilka'desinde teşekkül etti . Ve filhakika riyasetine Tuna valisi Mithat Paşa me'mur oldu. Fakat asıl teşkilâtın icraatı 285 Muharremine müsadıfdir. Bunda Fuat Paşanın fitraten efkâr-ı serbesti ile mütehalli oluşunun, ve bir sene evvelden beri Avrupaya çekilerek usul-ü meşvereti tervicen neşriyatda bulunan Yeni Osmânililerin, ve Dersaadet Fransa sefiri Müsyö (Dore) nin dahi dahil ve te'siri vardır . Hususa riyasetine öyle bir adam getirdi, ki ilcaat-ı asriyeyi idrâk ve tatbikdeki kemalini eseri olan Tuna vilayetiyle göstermişti. Sinaanaleyh bu tesis-i cedidi hüsn-ü idare için merkezin seyyiat-ı ahvaliyle alude dimağ olmamış bir fikr-i cedit sahibi ne ihtiyaç vardı. O da Mithat Paşa idi. Dennebılır,ki Fuat Paşanın bu himmeti, dem vapesin-i hayatında bir eser-i hüsnü hatime idi.

"Dersaadetde hakipay-ı şahaneye teşekkürnameler yağdırıldı." fikrasi dahi hilaf-ı hakikatdır. Usul-ü kadimemiz hükmünce o tarihte ve lev teşekkür ma'rezinde olsun bu yolda müessir tahmidkâranede bulunulamazdı. Evvela halk böyle şeylere bigâne idi. Saniyen her hangi hususta yegâne merci umum bab-ı âli olduğundan, halk ile padişah arasında hiç bir vesile-i takarrube meydan

verilmezdi . Binaanaleyh Şuray-i Devlete hristiyan aza kabulünden dolayı mabeyine değil, fakat bab-i Âliye patrikhaneler tarafıdan birer teşekkürname takdim edilmişti.

Saniyen Mithat Paşa Şuray-i Devlet riyasetinden hiç bir sebeple istifa etmemiştir. ve (Şuray-i Devlet nizamât-ı esasiyesinin hüsn-ü tatbikinde) Mithat Paşaya Âlî Paşa tarafından kat'an müşkûlat gösterilmemiştir. Hatta Mabeyin Başkâtibi Emin bey ile Tunuslu Mahmut Paşa bin İyad arasında hadis olan bir münazaanın fasıl ve hesmi bile Şuray-i Devlete havale olunmuş ve nafia dairesinde müzakere olunan bu mesele Tunuslu Paşanın hakkını tasdik ve Emin beyin müddeasını reddeylemiştir.

1285 senesi Şevvalinin 29 una müsadif Perşembe günü Fuat Paşanın Nis'de vefatı vuku'bulmuştu. Haber-i irtihal cuma günü vürud eyledi. Yine o gün Hariciye Nazareti Âli Paşaya ilave-i memuriyet edildi. Mithat Paşa da Bağdat vilayetine tayin olunarak yerine şuray-i devletin asli olan Meclis-i valâ riyasetinden munfasıl Yusuf Kâmil Paşa nasbolundu.

+++++

Sizin tahlile uğraşdığınız (Masuniyet-i nizamât) meselesi bu sadetden bütün bütün hariçdir. Zira (Şuray-i Devlet) memleket için değil, Avrupaya karşı bir şey yapıyor görünmek için teşkil edilmişti . Hatta göreneğe muhalif olduğu için - Zeman-i teşekkülünde halkdan bir kısım şura'nın aleyhinde bulunmuştu. Eğer Fuat Paşa vefat etmeyip de Mithat Paşanın merkezden istiskaline yol açılmış olmasaydı, belki bir zaman sonra tanzimde bulunacağı kavanin-i mülkiye ve ictimaiyenin hasil eyleyeceği te'sir ile dediğiniz fikir, yani nizamât-ı esasiyenin muhafazasına memleketde fikr-i zıman hasil olabilirdi.

Ne çare ki, şart edatı olan (Eger) lafzi tarih-i hadisat-ı akvamda hiç bir mefhum ifade etmez. Çünkü (Eger şöyle olsa idi böyle olurdu) demek aynıyle (Eger halamin alet-i rüculiyesi olsaydı emim olurdu) kabilinden bir lugavdır. Çünkü akvam-ı mutayakkize meyanında her bir te'sis bir lüzum-u siyasi ve ictimaiye ibtinaen vücut bulur. Ve binaanaleyh muhafaza ve istikmaline de millet zamin olur.

Ebuzziya

Nisaiyun

Bu kelime galiba (Feminist) manasına olarak istimal edilmıştır . Bundan onbeş sene evvel (Müste'nisun) demek istiyorlardı . Çünkü (Feminizm) i bi mana olarak (istisnas) ile terceme etmişlerdi .

Biz burada münakaga-i lafziyede bulunacak değiliz . İster (Nisaiyun) desinler, beğenmezlerse (müste'nisun) itlak eylesinler . Zaten aslı olan Fransızcası bile bununla ifham edilmek istenilen manaya zarre kadar temas etmez . Fakat Fransız erbab-ı kalemi biraz zamandan beri tevş-i lisan maksadiyle (neolojizm) e (1) mesaj verdiklerinden (feminizm) , (feminist) kelimelerini istilah ve istimal etmişlerdir . Hatta Latince (femininus) dan (femina) lafzını istikak ettirerek kadın manasına tasarruf eylemişlerdir .

Bizde bir hal vardır ki akvam-ı mütemeddinenin hiç birinde o derecesi meşhut değildir . O hal ise (Moda) ya ittihadaki ifratımızdır . Onbeş yirmi sene vardır ki Amerikadan başlayarak Avrupada, hususa Fransada nisvanın hukuk-u ictimaiye ve siyasiyece erkeklerle müsavi tutulması daiyesini esas meslek edinmiş bir fırka zuhur etmiştir . Bu fırkanın mürevvici oldukları mes'ele-i hukukiye-i nisaiye ye (feminizm) ve kendilerine (feminist) namı verilmektedir .

İşte bu mesele meydana çıkıp da (Moda) şeklini alalı bizdeki de güya Müslüman nisvanın hukuk-u ictimaiye ve medeniyeden hissedar olmalarına tarafdar görünür bir fırka vücuda gelmiştir . Halbu ki Avrupa ve Fransada bu daiyenin illet-i asliyesi nedir , neden hadis olmuştur . Ve tarafdarlarının takip ve terviclerine sebep nedir . Zannetmeyiz ki buraları mutalaa ve tetki edilmiş olsun . Kafidir ki enva-ı matbuatdan bir iki gazete ile bir kağıt risale-i mevkutede mevzu-u bahis olmuş olsun ? Onlardan iktibas ve intihalde ne mahzur mutasavverdir !

Fakat garabet, buradaki feministlerle Zat-ı mesele arasındaki mübâ-yenetdedir . Bizdeki nisaiyun (feminizm) i hukuk-u esasiye-i ictimaiye ve siyasiyeden tecrid ile adab ve ahlak müteallikatından olan örf ve adete intikal ettirmektedirler . Bir kadının peğesi ince ve çarşafı kısa olmasına

(1) Neolojizm , lisanda lüzum üzerine yeni kelimeler ittihazı ile istilah ^{2) vaktine denir}

tariz veya onları tasvip ve tahsin maddelerinin feminizme kat'a taalluku olamamak lazım gelir .

Sokakta, kendisine layık gördüğü, yakıştırdığı kısa, uzun bir çarşaf ile yahut ince kalın bir peçe ile kendi halinde giden bir kadına taarruz ve onu , lisan-ı düşnamı reva görerek, tekdir etmek hakkını efrad-ı cemaatden bir fert haiz değildir, ki bunu müdafaa daiyesiyle meydana çıkanlara (Feminist - nisaiyun) namı verilebilsin .

Sırf kendi vazife nasinaslığımız, terbiyesizliğimiz bizi birer sahne-i alelittihak menzâlesine is'at ediyor . Bir kadının tavrı ve kıyafetine, onun haysiyet ve şerefini ihlal edecek elfaz ile tariz ve intikadda bulunuyoruz .

(İslamda ruhbaniyet yoktur) bu aslılusul seriata karşı biz , hepimiz, topumuz birer rahip kesilerek rast geldiğimizi din namına ta'zir ve terhibde bi perva oluyoruz . Maatteessüf buna hükümet de sebep vermektedir . Ta Mahmut Nedim Sadaretinden başlayan bir sakime . -Her hadisede kendi seyyiatını siper-i diyaniküsteri ile gekl-i mendubda temsil etmek isteyen - Abdulhamit devrinde tetemmat-ı iftariyeden olan (Hardal) kabilinden mahruzenin ikinci veya üçüncü günlerinde (Adab-ı İslamiye) namına gazetelerin satın-i mefharetine sername-i mübahat olur , ve suretle mezak erbabı - ı hamiyet tilhikam edilir idi . İnsanlarda tabiat-ı saniye hükmünü alan bazı halat - ı redie gibi , bu sakime de , bir ülfet-i seyyie -i hükümet yerini tuttuğundan hala ikide birde - fakat ahlak-ı milliyemizi pek ziyade çerkalut bir suretde nazar-ı ağıyare teşhir etmesindeki mahzur düşünölmeksizin - bir tedbir-i salah-cuyane gibi ortaya sürölüyor .

Cenap Şehabeddin beyin , bu tarz salah fermay-ı resmîye karşı gayet zarifane bir suretde temhit ettiği tehekkümat, garibdir ki cidden mahmul olmuş ve ifrat-ı gayretle nisvilik maddesiine" modasına iktifa eden zatlara hiddetlendirmiştir . Bence Cenap Şehabeddin beğın tarz-ı intikadı, bu gibi meseil üzerine şimdiye kadar icale-i hame-i tarizde bulunanlara bir vadi-i nevin-i zerafet küşad etmiştir ki neahet-i tab'a malik olan her sahib- fikir

ve kalem avadı-i nevin-i latif sayesinde pek çok hakikatleri, pek acı bir kahkaha-i istihza davet edebilecek şekle ifrağ edebilir .

Volter'in muasır ve muarız olan meşhur Ferreron ; " Nisvanı izaz etmeli çünkü layıkdırlar . Fakat izam etmemeli çünkü hilkaten na müstahakdırlar . " demiş .

Ben Ferreron değilim . Fakat benden sorarlarsa derim ki : Nisvan hayat-ı cemiyetin bir ruh-u barikidir . Daha ziyade barik olması ile Cemiyet-i begeriye kesb-i kemal-i nezaket eder . O nevî zibaya ricalin bazı hikuku diriğ olunmalıdır . Çünkü o hukuka galiz ve sakil bir takım vezâif de teradüf eder ki işte o zaman o ruh-u barik, bizim halet-i ruhiyemizle tekey-yüf ve binaanaleyh kesb-i gızzet eder . Artık öyle bir keyfiyet ve külfeti mütehammil olanların yanında bizim işimiz kalmaz .

Feminizm meselesi

Bahıs , hazır (feminizm) e intikal etmişken eshab-ı mutalaaya ona dair bazı izahat itası faydadan hali değildir . Çünkü bu mesele Avrupa hukukiyunu arasında elyevm fasıl ve halledilememiş mesail sırasındadır . Feraza bin taraftarı varsa yüz bin de hilafgiri vardır . Müddeilerin sened-i iddiaları ne kadar kavi olursa olsun, muhaliflerin mesrudat-ı ibtaliyeleri de kuvvetce onlardan dım değildir . Biz onları tesrih edecek değiliz . Çünkü öyle bir bahs-ı mutavvel'e mecmuamız mütehammil değildir . Yalnız Avrupada (feminizm) daiyesini ihdas eden esbap ile bizde böyle bir daiyenin hudus ve lüzumuna ihtiyag olmadığını irae edeceğiz .

Yirmi seneden beri akvam-ı Garbiye mütefekkirin-i nisvanı arasında bir dava hüküm sürmektedir , ki O da : - Nisvanın, kafe-i nukat-ı hukukiye de erkeklerle müsavat - ı kamile halinde bulunmalarını iddia ve talepten ibarettir - Çünkü Avrupa akvamında ricalin haiz olduğu hukukdan bir çoğu nisvandan diriğ olunmuştur .

Hulasetel hulase suretiyle bu daiyenin ilel-i asliyesini tasvir edelim :

Avrupada bir kadın badelizdivaç, eğer nikah mukavelenamesinde derg

ve tasrih olunmamış ise malını istediği vechile tasarruf edemez . Yani hane-i pederden getirdiği emval ve esyayı ve ya peder validesinden ala tarikul ırs kendine intikal eylemiş olan emlaki satamaz . Zevci bunları istediği gibi idar eder . Nasıl arzu eylerse öylece istimal ve istifadeye salahiyetdardır . adeta kendi mal ve mülkü gibidir .

Bizde ise zatülzevç bir kadın gerek pederinin hanesinden getirdiği , gerek ebeveyninden tevarüs eylediği nuhut ve emvali canı nasıl isterse öylece istimal ve tasarruf eder . Ne zevcin rey ve rızasını istihsale mecburdur, ne de zevcin müdahaleye salahiyeti vardır .

Avrupalı bir kadın/ elinde bulunan parayı kocasının izni olmaksızın mesela (Emniyet sandığına) tevdi ve istirdat edemez .

Bir Müslüman kadın ise elinde bulunan parayı her ne zaman , kimi isterse, ve nereyi arzu ederse teslim ve tevdide şer'an muhtardır . Bunu mani bir fıkra-ı kanuniye de yoktur . (Cinnet, sefeh gibi halat bittabi bahsimizden hariçdir.)

Avrupalı bir kadının , mesela çamaşır yıkamakla, veya dikiş dikmekle, hasıllı sarf-ı mesai ile kazandığı beş on frangı, eğer isterse kocası elinden alır. Şayet kadın muhalefet edecek olsa kanun onun itasını emreder .

Bizde ise bir zevce küdd-ü yümniyle kazandığı parayı zevcine vermek hatta göstermek mecburiyetinde bulunmak göyle dursun, mesela zevç karşıda pişmiş yemek ve ya dikilmiş gömlek satmakla temin-i maiyet eder bir adam olsa da zevcesine sokakta satacağı yemeği pişirtse ve yahut gömleği diktirtse bu işleri ahar birine gördürmek mecburiyetinde bulunduğu zaman kaç kuruş ücret-i tebahet ve hiyaset vermesi lazım gelirse onu aynen zevcesine tediye mecburdur . Ve kanun-i şer' indinde medyundur . Eğer vermez ise zevce ikame-i dava eder , ve hakim-i şer' dahi tediyesini hükmeyle . Zevc taannüt ederse hakim hapsini emreyler , vebu müddet-i hapsinde dahi zevcesinin nafakası zevcin üzerine borçdur ve elbette tediye mecburdur . Meğer zevce rızasıyla hakkından fariğ ola .

Bunlar nisvanın hukuk-u medeniyesinden olduğundan , her suretde istimalde salahiyeti müsellemdir. İşte şeriat-ı İslamiye her şahıs gibi nisva-

nın dahi bu gibi hukukunu muhafaza eylemiş olduğu halde Avrupa kanunları nis-
vandan bu hakkı diriğ etmiştir . Hal böyle iken Avrupalılar bizdeki nisvanın
adeta esir gibi her türlü hukukdan mahrum olduklarına kaildirler .

Biraz da hukuk-u siyasiyece olan mevkilerini mukayese edelim :

Avrupada zatülzevg ve ya azade bir kadın mesela fenn-i tıp tahsil etse
ve tıp mektebinden bir de doktora istihsal etse hükümet o kadına icray-ı teba-
bet için ruhsat vermez . Ve gayet hükümetin ruhsatı olmaksızın o kadın tebabet
eyleyecek olsa kanun onu men eder . (Bu mesele Fransada temamiyle hallolunma-
mıştır . Bazı müessesat müstesna olmak üzere kadınlar sellemehüsselam tababet
edemiyorlar . (Ebelik bahisden hariğdir.)

Bir müslüman kadını bir tabibe lazım olan fununu tahsil etmiş bulunsa
da usulen o fennin uleması nezdinde hazakatını isbat etse , tebabet etmesine
men'-i şer'i şöyle dursun eğer bir kasabada erkek olarak üç tabib - i cahil
bulunmuş olup da kadının hazakatı müsbet bulunda, şeriat o üç cahil tabibi
icray-ı tababetden men ile hakk-ı tababeti o kadına hasreyler .

Avrupada bir kadın ulum-u hukukiye mektebinden tahsil edip de doktora
denilen allame şahadetnamesini ihraz etse bur mahkemede bir şahse vekaleten
müdafaaya giremez .

Çünkü kanunda bir kadının avukatlık etmesine dair sarahat yoktur .
(Bu madde dört beş sene aladdevam bir çok münakaşatı mucip olduğu halde niha-
yet bazı istisnaat ile kabul edilmiştir.)

Bir Müslime ise Mekteb-i Hukukda değil, hatta kendi saay ve ikdamıyla,
kendi hanesinde erbabından mesail-i hukukiye ve ahkam-ı fıkhiyeyi tahsil etse
ve bu ulumdaki kudretini yine erbabı nezdinde edilecek imtihan ile isbat eyle-
se her hususta her davada kime isterse vekalet edebilir. Ona şer' mümanaat
etmedikden maada cahil bir vekil-i zükura tercihan tervic-i vekalet eyler.

Avrupada bir kadın bir darulfünunda ulum-u hukukiye tahsil edip de
çıkdıktan sonra yine bir darulfünunda ulum-u hukukiye tedrisi için muallimliğe
talip olsa, ona bu hakk-ı tedris ita olunamaz .

Halbuki bir Müslüman kadın tedris-i ulum-u aliyeye isbat-ı iktidar

eylese de Medaris-i aliyeden birinde bir muallimelik talep eylese ona seriat-ı İslamiye müsaade eder . Netekim 14 asırdan beri Memalik-i İslamiyenin pek çoğunda hadis ve fıkıh ve usul-ü hadis, usul-u fıkıh tedris etmiş nisvan ve bunların rahle-i tedrisinden icazet almış ve sonra fadl u kemal ile ıstihar eylemiş rical-i benam görülmüştür .

Ne hacet , Fakihliğin mektebe-i kemali demek olan müftülüğü bile ihraz ederek sorulan mesaile fetva vermiş müslimeler gelmiştir ki onlardan biri de Fatimetül fıkhiyyedir.(1) .

Kuza-ı Nisa'

Şi'rani (Mizan) ismindeki te'lifinin kadılık faslında der ki :

" İmamımız Numan bin Sabit hudud ve cerrahdan başka mesalihde (2) kadınların cevaz-ı kazasına kail olmuştur ."

(1) Mesahir-i fukahadan Alaaddin-i Semerkandi'nin kızıdır . Kendisi de pederi gibi fakahatle meşhur idi . Asrının ezkiyay-ı ulemasından Alaaddin-i Kaşani ile tezevvüğü etmiştir . Bu Alaaddin, mukaddema Kaim pederi Alaaddin-i Semerkandi'nin (Tuhfetülfukaha) namındaki telifini şerh etmişti . Bunun üzerine kızını Kaşani'ye vermiştir . Binaaaleyh iki fakih ile bir fakihe bu vechile Kaşanda bir hanede cem olarak halka fetva verirler idi .

Fatime, fakahetiyle beraber ifrat-ı zekavetile de mecbul olduğundan zevci, ekser mesail - mudiledeki gübehatını mumailleyhanın delaletiyle hallederdi . Kaim pederinin vefatından sonra zevcesiyle beraber Halebe hicret eylediler . Halebde ise o tarihte Melik Adil Nureddin şehit padişah olmakla fakih ve fakihe olan zevceynin kudumundan fevkalgaye mesrur olmuş ve refahiyet ve istirahatları esbabını mebzulen ihzar eylemiştir .

Bizim (iftariye) dediğimiz regel ve saire ile tepsiler donatarak fukahaya iftar tertip etmeği müsarüileyha icadettmiştir . Ve ondan sonra alem-i İslamda (iftariye) adet olup kalmıştır . Müsarüileyha altıncı asr-ı hicri evahirinde Halep'de vefat etmiştir .

(2) Tedip için had'urulması lazım gelen hususat ile mecruh olmuş adamlara müteallik maslahatlar .

(Mehmet bin Cerir gibi bazı eimme ise hiç bir istisna kabul etmek-
sizin her meselede nisvana hakk-ı kaza ita eylemiştir. Zira İslamda fasl-ı
daavi : (Emr-i bilma'ruf ve nehy-i anilmünkir) babına mülhak olarak ,marufu
emir ve münkiri nehiy etmekte Zukur ve ünas müsavidir. Çünkü nazar-ı şariat
değ sayar-ı itibar olan cihet hükümdür, Hakim değildir . Binaaaleyh kadın
olan hakimın hükmü hakka tevafuk etdikden sonra hakimın kadın olması hükmü
ibtal etmez. Butlanı Zahir olan bir hüküm, hakimın erkek olması ile hak ba-
tıl olamayacağı gibi)

İşte Avrupa nisvanı, vazi-i kavanin tarafından kendilerinden diriğ
olunmuş olan bu hakkı , daha doğrusu insan oldukları haysiyetiyle fitraten
haiız oldukları bu gibi sair bir çok hukukdan istifadeyi talep ve iddia et-
mektedirler. Binaaaleyh bu yoldaki metalibatı (Feminizm) tabib-i istila-
hisi şamil olduğu gibi , bu iddia taraftarlarına veya mürevviçlerine de
(feminist) namı verilmektedir.

Feminizmin Tarihi

Kadınların hukukı nokta-i nazarıdan erkeklerle müsavat-ı kamile
halinde bulunması fikrini Avrupada en evvel Fransızlar meydana koydular.
Onsekizinci asrın nihayetine doğru 1793 senesinde bu müddeaya pişvalık eden
ler meşahirden (Siez) ile (Kondurse) dir.

(Siez ibtiday-ı neş'etinde ruhban tarikine salık olmuş ise de had-
d-i zatında hürül vicdan bir adam olması o meslekde devama mesağ vermedi-
ğinden, meslek-i ruhbanıyeti terk etmiş ve tahsil sayesinde haiız olduğu
ilim ve irfaniyle kavminin hususat-ı ictimaiye ve siyasiyesine ait mesa-
ile hasr-ı hizmet eylemiştir.

Kondurse dahi bir edib sahib-i neşriyat olarak, ulum-u riyażiyede
dahi kemal ile meşhur idi. Bu da Siez gibi Meclis-i Kavanin azasındandır)

İşte bu iki zat , nisvanın kendilerinden diriğ edilmiş olan huku-
ku medeniye ve siyasiyelerini kendilerine vermek için en evvel teşebbüsde
bulundular. Fakat isma-ı meram edemediler.

Fransız nisvanının, Fransa kavanin meclisinden istihsaline muvaf-
fak oldukları hukuk pek cüz'idir.

Bunun birincisi : (Emniyet sandıklarına para tevdi) hakkını

meşrutem istihşalden ibaretdir. Yani zatülzevç bir kadın kocası muhalefet etmediği halde parasını bizzat sandığa tevdi ve istediği zaman sandıktan istirdat edebilecektir.

Sayan-ı dikkatdir ki, zevci izin vermeyince parasını yine sandığa veremeyecek, o halde ne yapacak ? Zevcinin eline teslim ile, yani keyfine terk eyleyecek .

İkincisi : (Separe dekor) halinde bulunan, yani zevciyle birlikte yaşamaktan iftirak kanunu ile müfterik bulunan zevce servet-i zatiyesini istediği gibi istimal edebilecektir.

Bunda da dikkat edecek bir cihet var , bu hakkını istihşalden evvel zevce bazı esbap ve mazeret ile zevcinden kanunen iftirak ettiği halde dahi servet-i zatiyesini zevcinin elinden kurtaramaz idi. Hatta bazı haris-i servet ve sefahet olan kocalar, mücerret karısının servet-i zatiyesini keyfe mayega tasarruf etmek için zevcesini ortadan kaldırmak ister, binaenaleyh kadını mecbur-u iftirak edecek surette iyza eyler idi.

Üçüncüsü : Mukavelat muharrirliğinden musaddak beyannamelerde şahadetleri kabul olunmak .

İşte zavallı Fransız misvanının istihşaline muvaffak oldukları hukuk-u medeniye bunlardır.

Hukuk-u medeniye nokta-i nazarından (feminist)ler mevad-ı atiyeyi talep ediyorlar :

Birinci : Kendi evladından maada aharın evladına dahi vasi tayin etmek olunabilmek. (Şariat , evsaf-ı vesayeti haiz bir kadını gerek kendi, gerek aharın evladına vasi nasbeder.)

İkincisi : Zatülzevç olan bir kadın semere-i saay ve istiğalini ahrarane ve bila mezahim istimal eyleyebilmek.

Üçüncü : (Separe de kor) suretiyle ayrılmış kadına ita olunmuş olan hukuku (Separe de biyen) olan kadına da şamil kılmak.

(Separe de biyen) demek bir kadın kocasının evinde , yani zevciyle beraber yaşadığı halde servet-i zatiyesini kocasının emvalinden ayırmak demektir. Bu da him-i izdivağda nikaha derg olunmamış ise müehharen kadının

istid'ası üzerine kanunen müsaade olunur. Mesela kadının kocası kumarbaz olmak ve yahut sefahetle me'luf bulunmak gibi neticesi iflas olan hallerde kadın kendi emvalini olsun tehlikeden kurtarmak üzere, kanundan istindat eder. Fakat yine kocasının rey ve muvafakatini muvazam olmadıkça malından birş akçelik şey ve emlakından bir karış yer satamaz.

Dördüncü : İngilterede cari olduğu üzere muvafakat-ı tarafeyin ile fesh-i nikah.

Beginci : (Konsey prodom) a aza intihap etmekle beraber bizzat intihap olunabilmek hakkı.

(Konsey Prodom, amele ile, amele istihdam eden fabrika sahipleri arasında zühur eden müazaaları fasıl ve hasm için azası intihap ile teşkil olunan meclislerdir ki, evailde bizdeki esnaf (Lonca) ları bu kabilden idi.)

İNGİLTEREDE

İngiliz misvanının metalibat-ı hukukiyeye teşebbüsleri Fransadan sonra 1832 senesinde, ki madam (Meri) tarafından iddia ve talep olunmuştur. Lakin istihsal ettikleri hukuk , Fransız misvanına ib'zal olunan hukuk ile nisbet kabul etmeyecek mertebede azımdır.

1867 de meşhur (Istivart Mil) misvanın hakk-ı intihaba malikiyetini talep etmiş idi. (feminist)ler bunun üzerine metalibat-ı vakiayı istihsal edinceye kadar teşebbüsatda bulunmak üzere () isminde bir cemiyet teşkil eylediler.

Bu cemiyet muhafazakar fırkasına mensup olduğundan serbesti fırkasının rekabetini celbeylemişti. Binaenaleyh kesr-i mufuzları maksadiyle 1869 da madam Gladostun'un riyaseti altında bunlara hilafgir olmak üzere bir cemiyet teşkil edilmiştir.

Siyaseten İngiliz (feminist)leri evvela idare meclislerine ve belediye aza intihap etmek hakkını, saniyen avam kâharasına meb'us intihabı esaslı (Yani zatülzevğ bulunmayan ve vergi veren misvan intihap edebilirler hakkını kazandılar.

Manş denizinde kain (Man) ve (Gerneze) adalarındaki kadınlar unumun o adaların parlamentolarına aza intihap edebilirler.

Hukuk-u medeniyece İngiliz misvanı, evvela servetlerini ve kazançlarını istimal hakkını, saniyen muhakimde müdafaa-i hukuk salahiyetini ve zevçlerinin müsaadesine hacet görmeksizin sanayi ve ticaretle istigal edebilmek huriyetini, salisen evlad-ı ahara vesayeti, rabian mekteplerin mecali lis-i mahsusasına intihap etmek ve edilmek ve muhtaciye mahsus iazat müfettişliğini ihraz eylemek haklarını istihsal eylemişlerdir.

Şimdi de (Sufrejetler) in teşebbüsâtı hukuk-u intihabiyelerini layık olduğu veçhile tevsie te'min-i muvaffakiyet edecektir.

1869 da Feminizm meselesi birden bire meydana çıkmakla beraber o rütbe tevessu ve intişar eyledi ki, bir sene zarfında ikişer, üçer bin azalı iki cemiyet teşekkül etti . (Muahharen bu cemiyetler 189) da "Amerika misvanının hukuk-u intihabiye Cemiyeti" naniyle büyük bir cemiyete kalbedilmişti.)

Amerikalı misvan , muhakimin umumunda dava vekaleti deruhde edebilirler . (Kansas), (Misuri) (Kolombiya) eyaletlerinde (Sulh hakimliği) vazifelerini ifa eylerler .

Ebuzziya

Edvar-ı Firavniyeden beri Mısırda giran hab-i ataletde kalmış ve belki hiç bir vakit eser-i tayakkuz göstermemiş olan efkâr-ı milliyeyi adetâ icad edecek bir mahiyetde ikaz ederek bir kuvve-i fa'ale halinde temsil eden ve ittihad-ı İslâm fikrini icabat-ı asriyeye tevfikane en ma'kul ve müfit bir şekilde neşir ve tervice temin-i muvaffakiyet eyleyen Mustafa Kâmil Paşa, ki Mısır siyasiyunundan ve erbab-ı neşriyatın ser efracanındandır . Kahire-i Mısırda bir mühendisin sulbundan 14 Ağustos 1874 tarihinde dünyaya gelmiştir .

Fert-i zekâvet ve kabiliyet ile meftur olan bu zat henüz pek genç iken iktisab-ı maarife fevkal gaye bir heves izhar ederek Kahiredeki (Medrese-i Hıdivvi) ile Fransız mektebinde mebad-i hukuk tahsil etmiş ve müteakiben Fransa'ya azimetle Paris ve (Toloz) daki hukuk fakültelerine devam ile müktesabatı istikmal eylemiştir .

Kâmil Paşa medeniyet-i Garbiyenin tantana-i zahiriyesine kapılarak havas-ı milliyesinden tecerrüt eden sahifülfikir ve sathi nazar gençlerden olmadığı cihetle vatanına avdetle beraber yeni bir mücadele-i milliye çığiri açmayı üss-ü maksat edinmiş ve bu azm-i kavi ile âlem-i siyasiyata ve anın lazımları gayri müfariki olan meslek-i neşriyata dahil olmuştur .

Hiç bir şeyden me'yus olmamak , her maniaya bir dafia bulmak gibi havas-ı fevkalade ile beraber, büyük bir natıkayı ve infaz-ı meramda te'sir-i kat'isi münkir olmayan kuvve-i kalemiyeyi cem' etmiş olduğundan , o zamana kadar müteferrik bir halde bulunan ve hedef ve gayeleri henüz taayyün etmemiş olan efkâr-ı milliye taraftarlarını az vakitte etrafında cem' ve tevhit etmiş ve hatıta Afrika-ı Şimalideki ittihad-ı İslam temayülatının da en zi nüfuz bir mürevvici olmuştur .

Mustafa Kâmil Paşanın en mühim mesai-i hayatiyesini , Lord (Krumpholtz) un şedit ve akilane idaresi sayesinde Mısırda günden güne tevsi-i daire eden İngiliz nüfuzuna karşı gösterdiği mücadelet - i mütevaliyesi teşkil eder . En büyük emeli ise memleketini İngiliz istilasından kurtarmak olduğu cihetle, vatandaşları arasında milliyet fikrinin ilad ve ihyasi yolunda pek ziyade ceht ve saay ederek, nihayet Mısır erbab-ı şebabının dimağında muhtariyet-i idare ve usul-ü meşveret ve Meşrutiyet amal ve temayülatını esaskir etmeğe muvaffak olmuştur .

Aynı zamanda İttihad-ı İslam fikrini dahi her türlü tahrikât - i taas-supkâraneden beri ve pek ciddi ve ma'kul bir tarzda terviğ ve iltizam eylediği gibi, gençliğine rağmen ef'al ve harekât-ı zatiyesini meslek-i selâh ve kemale tevfiik ederek hemşehrilerine telkin ve ifadan hali olmadığı vesayasiyle herkesden evvel bizzat kendisi âmil olduğundan, memleketinde pek büyük bir hurmet ve muhabbet kazanmış ve yalnız namını zikretmek, tabakat-ı muhtelif-i nasi meslek-i mültezem-i azadiye inhaç emrinde bir âmil-i müessir hükmünü almıştır.

1900 senesi kânun-u sanisinde meşhur (Ellivâ') gazetesini te'sis eylemiştir ki bu gazete az zaman içinde Mısırın daire-i neşriyatı en vasi' ve en nüfuzlu bir gazetesi olmuş ve hatta İran'dan Fas'a kadar bilcümle akvam-i İslâmiye arasında da ziyadesiyle celb-i rağbet ve iktisab-i ehemmiyet eylemiştir . Kâmil Paşa, âmal-i milliyetperveranesine ve hak ve madelete müstenit metelibatına efkâr-ı ecnebiyeyi de cezb ve imaleye muvaffak olabilmek için 1907 senesinde biri Fransızca ve diğeri İngiliz lisanlarında olmak üzere (Re'yet-i Misriyye) unvanı altında iki gazete daha te'sis eylemişti. O tarihlerde idi, ki pençesinden tahlis-i giriban mümkün olmayan maraz-ı müthiş ve bi amana giriftar olduğunu anladığından, sekiz on senelik mücahedat-ı mütemadiye ile vücuda getirebildiği asarı takviyeye lüzum görerek evvel emirde mensup olduğu, daha doğrusu müessisi bulunduğu fırkayı, (Fırka-i milliye) unvanı altında muntazam bir kuvvet haline getirmeğe teşebbüs eylemiş ve derhal fırkaya binlerce taraftaran kayıt ve kabul olunarak kendisi de 1907 Kânun-u evvelinde firkanın kayd-i hayat şartıyla riyasetine tayin kılınmıştır.

Kâmil Paşanın bu uzun ve fedakârane mesaisinin milletdaşlarına olan tesirat-ı maneviyesinden başka bir hayli hususatda fevaid-i maddiyesi de görülmüştür, ki bu cümleden olmak üzere (Danışvay) hadise-i meşhuresine müşarüileyhin vaki olan müdahale-i şedidesi ve anın münker olduğu netice gösterilebilir.

Bizde matbuatın icraat-ı Hamidiye senahanlığına hasr-ı sahayif etmeğe mecbur tutulduğu bir sırada cereyan eylediği cihetle erbab-ı mutalâanın pek çoğuna mechul bulunan bu hadise, (Danışvay) kariyesine avlanmak için giren bir kaç İngiliz zabitanın ehl-i kariyeye ait gövercinleri de vurmaları üzerine ahalî tarafından yakalarından tutularak zorla harid-i kariyeye atılmaları yüzünden Zuhur eylemiştir .

(Danişvay) sükkânının , kariyelerine tecavüz eden zabıtlara karşı vuku bulan şu muamelelerindeki hakları bedihi olduğu halde lord (Kurumer) , beyhude bir şiddet ibrazı hevesiyle ahaliden dört kişiyi salbettirmiş ve diğer onyedî kişi de mücazat-ı muhtelifeye mahkûm olmuştur.

Taht-ı istilâlarına aldıkları memleketlerde lüzumsuz şiddet göstermek- den daima mücanebetle maruf olan İngilizlerin şu tagallüpkârâne ve ba husus gaddarâne muameleleri Kâmil Paşanın neşriyat-ı ateşinini ve taraftarının telki- nat-ı mütemadiyesi ile Mısır efkâr-ı umumiyesinde öyle şedit bir galeyan husule getirmiştir ki İngiliz idaresi nihayet 8 Kânun-u sani 1908 tarihinde mahbusla- rin tahliyesine mecbur olmuştur .

Kâmil Paşa merhum, hayatının son zamanlarında, bilcümle mesarîği kendi- sine ait olmak üzere Kahirede millî bir mektep te'sisine sarf-ı mesai eylemekte idi . Kendi tahsilini Fransada ikmal eylemiş ve bir çok Fransız meşahiri ile de aralarında rabita-i dosti hüsule gelmiş olmasından ve yahut Mısırdan dolayı Fransa ile İngiltere arasında kadimden beri hükümferma olan ziddiyyeti memle- ketinin istihlasına hadim vesaitden addeylemekte bulunmasından dolayı Fransaya karşı pek ziyade teveccüh izhar ederdi .

Müşarüileyhin, İttihad-ı İslâm temayülâtını tezyit ederek bu fikri cîd- den kabil-i istifade bir kuvvet haline getirmek için vuku' bulan mesai-i münev- vere ve dûrbinanesi de semeredar olmuştur . Hatta fikr-i islâmîyeti terviğ ve amâl-i milliyeyi te'sis ve ihya yolundaki neşriyat ve mesaisi sayesinde nü- fuzunun yevmen fe yevmen pek ziyade artması, Mısırdaki yirmi senelik hizmet-i kâr güzerâne ile İngiliz idaresini takviyeye muvaffak olmuş olan Lord (Kromer) in nihayet 1907 de infisaline sebebiyet verdiği şüpheden azadedir. Ne fayda ki müşarüileyh on senelik mücahede-i mütemadiyenin semeresi olarak İngiliz Ko- miserinin Mısırdan infikâkını idrak bahtiyarlığına nail olduğu sıralarda, fer- t-i faaliyet ve mesaisi yüzünden duçar olduğu maraz-ı mühlik~~de~~ de iştîdat et- miş ve nihayet âlem-i İslâmın şu son zamanda yetiştirdiği en münevverülfikir, en fedakâr ve asîl mücahitlerinden olan bu vücud- u kâmil 10 Şubat 1908 tari- hinde amâl-i ulviyesinin , fakat müstakbelen pek büyük semereler hasıl edebi- leceğine mutmain olarak âlem-i fenaya veda' etmiştir.

Mustafa Kâmil Paşa, meşagil-i müteaddidesinden ihtilas edebildiği cüz'î

zamanlardan istifade ile bazı asar-ı edebiye ve tarihiye de te'lif eylemiştir ki, bu meyanda "Romalılar devrinde esaret " ve "Endülüs fethi" unvanlı eserleri şayan-ı zikirdir .

Bundan maada siyasî nutuklarını dahi bir mecellede cem' ile "Mısirlılar ve İngilizler" namı altında neşretmiştir.

Memleketimizin , bu mücahid-i âlî himmete manend zamanımızda bir Osmanlı yetişdiremediğini itiraf etmeliyiz.

A?Velid

İDARE- İ ÖRİFİYE HAKKINDA

Sardunya hükümet-i sağıresini İtalya unvani altında bir devlet-i muas-
zama haline ifrağ eden meşhür (Kavur) a, tes'is ettiği hükümetin seaim-i esasi-
yesini ikame ile meşgul olduğu sırada efkâr-i mufrite eshabı tarafından vaki
olan ef'al-i igtişasıye üzerine bazı muhibbani, temin-i asayiş için (İdare-i
örfiye) ilan etmesini tavsiyede bulunmuş idi. Meftur olduğu hıyas-i fevkaladeye
haysiyetiyle zamanında bih ikincisi bulunmayan Kont Kavur bu ihtardan fevkalga-
ye müteheyyiğ olarak : " Eğer İtalyada Meşrutiyetin bakası idare-i örfiye ila-
nına mütevakkiif ise, ben hükümet-i mutlakanın devamını tercih ederim," kavli
ile dostlarını iskât etmiştir.

Garibdir ki bizde idare-i örfiye, 31 Mart hadisesi bertaraf edildiğini
müteakip takrir-i asayiş maksadiyle ilan olunmak istenilmişti.

A'yan ve Meb'usanin meclis-i millî şeklindeki ictimainin Ayastafanosda
son günü olan nisanın on ikinci pazar günü celsesinde idare-i örfiye mevzu-u
bahis olduğu sırada bu abd-i âciz, Meclise riyaset eden Sait Paşa hazretlerine,
hitaben :

- Paşa hazretleri ! 94 de Serasker Redif Paşa tarafından ilân olunan
idare-i örfiye vak'a-i saniye-i Meşrutiyete kadar 32 sene devam etmişti . İda-
re-i örfiye ilâni lacürüm lâzım ise müddetini de tahdit labütdür . Ve illâ
Redif Paşa idare-i örfiyesi gibi bila kayıt ve had devam eder . demiştim.

Müşarüileyh hazretleri ise bu ihtarımı sevap görmeleriyle :

- Bakınız Tefvik bey ne söyliyor ! Redif Paşanın ilan ettiği idare-i
örfiyenin adem-i mahdudiyetinden tahassül eden neticeyi ihtar etmek istiyor.
Hakikaten idare-i örfiye ilanına ihtiyaç var ise bir hadd-i muayyen ile mahdut
olmalıdır. Buyurmuşlar idi .

Benim bu ihtarım Sait Paşa Hazretlerinin mazhar-ı tasdiki olması üzeri-
ne erbab-ı Şura ikiye ayrıldı. Bir çok münakaşadan sonra bir vakt-i muayyen
ile tahdidi ittifak-ı arâ ile karargir oldu . Maamafih biz halâ idare-i ör-
fiye ~~ve~~ halinde berdevamız.

Benim fikrimce bizim Meşrutiyetimizle İdare-i Örfiyemiz, hal-i tenafür
de bulunan o zevceynin haline benzer ki , zevç, dildade-i hüsn ü âni olduğu
zenn-i şevher-i girizini zabt ve tasarruf için hâkim-i beldeden itaat ilanı

almaya mecbur ola.

++++

Malumdur ki Sait Paşa hazretleri def'a-i sabia-i sadaretlerinde Redif Paşa idare-i örfiyesine hatime çeken 10 Temmuz Meşrutiyetini ilâna vesatet etmişlerdi . Garibdir ki def'a-i samine-i sadaretleri memleketde idare-i örfiyenin şiddetle hükümferma olduğu bir zamana tesadüf eyledi. Kendileri 32 sene zarfında tabir-i diglerle 32 sene devam etmiş olan idare-i örfiye devrinde yedi defa Sadrazam olmuş idiler . Fakat ortada idare-i örfiyeyi âlet-i istibdat edinen bir hükümdar mevcut idi . Şimdi ise bir Meşrutiyet var . Binaanaleyh o ah-din ~~İttihâd~~ ilcaati , ba husus o ahdi temsil eden padişahın men'üviyatı ile bu zamanın müessirati arasında gece ile gündüz kadar bir fark - i azim vardır .

++++

Sait Paşa hazretlerinin hayat-i siyasiyelerinde bir çok serencam ile tezyid-i ibret ve binaanaleyh teşyid-i tecrübet etmiş bir sahib-i fetanet olduklarında kimsenin şüphesi olmadığı gibi, yine bu hayat-i siyasiyelerinden dolayı pek çok zunun ve isnadata hedef olmuş oldukları da gayr-i münkirdir.

Türkçe gazetelerden biri bunu imaen :

"..... Sait Paşa hazretlerinin beyannamesindeki kat'iyet bir azim ve metanetle memleketi Me rutiyet -i hakikiyeye doğru yürütmek emelini perverde ettiğine ve daha hayli müddet hidemat-i vatanda temadisi mütemenna olan hayat-i siyesiyenin evahirini evailinden pek parlak bir şekilde tecelli ettirmek hususunda saay ve gayret eylediğine ve vatani haricî bir tecavüzden müdafaa sırasında dahilî bir itiyad-i sakimden de vaz geçirip Meşrutiyet-i hakikiyeyi memleketde tecelli ettirmek itibariyle medit bir hayat-i siyasiyeyi ümmetin hiss-i şükrani ile tetevvüç emelini beslediğine beraet-i istihlâldir." demiştir .

Biz bu ümit ve temenniye an samimül kalp iştirâk ederiz. Çünkü vatanın bugünkü Sait Paşa gibi fiiliyat-i siyasiyece tecrübet amuz bir sahib-i fetanetin ihtiyatkârâne mücahedatına ihtiyaç göstermektedir. Böyle müşkil zamanlarda müdebbir-i külliyyat olacak ve muamelât-i düveliyeyi hal ve mevkiin nezaketi ile mütenasip bir suretde idare edecek zevatın fık adanına nazaran Sait Paşadan

memleket cidden pek çok hizmetler bekler ve muvaffakiyatını her vatanperver haliset-i tamme ile temenni eyler.

Şunu ihtara lüzum görürüz ki, : Teşkil ettiği İtalya devletinden daha muazzam olan (Kon Kavur) un kavlini Sait Paşa Hazretleti bizim idrâk-i kasi-
ranemizin fevkinde bir nazarla istidrâk ederek memleketi Meşrutiyet-i hakikiye-
ye rabt ile bahtiyar edebilirler . Çünkü fetanet-i fevkalâde eshabının temayü-
zü bu gibi ahval-i fevkalâdede zahir olur .

Cidden büyük olan adamlar rüchanlarını nefislerinde sui istimal etmezler . Anlar anı görürler . Hissederler . Maamafih tevazuu da elden bırakmazlar . ne kadar malik olsalar , kendilerinde olmayan şeyi o kadar tanırırlar . Anlar bizim üzerimize fadıl ve rüchanları ile gurura düşmezler . Zira acz-i nefislerini idrâk ederler . Ve malik oldukları avatîf-i mahsusadan - ki anları kendileri, kendilerine yapmamışlardır - ucub ve gurur istintağ edecek kadar akılsız değillerdir .

++++++

Sahib-i hayât olan kimse kendi faziletlerinden mağrur olabilir, çünkü o fazilet anıdır . Lakin sahib-i akıl olan neden mağrur olabilir ?

++++++

Merhameti zaaf-i kalb derecesine inkılabdan men' için anı tamim etmek ve bütün nev-i beşere şâmil kılmak lâzımdır . O zaman hakkaniyete muvafık olacağı mertebe ana riayet olunur . Zira fezailin cümlesinden ziyade insanların biliştirâk iyiliğine yardım eden hakkaniyetdir . İmdi aklen nefsimize mahabbet gerekdir ki hem civarımızdan ziyade kendi nev'imize merhamet edelim . Ve amma kötülere merhamet, insanlar hakkında pek büyük zulümdür .

++++++

Kitaplar benim menfurumdur . Anlar, bilinmedik şey üzerine söz söylemekden başka şey öğretmezler .

++++++

Bir takım sanayi' vardır ki menafi-i sahihalarının zıddına olarak ammenin ihtiramına mazhar olurlar . Belki bu hurmet ve takdir anların adem-i lüzumu nisbetiyle mukayese olunur . Ve böyle de olmalıdır . En lazımlı olan sanayi' , az kazananlardır, zira amelenin adedi, insanların ihtiyacı kıyasıyledir . Ve bütün halka lazım olan bir iş bizzarure fakirlerin alacağı bir bahada kalır .

Bil'akis şu mühim zatlar ki anlara işgi denilmeyip ehl-i san'at ve marifet itlak olunur . Bunlar, fakat erbab-i atalet ve servet için çalışarak, yaptıkları latif ve zarif şeylere fahiş fiyat korlar ve çünkü bu abes şeylerin kadir ve kıymeti yalnız hayalde olmakla anların bahaları dahi kadirlerinin

de dahildir . Kaça alınırlarsa ana göre takdir olunurlar . Zenginın anlara itibarı hüsn-ü istimallerinden naşı değildir, belki fakirin anı almaya kudreti olmamasındandır .

++++++

Bir san'atı, fakat bir san'at öğrenmek için değil, belki san'ata nazar-ı hakaretle bakan efkâr-ı batileyi pamal etmek için tahsil etmek lâzımdır . Siz medar-ı taayyüş olmak için aslâ bir san'atla çalışacak hale tenezzül etmeyecekmişsiniz ! vah vah ! sizin için daha fena ya ! Lâkin neme gerek , İhtiyaç için çalışmayın da şan için çalışın ! talii ve eşyayı zir -i hükmünüze almak için, onların zir -i hükmünden çıkmaya saay edin. Efkar ile icray-ı hükümet için, efkar üzerine hükümet etmekden başlayın.

++++++

Hatirinizda kalsın ki benim sizden istediğim bir hüner ve marifet değildir , adetâ san'at ve bayağı işçilikdir . Yani bir san'at , ki sırf âletle olur. V e anla el, kafadan ziyade işler. Ve menzile-i servet ve refaha isal ~~etmez~~ etmez. fakat anınla servet ve refaha hacet kalmaz.

MÜLÂHAZA

iz
Rosso bir hekim-i mudakkiktir ki nasayih ve mevaâzinde , muhataplarını ameliyate teşvik eder . Nazarîyatı mümkün olduğu kadar ıgmaz eyler.

B en Franklin ile Janjak arasında min cihetin mümasiline kailim. Franklin halkı saaya teşvik eder . Rosso meşak-ı hayati zevk edinmek tariklerini gösterir. Çünkü baht-ı siyahı saikasıyle içine karışmış olduğu hey'et-i ictimaiyenin hali nazar-ı dikkate alınacak olursa Rosso'yu mücadele-i hayat mesleğini iltizam etmekte , ve halka o nokta-i nazardan nasihat vermekte haklı görmemek kabil olmaz.

Rosso halkı bedayi' ve zeraifden tahzire çalışmakla , bedayi ve nefais aleyhinde bulunmuş olmaz . Belki zamanında bedayi' ve nefaisin âlet -i sefahet olmakdan başka bir işe yaramadığını telkin etmek ister .

Rosso'nun mesail-i ictimaiyede hedef-i nazari nedir bilir misiniz ? Zamanının mesavisini gösterecek surette bir (Ta'rîfe-i ahlak) tanzim etmek ve bununla halkın hüsnüne, lüzumuna kail oldukları şeylerin kabih, beyhude olduğunu anlatmaktır.

Fransa Kânun inkilabını Volter'in , istihzaları, istizrafları , tecnisleri değil, Rosso'nun : (Bir arifim ki ziddına gittim bu âlemin) mazmununu temsil eden ve zamanımızda bile garip görünen mütehakkimâne tehekkümatî körüklemiş ve alevriz etmiştir .

İşte size ifade-i atiyesiyle bu müddeamı isbat edeyim ; Müşarüileyh diyor ki :

" Eğer siz sahibinin şöhretine bais olacak hünerlerle tevaggul ederse-
niz ve eğer istimalleri mücerret sahabet ve himayet sayesinde mevkuf olan iş-
lerden başka şeye yaramaz iseniz, öyle bir vakitte, ki siz bi hakkın âlemden
usanıp anlara vesile-i istimâl olarak vesait tenezzül etmezseniz bu hünerler
ne işe yararlar .

Siz politika ilmini ve prenslerin menafiine hâdim fenleri tahsil etti-
niz . Pek alâ lâkin Vükelâya , ve kiral sarayında sahib-i nüfuz olan nisvana
ve devair ve eklamdaki menasip eshabına çatmanın yolunu bilmezseniz ve anların
mizacına hoş gelmenin sirri sizde yok ise ve anlar sizin içinizde işlerine
uyacak bir yüzşüz bulmazlar ise bu malumatı ne yapacaksınız ?

"Siz pek güzel fenn-i mimarî ve resim biliyorsunuz ! Lâkin hünerinizi
ibraz etmek lazımdır . Bir resim yaparak ve yaptığınızın nefasetine mutmain
olarak bi perva salona taliki tasavvur eder misiniz ? Ah ki böyle gitmez !
(Akademi) ye dahil olmalı. Ve orada da bir sahib-i hamiyete girmeli . Ta ki
duvarın bir köşeciğinde karanlık bir mevki ele geçirilsin.

"Hele cetveli, fırçayı bırakın ! Bir araba tedarik edin. kapi kapi do-
laşın . Şöhret böyle kazanılır .

" Lâkin malumunuz olmalıdır ki bu kapılarda kapıcılar , hizmetkârlar
vardır ki yalnız işaretden anlarlar. ve kulakları avuçlarının içindedirler."

+++++

İşte Rosso bu sözleriyle zamanındaki vesail-i maişetin mahiyetini pek
güzel tasvir ediyor.

Acaba akvam-ı medeniyenin bugünkü tavrında Rosso'nun tarifat ve tari-
zatına benzer halât yok mudur ? Bu hekim tecarüp -i azma baladaki tarife-i
ahlakiyeyi yalnız zamanına hasretmiş zan olunursa hata edilmiş olur. Rosso
zamanındaki Fransayı , Fransızları piş-i mülâhazaya almakla umum memalik ve

akvam-i medeniyeyi mutalâa eylemiş ve bir müşerrâhin cesed-i meyyit üzerindeki tetkikat-ı teşrihiyesi gibi , cemiyet-i beşeriyenin dimağını, kalbini , midesini , batnını tettebbu' etmiştir. İnsaniyet Rosso'nun devrindeki insaniyetden başka bir insaniyet değildir. Rosso'dan evvelki , Rosso ile muasır olan insaniyet ne ise bugünkü ve bundan sonraki insaniyet ve tabir-i digerle ahval-i beşeriyet yine odur .

Bize göre meşhud olan fark -i metin insaniyetde değil zevahir-i insaniyetdedir. Ve dünya durdukça böyle devam edecektir.

Ebuzziya

Cilt 12
5-13

Kırım muharebesini müteakip Rusya hükümeti, Devlet-i Osmaniye'ye karşı o vakite kadar takip eylediği meslekte yine tadilat icra etti . Ve o tarihten itibaren , Bismark'ın " Soğuk su banyosu" ve " sıcak su banyosu" tesmiye eylediği usulü mütenaviben tatbika başladı. Filhakika hükumat-ı Garbiyenin Devlet-i Osmaniye'yi müdafaa zımnında Rusya aleyhindeki ittifak ve ittihatları devam ettiği müddetce, Rusya ihtiyat ve intizar tarikini ihtiyar ile istihzaratda bulunmakta idi . Fakat Purusya , Rusyaya şarkdaki meneviyat ve makasidini mevki-i fiile getirmek zamanının hulul eylediğini ihssa ve ifham ettiği zaman Prens (Gorçakof) nice zamandan beri perverde eylediği arzuya mukavemet edemedi . Ve Bismark ile takarrur eden tarz-ı tesviye mucibince Purusya'nın evvelâ Avusturyayı (Sadova) da ve müteakiben Fransayı (Sedan) da mağlup eymemesine müsaade gösterdi . Badehu bu hidematının semeratını iktitaf için bizzat işe başladı. Prens Gorçakof'un bu yolda ilk attığı hatveyi 1856 Paris muahedesini fesh için vaki olan teşebbüsü teşkil eyler ki , bu teşebbüs Londra konferansının akdini intaç eylemiştir. Maa-mafih ahval ve vakayi' temamiyle prensin arzu ve ümit eylediği şekilde cereyan eylemedi . Ez cümle Boğazlar meselesinde İngiltere ile Hükûmet-i Osmaniye pek mahirâne tedvir-i siyaset ile Rusyaya verilecek müsaadeti ekal derecate tenzile muvaffak oldular . Filhakika bu konferansda, Osmanlı padişahının Boğazlar üzerindeki hukuk-i hakimiyetinin, Avrupanın rıza ve muvafakati ile, fesih ve izalesi veya pek ziyade tahfif ve tahdidi mümkün bulunmakta iken, Rus murahhası (Bronof) un (1) bîr hatası, gafilâne bir hareketi yüzünden bilakis hukuk-u mezkûre her türlü halelden masun kaldı .

Bu konferans neticesinde takarrur ile imza edilen mukavelenin ikinci maddesi elyevm meriyül icra usulü berveçh-i âtî tayin ve tasrih eylemektedir :

"Boğaziçi ile Çanakkale boğazının , 3 Mart 1856 tarihli müteferrik muahedenamede takarrur eden usul ve suret-i mesdudiyeti muhafaza ve ibka edilmiş

(1) (Bronof) , Rus diplomatlarından olup bilhassa mesail-i Şarkiyeye ait konferans ve kongrelerde Rusyanın murahhası sıfatıyla bulunmuş ve defatla mühim sefaretlere tayin edilmiştir. Bu Rus siyasisi, kendi meâkeketi ile İngiltere arasında itilaferverane politika takibine tarafdarlığı ile maruf olup bu yolda pek çok teşebbüs ve mesaide bulunmuştur. Tevellüdü 1797, vefatı, son memuriyeti olan Londra sefirliğinden istifa ile kendini tkaüt ettirdikten iki sene sonra 1875,

ve maamafih zat-i Şahane , 30 Mart 1856 tarihli muahedenamenin tenfiz-i ahkâm ve mukarreratı icabeylediği takdirde ve zaman-i sulhda işbu Bogazları dost ve müttefik devletlerin donanmalarına küşat eylemekte muhtar bulunmuştur . "

İşte görülüyok ki bu maddenin mutazammın olduğu suret, zaman-i sulha mahsus bazı mertebe müsaadati şamil olsa da yine netice itibariyle Rusya için usul-ü ihtibas (Regime cellulaire) den başka birşey değildir.

Maamafih Prens (Gorçakof) şu muvaffakiyetsizlik üzerine emelinden sarf-i nazar eylemedi. 1866 ve 1870 de ittihaz eylediği meslek- müsaadekârının müstelzim olması lazım gelen deyn-i şükrânın kendisine henüz ifa edilmediğini düşünerek evvelâ Almanyaya teveccüh eyledi ve anın vasıtasıyla Avusturyayı da elde etmek istedi ve bu iki devletin muaveneti ile, düvel-i garbiyenin kendisine itadan daima imtina' eyledikleri iki şeyi, yani Rus ordusunun Balkanlarda tefevvuk ve rüchan nüfuzunun tasdiki ile Bogazlar üzerindeki hâkim olmak hakkını istihsal edebileceği zihabına düştü .

Müsyö (Serj Goryanof) un eserinde pek mebzul olan vesaik-i cedidenin mutalaasından, Prens Gorçakof'un menşe-i hatasının nerede olduğu anlaşıyor.

Bu ihtiyar siyasi , (Sadova) muharebesinden sonra, kuvvetinin kısm-i azamına kaybetdiğinden dolayı duçar - i vehn ü fütur olmuş kıyas eylediği Avusturya hükümetinin artık Rusya için ehemmiyetli bir rakip hükmünü haiz olamayacağını zanneylediği gibi, Almanyanın da Avusturya ile Rusya hükümetlerinden birini intihapda muhayyer kalinca, hidemat-i vakiasından dolayı Rusyayı tercih edeceğine kail olmuştur.

Vekayi ise Prens Gorçakof'un bu iki noktada külliye hata eylediğini isbat etmiştir . Halbuki Almanya Sefiri (Şuveying) in bervech-i âtm nakledeceğimiz bir sözü Rus siyasisinin gözünü açmaya kifayet etmek lazım gelirdi. Çünkü kavlı-i mezkûr derhal Rus hey'et-i hükümetinin ~~şuham~~ samah-i dikkat ve basiretinin isal edilmişti. Alman - Fransız myharebesini müteakip Almanya ile Avusturya yekdiglerine takarrup arzusunu göstermeleri üzerine bu arzusunun ilk tezahüratından olarak iki devlet İmparatorunun 1871 senesi Agustosunda temas ve mülakatlari vuku' bulduğu zaman Rusyanın Viyana sefiri (Nuvikof), (Şuveying) e bu mülakatdan ne netice hasil olduğunu sormuş, Almanyanın Viyana sefiri

de şu cevabı vermişti :

" Eğer bana , Avusturyanın dostluğu mukabilinde kendisine ne vaat eylediğimiz sorul edilecek olsaydı buna : ~~HAYATINI KISSİYATINI~~ ! cevabını ita ederdim. Filhakika Avusturya , mevcudiyet ve bakasını munhasıran bize medyundur. Çünkü Avusturyanın muhafaza-i hayatını bizim menfaatimiz iktiza eylemektedir. Ve bizim nokta-i nazarımızca devlet-i mezkûrenin bakası, Avrupa müvazenesi için , hükümet-i Osmanîyenin bakasından daha ziyade lâzımdır."

Bu söz üzerine biraz âmâl-i fikretmek, lüzumundan bahsedilen müzazenenin ancak Rusyaya karşı temin edilmek istenildiğini anlamak için kafi gelmek icabederdi. Filhakika (Şuveyniç) in kavli, "biz Avusturya ve Macaristanı , Avrupada İslav nüfuzunun tevessuunu durdurmak için ibka eyliyoruz." manasından başka bir medlule atfedilemezdi ve görülüyor ki Almanya da bu maksadını hemen sarahat-i kâfiye ile ifşadan çekinmiyordu (1).

Nüfuz ve iktidar-i şahsisine mağrur, istinat eylediği devletin kuvvet-i kahiresinden emin olan Gorçakof ise öyle inceden inceye düşünmek lüzumunu his etmeyerek basiretsizlik gösterdi . Maamafih bu babda belki büsbütün mazereti de yok değildir . Çünkü Bismark, o kendisine has olan etvar-i sadedilâne ve laubaliyanesi ile ber mutat maksat ve efkârını izmar eyleyerek Rus siyasisini ikaz etmedi . Ve Gorçakof'un hatasında dalıp gittiğini gördükçe şüphesiz o iri biyıklarının altından gülmekte idi . Müsyö (Guryanof) un eserinde bu son noktaya dair bir çok vesaik-i muknia vardır , ki bunların bazısını bervech-i ati zikreyliyoruz :

"Prens (Gorçakof) 20 Mart 1876 tarihiyle (Dubril) e yazdığı mektupda şu sözleri söylüyor : Bismark, bila şart ve kayıt kendisine istinat edebileceğimizi (Şuvalof) a te'min etmiş ve Purusya'nın , Rusyaya 1866 ve 70 senelerinde vaki olan müzaheret-i manevîyesinden dolayı medyun-u şükran bulunduğunu, bu deynin ifası ise Purusya için bir vazife-i namus olduğunu ve binaanaleyh bir Başvekil sıfatıyla değil, fakat asil ve mert bir adam sıfatıyla, müddeiyat ve metalibat-i vakiamızda bize zahir olmak için bir Alman ordusunu emrimize amade tutacağını söylemiştir." (Dubril) ise bu mektuba yazdığı cevabnamede "Bismark-

(1) Şuveyniç'in bu suretle idare-i kelâm etmesi, M. (Hanutu) nun farzeylediği gibi Almanyanın ifşay-i razdan ihtiraz etmemesine mi delalet edeceğini veya Şuveyniç'in bir gevezeliğine mi atfedileceğini erbab-ı mutalaaya bırakırız.

in kendisine Avusturya ile Rusya hükümetlerinden birini intihapda muhayyer kalınca Rusyayı tercih eyleyeceğini daima bildirdiğini" ifade etmiştir.

Halbuki bu mektupların taatisinden bir kaç mah sonra, yani 1876 senesi son baharında Rusya hükümeti Almanyaya resmen "Avusturya ile aramızda bir muharebe zuhur edecek olursa muhafaza-i bi tarafı eder misiniz?" sualini iradedince balâda ismi geçen (Şuveyniç) Bismark'dan şu cevab-i kat'iyi aldı. : "Almanya, Avusturyanın ezilmesine müsaade edemez." (Bismark'ın hatıratı cilt 2 S.250) Bismark keza aynı hatıratın 297. sayfasında : "İttifak hususunda Rusya ve Avusturyadan birini intihap mecburiyetinde kalınca , Avusturyayı tercih etmekle körü körüne hareket eylemiş olmadım." diyor. İşte tarihin gayetül gaye mühim bir muammasının hal ve tavazzuhu kuvve-i karibeye gelmiş gibi görünüyor.

Gurçakof, Almanya'dan gördüğü bu muameleye rağmen yine hülyasında devam eyledi. Ve bu defa da Balkan mesailinin tesviyesi için doğrudan doğruya Avusturya ile itilaf çarelerini taharriye başladı. Bu itilaf ise, meşhur (Rayıştad) mülakatı ile (28 Haziran ilâ 8 Temmuz 1876) suretnumay-i husul olmuştu. Netice-i itilaf olarak akdedilen mukavelenamenin metni, M? Gurnayof'un eserinde maatteessüf münderiç değildir. Maamafih bu bapda şimdiye kadar teressüh ve takarrur etmiş olan malumat ile (1) en mühim noktaların tayin ve tasrihi mümkün bulunmaktadır. Bu ciheti hulaseten ve muvazzahan bildirmiş olmak için söyleyelim ki, 15 Kanun-u sani ve 18 Mart 1877 tarihli mukavelenamelerle esasî te'kit edilmiş olan(Rayıştad) itilafında Rusyanın Batumu istimlâk etmek suretiyle Asyada arazisini tevsi hususunda serbest bırakılması ve fakat Balkanlarda büyük bir İslav hükümetinin teessüsüne müsaade edilmeyerek Avusturyaya da bedel-i sükût makamında Bosna ve Hersek'in bahşedilmesi takarrur eylemişti. Bu tarz-i tesviyenin mahiyetini, akd-i mukavele zımında müzakeratin esnayı cereyanında Prens (Gurçakof), yazdığı şu sözlerle : " Teşebbüs olunacak emr-i azimin bütün bar -i mezahimi ile mehalikini biz yüklenmiş oluyoruz. Avusturya ise hiç zahmet gekmeden

(1) Hanutu makalesinin aslındaki bir tahşiye ile, bu malumatın menşei hakkında tafsilat almak isteyenlerin (Fransa tarih-i devr-i haziri) namındaki eserine muracaat eylemelerini tavsiye ediyor . Filhakika eser-i mezkûrun son cildinde Kara Todori Paşa'nın gayr-i matbu hatıratından müstahreç fikarata istinaden bir hayli tavzihat var ki , işbu tavzihati nüsh-u atiyemizin birinde (Muktetefat-i tarihiye) unvani altında derc eyleyeceğiz.

ila nihaye taht-i tasarrufunda kalabilecek olan bir mülk sahibi olmuş oluyor." (1876, Teşrin-i evvel) bizzat tayin eylemiştir denilebilir.

M?Guryanof, Avrupa tarih-i siyasisinin bu mühim hadîsati hakkında "üç İmparatorlar itilafı hakiki olmayıp hayalî ve itibarî idi" hükmünü veriyor ki , bu hükümdeki isabet vesaik-i münteşire ile taayyün etmekte , vukuat-ı müteakibe ile de mertebe-i subuta vasıl olmaktadır. Bu suretle tarih , bir kaç senedenberi Fransız vedaiki ve hazine-i evrakdaki tetkikat ile tenevvür etmeğe başlamış olup Rus erbab-ı kaleminin istintacat ve işhadat-ı ahiresiyle kesb-i kat'iyet eden bir hakikat daha kazanmış oluyor .

Fakat nasıl oluyor da Prens Gurçakof ~~uzun müddetler~~ uzun müddetler böyle itibarî ve hayalî bir itilaf ile kendi kendini aldatıyor ? Berlin kongresinden sonra Gurçakof müzakerat-ı vakıayı telhisen İmparatora takdim eylediği bir rapor da diyor ki :

"Bu kongreden istinbat ettiğim his ve fikr-i umumiye nazaran üç İmparatorlar itilafına daha ziyade istinat etmek hayalî bir iş olur." İmparator, raporın bu noktasına derkenar olarak şu cümleyi yazmıştır : "Benim de fikrim bu merkezdedir."

M?Guryanof kitabında, Berlin Kongresinin tarihini biraz kısa geçmiştir. Fakat bu bapda verdiği izahatdan , Rusyanın ihraz eylediği galebat-ı kat'iyenin netice-i tabiiyyesi olarak vuku bulan metalibatına karşı vaz'olunan takyidat meyanında, Bogazların küşadından sarf-ı nazar eylemeğe icbar olunması kadar hiç bir şeyin gücüne getmediği anlaşıyor. Rusya, daha (Ayastafanos) muahedesinden evvel Edirnedden başlamış olan mebadi-i sulhiyede Bogazların küşadi şartını ileri sürerek kabul ettirmiş idi, halbuki bilahara bu talebinden, hatta Berlin kongresi murahhaslarının ictimaından evvel bile sarf-ı nazar eylemeğe mecbur oldu. İngilterenin bu münasebetle ibraz ettiği kuvvet ve satvet ve hele kararındaki kat'iyet, nihayet (Şuvalof) u daha kongrenin in'ikadından evvel Bogazlar meselesinde eski usulün muhafazası esasını kabule mecbur etmişti.

Bu mecburiyetin Rus efkârında husule getirdiği tesiri, ahval ve hadîsati mezkûrenin nakil -i mutedil ve ihtiyatkârı olan müsyö (Guryanof) un şu sözlerinden iyi hiç bir şey izahedemez :

" İşte, Berlin Kongresinin ictimaından evvel bile Rusya hükümeti , yalnız hakimiyet-i bahriyesi için değil, fakat bir devlet-i muazzama olmak itibari ile muhtaç bulunduğu feyiz ve mamuriyet nokta-i nazarından da fevkalade haiz-i ehemmiyet olan bir metalibesinden, yani sefain-i harbiyesinin Bogazlardan murur edebilmesi hakkını talepden sarf-i nazara icbar kılındı. Rus sefain-i harbiyesinin Bahr-i Siyah ve Sefit Bogazlarından serbesti-i mururunun tasvip edilmesi, uzun ve masraflı bir harbin müatelzem olduğu fedakârlıklara karşı baligan ma belâğ kâfi bir taviz teşkil ederdi. Halbuki Rusya, kendisi için pek müheyyiğ bir te'sir ve ehemmiyeti haiz olan bu meseleyi, İngilterenin tehdidatı karşısında ebediyen harım-i kalbine defneylemeğe mecbur oldu."

M? (Guryanof) un bu son ifade-i kat'iyesi de muhtac-i takyitdir. Çünkü malum olduğu üzere Kont (Darenthal) Bosna - Hersek'i pek nagihânî suretde ilhak eylemesi üzerine, bu mesele tekrar mevzu-u bahis olmuş ve Rusya bu ilhaka mukabil bir ta'viz olmak üzere Bogazların küşadını talep eylemişti. Fakat Rusya bu defaki talebinde de (Rayıstad) da , Ayastafanosda ve Berlinde olduğu gibi istihsal-i meram edemedi. İngiltere, son zamanda Rusya ile olan münasebatının pek gayr-i muntazır suretde tebdil-i şekil ve mahiyet eylemiş olmasına rağmen, Rus Hariciye Nazırının tervic-i metalibi cihetine gitmedi ve bu vak'a üzerine diplomasi tarikiyle açılmış olan bab-i teşebbüsât ve müzakerat da hiç bir netice vermeksizin tekrar kapandı.

İşte görülüyor ki Bogazlar meselesi Avrupa siyasiyat-i Şarkiyesinde eskiden beri haiz olduğu şekil ve mahiyeti el'an muhafaza etmektedir. Bu meseleyi halletmek garesini bulanın ise sulh ve müsalemete pek büyük bir hizmet etmiş olaçağı bedihidir. Biz burada bu mühim ve dai-i tehlike meselesinin ne gibi esaslar dairesinde bir suret-i tesviyeye iktirani kabil bulunduğunu muhtaseren tetkik etmek istiyoruz. Evvel emirde Rusyanın ne talep ve arzuda bulunduğunu kat'i suretde anlamak icabeder. Çünkü Rusya bizzat kendisi bile bir çok zamanlar ne istediğini tayin edememiş ve anın bu bi kararlığı ise tabii diplomatların teşebbüsât ve mesaisini teshile hadım olmamıştır. Filhakika Rusya Bogazların mesdud tutulması ile küşade bulundurulması şıkları arasında bir çok zaman mütereddit kalmış olup bu iki suretin her ikisi de Rusya için bir taraf-

dan mahazire badi diğer taraftan menafii calip bulunmaktadır.

Meselenin Rusya nazarında şimdiki şekline gelince : bizim anlayışımıza nazaran hükümet-i mezkûre bu bapda bir çok imal-i fikrettikden sonra mutavassıt bir suret-i tesviyede karar kılmıştır ki, o da Bogazların gerek küşadını ve gerek seddini sirf kendine munhasır bulundurarak yalnız kendisi için ezher cihet mucib-i memnuniyet olacak bir netice elde etmektir.

"Rusyaya herşeyden evvel muahedat-i mer'iyenin şeraiti pek giran gelmektedir . Şünkü şerait-i mezkûre kendisini bir mahbus gibi Bahr-i siyahda kapanıp kalmaya mecbur tutuyor ve bu mahpes ne kadar geniş olsa da yine donanmasını kapa-pana sıkışmış bir vaziyetde bulunduruyor. M? Guryanof diyor ki " Mukavelat ve mukarrerat - i hazır Rusyaya karşı hem adem-i emniyet ve hem de hiss-i husumete delâlet edecek bir mahiyeti haizdir. Bu hal ise Rusyayı Bahr-i siyahda tecrit ederek ana mukabil kendisine zamin-i emniyet ve tahaffuzu olacak hiç bir vasıta bırakmıyor . Halbuki bu denizin sevhilinde iki devlet hâkim olduğuna göre, mahreci, hak ve madelet nokta-i nazarından , her ikisine de siyanen küşade bulundurulmak iktiza eder."

Şimdi Rusyanın talep ve arzusu vechile mukavelat ve muahedat-i haziranın yeniden rüiyet ve tadiline muvafakat -i düveliye hasıl olduğunu farzedecek olsak, bu tadilat hangi şerait dairesinde icra edilmek iktiza eder ? Rusyanın bu bapdaki nokta-i nazarı yavaş yavaş taayyün ve kesb-i vuzuh eylemiştir. Hükümet-i mezkûrenin en nafizünnazar rical-i siyasîsinden bulunan M. (Nelidof) (1) 22 Teşrin-i

sani 1877 tarihli bir muhtarada Rusyaca matlup olan suret-i tesviyeyi vech-i ati

(1) M?(Nelidof) uzun müddet Rusyanın Dersaadet sefirliğinde bulunmuş bir diplomatdır. Bu zat ta gençliğinden itibaren meseil-i Şarkiyeye merak ettiği cihetle önce Saint Petresburg Darülfünûnunda elisine-i Şarkiyeye ile kesb-i ülfet etmiş ve bir müddet Paris ve Berlin sefaretlerinde dolaşmış sonra 1875 de Dersaadet sefaretine Müsteşarlığına tayin edilmiş ve muharebenin zuhuru üzerine memleketine gide-rek Rus ordusu Erkan-ı Harbiyesine iltihakla Ayastafanos pişgâhına kadar gelmiş ve hatta meşhur Ayastafanos muahedenamesinin hazırlanmasında büyük hizmeti olmuş-tur. Muharebeden sonra 1882 senesinde Dersaadet sefaretine tayin edilmiş ve tam on beş sene yani 1897 tarihine kadar İstanbulda kalarak o tarihte Roma sefaretine naklederek oradan da 1903 de Paris sefaretine tayin edilmiş ve bu sefaretde iken 1910 senesinde bu şehirde vefat etmiştir.

1904 de Rusya ile Japonya arasında zuhur eden muharebe Müşşö Nelidof 'un pek canını sıkdığı gibi Rusyanın yekdigirini müteakip duçar - i hezimet ve mağ-lubiyet olması da pek ziyade teessürünü mucip olmuş ise de bu mağlubiyetler do-layisiyle Rusyanın duçar-i zaaf olmasından endişeye düşen Fransız efkâr-i umumiyesini tatmin için cidden mekânnet ve tedbir ile ifay-i vazife eylemişti.

Tevellüdü 1837 senesine müsadıfdir.

üzere tasrih ediyor :

" Bizim Hükümet-i Osmaniyyeye karşı takip eylediğimiz siyaset - i Bahriyenin şimdiye kadar hedef ve gayesi , gemilerimizin Bahr-i Sefide serbesti-i mururunu temin ve aynı zamanda da düşman filolarının Bahr-i siyaha girip sevhilimizi tehdit eylemelerine mumanaat etmekden ibaret olduğu gibi bundan sonra da öyle olmak iktiza eder . Binaanaleyh Bogazlarda munhasıran bizim harp gemilerimize serbesti-i seyir ve seferi bahşedecek ve fakat düvel-i sairenin (Kafesinin sefain-i harbiyesini bu müsaadeden hariç tutacak) suver-i tesviye bulmak için çalışmamız taht-i vücubdadır."

İşte meselenin en müşkül ve en nakabil-i hal noktalarını bu (Munhasıran bize bahşolunmak) ve (Düvel-i sairenin kafesi bu müsaadeden hariç tutulmak) kayıtları teşkil eyliyor.

Filhakika Bogazların hakim ve sahibini - bu sahip her hangi devlet olur sa olsun - kendi suları dahilinde sefain-i harbiye bulundurmak hakkından kim mahrum edebilir ? O devletin, ledel icap müttefiklerinin filolarını kendisini müdafaa için celbeylemesine nasıl mumanaat olunabilir ? Rusyanın bu talebi, mahiyeti itibariyle Bogazlar üzerinde hakimiyet iddiasından başka bir şeyle kabil-i tefsir midir ?

Bize kalırsa Rusya meseleyi ergeç daha mümkün-ül husul bir nokta-i nazardan derpiş eylemeli ve kendisi için asıl muktazay-i menfaat ne olduğunu ciddi surette tetkik etmelidir . Bogazları alelumum devletlere ve aynı zamanda kendi sefainine açık mı tutmak daha ziyade mucib-i faidedir veyahut düvel-i saire harp gemileriyle beraber kendi sefinelerine de mesdud tutmak mı daha ziyade menafiine muvafık gelir ? Hulusa hava alacak bir menfez küşadi mı ve yahut Bahr-i Siyahda kapanıp kalması mı kendisi için temin-i istifade eder ? Bu meselenin, sırf kendi arzu eylediği dairede yani Bogazları munhasıran kendi sefainine açık tutarak düvel-i saire gemilerine mesdud bırakmak suretiyle halline gelince, bu tarz-i tesviye Avrupa haritasında pek mühim tadilat ve tebeddülât husule gelmedikçe kabil-i icra değildir. Tadilat-i mezkûrenin an-i vukuunu ise Avrupanın hikmet-i siyaseti bugüne kadar te'hir ve imhale muvaffak olmuştur. (1)

(1) Ahval-i cariyeye nazaran acaba tadilat-i mebhusenin an-i vukuu şimdi hulul

Benim fikrime nazaran Rusya bu bapda iyiden iyiye sarf-i zihin ve imal-i fikir ederse en sade, en ziyade muvafık-i hal ve zaman ve en müsait bir suret-i tesviyede karar kılaşakdır ki o da Bogazlardan herkesin mururunu serbest bırakmaktır. Vakia Rusya için, bir ikinci Kırım muharebesi, bir ikinci Sivastapol felaketi ihtimalatı badi-i endişe oluyor, fakat o tarihten beri zaman çok tebeddül eylemiştir.

Filhakika onbeş yirmi senedir Avrupa münasebat-ı beynel düvelinde öyle tahavvulat - i azime husule geldi, hala bugün bile âlem-i siyasiyatda gözlerimizin önünde öyle gayr-i muntazır inkilabat ve tebeddülât tahaddüs ediyor, öyle yeni yeni cereyanlar , istikametler açıktır ki , eğer Bahr-i Siyahın "Serbest deniz" haline ifrağı fikri esas itibariyle bir kere kabul edilirse, bu fikrin, anıf üzzikir inkilabat ve tahavvulat dolayısıyla farz edildiğinden çok çabuk, saha-i fiiliyata çıkması imkân dahilinde bulunmaktadır.

Mesela daha geçenlerde Avrupa siyasiyatına tesir-i küllisi olacak yeni bir hal tahaddüs etti : Avusturya ve Macaristan hükümeti (Dritnot) sisteminde bir takım yeni sefain - i harbiye inşa ettirdi ki, bu sefain ile Alman siyasiyatının Bahr-i Sefide hulul eylemiş olduğunda şüphe edilemez. Şu halde İngiltere, Fransa ve İtalyanın menafiinde bir tebeddül husule geliyor yani Bahr-i Sefit muvazene-i müstakiresi duğar-i tehdit oluyor demektir . Binaanaleyh salif üzzikir hükûmat, belki bir ahd-i karibde Rusya donanmasının da muavenetinden istifade cihetine meyil etmek isteyeceklerdir. İşte yalnız şu istiane ihtimali, senelerden beri icabat-ı tarihiye ve şerait-i zaruriye ile takarrur etmiş, âdet hükmüne girmiş olan ahvalde tebeddülât-ı külliye husule getirecek mahiyetdedir."

Meselenin şu günlerdeki şekline gelince (2) Rusyanın, eğer istihzaratı kâfi dereceye gelmiş ise yeni bir takım esbap dermeyanı ile meseleyi tekrar vaz'-i mevki-i müzakere eylemek istemesi memuldur. Avrupanın da bu esbabı iyiden iyiye sencide-i mizan-ı tetkik ettikten sonra kendi hikmet-i eylemiş midir ? Bize kalırsa o an-ı vukuu, mevki-i hazırımızın istilzam eylediği kat'î ve metin tedabire bilâ ifate-i zaman tevessül ve bazı zarurî fedakârlıkları beyhude tereddüde düşmeksizin ihtiyar eylemek şartıyla, tehir edebilmek bugün bile elimizdedir. Fakat böyle iş görebilecek adamlar nerede?

(2) Geçen seneki vakayıdır.

siyasetinin ve menafinin icabatına göre bir karar ittihaz edeceği tabiidir.

Bogazlar meselesi, cihan siyasiyatı işgal eden mesailin şüphesiz en mühimlerinden en endişe averlerinden biri ve belki birincisidir. Fakat coğrafya tebeddülâtı siyasiyatı da değiştirdiği cihetle bu meselenin Süveyiş Kanalının küşadından beri, hatta hükumat-ı bahriye nazarında bile eskisi kadar ehemmiyeti kalmamıştır denilebilir. Kim bilir belki (Ferdinan Dulesis) bu kanalı küşat etmekle , büyük Petro'nun - hakikî veya musanna'- o vasiyetname-i meşhuruna na memul bir takım şerait-i cedide kayıt ve ilave eylemiştir.

++++++

MÜLÂLAHAZA

Bogazlar meselesinin Rusya nazarında , bilhassa hükumat-ı mezkûrenin Aksay-ı Şark'da pay-ı istilâ ve nüfuzunun kesri ve daire-i faaliyetinin tahdid zamanından beri, eski ehemmiyetini temamiyle iktisapeylediği ve yine mesail-i hayatiyesinin birincileri sırasına geçtiği muhakkaktır. Vakia baladaki makalenin mevzu teşkil eden emerin müellifi M. Serj Guryanof, "İngilterenin muma-naat ve muhalefeti karşısında Rusya bu meseleyi ebediyen defneylemiştir." yolunda teminat-ı kat'iyede bulunuyor ama, eser-i mezkûrun tarih-i neşri ile hemen aynı zamanda zuhur eylemiş olan Bosna - Hersek hadisesi üzerine Rusyanın derhal bogazların küşadını makam-ı tavizde talep eylemiş olması, teminat-ı vakianın esassızlığını isbata kâfidir. Zaten M. Hanuğu daha geçen sene, ahval-i siyasiyemizin şimdiye nisbetle çok ziyade emniyet bahş görüldüğü sıralarda yazdığı baladaki makalesinde bu meselenin yalnız böyle ikide birde tecdit edileceğini değil, ve fakat Bahr-i Sefit muvazenesinde tebeddülâtı mucip olacak hadisat-ı cedide dolayisiyle belki Rusyanın arzusuna karip bir suret-i halle iktiran eyleyeceğini de muhtemel görüyor . Hanutu'nun , Avusturya tarafından iki üç yeni sefine inşa ve tenzil edilmiş olmasını, bogazlar meselesine tesir-i küllisi dokunacak hadisat-ı mühimme-i hadideden addeylemekte ne dereceye kadar musip olduğunu kestiremez isek de, şu beş on seneden beri Avrupa siyasiyat-ı düveliyesinde vukua gelen tahavvulat-ı külliye meydanda iken ve elyevm dahi nice nice gayr-ı memul cereyanlar, istikametler tahaddüs edip dururken hala bir takım eski efkâr-ı siyasiyeye binay-ı ümit eylemek, ve meselâ Bogazların

küşadına kadimden beri muhalif olan İngilterenin siyasiyat-ı haziranın şerait ve temayülatı müvacehesinde de behemehal bu muhalefetde ısrar edeceğine hüküm vermek tabii doğru olamaz . Bu cihetle Rusyanın mevkiimizin müşkülat-ı hazırasından bil istifade bu meseleyi tekrar mevki-i müzakereye vaz'a teşebbüs etmesi pek muhtemel bulunmaktadır. Netekim bir kaç gün evvelki gazetelerde hükümet-i mezkûrenin bu bapda bir karar vermek üzere bulunduğuna ve sırf kendi sefainine munhasir olmak şartıyla Bogazların küşadını talep eyleyeceğine dair (Standart) gazetesinden menkul bir fıkra-i ~~MÜHİMME~~ ^{VAR} mühimme var idi. Bu teşebbüsün, meselede sahib-i rey olan devletlerce ve bilhassa İngiltere tarafından ne suretle talakki edileceğini ise şimdiden kestirmek tabii bizler ve haseten diplomatlarımız için mümkün değildir. Bunu olsa olsa zaman ve vukuat tayin eyleyecektir. Yalnız bize terettüp eden bir vazife-i mühimme varsa o da ahvali da-ima mümkün mertebe bedbin bir nokta-i nazardan muhakeme ederek müteyakkız bulunmak, İtalya muharebesi gaillesinin devletin başına daha ne gibi gavail-i vahime ihdas etmek ihtimali bulunduğunu kemal-i ciddiyet ve metanetle derpiş eyleyerek ana göre müdebbirane bir hatt-ı hareket ittihaz etmektir.

Mevki-i hazirimizin fevkalade mühim olduğunu ve iş bir Trablus Garbın zabıt ve istilâsından veya ana taviz olarak Bogazların küşadını talep eylemekden ibaret bulunmayıp bugün memleketin hayatı, vatanın işyıklalı taht-ı tehdit ve tehlikede bulunduğunu itiraf etmemek günahdır. Bir kere ahval-i dahiliyemizin şu son zamanlardaki sui tedbir ve adem-i basiret yüzünden ne gibi eşkâl aldığı ve hükümetin bu yüzden idarece, zabıt ve rabıtca ne kadar zayıf ve âciz bir mevkide olduğunu gözümüzün önüne getirelim. Haricen de büyük dostlarımızın ve bilhassa Balkanlardaki küçük komşularımızın makasit ve temayülat-ı malumeleri itibariyle ne suretle müterakkib-i fırsat bulunduklarını piş-i im'a na alalım. Elyevm şu içinde bulunduğumuz sükûn-u nisbinin büyük fırtınalardan evvelki sükûnet-i muvahhişeye pek müşabih olduğunu hissetmemek caiz midir ?

Bugün dahilen her hangi bir sebepden dolayı zuhur edecek adî bir vak'anın, hükümetin aciz ve zaaf-i hazırı karşısında 31 Mart vak'asında olduğu gibi , an-i vahitte bir gaile-i müthişe şeklini alabilmek ihtimali kabil-i inkâr mıdır ? Ya hele Karadağ'ın İtalya ile olan münasebatı, Malisörler mes'ele-i ahi-

resindeki tavrı ve hareketi el'an dahi ilan-ı bi tarafiden mücanebeti görülüp dururken ve Bulgaristanın da her fırsattan istifadeye müsaraatındaki itiyat ve marifeti asar-ı adidesiyle sabit bulunurken Balkanlarda ila nihaye bir hadise zuhur etmeyeceğine ve böyle bir hadisenin derhal harb-i umumiye müncer olmaya-
cağına ihtimal vermek muvafık^ı olur mu ?

Bugün Balkan hükümetlerinde henüz ciddî bir hareket mahsus olmaması acaba hükumat-ı mezkûrenin hakkımızda perverde ettikleri hüsn-ü niyete mi, yoksa İtalya muharebesinin ansızın zuhurundan dolayı ikmal-i tedarikâta vakit bulamalarından mütevellit bir tevakkuf -ı iztirariye mi hamletmek iktiza eder ? Biz acaba neye güveniyoruz ? Ahval-ı maliyemizin intizamına mı . teslihatimizin mükemmeliyetine mi ? Kuvay-ı berriyemizi, bir kaç cihetden birden vaki olacak mühacemata karşı sür'atle sevke vesait-i nakliyemizin kifayet edeceğine mi ? Sefain-i harbiyemizin kisret ve kuvvetine mi ? İçlerinde el'an , daha dünkü hariciye Nazirimiz ve bugünkü Paris Sefirimiz Rif'at Paşa gibi zevat bulunan diplomatlarımızın mehareret ve dirayetine mi ? Yoksa dostlarımızın himmet ve muavenetine mi ? Bizim eski bir meselimiz vardır : "Türkün akli başına sonradan gelir " derler . Şu içinde bulunduğumuz ahvale bakanlar ve bazı mahafilimizde el'an cari olan temayülat ve efkârî işitip görehler, şimdiki halde bu eski meselin natik olduğu meziyet-i nisbiyeden mahrum olacak mertebelerde kuvve-i basıramıza umay-ı gaflet âriz olduğuna hükümde muztar kalıyorlar. Çünkü muharebenin devami halinde hakikaten pek büyük ve müthiş gavail zuhur edeceğini bize haricî ve dahilî bunca delail, bir kat'iyet-i riyaziye ile ifham edip dururken el'an bazı gazetelerimiz muharebede devami şiddetle terviç etmek gaflet veya tegafülünde bulunuyorlar. Bu ahval karşısında ise bizim için (bu millete Cenab-ı Hak merhamet ve imdat etsin) temennisinde bulunmaktan başka söyleyecek söz kalmıyor.

A.Velit

Asr-ı ahir tarihi , velev sathice olsun tettebbu' edilirse zahir olur ki bize Almanya ve Almanlar hiç bir vakit , hiç bir suretle eser-i müveddet göstermemişlerdir.

Zaten Almanyayı şekl-i hazırında tevhit ve temsil eden Purusya devleti, kırk sene evvel adeta Ruslara hudutda gardiyanlık vazifesini ifa eder ve meslek-i istibdat -i perveranesi icabı olarak her nerede daiye-i azadi ile istihsal-i hukuk-u hürriyete kalkışıldığını işitirse, derhal teb'asının kulaklarını silâh şakirtisi ile tağlit eylemek isterdi. 1862 deki Lehistan ihtilalinde ittihaz ettiği tavir her kesin malumdur.

Fransayı mağlup edip de 1871 de Almanlari (İmparatorluk) altında cem eyledikten sonra ise, Rusların tatyib-i hatiri için Şark işlerine de müdahaleye başladı. Hatta sonraları : (Girit meselesi bir (Pomeranya) neferinin heder olmasına degecek kiymeti haiz değildir) kavlini iradeden Bismark, 1878 de Berlin Kongresine riyasetle Moskof metalip ve meneviyatına vesatet etmek istemiş iken bir Bikonsfilt, Bismarkin kendine mahsus olan fezazet-i beyan ile izhar ettiği azametfuruşluğa, İngilizliğe mahsus bir itida-i demle ve fakat metninde mündemiğ olan kuvvet ve metanetle mukabele ederek, hem teşebbüs-i hudseranesini akim bırakmış, hem de ecel-i mevudunu ta'cil etmek istediği Devlet-i Osmaniye'yi, o müstebit kavi destden merdane halas eylemiş idi.

Eğer Abdulhamit, muahharen İngilizlere karşı iltizam eylediği meslek-i nanköranede devam etmeyip de meydan Almanlara kalmamış olsaydı, Devlet-i Osmaniye bugünkü belalara hiç bir vakit, vehle-i eser-i hayat gösterdiği şu ahd-i teceddüdünde asla giriftar olmazdı.

Bizi bugünkü mevki-i müşkilimize ilka eden bu politika, bi şüphe Alman politikasıdır.

İtalyanın Trablusa tahattisi İngilizlerle Fransızların eser-i teşviki olduğunu rivayet ediyorlar . Bu şayia setr-i hakikat için saliverilen ekâzibden maduttur.

Tan gazetesi geçen bir nüshasında demişti ki :

"..... Yeni hey'et-i vükelâ reisi Sait Paşa ile Almanyanın Dersaadet sefiri Baron Mareşal Fon Bibriştayın arasında cereyan eden mükaleme ,hadisenin

sulhen tesviyesinden Almanyanın henüz nevmit olmadığına medar-ı istidlal olabilir ? İhtilafın indifaina Almanyanın pek ziyade arzudar olmasını anlarız . Şu kadar ki Almanya üç sene zarfında saltanat"ı Osmaniyeye ikinci defa olarak bilaniza' bir eyalet-i kıymetdarını terk etmesini tavsiyede bulunmaya mecburiyet görmektedir, ki bu muamelesi kendini Türklere şüpheli bir dost gösterecek ve binaanaleyh bu da bir çok mahazir tevlit eleyecektir."

Fransızların bu ifşası garaz addo unsa bile hadisat-ı cariyeden yine hakikat hali istidrak mümkündür.

Akibüi Meşrutiyetde Bosna - Hersek iltihakı Alman eser-i teşviki olduğunu teslim etmesek bile madde-i iltihakın emr-i vaki halini almasına Almanyanın Avusturyaya cesaret bahş olacak etvar izhar etmiş olması inkâr kabul etmez. hallerdendir. Hatta diyebiliriz ki Abdulhamidin Almanya İmparator ve İmparatorluğuna te'min ettiği menafi-i la tuhsaya, Meşrutiyetin hatime çekeceğinden emin olan Kayser ikinci Vilhelm, Bosna - Hersek iltihakından dolayı Memalik-i Osmaniyede Meşrutiyeti zir u zeber edebilecek heyecan ve galeyan zuhurunu bile ümit etmiştir .

İstibdadın timsal-i müşahhası olan bu prens, Abdulhamidin şahsından ve tarz-ı hükümetinden memnun olmamış olsa bile Avrupada usul-ü meşveretle idare olunur bir hükümet-i muazzama daha peyda olmasını bir türlü hazmedemezdi. Anın için binay-ı Meşrutiyetimize, henüz taze iken sebep-i indirası olacak her hangi bir vesileye an samim tarafdard olacağında şüphe yoktur.

Halbuki böyle bir hadisenin vukuu Kayser hazretleri için nimelmatlup idi? Hatta 31 Mart hadisesini, Kayser hazretleri hab-i huzurunu terk ederek saat be saat takip eylemişti. Şüphe yoktur ki, bu merak endişe aver hadisatın Meşrutiyet aleyhinde beziray-ı zafer olması arzuy-u şedidinden ileri gelmişti.

Tan gazetesi diğer bir fikrasında da ifadat-ı atiyeyi serdediyor :

"..... Türkler Almanyaya ibzal eyledikleri timuryolları imtiyazları efvah-ı nariye mübayaası, sefain sipariş ve iştirasını , mühimmat-ı harbiye celbi, elhasıl Almanyaya te'min eyledikleri layuad ve la yuhsa menafii, bu devletin üç sene evvel Bosna - Hersek iltihakında olduğu gibi, Trablus Garp vılayet-i cesimesini de diğer bir müttefik bulunan İtalyaya terk hususunda bezl ü sarf ettiği nesayih ve vesaya ile bi iştibah mukayese ve muvazenede

bulunacaklardır . İşte bu sebeledir ki Baron Marşal cenaplarının Dersaadetde ifasına memur olacağı vazife pek müşkül ve nazikdir."

Tan'ın ifadesine nazaran Almanyalılar Bismark'larının tabir-i meşhuru üzere (Namuslu simsar) vazifesini icra etmekte olan - ve bize kalırsa bu terkin fakat kelime-i saniyesine tatbik - i ef'alde bulunan - sefirlerinin pek de mahirane itlakına şayeste olmayan adî entriklerinin temin ettiği ve edeceği menafie hasr-i maksat etmekte ve müşterileri olan biz Türkleri kaybetmek istemekle beraber müttefiklerinin de menfaatini temine çalışmaktadır.

++++++

Trablus hadisesinde Avusturyalıların nazarı ise Almanyanın mesleğine kat'a tevafuk etmez . Evvela Avusturya Balkan meselesinin zaman-i tatbiki henüz hülul etmediğine kail olduğundan, şerare-i harbin Avrupa kıt'asına sığramasını istemez. Bu devlet hiç bir vakit tebdil etmek istemediği Meternih meslek-i siyasisine bu meselede dahi ittiba' ile ittihaz edeceği hatt-i hareketin tayinini zuhuratdan bekleyeceği gibi, bir taraftan dahi - zebun-u iradati olduğu müttefik-i kavisine ki - Bosna - Hersek'i sayesinde temellük etmiştir, şüphe vermek ister. Binaanaleyh İtalyanın kazancına elinden gelse mani olmak arzu eyler. Çünkü henüz hallolunmamış (Tarantino) meselesi vardır ki İtalya kesb-i azamet ettikçe, tabir-i dâğherle İtalya , ittifak-i müsellesden müstağni bulunacak bir mevki ihraz eyledikçe bu meselenin hadis olmasından korkar .

++++++

Rusyalılardan bu meselede ne beklenebilir ? Vakia Moskova politikası şarklılara mahsus havas-i merdanekiyi bazı ahvalde muhafaza edebilir. Ba husus menfaat me'mul ettiği halde bittabi merdane bir meslek tutması me'mul olunur. Fakat bu devlet dahi telafi-i mafat etmek ister . Anın için her dakika bed' etmesi melhuz olan inhilâl - i umumi-i Osmaniye saburane hasr-i nazar etmiş, istifade esbabını tedarikle zevkiyap olmaktadır .

Şimdilik Boğazlar meselesini Sait paşa kabinesinin piş-i siyasetine bir tuhfe-i nevin olarak takdime hazırlanmaktadır.

++++++

Fransızlara gelince, bu kavim, medeniyet-i hazıraya bir leke-i âr olan

İtalya tecavüzat - i hukuk şikenanesinden dolayı bi hakkın dilgir ve müteessir olmakla beraber, Osmanlıların - Abdulhamide munhasir zan olunan - Alman politikasını devr-i Meşrutiyetde daha vasi' bir mikyasda mühtihaz ve kabul ettiklerine de münfail olduklarından ve hususa İtilaf-i müsellesle , ittifak- ı ara-
sında (Tredonyun - hatt-i vasil) teşkil etmeleri itibariyle her iki tarafın da amaline ittiba' mecburiyetinde bulunduklarından , şimdiki halde bize müzahe-
ret-i fiiliyede bulunamazlar . Maamafih matbuata ifadan hali olmadıkları ilkat ile efkâr-i ammeyi Osmanlılar lehine imale hususunda yine âsâr-i insaniyet ibraz etmektedirler .

++++++

Şu hale göre kala kala dest-i müzaheretine sarılacak yalnız bir İngiltere kalmaktadır ki bu devlet de Vükelây-i hazirasının politika tarihinde hiç emsali görülmemiş bir mevki-i müstesna bahşeden dûrendişâne ihtiyatkârlıkları hasebiyle Avrupaya sirayetinden korkulan bu buhran-i belânın def'ine fiilen teşebbüsü ancak İstanbulda fevkalade bir meslek -i müdebbirane ve makulâne ihtiyarına mütevakkiif görmekte ve şimdiki halde dûrdan seyirci olmaktadır.

Acaba Sait Paşa, İngilizlerin ümit ettiği meslek-i müdebbiraneyi ittihaz kudretiyap olabilecek midir . Müşarüileyhin meşhur olan fetanetine ve hususa bazıları indinde tecarib-i siyasiyedeki meharetine nazaran her türlü tedbir ve ihtiyat ile hareket ümit olunabilse de İngiltereye emniyet bahş olabilmesi pek de me'mul değildir. Çünkü ister zamanın icbari ve ister kendisinin fetane t-i mecbulesi sayesinde olsun, bugün devletin kuvve-i mutasarrıfasi makamına geçen bu zat, tedabir ve teşebbüsâtında münferit kaldıkça, ve rufekası olan Vükelâ, ana muin olmak hususunda evsaf-i matlubeyi haiz bulunmadıkça temin-i muvaffakiyet edemez itikadındayız.

Demek ki bugün Trablus Garp hadisesinde bizde - mefluğlar gibi bir enin-i canhıraşdan başka - hiç bir hareket-i fiiliyede bulunmak imkânı kalmamıştır.

Ebuzziya

Bir kehanetde bulunmadık beyan-ı hakikat eyledik

Geçen sene efrençi Eylülün 28 i tarihli Tasvir-i Efkârda - ki tam senesinde günü gününe İtaliyalılar ilân-ı harb etmiştir. - Trablus Garb hakkın-
da .

Bilad-ı Berberiyemiz
unvani ile ifade-i atiyede bulunmuş idik :

" nigâh-ı ibtisari küşade bulunan vatanperver bir zatdan aldığımız mektupda , bilad-ı Berberiyemizin hal-i hazırından bil istidlal maruz bulunduğumuz tehlike-i müstakbele üzerine beyanatda bulunmaktadır."

Sahib-i mektup , li maslahatin bir ay kadar Trablus Garb'da bulunmuş, memleketin hal-i hazırını görmüş, oralarda cari olan halate vakıf olmuştur. Mektupda tasvir olunan halate nazaran memleket, hemen sahipsiz denecek bir şekilde idare olunmaktadır.

İtalyanlar o kit'a-i mübarekeyi , vatanın elyevm Afrikadaki o latâf o istikbali kesirül vaat , yegâne ve fakat muazzam parçasını - şimdilik harben zabtetmeği mutaazzir görmelerine mebni - iktisaden teshire azmetmişler, bu politikayı tatbika başlamışlar.

(bank di Roma) namındaki İtalya Millî bankasının müttehazi olan müthiş pilanlara, az çok vukuf peyda eden eshab-ı basiret , bu kit'anın pek de bait olmayan istikbal-ı felaket ihtimali namına, şimdiden isale-i dumu' -u me'yu-siyetden nefsinin zabtedemez. Ne faydaki tehlikeden kurtulmak için göz yaşı fayda vermez. Gözümüzü açmak, felaket-i nagihaniye uğramamak için belanın neden ibaret olduğunu görmek lazım gelir .

(bank di Roma) Araplara bakkal dükkânları açtırıyor. Ufak ufak ticarethaneler te'sis etmelerine vesatet ediyor. Tüccara, zurraa, eshab-ı emlâk ve araziye , hemen hiç hükmünde bir faiz mukabilinde mebalîğ-i mühimme ikraz ediyor.

Bugün tarakkiyat ve ticaret ve ziraat namına mazhar oldukları teshilatın nasıl bir fikr-i ihtirasa istinat ettiğini bigare halk nereden anlasın! Umumi vasiye muhtağ olan bu ahaliyi giriftar olacakları belay-ı muhakkakdan kurtarmaya henüz vakit müsaittir .

Hükümet, biraz mutabassır davranırsa her tehlikenin önünü alabilir.

Nigâh-ı ibtisâr hükümetin Afrika sahiline kadar imtidaddan kasır olduğuna ihtimal veremeyiz.

İtalya bankası memleketde eczahaneler te'sis etmiş, Araplara meccanen ilâc tevzi ediyor. Trablusa Arabça tekellüm eder etibba göndermiş halkı meccanen tedavi ettiriyor. Kendi yarasına merhem-i nukut tedarikinden âciz olan fakir İtalya, ahaliden toplayabildiği paranın bir kısmını buralarda, mahza insaniyet namına sarfettiğine kail olmak için insan ya bigare Trabluslular kadar safdil olmalı, ya bizim erbab-ı hükümet kadar gafil bulunmalıdır.

İtalya bankası günün birinde Trablusda bir mahkeme te'sisine teşebbüs etse itimat edilsun ki muvaffak olur, çünkü zemin ve zaman pek müsaittir.

İtalyanların Trablusda hükümferma olan (Propaganda)ları pek müthiş bir faaliyet göstermektedir. Trablus sevhilinde işleyen (Florino Robatino) vapurlarına İtalya hükümeti her seferi için 6500 Frank tahsis etmiştir. Bu meblağ istisgar olunmasın. Senevî 338.000 Frank, yani 15 bin Osmanlı lirası eder. Yalnız bu kumpanyaya tahsis ettiği bu meblağdan, hususat-ı sairedeki makasidini temin için sarfeylediği paranın nasıl mühim bir yekûn teşkil edebileceği istidlâl ve tahmin olunabilir.

Acaba bizim İdare-i mahsuse bakayasından olan köhne vapurların iki üç kıt'asını tamir ederek işleyebilecek bir hale getirmek, berberiyeye sevhili için bir sefer-i muntazam ve muttaridde istimal etmek kabil mi değildir ?

Hadd-i zatında nazar-ı rûba olan liva-i Osmanî - bu sayede, İtalya vapurlarında temevvûğ eden - üç renkli İtalya bandirasını râğbetden iskat edeceğinde şüphe edilmesin.

Arap cahildir. Fakat bi hasbetdiyane hubb-u vatanın lazime-i âman olduğunu idrakden atıl değildir. Yalnız imtisal için misal ister. İttiba' için metbuun vücudu labüttür.

Ziraat bankası bilemeyiz ki oralarda eshab-ı araziye İtalyanların ifa eylediği hizmeti ifaya neden muvaffak olamıyor ?

(Banko di Roma) dan maada bir takım eshab-ı servet (Yani zengin İtalyanlar) dahi muttasıl arazi işтира etmekte, celbettikleri edevat -i ziraiyeyi ahalîye dağıtmaktadırlar.

Efradın gerek müesseseler tarafından, gerek eşhasdan ibraz olunan bu

yoldaki vesait-i teshiliyeye ferifte olmaları, İtalyanın makasid-i malumesini fevkalade temin edeceğinde şüpheye mahal yoktur.

Hükümetin bu dakikaları idrak ederek hususat-i medeniye ve iktisadiye-de ecanibin ibraz etmekte olduğu vesail-i teshiliyeyi bizzat kendisi ittihaz ve ifa etmesi, oraların istikbalini, fakat kendi menfaatimize olarak taht-i temine alması vecaib-i umurdandır.

Trablus, Afrika kit'asında mevcudiyet-i Osmaniyenin - pürüzgüz olarak-yegâne timsalidir.

Ebuzziya

İşte dediklerimiz senesinde zuhure geldi. İfadatımız keramat ve kera-met kabilinden değildi. Çünkü hal meydanda ve şimdiki sahne-i vukuatin saha-i vasiası İtalyanların iydi-i ihtirasatına terk olunmuş bir haldeydi.

Biz vazifemizi ifa etmiştik, (İtalyanlar şimdi orasını harben zabti müteazzir görmelerine mebni iktisaden teshire azmetmişler, bu politikayı tutmuşlar, gözümüzü açmak, felaket-i nakihaniye uğramamak için belânın neden ibaret olduğunu görmek lazım gelir.) demiştik. Daha ne söyleyebilirdik. Vakia daha pek çok söyleyecek söz vardı. Fakat bir kere istima' etmemeğe azmetmiş olan hükümet-i gafilaye isma-i meramda ısrarın hiç faydası olamazdı. Çünkü erbab-i hükümet yalnız gününü gün etmeği düşünüyordu. 750 mil uzakdaki Trablus garbi kim düşünecekti.

Biz (Memleket hemen sahipsiz denecek bir şekilde idare olunmaktadır) demiştik. Bu bir hakikat idi. Vali ve kumandan olan Müşir İbrahim paşanın iş'aratına ne Bab-i Âlî , ne Harbiye Nazareti kulak üsiyordu. Netekim geçende İstizahda bulunulması üzerine İbrahim paşanın : (Ben yedi mah evvel buralarını bildirmiştim.) Söyleyecek fazla bir şey bilmiyorum.) Mealinde cevap verdiğini gazeteler yazmıştı.

Memleketin hemen sahipsiz denecek bir şekilde olduğunu haber verişimiz hilaf-i hakikat olmadığı müehharen hükümetin ittihaz ettiği tavırla dahi sabit oldu. Valiliğine tayin edilen zat, ilan-i harbin yevm-i vukuuna kadar İstanbulda ayak sürüdü. Bir kumandan bulunup da gönderilemedi. Fazla olarak kuvve-i mevcude 4 tabur kaldırılarak dereke-i zaafa tenzil edildi.

B aladaki makaleyi yazdığımız günden beri saati saatine tam bir sene güzeran olmuştur. Bu müddet zarfında oralarda neler yapılmadı ! Mühimmat mı gönderilemez, askerin miktarı mı teksir edilemez, mitraliyozlar mı yollanamaz, istihkâmlar mı tarsin edilmez, topların adedi mi artırılmaz, büyük gapda toplar mı iştira olunmaz. bir hatta iki sene idare edecek erzak mı sevk edilmez, ahaliye ictimâî, iktisadî lazım gelen vesait mi ifa olunamaz, mektepler mi açılmaz, Ziraat veya devlet bankalarına (banko di Roma) nin garaz alut olan tedabirini akim bırakacak teshilatda bulunulması tavsiye mi olunamazdı ? Bu uğurda farz edelim bir senede Trablus için bir milyon lira feda etmek lazım gelsin. 350 sene evvelki şekl-i idaresiyle bugünkü günde bir kit'a-i vasianin idare olunamayacağını ve anın temin-i istikbali bu türlü fedakârlıklara mütevak্কif ve fakat bu fedakârlıkların fevaid-i müstakbelesi mütekâfiyen mütenasip olduğunu dür ve diraz teemmüle mi ihtiyaç vardı ?

İtalyanlar Arapça tekellüm eder tabibler sevk etmiş, eczahaneler açmış, ahaliye meccanen ilaç dağıtmakta devam etmiş. Acaba bizim lisan-i mahalliye vakıf olmak şöyle dursun mensup olduğu fenni bihakkin arif bir belediye tabibimiz var mıydı ?

Geçen sene-i devriyemizde Trablus meb'usları bir mektep için maarif bütçesine 25 bin kuruş zam ettirmeğe muvaffak olamadılar. Biçareler adeta lisan-i tazarru'larına dumuğ-u niyaz ve istirhamlarını teşrik ettikleri halde müstediyaat-i vakıalarını isma' edemediler. Halbuki İtalyan papasları etfal-i müslimeyi mekteplerine meccanen kabul ile muhabbet-i ammeyi celbe çalışmakdan bir an halî kalmiyordu.

İşte hey'et-i sabikanın ferade ferade her birini ve müctemian cümlesini mes'ul edecek halât bunlardır .

İbrahim paşayı ne için azleyledik . İtalyanları tatyip için mi. Öyle ise şimdi ne telâş ediyoruz ? Tatyip için değilse niçin yerine andan daha muktedirini tayin ve derhal izam etmedik ? Dünkü mektupçuları, çünkü gümrükçüleri çünkü başı bozukları, hasılı meydana çıkdıkları güne kadar hüviyetlerinden kimsenin haberdar olmadığı bir takım türüdüler, bi serupa herifleri mülkün her tarafına valilik, mutasarrıflık ile serpdik. Yirmişer , otuzar, onar, on beşer senelik eshab-i tecrübenin kimini idare-i sabikaya mensup, kimini cur-

nacilikla ma'yup, kimini tahdid-i sin kanununa tabi', kimini fikren mürtaci' diyerek hizmetlerinden çekdik.

İşte netice buralara müncer oldu. Bugün mülkün her tarafi bir herc - ü merg içinde bulunmaktadır.

Bize bu sözleri şimdi söylemekte ne fayda vardır . (İlac vakia piş-i ez vuku' bayed gert) denilemez. Çünkü baladaki makalemizde : (Bizim erbab-i hükümet o kadar gafildir ki İtalya bankası günün birinde Trablusda bir mahkeme te'sisine teşebbüs etse itimat edilsin ki muvaffak olur, çünkü zemin ve zaman pek müsaittir.) demiştik. Daha ne söyleyebilirdik, bizim bu söylediklerimizin onda birini söyleyen oldu mu ? Biraz daha lisan-i harerette beyan -i hakikat etseydik (Tatarlar) in tatyih-i hatiri için gazetemizi kapatan hükümet o zaman belki (Banko di Roma) ya tarziye ma'rezinde gazeteyi ilga ederdi.

Ma hasel gerek hey'et-i sabika ve gerek Recep Paşa merhumun oradan in-fikâkindan beri oraların muhtaç olduğu vesait-i tahkimiye ve vesail-i tanzimi-yeyi ittihaz ve istikmalde kusur eden diğer hey'etler ve tayin edilen valiler bu meselede temamiyle mes'uldür. Şu üç buçuk sene zarfında Trablus Garbda itti-hazi elzem olan tedbirler mevki-i tatbika konmuş olsaydı, İtalyanlar bugün değil hiç bir vakit oraya pay-i endaz-i tecavüz olamazdı.

Bahren iktisab-i kuvvet ve muhafaza -i hâkimiyetimiz donanmaya mütevak-kif o ise para olsa bile zamana muhtaçdır. Fakat üç sene hatta iki senede Trab-lusa verilecek istihkâm ve anın tekemmülât-i ictimaiyye ve iktisadiyyesine edi-lecek ikdam ve bu nukat-i nazardan bila inğiraf devam edilmiş olsaydı, Trablus Garb ilâ maşallah tasallut-u a'dadan masun bulunurdu.

Yazık yazık ki gaflet-i hükümet ile şu belaya giriftar oldu.

İnsaf edilsin, bugün vilayetlerimizin kısm-i azamı valisiz bir halde değil midir ? Hele Erzurum gibi car-i harisimizin matmah-i nazari olan bir vi-layet-i mühimmede vali var midir ? Eğer Dahiliye Nazirimiz halefini irae ye kud-retyab olursa biz de vücuduna kanaat ederiz.

Zamime

Şu satirlari yazdığımız sırada Avrupa matbuatında maatteessüf mesrudati-mizi musaddak fikralar okuduk. Ez cümle Taymis gazetesi bir lisan-i hakikatle

hakikatle şu sözleri irad etmiştir :

"..... Harb-i hazır, tarihte vukuat-ı harbiyesi pek az yer tutacak bir harbdır, çünkü İtalyanlar bu harb için senelerce gerek askerî, gerek diplomatik tedarikâtda bulundular. Türkler ise buna mukabil hiç bir tedarikde bulunmadılar. Fas hadisesi ise İtalyaya muntazir olduğu fırsatı ihzar etti. Ve bu fırsattan intihaze kemal-i sür'at ve intizam -i hareketle şitaban oldu. Ve Osmanlı-ları her türlü müdafaadan âciz bıraktı. Türkler filhakika cesaretle müstehir asker bir kavimdir. Ne fayda ki hükümet, Trablusdaki askerine bir nefer zam etmedi. Mader-i vatandan oraya tek bir nefer göndermediği gibi, tek bir top da sevk ederek lazime-i tahkimiyede ihmal etti...."

Taymis, Harbe tahsis ettiği bu makalesinde düşmanın kemal-i intizamına, bizim noksan vesaitimize dair her harfi bir sih-i sitem gibi kalbgâhımızı deleccek bir çok tafsilatda bulunmuştur .

Fon Der Golys Paşaya cevaben yazdığı bir makalede de , Taymis şu sözleri söylüyor :

"..... Şüphe yok ki hakimiyet-i bahriye elde olmadıkça netice itibariyle Trablus Garbda askerinin kisret ve killetçe bir farkı yoktur. Şu kadar ki Trablus Garbde güzelce teslih ve teçhiz olunmuş bir kuvve-i azime-i askeriye bulunmuş olsa ve yerli (Milis) (Yani kuloğlu efradı) teşkil edilmiş bulunsa , idi İtalyanın tahammül etmesi lazım gelen bar, daha sakil olurdu. Ve çünkü şecaat-i fitriyelerine munzam olan kisret ve külliyyet ile Türklerin mukavemeti efzayış bulur ve bu suretle İtalyanın müşkilati artar, muharebe imtidat eder , buna ise Avrupa tahammül edemez. Türklere müzaheret fikri gittikçe kesb-i kuvvet eder ve nihayet hükümetlerin müdahale-i müşterekeleri ile iş biterdi. Binaan aleyh : "General Fon Dergolys " ile maiyyeti, bugünkü halin mes'uliyetine iştirakde azade bulunamazlar."

İşte acı ve fakat gayr-i kabil-i ret bir hakikat. Yine burada da bir daha tekrar ederiz, gaflet-i hükümet veya müsamahat-i mütemadiye bizi şu müşkil mevkie ilka ve Trablus Garb gibi bir kit'a-i mübarekeye pay-ı menhus-u a'danın tecavüzünü tesehhül eyledi.

+++++

Mabaad C.114

Ben - Bana kalırsa o mektuplardan ümit ettiği kadar müstefit olmasa gerek. Çünkü Kemal'in mektupları bundan on dört sene evvel bir defa daha hadde-i tetkikden geçmiş ve yine takımı ile bana iade olunmuş idi . Hatta şimdi beni tevkif ve istintaka memur olan Nazır paşa bile o tarihte Kemal ile mükatebe ~~Hamit~~ Tenamına bizimle hemhal-i isticvap idi (1).

Biz bu mükalemede iken kilerci gay tepsisini getirdiğinden, Nazır paşa dahi salonu teşrif eyledi . Bilmem ne mülahazaya mebni idi ki mevkufi-yetimin şuyuu arzu olunmuyordu . Hatta lakirdi sırasında Ziyaya ketm-i hal tavsiyesinde bulunmuşlar idi . Ziya ise bu tavsiyeyi pek garip bulduğundan müşarüileyhe şu cevabı verdi :

- Eğer pederimin tevkifi ihfa edilmek isteniyorsa anı bendenize tavsiye değil, zabıta memurlarına tenbih buyurmali idiniz . Çünkü anlar memuriyetlerini pek mutantan suretde icra ettiklerinden , bu sabah köyde duymadık adam kalmamış , Hatta İngiltere sefareti tercümanı müsyö Marniç ile avukat müsyö Pederelli ve Mesajeri Maritim direktörü müsyö (Dupalyeri) sabahleyin trende pederin gece marşandiz katarı ile nasıl götürüldüğüne, beraberlerinde kaç kuval evrak bulunduğuna ve hatta istasyon kahvehanesinden pederin oturmak üzere bir de sandali aldırıldığına varıncaya kadar hikâye eylediler.

Bu hikâyeden paşanın canı sıkılır gibi olduğundan, tevkifimize memur olan zevatın yüzüne manidar bir suretde atf-i nazar eylemiş idi. anlar ise memuriyetlerini ihtiyatkârane ifa eylediklerini ve binaanaleyh şuyu' maddesine hane halkı tarafından vaki olmuş nazari ile bakılacağını iddiada bulundular.

O zaman ben de dedim ki : Ayastafanos gibi beş on evli bir köye akşam üzeri son trenle - önlerinde en büyükleri olduğu halde - beş altı zabıta memuru gelir. Sonra o köyde oturan bir adam ile birlikte - hatta oğlunu bile bir hatve ileri wttirmayarak - evine gidilir. ve aradan dört beş saat mururun-da o evin uşağının sırtında iki kuval dolusu evrak ile sahib-i hane beraber bulunduğu halde istasyona avdet edilir, ve hilaf-i ade tren tevkif olunarak

(1) Bu mektuplar 500 parçayı mütecaviz koca bir cilt teşkil etmişti ki ta Avrupadan yevm-i vefatına kadar devam eden muhaberatımızdan ibaretti. Ne çare ki Zabtiye Nazırı Nazım Paşa nezaretde bırakmış ve ortadan kaybolmuştur.

ve zat ve sıfatlarını natik pasolar gösterilerek rukûp edilir de, yine efendiler tarafından memuriyetlerinde ihtiyatdan dem vurulur ve işaa hususu da, evde bulunmayan hane halkına tahmil edilmek istenir ise doğrusu kimsenin diyeceği kalmaz .

Yalnız şurasını garip buluyorum : Eğer şu halim muvafık-i madelet ise şuyuundan dolayı ihtiraza da mahal olmamak lazım gelir. Demek mevkufiyetimin adil ve kanun haricinde bir muamele-i mahsuse olduğuna siz de kani' bulunuyorsunuz ki vukuundan değil, fakat şuyuundan dolayı duçar-i telâş oluyorsunuz. Haydî dediğiniz gibi işaa da bizim taraftan vaki olmuş olsun. Ben mehin-i vatan olduğumdan , bi gayr-i hak gördüğüm şu muameleden dolayı müteessir değil, müftehir olurum. Mucib-i fahr olan bir hal ise ihfa değil ilân olunur. zahit - pederin nerede veya pederi kaldırmışlar - yollu varid olacak bir suale oğlum tarafından : - (Hayir efendim bir kaç gün için istirahatdadır.) etrafında bir cevap verilmesini arzu ediyorsunuz .

Müdür efendi bu sözümün zebandırızlık iltizamı ile söylenen sözlerden olduğunu derk eylediğinden ve binaanaleyh beni istediği raddede mağlub-u hiddet etmekle vereceğim cevaplarla za'mınca töhmetlendirmek veya kendince mütahhim olan töhmetimi şiddetlendirmek için bahsi uzatmak ve belki sadedin haricine çıkmak istiyordu . Bunu zaten her hali temamiyle mazbutu olan Paşa da anladığından , bu bahsi dahi değiştirdi.

Akşam takarrup etmiş olduğundan , Ziya gitmeğe davranmış idi. Orada ne kadar kalacağım malum olmadığı cihetle hane ve matbaa halkının parasız kalmamaları için kendisine bir kaç çek imza etmek üzere elimi cebime sokmuş ve fakat cebimde çek defterini bulamayınca, bir gün evvel müdür efendi tarafından alındığını tahattür eylemiş idim. Binaanaleyh Paşaya :

- Lütfen Karne veriniz . Bir kaç kâğıt imzalayacağım, dedim.

Paşa ise hayretle kendisinde öyle bir şey bulunmadığını betan etmesiyle ve hazır olan müdür efendi ise (Karne) tabirinden şek fiilinin siga-i tafsiline delalet edecek bir suretde duçar-i şek olarak hiç bir şey söylememesi ile kendisine :

- Dün akşam paşaya vermek üzere cebimden bankın çek defterini almış

idiniz . Paşa hazretlerine vermediniz mi ? dedim. Bu sözden bozularak :

- Affedersiniz hatırımdan çıkmış .

diyerek setresinin cebinden defteri çıkardı. Ve fakat usul-ü zabıtaya taalluk eden şeylerde mutaassip bir muhafazakâr olduğundan, çek defterini bana vereceğine paşaya uzatdı. Nazım Paşa ise müdir efendinin defteri almış olmasına canı sıkılmış olduğu cihetle bu defa da kendisine uzatması üzerine bütün bütün hiddetlenerek dürüst bir gehre ve lisanla :

- Bana ne veriyorsunuz . Beyefendiye veriniz ! dedi. Defteri alarak bir iki çek imzalatılarak Ziyaya verdim. Ertesi günü yine görüşmek üzere veda' edip gitti .

Saat beş buçuğa gelmiş, gurub-u şems takarrup etmiş olduğundan muayene-i evraka nihayet verildi. Muharrem efendi ile Fuat bey ve Mehmet Ali efendi namındaki komiser kapiyi kilitleyerek anahtarı müdir efendiye verdiler. Ve birlikte çıkıp gittiler. Konakda Paşa ile Hüseyin Daim beyden başka kimse kalmadığından biraz yeneffüs etmek üzere bahçeye indik . Ben ise sebep-i tevkif ve taharriyi öğrenmek için ortalığın tenhalaşmasına muntazır idim. Fakat Paşa gündüzki sualime mübhem sözlerle mukabele etmiş olduğundan sualimi tekrar etmeği muvafık-i temkin ve vakar bulmuyordum. Biraz sonra âlem-i âbe dahil olunca Paşanın simasında bir sırr-ı mübhemi ifşa etmek isteyenlerde görülen halet-i tebessüm nümayan olmuş idi . Ben ise nililtizam bu hali anlamamazlığa vurdum. Halbuki Paşa benden ikinci suale muntazır bulunuyor ve sormayışıma bayağı sıkılıyordu. Hüseyin Daim bey gayet fatin bir genç olduğu gibi paşanın da tab' ve mizacına vakıf olduğundan ve ihtimal bana sezdirmeksizin aralarında taati edilen işaretden paşanın maksadını anladığından mütebessimane bir gehre ile paşaya hitap ederek :

- Lutuf buyurunuz da sebep-i tevkifi beyefendiye anlatınız. Belki merakdadırlar. dedi. Ben ise bir kat daha lakayit görünmek istedim. ve dedim ki :

- Hiç merakda değilim. Çünkü beni gündüz te'min buyurmuşlar idi. Şimdi ise münasebetsiz bir şey olması muhtemel olan sebep-i tevkifimi öğrenince belki canım sıkılır. Onun için neş'emizi kaçırmayalım. İşci cereyan-ı tabii-sine birakalım. Kâğıtların muayenesi yarın nihayet bulur.

Hüseyin Daim bey : Yarın buradaki kâğıtlar hitam bulunca Cuma günü de matbaadaki kâğıtları alıp getireceğiz. Çünkü asıl evrak-ı mühimmenin matbaada olduğu haber verilmiş. dedi. Daim bey (Asıl evrak-ı mühimme) kaydiyle merakımı teşdit ederek bana : Zimnen istizahda bulunmamı ifham eyliyordu. Ben de hiç tavrımı bozmayarak, matbaam evime nisbetle her an tehlike-i taharriye ma'ruz olduğundan orada cidden ihfasi lâzım gelen hiç bir şey bulundurmam. Keşke evvelce oradaki evrakım etkik edilmiş olsaydı , bu gaile daha evvel ber taraf edilmiş olurdu. dedim. Bunun üzerine Nazır Paşa sükûtuna nihayet vererek :

- Bugünlerde Gurgur efendiyi gördünüz mü ? Sualinde bulunduğundan

- Evet ! Tam yevm-i tevkifimden günü gününe bir hafta evvel. Bir sabah matbaama geldi. Kendisini, Mısırda bir iş havale etmek için birgün evvel çağırmaıştım. Prens İbrahim Paşada olan alacağımdan dolayı (Tribonal Mikst - Mahkeme-i muhtelife) ye müracaat etmişim. Mahkeme de orensın rubu' maaşını tevkif etmiş olduğundan, bizim Adliye nazareti vesatetiyle ya bizzat benim veya tarafımdan müseccel ve musaddak bir vekilin Teşrin-i evvel efrencinin 21 inci günü isbat-ı vücut etmesi lâzım geldiğini tahrirat-ı resmiye ile bildirmiş idi. Bunun üzerine hem lisan-ı mahalliye, hem de Fransız lisanına vakıf olduğunu bildiğim Gurgur efendiyi da'vet ettim. Ücret-i vekâleti kararlaştırdık. Birlikte Beyoğlu mukavelat muharriri (Abdullah Nime) efendiye gittik. Emr-i tevkil ve tescili ifa ettik. Biraz sonra da Yani birahanesinde öğle yemeği yiyerek ayrılmışdık. dedim.

Nazım Paşa :

- Başka bir şey üzerine konuşuldu mu idi ?

Ben - Hayır, yalnız bu matlubum hakkında lâzım gelen tafsilati vermişim. Onun haricinde hiç bir mükalemede bulunmadık.

Nazım Paşa - Matbaada buna dair olan evrakı kendisine gösterdiniz mi? Yani evrakı gösterdiğiniz sırada Gurgur , sair bazı evrak daha görmüş mü idi?

Ben - Prensde olan matlubumu natik kafe-i vesaiki bir sene evvel tebdil hava için Mısıra gitmiş olan öğluma göndermişim. Zaten dava da bu vesaik üzerine bina edilmiş olduğundan, kafesi (Tribonal - Mikst) nezdinde idi. Bu cihetle Gurgur'a gösterilecek bir varakpare bile yoktu.

Ebuzziya

mabedi var

Herşeyin mebadisinde daima noksan ve nisyan akabelerine uğranılır?
Ve şüphe yoktur , ki kemal-i sırf hiç bir vakit insaniyete müyesser olmamıştır,
Ne kadar tekamüle gidilse yine bir cihetde noksan muhakkaktır? Şu kadar ki her
hadise bir ders-i ibret teşkil edeceğinden, tecrübeler arttıkça daima noksanı
ikmale ve bir halde vaki olan nisyani diğer bir halde cebre muvaffakiyet hasil
olur. Zaten düstur-u tekâmül de budur.

şu mukaddemecikle girmek istediğimiz bahis, hey'et-i sabika-i vükelânın
Divan-ı Âliye sevk meselesidir ki bu hadise, tarih-i Meşrutiyet-i Osmaniye
bir fasl-ı mahsus küşadına badi olacaktır . İşte bu sebeptendir ki Meşrutiyet
bir memleket için mahz-i mes'udiyetdir. Ve ona bihakkin malûk olan kavimler
ekvam-i medeniye içinde iddiay-ı bahtiyarî ve iftihare müstahakdirlar.

Geçen hafta neşrolunan Türkçe gazetelerden biri : (Birinci defa olmak
üzere Vükelânın Kanun-u Esasiye istinaden Divan-ı Âlide muhakemesi talep olun-
yor.) mukaddemesiyle başladığı makalede :

"Bizde Vükelânın ef'al-i memuriyetlerinden dolayı muhakemesine ilk defa
Tanzimat hattının ilanını müteakip tesaâüf olunur. ol vakit Husrev Paşa ,münşi
ve şair - i meşhur Akif Paşa, Nafiz Paşa Tanzimat hattına mugayir ef'alden do-
layi muhakeme olunarak mahkûm oldular." demiştir.

Biz bu kavle nefy ile cevap verir , ve hayır ! bunlar Gülhane hattına
mugayir ef'alden dolayı muhakeme olunmadılar deriz.

Çünkü Husrev Paşanın Meclis-i Valâda icra olunan muhakemesi suretde
Husrev'in Mısır meselesine sebep olması ve hakikatde ise Reşit Paşanın idamını
tasmin ile Sultan Abdulmecid'e vesayada bulunması idi. Tarih-i Tanzimatı yaza-
cak olanların tetebbu' etmeleri lazımgelen mesail-i mühimmeden olduğu için ta-
rih encümeni erkânının bu maddede zuhul etmemelerini ihtar ederiz.

Keza Akif Paşa merhumun muhakemesi dahi sırf Reşit Paşanın garaz-ı şah-
sisi neticesi idi ki bu, meslek ve ictihatlarında olan ihtilaf ile beraber Per-
tev Paşanın idamını, Akif Paşadan bilmesinden dolayı bir nevi ahz-ı sar idi.
Halbuki Pertev Paşanın idamı hususunda Akif Paşa merhum temamiyle beriyüzzim-
medir.

Hatta bundan yirmi sene mukaddem Akif Paşanın tercüme-i halini yazdığım sırada bu muhalefeti ve anın mucip olduğu münafese ve muhakemesi şu fikrada beyan etmiştim :

" Sultan Mahmudun irtihalinden sonra Reşit Paşanın Londra sefaretinden avdetiyle uhdesinde bulunan Hariciye Nezaretini bilfiil ifaya mübaşeretini hengâmında, ki umur-i idarece ikinci bir devr-i teceddüdümüzün mebdeidir. Müşarüileyh Akif Paşanın dahi tehalüf-ü ictihat ve meslek ilcasiyle Dahiliye Nezaretinden infisali lâzım gelmiştir. İşte bu tarihten irtihaline kadar Akif Paşa, Reşit Paşa tarafından - şanına yakışmaz bahanelerle - taht-i muhakemeye alınarak, ve gâh Bursaya nefyedilerek bir hayli mesaibe uğratılmış ve nihayet Bursadan itlaki üzerine Hacca azimet ve avdetinde 1264 senesi Recebinde İskenderiyede vefat etmiştir."

Nafiz Paşa muhakemesi ise haseması tarafından sırf Reşit Paşayı lekelemek maksadiyle ihdas edilmiş isnadat - i garazkârâne neticesi idi. Netekim şair Kâzım Paşanın :

"Yek vücut idi Mıgırdıçle Reşit ve Nafiz"

misrai ile başlayan kit'a-i galizül meali dahi bu bühtan- i garaz intımayı gösterir.

Mıgırdıç malumdur ki Cezayirli oğlu Mıgırdıç olarak darphane sarrafı idi. Bunlara azıv olunan seyyie ise Reşit ve Nafiz Paşalarla Mıgırdıç'ın bir şirket-i müsellese-i irtikâp teşkil etmeleri idi.

Halbuki huseması Reşit Paşaya hiç bir şey yapamadı. Hatta Müşarüileyh bu muameleden münfail olarak bir müddet Mısıra gitmiş ve avdetinde Sultan Abdulmecit - bir nevi' tarziye olmak üzere - sahilhanesine giderek, Paşanın taltifini vacip görmüştür ki, bu da Müşarüileyhin azviyat -i vakiadan pâk damen olduğuna delâlet eden halâtdandır.

Gazetenin, Zabtiye Nazırı Hüsnü Paşanın muhakemesi hakkındaki ifadesi dağlı doğru değildir. Zira Mahmut Nedim Paşanın nefyettirdiği zevat-i hamse ki başda Hüseyin Avni Paşa olduğu halde Şirvanî Rüştü Paşa, Mabeyin başkâtibi Emin bey., İşkodra Valisi Divitci İsmail Paşa ile Hüsnü Paşadır. Muhakeme değil isticvap bile olunmadan ba irade-i seniye, Isparta ve Amasya ve Trabzon ve Magosa'ya iclâ olunmuşlardır .

Tarih-i Tanzimatdan sonra bizde manay-ı sahihi ile iki muhakeme vuku' bulmuştur ki bunun biri Kapdan-ı Derya Mahmut Paşanın(1), diğeri de Sadr-ı asbak Mahmut Nedim Paşanıdır.

Birincisi Meclis-i Tanzimat azasından beş zatın ilhaki ile Meclis-i Valâ'da , diğeri Mithat Paşanın sadaret-i evvelisinde Meclis-i Has-i Vükelada icra edilmiştir.

Kaptan Mahmut Paşanın muhakemesi Donanmay-ı Humayunun Sinop limanında ihrak ve ifna edilmesinden dolayı idi. Çünkü Rusyalılar 1270 senesi Rebiulevvelinin 28 17 sinde Sinop limanında muctemi' bulunmuş Donanmay-ı hülayunu ilan-ı harbdan evvel sıkıştırıp ihrak etmişlerdi. Mahmut Paşa ise Vükelâdan olmak sıfatıyla daima Mecalis-i Meşveret-i Vükelâda bulunduğu ve Rusyanın tekâlif-i anifesine muttali' olduğu Balde donanmaya, Sinobu terk etmek emrini vermemiş idi. Kapdan-ı Deryalık ise Bahriye Nazırlığı gibi değil. Amirallığın fevkinda bir mansap , tabir-i diğerle berriyedeki Seraskerlik veya serdarlık gibi bir mesnet olduğundan, donanmanın harekât ve sekenatı anın emrinde ve tedbirinde idi. Binaanaleyh bu hatay-ı fahişinden dolayı Meclis-i Valada muhakemesi icra ve rütbe-i askeriyesinin ref'iyle Boluya icla edildi.

Bu hadisede büyük küçük 37 pare donanmamız muhtarik olmuş ve yalnız Bahriye Nazırı müteveffa Hasan Paşanın pederi meşhur Bozcaada'lı Hüseyin Paşa suvarisi bulunduğu bir fırkateyni kurtarıp Bogazdan içeri girmiş ve hadise-i ihraki da o zat haber vermiştir.

+++++

Mahmut Nedim Paşanın muhakemesi ise Hirş meselesinde 200 bin Osmanlı lirasının ortadan kaybolması maddesi idi ki, bu paranın Mahmut Nedimin yed-i irtikâbına geçtiğine hükmolunuyordu. Binaanaleyh iradesi istihsal olunarak Mahmut Nedim Paşa taht-ı muhakemeye alınmıştı. Esnay-ı isticvabda paranın mahall-i tevdiini tayin etmesi üzerine bittabi' beraetine lüzum görüldü.

İşte Tanzimatdan sonra ve 93 Kanun-u Esasisinden evvel Vükelâdan olup da taht-ı muhakemeye alınan kimseler bu iki zattır.

+++++

Meşrutiyet ise temin-i selamet-i memleket için kâfil-i mes'uliyetdir.

Bu da her fiilin bir mes'ulu bulunmak ve ef'ali andan sual olunmak kaziyesini

(1) Ahmet Ratip Paşanın pederidir.

teşkil eder. Siyasî ve idarî hususatda ise cihet-i külliye itibariyle gerek müctemian ve gerek münferiden vükelâ mes'ul olduğu gibi, müctemian bir heyete ait olan bir sakimede bazı ferdin bazı ferde nisbetle mes'uliyeti daha ağırdır. Bu ise vazife itibariyledir.

İşte Trablus Garb hadisesi bu kabildendir ki bunda başda kabine reisi olduğu halde Hariciye, Harbiye ve Dahiliye Nazırlarının mes'uliyeti vükelâya nisbetle daha ağırdır.

Rivayete nazaran Hariciye Nazır-ı sabıkı Rif'at Paşa bundan beş altı mah mukaddem Meclis-i Vükelâda Reis-i Vükelâ ile Harbiye Nazırına Trablus Garb hakkında aldığı malumatı not ettirmiştir. Yani İtalyanın teşebbüsât-ı filiyeye müncer olabilecek menviyat ve tasminatı hakkındaki istihbaratının derecesini bildirmiş ve lazım gelen tedabirin ittihazını , birinin riyaset-i ammesine diğerinin vazife-i hassesine terk eylemiştir. Şu halde Rif'at Paşa kendi nezaretine , kendi vazifesine ait hususatı bir dereceye kadar ifa eylemiş oluyor. Hatta buna dair Nazaretde vesaik bulunduğu da temin olunuyor.

Roma Sefir- i sabıkı Kâzım bey de Trablus Garb hakkında hafi ve celi İtalyada takip edilen politikanın cihet-i muhtelif ve mühimmesi hakkında nezaret - i Hariciyeyi ikazdan hali olmadığını söylemekte imiş.

Trablus Garb vali ve kumandanı Müşir İbrahim Paşa hazretlerinin dahi hem Harbiye ve hem de Dahiliye Nezaretlerine bir takım iş'arat-ı mühimmede bulunmuş olduğu rivayet olunuyor.

Bunların bittabi ne dereceye kadar sahih ve mühim olduğunu meb'usanın ikinci şubesinde devam etmekte olan tahkikatın neticesi tayin edecektir.

Her halde İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin neticesi memleketi başdan başa dağdar eden bir gaflet-i uzmada bulunmakla Trablus Garb hadisesine sebebiyet verdiğine efkâr-ı amme kanaat getirmiştir.

Çünkü Trablus Garb hakkında İtalya hükûmetinin malum ve hatta mütevattir olan niyat ve harekâtı ve bir buçuk seneden beri hususat-ı tatbikiyece fevkalade bir faaliyet gösterdiği sağırların bile ka'r-i sımahında tanın endaz olan havadisden idi. Fakat bu hakikatler gûş-u vükelâya fırsatyab-ı dıhul olamadı. Bu zatlar bililtizam tesamum eylediler ki , buna ihtimal vermek istemeyiz. Ve yahut hakikaten sem'-i intibahları asem idi.

Her halde millet bu zatlari, tabir-i âmiyâne üzere (Vurdum duymaz) olduklarından dolayı değil, bilakis herşeyi vurmadan duyacak ve vurmağa hacet bırakmayacak mertebede mütehasşıs - i kâmil olmalarına kail olduğu için makamlarına getirmiş idi.

Zannımıza kalırsa hadise-i hazıradaki gaflet ve sekamet gerek müctemian ve gerek hususiyet itibariyle münferiden mes'ul olmak lazımgelen zevata girizgâh-ı mazeret bırakmayacak kadar meydandadır.

+++++

İkinci şubenin netice-i tahkikatı her neye müjcer olursa olsun , mahkeme-i efkâr-ı amme , hey'et-i sabika-i vükelayı Trablus meselesinde müttehim görmektedir.

Yukarıda dahi söylemiş olduğumuz üzere Hakkı Paşa heyetinin siyasî ve idarî mes'uliyetini icap ve teşdit eden bir çok esbap mevcuttur. Roma Sefiri Kâzım beyin sebep-i istifası dahi bu cümle-i teşyidiyedendir. Çünkü Müşarüileyh Vaşington'dan Roma'ya nakl-i memuriyet ettiği günden, Roma'dan tarih-i infikâkına kadar uyumamış, Roma mahafil-i siyasiye ve diplomatikiyesinin hafayasına mümkün olabildiği kadar muttali oldukça İstanbulu ikaza çalışmış. Garabet orasındadır ki ikazat ve iş'arâtı hakkında vele v suret-i adiyede ol sun mensup olduğu Nezaretten bir takdirnameye dahi nail olamamış.

Vakia vazife namına ifay-ı hizmet eden erbab-ı fetanet ve hamiyet, gördüğü işlerden dolayı takdir ve tahsine müftekir olmasalar da bir nezaret, bir mes'ele-i mühimme üzerine bir sefirini, iş'arat-ı mütevaliyesinden münfail olduğunu ifham edercesine sükût ile mukabele ve binaanaleyh istiskal ederse bilemeyiz ki sefirinden ne gibi iş bekleyecektir.

Kâzım beyin, İtalyanların Trablus hakkındaki menviyat ve teşebbüsâtı hakkındaki muharreratı mühimce bir dosya teşkil ediyormuş. Bunların elyevm Nezaret -i aidesinde mevcut olmadığı farz olursa bile Roma sefaretinin hazine-i evrakında mahfuz ve bizim Roma Konsolosumuzun mühr-ü resmisiyle mahtum olduğu cümle-i tahkikatımızdandır.

İkinci şube-i meb'usan bu evrakı Hariciyeden celp ve mutalaa etmiş midir : bilemeyiz, Her halde Roma sefiri Kâzım beyin Trablus Garb hakkındaki müstahberatını natik olan bu evrakin dahi sabık kabinenin zimmet veya ~~beratını~~

beraeti nokta-i nazarından şayan-ı tettebbu' ve tetkik olduğunda ıstibaha mahal yoktur.

Harbiye ve Dahiliye Nazırlarının derecat-ı mes'uliyetden hangi derecelerde mes'ul tutulabileceğini de Müşir İbrahim Paşa Hazretlerinin bu iki Nezaretten her birine askerî ve idarî ittihazı lazım gelen tedabir^u hakkındaki iş'aratının ehemmiyeti/^{ta}~~ta~~^{ta}~~ta~~^{ta}~~ta~~ edecektir.

Biz hiç bir fikir beyan etmeksizin şu hakikatı şayan-ı teemmül görürüz ki : Trablus adeta Afrikanın bir köşesinde (Leyleğin atdığı yavru) meseli-ni temsil edecek bir halde terk edilmiş ve bu biçare yavrunun müdafileri bulunan efraddan bir kısm-ı mühimmi de olarak kaldırılmıştır.

Keza nıgehbani olmak lazım gelen Vali bile, Dahiliye Nezaretinin bizce hiç bir manaya hamli kabil olmayan müsamaha-i duraduriyle İstanbulda aylarca kalmıştır.

Acaba bugünkü günde deryalar gibi cuş ve huruşa gelen erbab-ı gayretin savlet-i kahramane leriyle kahr u tedmir edilen İtalyanlar , orada bir kuvve-i kâfiye-i askeriye ve anın icabettiği istihkâmat-ı mühimme mevcut bulunmuş olsa, yani vali ve kumandanın iş'aratı vazifedar olan nezaretce nazar-ı itibare alında idi İtalyanların oraya pay-ı endaz-ı tecavüz olmaları kabil olur mu idi ?

İkinci şubenin netice-i tahkikatı ve tetkikatı vükelây-ı mes'ulenin muhakemesini icabeylediği halde Divan-ı Âlî vech-i âti üzere teşekkül edecektir :

Kanun-u Esasinin (Divan-ı Âli) faslı muaddel Kanun-u Esaside, ne Meclis-i Meb'usanın icra ettiği taadiyle, ne de bu tadilâtın Meclis-i Ayan-da aldığı şekle göre makrun-u irade olmuştur.

Bu fasıl 93 Kanun-u Esasisindeki şeklini elyevm muhafaza etmektedir ki şöyledir :

DİVAN-I ÂLÎ

"93 üncü madde : Divan-ı Âli 30 azadan mürekkeptir. Bunların onu Hey'et-i Ayan, ve onu Şuray-ı Devlet, ve onu Mahkeme-i Temyiz ve İstinaf rüesa ve azasından kur'a ile tefrik ve tayin olunarak hey'et-i ayan dairesinde lüzum göründükçe ba irade-i seniye akd olunur.

Vazifesi, vükelâ ile mahkeme-i temyiz rüesa ve azasının ve zat ve huku-u şâhâne aleyhinde harekete ve devleti bir hal-i muhataraya ilkaya tasaddi eyleyenlerin muhakemesidir."

MÜLAHAZA

Divan-ı Âlî, bu maddenin fıkra-i ahiresine istinaden teşekkül edecektir. Çünkü bu fıkroda (Devleti bir hal-i muhataraya ilkaya tasaddi eyleyenler) tabiri Trablus meselesine mabehülatbik olmuş oluyor.

Bu meselede bir kasıt olduğuna hiç bir Osmanlı kail olamaz. Bizce Trablus meselesi, gaflet veya tesamüh ve yahut her ikisini tevhit eden ecanibin te'minatına gafilane emniyet yüzünden tahaddüs etmiştir. Vatanın temamiyetini ihlâl eden her hangi bir hadise ve lev makrun-u kasıt olmuş olmasın, tesamüh ve ihmal ve gaflet ve igfal dahi müeddi zarar ve hasar olmasına göre, her halde mucib-i mes'uliyet ve muhakemedir.

Bu 92 nci maddeyi 107 inci madde olmak üzere tadil eden Meclis-i ayan-fıkra-i kanuniyeye daha vazih ve daha şumüllü bir şekil vermiştir. Çünkü anda divan -i Âlinin vazifesi : (Mensup ve ma'zul vükelâ ile Mahkeme-i Temyiz rüesa ve azasının vazife-i memuriyetlerinden dolayı muhakemesidir." cümlesi ile tayin olunmuştur.

Ebuzziya

Nazir Paşa - Evrak ve mekâtibe mutaallık hiç bir şey göstermediniz mi ?

Ben - Arzettiğim gibi ana irae olunacak hiç bir şey yoktu.

Nazir Paşa - O hazır iken derununu görebileceği hiç bir çekmece yahut evrak bulundurulan bir dolap falan açmadınız mı ?

Ben - Hayir. Gregur hazır iken ne bir çekmece ne de muharreratimin mahfuz bulunduğu dolaba elimi uzatmadım.

Nazir Paşa - Tuhaf şey !

Ben - Ne olmuş !

Nazir Paşa - Ne olacak. mukavva çekmecelerden birinde Londrada bulunan Cebel-i Lübnan'lı bir hey'et-i fesadiye ile olan muhaberatınızı göstermişsiniz. Bir deste yirmi kadar mektup imiş. Bu hey'et-i fesadiye Arapca ve Türkçe birer gazete neşredekmiş. Seksen bin lira sermaye ile teşekkül etmiş. Siz anlara huruf döktürüp gönderecekmişsiniz. neyetin burada muhabir-i münferidi imişsiniz. Naminiza iki bin liralık bir (Kredi) açmışlar. Bu matbaa için iktiza eden huruf ile edevat-i tab'iyeyi siz deruhde etmişsiniz. verdiği jurnalın hulasası budur. Bir de şart ikame etmiş, zat-i âlinizle muvaceheyi kabul etmiyor, "Derhal hanesi ve matbaası basılıp icray-ı taharriyat edilir ise evrakın ele geçirileceğini temin ederim" diyor. Ben bunun sırf ihtira' olduğunu derhal fehmettim. Çünkü Avrupaya giden Cebel-i Lübnanlı bir heyetle sizin aranıza hiç bir münasebet mutasevvef değildir. Saniyen Londrada neşriyatda bulunacak bir hey'et buradan huruf tedarikine mecbur olsa bile edevat-i tab'iyede sizin vesatetinize muhtaç olamaz. Zira Londra gibi edevat-i tab'iyenin enva' ve alası mebzul olan bir yerde istenilen makina ve saireyi tedarikde ki suhulet malumdur. Bu jurnalın leffi ile sizi celp ve istintaki ve meskeninizle matbaanızda bulunan evrakın zabıt ve tetkikini âmir olan tezkereyi okuduğum vakit kat'a endişeye düşmedim. Yalnız bu jurnalın ihtira' ve takdiminden maksadı ne olduğunu bir türlü tahmin edemiyorum. Bu jurnal elbette bir maksad-ı mahsusa müstenit olacak. Ve o maksatda bir büyük menfaat teminini tazammun edecek. Yoksa terfi-i rütbe ve ya tebdil-i rıisan etmek gibi bir ümniye yolunda bu kadar dallı budaklı iftiraya ihtiyaç yoktur.

Ben - (Paşa bu sözleri söylerken maksadı keşfetmiş olduğundan dedim ki:) Gregurun bu jurnalı hakikaten iblisisind vasfı ile tavsif olunmaya layıktır . Çünkü kendisi için tam yediyüz yetmiş lira temin ediyor .

Paşa - Nasıl. Bu parayı kim verecek ?

Ben - Kim verecek ? Ben ! Çünkü benim Prens İbrahim Paşadaki matlubum dört yüz İngiliz lirası idi. İkame-i da'vadan beri teraküm eden faiz de 370 İngiliz lirasına baliğ olmuştu. Ben Gregur ile azimet ve avdet masrafı kendisine ait olmak üzere bu paranın 170 lirasını ana terk ve o yolda bir mukavele akdeylemiş idim ki imza taati edilen (nushateynden) biri , dün müdür efendinin aldığı cüzdanımın içindedir.

Gregur bu jurnal ile beni tevkif ettireceğini ve hiç bir kağıt çıkmak ihtimali olmadığını bildiği cihetle Zat-i Şahanenin pek ziyade şüphe ve vesvesede kalacağını ve bu sebeple beni tul-u müddet ya zabtiyede mevkuf bulundurmak ve yahut bir tarafa teb'it etmek isteyeceğini hasılı 24 Teşrin-i evvel efrencide (Tribonal Mikst) de vekâletname-i müseccel ile isbat-i vücut ederek parayı kabzetdikden sonra netice-i hale intizaren bir müddet mısırda kalmayı ve memulü vechile ben bir tarafa gönderilmiş isem rahatca paranın üstüne yatmayı ve şayet kurtulur isem bana da bir takım maval okuyarak paranın nisfini olsun hak etmeği tasavvur etmiş ve te'min-i maksat için de bu jurnalı tertip eylemiştir. Bunu bana haber vermek ile pek büyük lutufda bulundunuz. Evvela bu gece rahat bir uyku uyuyacağım. Saniyen yarın derhal Greguru vekâletden azil ile zaten bu da'vayı bu pereseye getirmiş olan Prenses Nazlı hanımın Avukatı M. (Karton Debyar) i tevkil edeceğim. Buna dair yarın sabah ve esbap beyan ederek size bir beyanname tahrir ve takdim ederim. O suretde yazacağım ki bu meselenin Gregur tarafından ihtira' edilmiş olmasına hükmedilebilsin .

Paşa - Hakikaten iyi keşfettiniz. Melunun bu maksatla işe girişmiş olduğunda benim de şüphem kalmadı. Aman müsnü efendi işi sezmesin.

Ben - Andan emin olunuz. Bu lutfunuzu sui istimal etmek , her hangi bir hususat-ı ahlakiyeye menafi olmasa bile kendimi vartaya atmakla, beraberdir.

Bir saat kadar imtidat eden bu mükalemenin hitamında Paşa : Yatağımın mabeyin odasında ihzar edildiğini ve ne vakit arzu edersem kendi habigâhımda bulunuyormuşum gibi kemal-i huzur ile yatabileceğimi ihtar ederek hareme gitti. Ben de müseyin daim beyle taam salonuna girdik.

Ertesi sabah yataktan kalkar kalkmaz akşam karar verdiğim beyannameyi yazıp haremden çıktığı vakit Paşaya verdim. Derhal bir tezkere-i mahsuse ile mabeyine gönderdi. Çünkü vekil azletmek asan ise de irade-i seniye ile mevkuf olan bir adamın Mısırda bir avukatı tevkil etmesi istizane mütevakkıf olmasından ve bu istizan ise müekkilini ihbar eden bir vekil hakkında sui zanni davet edeceğinden her halde benim hakkımda hayırlı idi. Netekim tezkerenin yaver-i mahsus ile mabeyine gönderildiğinden iki saat sonra cevabının arzumuz vechile zuhurundan matlup olan te'sirin hasıl olmuş olduğu anlaşıldı. Çünkü tezkere-i cevabiyede (Hukukun ziyaina mahal verilmemesi) tabiriyle Karyon Debyarı tevkilime müsaade ediliyordu.

O gün vekâletnameyi yazdım. ve Nazır Paşanın Adliye Nezaretinden İstapan efendi namında konağına celbeylediği mukavelat muharririne (Karton Debyarı tescil ettirdikten sonra Hariciye Nezaretine de usulen lazım gelen muamele-i tasdikiyeyi Nazım Paşa ifa ettirdi.

Kendisini vekâletden azletdiğimi natik Gregur'a yazdığım tezkereyi de yine nazır paşa yaveriyle merkumun Gedik Paşadaki evine göndererek imza ettirdiği makbuzu bana ita eyledi.

Bu işler ikindi vaktine kadar ifa olundu. ve yine o vakite kadar da kâğıtların tetkiki nihayet buldu.

Akşam üzeri de istintakımıza mübaşeret olundu. İstintak o kadar maskaraca suallerden ibaret idi ki benden sual olunacağını akşam öğrendiğim madde ile kat'iyen münasebeti yoktu.

İşte bir numunesi :

Bir kaide sinnim, mahall-i veladetim falan sorulduktan sonra :

S - Zat-ı âliniz farmason musunuz ?

C - Neden soruyorsunuz ?

S - Elbette bir lüzum üzerine soruluyor ?

C - Tabii. Fakat kim soruyor ve o lüzum neden ibaretdir ?

S - Orası size ait değil .

C - O halde benim farmason olup olmamaklığım da size ait mesailden değil .

S - Zat-ı âliniz sorulan her suale cevap vermeğe mecbursunuz!`

C - İhtimal ! Rakat sorulan suallerin benim celp ve tevkifimle ve hususa tetkik etmekte olduğunuz evrak ile münasebeti olmak şaritiyle. Yoksa böyle hiç bir ferdin benden öğrenmeğe salahiyeti olmayan bir keyfiyeti öğrenmek isteyecek olursanız hiç bir vakit karşınızdaki adamdan icabet beklememeniz i şimdiden ihtar ederim.

S.- O halde ?

C - O halde !

S - Canım efendim burada bulunmaklığınız bizim taraftan, Nezaretten vaki olmuş bir tahkik neticesi değil. Mabeyin-i Humayundan şeref varit olan irade-i seniye üzerine celb olduğunuz malum- u âlinizdir. Anın için her ne سوال edilirse hep irade-i seniye'nin hükm-ü celilidir.

C - Zannetmem.

S - Nasıl zannetmezsiniz . Sizi biz kendiliğimizden tevkif etmedik, İrade-i seniye ile tevkif ettik.

c - Anı kim bilmez.

S - Öyledir de niçin cevap vermiyorsunuz ?

C - Madde-i tevkifiye ile madde-i سوال arasında münasebet göremiyorum da anın için cevap vermeği zait buluyorum. Çünkü (Tevfik beyi celp ve tevkif ediniz de farmason olup olmadığını tahkik ediniz !) yollu bir irade sudur etmemiştir. ve edemez. Çünkü Padişah sizin gibi budala değildir. Zat-ı Humayun-u Şahanenin fetanet-i fevkalade ile mutahallik olduklarını kendileriyle bir defa mülaki olan rical-ı meşhure-i ecnebiyenin ve suferay-ı düvelin kafesi tasdik etmektedir.

S - Madde-i tevkifiye ile madde-i سوال arasında münasebet olmadığını nereden biliyorsunuz ?

C - Dedim ya. Padişahın müsellim-i cihan olan fetanet-i humayunlari böyle bir suale mesaj vermez.

İtalyanın Hezimetleri

Ve

Habeşistan Mağlubiyeti

İtalyanın millet-i vahide olarak teşekkülü ve İtalya hükûmet-i hazırasının ne suretle teessüs ettiği tetkik edilecek olursa, yani bu milletin, on dokuzuncu asrın nisf-i ahirinden zamanımıza kadar olan vukuat ve sefahat-ı tarihiyesi piş-i mutalaaya alınırsa nazar-ı em'ana calib-i ibret ve hayret iki hakikat çarpar.

Evvel emirde görülür ki bugün mülkümüzün mühim bir kıt'asına vaki olan nakisane tecavüzü ile mevcudiyet-i Osmaniye'yi nagihâni büyük bir tehlike karşısında bulunduran İtalya bizzat kendi mevcudiyetini bizlere, Millet-i Osmaniye'ye medfundur. Filhakika, İtalya ittihadının en büyük âmili ve bugünkü İtalyanın müessis-i bünyanı olan (Kavur), memleketini bir devlet-i vahide ve müstakile olarak meydana çıkarmak yolundaki teşebbüsünde ilk muvaffakiyatı hükûmet-i Osmaniye'ye istinat sayesinde istihsal edebilmişti. Kavur Sardunya kiralı Şarl - Alberin 1849 da (Güstuza) ve (Nuvar) mağlubiyetleri üzerine terk-i saltanat ettiği tarihten üç sene sonra yani 1852 de res-ikâre geldiği vakit, 1815 senesinden beri İtalya vatanperveranının İtalya ittihadını vücuda getirmek için vaki olan teşebbüs ve mesaisindeki hatayı görmüş, İtalya şibih ceziresinin öyle sırf kendi kuvvetiyle , vakit vakit harekât-i ihtilaliye ve kiyamiye tasaddi ile, Avusturya boyunduruğundan kurtulamayacağını ve bu emr-i azimin Avrupanın muavenet ve müzaheret-i maddiye ve filiyesi olmadıkça başa çıkamayacağını anlamıştı. İşte , büyük adamların havas-ı mümtazesinden olan ifrat-ı dirayet ve fetanet ile meftur bulunan bu siyasi, mevki-i iktidara gelir gelmez herşeyden evvel Avrupanın İtalya üzerine müessir bir surette celb-i nazar-ı dikkati fırsatını kollamaya başlamıştı.

1854 senesinde Kirim muharebesinin zuhuru ise, (Kavur)a muntazir bulunduğu vesileyi tehiyye eylemiş oldu. Kirim muharebesinde İngiltere ve Fransa , Hükûmet-i Osmaniye ile bil ittifak Rusyaya karşı ilân-ı harb edince, Sardunyanın bu fırsatçı ve durbin başvekili derhal Fransa ve İngiltereye bilmüraca kendileriyle birlikte Hükûmet-i Osmaniye'ye muavenet teklifinde bulundu ve bu teklifini kabul ettirerek Kirima onbeş bin (Piyemonte) askeri

(Kavur)un bu mahirane teşebbüsden iki maksadı vardı: Evvel emirde (Gustuza ve Nuvar) muharebelerinde Avusturya tarafından mağlup edilmiş olmalarından dolayı haysiyet ve itibarları Avrupa nazarında münkesir olan (Piyemonte) askerlerine, düvel-i müttetika kuvasına istinaden istihsal edilebilecek bir iki muvaffakiyetle yeniden celb-i nazar-ı dikkat ve temin-i şan ve şeref eylemek. İkinci derecede Avrupa umuruna bu suretle müdahaleye vesileyab olarak Avrupa devletleri arasında bir mevki ihraz eylemek idi, ki bu da İtalya ittihadını sersemane maksat edinmiş olan üçüncü Napolyonun saye-i himayesiyle hasıl olmuştu. (Kavur) bu hesabatında tamamen muvaffak çıktı. Çünkü İtalya askerleri , Kırım'da Osmanlı, İngiliz ve Fransız kuvasının zir-i satvetinde bir iki yararlık gösterebilmişti. (Piyermonte) hükümeti, bu suretle Avrupanın galebe ve muzafferiyetine iştirak eylemiş olduğundan 1856 da Parisde in'ikat eden kongreye kabul ve davet olundu. Hükümet-i matbuası tarafından kendini murahhas tayin ettirmiş olan (Kavur) ise, kongre azasının efkârını , İtalya ittihade meselesiyle iştigale ve Avusturya tarafından taht-ı tahakküm ve tagallübde tutulan İtalyanlar lehinde cezb ve imaleye muvaffak oldu.

İşte görülüyor ki (Kavur) İtalya ittihadının bünyanını kurmak için vaki olan teşebbüsat ve mesaisinde ilk muvaffakiyetini Kırım muharebe ve Paris kongresi vesilesiyle elde etmiş oluyor ve bu itibar ile ki İtalyanlar, bugünkü mevcudiyetlerini, kuvvet ve satvet-i hazıralarının en müessir amil-i istihsalı olan ittihatlarını Osmanlılara medyundurlar .

İtalya tarih-i hazırında calib-i nazar-ı dikkat ikinci nokta ise, bu kavmin, ittihadını muvaffakiyet-i harbiyeden ziyade hezimet-i harbiye ile vücuda getirmiş olmasıdır. sonradan teşekkül eden , yeniden tesis-i mevcudiyet eyleyen devletlerden hangisinin tarihi tetkik edilirse görülür ki, yeni bir devlet meydana çıkarmak , daima kuvvet ile, kuvvetin icabatından olan kahr-i hasım ~~ile~~ eylemek, muharebelerde temin-i galebat etmek ile müyesser olmuştur. Mesela bugünkü hükumat-ı müddehide-i Amerika bir hükümet-i müdtakile halini ancak İngilizleri gerek münferiden , gerek Fransanın muavenetiyle mütrvali mığlubiyyetle ~~ile~~ duçar etmekle ihraz edebilmiştir. Keza Purusya hükümeti de bugünkü muazzam Almanya hükümetini yekdigelerini müteakip ihdas ve ilan eyledi-

ği üç muharebede (Yani Danimarka, Avusturya, Fransa'ya karşı olan muharebelerde) nail-i muzaggeriyet ve galebe olmakla vücuda getirebilmişti. İtalyanın tarih-i teşekkül ve teessüsü mutalaa ve tetkik olunursa kaziyenin temamiyle ma'kûş olduğu müşahade olunur. İtalyanların, İtalyayı bir hükümet-i vahide haline getirmek için vaki olan teşebbüsleri 1815 senesinden itibaren başlamıştır. 1815 senesi muahedatı, malum olduğu üzere, Napolyon'un kudret-i cebbaranesine istinaden Avrupada yaptığı taksimat - i keyfiyeye hatime çekerek, İtalyayı hal-i kadîme irca' eylemiş, yani kısmen Avusturyanın zir-i idaresine vaz'etmiş ve kısmen de küçük küçük müstakil ve müteferrik hükümetlerin eline bırakmıştı. İşte bu tarihten itibaren bir taraftan Avusturyanın taaddiyat ve i'tisafatından bizar olan, diğer taraftan da küçük hükümetlerin aciz ve sui idaresinden ümide düşen İtalyanlar, şibih ceziredeki bütün hemcinslerini müstakil bir millet ve hükümet haline getirmek için 1848 tarihine kadar pek çok defalar mevzii ihtilaller çıkarmışlar, kıyamlarda bulunmuşlardı. Bu muhtelif teşebbüsatin neticesi daima akim kaldı? Nihayet 1848 senesinde, Sardunya adası ile şibih cezirenin şimalinde Avusturya ile hem hudut olan (Piyermonte) eyaletinden müteşekkil bulunan (Sardunya) hükümetinin kiralı (Şaril - Alber), vahdet ve istiklali gaye-i amal edinen bütün İtalyan vatanperverlerinin başına geçti ve ittihadın husulüne en ziyade mania teşkil eden Avusturyaya ilân-i harb eyledi. Küçük (Sardunya) hükümetinin büyük Avusturyaya bu suretle meydan okuması haddinden ziyade bir işe tasaddi suretinde talakki edilemez. Çünkü evvel emirde (Sardunya) kuvasına, İtalyanın her tarafından gelen gönüllüler iltihak ettiği gibi, Cenubdaki hükumat-i sağırenin kâfesi de asker izamı suretiyle muavenetde bulunmuştu. Diğer taraftan da o sırada Avusturya büyük bir ihtilâl-i dahilî ile meşgul bulunduğu cihetle cidden zayıf bir halde bulunuyordu. Yani (Sardunya) hükümeti Avusturyaya ilan-ı harp ettiği vakit iki devletin kuvvetleri yekdigerrine müsavi ve hatta Avusturyanın müşkilat-ı dahiliyesi ve Macaristanın harekât-ı iftirakkaranesi itibariyle (Sardunya) nın kuvveti faik bile idi. Bundan maada Avusturyanın diğer bir sebep-i zaafini da ordusunun müşterek bir gaye-i amaldan mahrum milîl-i mühtelifeden mürekkep bulunması teşkil eyliyordu, Halbuki (Sardunya) ordusu sırf İtalyanlardan yani aynı irka mensup, aynı lisanla

mütekellim , senelerden beri aynı fikir için çalışmış yekvücut ve yek emel efrad-
dan müteşekkil idi. İşte her türlü esbab-ı zaaf Avusturya ordusuna teveccüh ey-
lediği ve (Sardunya) ordusu da bil'akis kafe-i vesail ve kuvvet ve ittihad
malik bulunduğu halde, esasen meziyat-ı askeriye ve havas-ı cengâveraneden kül-
liyen mahrum bulunan İtalyanlar için yine temin-i galebe ve muvaffakiyet kabil
olamadi. Bizzat kiral (Şarıl - Alber)in taht-ı idaresinde olan Sardunya ordusu,
meslek ve tiynetine layık suretde bidayeten çete müsademeleri gibi bir kaç ufak
muharebede temin-i muvaffakiyet eyleyebilirdiyse de nihayet 25 Temmuz 1848 de vu-
ku' bulan (Gustuza) meydan muharebesiyle 25 Mart 1849 da vaki olan keza (Nuvar)
meydan muharebesinde ceneral (Kadeçki) kumandası altındaki Avusturya ordusu ta-
rafından kat'i suretde duçar-ı mağlubiyet ve hezimet oldu. (Nuvar) mağlubiyetin-
den sonra ise kiral (Şarıl - Alber) saltanatdan ferağ ederek yerine oğlu 5
(Viktor - Emanoel) geçmişti. İşte İtalya ittihadını vücuda getirmek için kıyam
eden İtalyanların ilk hezimetleri bunlardır ve o vakitden beri İtalya hükümeti
ne vakit yalnız başına harp ettiyse - hatta düvel-i muazzama a'dadına dahil ol-
duğu bir sırada Afrikadaki vahşilere karşı hareket ettiği vakit bile - hep mağ-
lup olmuştur. İtalyanlar, 1849 dan sonra, balada naklettiğimiz üzere (Kavurğun
tedabir-i mahirânesi sayesinde Kırım muharebesine 15 bin kişilik bir kuvvetle
iştirak etmişlerdi. İtalya askeri bu harp esnasında düvel-i müttefika kuvvetine
istinaden bir kaç yararlık gösterebildi. 1859 senesinde Fransa ile müştereken
Avusturyaya ilan edilen harbde ise, İtalyanların münferiden hiç bir muzafferi-
yet ve muvaffakiyetleri olmayıp (Macenta), (Marinyano) ve (Sulâf sulferino)
muharebe-i meşhûreleri hemen müstakillen Fransız ordusu tarafından kazanılmış-
tır . Andan sonra 1866 senesinde Purusyanın Avusturyaya karşı açtığı muharebe
gelir ki, bu muharebede Avusturya bir taraftan Purusyanın diğer taraftan İtal-
yanın hücumuna maruz kalarak iki ateş arasında kalmıştı. Avusturya bu suretle
kuvvetini ikiye taksim eylemek mecburiyetinde bulunduğu ve İtalya ise, o tarih-
de çokdan te'sisât ittihat ederek muntazam bir ordu çıkarmak iktidarını haiz
olduğu halde bizzat kiral (Viktor - Emanoel) ile meşhur ceneral (Iamarmora)
nın kumandalari altında olan İtalya ordusu 24 Haziran 1866 tarihinde vaki olan
ikinci (Gustoza) muharebesinde, Arşiduk (Alber) in zir-i idaresindeki Avusturya

ordusu tarafından bir daha hezimet-i kahkariyeye duçar oldu. İtalyanlar, bu mağlubiyetden sonra yegâne ümitlerini Avusturyaya karşı bir muvaffakiyet-i bahriye ihrazına bina etmişlerdi. Çünkü İtalya kuvay-i bahriyesi daha o tarihte Avusturya kuvay-i bahriyesine faik bulunuyordu. Bu cihetle İtalyanlar Avusturyayı bahren behemehal mağlup edeceklerini memul ediyorlardı. Halbuki 30 Temmuz 1866 tarihinde (Teknof) suvar olduğu bir ahşap firkateyn ile o zamanın en büyük zırhlısı olan (İtalya) ismindeki sefine-i ahenini bir ranpada gark ederek (Lisa) muzafferiyetini ihraz eyledi. İtalyanın, bir cihetden pek kavi bir hasim ile uğraşmakta olan Avusturyaya karşı berren ve bahren mağlup olması haysiyet ve itibar-i askerisini pek ziyade münkesir ettiği gibi badel muharebe de, müttefikleri olan Purusyanın muzafferiyetine rağmen bala~~la~~ pervazâne metalibatda bulunmasına mani' olmuştu. İşte görülüyor ki, İtalya ne vakit yalnız olarak harb ettiyse - kuvveti manen ve maddeten faik de olsa - yine ihraz-i galebe eyleyememiş ve hezimetden düşdüğü halde ancak müttefiklerinin galebatı sayesinde mevcudiyetini te'sise ve ittihadını iymama muvaffak olmuştur. Fakat bugünkü İtalya devlet-i muazzaması için asıl bais-i şin ve ar olan, ordusunun şeref ve namusunu payımal eden, askerinin meziyet-i harbiyesini hiçe indiren bir vakı'a varsa o da Habeşistan seferinde duçar olduğu hezimet-i kahkariyedir. Hatta denilebilir ki Afrika kıt'asında istilay-ı arazi yarışına çıkarak bir vakitler yer yer alelacele sevkiyat-i askeriyede bulunmuş olan Avrupa devletleri meyanında hiç birinin kuvay-i muntazaması, Habeş seferinde İtalyanlara vaki' olduğu üzere, öyle mizraklar, karğılar ile musallah ve ayağı çiplak, başı kabak vahşi kabilelerinden mürekkep gayr-i muntazam bir kuvvete asla bu derece hacalet aver bir suretde mağlup olmamıştır.

İtalya - Osmanlı harbinin zuhurundan beri matbuatımız Habeş seferinden mükerreren bahseylediler. Seferin bazı sefahatından sık sık misaller getirdiler. Fakat hemen hiç bir gazete veya risalede bu harbin mebbeinden müntehasına kadar suret-i zuhuru ile vakayin tarz-i cereyanını muhit olarak suretde malumat ve tafsilat ita edilmedi. Halbuki harb-i hazır münasebetiyle bu sefer pek ibret amiz olan sefahat ve bukuatını hatta teferruatıyla bilip öğrenmek bizler için cidden mucib-i istifadedir. Ba husus ki Habeş seferinde yalnız İtalya ordusunun namus-i askerisi değil fakat diplomatlarının namı dahi lekedar olmuştu.

cilt 12
s. 84

Muktetefat-ı tarihiye

Berlin Kongresinde Prens Gorgakof Şuvalof'un
gayr-ı matbu' hatıratından (1)

Mukadderat-ı milâli nasıl
eller idare ediyor !

Prens Gorgakof , hayat-ı siyasiyesinin bazı edvarında pek büyük bir dirayet ve meharet ve vukuf-u iktidar ile şöhretyab-ı kemal olmuş bulunmasına rağmen hiç bir zaman bir (iş adamı) olmak meziyetini yani deruhde ettiği bir emri , kafe-i safahat ve teferruatını bihakkin teemmül ve ihate ile nihayeti-ne kadar sevk ve idare edebilmek hasletini gösterememiştir. Vakia prens , samianuvaz , zarif ve nüktepervane bir suretde tedvir-i kelam etmek hasesine malik idi, fakat girişdiği mebahisde umumiyet dairesinden ayrılamaz. meselenin kat'ı ve sarih cihetlerine - sırf adem-i ihata ve vukuf dolayısıyla - yanaşmak istemezdi. Hatta ben bilâ mübalaga iddia ederim ki kendisi, dem-i şeyhuhetin-deki zaaf-ı cismaniye duğar olmadan evvelki zamanlarda bile , mesela bir hari-ta üzerinde Balkan hükumat-ı muhtelifesinin mevki-i coğrafiyesini - takribî

(1) Kont (Şuvalof)un gayr-ı matbu' hatıratından müstahreg olan bu fıkaret, (Gabriyel Hanunu) nun (Fransa devr-i hazır tarihi) unvanlı dört cilt eser-i muteberinde haşiye suretinde münderiğtir. (Hanunu) , Fransanın 1810 dan son-raki edvarini şamil olan bu tarihinde, Osmanlı - Rus seferine ve Berlin kon-gresine dair de bilmünasebe mufassal ve mükemmel bir fasıl tahsis eylemiştir.

Müverrih-i şehir bu faslı yazmak için, te'lifin aksam-ı sairesinde olduğu gibi, pek çok tettebbuat icra eylemiş, ve hasseten bazı rical-ı siyasi-yenin gayr-ı matbu hatıratını da tetkik etmeğe muvaffak olduğu cihetle, fasıl gerek Rus muharebesine , gerek Berlin kongresine dair sair bir hok te'lifatda tesadüf edilemeyen pek mühim ve calib-i istifade malumat ve mutalaat ve muha-kematı cami' bulunmaktadır

(Hanunu)nun, mündericatını tetkike fırsatıab olduğu hatırat meyanın-da bilhassa Kont (Şuvalof) ile (Kara Todori Paşa) nın hatıratı şayan-ı zikir-dir.

Kont(Şuvalof) , Rus muharebesi esnasında Rusyanın Londra sefiri idi. Bilahara, Berlin Kongresine ikinci Rus murahhası sıfatıyla izam kilindi. Bu cuhetle Kongre hakkındaki hatıratı pek mühim olmak iktiza eder.

Her halde kontun hatıratından bitarafane bir meslek tuttuğu ve vaka-yiin mümkün mertebe ala vechüssihha nakil ve tasavvur eylediği, hem cinsi ve ma fevki olan Gorgakof hakkında berveğh-i balâ tercüme ettiğimiz tavsifatı ile tezahür etmektedir.

Karatodori Paşa ise Berlin Kongresine tayin edilen üç Osmanlı murah-hasından biri ve en mühimmi idi. Hanunu num eserinde anın gayr-ı matbu' ha-tıratından da müstahreg bir hayli fıkaret vardır ki, bunlar meyanında dahi münasip gördüklerimizi mecmuamızı nakil ve derğ edeceğiz.

suretde olsun - irae etmekden ve yahut Batum ve Kars şehirlerinin mevkilerini tayin eylemekden âciz idi. Bir mes'ele mevzu-u bahis oldu mu Prens, - kendi tabir-i marufu veçhile - yalnız (hutut-u asliyeyi gizmekle) iktifa eder, yani -yine kendi tabiri üzere - meseleye (Balâdan nazarendaz) olurdu. İşte ben kendisinin bu haline iyiden iyiye vakıf olduğum cihetle Berlin Kongresi müzakeratının esnayı cereyanında Prens, bir sabah beni bularak, mesail-i sairenin cümleten hallini bana bıraktığını ve yalnız (Batum) meselesini kendisine hasreylediğini söyleyince, cidden endişenâk olmuştum. Müşarüileyh (Batum) hakkında müzakerati Lort (Bikonsfild) iñe münferiden idare edeceğini beyan eylemişti.

O sırada Kongre hitama ermek üzere bulunuyordu. Prens Bismark (Kisingen) e azimet için isticlal göstermekte olduğu cihetle müzakeratin bir an evvel neticelenmesi arzusunu izhar eyliyor ve hergün bana tevcih-i hitap ederek, Asya hududunun tayin ve takdiri hususunda İngiltere ile Rusya arasında itilaf husule gelip gelmediğini anlamak istiyordu. Prens Gorçakof'un anifen söylediğim kararını bana tebliğ ettiği gün, Bismark'ın sualine yine hedef olduğumdan, kendisine Asya hududu müzakeresini Prens (Gorçakof) bizzat deruhde eylediğini bildirdim. Diğer taraftan bu mesele hakkında beni tazyik edip durmakta olan Marki dö (Salisbury) ye de aynı ifadatda bulunmam üzerine Marki bana : " Fakat azim Kont , Lord Bikonsfild , bu bapda müzakere icrasına kadir değildir. Çünkü şimdiye kadar bir Anadolu haritası bile görmemiştir." cavebını verdi.

Nihayet Prens Bismark birgün bize, eğer yirmi dört saat zarfında akd-i itilaf edemezsek daha ziyade beklemeyerek azimet edeceğini suret-i kat'iyede bildirdi. Andan bir kaç saat sonra Prens Gorçakof ile Lord Bikonsfild arasında bir itilaf - i tam husule geldiğini kemal-i meserretle haber aldık. Prens Gorçakof bizzat gelip netice-i itilafi ictima-i atide resmen tebliğ edeceklerini vaadeyledi.

++++

Şimdi meselenin aldığı şekli erbab-ı mutalaanın anlayabilmesi için bir az izahat itası lazımdır. Bizim yanımızda (Yani Rus hey'et-i murahhasasının yanında) bir Asya haritası var idi ki bunun üzerine erkân-i harb heyetimiz bir taraftan (Ayastafanos muahdesi)nde takarrur eden hududu göstermiş, diğer ta-

tarafdan da , İngilterenin müddeiyat ve metalibatı üzerine Rus murahhaslarının terk edebilecekleri arazinin hadd-i gayesi ayrıca bir renk ve hat ile irae eylemişlerdi. Bu ikinci hattın esrar-ı devletden madut olduğunu ve bizden başka kimsenin bilmesi caiz bulunmadığını beyan ve tasrih zaitdir, zannederim.

Kongrenin Asya hududu meselesine tahsis edilen bu son celsesi~~ne~~ bir mahabet- mahsuseyi haiz bulunuyordu. Çünkü Avrupada sulh ve müsalemetin ta-karruru veya harbde devam bu celsede hasil olacak neticeye vabeste idi. İcti-ma için toplandığı zaman reis (Yani Bismark) hall-i meseleyi deruhde etmiş olan iki taraf murahhaslarına, yani Prens Gorgakof ile Lord Bikonsfilt'e yan yana oturmalarını ve beyinlerinde vaki olan itilafın suret ve metnini bildir-melerini teklif etti. Bu iki zat ber mucib-i teklif yan yana oturarak her ikisi de bu münasebetle ihzar edilmiş olan bir haritayı çıkarıp önlerine koydular. Azalar ise arkalarında bir halka teşkil edilerek ayakda durmakta idik. Bu iki haritaya bir nazar atfeder etmez, derhal nasıl müthiş bir teşev-vüş husule geleceğini anladım. Prens Gorgakof'un haritası yalnız bir tek hat-t-ı hududu havi olarak, o da (Ayastafanos muahedesi)ndeki hudut idi ve Prens kemal-i hararet ile (May Lort) un bu hududu kabul ve tasvip eylediğini söy-liyordu. Lort Bikonsfilt ise Gorgakof'un bütün sözlerine kısa ve kat'î birer (Hayır ! hayır !) cevapları ile mukabele ediyor ve o da kendi haritası üze-rindeki gizgiyi göstererek kendi muvafakat eylediği hududun bu hattan ibaret olduğunu iddia eyliyordu. Halbuki ben biraz dikkat edince , Lord Bikonsfilt in hatt-ı hududu, Erkân-ı harp heyetimiz tarafından hadd-i gaye olarak tayin edilmiş olan hududun aynı olduğunu kemal-i böht ve hayretle gördüm.

İki taraf murahhaslarının iddialarında ve yekdigerlerinin ifadesini tekzibdeki ısrarları müzakeratın bir şekl-i vahim almasını intaç eylemek üze-re idi. Çünkü her ikisi de kendi haritasındaki hattının doğru olduğunu be-yandan sarf-ı nazar eylemiyordu. Nihayet Gorgakof yerinden kalkdı. Benim elimi şiddetle sıkarak - "İşte bir ihanet var , İngilizler bizim Erkân-ı harbin haritasını elde etmişler." dedi. Halbuki ben badel celse mesele hakkında tahkikatda bulunarak öğrendim, ki Prens Gorgakof bir gün evvel bir Anadolu haritası istemiş. Bizim hey'et de kendisine Erkân-ı harbimizin

ayrı ayrı iki hattı havi gizli haritasını göndermiş. Prens Gorgakof , bu haritayı Lort Bikonsfild'e göstermiş ve Marki dö (Salisbury) ye irae edilmek üzere de iki üç saat için kendisine iare eylemiş. İngilizler harita üzerinde Ayastafanos'da tayin edilen hududdan geri bir başka hat daha olduğunu görünce derhal bu hattı kendi haritaları üzerine nakletmişler . İşte Prens Gorgakof'un iddia eylediği ihanetin menşei bu imiş.

Kongrenin reisi, iki taraf mprahasının tutdukları bu yanlış yoldan bir türlü ayrılmak istemeyerek işi uzatmakta olduklarını görünce, müstehziyane bir eda ile :

Kongrenin yarım saat kadar tatil-i müzakerat etmesini ve bu müddet zarfında İngiltere ve Rusyanın ikinci murahhasları ile Almanyanın ikinci murahhası Prens dö (Hohenlohe) nin ictima ederek ekseriyet ara ile hall-i müşkilat eylemelerini teklif etti . Bu teklif derhal kabul olundu. Ve iki ihtiyar siyasinin müşevveş bir hale getirdikleri iş de bu sayede bizim nef'imize muvafık bir suret-i tesviyeye iktiran eyledi . Filvaki ben Ayastafanos muahedesinde takarrur eden hattın ibkasında ısrar ettim, Marki dö (Salisbury) de Rus Erkân-ı harbi tarafından gizilmiş olan ikinci hattın vaz geçmedi, nihayet Prens dö (Hohenlohe) tarafeyin arasında muhtelif fih araziye iki kısmı- mütesaviye ayıracak suretde bir hatt-ı ~~bizce~~ mutavassıt teklif etti . Ben derhal bunu kabul ettim ve Prens (Hohenlohe) de bana iltihak ettiğinden mesele halledilmiş oldu. İki gün sonra da muahedenameye umumen vaz'i imza ettik.

12.11.1919

(Tercüman-ı Hakikat refikini'den aynen)

Efendim !

Velit beyle aramızdaki mevzu ve mütesep müveddeti Malta'nın Polverista) Zindanına defnetmiş olduğumuzdan, ona ait her meseleye uzakdan lakayt bir seyirci kalmaktan başka, bence bir hak ve vazife yoktur . fakat son tahririnizde pederinin ismini - ilm-i belagatın makam-ı şiddetde tasvip ve istihsan ettiği tekrire güzel bir misal olabilecek surette - biddefaat (O Ebu'ziya Zade ki...tekririyle zikrettiğini) için bana, yalnız bir defaya mahsus bir vazife-i müdahale terettüp ediyor. Çünkü Ebu'ziya benim pek aîl ve büyük bir dostum idi, Bundan başka onun eserlerini küçük yaşından berâ okumuştum. Bu itibarla da feyyaz bir üstadıdır. Velit beyin mağlub-u teva'u olarak, pederinden bahis ve bu suretle kendisini müdafaa etmeyeceği ihtimali bana bu satırları yazdırıyor. On seneyi mütecavi' bir zamandan beri alen-i bekaya intikal etmiş olan, bugün nefisini müdafaaya gayr-ı muktedir bir meyyit-i muazzez'in hakkını müdafaa benim aîl-i hukukum ve aîl-i ve'afimdir.

Ebu'ziya Zadeye şu es'ele-i müteakibeyi iradediyor, diyor sunu' ki :

(Behey Hafız Velit bey, Sen kimsin ?.. Nesin ?.. Ne istiyorsun?...

Bu memleketde mevkiin nedir ?...)

Evvela (Hafız) sıfatını makam-ı istihfâfda iradetmenize pek çok teessüf ederim Ahmet bey. Ve yine teessüf ederim ki Velit bey hakiki hafız değildir. Eimme-i me'âhibi ictihatlarından dolayı dayak altında öldürten eski cebabire -i saltanat bile kuffa'z-ı kirama (Hamele-i Kur'an) oldukları için iltirâm ve meclislerine geldikleri zaman kıyam ederlerdi. Evsaf-ı mukaddeseyi bir daha böyle sui istimal ve te'zîl etmemenizi bilhassa rica ve bundan sizi ve ensalınızı şiddetle men' ederim. Şimdi dört sualinize birer birer cevap vereyim :

1 - Velit bey, İstanbulda tevellüt ve vefat etmiş olan sa'îm-i üdebanı'zdan , müellifat-ı adide ve makbule sahibi Ebuzziya Tefvik beyin yine İstanbulda mütevellit ve mahall-i vefatı şimdilik yalnız Celal Nuri beyce malum, mahdumdur .

2 - İstanbulda Çağaloğlunda (Tevhid-i Efkar) adlı yevmi bir ceridenin sahibi ve ser muharriri bulunduğunu herkesden ziyade zat-ı alini'nin bilmeniz

icabeder .

3 - Matbaasında istihdam ettiği kapıcıdan Büyük Millet Meclisi Reisi Ali Fethi beye kadar her vatandaşımızın, hepimizin mevkiimiz ne ise Velit beyin ki de odur .

İşte suallerimizin cevabı ve Velit beyin hüviyeti . Biraz da onun meziyat ve nevakısından bahsedeyim :

Velit bey her ne kadar Kur'an-ı azimüşşanı kıfzetmemiş ise de, pek iyi tahsil ve terbiye görmüş namuslu, vatanperver bir Türk ve dindar bir Müslümandır . Bununla beraber o kadar meclis-u cidalıdır ki uğraşmadığı, didişmediği zamanlar yaşamakta olduğunu zanneder . Muhalif ictihatda, hatta samimiyyetinde şüphe etmediğihis ve hesaplara bile, kendi his ve tahminine tevafuk etmezse, bi anan bir mütecavizdir . Velit bey meşrep ve irfanında olanlar için bu hal ayıp ve kusur addolunur . Ve Velit beyin bildiğim yegane ayıp ve kusuru da budur .

Ebu'zziya Zadehin kim olduğu sualine verdiğim cevabı izah için size Ebu'zziya'yı tanıtayım :

Bizim (Ebussuut) isminde pek eski bir Şeyhül İslamımız vardı . Süleyman Kanuni'nin ordularından, donanmasından daha muhtaşem olan Ebussuuda tarihlerimize (Müfti-idssıkıleyin) derler, halk onun ins ü cine fetva verdiğiine itikat edermiş de onun için bu lakaba mustahak görülmüş . İşte (Ebu'zziya) bu Ebussuud'un ahfadındandır . Hem edebiyatımızda hem matbuatımızda azim hayır ve himmetleri sevketti . Bu itibar ile (Ebu'zziya) bir nevi' (Hadim - üs sıkıleyin) dir .

Ahmet beyefendi, iddianı gibi bize milliyet cereyanları, tarakki fikirleri , garba teveccüh teyakku'ları şarkdan, yani sizin esir Kafkasyanı'dan ve sizden gelmedi . Hiss-i milliyi bizde ilk tehzir ve ika' eden (Namık Kemal) namında bir üstadımızdır . Namık Kemal'in kaç eserini okuduğunuzu lütfen kendinize sorar mısınız ? ...

Bu Namık Kemal'in en yakın ve samimi tilmizi ve dostu (Kim ve ne olduğunu sual ettiğimizi) Velit beyin babası Ebu'zziya Tefvik bey idi .

Namık Kemal, ferday-ı vefatında hayranlarından birinin (1) yazdığı bir mersiye-i müessirede dediği gibi, (Kuyud-u zulmü çak etmek için zincirbent) olduğu zamanlar Ebu'zziya onunla beraber, bu milleti uyandırmak için çekasını, ilmini, gençliğini vakıf ve sarfetti . Kıbrıs adasındaki zindanından Namık Kemal

(1) Abdulhalim Memduh

Rados adasındaki Zindanın mihman-ı la yemutu Ebu'z'ziya Tevfik'e e' cümle şu sa-
tırları ya'ziyordu ;

"..... Ciddi bir mektubun im'asına (Kardeşin) demediğine gücennmişsin.
Ah kardeşim!... Bir hiddet üzerine bu kadar insafsızlığı ele almak layık mıdır?
Sani-i kudretin fikren, mesleken benimle tev'em ve belki yapışık yarattığı bir
kardeşimi ben nasıl kardeşlikten çıkarabilirim ?... Vehab-ı kürriyete talim-i
hikmet mi edeceğim ?... Mader-i vatanın namusunu mu lekeleyeceğim ?... Beni o
kadar haddini bilmez, o kadar va'zifesi düşünmez mi zannediyorsun ?... Adına
(Kemal) dediler ise noksandan, bir a' idrakim varsa nisyandan bütün bütün ari
olduğunu mu istiyorsun ?... Tevfik Tevfik !... Elin ermez ki boynuna sarılsayın,
Şu mektubu yazarken gözlerimi görmekten beri edecek bir hale getiren yaşları
yüzüne, göğsüne dökeyim de böyle bi insafane bir tekdirden ne kadar müteessir
olduğumu , kardeşliğin vicdanında ne derece kıymetdar bulunduğunu göz yaşı ile
olsun gönlüne nakşedeyim...."

Namık Kemal'in zat ve asarını ne kadar tetkik etmiş olduğunuzu bilmiyo-
rum. Farisi lisanı ile inşad-ı eş'ar eden bir şairin ,

Men gulam-ı himmet anem ki o

kar-ı Peyğamber künet bi Cebreil

Kitab-ı tebciline bi hakkın layık olacak surette Peyğamberin işini bizim bu bü-
yük vatanperver edibimiz Cebraillsiz görmüştü . (Kardeşliğinin vicdanında ne ka-
dar kıymetdar bulunduğunu Ebu'z'ziya Tevfik'in gönlüne göz yaşı ile yazmak isteyen
Namık Kemal, aynı zamanda ve mekanda ,

Felek her türlü eshab-ı cefasın toplansın gelsin

Dönersen kakpeyim millet yolunda bir a'inetden

beytiyle , kendisini diri diri me'ara gömen bir istibdad-ı kahire meydan okuyor-
du .

Üstadım ekrem ve şair-i a'zamlı Ebu'z'ziya Tevfik, Namık Kemal'in has esha-
bından idiler. Bu gar-ıyar -ı irfandan yalnız Namık Kemal'i şahsen tanımak şere-
finden taliim beni cüda etti. Diğerlerini yakından gördüm. Ve his ve fikirlerine
mahrem oldum. Reislerinin ağzı ile söylenmiş olan ,

Edebiyat ile hurriyete can versen de

Yine bir Namık-ı şeyda yetigir hakinden

beyti dördünün de masadak şanıdır . Ve bu dört edibin her biri tek başına müderrislerinden bulunduğu Darülfünun'dan ziyade ve pek ziyade bu vatana bu millete, bu dine hizmetler etti. Onlar kadar idealist adamları pek a' akvamın tariki kaydeder. Kudret ve kuvvetini ruh-u islamlardan alan Şeyh Şamil istisna edilirse, isimlerini hurmetle zikrettiğim dört edibimi' gibi büyük idealist Kafkasyan'ın ne ötesinde mevcuttur, ne berisinde beyefendi .

Siz buraya gelmeden ve sizi tanımadan evvel de bu milletde milliyetperestlik, bu halkda vatanperverlik vardı.

Sizinle hem fikir olanması Rados mahbusunun , Konya menfisinin oğlu ve bizzat Malta esiri olan bir adam için neden Cumhuriyet aleyhdarlığına delil ve senet olsun ? Bu müessese-i mukaddeseyi siz nefsinizi'nden ibaret ve şahsınızı'nda temessül ve tahayyül etmiş bir şey mi addediyorsunuz ?

Bu hususta Celal Nuri bey oğlunu' sizden ve herkesden ziyade günahkardır. Növbet be növbet muhib ve muarı'ın, fakat daima dostum olan muvakkat dostunu' ve ebedi muarı'ın' Celal Nuri bey ahiren intihar eden im'alı, im'ası' ve münasebetli ve münasebetsiz bir çok yazılarında Velit beyi ölümle tehdit edecek derecelerde hiffetlere kapılmış ve bu yüzden bira' fazla gülünç olmuştu . Fikir ve kanaate karşı kalenden başka megru' silah-ı taarru' olmayacağına kani' bulunduğu güphe etmediğim Celal Nuri bu hadirede daha vakur hareket etseydi daha çok kazanırdı. Velit bey yalana yaklaşacak derecede mübalağalı - bir sıfat ihtira' ederek, Celal Nuri beye (Fırıldakçı) dedi. Hayır, Celal Nuri bey fırlıdakçı değil, bizzat fırlıdakdır . Mesnevi şarihi Abidin Paşa merhum büyük muhteremesinin bu ilk gocuğuna teberrüken pirinin, Celaleddin-i Rumi'nin ismini vermişti. Bu ismin ba'ı ma'kariyeti Celal Nurinin her hal ve kalinde nümayan ve ,

Gören sanır ki sefadan sena' ı rah ederim,

Döner döner bakarlın kyy-i yare ah ederim!

beyti Celal Nuriye daima verd-i zebandır .

İtiraznameninin son fikrasına da müsaadeni'le ben cevap vereyim :

Rauf beyin babası nereden gelmiş olursa olsun, kendi bu vatanın bağrından çıkmış ve tarihine girmiştir . Evet, Mehmet Paşa merhum düğman istilasına ve esir yaşamak zilletine tahammül edemeyerek, pek küçük bir yaşda âken, din ve imanın vatan-ı ezelisine geldi. Ve mekteb-i Bahriyeye girerek, mesleğinin münte-

nasına gıymış şan ve şerefle vasıl oldu .

Rauf beyi en evvel nasıl tanımış olduğumu söyleyeyim :

İtalya harbinin son zamanlarında aileye mutsallık bir va'ifinin sevki ile Midilli adasına gitmiştim. Ba'ı mena'ırdan müteessir olarak (Mihridadın tacı) unvanı altında - bugün tahatturu bile vicdanına a'ap ve hicap veren) bir makale yazdım. Ve bunda Bahriyemi'ze bi gayri hakkın sitem ve ser'enisinde bulunmuşum , İstanbula avdet ettikten bira' sonra Balkan muharebesiñ tahaddüs etti. O vakite kadar Rauf beyi tanıma'dım. İlk tesadüfümü'zde bu makaleyi mev'uu bahis ederek ,

- Bahriyemi'z sizi mahcup edecektir . dedi . Ve filhakika aradan bir kaç gün geçer geçmez (Hamidiye) nin macerası ve ga'ası ıñitildi. Müşir Osman Paşanın (Pilevne) sini Kolağası Rauf bey, Bulgaristanın göbeğinden, Akdeniz'in ortasına nakletmişti. Fakat ben bundan mahcup değil, müftehir oldum.

A'izim Ahmet bey , size tarihten küçük bir hikaye nakil ile sö'ze bitan vermek isterim !

Dünyanın sayılı üç beşen büyük şairlerinden biri olan Porteki'li (Kamoens), derler ki, uğradığı bir deniz ka'asında , eş'arının müsvedatını garkdan tahlis için nefisini tehlikeye koyarak ve yalnız bir eliyle yü'zerek, diğerini eseriyle birlikte suyun sathından hariç tuta tuta ve güç hal ile sahile çıkmış.

(Hamidiye) nin ga'ası bana, ıñittiğim dakikada, Porteki' şairinin macerasını hatırlatmıştı . O vakitden beri ne zaman (Kamoens) ismine tesadüf etsen gözümün önüne Rauf bey gelir, ve ne vakit Rauf beyi görsen Kamoens'i hatırlarım. (Kamoens) kendi eserini, Rauf bey milletinin tarihini kurtarmağa a'netmişti ikisi de emellerine nail oldular.

Evet, Ağaoğlu Ahmet bey, Bağ kumandan birinci ferik Na'ım Paşa Türkün Balkanlardaki topraklarını vermiş, (Hamidiye) gemisinin suvarisi Kolağası Rauf bey tarihini kurtarmıştı.

Hepimiz'e buna benzer bir nazhariyet temenni ederim .

Nişantaşı , 6 Kanun-u evvel 923

Süleyman Na'if

۱۹۱۳ ۱۲۱۵

2

آغا اوغلی احمد بك افندییه

(ترجمان حقیقت) رفیقمزدن عیناً :

پیغمبرك ایشنی بزم بو بوپوك وطنپرور ادیب
جبرائیل سر کورمشدی . (قارده شلكنك وجداننده
نه قدر قیمتدار بولونديني ابوالضيا توفيك كوكلنه
كوز ياشيله يازمق ايسته ين) نامق كال ، عين زمان
ومكانده ،

فلك هر درلو اسباب جفا سن طولاسين كل سين
دو نرسم قجيم ملت يولنده بر عزيمتن
بيتله ، كنديسني ديري ديري مزاره كومن
يراستيداد قاهره ميدان اوقوبوردی .
استاد اکرم وشاعر اعظمه ابوالضيا توفيق ،
نامق كالک حواس اصحابدن ايدیلر . بوچار بار
عرفان دن يالكن نامق كالی شخصاً طایفی شرفدن
طالم نجي جدا ايتدی . ديكرلرني ياقيندن كوردوم .
وحس وفكر لرينه محرم اولدم . رئيسلرنيك آغز يله
سويلنمش اولان ،

ادبیات ايله حربته جان ویرسه مده
ينه بر نامق شیدا يتشير خا كمدن

يقي دورديكده ماصدق شایندر . وودورت
اديبك هر بری تك باشنه مدرسلرندن بولونديكن
دارافتوندن زياده پك زياده بوطنه ، بوملته ،
بودينه خدمت لر ايتدی . اونلر قاندار ایده آليست
آداملری پك آرز اوقارك تاريخي قيد ايدر قدرت
وقوتی روح اسلامدن آلان شيخ شامل استنا
ايدیلر سه ، اسمرلرني حرمته ذكر ايتديكم دورت
اديبك كي يوك ایده آليست قافقاسيا كنزك نه اوتنه سنده
موجوددر ، نه بريسته بك افندی .

سز بو ايه كه دن و سزی طایمان اولده
بوملته مليتپرستك ، بوخلنده وطنپروراك واردي .
سز كله هم نكر اولاماسی رادوس محبوسنك ،
قونه منفيسنك اوغلی والذات ماطله اسیری اولان
برآدم ايچون نه دن جمهوريت علمدارلقه دلل وشد
اولسون ؟ بومؤسسۀ مقدسه في سز نفسكزدن عبارت
وشخصكزده تميل وتحيي ايتش بر شيمي عد
ايدیورسكن ؟

بوخصوصده جلال نوری بك اوغلم سزدن
وهر كسدن زياده كنهكاردر . نوبت بنوبت محب
ومعارضه ، فقط دائماً دوستم اولان موقت دوستكز
وادی معارضكز جلال نوری بك اخيراً انتشار
ايدن امضالی ، امضاسز ومناسبتلی ، مناسب سز برچوق
يازيلرنده وليد بكی اولومه تديد ايدده جك درجه زده
خفتلره قابيلمش بوپوزدن بر آرز فضلۀ كولونج
اولمشدی . فكر وقناعه قارش قلمدن بائقه مشروع
سلاح قرض اولمايچقه قانع بولونديبنده شبه
ايتديكم جلال نوری بو بادرده دها وقدر حركت
ايتسه بدي دها چوق قازانيردی . وليد بك - يالان
ياقلاشه جق درجه مبالغه - بر صفت اختراع
ايدهرك ، جلال نوری بك (فيرلدايچي) ديدی
خاير ، جلال نوری بك فيرلدايچي دكل بالذات فيرلدا
مثنوی شاعری عابدين پاشا مرحوم

افندم ،

وليد بك ، آرازده كي موروث ومكتسب مودق
مالطه بك (بولوه ريستا) زندانسه دفن ايتش
اولديغىزدن ، اوكا عائد هر مسئله يه اوزاقدن لاقيد
بر سيرجي قالمقن باشقه ، بنجه بر حق ووظيفه
يوقدر . فقط صوك تعرضكزده پدريك اسمنى
- علم بلاغتك مقام شديده تصويب واستحسان
ايتديكي تكريره كوزل بر مثال اولاييله جك صورتده -
بالذات (او ابوالضيا زاده كه .) تكريره ذكر
ايتديكز ايچون بك ، يالكن بر دقيه مخصوص
بر وظيفۀ مداخله رتب ايدیور . چونكه ابوالضيا
بنم بك عزى و بوپوك بر دوستم ايدی . بوندن
يشقه اونك اثرلرني كوچوك ياشمندن برى اوقومشدم .
بو اعتبار ايله ده فياض بر استاد مدر . وليد بك
مغلوب تواضع اولارق ، پدردن بحث وبوصورتله
كنديسني مدافعه ايتيه چكي احتمالی بك بو سطرلری
يازدیور . اون سنه يه متجاوز بر زماندن برى
طالم بقايه انتقال ايتش اولان ، بوگون نفی
مدافعه يه غير مقتدر ، بر ميت معززك حقیق مدافعه
ينم اعز حقوقم واعز وظائفمدر .

ابوالضيا زاده يه شواسائۀ متعاقبه يه ايراد ايدیور ،
دييورسكنك :

(بى حافظ وليد بك ، سن كي مسك ؟ . نه سك ؟ .)
يه ايتيورسك ؟ . بوملكتنده موقع نه در ؟ . ()
اولا (حافظ) صفتنى مقام استخفافنده ايراد
ايتكهزه بك چوق تأسف ايدرم احمد بك . وينه
تأسف ايدرم كه وليد بك حقیق حافظ دكلدر .
اغمۀ مذهبي اجتهاد لرندن طولای دايانك آلتنده تولدورتن
اسكي جبارۀ سلطنت بيه حفاظ كرامه (حمله قرآن)
اولدقلى ايچون احترام ومجلسلرنيه كلكلری زمان
قيام ايدرلردی . اوصاف مقدسه يه برداها بويله
سوء استعمال وتذليل ايتمه كمرى بلخاصه رجا وبوندن
سزی وائلكزى شدتله منع ايدرم . شيمدی
دورت سؤلكزه زر بر جواب وره م :

۱ - وليد بك ، استانبوله تولد ووفات ايتش
اولان اعظم ادبا بزدن ، مؤلفات عديده ومقبوله
صاحب ابوالضيا توفيق بك ينه استانبوله متولد
ومحل وفات شيمديك يالكن جلال نوری بكجه
معلوم ، مخدومى در .

۲ - استانبوله جفال اوغلنده (توحيد
افكار) ادلى بوى بر جريده بك صاحب وسرمحررى
بولونديغى هر كسدن زياده ذات فايكنزك ييلمه كز
ايجاب ايدر .

۳ - مطبعه سنده استخدام ايتديكي قايجيدن
بوپوك ملت مجلسى رئيسى على فتحي بك قاندار
هر وطنداشمزك ، همزك موقعن نه ايسه وليد
بك كده اودر .

ايشته سؤلكزك جوانى ووليد بك هوتى .
برازده اونك مراتب وواقصندن بحث ايدم .
وليد بك هر نه قدر قرآن عظيم الشانى حفظ ايتمه
ايسه ده ، بك آيى تحصيل وتربيه كوروش ناموسلو ،
وطنپرور برونوك وديندار بر مسلماندر . بونكه
برابر او قاندار مجارب جدالدر كه اوغراشاديغى ،
ديديشمديكى زمانلر ياشاماقده اولديغى ظن ايدر .

جلال الدين رومىك اسمى ورمىشى . بو اسم
بعض مظهرى جلال نورىك هر حال وفاتده تايان و
كورن صانيركه صفادى سايح راه ايدرم ؛
دور دور باقارم كوى ياره آه ايدرم !
بني جلال نورى به دائما ورد زياندر .

★

اعتراضنامه كرك صوك فقره سته ده مساعده كزله
بن جواب ويرهيم :
رؤف بك بايى تره دن كيش اولورسه اولسون ،
كندى بو وطنك ياغرىندن چيقمش وتاريخنه كيرمشرده .
أوت ، محمد باشا مرحوم دشمن استيلاسنه واسير
باشامى ذلته تحمل ايدمه ركه ، بك كوچوك بر
ياشده ايكن ، دين و ايمانك وطن ازليسته كلدى .
ومكتب بحريه كيردركه ، مسلكك متهاسنه شان
وشرفه واصل اولدى .

رؤف بكى ك اول نصل طاميش اولديغى سويليم :
ايتاليا حربك صوك زمانلارنده عائله ميلمى
بر وظيفهك سوقيه مدلى آطه سته كيتشدم .
بعض مناظر دن متأثر اولارق (مهردادك تاجي)
عنواني آلتند - بوكون تحطرى بيله وجدانه
عذاب وحجاب ورن - بر مقاله يازدم . وبونده
بحريه موزه بغير حق ستم وسرزنشده بولونمشدم .
استانبوله عودت ايتكدن بر آز صوكره باقان
محاربه سي تحت ايتدى . اووقته قادار رؤف بكى
طاميتازدم . ايلك تصادفده بو مقاله ي موضوع
بحث ايدرك ،

— بحريه موزه سزى محبوب ايدم جكدرد .
ديدى . وفي الحقيقه آرادن بر قاچ كون چر
كچم (حمديه) نك ماجراسى وغراسى ايشيدلى .
مشير عثمان باشاك (بلونه) سنى قول آغاسى
رؤف بك ، بلغارستانك كوبكندن ، آق دكرز
اورته سته نقل ايتشدى . فقط بن بوندن محبوب
دكل ، مفتخر اولدم .

عزيزم احمد بك ، سزه تاريخدن كوچوك
برحكايه نقل ايله سوزه ختام ويرمك ايستم :

دينايك صابلي اوج ، بشاك بوكونك شاعرلر دن برى
اولان بورتكيزلى (قاموش) ، ديرلر كه ، اوغرايى
بردكن قضاسنده ، اشعاريك مسوداتى غرقدن
تخليص ايچون نفسى تله كه بو يارق والكر
برأيله بوزدر كه ، ديكرى اتريله برلكده صوك
سطحن دن خارج طوته طوته وكوچ حال ايله ساحله
چيقمش .

(حمديه) نك غراسى بك ، ايشيتديكم
دقيقه ده ، پورتكيز شاعرليك ماجراسى خاطرلا
تمشدى . اووقتن برى نه زمان (قاموش)
اسمنه تصادف ايتسم كوزمك اوكنه رؤف بك
كلير . ونه وقت رؤف بكى كورسهم قاموشى خاطرلا روم .
(قاموش) كندى اترى ، رؤف بك ملتلك
تاريخنى قورتارمغه عزم ايتشدى . ايكييه ده املرينه
نائق اولديلر .

اوت ، آغا اوغل احمد بك ، باش قوماندان
برنجى فريق ناظم باشا توركان بالقانلارده كى طور اقلرني
ورمش ، (حمديه) كيسك سواريسى قول آغاسى
رؤف بك تاريخنى قورتارمشردى .

هميزه بوكا بكرز برمظهرت تقي ايدرم .
نشانطاني ، ۶ كانون اول ۹۲۳

سليمانه نظيف

مخالف اجتهاده ، حتى صميمتده شبهه ايتديكى
حسن وحسابلر بيله ، كندى حسن ونظمينه توفيق
ايترسه ، بن امان بر متجاوزدر . وليد بك مشرب
وعرفاننده اولانلر ايچون بو حال عيب ونصور عد
اولونور . وليد بك يلدېكم يكانه عيب وتصورى ده
بودر .

ابوالضيا زادهك كيم اولدينى سؤاله وپرديكم
جواني ايضاح ايچون سزه ابوالضياي طائيداييم :
بزم (ابوالسعود) اسمنده بك اسكى برشيخ
الاسلامى واردي . سليمان قانونيك اردولردن ،
دوناماسندن ده ايتشم اولان ابوالسعود تاريخلر من
(مفتي القباين) ديرلر ؛ خلق اولك انس وخنه فتوى
ورديكنه اعتقاد ايدرمش ده اولك ايچون بوليه مستحق
كرولش . ايشته (ابوالضيا) بو ابوالسعودك ايتاندندرد .
هم ادبياتغه هم مطبوعاتغه عظيم خير وهمتلر
سبق ايتدى . بواعتبار ايله (ابوالضيا) بر نوع
(خادم القباين) در .

احمد بك افندي ، اداكارن كى بزه ملت
جرايلرى ، ترقى فكرلرى ، غربه توجه تيقظلى
شرقدن ، يعنى سزك اسير قافقاسيا كزدن وسزدن
كلدى . حسن ملي بى بزه ايلك تهيزر واقظ ايدن
(نامق كال) نامنده بر ايتيزدر . نامق كالق قاچ
اثرى او قوديفكيزنى لطفاً كنديكزه صور ارميسكز ؟
بو نامق كالق ك ياقين وصميمى تلميدى
ودوستى (كيم ونه اولديغى سؤال ايتديكيز) وليد
بك بايى ابوالضيا توفيق بك ايدى .

نامق كال ، فرداى وفاتنده حيرانلرندن بريك (۱)
يازدى بى بر صريته مؤترده ديديكى كي ، (قيود
ظلمى چاك ايتك ايچون زنجير بند) اولدينى زمانلر
ابوالضيا اونكه برابر ، بوملى اويانديرمق ايچون
ذكاسنى ، علمنى ، كنجلكنى وقف وصرف ايتدى .
قبريس آطه سته كى زندانندن نامق كال ، رادوس
آطه سته كى زندانك مهمان لايغو ابوالضيا توفيقه
ازجمله شو سوزلرى يازيوردى :

«... جدى برمكتوك امضاسنه (قرداشك)
دعديكمه كوچنمشسك . آه قرداشم !.. رحمت
اوزرينه بو قدر انصافلرني اله آلمق لاشميدر ؟..
صانع قدرتك فكرآ ، مسلكآ بخله آرام وبله
يايشيق ياراتدينى بر قرداشى بن نصل قرداشاقدن
چيقاره بيليرم ؟.. وهاب حربته تعليم حكمتى
ايدم جكم ؟.. ماد وطنك ناموسنى لكه ليه جكم ؟..
نى او قادار حدينى بيلمز ، او قادار وظيفه سنى
دوشونمزى ظن ايدبيورسك ؟.. آديمه (كال)
ديدير ايسه نقصانن ؟ بر آز ادراكم وارسه
نسيانن بوتون بوتون عارى اولديغى ايتييورسك ؟..
توفيق توفيق !.. ألم ارمزكه بوشكه صاريلام ؛
شو مكتوبى يازاركن كوزلرى كورمكدن برى
ايدم جك بر حاله كترين ياشلرى بوزيكه ، كوكسكه
دوكه مده بويله بن انصافانه بر تكدير دن نه قادار
متأثر اولديغى ، قرداشكك وجدانده نه درجه
قيمتدار بولونديغى كوز ياشيله اولسون كوكسكه
نقش ايدم ... »

نامق كالق ذات وآثارى نه قادار تدقيق
ايتش اولديكيزى بيلمورم . فارسى لسانيه انشاد
اشعار ايدن بر شاعرك ،

من غلام همت آتم كه او
كار بيغبر كند بن جبريل

خطاب تجليله بحق لايق اولاجى صورته

(۱) — عبدالحليم ممدوح .

①

Konferansa giderken

Tevhid Efkar

Ayastafanos

Ser Muharririni'den

Konferansa giderken, Daha İstanbulun minareleri gözünden kaybolmadan kari'leriyle bir defa daha hasbihalden men-i nefis edemedim. Selamlar, alkışlar, temenniler, veda'lar arasında Sirkeciden çıkarken düşünüyorum :

(Lozan) a konferansa , müzakereye gidiyoruz, bu muhakkak . Fakat acaba oradan ne getireceği? Kompartımanında gazetecilerin hücumlarına göğüs germekle meşgul olan baş mürahasamı, sulhu istihale muvaffak olacak mı? Yoksa bu defa döner dönmeye tekrar ordusunun başına geçmeye, anal-ı megrua-i milli yemizin teminini kalem ve müzakereye değil, süngü ve topa bırakmaya mı mecbur olacak? İşte bu sualki cevabını vermek kolay, hatta mümkün değil. Yalnız muhakkak olan bir cihet varsa artık bu defa (Lozan) da ikinci bir konferansa değil, ya sulha veya harbe karar verilecektir.

Onun içindir ki, bu defa (Lozan) konferansı daha meraklı, daha nazik ve çok mes'uliyetli olacaktır . Hey'et-i mürahasamı, geçen defa olduğu gibi bu defa da bir cihan - ı husumet karşısında kalacaktır . Halledilecek mesele, Avrupalıların çok ehemmiyet verdikleri para işleridir . Garblıların ise ne kadar para düşkünü oldukları, doku' samedir dökülen kanların hep Avrupalıların daha fazla zengin olmak iktirası yüzünden döküldüğü meghul değildir. Yeni Müzakerat ise bilhassa mali ve iktisadi mesail etrafında cereyan edecektir.

Hususi menfaatlerini feda etmek isteyen nice müesseseler , bu müzakeratda gah açıktan açığa, gah altdan alta, her kuvvete, her vasıtaya, her silaha müracaatdan çekinmeyeceklerdir. Sulha vasıl olmak için siyasiler kadar sermayedarlar da mücadeleye mecbur olacağı ve maatteessüf bunlar cepheden değil arkadan hücum eden hain ve hilekar düşmanlardır.

İsmet Paşa, ordusunu Anadolu'da düşmanın dikenli tel manialarından , beton siperlerinden geçirerek zafere götürdüğü gibi, hey'et-i mürahasamı da bütün bu açık ve gizli manialar, pusular arasından geçirerek sulha isal edebilecek mi? Düşünüyorum ki bunun için daha dün kendisinin de söylediği gibi, çok müşkil ve çetin mücadelelere göğüs germek mecburiyetinde kalacaktır.

Bu düşünceler arasında , bira" da semavi minareleri gittikçe u"aklaşan İstanbula bakıyorum . Milletın intikabat mücadelesi içinde, haricdeki asıl mü- hin mücadeleyi unutmaması ihtimal ve endişesi bir ukde-i derun oluyor. Karsını"da ki düşmanların fırsat kullandıklarını , şimdiye kadar yaptıkları gibi , yine sulhu u"atmak isteyeceklerini , intikab mücadelatından istifadeye çalışacakla- rını , belki geçen defakinden daha itilafgiri" davtanacaklarını düşünüyorum... Ah ne olurdu İstanbuldan ayrılırken dahili cephemizden altı yedi ay evvelki gibi temasen ve kat'iyyen emin olarak düşmanlarla çarpışmaya gitseydik ! diyo- rum.... Maamafik içindeki endişeleri i"ale eden bir ümit var ki o da bana her- kesin düşman-ı harici katbısında olduğunu"u unutmayacağını ve ittihat ve itti- fakdan kuvvet ve zafer , nifak ve şikakdan zaaf ve husran doğacağını hatırlından çıkarmayacağını söylüyor ve bu ümidin boşa çıkma"sı zafer için olduğu gibi, sulh için de kemal -ı a"m ve metanetle cidal eder ve muvaffak oluruz".

Bu çetin mücadelemiz" de milletin murakhaslarına edeceği en büyük yardım vahdet-i milliyeyi muhafaza"adır...

1

قونفرانسه كيدر كن

سر محرر مزدن: آياستفانوسدن

قونفرانسه كيدر كن، دها استانبولك مناره لری
كوزم دن غائب اولادن قارلرمله بردفمه دها حسب جال دن
منع نفس ایدمه دم . سلامر ، آلقیشلر ، تمیلر ،
وداعلر آره سنده سر كه جیدن جیقار كن دوشونو یورم .
(لوزان) قونفرانسه ، مذاكره به كیدیورز ؛ بو
محقق . فقط عجبا اورادن نه كتره جكنز ؟ قومار .
تیماننده غزته حیلرك هجو ملربنه كوكس كرمكه
مشغول اولان باش مرخصم ، صلی استحصاله
موفق اولاجقمی ؟ یوقسه بودفمه دوز دونمز
تكرار اردوسنك باشنه كچمكه ، آمال مشروعه
ملیه مزنك تأمین قلم ومذاكره به دكل ؛ سونكو
وطوبه براقفه می مجبور اولاجق ؟ ایشته بر
سؤال كه جوابی وبرهك قولای ، حتی ممكن دكل .
بالكنز محقق اولان بر جهت وارسه آرتق بودفمه
(لوزان) ده ایكنجی بر قونفرانسه دكل یا صلحه ویا
حربه قرار وبرهله جكیدر .

اونك ایچو ندره كه بودفمه (لوزان) قونفرانسی دها
سراقلی ، دهانازك وجه ق مشه لیتلی اولاجقدر . هیئت
مرخصه مزن ، كچن دقه اولدیغی كی بودفمه ده برلجهان
خصوصت قارشوسنده قالا جقدر . حل ایدله جك
اوروبالیرك چوق اهمیت وردكلی یاره ایشلیرد .
غربالیرك ایسه نه قدر یاره دوشكونی اولدقلى
طقرز سنده در دوكرلن قانلرك هپ اوروبالیرك
دها فضله زنكین اولقی احتراضی یوزندن دوكرلینگی
مجهول دكدر . یكی مذاكرات ایسه بالخاصه مالی
واقتصادی مسائل اطرافنده جریان ایدمه جكدر .

خصوصی منفعلترین فدا ایتمهك ایستین
نیجه مؤسسه لر ، بو مذاكراتده كاه آچقندن
آچینه ، كاه آلتدن آله ، هر قوته ، هر واسطه به ،
هر سلاحه مراجعتدن چكینه به جكدر . صلحه
واصل اولقی ایچون سیاسیلر قدر سرمایه دارلرده
مجادله به مجبور اوله جقن ومع التأسف بونلر جیه دن
دكل آرتنه دن هجوم ایدن خاش وحیه كاردشمنلردر .
عصمت پاشا ، اردوسنی آناطولیده دشمنك
دیكیتلی تل مانه لرندن ، به یون سپرلندن كچیره رك
ظفره كوتوردیكی كی هیئت مرخصه مزی ده بوتون
بو آچیق وكیزی مانه لر ، بوصولر آره سندن كچیره رك
صلحه ایصال ایدله به جكی ؟ دوشونو یرم كه بونك
ایچون دها دون كندیك ده سوله دیكی كی چوق
مشكل وچتین مجادله ره كوكس كرمك مجبوریتنه
قالا جقدر .

بودوش نجلر آره سنده ، برآزده سواوی
مناره لری كیتدكجه اوزاقلشان استانبوله باقییورم .
ملك انتخابات مجادله می ایچنده ، خارجه ده كی اصل
مهم مجادله می اونوقتاسی احتمال واندیشه می بر عقد
درون اولویور . قارشیمز ده كی

فرصت قولادقترینی ، شمعی به قدر یایدقلى
كی ینه صلی اوزاتقی ایسته به جكترینی انتخاب
مجادلاندن استفادیه چالیشه جقترینی ، بلكه كچن
دفعه كیندن دها ائتلافكیز طاورانه جقترینی
دوشونیورم . آه نه اولوردی استانبولدن آربلیركن
داخلی جبهه مزدل الی یدی آی اولقی بی نما
وقطیاً امین اولدق دشمنلرله چارشمفه كیتیدك ،
دیورم ... مع مایه ایچمده كی اندیشه لری ازاله
ایدن برامید واركه اوده بكا هر كسك دشمن خارجی
قارشوسنده اولدیمیزی اونوقتایه جقنی واتحاد و اتفاقدن
قوت وظفر ، نفاق وشقاقدن صنف و خسران ط غاجقنی
خاطرندن جیقارمایه جقنی سوله یور وبوامیدم بوشه
چقمازسه ظفر ایچون اولدیغی كی صلح ایچونده
كآل عزم ومتانتله جدال ایدر وموفق اولورز .
بوچتین مجادله ده ملتك مرخصلربنه ایدمه جكی اك
بویوك یاردیم ، وحدت ملیه می محافظه در ...

استانبول
مذاكرات

8.11.1924

4

Kari'lerimizin hakkımızda bi payan tezahürat , teveccüh
ve saminiyeti

Ebu'zziya Zade Velit bey hakkında kari'lerimizin an be an tezayüt
ederek coşkun bir sekil alan tezahürat ve temenniyat-ı alicenabesi karşısında
şükranlarımızın hududunu tayin müstahil, hissiyat-ı minnetdaranemizi ifade
için söz ve kelime bulmak muhaldir.

Ebu'zziya Zade Velit beyin tahliyesinden beri kari'lerimizin göstermekte
oldukları tezahürat-ı saminiyetkarane ve izhar eyledikleri hissiyat-ı muhabbet-
karane günden güne artmakta, bir selsebil-i cüshan gibi mülkün dört köşesinden
akıp gelmektedir . Gün geçmiyor ki/ haberin henüz intişar ettiği en uzak muhit-
lerden bile har ve coşkun hissiyata ma'kes olarak bir çok telgrafnameler gel-
mesin. Kari'lerimizin , Velit beyi teselli ve tebrik için gösterdikleri bu ni-
tab-ı alicenabaneye karşı, hissiyat-ı şükranımızı eda edebilmek için kelime
bulmak bizim için maatteessüf muhaldır, Her hangi bir felakette ıztırahın bu
kadar büyük saadette neticelenebileceğini tahayyül bile edemezdik. Filhakika,
(Tevhid-i Efkar)ın mehin ve meşak ile malamal olan uzun hayatında, aradığı,
beklediği yegane mükafat , yalnız hulus ve hüsn-ü niyetimizin teslim edilmesin-
den ibaret idi. Makamat-ı resniyenin , nasılsa bir sui_tefehhüm yüzünden bu
hulusu velev ki muvakkat bir müddet için olsun taht-ı zan ve şüphede tutması
hergünkü neşriyatımızın şahidi ve en halis ve takdirkarı olan kari'lerimizi bi
hakkın dağıdar-ı teessür etmiştir. Bu teessürümüzün ne kadar derin olduğunun
en büyük burhanı ise, bugün izhar edilegelmekte olan surur ve şadumanidir. Kari-
lerimizi tekrar temin ederiz, ki felaket yüzünden bu kadar saadet göreceğimizi
hatırlımıza getiremezdik. Taşradan hergün gelen mütemadiyen ~~çok~~ çok fevç fevç
mektuplar ve telgrafnamelerden başka, matbaamızın mütemadiyen bir çok zevat-ı
kiram ziyaret etmekte/ bütün mekteplerimizden, gençlik birliklerinden lütfen
izam olunan hey'etler , Velit beyin tesrir-i hatırı için ibzâl-i iltifat eyle-
mektedirler . Bir çok mektep talibatı hengirelerimizin, ser muharririmizin tees-
sürüne ne dereceye kadar iştirak ettiklerini behemehal ve biz'at söylemek hiss-
necib-i sefkatkaranesiyle pederinin elinden tutarak idarehanemizde kadar ihtiyar
ı zahmet eden hanım kızlarımızın uluvv-u cenapları bize eşkabe-i şükran ve min-

netdari döktürmektedir. Bilhassa gençliğin kendine has civanmertlik ve uluvv-u cenap ile Velit beye karşı sarfettiği teşvikkar, teselliyetsaz sözler, bizim için en kıymetli, en şerefli sermaye-i iftihadır. Bu teşahürat, münevver gençliğin, Velit beyin halis negriyatından müteessir ve münfail değil, bil'akis o negriyatı takdir etmekte olduğunu isbat etmek itibariyle bizim için çok mühim, çok calib-i dikkatdir. Kari'lerimizin bu har ve necip teşahürat ve tebrikatından dolayı hepsine ayrı ayrı teşekküre imkan bulamadığımızdan dolayı aflatlarını temenni eder, kendilerine a'mak-ı kalbimizden kopup gelen şbedi hissiyat-ı minnetdaranemizi ıblag eyleriz.

ARZ - I ŞÜKRAN

EbuZZiya Zade Velit beyin evvelki gün İstiklal Mahkemesi kararı ile tahliye edilmesi üzerine İstanbul ve taşradan evvelki gün ve dün tekgraflarla vuku bulan samini ve candan tebrikate, dün akşama kadar matbaamıza kadar ihtiyar-ı zahmet etmek lutf-u kadirşinasanede ve hatır nüvazanesinde bulunan yüzlerce Zairin -i kirama; na mahdud mektuplarla surur-u şadumanilerini izhar eden kari'lerinize gerek Velit bey, gerek (Tevhid-i Efkar) bütün samin-i kalbiyle arz-ı teşekkürat eyler.

Dün bilhassa Darulfünun Hukuk fakültesiyle, Tıp, Eczacı, Dişçi, Musiki mektepleri tarafından lütfen izan edilmiş olan heyetler, bütün memleket gençliğinin ne büyük bir hiss-i necip ile hak ve adalet umdelerine aşık olduklarını göstermiş ve gerek gençliğimizin, gerek zevat-ı sairenin Velit beye karşı izhar ettikleri bu teveccüh numailiye için çekdiklerine mukabil pek kıymetli bir mükafat teşkil eylemiştir. Bu münasebetle Velit bey her taraftan gösterilen bu uluvv-u cenaba karşı arz-ı minnetdari eyler, civanmert ve asil Türk gençliğine, hissiyat-ı ulviye-i necibanesiyle mütenasip feyiz ve taali temenni eder.

22.10.1923

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 26.174

SER MUHARRİRİMİZİN GENERAL HARRINGTON'A MEKTUBU

3

Ser Muharririmiz 20.000 kişilik İngiliz ordusu İstanbul'da ve muazzam İngiliz donanması Boğaz sularında iken, İngiliz işgal kumandanına " Ben İngiliz milletini beşeriyet ve insaniyet için bir afet-i zi hayat addediyorum . Binaenaleyh hayatının sonuna kadar bütün mesaimi İngiliz siyasetiyle cüdale hasredeceğim." demişti !

General (Harrington) un İstanbul'u terk edip gitmeden evvel veda ziyafeti namı altında Tarabya'da tertip eylediği merasim malumdur . Sair müttefiklerle olduğu gibi İngilizlerle de resmen sulh akdedilmiş olduğuna göre, şehrimizdeki dünkü düşmanların bize karşı bu gibi cemile perverane nümayişlere kalkışması belki bir dereceye kadar mazur görülebilirdi, fakat sırf resmi bir mahiyette kalması icabeden bu cemilekarlığa İngiliz Baş Kumandanı, hususi ve samimi bir mahiyet de vermek kurnazlığına kalkıştı . İstanbul'daki erkan-ı hükümetden başka sıfat-ı resmîyesi olmayan bir çok zevatı ve o meyanda Matbuat erkanını da davet etti.

General (Harrington)un bu hareketi, İstanbul'dan savuşup gitmek mecburiyeti üzerine , beş işgal senesinde İngiliz ordusunun paytahtımızda yapmış olduğu tecayii unutturmak maksadiyle yapılmış pek kaba bir tertibden başka bir şey değildi . Halbuki İstanbul'un mazlum , fakat metin ve hamiyetli müslümanları böyle bir iki gay ziyafeti , adı bir muamele-i cemilekari ile beş senedir geçdiklerini nasıl unutabilirlerdi ?

İngiliz neferlerinin köşe başlarında ellerinde kanlı kadın, erkek bütün müslümanlara reva gördükleri muamelat - ı vahşiyaneyi, gece yataklarından haydutca alınarak nefy ve tağrip edilmeleri, mücerret beş on lira rüşvet almak için (Arabyan) hanında caniyane bir surette hapsedilmeleri, Şehzadebaşında yatakda uyuyan bigare neferlerimizin canavarca katlolummalarını, velhasıl Afrika vahşilerine bile reva görülemeyecek yolda yapılan mezalimi nasıl feramuş edebilirlerdi ?

Hele işgalin taziyatı ve taaddiyatına , mezalim ve şenayifine en ziyade maruz kalarak beş senedir gavur hırs ve intikamı altında inim inim inlendiren Türk gazetecileri geçdiklerini bir anda hatırlarından silerek henüz kanlı ayakları ile mukaddes topraklarımızı çiğnemekte olan bir ordu kumandanının ziyafetine nasıl şitaban olabilirlerdi ? Bu gazeteciler meyhanında ise ser muharririmiz İn-

giliz fecayetine en ziyade matuz kalan ve bu fecayie en ziyade kurban verenlerden biri idi . O cihetle General (Harrington) un arsızca vuku bulan daveti, ser muharririmize senelerden beri yüreğini doldurmuş olan hissiyat-ı intikam ve nefreti izhar etmek için bir vesile teşkil etti ve Velit bey zirde derc ettiğimiz mektubu alelacele yazarak General (Harrington) a irsal eyledi .

Bu mektubu yazmakdan diğer bir maksat da, İngiliz siyasetiyle cidalı, memlekete hizmet ve milleti tenvir yolunda bundan sonra vuku bulacak negriyatımızın en esaslı undelerinden biri olan İngiliz düşmanlığı daha ısgal hitan bu nadan İngilizlere izhar etmektir . Filhakika İngilizlerin , buradan savuşup gittikten sonra arkalarından bağırarak vaziyetinde kalmak, meslek-i müttehazimimiz olan bu pervalığa muğayir idi , Vakıa, (Tevhid-i Efkar) ısgalın en sıkı zamanlarında ve ecnebi sansürünün en nakesane ta'zyikâtı günlerinde de İngilizlere karşı perverde ettiği kin ve gara - ı intifa napeziri hergün göstermekden hali kalmamış idi . Filhakika sansürün devam ettiği müddetce gazetemiz hergün muttariyen İngilizler aleyhinde sütunlar dolusu yazı yazdı . Bu yazıları tabii İngiliz sansürü tayyeylediği cihetle kari'lerimize okuyamazlar, gazetede yalnız arasına sansürün bu aman negterinden kurtulabilen bir kaç satır kalırdı . Fakat buna mukabil bütün yazdıklarımızı, Ermeni ve Rum gulamlarından müteşekkil olan sansür tercümanları, gazeteden tay etmekle beraber harfliyyen tercüme ederler ve sefa-rethaneye gönderirlerdi . Bu cihetle İstanbuldaki İngiliz idaresi, ısgalın bütün kuvvetine rağmen hergün yapılan bu bu perva negriyatdan (Tevhid-i Efkar) ın mekileki ne olduğunu ve ısgalın def'inden sonra da ne olacağını pek ala öğrenmişlerdi . Hatta (İzmir) Zaferinden sonra, sakıt Başvekil (Loyd Corc) bu Zaferin kalbinde hasıl ettiği hiss-i infiali izhar için bir nutkunda ordumuzdan bahis ile gazanfer mücahitlerimizi "Hayvanlar gibi Harb ediyorlar" sözleriyle tavsif cür'etini göstermişti . Bu haber telgrafla gelince biz o gün (Loyd Corc) a gayet şiddetli bir mukabelede bulunmuş, 2Muzafer Türk Ordusuna hayvan diyen İngiliz Başvekili alçak bir küstahdırı Onun bu küstahlığını söylemesine müsaade eden millet de hayvanın hayvanıdır " tarzında henüz ellerinde büyük kuvvet olan ve İstanbulda el'an her türlü me'zalin ika' edebilecek bir mevhide bulunan İngiliz idaresi için hakikaten na kabil-i hazim ve tahammül şedit ve takkir amir

sözler söylemiştik. Fakat İngiliz idaresi, o sıralarda ihtimal ki (İzmit) de müheyyay-ı hareket bekleyen ordumuzun korkusundan veya (Tevhid-i Efkar) la başa çıkamayacağına kanaat getirmiş bulunduğundan dolayı bu ağır tahkir ve süb ve şitene de , bir bardak buzlu şerbet içiyormuş gibi tahammül etti. Yalnız gazeteden yazdıklarımızı tayyeyledi ve fakaş ertesi gün negriyatımızı aynen tercüme edilerek İngiliz Erkan-ı askeriye ve sefareti tarafından doya doya okunuldu . Bu itibarla general (Harrington) un son yazdığımız mektubu da yutup haşmedeceğini tahmin ediyorduk . Maanafik maksadımız, İngilizlere henüz kuvvet ellerinde iken yüzlerine karşı kendilerini tahkir edebileceklerini göstermek ve müteakiben pek megru' ve pek muhik surette devam edecek negriyatımızın ufak mikyasda bir çagnisini tattırmak idi . Bizim kanaat-ı kat'iyemizce, bugün insaniyetin ve İslamiyetin en büyük düşmanı İngiliz milletidir. Bu milletin, Zaferlerimiz karşısında serfuru ederek İstanbulu terk etmiş olmasına ve bizimle şimdi iyi geçiniyor gibi görünmesine aldannak milletimiz için atıyen pek büyük bir felaket olur . Tarih İngiliz milletinin yediği bir silleyi, uğradığı bir hezimet ve mağlubiyeti unuttuğunu ve bu mağlubiyetin er geç acısını çıkarmadığını kaydetmiyor . İngiliz milleti, dünyanın en derras, fakat aynı zamanda en metin, en sebatkar, siyaseti en ziyade muttarit müthiş bir millettir . Bu millet, gayeleri ihmal eder, fakat hiç bir vakit ihmal eylemez , maksad-i canıyanesini çok defa izhar eyler, fakat vakt-i merhumunda behemehal izhar eder .

O cihetle İngilterenin bugün bizim karşımızda göstermekte olduğu lakaydi ve sükunete kat'iyen aldannamayalım. İngilizler beş mütareke senesi esnasında bizi imha için her türlü vesait-i cebbarane ve canıyaneye müracaat ettiler , İstanbulda yaptıkları mezalim, yalnız sarhoş , kanlı ve serseri bir ordunun inzibatsızlıktan mütevellit yaptığı geligi güzel haydutluklar değildi.

İstanbul mezaliminden asıl maksat, Türk milletinin ruhunu ve kuvve-i muharrekisini teşkil ettiği zannolunan paytahtını korkutmak, sindirmek, hareket gelmeyecek bir hale sokmak ve bu suretle evvela Anadoluya tahakküm etmek, sonra da usak mertebesine indirilecek Hilafet vasıtasıyla bütün cihan-ı İslama hakim olmaktır. O cihetle İstanbul fecayi' ve şenayii'nin mürettep ve şuurlu bir siyasetin muttarit ve mürettep tatbikatından başka bir şey değildi. Ondan sonra

Yunan ordusunu üzerimize saldılar. Bu ordunun Anadolu'da yaptığı hunin vahşetlerden maada mesela Marmara sahilinden çekilirken Karamürsel, Değirmendere gibi masum köyleri de yakarak bu yağınların dumanlarını İstanbulun eli ayağı bağlı 700 bin müslümanına günlerce tenaşa ettirmekte mücerret paytaht halkını tethiş etmek için idi. Fakat İngilizlerin bütün bu vahşet ve cinayet ve siyasetleri aksi te'sir husule getirdi, facia arttıkça hareket-i milliye kuvvetlendi, mukavemet-i milliye arttı. Nihayet "Gök gürültüsünü andıran heybetlerle sahne-i tarihe yeniden çıkan" Türk Ordusu teşekkül ederek Yunanlıları Anadolu'da imha etti ve Şark'da da İngiliz satvetine ebedi bir leke sürerek İngilizleri İstanbul arka kapısından muşa'ga ve mutantan alaylarla tart ve ihraç etti.

İngiltere, cebir ve zulüm siyasetiyle bizimle başa çıkamayacağını vukuatın bu kahir darbeleri üzerine anlayınca, şimdi tebdil-i siyaset etmiş ve bizimle dost olmaya karar vermiş gibi görünüyor. Halbuki İngilterenin bugünkü dostluk, temayülâtı, bizim için, çünkü açık düşmanlık ve imha te'ahüratından daha tehlikelidir. Çünkü Türkün, ki nihaye fe'aili içinde esaslı bir hatası vardır, ki o da geçdiklerini çabuk unutmak, düşmanlarını çabuk affetmek ve yüzüne gülenleri dost addetmektir. İşte bizi en ziyade endişeye düşüren de budur ve bu endişe ile dir, ki milletimiz için bundan sonra en rihakar fa'ilet teşkil edecek İngiliz düşmanlığını mütemadiyen tenmiye etmeği, müslümanın ve Türkün daha dün İngilizlerin elinden geçdiklerini unutmaması için layankati negriyatda bulunmayı kendimize en birinci vazife addediyoruz.

İngiltere bugün çok kuvvetli ve satvetli bir devlettir. Yeryüzünde mevcut bir buçuk milyar insanın takriben üçde biri yani beşyüz milyonu taht-ı nüfu' ve idaresindedir. Rub'-u meskunun en güzel, en mahsuldar, en kıymetli yerleri, en mühim boğazları geçitleri hep İngiliz elindedir ve bu beşyüz milyon halk, İngiliz tahakküm ve cebbarlığına haracgü'ardır.

İngilizlerin yarım milyarlara karip tebaasının da la akal yüz milyonunu müslüman nüfusu teşkil ediyor. Filhakika İngiltere bugün Hindistanda, Mısırda, Irakda, Arabistanda, Hicazda, Filistininde, Sudanda takriben yüz milyon Müslümanı taht-ı esaret ve tabiiyyetinde tutuyor.

Fakat İngilterenin bu satvet ve gevketi zahiridir. İngiliz milletinin

beşyüz milyon insanı ve o meyanda yüz milyon Müslümanı taht-ı tabiiyyetinde tut-
ması gayr-ı tabii bir haldir. Bu gayr-ı tabii hal, İngiliz siyaset-i dessasan-
nesi sayesinde bugüne kadar devam etmiştir. Fakat bunun ila nihaye devam etme-
sini akıl ve mantık kabul edemez. Bu kadar muhtelif ırka, cinse, dine, mezhebe
ve tabiata mensup insanlar daha ziyade İngiliz bayrağı altında kalamaz. Çünkü
dünyada mevcut hakiki İngiliz, İngiliz adalarındaki 40 milyon nüfustan ibaretdir.
Bu, 40 milyonun hala 500 milyona tahakküm etmesi beşeriyet için bir şin, bir
lekedir. Bugün milletler artık uyanmıştır. Bilhassa İslamda son derecede mucib-
i teselli bir hareket-i intibahiye ve kıyamıye başlamıştır. İslam intibahının
başında ise biz Türkler bulunuyoruz. Binaenaleyh biz makul, müdrik, münevver
bir siyaset-i İslamiye takip edersek ruhen, kalben bize merbut yüz milyon İslam
teb'a vasıtasıyla İngiltere nüfuz ve gevketini temelinden behemkal sarsar ve
hatta yerlere geçirebiliriz. İşte bu büyük gayeye vasıl olabileceğimize kat'iy-
yen iman edenlerden bulunduğumuz içindir, ki hiç tereddüde ve zaafa düşmeksi-
zin İngiliz siyasetiyle cidalı hayatımızın en büyük umdesi addediyoruz ve Cenab-ı
Hak'dan bize, bu fani dünyaya veda etmeden evvel, İslam intibahının bütün asar-
ı hayret engizanesini göstererek, İngiliz satvetini parçaladığını, beşeriyeti
İngiliz alet-i tasallutundan kurtardığını idrak ettirmesini niyaz ediyoruz. Bu-
na hiç şüphe yoktur, ki İngiliz satvet ve ceberutunun badi-i izmihlal ve inkıra-
zı, İngilterenin mütareke esnasında en ziyade istiklak eylediği ve en ziyade
inhasına çalıştığı Türk milleti olacaktır. "Mağlup olur Beşe'ye Nemrud-u mübaki"
hakikat-ı tarihîyesi malumdur. Ba husus, ki biz sivri sinek değil, beşeriyetin
mabekülftharı olan kahraman, ulu - l a'ın ve cengaver bir milleti. Yeter ki
bu milletin her ferdi, bundan sonra İngiliz düşmanlığını kendine yeni bir iman,
yeni bir (Misak-ı Milli) ittika etsin !...

Tevhid-i Efkar

SER MUHARRİRİMİZİN GENERAL (HARRINGTON) A GÖNDERDİĞİ

MEKTUBUN SURET- İ MÜTERCEMESİ

İstanbul 29 Ağustos 1923

İstanbuldaki İngiliz işgal kuvvetleri

Komutanı General Sir (Charles Harrington)

Cenaplarına

Asaletmeab !

29 Agustos günü Tarabya'da tertip edilen bahçe eğlencelerine bendenizi de davet için irsal buyurulan mektubu aldım .

Bu davete icabet edemeyeceğimi maatteessüf beyana mecbur oluyorum . Bu adem-i icabetin sebebi ise bervech-i atidir :

Zat-ı asilanelerine meçhul olmanak gerekdir, ki 16 Mart 1920 de irtikap edilmiş olan hadise-i elinede İngiliz neferlerinden müteşekkil bir çete Makriş köyündeki hanımı basmış ve ellerinde ruvelver olan Zabıtlar de tahmin ve tasavvur edilmeyecek bir kabalık ve vahşet ile beni tevkif etmişlerdi . Aynı zamanda bu Zabıtlar bilhassa vahim suretde esir fıraş olan bigare valideme de hurmet etmemişlerdi . Bunun üzerine ben Maltaya nefyedilerek orada bir seneden fazla müddet mahbus kaldım . Keza Zat-ı asilanelerine yine malumdur, ki gerek bana ve gerek vatandaşlarımdan bazılarına karşı irtikap edilmiş olan bu keyfi muamele, canavarca, ve bi rahmane suretde memleketimizi iştila edenlerin karşısında serfuru etmeyecek , o sırada medeni Avrupa tarafından pek caniyane şekilde ve her türlü kavanin-i insaniye hilafında olarak paymal edilmekte olan vatanımıza karşı vezaif-i müttemimî mutaktemimizi sadece ifa etmemizden ileri gelmişti.

Bu vak'a-i zalimanenin kurbanları meyanında en ziyade duçar-ı alan olanlardan biri de benim . Çünkü bu vak'a üzerine validemi ve biraderimi kaybetmiş idim, ki her ikisi de benden intikam olmakla teskin - ı atış etmemiş olan İngiliz idaresinin , Maltada bulunduğum esnada kendilerine karşı da reva görmekten hak kalmadıkları mezalime kurban olmuştur.

Şahsına ait bi felaketlerden maada ben, Yunan ordusunun Anadoluyu istil ederek memleketimizin en feyyaz ve kıymetli aksamına harap etmiş ve mazlum Müslüman ahaliye karşı da tarihin henüz kayıt etmediği cinayat irtikap eylemiş olmasından dolayı İngiltereyi mes'ul tutanlar meyanında da bulunuyorum.

Binaanaleyh nazarımda, memleketimin dört senede maruz kaldığı ve şahse duçar olduğum felaketlerin yegane baidi İngilteredir. Bundan dolayıdır, ki Türklerle İngilizler arasında müğasebat-ı dostane ve hususiyenin teessüs edebilmesi ni henüz tenamiyle mahnevsim eddediyorum.

Vakia sulkun inza edilmiş olmasından dolayı Türkiye ile İngiltere arasında münasebat-ı resmîye iade edilmek üzere bulunmaktadır . Fakat bu zaruri

halin , benim gibi hur ve serbest olan insanların da dört senelik me'alin ve alanı unutmalarını ikti'za ettirmeyeceği bedihidir. Ba husus , ki bu alan ve me'alinin açdığı derin yaralar el'an kanamakta ve bu yaraların ne vakit şifayap olacağını kimse bilmemektedir .

İngiltereye karşı bu gibi hissiyat perverde ederek İngiliz milletini begeriyet ve insaniyetin bir afet-i zi hayatı gibi talakki etmekte olmama ve binaanaleyh hayatının sonuna kadar da İngiliz siyasetiyle cüdale a'zetmiş bulunmama nazaran , Zat-ı asilanelerinin davetini'ni reddetmek mecburiyetinde kalmış olmamı anlayacağından ve beni ma'zur göreceğinden eminin.

Maamafih mesrudat-ı salifenin yalnız İngiliz hükumetine ait olduğunu müsaraaaten ilave etmeği de bir vecibe-i hakguyane addederim. Filhakika siz , Türk lere karşı körcesine bir kin ve gara'la mütehassis olan hükumetini'zin uhdeni'ze tevdi eylemiş olduğu müşkil va'zifeyi , memuriyetini'zin müsait bulunduğu derecede itidal ve nezaketle ifa etmiş olmakla marufsunu'. Bundan dolayı da Türklerin şah sını'za karşı müteşekkik olmakdan vareste kalamayacakları tabiidir.

İhtiramat-ı faikamın kabulünü rica ederim General cenapları.

Ebu'ZZiya Zade

Velid

Elhak Ya'levu vela Yula Aleyh

* Hak * lafz-ı celilini unvan edinmiş olan bir gazetenin şiarı, bala-
deki ibare olmak lazım gelir. Bu cümle-i münife , hakkın tefsir-i hakikisi
olmasına nazaran - Hak - lafzının zirinde sureta mürtesem bulunmasa bile ha-
katde murakkam addolunmalı ve binaaaleyh o şiarın münhac-ı müstakiminden ,ki
rah-ı Hak'dan ibaretdir, fakat inhiraf edilmemeli idi. Teessüf olunur ki biz -
- Hak - gazetesini bazı ahvalde -..... bilemem ki nasıl tabir etmeli !... Haydi
kelime-i Hak'kı tazimen, batıl tabirini kal-ı kaleme almayalım Fakat med-
lul-u Hak'dan mütebait görmekteyiz.

Acaba bu hal, Garp Cümhur-u üdebası tarafından elyevm haşergah-ı nis-
yana atılmış olan (Romantizm) mesleğinin, Şarka mahsus bulunan te'siret-ı sey-
yiesi icabımıdır,ki biz-i hala yazdığımız şeylerde tahassüs-ı şahsiyeye mü-
hhar kılmaktadır,

Niçin infialatımıza ittiba' ve onu alude-i levs igras bir reng-i mez-
mim ve müstekrehle tasvir ediyoruz,

Neden hakikati terk edip de mazhar olduğumuz zulum ve cühul-mesifatla-
rının- ki ümmülhatiedir - mevlud-u mader olan infialata iktifadan
ictinap etmiyoruz .

Niçin hakikati hakikat olarak irae etmeyip de onu bir takım lafızlar-
la , kelimelerle şekl-i aslisinden çıkarıyoruz ve arzu ettiğimiz şekil ve si-
mada temsil ediyoruz.

Bir vakiadan bahsetmek lazım gelince neden mübhemata iltizam ve ne
için teşniat ile ifham-ı meram eyliyoruz ?

Aya, hadd-i zatında vaki olmayan bir halet veya keyfiyet, galiz bir
kelime-i teşniye ile kesb-i vukuf mu eder ? Yahut vaki ve hadis olmuş reddi
ve seyyi bir halet ve keyfiyet nezih ve zarif lafızlarla vasıf ve taltif edi-
lirse tebdil - i mahiyet mi eyler ?

Biz hala meftun-u tekamülatı olduğumuz meslek-i hakikatı yalnız müte-
hassirane yad ve tarîf ile mi isbat-ı fadl ve irfal edeceğiz ?

Bugün min gayr-ı istitaatin dahil olduğumuz devr-i teceddüdümüzde ,
ümid-i ati-i memleket olan erbab-ı şebab-ı ümmete bu gibi nümünelerle mi ve-

talim - i fazilet veya telkin-i hakikat edeceğiz ? Eğer göstereceğimiz marifet bu ise nedamet ve husran akabgirliğimizde devam edecek ve bu suretle gönüllerden ümid-i felah silinecektir.

Şu hesbehal-i serzenigmel - ki muhatab-ı manevisi Katib-i Hak Süleyman Nazif beydir - Geçen Cumartesi günü nesrolunan Hak gazetesindeki (Makale-i Culusiye) nin behget mevzuunu hem renk -i igras eden bazı şamat ilcaatiyle irad olunmuştur .

İzah-ı meram edelim :

İtalyanın Şimali Afrikadaki Memalik-i Osmaniye'ye vaki olan tecavüzat-ı fiiliyesini - Bazı te'vilat-ı mahsuse ile defter-i seyyiat-ı maziye kayıt ve ithal etdikden ve resmen ve usulen mes'ul olmak lazımgelenleri hafifce mayub-ı bilihmal gösterdikden sonra - bir madde-i mübheme iradiyle meselede alakadar olmayan bir zate atıf ve mal eyliyor.

Badii şikayetimiz olan cümle-i memmuhe şudur :

".... Bundan başka İtalyaya ümit ve cür'et veren esbab-ı mütakaddimede var idi. Memleketimizin ruh-u hakimiyetini inleten cerihalara altı sene evvel İtalya yeni bir yara ilave edecek. Bazı metalib-i zalimane serdetmiş ve bunları Sadr-ı zaman Ferit Paşaya kabul ve tasdik ettirmek için donanmasını Osmanlı sularına göndereceğini işae etmek kifayet eylemişti.

" Ne garip ve elem efza cilve-i şunun ve talihdir ki vatanımızda ağıyara tervic-i makasit ettirmenin tarik-i sehilesini İtalyaya fiilen irae etmiş olan Bu Ferit Paşa, Meclis-i Mebusan-ı Osmaninin mertebe-i vücubu da (!) aşmış olan feshi lüzumunu irade buyuran bir padişah-ı hayırhahın emrine karşı - teeddüben isyan demiyoruz - muhalefet etti .

" Bugün infial-i millinin hedef-i muşahhası olan Hakkı Paşa - her ne olursa olsun - İtalyanın ultimatomunu sefirinin yüzüne garparken (?)

Vellahu dürülkail

Evvel yok idi işbu rivayet yeni çıktı

Atebe-i Hükümdariye de istifanamesini uzatmıştır.

" Ferit Paşa ise ne o zamanın İtalya sefirine bir eser-i metanet, ne Osmanlı Padişahına bir mısane-i hamiyet gösterebildi."

İşte Süleyman Nazif beyefendinin emr-i celil-i hakkı, lafz-ı Celil-i hakka sığınarak sui istimaline en vazih bir burhan .

Bir burada ne teessüre tabiiz, ne de infialat ile mütehassis bulunuyoruz. Madem ki vakayi ve hadisat üzerine müsahebetdeyiz , infialat ile kat'i alaka etmeliyiz.

Acaba şu, hal-i hazırdaki İtalya tecavüzatından daha şenif olan ve Ferit Paşa tarafından (Turuk-u sehilesi) gösterilen (Bazı metalib-i zalimane) ne gibi şeylerdi ?

Bundan altı sene evvel, bize, merkez-i siyasiyat ve seyyiat olan Paytahtdan yediyüz bu kadar kilometre bait bir mevkide idik. Maamafih Paytaht ile aramızdaki mesafe mud-u mücerretle hem bu kadar dahi bulunmuş olsa yine vatanın hayır ve şerrine müteallik ef'al ve ahvalden hissedar - ı telezzüz ve teessür bulunmamız bir emr-i cebeli idi. Demek isteriz ki İstanbulda cereyan eden vakayie - yine ve lev kısmen olsun - Konyada muttali olabilir idik. Hafızamıza müracaat ettik. Havadis -i şessaleyi yine tetebbu eyledik (Zalimane) ile sezavar-ı vasıf ve tarif bir İtalya metalibi göremedik. Nihayet düşe düşe ilan-ı meşrutiyetden bir buçuk sene evvel biri İstanbulda ve diğerleri Selanik İzmir ve Beyrut ve Trablus garpda olmak üzere dört beş mahalde Postahane tesisini İtalya hükümetinin talep ve iddia ve matlap ve müddeasında hususat-ı siyasiye ve iktisadiyece düvel-i Muazzamaya ibzal olunan müsaadatdan hissedar olması esas ve temaülüne ibtina eylediğini tahattur eyledik.

Bir devletin Devlet-i aharin mülkünde - hukuk-u istiklaliyetinden 222 olan - müessesat-ı resmîyeyi tanziren postahane ve saire ihdasına hakkı olmadığı ve böyle bir talepte bulunamayacağı umur- u müsellemedendir. Fakat Devlet-i Osmanîyenin tarih-i siyasîsini tetebbu edenlere meçhul değildir ki, bizde uhud-u atika denilen İmtiyazat-ı ecnebiye hep bu yolda ibzal olunan müsaadat - ı avakıfkaraneden bahaddüs etmiş teamülat-ı seyyiedir.

Mesela Sultan Mahmud-u sani devrinde Viyana ile Dersaadet arasında mekatibatda bulunacak Avusturya tacirlerine medar-ı suhulet olmak üzere ve termihim talep ve iltimasına mebni Galatada bir postahane tesisine müsaade olunmuştu. 1245 senesine müsadif olan 1829 sene-i miladiyesinde yalnız Avusturyalı tüccarın yalnız Avusturya ülkesine gönderecekleri mekatibi ısal etmek

Bu postahane açılmış ve muamelesi bittabi mahdud bulunmak lazım gelirken Avru-panın sair biladiyle muhaberat-ı tüccariyesi olan sair akvam -ı müste'mine dahi bu postadan istifade eylemiştir.

Velev emur-u mükrimaneden olsun , müsaade-i mahsusesi ile suret-i mu-kayyidede ruhsat verdiği bir madde , devletin hakk-ı teftişi tabii olduğu halde bizim öteden beri böyle şeylerde olan cehil ve gafletimiz daima izae-i hukuku-muzla neticelendiği malumdur. İşte 1829 da başlayan bu Avusturya postası biraz sonra İngilizleri intibaha getirdiğinden Resit Paşanın 1261 de ikinci defa Ha-riciye Nazaretine tayini sırasında İngiltere sefirinin müracaat-ı vakiasına mebni Kulekapısında vaki konsoloshaneleri ittisalinde bir de İngiliz postahane-si açılmıştır. 1844

Kırım mesele-i harbiyesine kadar Galatada bu iki hükümet-i ecnebiyeden başka hiç bir hükümetin postahanesi yoktu. Avrupa ile olan muhaberat-ı Osmaniye bile bu iki posta vasıtasıyla icra olunuyordu. Bu bir hak mı idi ? Onu tetkik e-decek değiliz . Şu kadar diyebiliriz, ki Avrupanın en mutena bir semtinde ve Asya ile yirmi dakikalık bir mevkide bulunan bir kıyver-i azim, tebaa-i ecnebi-yeye küşade bulundukça onların bilad-ı Garbiye ile olan münasebat-ı tüccariye ve ekonomikiyelerini teshil ve temin dahi medeniyet-i hazıranın o beldeye malik olan hükumete tahmil ettiği bir vazifedir. Devlet-i Osmaniye ise bu vazife-i medeniyeyi o tarihte deruhde edebilecek vesaitle malik mi idi. Ve hala bugün ifaya muktedir midir ?

Kırım meselesinin hudusu ile - o zamanki Sardunya dahi dahil olan - düvel-i mütehabbe harbe iştirak eylemeleri üzerine Fransa hükümeti dahi Marsil-ya ve Parisle temin-i mekatibe için Galatada bir postahane küşadına ruhsat is-tihsal eyledi. Hatta Galatadan öteden beri emtia-i ecnebiye gümrüğü varken Fransız müvarıdat-ı tüccariyesine mucib-i teshilat olmak üzere kireç kuyusu, nam-ı diğer Fransız gümrüğünü tesisine devleti mecbur eyledi.

1854 den 1871 e kadar gerek paytahtımızda, gerek memalik-i sahiliye ve dahiliyede bu üç devletin postahanelerinden maada ecnebi postahanesi yoktu. Franko - Alman harbinden sonra teşekkül eden Almanya İmparatorluğu dahi düve-li selase-i mezkurenin ihraz etmiş oldukları hakdan istifadeye teşebbüsle

yine Galatada bir postahane küşat eylediler. O güne kadar sakit olan ve yalnız kendi biladına isal edeceği mektuplar için Rus vapurlarının acente hanesinde bir posta şubesi bulunan Rusya hükümeti dahi müehharen Almanyaya edilen müsaadeden istifade ederek resmen postahane küşat eylemiştir.

İşte tarihleri itibariyle elyevm Dersaadetle bazı bilad-ı sahiliyemizde postahanesi bulunan devletler şunlardır :

Avusturya ve Macaristan	1829
İngiltere	1844
Fransa	1854
Almanya	1872
Rusya	1873

Bir aralık Romanya hükümeti ile Yunan hükümeti dahi birer postahane küşat etmişlerdi. Bu iki hükümet nevzuhura karşı devlet infaz-ı meram ederek postahanelerini kapattı.

İtalyaya gelince , bugün düvel-i muazzama denilen ve Avrupa aheng-i siyasisinin nazımları bulunan altı devlet ki üçü ittifak-ı müsellese, diğer üçü itilaf-ı müsellese ve bunlardan ikisi ittifak-ı müsennayı teşkil etmektedirler. İtalya dahi ilk birinci üçün eczay-ı mühimmesindendir. Binaanaleyh diğer beş devlete , saltanat-ı seniye'nin - her ne nam ve şekilde olursa olsun - ibzal etmiş olduğu posta müsaadatından istifadeye kalkışması üzerine Bab-ı Alinin böyle bir talebi usulen red ve reddinde tecellüt edebilmesine imkan varmı idi . Bab-ı Ali o zaman dahi uhdesine terettüp eden bu vazifede kusur etmemiştir. Fakat ecnebi postahanelerinde alakadar bulunan diğer beş hükümetin İtalya tarafını iltizam etmeleri ve ileruda Devlet-i Osmaniye postaları kesb-i intizam edip de diğer postahanelerin seddi sırasında onun da ilgası ta bii olduğundan , taleb-i vakia şimdilik müsaade edilmesini gayr-ı resmi bir lisanla terviğ eylemeleri üzerine ısrar ve muhalefetin hiç bir semere hasıl edemeyeceği anlaşılmış ve İtalyanın beş mahalde postahane küşadına müsaade edilmiştir.

Süleyman Nazif beyin (Metalib-i Zalimane) lafzı ile tavsif ettiği mesele bundan ibaretdir. Buna her hangi bir Sadrazamın, yani Abdulhamit hükümet-i müstebidesinde ihraz-ı Sadaret eden hangi Vezir-i Azamın münferiden

mukavemet ve muhalefetine imkan vardı ?

Kaldı ki tervic-i meram için İtalya donanması ile tehdide kıyamın igrabı sırf hilaf-ı hakikattır. Böyle olsa bile bir Osmanlı Sadrazamı mutasavver midir ki bir devlet-i ecnebiyeye (Matlubuna nail olmak istersen bizi donanmanı irsal işaasıyle tehdidde bulun) diyebilsin . Böyle bir vezir - i vezir alud ancak erbab-ı garazın meşine-i iftirasında vücutpezir olabilen eghas-ı mevhumeden maduttur.

Meclis-i Mebusanın feshi meselesini bu mebhasde karışdırmak ve Meşrutiyetle kamıyab olmuş bir milletin rical-i siyasiyesini umur-u ictihadiyesinden dolayı tel'in etmek ancak bizdeki Meşrutiyetperverlere has, havas-ı siyasiyeden bulunduğundan o mebhasde söz söylemeğe hacet göremedim.

Ebuzziya

84/1924

قارلر يميزك قهرمزه بي بايايه تظاهرات، توجرو سيجو

اوالضيا زاده وليدبك حقهده قارلر يميزك آن بان ترايد ايدەرك جوشان برشكل
آلان تظاهرات و تمنيات عاليجنابانه سي قارشيدسندە شكرانلر يميزك حدودني تعين
مستحيل ، حسيات منندارانه مزي افاده ايچون سوز و كله بولمق محالدر

ايدەرز، كه فلاكت بوزندن بوقدر سعاد كوره جكمزي
خاطر يميزه كتميره مزدك . طهره دن هر كون كن
فوج فوج مکتوبلر و تلغرافنامەلردن باشقه ، مطبعه مزي
مەتابدا برچوق ذوات كرام زيارت ايمكده ، بوتون
مكتبلر يميزدن ، كنجلك برلكلردن لطفاً اعزام
اولونان هيئتله ، وليد بكك تسير خاطر يميزون
ابذل الثفات ايله مكدە درلر . برچوق مکتب طالباقي
همميره لريميزك ، سر محرريميزك تأريينه نه درجهيه قدر
اشتراك ايتدكار يي همه حال وبالذات سويله مك
حسن نجيب شفقتكارانه سويله بدرينك آنلندن
طوتورق اداره خانه مزي قادار اختيار زجت ايدن
خانم قيزلر يميزك علوجنابلري بزه اشكابه شكران
و مننداري دو كدر مكدە در . بالخاصه كنجلكك
كندينه خاص جوتدرك و علوجناب ايله وليد بكك
قارشى صرف ايتديكي تشويقكار ، تسليتساز سوزلر ،
بزم ايچون الك قيمتلى ، الك شرفلى سرمايه افتخاردر .
بوتظاهرات ، منور كنجلكك ، وليد بكك خالص
نقرياتندن متأثر و منفعل دكل ، بالعمكس اونشرباني
تقدير ايتكده اولديغى اثبات ايتك اعتبارله بزم
ايچون چوق مهم ، چوق جالب دقتدر . قارلر يميزك
بوچار و نجيب تظاهرات و تبريكاتندن طولاي هيسه
آري آري تشكره امكان بولاماد يغمزدن طولاي
عقولر يي تمى ايدر ، كندلرينه اعماق قلبمزدن
قوبوب كن ابدى حسيات منندارانه مزي ابلاغ ايلرز .

اوالضيا زاده وليد بكك تخليه سندن پرى
قارلر يميزك كوستر مكدە اولدقلى تظاهرات صميميتكارانه
واظهار ايلدكارى حسيات محبتكارانه كوندن كونه
آرتمده ، برسانسويل جوشان كي ملكك درت كوشه .
سندن آقوب كلكده در . كون چمپور ، كه خبرك
هنوز انتشار ايتديكي الك اوزاق محيطلردن بيله حار
و جوشقون حسياته معكس اوله رق برچوق تلغرافنامەلر
كله سون . قارلر يميزك ، وليد بكك تسلى و تبريك
ايچون كوستردكارى بوشتاب عاليجنابانه قارشى ،
حسيات شكران مزي ادا ايدە بيلمك ايچون كله بولمق
بزم ايچون مع التاسف محالدر . هر هانكي بر فلاكت
واضطرابك بوقدر بويوك سعادته نتيجه لنه بيله چكى
تخيل بيله ايدە مزدك . فى الحقيقه ، (توحيد افكار)
مهن و مشاق ايله ملامال اولان اوزون حياتنده ،
آراد يني ، بگاد يكي بكانه مكافات ، بالكر خلوص
و حسن نيتميزك تسليم ايدله سندن عبارت ايدى .
مقامات رسميه نك ، نصبله بر سوء تفهم بوزندن بوخلوصى
ولو كه موقت بر مدت ايچون اولسون تحت ظن و شبهه ده
طوعاً سي هر كوني نشر يا تمزك شاهدى و الك خالص
و تقدير كاري اولان قارلر يميزى بحق داغدار تآثر ايتميدر .
بو تآثرميزك نه قدر درن اولديك الك بويوك
برهانى ايسه ، بوكون اظهار ايديله كله مكدە اولان
سرور و شادمانيدر . قارلر يميزى تكرار تأمين

فرانسه ، بوتأميناتى قوليات ساحه سندن باشقه فعليات
ساحه شده ده اظهار ايدە بيله چك بر فرصته مالك
بولونيور . فرانسه جمهوريتى ، بوفرصتى قاجير ماملى
و معاهده نامه مزي ديكر دولتلردن اول ، سرعتله تصديق
ايدەرك كنج توركي ا جمهوريتك حقيقى دوستى اولديغى
اثبات ايتلدير . فرانسر رجال سياسيە سنك و پارلمنتوسنك
كياسلندن بوى بگله بورز .

شبهه سز فرانسه ، بوندن معنا و ماده استهفاد
ايدله بيله چك استفاده ل تأمين ايله چكدر .
توركي ايله فرانسه آره سنده ، بك چوق اسبابدن
طولاي دشمنلى دكل ، بالكر متقابل بردوستلىق
و تساند موجود اولاييلير . فرانسلر ، مترقى و قوتلى
ر توركي ا دن كندلرينه ضرر دكل فائده كله چكى
ر كندرلر . هر زمان توركي ايه دوست اولديغى سويله بن

عرصه شكرانه
۱۳۱۲۴

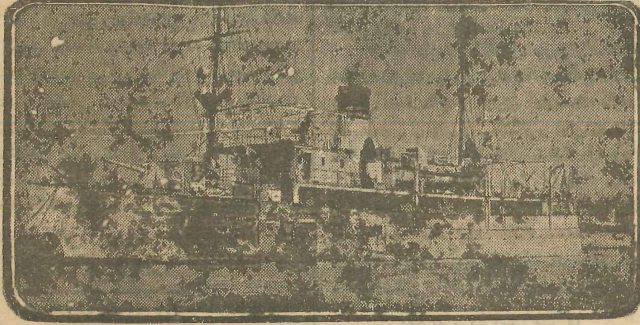
ابوالضیا زاده ولید بک اولکی کون
استقلال محکمہ سی قراریلہ تخلیه ایدلمہ سی
اوزرینه استانبول و طشرہ دن اولکی کون
ودون تلغرافلہ وقوع بولان صیمی وجاندن
تبریکانہ، دون آقشامہ قدر مطبعہ مزہ قدر
اختیار زحمت ایتک لطف قدرشناسانہ
و خاطر نوازانہ سنده بولونان یوزلرجه زائرین
گرامہ، نامحدود مکتوبلرله سرووروشادمانیلری
اظہار ایدن قارئلریمزه کرک ولید بک، کرک
(توحید افکار) بوتون صیم قلیلہ عرض
تشکرات ایدر. دون بالخاصہ دارالفنون حقوق
فاکولتہ سیلہ، طب، اجزاحی، دیشچی،
موسیقی مکتبلری طرفدن لطفاً اعزام ایدلمش
اولان هیئتلر، بوتون مملکت کنجلیکنک
نہ بویوک برحس نجیب ایله حق و عدالت
عمدہ لرینہ عاشق اولدقلرینی کویسترمش و کرک
کنجلیکنک، کرک ذوات سائرہ نک ولید بک
قارشی اظہار ایتدکری بو توجه موی الیہ
ایچون چکدک لرینہ مقابل پک قیمتلی برمکافات
تشکیل ایله مشدر. بو مناسبتلہ ولید بک
هر طرفدن کویستریلن بوعلوجنابہ قارشی عرض
منتداری ایلر، جوانمرد و اصیل تورک
کنجلیکنہ، حسیات علویہ نجیبانہ سیلہ متناسب
فیض و تعالیٰ تمنی ایدر.

استقلال عربزده محمد مزك و عرب كابلزك خبرنامي

(پرهوزه) غانبوطمرك مناقب حريه سي

ظفر له پيائين استقلال محاربه لنده الك متواضع حرب كبل مزده برهال ظفر اوله شلردر بحريه مزي اهل ايتك بويك بر ويا ل اوله جقدر

بحريه مزي اهل ابله مهي و دونا نك مدافه مملكت ايچون برنجي درجه ده اهني حازر بولونديني مقنده مبادي نشر يانده بولون بورز . بوسوك فلاكت مليه و بونان صالغين درجه سنده ملتزم ، مدافه مملكت



استقلال مجاهده مزده ، اردوك اسلحه و جيتخانه سي قاچروب طاشيمق صورته يك قيمتدار خدمات افلا انش اولان (پروژه) غانبوطمرك



(پروژه) غانبوطمرك ايکيجي قوداني ايله (پروژه) غانبوطمرك ضابطانندن ملازم کمال ، فصري ، فهمي راسخ بکلر

ايچون برندن بويلده كچه لي كوندوزلي غيرتكزي وطنپرورد لكر كردن بكم . مدافه مليه وکيلي

رأفت

كوجوك كيرلر نه و رطل ته تهلكر ايچنده بوخدي كورده يلملردر . بز ، عموم سفانكز قه در كرده كي مناقب جداله تکرار عود ايله جکره اخيرا بونامي ياشاش اولان كيرلر زدن (پرهوزه) غانبوطمرك كيا نغزه گمسي مناسبيله بوغانبوطمرك مناقبي نضر باشلا بورز . بونامب ايکي اوج مقاله ده ختامه ايم جقدر .

سر محرر يمزك جنرال هارينغتونه مکتوبي

سر محرر يمز ، ۲۰۰۰۰۰ كشيك انكيز اردوبي استانبولده ومعظم انكيز دوناماسي بوغاز صولنده ايكن ، انكيز اشغال قوماندانه « بن انكيز ملتي بشريت وانسانيت ايچون بر آفت ذي حيات عد ايديورم . بناء عليه حياتك صوكنه قدر بوتون مساعيجي انكيز سياستيله جداله حصر ايده چكم . » ديمشدي ا



جنرال هارينغتون

الك دساس ، فقط عني زمانده الك متين ، الك شاتكار ، سياست الك زياده مطرد مدمش بر ملتيدز . بومات ، غايه لئ اهل يدز ، فقط هيج بروت اهل اله مزم ، مقاصد جانيانه سي چوق دغه اخبار ايلر ، فقط وقت مرهوشنده همه حال اظهار ايدر . او جهله انكيترك بكون يزم قارشومزده كرمتمكده اولديني لاقدي وسكونه قطعاً آلد . ايلم . انكيز بش متاركة سني انشاسنده ، زى احيا ايچون هر درلو وسائط حيارنه وجانيانه به سراجمت ايتديله ، استانبولده يادقاري مظالم ، ياكز سوسوش ، قاني وسرسري برادونك اضيا طرقتن متول يالديني كيشي كرزل حيدود لقلر دكلدي . استنبول مظانندن اصل مقصد ، تورك

ممانتك روحني قوه عيركسي تشكيل ايتديني طن اولوان باي تختي قورقه نتي ، سيندرك ملا حريته كليه بك برهاله صوق و بوسورتوك اولانا طولي به تحكم ايتك ، صوكرا ده اوشاق مريسته نديرك خلاف واسطه سيله بوتون جهان اسلامه كم اولقدي . او جهله استنبول فجاجيع وشناي عرب وشعر لي رسياستك مطرد و عرب لياقتندن باشقه برشي دكلدي . اوئدن صوكرا ان اردوسي اوزريزه صالديريلر . بوادونك اطوليد يالدي خويين وحذرتدن امعا مثلا برمه ساحلندن چيكيركن قره مرسل ، دكرمن ده كي معصوم كويلريده يانه رق يانيفيرك دومانلي استنبولك الي آغاي غايي

جنرال (هارينغتون) ك استانبولي ترك ادبوت كشمندن اول وداع ضيافي نامي آلتنده طرايه ده ترتيب ايلديكي حراس معلومدر . سائر متفكرله اولديني كي انكيز لنده رسماً صالح عقد ايدلش اولديفته كوره شيرين دمكي دونكي دشمنلرك بزم قارشو بويكي جيله پروانه نمايشله قانقشمه سي بله بر درجه به قدر مذودر كوريله يادري فقط صرف رسي بر ماميتده قالمسي ايجاب ايدن بوجيله كارلغه انكيز باش قومانداني ، خصوصي وصيمي بر ماميتده ورمك قوزازلفه قانقشدي واستانبولده كي ارکان حكومتدن باشقه صفت رسيه سي اوليان رجوق ذواتي واوميانده مطبوعات ارکانيه دعوت ايتيدي . جنرال (هارينغتون) ك بر حركتي ، استانبول صاوشوب كشمك مجبوري اوزريزه ، بش اشغال سته سنده انكيز اردوسنك باي تخمزمده بايش اولديني فجاجي اوئوديرمي مقصديله بايش يك قبا بر ترتيب باشقه برشي دكلدي . حالركه استنبولك مظلوم ، فقط متين وحيثي مسلمانلري بويه برايي چاي ضيافي ، عادي بر ماميه جيله كاري ايله بش سهدر چيكلكاري نصل اونوده ييليردي ؟ انكيز نفرك كوشه باشنده اللنده قامتي قانق ، اركاك بوتون مسلمانله روا كردكاري ماملات وحشيانه ، كيجه پانقازلندن حيدودجه آليته رق نقي و تغريب ايدلري ، مجرد بش اون ليراشوت آلي ايچون (عربان) خائنده جانيانه ضرورتنه حبس ايدلري ، شهزاده باشنده ياناقده اوپريان بيجاره نفركلرك جاناوارجه قتل اولوملاري ، والحاصل آفريقا وحشيلر بهيله روا كورولميه چك يولده پايان مظالي نصل فراوش ايدم ييليردي ؟ هاه اشغالك قضيات و تدابيره ، مظالم وشناينه الك زياده معروض قالدق بش سهدر كاوور حرس وانقاضي آلتنده اينم اينم ايكله تيريلن تورك غزه چيلري چيكلكاري برانده خاظرلندن سيله ك هوز قاني آقاي به مقدر طرايعارلري چيكنه كده اولان بر اردو قوماندانك ضيافته صل شتابان اولاييليردي ؟ بوغزه چيلر ميانده ايله سر محرر يمز انكيز فجاجيه الك زياده معروض قالان و بوناجايه الك زياده قربان و يرلردن بري ايد . او جهله جنرال (هارينغتون) ك عارسزه وقوع بولان دعوي سر محرر يمز سته لردن بري بويكي طوليرمش اولان حسيات انتقام و نقرق اظهار ايتك ايچون روسيه تشكيل ايتيدي اوليد يك زرده درج ايتيمز مکتوبي علي المجله يازدي جنرال (هارينغتون) ارسال ايلدي .

بمغرمش طوغديني كون يتم و فقير ايدى . ارتحال ايتديني كون جزيره لربك حكمدار ايدى ، كسر الله ، قيصر لره هيله ، مقدرات ايمه حاكدي . فقط بوتون حياتي تسجيه ايدن عيني تواضع ، عيني نجابت و نهارت قاب ، عيني رقت و زنا ك حسيات ، عيني فداكارانه وظيفه بوررك ، عيني محاسبه نفس كي صفات ايله تحلي ايتكمده ايدى . حياتنه بر كره (مك) يك اكابردن بريله برمسئله دينيه قونوشوركن بمغرمش فقير را عمامت و مرامت واقعه سني الفت ايدم مامشاردي . بو جاديه ندامته تحظر و بوجركتي تصويب ايتي آيات الهيه سي تلاوت بيورلردى . بو قدر تميز ، بو قدر رقيق ، وعين زمانده بو درجه نهايتكار بر طبيعت قابه يالكر حرمت دكل محبتده ايتا ايدر . بمغرمش بويوكلره قارشو كوستردكي نزاکت ، كوچوكلره قارشو ابدال ايتديني عيت ، كروختوت ارزانه قارشو كوستردكي تحمل هر كس احترام و تقديري تاين ايتشدي . سيلى سيله لري قلملرك خيرو خواهاني افاده ايدردى . حضرت انس ديكه : « اون سته رسول الله خدمت ايتيم . بر دفته اولسون بكا « اوف » ديباني



سيد المرسلين افندي مزيك سنده دوريه نوادر وارخاللري

ولادت وارتحال نبوي ۶۳ سنه فاصله ايله ۱۲ ربیع الاوله تصادف ايتشدر

بر كنه تشكيل ايتش ، قلب بشري آيدنلاران بوتون ايشقاري بر محراق ايچنده طولايدمدر . حضرت مسيح تالين ايتديني دين توحيد ، تجسد ايدن بر الله طابق ، مؤث بر آلهيه برستش ايتك كي بر باق فاسد استدلالره اوغرادي . فقط حضرت محمدكسي طويان هر ملت اللهك رليكه وانسانلرك مساواته سيلنمز ، صاير صيلاز ، ده كشمش بر ايمان ايله اعتقاد ايتشدر . بمغرمش تقياني فكر بشري رجال روحانيه سيمه اولوان صف ايله حكمداران صفتك ظالميرنه قارني قيام ايتد برتمشدر . روح بشرا كلاشيلماز ، ايچندن چيقلماز دونمارك قانق آلتنده ازبيلر وجود بشر الحصار البته انتمش منافك ظالمانه صوليله چيكنه تركي بمغرمش « صنف » و « الحصار » منافع مانه لري كاملاً يقمش ، مخلوقات ايله خالق آرمسده منافع شخصيه يك افاده ايتديني برده لري سو كوت ايتشدر . كتيرديكي و نقر ايتديني تاملبك تلقينده دائماً عقله دائماً انسانك قوه الاقه سته مرامت ، معجزات بايقندن استنكاف ، حكومت الهيه سي صرفده موقراتيك بر شكاه افاده ايتسي ، مفكور دنييه سلك جهانشمول ماميتده بولونامي ، ساء انسانتي . . . بونرك هيجي بمغرمش اسلامي اسلافندن آيرمه قده ويولرك هيجي ، (ايدان شرقيه) مؤلفي « ژوسون » سويليور ، كنديش عصر حاضر حاكم بر موقده بوليد بر موقده .

مؤرخين اسلاميك اصحاب قوائله نظراً سلطان انبيا افندي مزربيع الاول ايتك اون ايکيجي بازار ايتسي كيجسي طومشملر و آتش وچ سنه صوكره بنه ربيع الاول ايتك اون ايکيجي بازار ايتسي كوني دارقايه ارتحال و جوار حقه انتقال ايتشدر . تولد و ارتحال بونك آتش اوج سنه لك بر فاصله ايله عيني كونده وقوع بولاسنده هر حالده بر حركت آرامق كر كدر . بزم عقل قاصر مزه قايرسه بونك حكمتي هر سته لك ربيع الاول آينده ولد سعادت موردك خاطر سني احيا ايله اكتفا ايتيه ك مولد كونندن ارتحال كوننه قدر امتداد ايدن او نوراً نور حيات عمدي بشيدن باشه احيا و اطولى ، او خارقه انكيز حياه هر خصوصيه اقتدار . شيميه يه قدر ۱۲ ربيع الاول كوني يالكر مرله رسالتيه يي تحظره حصر اولونقمده ايدى . حال بوكه ، ايضاً حازرند آكلاشدينه كوره ، بوكون ، دها بوكه ، دها شمولى ربقيتي حازردر . ۱۲ ربيع الاول تاريخي بمغرمش بوتون ترجمه حياتي جامع بر كوندر . بناء عليه بوكوني ، بو ماميت حقيقه سيله تسيد ايتك ، بمغرمش بوتون حياتي تحظر ايتك ايجاب ايدر . جاهر مزده ، بو ببارك كونده ، بوتون واعظلر مزه ، سرشارلر فخر كاشات افندي مزيك حات سيمسندن بحث ايتك و خاتمك بصر بصيرتي رسول الله افندي مزيك انوار قدسيه سيله آيدنلار ايدردلر . رسالته افندي مزيك حياتي بر غلالده احاطه ايتك امكان زردر . بز بومقالده ايتنجي بر قاچ متقه سنيهن بحث ايدميه جكر . عليه الصلوات والسلام افندي مزيك طرف حقندن كنديشه توديع اولوان وظيفه يي حال حياتنه تامله ايتا ايتشدر . ذات رسالتيه ايلري بار بار قلنده الك ايلري كيدن بر قوم ايچنده بحث اولوندي . بوقوي وحشتدن انسانانه بويكلكك ، جامليت قاراكشندن قود تاره جي ، اوگا آيات الهيه يي اوكره تيك و بوتون دنياه نقر نور ايدميه چك ايدى . بوقوم خرافات پرست ايدى ، يك بارجه بر بلش و هر بارجه سي ديكر به دائمي بر خاصه ممانده ايدى . بمغرمش بو خرافات و بو خرافاتي قابلردى . هيسه عقيد قوجيدي تعليم ايتدى . هيسق اخوت و شفقت رابطلره برلشدردي . الك اسكي دورلردن بر عربستان بر ظلام اخلاق ايچنده ياشايوردى . اورده حيات و روايتدن ايتو قدي ، موسو . يك و اخود خريستانني عربستانك دماغ اوزريده جان هيج بر ايترا قلمشدي . خالق ظلام خرافات عظيم معامى و ظلام ظلم ايچنده بولندي . قادي زدي دري كومولوردي . الك بويوك اولاد بايلسي املاكي مياننده بير ايتديني طول قادي لنده توارث ايدردى . الك چوق (قريش) و (كنده) قبلي آرمسند

شايع اولان بو قيزلى دىرى دىرى كوكمىغاندى
مدار قىر و غمور بر حركت سايلمايدى .
جالى ايدىر بومر كرده ايدى . بر قاج سته ظفر فنده
وقوع بولان تبدل بحال قوتلدر . ملائكة رحمت
بوچولدن كچش ، بابار قله . شوبوع اولان كوكلره
وفاق و اتحاد روحي فسخ ايتشدى . بوون قوانين
له و بومر يك حىنه اخلاى اولان بوچول برجهته
دوغدى . بىرستك و بوون و حشر لىر برابر
صورت قلميه اذنه ايديلمدى . اسكى رمدنيق
خازوا لايان بر قوم آره سنده بىرستكى احما ايدن
يكانه دين مسلمانلار . موسويك دىرستيانق
قبلى الاسلام عرب قبائلنك قوتو قخر قاييله و حنى
حر كاتيه . قيديز اخلاق لىر لىر مجادله ايتك
ايسته مش قلميه دىر بوموقتى دىرستيان اولامشدى .
بوكا آجى رسول نجى اخندن كتريدى كى حق
ايله صورت قطعه مو قى اولش و بو مو قى
متناوب اوبار بار كنه يلكر جناب حق كى صدق
واخلاى ايله عرش عودت ايدن بر جاعت فاضله
اولشدى . بىغميرىزك تاقين ايتىكى آيات ، تمام
ايتىكى حقايق قايلىر اعانده يرله شيور و هر حركت
ناظم اساسى اولوبوردى .
بىغميرىز حال حياتنده بو وظيفة نظمى انفا
ايتدى . سائر انبيا و حكما و فلاسفه ايله اعظم
رجاله قارشو نضل و رجحان بو حقيقتده موجد .
حضرت (عيسى) ، حضرت (موسى) ، (زردشت)
(ساساني) ، (افلاطون) و سائر رجالدن هر بىرى
حقدن خير ورن اليمار ، ياخود انهارنك صلاحته
خادم فكرلر تاقين ايدىبولردى . پيى آرزولرى
پارلاق تصور لىر حقيق ايتدريمده دن دغدغه
جايدن لكيدى ، ياخود ايفائاتك ايتىكارى ايلى
ميرد لىر نه و كانك لىر نه تيب ايدن حكمدار لىر ترك
ايتدىلر . فقط سلطان انيا ايتدزم ، سافرنك باقى ايستدك
و كندىسته قبل حقدن توبه اولونان وظيفه نه ايله
انفا ايتدى . بوديلر آره سنده اولديكى كى برقرال
(آسوكا) ، زردشتلر آره سنده اولديكى كى برادران ،
خرىستانلر آره سنده اولديكى كى بر (قسطنطين)
تاليم اسلامى قهار ادمر لىر قبول ايتدريممشارد .
بىغميرىزك يكانه استناد كى جناب حقك عنايت ايدى .
احراز ايتدىكى موفقت عظمادن بر قاج سته مقدم
مستقل راسنده هر درو اذا و جفايه مروض قائلان
و آيات الهى بو اوتوبوركن طاشلانان سيدالمرسلين
بر قاج سته صوركه قومى مادى ، مهنوى اضمحلادن
قوت و نامش و قوتنك سوسنى لك كوشك شواقه اعلا
ايتدى .

رسانتيان ايتدزمك تاريخ حياى كمال جديت ،
زاهت و فداكار قله انفا اولونان بر وظيفه
حياتيدر . بىغميرىز اولو بر خلقه نفع حيايتش ،
متفرق ، متخاصم قبائلدن ، متحد ، متلاصق
ادرنه ٢١ (ت.آ) — (وارشوا) دن
بولغار غزله لىر نه يلدلر يكنه نظرا درت نورمولو
استحكامدى انفاقده ايكي كوشى مقتول دوشمىد .
مجر و حركه نهدارى بش بوزه قريده ، بوجر و حركدن
ايكى بوزى آغريد . تحقيقات نيجيه سنده اخلاق
قصدا يلدلدى تين ايدىبور . بر قوقى توقيفات
واردر . مجلس ميو نان علامت مام اولارنق تاخير
اجتماع ايتشدر .

دويادم . بىغميرىز چوق قىر سوه دردى .
بولده تصادف ايتىكارى ياورولرى طوردور ،
يانا قىرلى اوقشارلدى . بىغميرىز بوون مرمده
بر كيمسنى دوكانلاردور . بر كره كندىستندن
دشمنلرى تامين ايتلىر طلب اولونمش ، بو طلي
رد بووروش و « بن انت اوقومعه دكل ، بشره
رجت اولق اوزره كوندلدم » بوورمشارد .
بىغميرىز خستلىر زيارت ايدىر ، هر جنازه ده
بووردر ، بر كوله طرفدن يله وقوع بولان دعوت
اجابت ايدىر ، ايسلرى يبار ، كچلرى صاغار ، خدمات
خصوصى لىر يالان يلازلدى . كندىسيه مضافه
ايتىكارى بر آدمك لندن الارنى اولاجىمزلر ،
قوتوش قلىر ياردم غفور سنبه لىرندن آريابود دونه دن
دوغزلدى . بىغميرىز سويلدىكى سوزلى طابى
دىل ايله صراحت و طبعته سويلردى . نه سويله دىر كى
كيسه اونوتازدى . اعتدال ، شفقت و نزال ،
صبر و تحمل ، فداى نفس ، علو جناب مقطور
اولدىر شمع جليه ددى . رسول الله ايتدزم بر نال كنه
معموش قالا نره نلى ايدىر ، بولارده توف ايدىر
كندىلر يسه ايضاح اولونان دردى دىكاردى .
لك فقير ، لك عياله استانرك اولر يته كيدىر ،
اونلرى مئمن و متسلى ايدىر لىر . كرله لك لك
وضعى كاپر ، بىغميرىزك لندن طولار ، انديلر نيك
اولر نه كوتور كندىلر نه اجرا اولونان حقىز قلردن
شكايست و استحصا عداك ايدىر لىر . كوندوزين
بىغميرىز زائر لىر قبول ايدىر ، مصالح عمومى
مقوت ايدىر لىر . كچه لىن آرز اوبورلر و عبادتله
شغول اولور لىر . بىغميرىز قرايى سوه
واولره حرمت ايدىر . اوسزلى مسافر ايدىر ،
سهر سنده اطعام بيورردى . لك ايمان دشمنلر يته
قارشى تعقب ايتىكارى خط حركت غفوف صغ ايدى
فقط دولك دشمنلر يته جاسز بيراقازدى . ذات
سپارى كندى شخصىر قارشى وقوع بولان بوون
استرازالى ، بوون تضيقات و تزيات ظفر ديقه سنده
كاملان اونوشلر و لك ايمان جانيلىر بلار تدد غفو
بيورمشاردى .
حضرت محمد عليه الصلاة اخندزمك دنيايه كلوب
دنيان ارحمال اتملرندون اوچ شو قدر عصر
كچدى . فقط بىغميرىزك نفع ايتدىكى روح دائما
زنده ، دائما تازدور . اون اوچ بوچوق مصرقى برمر حله
تاريخيى قطع ايدىر . اسلام علانك كه مهلك صدر لىر
قارشىلادى زمان حاضره قدر پاشايان و هر كون
كسب قوت ايدىر ، هر كون فيضى بر آزه ما ييان بو
روح ، نايان اسلامك و عالم اسلامك خلاص قلميسى
تامين ايدىر . كانكه و اونكه مجادله ايدن عصىرى
پرستلىك خاك ايله بكسان ايدىر . بىر ك هدايت
عموميه نى تكفل ايدىمجدرك

دك زلبده بر تجارت باقه سى آچلدى
آقره ، ٢١ (ت.آ) — ازمير دن ٢٠ تاريخيه
يلىدربيلور : آيك اونجى كونى دك زلبد دك زلى
تجارت باقه سى ناميه الهى بيك ليرا سرياملى بر ايقه
تامينت قرار و برلش و اون وون كيره سى درحال
تامين اونمشدر . باقه سى موسسك حرمى ايكي
بوز اليشر حصه سندن يلىر لىر ادمر . شركت بوهفته
ايتنده حكومه تيانمسه سنى اعطا و معامليه ايتدار
ايدىمجدرك .

عمر لىر دىر اولان انكيز دشمننى ده اشفال
ختم بولهدن انكيزلره اظهار ايتىدى . فى الحقيقه
انكيزلر ، بورادن صاوشوب كيتكندن صكره
ايرلرندن باغرىم و شيندند قالى ، مسلك متختم
اولان بىر اولان ميلمير ايدى . دانفا (كوجى افكار)
اشالك لك صيق زمار لىر ده واجتى سانسورنك لك
ناكسانه تضيقاى كونلر نده ايتكيزلر قارشى پرورد
ايتىدى كى بر غرض انفا يادىر هر كون كوستمك
خالى قالمش ايدى . فى الحقيقه سانسور لك دوام
ايتىدى مديحه غزنىر نه هر كون مضاردا انكيزلر علمده
توتلر طولىر يازى يازدى . بو يازى لىر طيبى
انكيز سانسور لىر ايدىر حيله قارلر نىر اوتوبولار
غزته ده يلكر آره صره سانسور كى ايمان نشتند
قوتلر بولان يازدى لىر ، ازميرى دروم غلاملردن
متشكل اولان سانسور ترجا لىر ، غزته نىر طى
ايتكه رازىر حرقا ترجه ايدىر و سفا رختانه
كوندولدىر . بو چيتمه استانبولدى انكيز
اداره سى ، اشالك بوون قوتنه رغا هر كون يايان
بونىر و انشرايتن (كوجى افكار) مسلك نه اولدى
واشالك دشمنن صوركده نه اوله جنى يك اعلى
اوك نملردى . حنى (ازمير) ظفرندن صوركه ،
ساقط باش و كبل (ليد جورج) بو ظفر ك
قلنده حاصل ايتدى كى اشغال اظهار ايتون
بر نطقنده اردوزمندن بحث ايله غشفر مجاهد لىر
« حيانلىر كى حرب ايدىبور » سوزلر لىر توصيف
جراشى كوستمىدى . بوخبر تلرافله كنجيه بىر
اوكون (ليد جورج) غايت شدلى بر مقابلده
بولوش « مظهر نورك اردوسنه حيوان دين
انكيز باش و كبل ايتكى بر كستاخدر ، اوك
بو كستاخنى سويله مسنه مساعده ايدن لمته
حيوانات حيوانلر » - زنده هنوز ايرنده بوبوك
قوت اولان واستانبولده الان هر درلو مظالم
ايقاع ايدىر يلكه بوموقده بولونان انكيز اداره سى
ايچون « قيتة - قافى قضم و تحمل شيد و تحمير
آميز سوزلر سويلمشدك . فقط انكيز اداره سى
اوصره لده احكامك (ازمير) ده مهيلى صولت
بكاهن اردوزمك قورقوسندن ويا (كوجى افكار)
بانك چيقاميه چيتمه قناعت كترىمش بولوندىندن
طولايى بو آغيز حقير و سب و دشمنده ، برادران
بوزلى شرت ايجورمش كى تحمل ايتدى . يلكر
غزته دن يازدى لىر نىر طى ايدىر و نطق ايرتى كون
نفرانن عينا ترجه ايدىر لك انكيز اركان عسكرى
و سفا رقتن طويه طويه اوقونولدى .
بو اعتبارله جنرال (هاريتون) لك صوك يازدىمىز
مكتوبى ده يوتوب ، ضمايمه جنى تخمين ايدىبور .
مهمافيه مقصدىز ، انكيزلره هنوز قوت ايرنده
ايمن بوزلر قارشى كندىلر نىر تحقيق ايدىر .
جكمزى كوستمك و متناقب و كى مبروع و كى
صودته دوام ايدىمجدرك نىر ايتك اوفاق مقياسده
بر جاشينىر طاندىر قى ايدى . بىر قناعت قطعه مزرعه ،
بوكون انانتيك و اسلاميك لك بوبوك دشمنى انكيز
ماتيدور . بوملك ، ظفر لىر نىر شيندند سرفرو
ايدىر لك استانبولى ترك ايتش اولاشته و زميله شيدى
انى كچيوز كى كوروتيه سته ادا نطق ملتزم ايجون
آتيا ك بوبوك بر فلاكت اولور . تاريخ انكيز
ملتلك بيديكى بر سله نى ، اوغر دايى بر هزيت
و مغلوبى اونوندىنى و بومفوليتك ايتكچ آجيش
چقارمادىنى قيد ايجور . انكيز مائى ، دنيا نك

٧٠٠ يك مسلمانك كوتلرجه تاشا ايتدىر مكد
مجرد باقى تحت خلقى ندهيش ايك ايجون ايدى .
فقط انكيزلر كون بووحت و جنابت و سياستلىر
مكس تاثير حصوله كترىدى ، فاجمه ايرىدنجي حركت
ايله كندى ، مغايرت عليه كندى . نايان (كوكلر)
قوتلر نىر ايتدىر هيتلر حىنه ايتلر حىنه ايتدىر
يقان « غضف نورك اردوسى تشكيل ايدىر
و نايالىرى انفا ليدىر احما ايتدى و شرفنده ايتدى
سطوته ايدىر لك سوردك انكيزلر استانبولك
آرقه قايستندن ، شمع و مطنطن ايلار لىر طرد
اخراج ايتدى .
انكازه ، جبر و ظلم سياستله زميله باشه
چيقاميه حنى و قايك بوهه ضربه لىر اوزر يته
آلا نجيحه شيميدى تبدل سيست ايتش
و زميله دوست اولمه قرار و برلش كى كوريلور .
ايلىكه انكيزلر كى دوستلق و استلق ، بىر
ايجون ، دونك ايتش دشمنان و احما ظاهر ايتدىر
دها تلمك ليدىر ، چونكه نورك ، بىر نايان فضائلى
ايتنده اساسى بر خطاسى و اردور كى ادمه كى كى
چاقوق اونوعى ، دشمنلر نىر چاقوق غفو ايتك
بوز يته كوتلرلى دوست عد ايله مكد . نورك
اك زياده ايتدبشه دوشورنده بودر و بو ايتدبشه
لده ركه ملتزم ايجون بوندن صوركه لك رهكار
فضيلت تشكيل ايدىمكد انكيز دشمناننى متايد
تبه ايتكى ، مسلمانك و نورك ده دون انكيز
لندن چككلىر نىر اونوتامسى ايجون لايتقم
انشاريده بولونعى كندىمكه لك برنجى وظيفه عد
دييور .
انكازه بوبوك قوق قوتلى و سطولتىر
دولتدر . بوزنده موجود بر بوبوك بيلار انكيز
تقريباً اوجده بىر ينى بيوز . بوبوك تحت نفرد
وادا مستنددر . ربيع مكوكن لك كوزل ، لك
محصولدار ، لك قيمتلى لرى ، لك مهم بوزلار
كيدىلر . بىر انكيز ايتددر و بىر بيوز ميايون
خانى ، انكيز تحمك و جبارلته خراج ايتددر .
انكيزك يازم بيلار قرب تيمه سنده لا اقل
بوز يلىر نىر مسلمان نفوسى تشكيل ايدىبور . فى الحقيقه
انكيز بوبوك مستنددر ، صره ، هر اقدردىر عىر سنده ،
حجازده ، فلسطينده ، سوندانه تقريباً بوز ميايون
مسلماننى تحت اسارت و تاييدنده طويور .
فقط انكيزلر كى بوسطوت و شوكتى ظاهر دىر .
انكيز ملتلك بش بوز ميايون سلقى و اومايانه
بوز ميايون مسلماننى تحت تاييدنده طرتمى غرطبى
بردار . بو غرطبى حال ، انكيز سياست دساسانه سى
سايه سنده بوبوك قدر دوام ايتددر . فقط بوبوك نايان
دوام ايتسى عقل و منطق قبول ايدىم . بوقدر مختلف
عرقه ، جنسه ، دينه ، مذهبه ، مزاجه ، طبيعتيه مسوب
انسانلر دها زياده انكيز يارغان ايتدنده قالماز .
چونكه دنيايد موجود حقيقى انكيز ، انكيز
آله لىرندى ٤٠ ميايون نفوسدن عبارتدر . بىر ٤
ميايونك حالا ٥٠٠ ميايونه تحمك ايتسى بىر
بالحه و خيم صوره سده اسير قراش اولان عياله
ايجون بر شين ، بر لكدر . بوبوك ملتر اترقى
ايتددر . بلخاصه اسلامده صوك درجه ده موجب
تسلي بر حركت انتباهيه و قيامه بشلادى . اسلام
انتباهنك باشنده ايسه بىر نورك بولونوز . بناء عليه
بىر مقلوع ، مدرك ، منور بر سياست اسلاميه تعقب
ايدىر سكه روحاً ، قلباً بىر مبروط بوز ميايون
اسلام تيمه واسطه سيله انكازه نفوذ و شوكتى
تندن هممهال صارصار و حنى رلر لىر بيزيلور .
ايتشه بو بوبوك قاييه واصل اوله يلىر جكمزى قطعاً

اردولر يته جيتانه تقاييله اخبار ايتشدى .
قرمكدر ، نورك كير بيك نيك تحت و شفقت قاجير دىنى
جيتانه و مهمات حريميك تاريخده بردها تكرار
ايتمه يك اولان مناقب حاسنه شاهد ايدى اولارنق
هلسدر . بر قوق بوبوك مجار لىر نىر بوجيتانلر
سايه سنده قازا يلىر نىر اردوك لك بوبوك اركان
تكرار تكرار تاييد ايتددر . ايتشه بردهانى :
طرز نره نلىر حرم قورمانلر
اون كوندن بىر يك قالى برصوردنه دوام
ايدن (سياه) ميدان مجربى سونكولر نىر
ظفر ليه نتيجه نشددر .

بوبوك بوبوك برصوه شرقى شهر منى

ايمان ايدنلردن بولوندىمىز ايجوندر كى هيچ تردده
وضعتيه دوشمك بىر انكيز سياستله جلال جيتك
لك بوبوك عده سى ده ايدىبور و جناب حقندن
زده ، وفاقى نايان دوام ايتدنده اول اسلام
ايتاهنك بوبون آتار حركت انكيزلر نىر كوستره ده
انكيز سطوتى پارچه لادىنى ، بىر نىر ، انكيز
آنت تسلطندن قوتلر دىر نىر ادراك ايتدىر ميسى نىر
ايلور . بوبوك هيچ شيه بوقدر كنه انكيز سطوت
و جبروتك ايدى اضمحل و اقراضى ، انكيز كى
متاكر انانسانده لك زياده استحقاق ايلدىر و لك
زياده احسانه چايشيدى نورك مائى اوله جقدر .
« مغلوب اولور بشيه مبرود مياي ! » حقيقت
تاريخيى سى ملامودر . باخصوص ، لك بىر سبورى
سيتك لك ، بىرستك مابه الا فخرى اولان قهرمان ،
اولوالمز و جىكوزلر بر ملت . بىر ك مائى هر فردى ،
بوندن صوركه انكيز دشمناننى كندى بىر بر ايمان ،
يكى بر (ميثاق مى) اخذ ايتون

نومبر افلا

سرمحورىزك جنرال (هارينه ون)

كوندر ديكى مكتوبك صودت مترجه سى

استانبول ٢٩ اغسطس ، ١٩٢٣
استانبولدى انكيز اشغال قوتلر قوماندانى
جنرال سير (چارلس هاريتون) جناب لىر نه
اصنام ،
٢٩ اغسطس كونى طراييده ترتيب ايدىلن
باغچه ايتنجه لىر نيه كزى ده دعوت ايجون ارسال
بو يورولان مكتوبى آلم .
بوعوده اجابت ايدىم . جكمى مع الانسافيه
يجبور اولوبورم . بو عدم اجابتك سببى ايسه
بروجه آيدىر :
١٦ مارت ١٩٢٠ ده ارتكابت ايدش اولان حادنه
ايجوده انكيز نفلرندن متشكل بر چته ماقرى
كوبنده كخانه ياصمش والرينده دوهو لور اولان
ضابطارده تخمين و تصور ايدىمكه جىر قايىر و وحشت
اله نى توقيف ايتشاردى . حنى زمامده بوضابطار
بالحه و خيم صوره سده اسير قراش اولان عياله
ايجون بر حرم ايتملردى . بوبوك اوزر يته ن
مظالمه نى ايدىلر لك اوراده برستندن فضل مدت
محسوس قالم . كذا ذات اصيلا نلر يته
معلومدر كى كرك بكاكرك و طنداشلردن بىضياريه
قارلر ارتكابت ايدش اولان بوبوكى مامله ، جانان اوجده ،
يورجانه صولتدر . مملكتنىر استيلا ايدنلر ك
قارشيشنده سرفروا نجه ركه ، اوصره مدي اوردو
طرفندن لك جاپانه شكده و هر درلو قوانين
انسانيه خلافته اولورق پايال ايدىلنده اولان

آناطولىده حركت مليه يك باغلايدىر ايك آلر ده
(بره زده) (سينوب) ده ساحل قهر قولى اولارنق
بولونىردى . اختلالى دوغوران غضبى دالغسى
تا (بره زده) لك بوردلر يته و مجريه لىر نيك قايلىر نه
قدر چار يته باشلامشدى . استانبولده داماد فريد
رذات سور ووردى .
مصطفى كمال پاشا اوآركانى هنوز (صامسون)
حوالى سنده تقاييده ايدى . (سينوب) ده اووقت
ذهنى يك اسمنده جيتلى و و طيپور بر متصرف
چايشيدىردى . ايتشه بومر لىر ده (بره زده) غلبه نده كى
خنى حسيبالر بر قرازه باغلايور . وسورنك

و نظمه قارشى وظائف متختمه مئزى سادمه ايفا
ايتدزم ايلرى كشدى .
بوموقه طالانك قزبانلىر ميانده لك زياده
دوچار آلام اولانلردن بىر ده . چونكه بوموقه
اوزر يته والديه و برادرى غلب ايتدزم ، كه هرايى سى ده
بندن انتقام آلقه تسكين عيش ايتمش اولان
انكيز اداره سته ، مالمده بولوندىر نىر ايتدنه كندىلر يته
قارشى ده روا كومتكدن خالى قالد قلىر . مظهر قبل
اولشدر .
شخصه عائد بوقلا كترلدن مامد بن ، يونان
اردوسك آناطولىنى استيلا ايدىر لك مملكتلر لك
فاش و قيتلى اقسامى خراب ايتش و مظلوم سيايات
اهالىر قارشى ده تاريخكه هنوز قيد ايدىر جنابلىك
ارتكابت ايدش اولانلردن طولايى انكيز ميسول
طوتانلر مياشندده بولونبورم .
بناء عيه نظرمده ، مملكتك درت سنده مروض
قايديىر و شخصاده دوچار اولدىم فلاكتلر يكاه باقى
انكيزده . بوندن طراييدىر كه نورك له انكيزلر آره سنده
مناصبات دوستانه و خصوصيه تاسس ايدىميه ملى
هنوز تماميه نايوسم ده ايدىبورم .
واقعا صلكه امضا ايدش اولانلردن طولايى
نوركا ايله انكيز آره سنده مناسبات رسميه اعاده
ايدىر لك اوزره بوقدقدور . فقط بوضورى خاكه
بىم كى بر سر سويت ايدش اولانلر كنده سته لك
مظلوم لىر اوتونونىر نىر اقتضا ايتدىر مكي بىديدر
باخصوصمكه بو آلام و مظالمك آجيدىنى درن يارلر
الان قاناقنده بوبولر لك نهوقت شفافاب اولاجنى
كيسه بيلمه مكددر .
انكيزه قارشى بو كى حسييات پرورده
ايدىر لك انكيز ملتلى بىريرت و اسانتيك بر آفت
ذى حياى كى تلقى ايتكده اولمه و بناء عليه
جيايك بوبوكه قدرده انكيز سياستله جديله عزم
ايتش بولوتمه نظراً ، ذات اصيلا نلر نيك دعوتكزى
رد ايتك بوجير ينده قالش اولمى آلايه جفتدن
وبى مقصور كوره جكندن امين .
مهمافيه مسرووات سالفه نك يلكر انكيز
حكومته عائد اولدينى مساعره علاوه ايتكىدر بر
وجييه حاكمونه ايدىم . فى الحقيقه سز ،
نوزكوره قارشى كورجه سته بر كين و غرطله تحميس
اولان كومتكز كه عهده كره توديع ايلمش اولدينى
مشكل وظيفيى ، ماموريتكزك سماع بولوندىنى
درجه ده اعتدال و زكاته انفا ايتش اولونه مبرو
فسكن . بوندن طولايى ده نوزكوره شمشكوره
قارشى متشكل اولوندىر و ارسته قالا مائى جغدىر طبيعده
احترامات قانقده قبولى رجا ايدىم جنرال
جناب لىر .
ابوالفضل ازاره
ولير

مبادله اینلری اطرافنده

مبادله جمعیتدن بردانك و پردیكی ایضاحات

جمعیتك مسلمان مہاجرلری قورئارمنی شہندری مبادلہ جمیع اعضاسندن بذات، كندسیله كوردوشن برحرمزہ مبادلہ مسائلی حقتده بروجہ آئی ایضاحاتی و برمردر :

مسلمانده باپورہ مظالم

— مبادلہ مسائلی ایچنده بزیك چوق اشغال ایدن جہت یونانستانده اسلام اہالیہ بیلان مظالمدر، ظن ایدیوردوكنیك تشكیل ایدن مختلط مبادلہ قومیسونی بومظالمہ برہنات و برر، فقط قومیسونی ایشہ بشلاقدن صوكرہ مظالمك دہا فضلہ دوام ایتكندہ اولدیی، مبادلہ تابع مسلمانلاردن آلدیمن مکتوبلردن كلاسیلورد، اورادہ مسلمانلار نیمازلارندن امین ككادر . حقوق تصرفیلرندن عیرومردلر . چولوق چوجولرینك یومی تفتلری تدارك ایتكدن تاملہ منع ایدیلورد، مختلطہیت یوتون بو فعیاج قارشوسنده سیرجیدر .

شہرمزہ كلن مہاجرلر

یكن كوردہ واپورلہ یوزقدرومالی یونانلیرك مظالمندن قورئولاراق استانبولہ ككادرلر، بو ذواللیر وختیمہ چقارلاركن چوجولرینی وناموسلری یونانلیرك ائندن قورئارمنہ موئی اولدیلری ایچون یوزلری كوزلری طرولرغہ سوریلوردلری . بزم ایچون یایله جنك مہم ایش مامللك اوكنہ كچك ، یخود برآن اول تقارلری تأمین ایتكدر .

جمعیتك تشیمكری

چیشتم عتدایدیكی براتجاندہ مظالم و فعیاجك اوكنہ كچك ایچون مقامات تاندہ سنہ مراجعت ایتكہ قرارورمیشدر . ایجاب ایدرسہ برك ایچون یایندہ (آقرہ) به برسخن كوندردہ كچكر .

مصر استعقول قهرمانی زغلول باشا خستہ (قاهرہ) كدن (نایس) و ورلین معلوماته قطراً بر قاج كوندن بری اسیر قراش اولان سمد زغلول باشاك احوال صمیمی برآزموجب اندیشددر . اولو شمارالیک خفیج برروئیتندن مضطرب بولوندی سوبه نكندہ و موجب اطمینان راپورلر نیر ایدلكندہ اولانسنہ رعماً غش یاشی تجاوز ایدن خستہ تك صمیمی دوستلری یایله قبول ایتكندہ اولماسی احوال صمیمی ك ای اولادینك دأثر افكار عمومیه كن یسلدیكی قناعی تأید ایتكنددر .

امضاسیلہ غابوظكده حركت ملیہ التعلق رسماً ییلدیوردلری . فقط بوجرك استانبولہ عسكى قوقی الامادہ مہاقلی اولدی (پرہوزہ) بحریہ لیلری كولدوردی . خبر ، استانبول حكومتنه شوشكندہ عسك ایتشدی : (پرہوزہ بولسہ ورك اولدی) او وقت استانبول حكومتی برحدتدر آلدی

آناطولی خبرلری

آناطولی ترنلری تعطیل فعالیت ایتیمہ چك

آقرہ، ۲۰ (آ.آ) — بكي كوك دونكي نسخہ سنده آناطولی دمیر یولارینك مایه دكن هم مسالوئی و پرلرسہ ترنلر ایشله مہ چكندہ دائرہ همہ لغیر ایدلش ایشده آ آنان مونوق معلوماته كوردہ مایه و كاتیلہ دمیر یولار ادارہ سی آرمسندہ بوبایدہ جریان ایدن مامالہ بروجہ آتیدر :

۱ — آناطولی دمیر یولارینك مایله ایكی كرن مقدمه اراز ایدلکی اوج قضه نادیه مكینك محتویاتی اولان اون بیک كسور ایدن خزینہ صمسی قریق ایدیلرك متفایسك هان آدیہی ایچون عمومی وزنه اهر و برلشدر . ۲ — مایه ك آناطولی دمیر یولارنده مختلف حسابلردن بریچی میلیون لیرادن فضلہ مطلوبی وارددر . بومطولایك قیماً دمیر یولاری ادارہ سنك مایه دن آله خفنه محسوب و قسماًده مذکور ادارہ نك تقابلت عسكردن دولای مطولایك مدافئ ملیہ وكاتی طرفندن آدیہ مکتوبلرینہ ربط ایدیلرك مایله اراز صورتیله تسویس مایه وكاتی نافع و كاتلنه ییلدرمشدر . بونك اوززینہ بریخی ماده ده مذکور اون بیک لیراتی قادیہ مکتوبی اراز اولش و بو یازانك اعطاسی مایله تأمین ایدلندہ

معالولرہ مظانات اعلامی

آقرہ، ۲۱ (آ.آ) — ماولین غزانہ مكافات تقدیه اعطاسی حقتده منتشا میوئی خواجہ اسمد افندیك تكلیف ایدیلکی لامعہ قانونیہ لامعہ انجمننیه شایان مذاكرہ كوردلرك میت عمومیه سوق ایدلنددر .

وكزلیبرہ رشقاوت و قهرسی

دكزلی ملحقاتنده تورمن مستان اسمفده برشق طاواس اشراقندن قاضی بكي اغه قادیروب ۸۰۰۰ آتزون قوبہ نجات ایتشددر . حكومت شدله تقبیح بشلامشدر .

قوبہ ترنلری ترید ایدلدی

قوبہ خطنه ایشلین ترنلرك هفته ده اوج دقمہ سفر یایمسی كاتی كوردولمش و سفرل هفته ده دوده ابلاغ ایدلشدر .

كوجوك ایشرف ندر صلیوروردی

(بركرهش) دن (تان) غزمسنه ییلدیوردلورد : اعیان مجامسنده موازنه مایله لامعہ بحری یولان موسو (هزی بره زور) دما . غزته حیلرینہ بوغوسلاویا ، لهستان ، چك اسلاوواقی ورومانیا و اولان سیاحتنك كوجوك ایشرفك تسلیحاتی اكمال صمندنه ۸۰۰ میلیون قراقلق بر اسبقراض عقد ایتسنه معطوف اولدیلنی بیان ایلشددر .

بحریه لیلری فوق الامادہ احتیاطكار حرمت ایتكہ قرار ووردلر . او اقسام (صامسون) اهلایی نامه متصرف (پرہوزہ) ضابط و بحریه لیلر برضافت چكمشدی . كبدن ضابطه كیرلی كیرلی و تكمیر تكمیر كیتدیلر .

كزلیبرہ مارطی نومرلرہ سی

منع مسكرات قانونك محافظسی امجورہ

ازمیر دہ یوكسلسلمہ جہاد تنگار بر ندای ایفاظ

ازمیر منتخب نایلری مفتی و اشراف ہلدہ طرفندن ۵۶۷ امضایلہ مطبعمزہ منع مسكرات قانونی ائنددر . بر مضبطہ ككشدر . بومضبطہ بونك ملامت مجلسنہ كوندریلہ كچكر

ازمیرك جہاد تنگار و ایمانی اقلی و اشراقہ هم كندری ناعمرہ ہم ملت نامہ رفع شكر ایلدر

اشرف علما، اصناف ، تجار و منتخب نایلر صمندن امضایلہ

منصبتك مقامہ كندیلین و احكام مقدسہ شرعیہ بر نظامی و احصایات قطعیمہ اجماعاً عبیرہ ترافقی اشكار اولان خواستہ اعلیٰ ترویجی اهلانی اسلام میزنی ك زیادہ كمون و مسكوت عبیرہ بر قات و

نظار ایدہ مبنی عرصہ ایدہ

ازمیر مفتی رحمة اللہ افندی حضرتینك كندی ال یازیلرلہ ازمیر خلقتك منع مسكرات و قادیلر مركز شترہ حاجی خصوصندنك یلمری آلتنہ اولادہ ایدہ كاری

فقرہ نك قورئولر افیسی

منع مسكرات قانونی علیندك جریان ، ہمده صنعی و بحری جریانہ قارشی قانونك لہندہ خلقتك قلدین ، بوردكندن قویوب كلن بر جریان وارہ طرفدن آرمہرہ ، كندی كندیہ قویوب كلن براوازه ایفاظ ، مہموتلرہ بو مبارك قانونی انا ویا تمیل ایتكیز ، دیور . (توحید افكار) ام الحائث ایچكی علیندكی مجاہدہه ملتك حقیقی حسیبتہ تر جان اولمالہ متفق و موئنددر . ازمیر دن كلن ۵۶۷ امضای محتوی اولان مضیطہاتی و آلتندہ مفتی محمد رحمة اللہ افندی حضرتینك كال صلاحتہ علاوہ ایتكاری فقرہ تأییدینہ نیر ایدیلورد . خلقت كیتدكی عومیلہ شطی طلی قارشوسندہ خاق حكومتی و خلق فرتہ سنك منع مسكرات قانونی تبدل ایتك ایتسنہ مہكی و ایدمہ مہكی شہ سزدر . بومضبطہ برمدن بری ازمیرده مواظد دینیلہ خلقی ارشاد ایدن خلفای نقشیه و ستوبہ دن حفظ ارامہ ادم افندی طرفندن مطبعمزہ كیتلش اولوب ازمیر میونلری و قسطنطونی میونی اجمہ ماہر افندیك وساطتیلہ مجلسہ تقدیم ایدلہ كچكر .

مضبطہ نامہ صورتی

مباركہ ملیہ مزملہ قابل تألیف اولایاجق صورندہ آچق ، صابقی كزیمیلرینہ قارشی بر تدبیر قضای اخذی تمینی تردیف ایدیلورد . آن بان سنی ورككہ مانلرہ مستغرق اولدیلر شو اچیتاك ملی اخلاق اوززدنك و خیم تأثیرلری و او تأثیراہ مربوط عالہ فلا كتری كورمہ یلری فوق الامادہ قمبر الصر ع ایتكہ ممكن اولاماز . شو واضح حقیقی تأید ایچون دہاز یادہ یانی ازمیر صعد ایدیلورد . اظفا مادی ، معنوی منافع ملیہ میزنی خلدن صیانہ مسكراتك ادامہ معنوی ، ہمده قادیلر مركز آچق ، صابقی كزیمیلرینك تأمین مستوریتی دین بر تأثیرلہ استرحام ایدیلورد . ہر حالده امر و فرمان .

۳۰۰ ۱۴۳ ۱۲۴ كورسوك ماموری تجارت و مستبران منتخب ثانی نامنہ برامضی امضای

مفتی افندی حضرتینك فقرہ تأیید سی اشرف ، علما ، اصناف ، و منتخب نایلر طرفندن امضای ایدیلرك مفیتك مقامنہ كیریان احكام مقدسہ شرعیہ تطابق یابی و احتیاجات قطعیه جماعہمزہ موافق اشكار اولان شو استرحام

آلمانیا دہ قاری شہ قلمار

سیاسی مجادلہلر — آچاق و ایشہ سزك

برلن ، ۲۰ (آ.آ) — بوریا ایلہ آلمان جہوریتی ازمسندكی اختلاف ظاہرہده صلاحیت مسئلہ سی ایلہ علاقہ دار كوردكندہ ایشہده حقیقت حالده (لوسوف) مسئسندہ (برلن) حكومتك تعقب یلیدیکی سیاسیئلہ باورامایترو رلریك خط حرکتی آراسندہ درین اختلافلر موجود بولمقددر . بونكون بر شلاف حصولی مأمول ایكن بر دینرہ رئیس جمہور ، جنرال (لوسوف) ك قاعدہ سوئی تبلیغ ایتشددر .

بواسر بعدالزوال (مونخ) ہ واصل اولش و مجلس نظر در حال عقد اجناع ایتشددر . صلاحیتدار خاتل (مونخ) دہ حبسولہ كان كر كینكلك الصولك دہ واصل اولدیلنی ییلدیورد . ہر حالده باوریا حكومتی ایلہ عمومی قومیسون بونكون فوق الامادہ مہمقررات اخذ ایدلہ كچكر . باوریا ك جہاد باآباد جنرال (لوسوف) ی موقعندہ اقا ایدہ كی ییلدیورد . دیگر طرفدن آلمان حكومتی ، حال حاضرده خارجی وضعیت سیاسیہ عباریلہ رفاكتہ منجر اولاجنہ قانع بولوندی بونكی مقرراتك باوریا حكومتی طرفندن اخذینہ مانع ولتی ایچون بونون غیرتی صرف ایتك تصورنددر .

(برلن) اعظم رجا یندن بر ذانك باوریا حكومتیلہ بر اشلاف اتمانی كوردوشمك اوزرہ (مونخ) ہ حركت ایتدیكی اتریچہ اشعار ایدیلور . غزتلر بو اخلاصنہ بھلہ (روسیا) ك انتظار میروولسی ، جنرال (لوسوف) ك اطاقتك كورتمسندہ ہ اعد اولدیلنی قید ایدیلورلہ ہ معہا بو ، ایكینی درجہده اہمیتی حاز اولدیلندن روسیہ ملیترو رلری ایلہ وطنپورلریك و برانك نقطہ نظری تصویب اتریچہ ایجاب ایلہ كنددر . مملكتك تاسیونالیت دیگر غزتلری عین مظالمہ ی درمیان ایتكدر .

خلق مطبوعات یوستون عسكى التزام ایتكنددر . سوسیالیست و دموقراط مطبوعات آلمان حكومتك نقطہ نظری شدلہ مدافع ایتكنددر . مركز قتوبلكر فرتسك نافر افكار (جرمانیا) غزتمی باوریا شدلہ دواخذہ ایتكنددر .

برلینرہ بولشویكلرہ عاب سلاح مرموسی برلن ، ۲۰ (آ.آ) — برلیند سوویت سفارتخانہ سنہ ۳۷ مئرا یوز ورجوق مهمان حاوی بزدہ بونك ایتشددر . مع مافیہ سوویت سفارتی بودہ بون معلوماتی اولدیلنی بان ایلہم كور اسلحك كندی طرفندن وضع ایدلیدیكی تكذیب ایتكنددر .

ساقسویاریہ بولیس تشكیلاتی قهریہ ایلدی برلن ، ۲۰ (آ.آ) — آلمان حكومتی ساقسویاریہ (انیت ضابطہ سی) تشكیلاتی قویوہ قرار ورمشدر .

امینت ضابطہ سنك مداخلہ سی سایسندہ ۲۴ ساعت دوام ایتك اوزرہ قرار لاشدر برلان عمومی (غرمو) كا و ایتشددر . ساقسویاسكری قوماندانی اہالیہ خطاب ایكی بیاننامہ نیر ایدلرك آلمان حكومتی نقطہ نظرنده امرات ایتدیكی تقدردہ یوكسلتكرہ علناً استیضاحاندہ بولنی ، تشكیلات

«حاكیت ملیہ» كورہ ...

قادیلر مركز اخبرتی

ایكی دقیقه اتق اشتغالہ ییلہ دہ كزمشا آناطولی آراسنك سانكہ صوك درجہ مستحق بر حواث و بریورمش كی تاغر افغانك ساعتلری بیود اشتغال ایدرك كوندردیكی بر تاغراف آقرہده چقان (حاكیت ملیہ) ك رومالہ سنحتوی بولمقددر . بروجہ زدر درج ایدیلورد :

آقرہ، ۲۱ (آ.آ) — (حاكیت ملیہ) بونكون تقید نامیلہ یازدینی رومالده استانبول مطبوعاتك « تنہدك » قائملہ اولدیلنی اثباتہ قایتیمہ لندن بھلہ مثبت و مننی تقید حقتده ك فكري خلاصہ ایضاح ایدیلور : جدی بر مقلدنك طلب اولان ایتك ابتدائی شرط تنقید ایتدیكی فكر و عمل و شینك بكمندكی جہتلری تثبیت ایتك و اذكارك نصل تصحیح ایدلی لازم كلدیكی كوستمكدر . بونكا مثبت تقید دیہنلر بونك یایندہ برده كلیشی كوزل مجھوللر و فائلر اوززینہ مستند ہرچہ بادا ك قوری ككاردن عبارت بر تنقید و اوردركہ اسمی مننی تنقیددر . بوقیل تنقیدی ہیچ بر جدری عیورہ صنمكار ، اجتماعی نظردقہ آلدیلکی كی ہیچ بردوت آدی دہ آلاموز املامیلدر . حاكیت ملیہ استانبول ك اوقد اشلر بونكینی تنقیدلر زندہ كجاریاتك ایتشدیل . مملكتہ مجادلدن بكي چقمشدر . مادی و معنوی اساسلری تزلزلارہ اوغر اشددر . یكدن روطن امار و بردول قورمق ایجاب ایدیلور . حاكیتہ اعتراض و اعتراضلرندہ حرب زمانندہ صوماك صلح زمانندہ ایشہ تنقیدك لزومندن آشیہی و یا تزییہ ایشلرینك آی اولدیلنی سوبلندیكی زمان سن یاپ جوابی وریلہ . میچكندن بحت ایدن غزتلرہ نعرہ ونده صالح زمانندہ ہیچ بر زمان صوماك ایلزم یلہ كجی ورجہ عت ایتكندہ مفت اولتی شرطیلہ تنقیدك ہر زمان لزوم اولدیلنی ذكر اہلہ منی تنقیدك حرب اشناسندہ صلح زمانندہ عربی درجہده بالخاصہ بزم محیطمزدہ ضر اولدیلنی یازیور . (حاكیت ملیہ) ك كچن مقالہ سندنك نمٹ شناسلیك ملیندن قصد آقرہده ہایلیرسہ تصویب ایدلین دك ككدر . آنجی مملكتی خلاصداشت و بونكون ہیمزہ حضور ایتكندہ چالیشمق اتمانی و رمش اولان آقرہ یوكسلتدی بونوك ایشلرك حالندہ ماموت ایتشددر . بونوك ك اوقات مسئلہلری بونوكلر اطرافندہ كوردونلر یایق ككدر ، دیدكدن صوكرہ امثال اولرك توحید افكارك بارمسلہ سنكی ذكر ایدیلور بار دك میخا دكیدر . دكل زدہ جنی آوردنك ك متشخص محیطندہ ییلہ محترم ، كندی یایر و اوقدین بارلہ ، میخانلرہ آتیك ناماز . زہ كلیجہ بونكی رلر ہیچ شہر بوقدرہ اخلاق و عفت ، مہمومندن محروم یخاومل كیدیلیر . بونكیرلكر بارہ كیدوب كیتیمہ لرین كرسٹہ یایلار ك اطرافندہ كوردونلر چقارمق ، دینی قاریشدیرمق ، مسئلہی شرعہ و كاتلنہ قدر یوكسلتكرہ علناً استیضاحاندہ بولنی ، تشكیلات

(صامسون) مرکز لیان ریاسته تفرار یادی :
« اشتیاق قارشی ساحل محافله ایچون اوراده پولونان (پروزه) غابولنك اشقا قالدایی ایچون درحال استابوله هودق ! »

غابوط هنوز (صامسون) لیان ریاسته
آمرنده ایدی . (پروزه) بهانهل ایجاد ایتکه
بشلا دی ، جواب وریلدی : (کومورین یوق ،
حرکت ایدمه یئ .) استابولدن درحال (کیرسون)
واپورله کومور کوندریلرک (کوموری آیرمالاز
هوت ایدیک ۱) دندلی . بوسفر (پروزه)
غابولنده (عجبا دها نه یوق دیسه) دییه
اعمال فکر ایدیلیوردی . نهایت بولوندی : (باغ
پو !) استابولدن (کیرسون) واپورنك طرزوندن
باغ کتیره می امری وریلدی . بیچاره (کیرسون)
واپوری غابولنك خاطری هر به آباد یاپوبده
استابوله کتیرمهك ایچون منادی کیدوب کیوردی ،
بوفمه استابوله غابولنك قازان بورورلی
تظیر ایدیلدن قالمایچی ، بولكده (۱۷) کوندن
اول قابل اولمایچی بیلدرلی . بیچاره استابول
حکومتی دردتدن بور وکولره بیوردی . اووقت
استابول سکومتجه بوتون قوای ملیه قیپ قزیل
بولمهك تحیل ایدیلیوردی . هله قزیل (پروزه) نك
آغاچالنه بک افرکله نیورلدی .

معافیه قومودورده واقف اولدی که (پروزه)
استابوله هودق ایتک نیتنده کاکدر . اووقت
(چهارشنبه) طرفلنده شی وار بهانه غابولنك
صامسون هودق یئدی . استابول حکومتک کی
مصادره ایتدی و زورله استابوله سورودله یوب
کوتومر می بختمندی . اساساً یونان و انکیز کیلری
قره کزدده حکم سوروب دور و دورلر (پروزه)
(صامسون) لیان دمیله دیکی زمان
لیانده برانکیز غابولنك بکله وردی . (پروزه)

قطبوسیرمه لده (آقره) ده بحیره داغرمی
تشکیل ایدیلیوردی . باطبع بحیره داغرمیه مخاره
ایدیلور (پروزه) ده جریان اولدی و قوتل
هرکون راپورله بولغای به بیلدریلوردی .
استابول حکومتک ضعیفاتی اوززیه بحیره
داغرمیدن هیرجانی برار کلدی . « تسلیم اولتی
یوق . ایجاب ایدزه غابولنك یانیریک ۱ ! » بولك
اوززیه (پروزه) بحیره لری کی (آق لیاه)
چکوب کیزله دیر . نقطه لکه الان شدته
موجوددی . (پروزه) قولانده صافلانجه بر
ماطی یومورماطی دلدی ایتکه انکیز بزرگ
واستابولک خلجانی قتیقاتی خبری غایب تمه شدی .
قره کزدده هر حالده بولونما یك لازم اولان
غابولنك هر آنک قاجیرلای هیلکمی واردی .
انکیز طوریدولرک شهبهلسا فرلکری بشلا دی .
بر آقام (آق لیاه) (کرزه) طرفندن کلن برانکیز
طوریوسدی فرلکلیله (پروزه) بر ببط کوندری .
انکیز لور سوزده (کهنال) واپورنك چکوب بکمدیکی
صوربوروش کی کورونو بورلر . ضابطه (پروزه) نك
کوکرتنه سنده شهبه ل شهبه ل افرخی منورده .
(غابولنك) حسن نیت بر درلور اعاد ایدمه یوردی .
(پروزه) بحیره لیری هیچ برشی سزدرمهك
فوق الماده چالیشورلردی . نقطه کیجه یرلی
اوقات بر دالنه کورونوسی اولور اولور طوریوسدن
درحال پروزه کتور (پروزه) به جوزیلورده هر آن
برچومدن قورقورلردی .
قوجه انکیز طوریوسدی مینی مینی بر تورک
غابولنك یاننده فنا رول کورمیدن اویولما یوردی .
اویولری قورقوب (باطرم) کتیدکن صوکرا
عین صورتله دیگر برانکیز طوریوسدی کلوب
دمیرله شدی .
— ایکنجی مقاله پنخشنبه نسخه مزده —

بند برادره روملرک هر حق طایرکی
یونانستاده مسلمانلرک حقوق تصرفیه می مانا
یونانستاده مسلمانلرک معروض قالدیلری
فضایع معلومده اخیراً یانهدن آدنیمز رمکتوبده
(نهیر) یونان قوماندانک نصرت ایتدی بر یاننامده دده
بخت ایدلمکده . ۱ - مد کور یاننامده ده یونان
تایبتمده مسلمانلرک هاله هاله وراضیک
ایجار واستیجاری قطعه منورده . ۲ - مسلمانلر
عائده چت حیواناتک ، آلات زراعتک و ماکنه لارک
آخره دور وایجاری قطعه منورده . ۳ - مسلمانلر
عائده اول شایعک بیع و فروختی منورده . ۴ -
نیم در داخلنه چت حیواناتی اخراجی منورده .
۵ - مسلمانلرک عائده بوسنهک محسولک نیشک
فروختی منورده . ۶ - بوقاریده ذکر ایدیلن
جنس حیواناتک کما ویتا صافالندای منورده .
بو امرک خلافتده حرکت ایدلر بش سته
قدر حبس جزاسنه محکوم اولاجلری کی یازلرندکی
ماللری ده مصادره ایدلمکده . اشیر اعلاک تاریخ
نفرندن اعتباراً اون کون طرفنده محسول قاطری
ضابطه معرفتله ثبت اولوناجقدر . بو قیل اولانلر
یونانستاک هر طرفنده نفر اولوش ، بولمکله
مسلمانلر بوتون حقوق تصرفیلرندن محروم ایدلر .
حال بول بورادکی روملر ، فری و فخر بر صورتده

فلسطین عربلری انکیز تکلیف تی رد ایتدیر
(مونینغ پوست) غزته سنک وردیکی معلومه
کوده انکیز تکلیف فلسطین قومیری (هر برت
سامویل) فلسطین عربلریه انکیز مانداسنک
سیونسترله حکومتلرک سامعی ایتک اوزره برتکیلات
وجوده کتیرمه لری ایچون بخش اولونان
امتیازدن عربلرکده استفاده ایتدی و اولنرکده
بوله برتکیلات وجوده کتیرمه لریه دائر وقوع
بولان تکلیفی عربلر طرفندن رد اولونمشدر .
عرب مشلاری مانه موسی کاظم پاشا انکیز قومیسریه
دعشدرک : هیتیمز آمال ملیه منری تطمین ایتمه بک
اولان تشکیلات تکلیفی افاق آرا ایلر دامتددر .
عربلر هیچ بروقت سیونست تشکیلاتی طایماش
اولدقلرندن عنی اساسات داخلنده بر تشکیلات
وجوده کتیرمسی قبول ایتدورلر .
(هر برت سامویل) بوجوبدن طولانی بیان ناز
اغش ویدما حکومت قرائتک عربلری ، یهودلرک
متنازم ، فتنه اصدا ایتک ایستهمه دیکی سویلنه میه بک
علاوه ایشدر .
ماللریه تصرف ایتکده و دیله ککری کی حقوق
تصرفیلرندن مستفید اولمقددرلر .
یونان خبات و تجاوزنه قارشی الک مؤثر چاره
بورادکی یادکارلر قارشی مقابله بالنده بولونقدن
عارتددر .
اوکره نیک اولورسه ، حتی بوندن شهبه ایدرسه
سزی هر هانکی برواسطه ایلر دیارده کوندرمکده
تردد ایتمه بکددر . بوقدرده اسمکز دتیا بوزندن
سیلینه نیک و هیچ کیسه برده مسزندن بخت ایدلرکی
ایشیمه بکددر . پولیسره ، خفله ، خلاصه حکومت
قوتنه تطمین کورمه ییکز . زیرا برده اورتند
قالدقلدن سورگه سزک ایزیکزی به بولامایه . قارنه
صورت قطعیده امنیه . سزه دوستجه نصیحت :
(بول قانتن) ایلر اوغراشمق درحال واز
یکمکدر . (داغدا ل) باشی صالادی :
— ممکن دکل ! اگر یالکزی کندیمی
دوشونمیدم ، بلکه باشقه دورلور حرکت ایدردم ،
فقط اورتنده اویله بری واردرک ، الک کوچوک
برصیفنقی به مروض قالاسه تحمل ایدم . شیمدی
سزه حقیقی آکلا تهم :
بن بویابه مستر (بول قانتن) طرفندن بکا
تودیع ایدیلن بروطیفنی ایتا ایچون کلشدم .
بو وظیفه قوجه بر چووال صامان ایچنده کوچوک
برایکته آرامق قدر مشکل ایدی . دها دوغری ،
مشکل کورونو یوردی . آکلا یورمیکسز ؟
ایتالیان منی برادا ایلر باشی صالادی :
— خیار !
— اوکره ایلر ، سزه دها آجیق برافاده
ایله آکلا تهم : (بول قانتن) ک بکادیم ایتدیکی

باشمزه برده (رهن) جمهوری چیچور
بروکسل ، ۲۰ (آ.آ.) — غزته لر ، بوکون
(اکس لاشابل) ده (رهن) جمهوری نیک اعلان
ایدلمکجه ییلدریلور .
توحید افکار
اعلان ایدلمکجه موضوع بحث اولان (رهن)
جمهوری ، آلمانیات تحت اشغالنده بولونان (رهن)
انگلزیده ، فرانز و بلجیقالر طرفندن بلتفریبی
وجوده کتیریک ایستنبانر جمهوری بشدر .
اراضیک (ناپولیون) زمانده ، فرانز اشغال
آلنده بولونقلرندن اوزمان نیمه سقل اولدقلرندن
وساژدن بخت ایدلمک ایجاد ایدلک ایستنبان
بو جمهورت (رهن) دمک متفقین اشغالی مرتفع
اولوچ به باطبع تکرار ماضیه قارشمعه محکومدر .
فقط اووقت قدر فرانسه آلمانیانسیاتی قاریشدران
مختلف ماللره بوده الحاق ایدمه کددر .
بنغازیده ایتالیان ظلمی
(روما دن تابعی) ویران معلومه کوره
ایتالیانلرک برزده ل اونومویل بولک (بنغازی) ده
ستوسیلرلر بر قافله یی دردت اغش و قافله ک
بوتون افرادنی اولدرمشدر . پایلان استکشافات
(جبل) حوالیسنده ستوسیلرلر ایتا قالدایی کورستور .
قتل اولونان قافله ک هر هانکی قیل به منسوب اولدیلری
آکلا شیللمه مشدر . بناء علیه بولرک ستوسیلر طرفندن
جنوبده ایدلمکده اولان قوتلی تحشیداتی تقویه
ایچون طویلان تقویه قطعاته منسوب اولدقلری
تحشید ایدلمکده .
وظیفه ، اذرها و اوسنی آرامقدی . . حبه یی
غالباً مراقل بولایه بشلا دیکز ؟
(باسانو) ، برای کی ریدن فریلامشدی .
— اوت ، سنبور ، بوموضوع نی شده
علاقه دار ایدر .
— شهبی وار ؟ عکسی تقدیرده شیمدی
قارشی قارشی بولونعازدی . بن ایلک دفعه (بول
قانتن) ی کورمه کتیدیک زمان ، کندیده یله
دکل ، قطعاتی (غره مانوس) ایلر قارشیلا شیمدم .
بکا تعلیمی او ورمشدی و بوده بک طبیی ایدی .
نیازدرا و اوسنی بحری به مامور ایتدیلر و بحری یانده
یاردیمی اولور ملاحظه سیله ، ایلر بولواونک (مالپورو)
مجموعه سنده چقان برسمی ویریلر . سزومورسی
کوروب کورمده بیکزی صومراجه جم . چونکه
سزی تحقیر ایتک ایستهم .
(باسانو) آکلا شاماز برای کی کله مرلاندی .
(داغدا ل) تبسمه دوام ایدیوردی :
— رسم معلوم اولدیلی اوزره امضای دکلدی .
بنده (مالپورو) مجموعه سنده کیدوب ایضا حاک طلب
ایدمه بیکدم . چونکه (بول قانتن) لک
آکلا شیلان مستر (ایزیدور) ایلر آراسی ایتدی
اولدیلی ایچون بونی صورت قطعیده منع ایتشدی .
(مابدی وار)

انکیزلر آمریقایه ایچکی قاجیریلور
(ده بی تلغراف) ده اوقونفنده کورده امرقا ایتاند
(هدر رولر) برانکیزلرک ادار مسنده انکیزده بولونان
برق مانیاتک امرقا سواحلندن برای کی میل مسافه
قدر ایچکی نقل ایدرک اورادن قاجا قیلرله تسلم
ایتکده اولملری شدله بروستور ایتشدی . مسر
(هدر رولر) کونفرنیه تفصیلات و بردرک تحقیقات
طلب ایتدی دوشونیدیک سولیکده . ایچکی
قاجا قیلنی درده ایدن قومانیاک ریشی برانکیز
(سیر) پدر . امرقا ایانی اعضاسندن سالف الذکر
ذات انکیز اصلوا تاندن بریک بولیه برتشنه
کیرمشمسی اصالت ایچون موجب عارده ایتکده در .
موی ایلر بیاننک سوکنده دیورک ؟
« انکیزه حکومتک ، حکومتمزه قارشی
وقوع بولمده اولان بوقدر جرأتکارانه برحرکه
تحمل ایدمکجه ظن ایچورم . »
فایستمر بومبا ایلر نظاره نر باشوریلر
ایتالیان غزته لنده اوقونفنده کوره (میلان) ده
پایلان تظاهرات ایتاسنده (قوریه) ده لاسرا
غزته می مطبعمه ایکی بومبا آیتلمشدر . بومبال
طیشارده اتفاق ایتکندن کیسه تلف اولامشدر .
بو سوء قصد ، فاسیستلرک نشر ایتدی اولان
(بولول دیشالیا) غزته سنک لیرال (قوریه)
ده لاسرا) علینه بک شدتلی بر مقاله یازمش
اولاسی اوززیه ایقاع ایدلمشدر . سوء قصد جیلر
هنوز توقیف ایدلمشدر . (آوات) سوسیالیست
غزته می علینده تظاهرات خصوصتکارانه یالشددر .
قاضی کوی تیوراتی ایچون بلدی نك تشبیه
قاضی کوی جیتی تیوراتی ناص اولدیلی ایچون
قرا کلدن لاستفاده ایتا غشبات ایدلرک دردت
ایدملری ایچون قاضی کوی پولیس مرکزنده تدابیر
اتخاذ ایدلمشدر . بلدی مدیریت هوا غازی شرکی
تزدنده تشبیهاتده بولنه قاضی کویک اساسلی
برصورتده تیورینی تأمین ایللمشدر .
وضع یدایدیلن املاک متروکه مقداری
تقصیه قومیسرونک شهرامتی حدودلری
خارجنده اموال متروکه عائد احضار ایتدیکی
برایسته نظرأ ، شهرامتی حدودلری خارجنده
(۱۰۳۸) منتظم ، (۵۹۷) محتاج تعمیر ، (۶۳۹)
خراب و غیرقابل اسکان املاک متروکه دن او واردر
بواوره (۹ - ۱۰) بک نفوس اسکان ایدلمیه چکدر

تفرقه نومروسی : ۶۶
حیفه ماکر
محرری : (وایت)
— مابده —
باطبع بولامادی ، آغزندن کندی لسانیه بغوق
برکفر چقارکن ، اوموزنه بر آکلا دوقونفدنی حس
ایدرک حدله دوندی :
— نه ایسته یورسکر ؟ بوراده نه یاپورسکر .
(داغدا ل) :
— بنده سزه عینی سؤالی ایراد ایدمه یلایم ،
جوابی وردی . شهبه یوقه ، سزماهر برصفتکار .
سکر ، فقط باقی طوقنده مهارت صاحبی دکلسکر .
زیرا آرادیکز آوک بوراده بولونعادی نی هنوز
آکلا یامدیکز .
ایتالیان شاشیری :
— هنکی آودن بخت ایدیورسکر ؟
— اویله بر آودن بخت ایدیورمکده ، هرکولده
بولونعاز . عزیزم نافه زحمت ایتیمیکز . مانظار
احکامه ایدن قوشم ، احکامک آج بر ایلک قارنه
کتیمشدر . اورتسندن دره کچن بوجوش ویا کولده

بک جسم باقلر واردرک ، راست کلدکاری شیئی
بوتارلر . حتی چپ و اوسنی بیله .
هایدی وقت بچرمه دن کوشکه هودق ایدم .
کوشکده بول بول چکه یاریشدیریز . سزه ماضالر
سویله رم .
(باسانو) برکله بیله علاوه ایتدن اولطه سی
طویله برق (داغدا ل) ی تقیه بشلا دی . هرایکسیده
مطالعه صالونه کیرمه ک قارشی قارشی به اخذ موقع
ایتدیلر .
(داغدا ل) وازونک قایتنی چقار ق کورتری .
— سویلیکز صفتکار ایتدی . بولامده
طودینم اثر صنعتی بوندن اول باشقه بر یرده ده
کوردیکز میدی ؟
ایتالیک دودانلری ترده دی ، تردد ایتدی
و نهایت ذاتا مرلی قیلندن بر سسله :
— اوت ، دیدی . کوردم . چوق نادر و چوق
آسکی بر اثر صنعتدر ، قیمتته یالان چوقدر .
— ۳۲ —
فارمایلر کدی
(داغدا ل) درحال مقابله ایتدی :
— بوکا ذاتا آمیندم وایلک دفعه ، سزک
فاصه کزک اوززنده کوردیکز زمان عینی شیئی
دوشونعشدم . شیمدی بوقاینی ناصل ایلک یوریکمی
(بول قانتن) کندیک . نیک علینده بولوندیکزی

اوکره نیک ایسترسکر ، سویله مکده هیچ بر بخدور
کورم .
(باسانو) ، مخاطبه عدم اعاده طولو بر
نظر عطف ایتدی . (داغدا ل) ی دوستی ،
یوقسه دشمنی عدا ایتک لازم کلمه ییکتی هنوز
تعیین ایدمه مشدی :
— ممنون اولورم ، دییه جواب وردی .
(داغدا ل) کولومو سدی :
— چوق اعلا ، سزه سیری تودیم ایدم :
بیلیمک ، (بول قانتن) ک خدتمده بولوندیمدن
خبردارمیکسز ؟ نی چوق مشکل برموقدن قور-
تارمشدی . بنده بک قیصه برمدت طرفنده اونک
بو حرکتی علوجابه جل ایتک بدلانده بولونعشدم .
سزده برچوق دفعله (بول قانتن) ک خدمتده
بولوندیکز ، چوق آبی طایشرسکر ، بناء علیه
خدتمدی فکر کزی اوکرک ایتسدم . کندیک شابعه
بنونی دنیا ک الک آجیق بر آردی اولتی اوزره
طایورم و اونکله بوی اولچوشورکن ، کندیمی
تله کیه آتدیمی بیلورم .
فقط سز ، بکاتون فکر لیکزی قورقاند ،
سرستجه سویله یلیرسکر ، زیرا آراسده قالدقلر .
صفتکاران خطوط جویسی بر آتدده کتیدیکز :
— سنبور . . دییه میرلاندی . اگر
(بول قانتن) کندیک . نیک علینده بولوندیکزی